శ్రీమతే రామానుజాయ నమః

శ్రీమద్భగవద్గీత

తృతీయ షట్కము

ప్రతిపదార్థ - తాత్పర్య- రామానుజభాష్య
ఆంధ్రానువాద సహితము

రచయితలు

శ్రీశ్రీశ్రీ త్రిదండి శ్రీమన్నారాయణరామానుజజీయరుస్వామివారు

తాత్పర్య చంద్రికావివరణ
విశేషార్థములు
న్యాయవేదాంత విద్వాన్
తె. కం. గోపాలాచార్యస్వామివారు

ప్రకాశనము
శ్రీ ఉభయ వేదాంతాచార్యపీఠము

వెల రు 15-00 లు

1977 ఫిబ్ర
ప్రతులు 500
నలనామ - మాఘ

ముద్రణ :
శ్రీపతి ప్రెస్, కాకినాడ.

ప్రాప్తిస్థానము :
శ్రీమదుభయవేదాచార్యపీఠము
నడిగడ్డపాలెము
(వయా) చుండూరు
గుంటూరుజిల్లా

శ్రీ భగవద్గీతా - త్రయోదశోఽధ్యాయః

క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞవిభాగయోగః

—//—

అ వ తా రి క

ప్రథమషట్కమునందు, పరమప్రాప్యుఁడును పరబ్రహ్మమును భగవంతుఁడునగు వాసుదేవుని ప్రాప్తికి నుపాయమైన భక్తి యనెడి భగవదుపాసనమునకు అంగమైనదియు, జ్ఞానయోగ కర్మయోగము లనెడి రెండు *నిష్ఠలచే సాధింపఁ దగినదియు నగు ప్రాప్తయైన ప్రత్యగాత్మయొక్క యాథాత్మ్యమును దర్శించుట చెప్పఁబడినది. మధ్యమషట్కమునందు, పరమప్రాప్యమైన భగవత్తత్త్వముయొక్క యాథాత్మ్యమును (అనఁగా కలరూపును) గుఱించినట్టిదియు దాని మాహాత్మ్యమును గుఱించినట్టిదియు నగు జ్ఞానముతో మున్ను గూడినదై ఐకాంతికాత్యంతికమై యొప్పుభక్తియోగనిష్ఠ ప్రతిపాదింపఁబడినది. అతిశయించిన యైశ్వర్యము నపేక్షించువారికిని, ఆత్మకైవల్యమునుమాత్ర మపేక్షించువారికిని, గల ఆయా అపేక్షితములకు (అనఁగా ఐశ్వర్యకైవల్యములకు) భక్తియోగము సాధన మనియుఁ జెప్పఁబడినది. ఇప్పుడు మీఁదిషట్కమున, పూర్వషట్కములు రెంటఁ జెప్పఁబడిన ♦ప్రకృతి పురుషులును, ఆరెండింటియొక్క సంసర్గరూపమైన

---

*సాధింపఁగోరినది సిద్ధించువఱకు ఎడతెగక సాధనము ననుష్ఠించుటయే యిచట నిష్ఠ యని తెలియునది.

♦ప్రథమషట్కము, శాస్త్రోపోద్ఘాతమునకును శాస్త్రావతరణమునకును మూలమైన యర్జునశోకముయొక్క నివృత్తికొఱకు చెప్పఁబడిన ఆత్మదర్శనమును గుఱించి మొదటి రెండు అధ్యాయము లనియు, ఆత్మదర్శనమునకైన సాధనములను ప్రపంచించుటను

ప్రపంచమును, ఈశ్వరునియాథాత్మ్యమును, కర్మజ్ఞాన భక్తిస్వరూపములును, వాని ననుష్ఠించు ప్రకారములును, విశేషించి *విశోధింపఁబడుచున్నవి.

అందుఁ దొలుత త్రయోదశాధ్యాయమున దేహాత్మలస్వరూపమును, దేహయాథాత్మ్యమును శోధించుటయు, దేహబంధమును వీడిన శుద్ధాత్మస్వరూపముయొక్క ప్రాప్తికి నుపాయమును, ఆ వివిక్తమైన (అనఁగా దేహమునుండి వేఱైన) యాత్మస్వరూపముయొక్క విశోధనమును, అటువంటి శుద్ధాత్మకు అచిత్సంబంధము కలుగుటకు హేతువును, అచిత్తుకంటె అది వేఱైయుండుట ననుసంధించు ప్రకారమునుఁ జెప్పఁబడుచున్నవి.

అర్జున ఉవాచ.

శ్లో॥ *ప్రకృతిం పురుషం చైవ క్షేత్రం క్షేత్రజ్ఞమేవచ।
ఏత ద్వేదితు మిచ్ఛామి జ్ఞానం జ్ఞేయంచ కేశవ॥ 1

గుఱించి పిదప నాలుగధ్యాయములనియు, నిట్లు రెండు తెగలుగా భిన్నమైయున్నది. ద్వితీయషట్కము, సాధనాధికారి ఫలాధిభేదపరికరితమైన భక్తియోగముయొక్క స్వరూపమును గుఱించి మొదటి మూఁడధ్యాయము లనియు, దానియొక్క యుత్పత్తివృద్ధులను గుఱించి పిదప మూఁడధ్యాయము లనియు నిట్లు రెండు తెగలుగా భిన్నమైయున్నది. ఈతృతీయషట్కముకూడ నిట్లె రెండుతెగలుగా భిన్నము. ఎట్లన, ప్రధానపురుషప్రపంచ సర్వేశ్వరరూపతత్త్వ వివేచనములను గుఱించి మొదటి మూఁడధ్యాయము లనియు, కర్తృత్వాదులైన కర్మధీభక్త్యాదులను గుఱించి పిదప మూఁడధ్యాయము లనియుఁ దెలియునది. ఇందు మొదటి మూఁటిలోఁగూడ ప్రసంగవశమున ఒకించుక కర్తవ్యములను జెప్పఁబడుచున్నవి. రెండవమూఁటిలో కర్తవ్యములు సిద్ధించుకొఱకు ప్రశంగమున ఒక్కించుక తత్త్వమును శాస్త్రవశ్యత్వాదులును జెప్పఁబడుచున్నవి.

*విశోధించుట యనఁగా పూర్వము చెప్పఁబడిన విషయమును మఱలఁగైకొని దానినిగుఱించి యింతవఱకుఁ జెప్పఁబడనట్టియు ఇంకను అపేక్షితములైనట్టియు అంశములను ప్రతిపాదించి దానిని నిస్సందేహముగాఁజేయుట. పూర్వము చెప్పినవానినే మరల చెప్పుట పునరుక్తియగునుగాన, వానిని 'మరల ఊరక చెప్పుట' కాక విశోధించుట యని విశోధన శబ్దముచే అన్నిటికి పునరుక్తిని పరిహరించిరని తెలియునది.

* ఈశ్లోకము రామానుజభాష్యమునందును శంకరభాష్యమందును గానరాదు. రాఘవేంద్రపాఠమునుబట్టి యిట గ్రహింపఁబడినది.

టీ. హే కేశవ=శ్రీకృష్ణా, ప్రకృతిం = ప్రకృతిస్వరూపమును, పురుషంచ=పురుషునియొక్క స్వరూపమును, క్షేత్రం = క్షేత్రమనఁబడుదాని స్వరూపమును, క్షేత్రజ్ఞమేవచ = క్షేత్రజ్ఞుఁ డనఁబడువాని స్వరూపమును, జ్ఞానం=జ్ఞానస్వరూపమును, జ్ఞేయంచ = తెలియవలసిన విషయమును, ఏతత్ =వీనినన్నిటిని, వేదితుం=తెలిసికొనుటకు, ఇచ్ఛామి=కోరుచున్నాను.

తా. ప్రకృతియు పురుషుఁడును, క్షేత్రము క్షేత్రజ్ఞుఁడును, జ్ఞానము జ్ఞేయమును, అనునవి యెట్టివో యెఱుఁగఁగోరెదను.

శ్రీభగవానువాచ.

శ్లో॥ ఇదం శరీరం కౌన్తేయ క్షేత్ర మిత్యభిధీయతే।
ఏత ద్యో వేత్తితం ప్రాహుః క్షేత్రజ్ఞ ఇతి తద్విదః॥ 2

టీ. హే కౌన్తేయ=ఓ యర్జునా, ఇదం=ఈసామానాధికరణ్యముచే ♦ భోక్తయైన యాత్మతోఁ గూడనే గ్రహింపఁబడుచున్నట్టి, శరీరం= దేహము, క్షేత్రమితి=(భోక్తయైన యాత్మకు భోగ) క్షేత్రమని-అనఁగా కర్మబీజములయొక్క ఫలోత్పత్తికి హేతువగుటచే క్షేత్రమని, అభిధీయతే = (శరీరయాథాత్మ్యము నెఱిఁగినవారిచే) చెప్పఁబడుచున్నది. ఏతత్ =దీనిని-శరీరమనెడి క్షేత్రమును, యః= ఎవఁడు, వేత్తి = 'దీని నెఱుఁగుదును' అని యెఱుఁగుచున్నాఁడో, తం =వానిని-తాను వేదిత యగుటచే వేద్యమగుశరీరముకంటె వేత్తైన

♦ 'దేవుఁడు అన్నము భుజించెను' అనుచో దేవుఁడు భోక్తయు, అన్నము భోగ్యము నగును. ఈరెండును ఒక్కవస్తువే యైనయెడల అందొకటి భోక్తగాను మఱొకటి భోగ్యముగాను నుండనేరదు. ఇట్లే 'దేవుఁడు ఘటమును తెలిసికొనెను' అనుచో దేవుఁడు వేదిత (తెలియువాఁడు) గాను, ఘటము వేద్యము (తెలియఁబడునది) గాను నుండుటచే రెండును వేఱువేఱై యగును. ఇట్లు భోగ్యభోక్తృభావమును వేద్యవేదితృభావమును వేఱువేఱగు రెండువస్తువులకే కలుగునుగాని ఒక్కవస్తువే యగు రెంటికిఁ గలుగనేరవు. ఆరెండుభావములు దేహాత్మలకు రెంటికిని కలవు గాన దేహమును ఆత్మయు వేఱువేఱై యగునని తెలియునది.

వానిని, క్షేత్రజ్ఞః ఇతి = క్షేత్రము నెఱుఁగువాఁ డగుటచే క్షేత్రజ్ఞుఁ డని, తద్విదః = ఆత్మయాథాత్మ్యము నెఱిఁగినవారు, ప్రాహుః = చెప్పుదురు.

తా. 'నేను దేవుఁడు' 'నేను మనుష్యుఁడు' 'నేను స్థూలుఁడు' 'నేను కృశుఁడు' అని భోక్తయైన యాత్మతోఁగూడ *సామానాధికరణ్యముచే గ్రహింపబడుచున్న యీ దేహము, భోక్తయు, తనకంటె వేఱువస్తువైనదియు నగు ఆత్మకు భోగక్షేత్రమని శరీరయాథాత్మ్యవిదులు చెప్పుదురు. దీనిని అవయవముచేఁగాని మొత్తముచేఁగాని 'ఇది

---

* విశేష్యము విశేషణము అని రెండు. విశేష్యములు వస్తువాచకములు. విశేషణములు ఆవస్తువులజాతిగుణాదివాచకములు. భిన్నప్రవృత్తి నిమిత్తములగు శబ్దములకు ఏకార్థమునందు వృత్తి సామానాధికగణ్యము. ఈలక్షణవాక్యమున కర్థమేమన, శబ్దమునకు అర్థమునందు వృత్తియనఁగా ఆయర్థమును దెలుపుట. ప్రకృష్టమైనవృత్తి ప్రవృత్తి. అనఁగా విశేష్యభూతమైన ప్రధానార్థమును గుఱించిన వృత్తియే ప్రవృత్తి. నిమిత్తము అనఁగా ద్వారము. ప్రవృత్తినిమిత్తము లనఁగా విశేష్యార్థమును దెలుపుటకు ద్వారభూతములైన విశేషణములగు జాతిగుణాదులు. ఏకార్థమునందు వృత్తి అనఁగా విశేష్యభూతమైన ఒక్కప్రధానార్థమును తెలుపుట. కనుక భిన్నములైన విశేషణములగు శబ్దములు ఒక్కవిశేష్యమును దెలుపుట సామానాధికరణ్యమని విశేషయర్థము. అనేక విశేణములకు వాచకములైనశబ్దములు ఏకవిశేష్యమునందే పర్యవసించుట సామానాధికరణ్యమని భావము. సమాన మనఁగా ఒకటి. అధికరణ మనఁగా ఆధారము. అనఁగా విశేషణములకు ఆధారభూతమైన విశేష్యము. కనుక సామానాధికరణ్యమనఁగా ఒక్కవిశేష్యమునందే పర్యవసించుట యని భావము. ఇట్లుండ భిన్నప్రవృత్తి నిమిత్తములగు శబ్దములెవ్వి యని వివేచింతము. శబ్దములు మూఁడువిధములు. కొన్ని విశేషణమునఁ గాని విశేష్యమునఁగాని ఏకార్థము లైనవి. ఘటము, కుంభము, నీలము, కృష్ణము ఇత్యాదులు. కొన్నివిశేషణమునను విశేష్యమునను రెంటను భిన్నార్థములైనవి. గోవు అశ్వము మహిషము నీలము శుక్లము పీతము ఇత్యాదులు. కొన్ని విశేషణమున భిన్నార్థములును విశేష్యమున ఏకార్థములునైనవి. నీలము ఉత్పలము దేవదత్తుఁడు శ్యాముఁడు ఇత్యాదులు, ఇందు మూఁడవపక్షమునఁ జెప్పబడిన శబ్దములకే సామానాధికగణ్యము చెల్లునని లక్షణవాక్యము తెలుపుచున్నది. ఎట్లన-భిన్న ప్రవృత్తినిమిత్తము లనుటచే విశేష్యమునను విశేషణమునను ఏకార్థములగు ఘటము కుంభము ఇత్యాదులందు సామానాధికరణ్యము ప్రవర్తింపదు. ఏకార్థమునందు వృత్తి యనుటచే విశేష్యవిశేషణములు

నే నెఱుఁగుదును' అని యెవఁడు ఎఱుఁగుచున్నాఁడో వాఁడు వేద్యమైన యీ దేహముకంటె వేదిత యగుటంబట్టి వేఱువస్తు వగుచున్నాఁడు. వానిని క్షేత్రజ్ఞుఁడని ఆత్మయాథాత్మ్యవిదులు చెప్పుదురు

మఱియు దేహమునకంటె వేఱైన ఘటాదిపదార్థములను అనుసంధించు సమయమున 'దేవుఁడగు నేను మనుష్యుఁడగు నేను ఘటాదుల నెఱుఁగుచున్నాను' అని కేవలమైన ఆత్మనుగాక దేహసమానాధికరణమై యుండునట్టి యాత్మనే జ్ఞాతను (వేదితను) గా అనుసంధించినను (దేహమును ఆత్మను ఒక్కవస్తువుగా తలఁపఁదగదు. ఎట్లన) *వేదిత తాను దేహమునే యనుభవించుచుచో మున్ను ఘటాదులను వేద్యములుగా ఎట్లను సంధించెనో అట్లె యిప్పుడు దేహమునుసైతము 'దీని నే నెఱుఁగుదును' అని వేద్యముగా అను

రెంటను భిన్నార్థములగు గోవు అశ్వము ఇత్యాదులందును ప్రవర్తింపదు. కనుక విశేషణమున భిన్నార్థములై విశేష్యమున ఏకార్థములగు నీలము ఉత్పలము ఇత్యాదులందే అది ప్రవర్తించును. భిన్నప్రవృత్తినిమిత్తము అనుటచే విశేషణమున భిన్నార్థము లనియు, ఏకార్థమునందు వృత్తి యనుటచే విశేష్యమున ఏకార్థము లనియు నూహించునది. కనుక నే 'ఆదిత్యానా మహంవిష్ణుః' 'అహంశశీ' 'దేవోఽహమ్' 'మనుష్యోఽహమ్' స్థూలోఽహమ్' కృశోఽహమ్' ఇత్యాదులందు సామానాధికరణ్యమని తెలియునది. ఒకటి మఱియొకదానికి సమానాధికరణ మనఁగా ఒకటి యేవిశేష్యమున పర్యవసించుచున్నదో దానియందే మఱొకటియు పర్యవసించుచున్నదనుట. 'నేనుదేవుఁడు' అనుచో నేనుశబ్దము ఆత్మను, దేవశబ్దము దేహమును, నిర్దేశించుచున్నవి. ఇట్టిరెండు శబ్దములు భిన్నప్రవృత్తినిమిత్తములైనను ఆత్మయను ఒక విశేష్యమునందె నెలకొనుచున్నవి. కావున 'నేను దేవుఁడను' ఇత్యాదులందు ఆత్మతోఁగూడ దేహము సామానాధికరణ్యముచే. అనఁగా అది నిలుచువిశేష్యమునందే ఇదియు నిలుచుటచే దానితోఁగూడ నిదియు నొక్కటిగా గ్రహింపఁబడుచున్నది. 'నేను దేవుఁడను' అనుచో జాతియందును, 'నేను కృశుఁడను' అనుచో గుణమునందును 'నేను పోవువాఁడను' అనుచో క్రియయందును. రెండుశబ్దములకును సామానాధికరణ్యము అని తెలియునది.

* భోక్తయు వేదితయు, భోగ్యమునకును వేద్యమునకును అన్యమైన పదార్థమే యగునని భావము. 'నాతల' 'నా చేయి' అని యవయవములను జెప్పుచున్నప్పుడుగాని

సంధించుచున్నాఁడు. (వేద్యముకంటె వేదిత యర్థాంతరము) కనుక వేదితయగు ఆత్మకు (వేద్యములగు) ఘటాదు లెట్లో యట్లు శరీరమును వేద్యమగుటంబట్టి వేఱువస్తువగును; వేద్యములగు ఘటాదుల కెట్లో యట్లే వేద్యమగు శరీరమునకును, వేదితయగు క్షేత్రజ్ఞుఁడు వేఱుపదార్థమె యగును. *శరీరమునకు విశేషణములై అపృథక్సిద్ధములై యుండు మనుష్యత్వము గోత్వము మొదలయినవి యెట్లు ఆయా శరీరములతోఁగూడ సామానాధికరణ్యముచే గ్రహింపఁబడుచున్నవో యట్లే శరీరమును ఆత్మకు విశేషణముగా నుండుటయె స్వభావముగాఁ గలదై కావుననె దానికి అపృథక్సిద్ధమై యుండుటచేత ఆత్మతోఁగూడ అదియు సామానాధికరణ్యముచే గ్రహింపఁబడుచున్నది. ఇట్లు దేహాత్మలకు అభేదముచేతఁ గాక అపృథక్సిద్ధిచేతనె కలుగుటంబట్టి సామానాధికరణ్యప్రతీతి పొసఁగియున్నది.

'నాశరీరము' అని యవయవముల మొత్తమగు దేహమును జెప్పునప్పుడుగాని వేదితన్ను వేఱుగాను అవయవాదులను వేఱుగాను అనుసంధించుచున్నాఁడేకాని 'నేనే తల' 'నేనే శరీరము' అని తన్నును అవయవాదులను ఒక్కవస్తువుగా అనుసంధించుట లేదు. కాఁబట్టియు దేహమును ఆత్మయు వేఱువేఱె యగును. ఆత్మయొక్క కర్మబీజములు ఫలించుటకు క్షేత్రమువంటి దగుటచే శరీరము క్షేత్రమనఁబడెనని తెలియనగు.

* "ఒకవస్తువు తనకంటె భిన్నమైన యింకొకవస్తువునకు సమానాధికరణము కానేరదు. ఎట్లన ఘటము తనకంటె భిన్నమైన పటమునకు సమానాధికరణము కానేరదు. అనఁగా ఘటశబ్దము నిలుచువిశేష్యవస్తువునందే పటశబ్దము నిలువదు. కనుక దేహాత్మలు వేద్యవేదితృభావముచే పరస్పర భిన్నము లగునన్నయెడల నారెంటికిని సామానాధికరణ్యము కలుగనేరదు. మఱి 'నేను దేవుఁడు- నేను కృశుఁడు' ఇత్యాదులందు రెంటికిని సామానాధికరణ్యము కనుపట్టుటయెట్లు? అనినయెడల, మంటిముద్దకుండ మూఁకుడు ఈమూఁడును వేఱువేఱు నామరూపములు కలిగినవైనను అన్నియు మన్ను అను ఏకద్రవ్యమె యగుటచేత మంటిముద్దకు తద్వికారములైన తక్కినవియు సమానాధికరణములుగా గ్రహింపఁబడుచున్నవి. ఇట్లు ఏకద్రవ్యమగుటవలనియభేదముచేత మంటిముద్ద మొదలైనవానికి సామానాధికరణ్యము కలుగునట్లె దేహాత్మలకును అభేదము కలిగినదేకాని పరస్పరము భిన్నము లగుటచేతఁ గాదు" అని ప్రతిపక్షు లాక్షేపించుటకు నిది సమాధానమని తెలియునది.

(అయినను అపృథక్సిద్ధివలనఁ గలిగిన సామానాధికరణ్యముచే ఆత్మ దేహముతోఁగూడనే ఘటాదులకు వేదితగా అనుసంధింపఁబడుచున్నను, నిజమునకు ఆత్మ ఒకటిమాత్రమె వేదితకావున అదియొక్కటియె వేదిత యని జను లేల యనుసంధింపరు? అనినచో,) ఆ వేదిత యగు ఆత్మయొక్క జ్ఞానత్వనిత్యత్వ సూక్ష్మత్వాద్యసాధారణాకారము చక్షురాదీంద్రియములకు గోచరముకాని దగుటవలనను యోగసంస్కారము గల మనస్సునకుమాత్రమె గోచరించున దగుటవలనను ప్రకృతిసన్నిధానమువలననే మూఢులైన జనులు ప్రకృత్యాకారమునే (అనఁగా దేహవిశిష్టాకారమునే) వేదితగా అనుసంధించుచున్నారు. ఈవిషయమె 'ఉత్క్రామన్తం స్థితంవాపి భుఞ్జానం వా గుణాన్వితమ్। విమూఢా నానుపశ్యన్తి పశ్యన్తి జ్ఞానచక్షుషః' (గీ-౧౫-౧౦) అని మీఁద చెప్పుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ క్షేత్రజ్ఞం చాపి మాం విద్ధి సర్వక్షేత్రేషు భారత।
క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞయో ర్జ్ఞానం య త్తద్ జ్ఞానం మతం మమ॥

టీ. హేభారత=ఓ యర్జునా, సర్వక్షేత్రేషు=సమస్త దేహములయందుండెడి, క్షేత్రజ్ఞమపి=జీవునిగూడ, మాం=నన్నుఁగా-అనఁగా నేను ఆత్మగాఁగలవానినిగా, విద్ధి=ఎఱుఁగుము. ('అపి' అనుటవలన క్షేత్రముకూడ నే నాత్మగాఁ గలది యని అభిప్రాయము.) క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞయోః=శరీరముయొక్కయు ఆత్మయొక్కయు, జ్ఞానం=తెలియుట-అనఁగా ఆ రెంటికిని గల వివేకమును గుఱించియు అవి మదాత్మకము లగుటను గుఱించియు, గల జ్ఞానము, యత్ = ఏది కలదో-చెప్పఁబడినదో యనుట. తత్ =అదియే, జ్ఞానం=ఉపాదేయమైన జ్ఞానమని, మమ=నాయొక్క, మతం = అభిప్రాయము.

తా. దేవుఁడు మనుష్యుఁడు మొదలుగాఁ గల క్షేత్రములన్నిటి యందు వేదిత (ఎఱుఁగువాని) యాకారముననే యుండు క్షేత్రజ్ఞుని నన్నుఁగా (అనగా నేనే యాత్మగాఁ గలవాఁడనిగా) ఎఱుఁగుము. 'క్షేత్రజ్ఞం చాపి' అని అపి (కూడ) శబ్దము వలన క్షేత్రముగాఁగూడ నన్నుఁ దెలియుమని చెప్పినట్లు తెలియఁబడుచున్నది. ఎట్లు క్షేత్రజ్ఞనకు విశేషణముగా నుండుటయే స్వభావముగాఁ గలిగియున్నందున ఆ క్షేత్రజ్ఞునకు అపృథక్సిద్ధముగ (విడిచి వేఱుగఁ గలుగ లేనిది) అగును గాన దానితోడి సామానాధికరణ్యముచేతనే నిర్దేశింపఁదగియున్నదో అట్లే క్షేత్రమును క్షేత్రజ్ఞుఁడును నాకు విశేషణముగా నుండుటయే స్వభావముగాఁగలవారు గాన నాకపృథక్సిద్ధములై నాతోడి సామానాధికరణ్యముచేతనే నిర్దేశింపఁ దగియున్నవని తెలియుము. పృథివి మొదలగువాని సంఘాతి (మొత్త) మైన క్షేత్రమును క్షేత్రజ్ఞుఁడును భగవంతునికి శరీరముగా నుండుటయె స్వరూపముగఁ గలిగియుండు టనుబట్టి భగవదాత్మకములని 'యః పృథివ్యాంతిష్ఠన్ పృథివ్యా అన్తరోయం వృథివీన వేద యస్య పృథివీశరీరం యః పృథివీ మన్తరో యమయతి స త ఆత్మాన్తర్యామ్యమృతః' (బృ-౫-౭-౩) అని యారంభించి 'య ఆత్మని తిష్ఠన్నాత్మనోఽన్తరో యమాత్మా న వేద యస్యాత్మా శరీరం య ఆత్మానమన్తరో యమయతి సత ఆత్మాన్తర్యామ్యమృతః' (బృ-౫-౭-౨౨) ఇత్యాదులగు శ్రుతులు చెప్పు చున్నవి. అంతర్యామిత్వముచే సర్వక్షేత్రములందు ఆత్మగా నెల కొనియుండుట యనెడి యిదియే వానితోడిసామానాధికరణ్యముచే భగవంతుని నిర్దేశించుటకు హేతువు. "అహమాత్మాగుడాకేశ సర్వ భూతాశయస్థితః" (గీ-౧౧-౨౦) 'న తదస్తి వినాయత్స్యాన్మయా భూతం చరాచరమ్' (గీ-౧౦-౩౯) 'విష్టభ్యాహ మిదం కృత్స్న మేకాంశేన స్థితో జగత్' (గీ-౧౦-౪౨) అని ముందును వెనుకను జెప్పి నడుమ 'ఆదిత్యానామహం విష్ణుః' (గీ-౧౦-౨౧) ఇత్యాదులచే

సామానాధికరణ్యమున నిర్దేశించుచున్నాఁడు. క్షేత్రమును క్షేత్రజ్ఞుఁడును వేఱువే అనుటనుగూర్చియు ఆయిరువురును మదాత్మకములనుటనుగూర్చియు ఏజ్ఞానము చెప్పఁబడినదో యాయీజ్ఞానమే యుపాదేయమైనదని నామతము.

కొందఱు, "క్షేత్రజ్ఞంచాపి మాం విద్ధి" అనుచోఁగల సామానాధికరణ్యముచేత భగవంతుఁడును క్షేత్రజ్ఞుఁడును ఒక్కఁడె యని ఏకత్వము స్ఫురించుచున్నది. ఇందువలన భగవంతుఁ డగువానికే అజ్ఞానమువలన క్షేత్రజ్ఞత్వము కలుగునట్లు (అనఁగా తన్ను అన్యునిఁగా-క్షేత్రజ్ఞునిఁగా-భ్రమించియుండునని) ఒప్పుకొనక తీఱదు. కనుకనే అట్టిభ్రమము నివర్తించుటకై యీయేకత్వము చెప్పఁబడినది. (సర్వజ్ఞుఁ డగు భగవంతుడు తన్ను అజ్ఞుఁడగు క్షేత్రజ్ఞునిఁగా భ్రమించుటెట్లు? అనిన అతఁడు మాయావేశమువలన ఈశ్వరుఁడు కాఁగా ఆ యజ్ఞానమువలన అట్లు భ్రమించినాఁడు. ఆ యజ్ఞానము నివర్తించుటకే ఈ యేకత్వము ఉపదేశించుటయని తెలియునది. ఉపదేశముచే భ్రమ తొలఁగుట యెట్లనఁగా) రజ్జువును సర్పముగా భ్రమించినవానికి ఆప్తుఁడైనవా రదిసర్పముకాదని చెప్పిన వెనుక ఆ సర్పత్వభ్రమము నివర్తించినట్లె తన్ను క్షేత్రజ్ఞునిగా భ్రమించిన యర్జునునకు ఆప్తతముఁడగు భగవంతుని యుపదేశమువలన ఆ భ్రమ నివర్తించుచున్నది. కనుక సామానాధికరణ్యము ఏకత్వముచేతనే కలిగినదికాని అపృథక్సిద్ధిచేతఁ గాదు అని చెప్పుచున్నారు. ఇచట *ఉపదేశించువాఁడు వాసుదేవుఁడును పరమేశ్వరుఁడును అగు భగవంతుఁడు. అట్టివానికి తన స్వరూపముయొక్క యాథాత్మ్యము సాక్షాత్కరించియుండును. అట్టి సాక్షాత్కారముచేత వాని యజ్ఞానము నివర్తిం

* ఇచట ఉపదేశించువాఁ డనుటచేత జ్ఞానవంతుఁడగుననియు, వాసుదేవుఁడనుటచే 'సర్వత్రాసౌ సమస్తంచ వసత్యత్ర' అనువ్యుత్పత్తినిబట్టి అంతటను తానును తన

చెనా? లేదా? అని వారిని అడుగవలయును. నివర్తించిన దన్న యెడల, సజాతీయ విజాతీయాది విశేషరహితమైన జ్ఞానమాత్రమె స్వరూపముగాఁగల తనయందు తనవంటిది కాని రూపము లుండునట్లు భ్రమించుట సంభవింపనేరదు ఇట్లు అంతటను తా నొక్కఁడు తప్ప ఇతరములు కానరామిచే తనకంటె అన్యములైన యర్జునాది భేదములను కనుఁగొనుటగాని, వారు యథార్థముగ లేకుండఁగా అట్టి లేనివారని గూర్చి తాను ఉపదేశాది వ్యాపారములు చేయుటగాని కలుగదు. ఆత్మసాక్షాత్కారము కలుగమిచే అజ్ఞానము నివర్తింపలేదన్నచో అప్పుడు అజ్ఞుఁడగుచున్నాఁడు గనుక అట్టివాఁడు ఆత్మజ్ఞానమును ఉపదేశించుట సంభవింపదు. "ఉపదేక్ష్యన్తి తే జ్ఞానం జ్ఞానిన స్తత్త్వదర్శినః" అని తత్త్వజ్ఞులే కదా యుపదేశము సేయుఁదగువారని చెప్పఁబడియున్నది. కాఁబట్టి శ్రుతిస్మృతీతిహాస పురాణములకుఁగాని న్యాయమునకుఁగాని స్వవచనములకుఁగాని గలుగువిరోధమును బాటింపక జగత్తును మోహింపఁజేయుటకై ప్రవర్తింపఁజేయఁబడు నిట్టి వాదములు అనాదరణీయములు.

చిదచిదీశ్వరస్వరూపభేదము.

ఈ విషయమున తత్త్వమెద్ది యనఁగా-అచిత్తు, చిత్తు, పరబ్రహ్మము అని తత్త్వములు మూఁడు. ఇందు అచిత్తు భోగ్యమనియు, చిత్తు భోక్త యనియు పరబ్రహ్మము ఆరెంటికిని ఈశిత (అనఁగా నియామకుఁడు) అనియు వీనిస్వరూపభేదములను గొన్నిశ్రుతులు వచించుచున్నవి. ఆ శ్రుతు లెవ్వి యన,

---

యం దన్నియు వసించునట్టివాఁడగు ననియు, పరమేశ్వరుఁడనుటచే 'సర్వలోకమహేశ్వరః' 'బిభర్త్యవ్యయ ఈశ్వరః' ఇత్యాదులందు తెన్ను ఈశ్వరునిఁగా దలంచుచుజీవులకు సర్వప్రకార మగుతనకై లక్షణ్యా ముపదేశించువాఁడగుననియు భావము. ఇచట స్వరూపముయొక్క యాథాత్మ్యము, అద్వైతులమతము చొప్పున అంతటను తా నొక్కటి తప్ప వేఱెద్దియులేక అఖండమైయుండు కేవలజ్ఞానపటలమని తెలియునది.

1. "అస్మాన్మాయీ సృజతే విశ్వమేత త్తస్మింశ్చాన్యో మాయయా సన్నిరుద్ధః" (శ్వే. ౪-౯)
2. 'మాయాం తు ప్రకృతిం విద్యా న్మాయినం తు మహేశ్వరమ్' (శ్వే. ౪-౧౦)
3. 'క్షరం ప్రధాన మమృతాక్షరం హరః-క్షరాత్మానావీశతే దేవ ఏకః' (శ్వే. ౧-౧౦) ఇందు 'అమృతాక్షరం హరః' అని భోక్త నిర్దేశింపఁబడుచున్నాఁడు; ప్రధానమును ఆత్మకు భోగ్యమైనదిగా హరించుచున్నాఁడు గాన హరుఁడు.
4. "సకారణం కరణాధిపాధిపో - నచాస్యకశ్చిజ్జనితా నచాధిపః" (శ్వే. ౬-౯)
5. "ప్రధానక్షేత్రజపతి ర్గుణేశః" (శ్వే. ౬-౧౩)
6. "పతిం విశ్వస్యాత్మేశ్వరగ్ం శాశ్వతగ్ం శివ మచ్యుతమ్" (తై. నా. ౧౦)

---

* దీనిచేత (ఈప్రకృతిచేత) మాయి (ఈశ్వరుఁడు) ఈప్రపంచమును సృజించుచున్నాఁడు. దానియందు వేఱొకఁడు (జీవాత్మ) (ఈశ్వరుని) మాయచేఁ గట్టువడియున్నాఁడు. [ఇందు చిదచిదీశ్వరులు స్వరూపమున భిన్నములగుట తెలియునది.] 2. మాయను ప్రకృతిగాను మాయావిని మహేశ్వరునిఁగాను తెలియఁదగును. [ఇందు ప్రకృతియు నీశ్వరుఁడును భిన్నులగుట తెలియునది.] 3. క్షరము (నశించునది) ప్రధానము (ప్రకృతి) అగును. మృతిలేని యక్షరము (ఆత్మ) హరుఁడు-అనఁగా ప్రధానమును తనకు భోగ్యపదార్థముగా హరించువాఁడు-అగును. దేవుఁడొక్కఁడే ప్రకృతిని ఆత్మను (రెంటిని) ఏలుచున్నాఁడు-[ఇందు మూఁటికిని స్వరూపస్వభావభేదమును, అచిత్తునకును చిత్తునకును గలభోగ్యభోక్తృభావమును, చిదచిత్తులకును ఈశ్వరునికినిగల నియామ్యనియామక భావమును దెలియునది. 4. వాఁడు (ఈశ్వరుఁడు) కారణము. శరీరావయవములకు అధిపుఁడైనవానికి (అనఁగా జీవాత్మకు) అధిపుఁడు. వానికి (ఈశ్వరునకు) పుట్టించువాఁడు ఒక్కఁడును లేఁడు. అధిపుఁడును ఒక్కఁడును లేఁడు. [ఇందు ఈశ్వరుని సర్వకారణత్వము సర్వాభ్యధికత్వమును దెలియుచున్నవి.] 5. గుణములకు ఈశుఁడు, ప్రకృతికిని క్షేత్రజ్ఞునకిని (జీవాత్మకును) పతి. 6. ప్రపంచమునకు పతి, జీవాత్మకు ఈశ్వరుఁడు.

7. జ్ఞాజ్ఞౌ ద్వావజావీశనీశౌ. (శ్వే. ౧-౯)
8. నిత్యోనిత్యానాం చేతనశ్చేతనానా మేకోబహూనాం యోవిదధాతి కామాన్. (శ్వే. ౧౩; కఠ. ౨-౫-౧౩)
9. భోక్తాభోగ్యం ప్రేరితారంచ మత్వా. (శ్వే. ౧-౫)
10. పృథగాత్మానం ప్రేరితారంచ మత్వా జుష్టస్తతస్తేనామృతత్వమేతి. (శ్వే. ౧-౬)
11. తయోరన్యః పిప్పలంస్వాద్వత్తి - అనశ్నన్నన్యో అభిచాకశీతి. (ముం. ౩-౧-౨)

నిత్యుఁడు శుభుఁడయినవాఁడు, చెడనివాఁడు. 7. జ్ఞుఁడు (తెలిసినవాఁడు-అనఁగా ఈశ్వరుఁడు) అజ్ఞుఁడు (తెలియనివాఁడు- అనఁగా జీవుఁడు) అని యిద్దఱు. ఈయిద్దఱును పుట్టుకలేనివారు. (అందొకఁడు అనఁగా ఈశ్వరుఁడు) ఈశుఁడు,(మఱియొకఁడు (అనఁగా జీవుఁడు) ఈశుఁడు కానివాఁడు. [ఇందు ఈశ్వరుని సర్వజ్ఞత్వమును జీవుని కించిద్ జ్ఞత్వమును ఉభయుల అజత్వమును నియామకనియామ్యభావమును దెలియునది. 8. నిత్యులలో (నిత్యమైన ఆత్మలలో) నిత్యుఁడును, చేతనులలో (చేతనులయిన యాత్మలలో) చేతనుఁడును, పెక్కండ్రలో (పెక్కులయిన యాత్మలలో) ఒక్కఁడును. (అగు) ఎవఁడుకోరికలనిచ్చుచున్నాఁడో - (ఇందు ఆత్మలు నిత్యములనియు పెక్కులనియు ఈశ్వరుఁ డొక్కఁ డనియు ఫలప్రదుఁ డనియుఁ దెలియనగును.] 9. భోగించువానిని (ఆత్మను), భోగ్యమును (ప్రకృతిని), ప్రేరేపించువానిని (ఈశ్వరుని) ఎఱిఁగి. 10. ఆత్మను ప్రేరితను (ఈశ్వరుని) వేర్వేఱుగా నెఱిఁగి పిదప వానిని (ఈశ్వరుని) గొలుచువాఁడు (జీవుఁడు) వానిచేత (ఈశ్వరునివలననుండి యనుట) అమృతత్వమును బొందును. [ఇందు చిదచిదీశ్వరులకుఁ గల భేదము శబ్దములచేత తెలియుటే కాక ఈశ్వరుని జీవునికంటె వేఱైనవానినిగా నెఱిఁగి వానియందు ప్రీతి కలిగియుండుటవలన మోక్షము కలుగు ననియు తెలియుచున్నది.] 11. ఆ యిద్దఱిలో ఇంకొకఁడు (జీవుఁడు) తియ్యనిపిప్పలమును (కర్మఫలముననుట) తినుచున్నాఁడు. మఱొకఁడు (ఈశ్వరుఁడు) తిననివాఁడై యంతటను ప్రకాశించుచున్నాఁడు. [ఒక శరీరమును ప్రవేశించియుండుజీవేశ్వరు లిరువురిలో ఒకఁడు కర్మఫలములకు భోక్తగాను ఇంకొకఁడుభోక్తకానివాఁడుగాను అట్టిస్థితిలో వారిరువురికిఁగల వైధర్మ్యమును. ఇంగఁ జెప్పఁబడినది. ఇందు తియ్యనిపిప్పల మనుట పుణ్యఫలమునకు గ్రాహకము. ఇది ఉపలక్ష

12. అజా మేకాం లోహితశుక్లకృష్ణాం బహ్వీం ప్రజాం జనయన్తీం సరూపాం-అజో హ్యేకో జుషమాణోఽనుశేతే-జహాత్యేనాం భుక్తభోగామజోఽన్యః. (శ్వే. ౪-౫; తై. నా. ౧౨-౫)

13. *గౌరనాద్యన్తవతీ సా జనిత్రీ భూతభావినీ. (మన్త్రికోపనిషత్)

14*. సమానే వృక్షే పురుషో నిమగ్నో ఽనీశయా శోచతి ముహ్యమానః-జుష్టం యదా పశ్యత్యన్య మీశ మస్య మహిమాన మితి వీతశోకః. (శ్వే. ౪-౭)

ఇత్యాదులు (వీనియందెల్ల ప్రకృతియు జీవాత్మయు నీశ్వరుఁడును స్వరూపమును వేఱువేఱైనవారే యగుదురనియు, అందు ప్రకృతి జీవునికి భోగ్యమనియు, జీవుఁడు భోక్త యనియు, జీవులు పెక్కండ్రనియు, ప్రకృతికిని జీవులకును నియామకుఁ డీశ్వరుఁ డొక్కఁడనియుఁ బ్రతిపాదితములైయున్నవి.) ఈ గీతయందును ఈ విషయములను గుఱించియే

ణార్థము గనుక పుణ్యపాపఫలముల రెంటిని గ్రహించునది.] 12. పుట్టుక లేనివాఁడగు నొకఁడు (బద్ధాత్మ) ఎఱ్ఱనిదియు తెల్లనిదియు నల్లనిదియునగు మఱొకపుట్టని దానిని (ప్రకృతిని) తనకు అనురూపమైన ప్రజను మిక్కిలి కలిగించుదానిని, ప్రేమతో ననుభవించుచున్నాఁడు. పుట్టనివాఁడైనయొకఁడు (ముక్తాత్మ) దీనిని (ప్రకృతిని) అనుభవింపఁబడిన భోగములు గలదానిని త్యజించుచున్నాఁడు. దానివలనఁ గలుగు సుఖముల ననుభవించి దానిని విడుచుచున్నాఁడనుట. [ఇందు ప్రకృతిపురుషుల అజత్వమును, పురుషకర్మానురూపముగ ప్రకృతి పరిణమించుటయు, బద్ధముక్తవ్యవస్థయును గ్రాహ్యములు. మఱియు ప్రకృతిలోహితశుక్లకృష్ణమైనదిగాఁ జెప్పఁబడుటచేనది రజస్సత్త్వతమోగుణాత్మకమని చెప్పఁబడుటయగును. 'అనుశేతే' అనుటచే బద్ధునిని, 'జహాతి' అనుటచే ముక్తునిని గ్రహించునది] 13. ఈభూమి (ప్రకృతి యనుట) ఆద్యంతములు లేనిది, భూతములను గనునట్టితల్లి. 14. (పరమాత్మతోఁగూడ) నొక్కవృక్షముననే వసించు నీ పురుషుఁడు (జీవాత్మ) భ్రమించుచు (సంసారబంధముల) కట్టువడి ఈశుఁడు లేక దుఃఖించుచున్నాఁడు ఎప్పుడు ప్రేమతోఁ గొలువఁదగినవాఁడును (సంసారబంధములకు) అన్యుఁడునగు ఈశుని అతనిమహిమను జూచుచున్నాఁడో అప్పుడు దుఃఖము లేనివాఁడగుచున్నాఁడు. *13-14. రెండును కొన్నిగ్రంథములందు కనుపట్టవు.

*"అహఙ్కార ఇతీయం మే భిన్నా ప్రకృతి రష్టధా।
అపరేయ మిత స్త్వన్యాం ప్రకృతిం విద్ధి మే పరామ్।
జీవభూతాం" (గీ. ౭-౪-౫)
'సర్వభూతాని కౌన్తేయ ప్రకృతిం యాన్తి మామికామ్।
కల్పక్షయే పున స్తాని కల్పాదౌ విసృజా మ్యహమ్'॥
'ప్రకృతిం స్వా మవష్టభ్య విసృజామి పునఃపునః।
భూతగ్రామ మిమం కృత్స్న మవశం ప్రకృతేర్వశాత్'॥
(గీ. ౯-౮)

'మయాధ్యక్షేణ ప్రకృతి స్సూయతే సచరాచరమ్।
హేతు నానేన కౌన్తేయ జగద్ధి పరివర్తతే'॥ (గీ. ౯-౧౦)
'ప్రకృతిం పురుషం చైవ విద్ధ్యనాదీ ఉభావపి।' (గీ. ౧౩-౧౯)
'మమయోని ర్మహద్బ్రహ్మ తస్మిన్ గర్భం దధామ్యహమ్।
సమ్భవ స్సర్వభూతానాం తతో భవతి భారత॥' (గీ. ౧౪-౩)

---

* ఈ గీతాశ్లోకములందు -'మేప్రకృతిః' 'ఇత స్త్వన్యామ్' ఇత్యాదులచే చిదచిదీశ్వరభేదము తెలియునది. మఱియు బ్రహ్మము జీవత్వమును అధ్యసించుటయే (అనఁగా బ్రహ్మము తన్ను పెక్కుజీవులుగా భ్రమించుటయే) సృష్టియనియు ఆ జీవత్వాధ్యాసము నివర్తించుటే (అనఁగా బ్రహ్మము తాను జీవుఁడను భ్రమ మానుటయే) ప్రళయ మనియు పరులు చెప్పుదానికి ఖండనముగా 'సర్వభూతాని.. విసృజా మ్యహమ్' అనుదీని నుదాహరించిరి. ఇందు పరమాత్మునికి శరీరభూతమగు ప్రకృతియొక్క విభాగమే సృష్టియనియు అవిభాగమే ప్రళయమనియుఁ దెలియునది. మఱియు పరమాత్మ భ్రమించుటచేతనే ప్రకృతిపురుషుల చరాచరాదిదశలుకలుగుచున్నవను పరోక్తి నిరసించుటకై 'మయాధ్యక్షేణ...' అని గ్రహింపఁబడినది. దీనిచే పరమాత్మ ప్రకృతి పురుషుల కధిష్ఠానమై యుండుటవలననే వానికి చరాచరాదిదశలు కలుగుచున్నవేకాని భ్రమింమటచేతఁ గాదని తెలియునది. మఱియు బ్రహ్మమునందు జీవత్వము అధ్యసించుటచేతనే జీవుఁడు సిద్ధించుచున్నాఁడు అను పరోక్తిని నిరసింప 'ప్రకృతిం పురుషం చైవ' అని గ్రహింపఁబడినది. ఇందు పురుషుఁడు అనాదిగా నున్నాఁ డనుటచే అనాదిగా వేఱై యుండువాఁడే కాని బ్రహ్మము భ్రమించి తానే జీవుఁడుగా సిద్ధించినవాఁడు గాఁడనుట అని తెలియనగును.

అని చెప్పఁబడియున్నది. ఇందు 'మమ యోని...దధామ్యహమ్' అనుటకు, జగత్తునకు యోనిభూతమైనది యగు నామహత్తైన బ్రహ్మము (అనఁగా ప్రకృతి యనుపేరు గల భూతసూక్ష్మమగు అచిద్వస్తువు) ఎదియో దానియందు చేతన మనెడి గర్భమును గూర్చుచున్నాను. పిదప నాసంకల్పముచే నగు చిదచిత్తుల సంసర్గవలననే దేవతలు మొదలుగా స్థావరములవఱకును అచిత్తుతో మిశ్రములైయుండు భూతము లన్నియుఁ బుట్టుచున్నవి యని యర్థము. శ్రుతియందును భూతసూక్ష్మము 'తస్మాదేతద్బ్రహ్మనామరూప మన్నంచ జాయతే' అని బ్రహ్మశబ్దముచే నిర్దేశింపఁబడియున్నది. కాన నిచట బ్రహ్మ శబ్దమునకు భూతసూక్ష్మమని యర్థము సేయఁబడెను.

సామానాధికరణ్యము శరీరాత్మభావనిబంధనముచే
ముఖ్యవృత్తమైనది గాని లాక్షణికము గాదు.

ఇట్లు భోక్తృభోగ్యరూపముగా నుండు చిదచిత్తులు సర్వావస్థలందును పరమపురుషునికి శరీరభూతమై అతనికి నియామ్యమై యుండుటచే అవి అతనికి అపృథక్సిద్ధము లనియు (అనఁగా అతనిని విడిచి వేఱుగ నుండఁజాల వనియును) పరమపురుషుఁడు వాని కాత్మయనియుఁ గొన్ని శ్రుతులు చెప్పుచున్నవి. ఎట్లన, *'యఃపృథివ్యాంతిష్ఠన్-పృథివ్యా అన్తరోయం పృథివీ న వేద-యస్య పృథివీ శరీరం-యః పృథివీ మన్తరో యమయతి' అని యారంభించి 'య ఆత్మని తిష్ఠన్-ఆత్మనోఽన్తరోయ మాత్మా న వేద - యస్యాత్మా శరీరమ్-య ఆత్మాన మన్తరోయమ యతి-సత ఆత్మాన్తర్యామ్యమృతః' అని శ్రుతి చెప్పుచున్నది. ఈ యంతర్యామి బ్రాహ్మణశ్రుతి చెప్పునట్లే సుబాలోపనిషత్తును

---

* 'యఃపృథివ్యాం' ఇత్యాదులచే ప్రకృతియును, 'య ఆత్మని' ఇత్యాదులచే ఆత్మయు భగవంతునికి శరీరమై భగవంతుఁ డంతర్యామిగా కలిగియుండుటఁ దెలియ నగును. ఈశ్రుతి బృహదారణ్యకోపనిత్తునందలిది.

'యః పృథివ్యాం తిష్ఠన్ పృథివ్యా అన్తరః, యం పృథివీ న వేద' అని యారంభించి 'యోఽక్షర మన్తరే సఞ్చరన్ - యస్యాక్షరం శరీరం - యమక్షరం న వేద' - 'యోమృత్యుమన్తరే సఞ్చరన్-యస్యమృత్యు శ్శరీరమ్-యం మృత్యుర్న వేద - ఏషసర్వ భూతాన్తరాత్మా అపహతపాప్మా దివ్యో దేవఏకో నారాయణః' అని చెప్పుచున్నది. ఇచట మృత్యుశబ్దముచే సూక్ష్మావస్థ గలదియు తమస్సు అనబడునదియు నగు అచిద్వస్తువు చెప్పబడుచున్నది. ఎట్లన, ఈయుపనిషత్తుననే 'అవ్యక్తమక్షరే లీయతే-అక్షరం తమసి లీయతే' అని చెప్పఁబడియున్నది. (తమశ్శబ్దము సూక్ష్మావస్థమైన యచిత్తును దెలుపుటచే అందలి యీ మృత్యుశబ్దమునకును అదియే గ్రాహ్యము.) తైత్తిరీయకమును

* 'అన్తఃప్రవిష్టః శాస్తా జనానాగ్ం సర్వాత్మా'

అని చెప్పుచున్నది. ఇట్లు చిదచిత్తులు సర్వావస్థలయందును పరమ పురుషునికి శరీరమై ప్రకారములై యుండుటచే ప్రకారియగు పరమ పురుషుఁడే కార్యావస్థయందును కారణావస్థయందును ♦ ప్రకారమైన జగత్తురూపమున నెలకొనియున్నాఁడు. ఈ యర్థమును దెలుపుటకే

---

* ఇది తైత్తిరీయక వాక్యము. 'సర్వాత్మా' అని యీశ్వరుని చిదచిద్వస్తువుల కెల్ల ఆత్మగా ప్రతిపాదించి 'అన్తఃప్రవిష్టః' అనియు 'శాస్తా' అనియు ఆట్లాత్మగా నుండుటకు వలయులక్షణములగు అంతఃప్రవేశ నియమనములను జెప్పినారు. దీనివలన చిదచిత్తులకు శరీరత్వము సిద్ధించుచున్నది. వాయువుకూడ 'అన్తఃప్రవిష్టః' కావచ్చును కనుక అది కాదని తెలుపుటకె 'శాస్తా' యనియు, రాజుకూడ 'శాస్తా' కావచ్చును గనుక వాఁడుకాఁడని తెలుపుటకై 'అన్తఃప్రవిష్టః' అనియు చెప్పఁబడెను. అంతః ప్రవిష్టుఁడును శాస్తయు రెండును అగునది ఆత్మయే కాన అట్టి రెండులక్షణములు గల యీశ్వరుఁడు సర్వమున కాత్మయగుట స్థిరీకృత మగుచున్నది.

♦ చిదచిత్తుల సముదాయమే జగత్తుకాని వేఱుకాదు. కనుక చిదచిత్తులు ఈశ్వరుని శరీరమనఁగా జగత్తు అతని శరీరము అనియే భావము. ఇచట జగత్తు నామరూప

కొన్ని శ్రుతులు ♦కార్యావస్థమును కారణావస్థమును అగుజగత్తు వాఁడే యని చెప్పుచున్నది కాని వేఱు కాదు. ఆశ్రుతులు

*'సదేవ సోమ్యేద మగ్ర ఆసీ దేక మే వాద్వితీయమ్'

(ఛా. ౬-౨-౧) తదైక్షత బహు స్యాం ప్రజాయేయేతి-తత్తేజో స్సృజత' (ఛా. ౬-౨-3) అని యారంభించి, ♦ 'సన్మూలా స్సోమ్యేమాః స్సర్వాః ప్రజా స్సదాయతనా స్సత్ప్రతిష్ఠాః (ఛా. ౬-౮-౬) 'ఐతదాత్మ్య మిదం సర్వం తత్సత్యగ్ం స ఆత్మా- 'తత్త్వమసి శ్వేతకేతో' (చా. ౬-౮-౭) అని చెప్పుచున్నవి. ఇట్లే తైత్తిరీయకమును, ♦'సోఽకామయత బహు స్యాం ప్రజాయేయేతి-సతపో తప్యత-స తపస్తప్త్వా

భాగములు కలిగియుండు కార్యావస్థయందును నామరూపవిభాగములు లేనికారణావస్థయందును భగవంతునికి అపృథక్సిద్ధవిశేషణ మగుశరీరమైయుండును. శరీరి యగు ఆత్మ శరీరమును రూపముగాఁగలిగి వర్తించునట్లె జగత్తున కాత్మయగు భగవంతుఁడు కార్యకారణావస్థలందు తనకు శరీరమైయుండు ఆ జగత్తునె రూపముగాఁ గలిగియుండును అని భావము.

♦ కొన్నిశ్రుతులు, కార్యకారణావస్థమగు జగత్తు. వాఁడే యనుటచే, జగత్తును వాఁడును ఒక ద్రవ్యమే అను అర్థమును దెలుపుచున్నవని తలఁపరాదు; జగద్రూపముగా నుండువాఁడు అను పూర్వోక్తమైన యర్థమునే తెలుపునని భావము. ఉభయావస్థలందును జగత్తు వానిరూపమే యగుటంబట్టి జగత్తు వాఁడే యనఁబడుచున్న దనుట.

* ఓసోమ్యా! ఈసత్తే (అనఁగా భగవంతుఁడే) ఒక్కఁడేయై రెండవదిలేనిదై మొట్టమొదట నుండెను. అది 'పెక్కు అయ్యెదను. ప్రజలను గనెదను' అని కోరెను. అది తేజస్సును సృజించెను.

♦ సోమ్యా! ఈసర్వప్రజలును ఆసత్తే మూలముగాఁ గలిగియున్నవి. సత్తే వానికి ప్రాపు. సత్తే వానికి పట్టు. ఇదియంతయు దానినే (సత్తునే) ఆత్మగాఁ గలిగియున్నది. అది సత్యము-వాఁడు ఆత్మ. శ్వేతకేతూ! అది నీవు అగుదువు. [ఇందు ఈశ్వరునికిని చిదచిత్తులకును శరీరాత్మభావము కలుగుటయు దానిచేతనే సామానాధికరణ్యము సిద్ధించుటయు అట్టి సామానాధికరణ్యమే 'తత్త్వమసి' అనుచో ప్రతిపాదింపఁబడుటయుఁ దెలియనగును.]

♦ 'నేను పెక్కుఅయ్యెదను నేను ప్రజలను గనెదను. అని వాఁడు కోరెను'

ఇదం సర్వ మసృజత' (తై. ఉప. ఆనన్ద. ౬-అను) అని యారంభించి, ♦'సత్యం చానృతంచ సత్య మభవత్' (తైత్తి. ఉప-ఆనన్ద. ౬-అను) అని చెప్పుచున్నది.

* సమానాధికరణనిర్దేశము సేయు నీఛాందోగ్యతైత్తిరీయక ప్రకరణములందు సైతము ఇతర శ్రుతిప్రకరణములు ప్రతిపాదించునట్టిచిదచిదీశ్వర స్వరూపభేదము ప్రతిపాదింపఁబడుచున్నది-ఎట్లన,

♦ హన్తాహ మిమా స్తిస్రో దేవతా అనేన జీవేనాత్మనానుప్రవిశ్య నామరూపే వ్యాకరవాణి' (ఛా. ఉప. ౬-3-౨)

♦'తత్ సృష్ట్వా తదేవాను ప్రవిశత్ - తదనుప్రవిశ్య సచ్చత్య

వాఁడు (ఇట్లు) ఆలోచనచేసెను. ఆలోచనచేసి దీనినంతయు సృజించెను. [ఇందును చిదచిత్ప్రవేశమును దానిచేఁగలిగిన సామానాధికరణ్యమును దెలియనగును.]

♦ సత్యమైనదియు (పరిణామములేని ఆత్మయు ననుట) అనృతమైనదియు (పరిణామియగు ప్రకృతియు ననుట) సత్యము (ఈశ్వరుఁడు) అయ్యెను.

* సమానాధికరణనిర్దేశము సేయుటేకాక స్వరూపభేదమునుగూడ ఈ శ్రుతులు ప్రతిపాదించుచున్న వనుట.

♦ హన్త! ఈజీవుఁ డగునచే (జీవుఁడనగు నేను - జీవుని శరీరముగాఁ జేసికొని వానితోఁగూడ నేను అనుట) ఈమూఁడుదేవతలను ((ప్రకృతితత్త్వములగు పృథివి-అప్పు-తేజస్సులను) ప్రవేశించి నామరూపములను వేర్వేఱ ఏర్పఱతును. [ఇది ఛాందోగ్యవాక్యము 'సింహమైననాచే అనేకములు భక్షింపఁబడినవి' అనునపుడు, తాను సింహము కాకపోయినను సింహాకారమునుబొంది యట్లు చేయుట తెలియునట్లే 'జీవుఁడగు నాచే' అనుచో, నేను జీవుఁడుకాదు జీవునిశరీరమును గలిగియుండుటచే ఆ జీవాకారమునుబొంది నేను అన్నిట ప్రవేశించుచున్నానని అర్థము గ్రాహ్యము. ఈ మూఁడు దేవతలనుట ప్రకృతివాచకము. కనుక సమానాధికరణమును జెప్పు నీ శ్రుతియందును చిదచిదీశ్వరుల స్వరూపభేదము తెలియుచున్న దనుట.]

♦ దానిని (చిదచిన్మిశ్రమగు ప్రపంచము ననుట) సృజించి దానియందు ప్రవేశించెను. దానిని ప్రవేశించి, సత్తును (వికారరహితమైన ఆత్మయు) త్యత్తును (వికారియగు ప్రకృతియు) నయ్యెను. (ఒకటి) ఎఱుకగలదియు (మఱొకటి) ఎఱుకలేనిది

చ్చాభవత్...విజ్ఞానం చావిజ్ఞానం చ - సత్యం చానృతము భవత్' అని. [ఇందు 'అనేన జీవే నాత్మ నానుప్రవిశ్య' అనుచో 'జీవే నాత్మనా' జీవుఁడగు నాచే అని జీవునికి బ్రహ్మాత్మకత్వము చెప్పఁబడుచున్నది. 'అనేన' అనుశ్రుతియు 'తదనుప్రవిశ్య - సచ్చత్యచ్చాభవత్ - విజ్ఞానం చావిజ్ఞానమ్' అను శ్రుతియు సమానార్థకంబులగుటచే పూర్వశ్రుతియందుఁ జెప్పఁబడిన * జీవుని బ్రహ్మాత్మకత్వము ఉత్తర శ్రుతియందుఁ జెప్పఁబడిన జీవానుప్రవేశముచేతనే (అనఁగా జీవునికిని ఈశ్వరునికిగల శరీరాత్మభావముచేతనే) కలుగునని తెలియుచున్నది.]

యుఁనూ, అవికారియు (ఆత్మయు) వికారియు (ప్రకృతియును) సత్యము (ఈశ్వరుఁడు) అయ్యెను. [ఇది తైత్తిరీయకవాక్యము]. 'ఇమా స్తిస్రో దేవతాః' అనుఛాందోగ్యమున ఈశ్వరుఁడు అచిత్తును ప్రవేశించుట వ్యక్తముగాఁ దెలియుచున్నది కాని, చిత్తును ప్రవేశించుట అంత వ్యక్తముగాఁ దెలియకున్నది. 'జీవుఁడగు నాచే' అని జీవునితోడి సామానాధికరణ్యముమాత్రము దెలియుచున్నది. అయినను జీవునియందు ప్రవేశించుట చేతనే ఈశ్వరునికి జీవునితోడి సామానాధికరణ్యము కలుగుచున్నది కాని వేఱుకాదు. ఇది నిరూపించుటకై ఆజీవానుప్రవేశము వ్యక్తముగా తెలుపు నీతైత్తిరీయక వాక్యమిచట రూపింపఁబడినది. దీనిచే ఈశ్వరుఁడు జీవునియందుఁగూడ ప్రవేశించుచున్నాఁడనియు, అందుచేతనే 'జీవుఁడగునాచే' అని ఛాందోగ్యము ఈశ్వరునికి జీవునితోడి సామానాధికరణ్యము చెప్పినదనియు గ్రహించునది.

* 'అనేన జీవేనాత్మనానుప్రవిశ్య' (ఈజీవుఁడగు నాచే ప్రవేశించి) అనుచో జీవుఁడు తానుగాఁ జెప్పిరి. ఈసామానాధికరణ్యమువలన జీవునికి బ్రహ్మాత్మకత్వము సిద్ధించుచున్నది. ఆత్మశబ్దమునకు ఆత్మపరముగాను తాదాత్మ్య (వేఱుకాకుండుట) పరముగాను అర్థముచెప్పఁగూడును. కాఁబట్టి యిచట బ్రహ్మాత్మకత్వ మనుటకు బ్రహ్మమును ఆత్మగాఁ గలిగియుండుట యని యర్థముచేసి జీవబ్రహ్మములకు శరీరాత్మభావమును గ్రహింపవచ్చును. లేక దానికి, బ్రహ్మమునకంటె వేఱుకాకుండుట (అనఁగా బ్రహ్మమే యగుట) యని యర్థముసేసి జీవబ్రహ్మములకు స్వరూపైక్యమును గ్రహింపవచ్చును. ఇట్లు రెండర్థముల కాస్పదమైయుండుటచేత జీవునికి సామానాధికరణ్యము సిద్ధించిన బ్రహ్మాత్మకత్వము శరీరాత్మభావమునుబట్టియా లేక స్వరూపైక్యమునుబట్టియా యని సందేహము కలుగుచున్నది. అయినను 'అనేన జీవేనాత్మనా' అను ఈశ్రుతియు 'తదనుప్రవిశ్య' అనుశ్రుతియు సమానార్థకములు. అందు రెండవశ్రుతి జీవునియందును

ఇటువంటి (అనఁగా ఈచిద చిదను ప్రవేశముచేఁ గలుగునట్టి) నామరూపవ్యాకరణమే *'తద్ధేదం తర్హ్యవ్యాకృత మాసీత్ తన్నామరూపాభ్యాం వ్యాక్రియతే' (బృ. ఉప. 3-౪-౭) అని యిందునను జెప్పఁబడినది. కనుక *పరమపురుషుఁడే స్థూలసూక్ష్మ చిదచిద్వస్తుశరీరుఁడై కార్యావస్థుఁడును కారణావస్థుఁడు నగుచున్నాఁడు. కారణముకంటె కార్యము వేఱు కానందున కారణము నెఱుఁగుటచే కార్యము నెఱుఁగఁబడిన

ఈశ్వరుఁడు ప్రవేశించుటను (అనఁగా జీవేశ్వరులకు శరీరాత్మభావము కలిగియుండుటను) జెప్పుచున్నది. కనుక మొదటిశ్రుతియందలి జీవునిబ్రహ్మాత్మకత్వము రెండవశ్రుతి చెప్పినట్లు శరీరాత్మభావముచేఁ గలిగినదిగాని స్వరూపైక్యముచేఁ గాదని తెలియునది.

* ఇది (ముందు) నిజముగా అవ్యాకృతమె (వేఱువేఱ ఏర్పడనిదై) యుండెను. దానిని (ఇప్పుడు) నామరూపములచే వేఱువేఱ ఏర్పఱిచెను. [ఇది బృహదారణ్యకమునందలిది-ఈశ్వరుఁడు చిత్తునం దాత్మగాఁ జొచ్చి దానిని శరీరముచేసికొని ఆ జీవశరీరముతో అచిత్తునంగుఁ జొచ్చుచున్నాఁడు. ఇట్లు ప్రవేశించుటచేతనే పూర్వము నామరూపవిభాగము లేకుండిన చిదచిత్తులకు నామరూపవిభాగము కలుగుచున్నది. ఇట్లు చిదచిదనుప్రవేశముచేతనే నామరూపవ్యాకరణము సిద్ధించునని తెలిపెడిని. అయినను 'తద్ధేదం' అనెడి యీశ్రుతి వట్టినామరూపవ్యాకరణమును మాత్రము చెప్పి దానికి హేతువగు చిదచిదనుప్రవేశమును జెప్పకపోయినను ఆ హేతువును ప్రతిపాదంచు తక్కిన శ్రుతులనుబట్టి యాలోచింపఁగా ఈ శ్రుతియు ఆ హేతువును వెలిపుచ్చక పోయినను లోపలనుంచుకొనియే యీ వ్యాకరణమును జెప్పినదికాని వేఱు కాదు. కనుక నిందలి వట్టివ్యాకరణము చిదచిదనుప్రవేశముచేఁ గలుగువ్యాకరణమే యనియుఁ దెలియఁదగునని భావము. ఇట్లె వట్టి నామరూపవ్యాకరణమును మాత్రముం జెప్పుప్రకరణములందెల్ల హేతువగు చిదచిదనుప్రవేశమునుగూడ గ్రహించుకొనునది.

* చిదచిత్తులకు నామరూపవిభాగములేని సూక్ష్మావస్థయే కారణావస్థ. నామరూపవిభాగయుక్తమైన స్థూలావస్థయే కార్యావస్థ. ఈరెండవస్థలందును అవి యీశ్వరునికి అపృథక్సిద్ధములై అంతయు వాఁడొక్కఁడే యనఁదగియుండును. కనుక సూక్ష్మచిదచిద్విశిష్టుఁడై కార్యమగుచున్నాఁడు. కాఁబట్టి కార్యావస్థుఁడగు పరపురుషుఁడును కారణావస్థుఁ డగుపరమపురుషుఁడును ఒక్కఁడే యని భావము.

దగుచున్నది. కనుక ♦ ఏకవిజ్ఞానముచే సర్వవిజ్ఞానము కలుగు ననుట మఱెంత యుపపన్నముగా నున్నది. మఱియు, 'హన్తాహ మిమా స్తిస్రో దేవతా అనేన జీవేనాత్మనానుప్రవిశ్య నామ

♦'ఏకవిజ్ఞానేన సర్వవిజ్ఞానమ్' అని ప్రమాణము. ఒకటి నెఱుఁగుటచేత సర్వము నెఱుఁగఁబడుచున్నదనియర్థము. ఈవాక్యమునకు ప్రతిపక్షులు చెప్పుఅర్థముకంటె విశిష్టాద్వైతులగు తాము చెప్పునర్థము మఱెంత యుపపన్నముగా నున్నదని భావము. ఎట్లన 'ఏకవిజ్ఞానేనసర్వవిజ్ఞానమ్' అనఁగా ఒకనిర్విశేషబ్రహ్మము నెఱుఁగుటచే సర్వము నెఱుఁగఁబడుచున్నదని యర్థము అని పరపక్షులు చెప్పిరేని, అదియెట్లు? అనియడిగెదము. వారు, అంతటను తానొక్కటియె కలదై తక్కినదేదియు లేకుండుటచే అన్నియు తానైయుండు బ్రహ్మమొక్కటి నెఱుఁగుటచే అన్నియు నెఱుఁగఁబడినవే యగునని యర్థముచెప్పుదురేని, బ్రహ్మమొక్కటిమాత్రమె అంతట నెఱుఁగఁబడినదైయుండి కడమయెఱుఁగఁబడునది మఱేదియు లేకుండఁగా 'సర్వమెఱుఁగఁబడుచున్నది' అని సర్వశబ్దమును ప్రయోగింపనేల? ఆ లేనట్టి సర్వము ఎఱుఁగఁబడు టెట్లు? అని అడుగుదుము. ఒక్కటి కెక్కువ సంఖ్య యుండిననే సర్వశబ్దము ప్రయుక్తమగును. ఒక్కటిమాత్రమె యుండినయెడల ఆశబ్దమును ప్రయోగించుటకు వీలులేదనిభావము. ఒక్క నిర్విశేషబ్రహ్మమును తక్కిన సర్వమును ఒక్కటేకాని వేఱుకాదు. కనుక ఒకటి నెఱుఁగుటచే సర్వము నెఱుఁగఁబడునని యర్థముగాఁ జెప్పుదురేని అప్పుడు వారిమతము చొప్పున సత్యమగు బ్రహ్మమును మిథ్యయగు జగత్తును ఏకమే యగుచున్నది. సత్యమును మిథ్యయు నేకమగునా? అట్లేకమగునేని జగత్తునకుఁగాని బ్రహ్మమునకుఁగాని సత్యత్వమిథ్యాత్వములం దేదియైనను కలుగఁగూడదును. కనుక జగత్తే సత్యమనియు బ్రహ్మమె మిథ్యయనియుఁ జెప్పవచ్చునని ఆక్షేపింతుము. మఱిఒక్కటిని (బ్రహ్మమును) ఎఱుఁగుటచే తక్కిన సర్వము మిథ్యగా నెఱుఁగఁబడుచున్నదని యర్థము చెప్పుదురేని అప్పుడు ఆ వాక్యమున 'మిథ్యగా' అను పదము అధ్యాహరించుకోవలసియున్నది. కనుక అధ్యాహారదోషము కలుగుచున్న దని ఆక్షేపింతుము. అవిద్యావిశిష్టమగు బ్రహ్మము నెఱుఁగుటచే తత్కార్యమగు ప్రపంచము సర్వము నెఱుఁగఁబడునని యర్థముచెప్పుదురేని అప్పుడు మీరు శుద్ధబ్రహ్మమును విడిచి విశిష్టబ్రహ్మమును గ్రహించుటచే మాపక్షమును గొంత సమీపించినవారైతిరి కాని బ్రహ్మమునకు మీరు చెప్పు విశిష్టత్వముయొక్క రీతి మేము చెప్పు విశిష్టత్వము యొక్క రీ[illegible] విరుద్ధముగా నుండుటయేకాక అది సర్వప్రమాణములకు మిక్కిలి కలఁత కలిగించుచున్నది. కనుక సర్వప్రమాణానుసారముగా మేమావాక్యమునకుఁ జేయు నర్థమేమనఁగా, మృత్తు అను ద్రవ్యమొక్కటియే అనేకవ్యవహారములకొఱకు కుండ మూకుఁడు మొదలయిన నానారూపవికారములచే గలిగిన నానా నామముల నొందినదై

రూపే వ్యాకరవాణి' అనుచో తిస్రోదేవతాః అని అచిద్వస్తువు సర్వమును నిర్దేశించి అందు తాను ఆత్మగాఁగల జీవునిప్రవేశముచే నామరూపవ్యాకరణము కలుగునట్లు చెప్పుటవలన ఆయా వస్తువులకు వాచకములగు శబ్దములన్నియు ఆయావాని యచిద్రూపముతోను అందలి చిత్తుతోను గూడియున్న (అనఁగా అచిజ్జీవవిశిష్టుఁడైయున్న)* పరమాత్మునికే వాచకము లగును.

నను అన్నియు ఆ ఒక్కమృత్తికయొక్కరూపవిశేషములే యగును గాన వానిని చూచినప్పుడు 'మృత్తు అను ద్రవ్యమే యిట్లు ఉన్నదికాని మఱి వేఱుపదార్థముకాదు' అని మృత్తు నెఱుఁగుటచే దానిరూపవిశేషములే యగుతక్కిన వన్నియు నెఱుఁగఁబడినవే యగుచున్నవి. ఇట్లు కారణమగు మృత్తుజ్ఞానముచేత తత్కార్యములగు కుండమూఁకుడు మొదలైనవి జ్ఞాతములగుచున్నవి అవన్నియు పెక్కు నామరూపములు గలిగియుండినను నిజమునకు మృత్తేయగుటచే వానినెల్ల మృత్తుగా గ్రహించుటే వానిని సరిగా నెఱుఁగుటయగును మృత్తు నెఱుఁగమిచే తద్వికారములను జూచినను అవి యిట్టివని యెఱుఁగుట కలుగనేరదు. మృత్తు నెఱిఁగినచో తత్కార్యములను సైతమెఱుఁగనగును. ఇట్లే సూక్ష్మచిదచిద్వస్తుశరీరమగు పరబ్రహ్మము కారణము. అదియె లీలార్థము నానా నామరూపచిదచిత్సముదాయమైన జగత్తు అనుకార్యమయ్యెను. సమస్తమునకు ఏకకారణమైన బ్రహ్మము నెఱుఁగుటచే తత్కార్యములగు చిదచిద్వస్తువులు సర్వమును ఎఱుఁగఁబడుచున్నవి. ఆయేకకారణజ్ఞానముచే సర్వమైన తత్కార్యజ్ఞానముకలుగుచున్నది. ఇదియే ఏకవిజ్ఞానముచే సర్వవిజ్ఞాన మనుటకర్థము. ఇదియు నిర్వికార నిర్దోషశ్రుతులకు విరుద్ధము కాకున్నది. కనుక నీ యర్థము ప్రతిపక్షులు చెప్పునర్థముకంటె ఉపపన్నమైనదని భావము. నిర్వికారాదిశ్రుతులకు విరుద్ధముకామి మీఁద చెప్పఁబడును.

* పరమాత్మ జీవశరీరుఁడై యచిత్తును బ్రవేశించుటచేతనే నామరూపవ్యాకరణము కలుగుననుటవలన ఒక్కొక్కయచిద్వస్తువునకును పరమాత్మ అట్లు ప్రవేశింపనియెడల ఏ పేరును రూపును గలుగనేరదు. అదియొకపదార్థము కానేరదు అని తెలియుచున్నది. కనుక ఒక యచిద్వస్తువునకు ఒకపేరు కలిగెనేని దానియందు జీవశరీరుఁడై యీశ్వరుఁడు ప్రవేశించియుండవలెను. దానియందు అట్లు పరమాత్మ ప్రవేశింపకమునుపు ఆపేరు, అట్లు ప్రవేశింపని కేవల పరమాత్మకుఁగాని అతనికి శరీరమైనకూడ ప్రవేశింపని కేవలమైన చిత్తునకుఁగాని యారెండును ప్రవేశింపని కేవలమైన దాని యచిద్రూపమునకుఁగాని ప్రత్యేకముగా కలుగనేరదు. ఆమూఁడును శరీరశరీరిభావమునఁగూడి ఒక్కవస్తువైన పిదపనే ఆపేరు కలుగును. అనఁగా ఆ యచిత్తుతోడను అందలి చిత్తు

కనుక కారణావస్థుఁడగు పరమాత్మునికి వాచకమగు శబ్దము తోడఁ తత్కార్యవాచియగు శబ్దమునకు సామానాధికరణ్యము ముఖ్యవృత్తిచేఁ గలుగుచున్నది.

ఇట్లు సామానాధికరణ్యము ముఖ్యవృత్తమగుటచే స్థూల సూక్ష్మ చిదచిత్తులను ప్రకారములుగాఁ గల బ్రహ్మమే

తోడను గూడియున్న పరమాత్మునికే యా పేరు చెల్లును. ఏలన, ఆతఁడు అట్లు చొచ్చుటచేతనేకదా ఆపేరు కలిగినది. కనుక 'యజ్ఞుఁడు' అనునామము యజ్ఞశరీరరూపమైన యచిత్తుతోను అందలి చిత్తుతోను గూడియున్న పరమాత్మునికే చెల్లుచున్నది. అనఁగా కారణమైన పరమాత్మ, యజ్ఞుని యాత్మయగు చిత్తుతోఁగూడి యజ్ఞుని శరీరమైన యచిత్తునందుఁ బ్రవేశించి యజ్ఞుఁడు అనఁబడుకార్యమయ్యెను. కనుక కారణవాచియగు పరమాత్మశబ్దముతో తత్కార్యవాచియగు యజ్ఞశబ్దమునకు 'యజ్ఞుఁడు' 'పరమాత్మ' అని సామానాధికరణ్యము కలుగుచున్నది. ఇట్లు ఈశ్వరుఁడే యన్నిటికిని కారణమును, అన్నియు వానికార్యములును అగుటచే ఆ కార్యములన్నింటికిని వాచకములగు శబ్దము లెల్ల తత్కారణమగు నీశ్వరునికే చెల్లును. కనుక కార్యవాచకములగు శబ్దములెల్ల కారణవాచియగు పరమాత్మశబ్దముతో సామానాధికరణ్యము కలిగియుండును.

* శబ్దవృత్తులు-అభిధలక్షణ వ్యంజనయని మూఁడు గలవు. అందు ఒకశబ్దము దానికి సంకేతితమైనయర్థముతోఁ గూడియుండుట అభిధ. 'మృగరాజు సింహము' అనుచో సింహశబ్దము దానికి సంకేతితమైన యర్థమే కలిగియున్నది. ఇట్టిశబ్దము వాచకమనియు, ఇట్టియర్థము వాచ్యము- ముఖ్యము - శక్యము అనియు, ఈవృత్తి అభిధ-ముఖ్య-శక్తి యనియు పేర్కొనఁబడును. ఒకశబ్దము దాని సంకేతితార్థమును జెప్పక ఆ యర్థమును సంబంధించిన మఱొకదానిని జెప్పుటె లక్షణయగును. 'ఆ రాజు సింహము' అనుచో సింహశబ్దమునకు నిజమైన సింహమిచట అర్థముగాక యా సింహమును సంబంధించిన పరాక్రమాదిగుణములే లక్షితములగుచున్నవి. ఇట్టిశబ్దము లక్షకమనియు ఇట్టియర్థము లక్ష్యమనియుఁ బేర్కొనఁబడును. విస్తరభీతిచే నిట వ్యంజన వివరింపఁబడదు. ఇచట సామానాధికరణ్యము కలుగుట ముఖ్యవృత్తిచేతనా లక్షణావృత్తిచేతనాయని శంక కలుగఁగా, కార్యవాచకములగు శబ్దములెల్ల కారణమగు పరమాత్మయందు పర్యవసించుటచే పరమాత్మవాచిశబ్దముతో ముఖ్యవృత్తిచేతనే సామానాధికరణ్యము నొందవలయునుగాని ప్రతిపక్షులు చెప్పునట్లు లక్షణావృత్తిచేఁ గాదని గ్రాహ్యము.

*కార్యకారణములు రెండును అగునుగాన బ్రహ్మమే జగత్తునకు ఉపాదానమగును. ఇట్లు జగత్తునకు బ్రహ్మము ♦ఉపాదానమైనను సూక్ష్మచిదచిద్వస్తువులు శరీరముగాఁగల బ్రహ్మమే కారణముగాని శుద్ధబ్రహ్మము అట్లు కాదని చెప్పియుండుటచే, సంఘాతమే (అనఁగా చిదచిదీశ్వరు లనెడిమూఁటియొక్క కూడికయే) ఉపాదాన మగుచున్నది గాన చిదచిదీశ్వరులకుఁగల స్వభావములు ఒండొంటితోఁగలసి సంకరము నొందమియు మరింతయుపపన్నముగా నున్నది. ఎట్లనఁగా, తెల్లనివి నల్లనివి ఎఱ్ఱనివి అని మూఁడువిధములగు నూలిపోఁగులయొక్క సంఘా

---

* కారణవాచి పరమాత్మశబ్దముతో కార్యవాచిశబ్దమునకు సామానాధికరణ్యము ముఖ్యవృత్తిచే గలుగునేని అప్పుడు కారణమును గార్యమును ఒక్కదానియందె పర్యవసించును. అనఁగా పరమాత్మయే కారణమును గార్యమును అగును. ఐనను కేవలమైన బ్రహ్మము స్వరూపమున నిర్వికారమైనది గనుక అది కార్యకారణములుగా పరిణమింపమిచే స్థూలసూక్ష్మ చిదచిద్విశిష్టమైన బ్రహ్మమే కార్యమును కారణమును అగునని చెప్పఁబడెను. స్వరూపమునఁగాక విశిష్టరూపమున కార్యకారణము లగునని భావము.

♦ మృత్తు కారణము కుండ కార్యము. ఇట్లు కారణమును కార్యమును ఏకద్రవ్యము లగుటచేకుండకు మృత్తు ఉపాదానమగుచున్నది ఇట్లె బ్రహ్మము కారణమును కార్యమును అగు ననుటవలన కార్యకారణము లేకద్రవ్యమగుటంబట్టి కార్యమైన జగత్తునకు కారణమైనబ్రహ్మమే కుండకు మృత్తువలె ఉపాదానమగును. కనుకనే జగత్తు బ్రహ్మోపాదాన మనఁబడెను. ఐనను బ్రహ్మమును జగత్తును స్వరూపమున అత్యంత భిన్నములుగాన రెండును ఏకద్రవ్యము కానేరవు. ఇట్లేకద్రవ్యముకాని యీరెంటికి కార్యకారణభావము కలుగనేరదు. కాన బ్రహ్మమెట్లు జగత్తున కుపాదానమగును? అని యడుగవచ్చును. బ్రహ్మము స్వరూపముచే కార్యకారణము లగుటలేదు. చిదచిత్తులతోఁగూడి, వాని స్థూలసూక్ష్మావస్థలచే కార్యకారణము లగుచున్నవి. కనుక కేవలబ్రహ్మము కాక సూక్ష్మచిదచిద్విశిష్టబ్రహ్మమె కారణము. స్థూలచిదచిద్విశిష్టబ్రహ్మమె (అనఁగా జగత్తె) కార్యము. కార్యకారణములయిన యీ విశిష్టవేషములు రెండును ఏకద్రవ్యమె యగుటచే మొదటిది రెండవదానికి ఉపాదానమగుట యొప్పును. ఇట్లు బ్రహ్మము స్వరూపము మాఱుటచేతనే జగత్తు అగుటవలన వానికి స్వరూపహానియులేదు. అది స్వరూపమున నిర్వికారమును విశిష్టవేషమున వికారియు నగుటచే వికారశ్రుతులకును నిర్వికారశ్రుతులకును విరోధము కలుగదు.

తమే చిత్రవస్త్రమున కుపాదానముగా నుండినప్పటికిని, ఆయా నూలిపోఁగు లుండుచోటనే ఆయా తెలుపు మొదలైన వర్ణముల సంబంధ ముండునప్పుడు ఆనూలిపోఁగుల కెట్లు * వర్ణసంకరములేదో, అట్లే వానికి చిత్రవస్త్రరూపమైన కార్యావస్థయందుఁ గూడియుండునప్పుడును వర్ణసంకరము సర్వత్ర కలుగదు. అట్లె చిత్తు అచిత్తు ఈశ్వరుఁడు అను నీమూఁటియొక్క సంఘాతము ఉపాదానమైనను జగత్తునకు కార్యావస్థయందు సైతము భోగ్యత్వ భోక్తృత్వ నియంతృత్వాది సంకరము కలుగదు. మఱియు నామూఁడువిధములగు తంతువులు ఒకటి నొకటి విడిచి వేఱుగా నుండఁగూడినవియు పురుషుఁడు కోరఁగా ఒకానొకప్పుడు ఒకటిగాఁ గూర్పఁబడినవియునగును. అట్టి తంతువులు అట్లు వేఱుగా నుండునప్పుడే కారణముగాను, కూడియుండునప్పుడు కార్యముగాను నుండును. కనుక మూఁడును, కారణమును కార్యమును అగును. ఇందన్నో అట్లు కాదు. చిదచిత్తులు సర్వావస్థలయందును (అనఁగా కార్యకార

* మూఁడువిధములయిన తంతువులు కారణము. చిత్రవస్త్రము కార్యము. కారణావస్థయందు తంతువులు ఒకటిని విడిచి యొకటి వేఱుగా నుండునుగాన వానివర్ణములును ఒకటితోనొకటికలసి సంకరముకావు. అవి ఒక్కటిగాఁగూడి చిత్రవస్త్రరూపమగు కార్యమైనప్పుడును గూడ ఆయా తంతువు ఉండుచోట ఆయా వర్ణమాత్రమె యుండును గాని అన్నివర్ణములు నుండవు కనుక కార్యావస్థయందును వానికి వర్ణసంకరములేదు. ఇట్లే భోక్తయైన చిత్తును భోగ్యమైన అచిత్తును నియంతయగు ఈశ్వరుఁడును ఈ ముగ్గురును ఒక్కటిగాఁగూడి యుపాదానమైన జగద్రూపకార్యావస్థను బొందినను వానివానికిఁగల భోక్తృత్వాదిస్వభావములు ఒండొంటితోఁగలసి సంకరమొందవు. మఱియు శరీరముయొక్కయు ఆత్మయొక్కయు సంఘాతమైన యొక బాలుఁడు యౌవనదశ చెందినప్పుడు వాని బాలశరీరమునకుఁగాని ఆ శరీరమునందలి యాత్మకుఁగాని స్వభావసంకరముకలుగునట్లె సూక్ష్మ చిదచిదీశ్వరసంఘాతము స్థూలసంఘాతమైనను స్వభావసంకరము పొందదని గ్రాహ్యము.

(కావస్థలు రెంటియందును) పరమపురుషుని విడిచి వేఱైయుండ నేరక అతనికి శరీరమై ప్రకారమై (విశేషణమై) యుండుట వలననే ఆమూఁడును శరీరాత్మభావమున నొక్కటిగాఁగూడి శరీరి (అనఁగా పరమపురుషుఁడు) అను ఒక్కపదార్థమే యగుటచే, అవి ప్రకారముగాఁ గల ఆపరమపురుషుఁడే కారణమును కార్యమును అగుచున్నాఁడు గనుక వాని ప్రకారములైన చిదచిద్వస్తువులకు వాచకములగు శబ్దము లెల్లప్పుడును (అనఁగా ఉభయావస్థలందును) ప్రకారియగు నాతనికే వాచకములగును. ఇదియు యిందుఁగల *విశేషము. (తంతుసంఘాతమున ఈ శరీరాత్మభావము లేమిచే ఈవిశేషము గలుగదు.) స్వభావభేదమును స్వభావములకు సంకరముఁ కలుగమియు అందును ఇందును సమము. ఇట్లగుటచే పరబ్రహ్మము కార్యమందు ప్రవేశించినను (అనఁగా చిదచిత్తులతోఁగూడ కార్యావస్థ నొందినను) స్వరూపముచేఁగాక విశిష్టరూపముననే అట్లు సేయుచున్నాఁడు. కనుక వాని స్వరూపమునకు మాఱుపాటు

---

* శుక్ల కృష్ణ రక్త తంతువులసంఘాతమైన చిత్రవస్త్రమునకు ఆ సంఘాతములో తెల్లదిగాని నల్లదిగాని ఎఱ్ఱదిగాని యగు నేదైన నొకతంతువుతోడ విశేషించి సామానాధికరణ్యము కలుగదు గదా. అట్లే చిదచిదీశ్వర సంఘాతమైన జగత్తునకు ఆసంఘాతములో నొకటియైన ఈశ్వరునితో సామానాధికరణ్య మెట్లు కలుగును? అని యడిగినచో తంతుసంఘాతమునకును చిదాదిసంఘాతమునకును స్వరూపభేదస్వరూపాసంకరములందు మాత్రమే సామ్యముగాని తక్కినవిధము లన్నిటను సామ్య మున్నదనరాదు. కనుక సామానాధికరణ్యము చిదాదిసంఘాతముననే కలదుగాని తంతు సంఘాతమునఁ గానిపింపదు. ఎట్లన మొదటిదానియందు మూఁడువిధములైన తంతువులును వీడియుఁ గూడియు కారణమును కార్యమునగుచున్నవి. రెండవదానియందో చిదచిత్తులు ఈశ్వరుని ఎప్పుడు వీడకుండుటచే ఆమూఁడు శరీరాత్మభావమున నొక్కటిగాఁగూడి శరీరి యగు పరమపురుషుఁ డొక్కఁడుగా నగుటచే పరమపురుషుఁడే కారణమును కార్యమునుగా నున్నాఁడు కనుక చిదచిద్వాచకములుగాని జగద్వాచకములుగాని భగవంతునికిని వాచకము లగుటచే సామానాధికరణ్యము కలుగుచున్నది. ఇట్టి శరీరాత్మభావము

గలుగమివలన వాని కేవికారము కలుగ దనుటయు ఉపపన్నముగా నున్నది. * (ఏవికారమైనను పొందకయే కార్యము కావలయును. స్వరూపమున ఏవికారము నొందకపోయినను విశిష్టవేషమున నైన ఏవికారమును బొంది కార్యమగుచున్నాఁడు? అనినచో) ♦కార్యత్వమనఁగా మరియొకయవస్థను పొందుటే కాని వేఱుకాదు. కనుక నామరూపవిభాగరహిత

తంతుసంఘాతమున లేమిచే అందు ఏదానికి వాచకమగు శబ్దముగాని తత్కార్యమగు పటమునకుఁ జెల్లదు. కనుక నందు సామానాధికరణ్యము కలుగదు. శబ్దముల కేకవిశేష్యమునందు పర్యవసించుటకుఁదగిన ప్రకారప్రకారిభావ మెందుఁ గలదో అందే సామానాధికరణ్యముగాని తక్కినచోఁ గాదని తెలియునది.

* ఉపాదాన మగుమన్ను వికారమునొందియే కుండ యనుకార్య మగుచున్నది. ఉపాదానములెల్ల కార్యమగునప్పుడు వికారము నొందునేకాని నిర్వికారము కానేరదు. కనుక ఉపాదానమగు బ్రహ్మము జగత్తు అను కార్యమగునప్పుడు వికారము నొందవలసియుండఁగా అది నిర్వికారమని శ్రుతి చెప్పుట యెట్లు? అనినచో బ్రహ్మము స్వరూపముచేతఁగాక చిదచిద్విశిష్టాకారముచేతనే ఉపాదానమును కార్యమును అగుటచేతను, చిదచిత్తులతోఁగూడినను స్వభావాదిసంకరము నొందవని నిరూపించియుండుటచేతను, వానిస్వరూపమున కేవికారమును గలుగదు. కనుక వాఁడు కార్యమయ్యు నిర్వికారుఁడే యగును. నిర్వికారశ్రుతులు స్వరూపమును గుఱించియు, ఉపాదాన కార్యశ్రుతులు విశిష్టవేషమును గుఱించియుఁ బ్రవర్తించునవిగాన విషయములు వేఱువేఱగుటచే అవి చెప్పునవియు వేఱువేఱుగ నున్నవేకాని పరస్పరవిరోధముచేతఁ గాదని తెలియునది.

♦ ఉపాదానమగు మృత్తు ఘటము అను కార్యమగుచున్నది. మృదవస్థమైనది ఘటత్వావస్థను పొందుటచే కార్యమైనది. దీనిచే, కార్యత్వమనఁగా అవస్థాంతరమును బొందుటయని తెలియుచున్నది. కనుక బ్రహ్మము అవస్థాంతరము పొందిననే కార్యమగును. వానిస్వరూపము నిర్వికారముగనుక అందు అవస్థాంతరము పొందకపోయినను విశిష్టాకారమునందైనను అవస్థాంతరము పొందియే కార్యము కావలయును. అట్టియవస్థాంతరమేది? యన్నచో, నామరూప విభాగరహితమైన సూక్ష్మచిదచిత్తులకు ఆత్మగా (అనఁగా నియమనధారణములు చేయువాఁడుగా) ఉండునట్టి యవస్థను విడిచి, నామరూపవిభాగములుగల స్థూలచిదచిత్తులకు ఆత్మగా నుండునట్టి యవస్థను బొందుటయే యవస్థాంతరప్రాప్తి. దీనిచే వానికి వికారము లేకయే కార్యత్వము సిద్ధించుచున్నది.

మైన సూక్ష్మచిదచిత్తుల కాత్మగానుండిన యవస్థనుండి *నామ రూప విభాగసహితమైన స్థూలచిదచిత్తుల కాత్మయగు నవస్థాంతరమును బొందుటచే ఈశ్వరునికి వికారము లేకయే కార్యత్వము కలుగుట యుపపన్నముగా నున్నది. మఱియు నిర్గుణవాదములును (అనఁగా బ్రహ్మమునకు గుణములు లేవను వాదములు) పరబ్రహ్మమునకు హేయగుణ సంబంధము లేమిచేఁ బొసఁగుచున్నవి. ఎట్లన, *'అపహతపాప్మా విజరో విమృత్యు ర్విశోకో విజిఘత్సోఽపిపాసః' (ఛా ౮-౭-౧) అని హేయగుణములను ప్రతిషేధించి మఱియును, 'సత్యకామ స్సత్యసఙ్కల్పః' అని కల్యాణగుణగణములను విధించుచున్నట్టి యాశ్రుతియె, తక్కిన శ్రుతులందు సామాన్యముగాఁ దెలియఁ

విశేషణములకు అవస్థాంతరము కలిగినప్పుడు అట్టి క్రొత్తయవస్థయందు ఆయావానిని నియమనము సేయుట యనునది వానియొక్క విశేష్యమునకుఁ గలుగు నవస్థాంతరము.

* ఇచట చిదచిత్తులు విశేషణములనియు పరమాత్మ విశేష్యమనియుఁ దెలియు నది. పరమాత్మ కార్యమగుట (అనఁగా నామరూపములుగల చిదచిత్తుల కాత్మయగుట) యని చెప్పుటచే, ఆ చిదచిత్తుల నామరూపములు ముఖ్యవృత్తిచే పరమాత్మునికి చెల్లునని భావము. నామరూపములు విశేషణములవఱకె చెల్లునేని ఆ విశేషణములె కార్య మనఁ దగునుగాని విశేష్యమగుపరమాత్మను కార్యమనరాదు. కనుక శ్రుతి నామరూప వ్యాకరణమును లక్షణచేఁగాక ముఖ్యవృత్తిచేతనే పరమాత్మ పర్యంతమైనదని చెప్పుచున్న దని తెలియునది. అట్లు ముఖ్యవృత్తిచేఁ జెప్పుటవలననె పరమాత్మకు కార్యత్వము సిద్ధ మని గ్రాహ్యము.

* 'వాఁడు పాపరహితుఁడు, ముసలితనము లేనివాఁడు, మరణము లేనివాఁడు, శోకములేనివాఁడు, ఆఁకలిలేనివాఁడు, దప్పిలేనివాఁడు' అని యర్థము ఇచట పాపము ముసలితనము మొదలైనవి హేయగుణములు. సత్యకామత్వాదులు కల్యాణగుణములు. ఇట్లీశ్రుతి హేయగుణములను నిషేధించి కల్యాణగుణములను విధించుచుండఁగా 'నిర్గుణమ్' అనుటకు ఏగుణమును లేనిదని యర్థము కానేరదు; హేయగుణములుమాత్రము లేనిదని యర్థము గ్రాహ్యము. ఇట్లు ఈశ్రుతినిబట్టి తక్కినచోట్ల సామాన్యముగా గుణముల నిషేధించుట యెల్ల హేయగుణముల నిషేధించుటయె యగునని తెలియునది.

బడిన గుణనిషేధము హేయగుణములను (మాత్రము) గుఱించిన నిషేధమని వ్యవస్థాపించుచున్నది. మఱియును,

♦'జ్ఞానస్వరూపము బ్రహ్మము' అను వాదమునకు సర్వజ్ఞుఁడును సర్వశక్తియు నిఖిల హేయప్రత్యనీక కల్యాణగుణాకరుఁడు నైన బ్రహ్మముయొక్క స్వరూపము జ్ఞానైకనిరూపణీయ మనియు, తనంతనె ప్రకాశించున దగుటచే జ్ఞానస్వరూప మనియు భావము నంగీకరించుటచే నదియు మఱింత యుపపన్నమగును.

* 'య స్సర్వజ్ఞ స్సర్వవిత్' (ము. ౧-౧-౯)

♦ 'పరాస్యశక్తి ర్వివిధైవ శ్రూయతే
స్వాభావికీ జ్ఞానబలక్రియాచ' (శ్వే. ౬-౮)

♦ 'విజ్ఞాతార మరే కేన విజానీయాత్' (బృ. ౪-౪-౧౪)

ఇత్యాదులు జ్ఞాతృత్వమును దెలుపుచున్నవి. మఱియు

♦ 'జ్ఞానస్వరూపమ్ బ్రహ్మ' అనుటకు బ్రహ్మము పట్టి జ్ఞానముమాత్రమే స్వరూపముగాఁ గలది (అనఁగా అది పట్టి జ్ఞానమొక్కటిమాత్రమే యగును) అని అర్థము కాదు. జ్ఞానముచేతనే నిరూపింపఁదగిన స్వరూపముగలది అని యర్థము. ఏలన 'యస్సర్వజ్ఞః' ఇత్యాదిశ్రుతులు బ్రహ్మమును జ్ఞాతగా ప్రతిపాదించుచుండఁగా జ్ఞాత యగునది పట్టిజ్ఞానమాత్ర మెట్లగును? కనుక 'జ్ఞానస్వరూపమ్' అనుటకు 'జ్ఞానమే స్వరూపముగాఁ గలది' అని యర్థముసేయక 'జ్ఞానముచేతనే నిరూపింపఁదగిన స్వరూపము గలది' యని యర్థము సేయఁదగును. అనఁగా, ఒక్కదానికిఁ గలధర్మములు దాని స్వరూపమును ఇట్టిదని నిరూపించునవియగును. ఇచట జ్ఞానముధర్మమును బ్రహ్మము ధర్మియుఁగనుక ధర్మమైన జ్ఞానముచే ధర్మియైన బ్రహ్మముయొక్క స్వరూపము నిరూపింపఁదగునని భావము. మఱియు ధర్మమైనజ్ఞానమెట్లు స్వప్రకాశమైనదో అట్లె ధర్మియగు బ్రహ్మముయొక్క స్వరూపమును స్వప్రకాశమైన దగుటంబట్టి అదిజ్ఞానస్వరూప మనఁబడె నని గ్రాహ్యము.

* ఎవఁడు సర్వము నెఱింగినవాఁడో, సర్వమం దున్నవాఁడో

♦ వానియొక్క పరశక్తియు స్వాభావికములైన జ్ఞానబలక్రియలును వివిధము లని శ్రుతులు చెప్పుచున్నవి.

♦ ఒరీ! అన్ని తెలిసినట్టివానిని దేనిచేఁ దెలియవచ్చును ?

♦ "సత్యం జ్ఞాన (మనన్తం బ్రహ్మ") (తై. ఆన. ౧-౧) ఇత్యాదులును జ్ఞానైక నిరూపణీయ మగుటచేతను స్వప్రకాశమగుట చేతను జ్ఞానస్వరూప మైనదగుటయుఁ దెలుపుచున్నవి. మఱియును

1. "సోఽకామయత బహుస్స్యామ్" (తై. ఆన. ౬)
2. "తదైక్షత బహుస్స్యామ్" (తై. ఆన. ౬)
3. "తన్నామరూపాభ్యాం వ్యాక్రియత" (ఛా. ౬-౨-3)
4. * ["ఆత్మని ఖల్వరే దృష్టే శ్రుతే మతే విజ్ఞాతే ఇదం సర్వం విదితం భవతి"
5. "సర్వం తం పరా దాద్యో న్య త్రాత్మన స్సర్వం వేద"
6. "తస్యహావా ఏతస్య మహతో భూతస్య నిశ్వసిత మేతదృగ్వేదః"]

♦ బ్రహ్మము సత్యమును జ్ఞానమును అనంతమును- అని యర్థము. స్వరూప నిరూపకములైన ధర్మములకు వాచకము లయినశబ్దము లాధర్మములను ప్రతిపాదించుట ద్వారా వానిధర్మినిసైతము ప్రతిపాదించును. బ్రహ్మస్వరూపనిరూపకధర్మము లయిన జ్ఞానత్వసత్యత్వాదులకు వాచకములైన జ్ఞానసత్యాదిశబ్దము లాధర్మములను ప్రతిపాదించుమూలమున వానిధర్మియగు బ్రహ్మమును సైతము ప్రతిపాదించుచున్నవి. 'సత్యం జ్ఞానం బ్రహ్మ' అనుటకు బ్రహ్మము వట్టిసత్యమాత్రము వట్టిజ్ఞానమాత్రము అని యర్థము కాదు. ధర్మి వట్టిధర్మమాత్ర మెట్లగును? ధర్మము ప్రత్యేకముగా ఒకవస్తువును గానేరదు. కనుక ధర్మియగు బ్రహ్మము సత్యత్వజ్ఞానత్వాది ధర్మములుగలవాఁడనిభావము. ఇట్లె 'జ్ఞానస్వరూపమ్' అనుటకు జ్ఞానమాత్ర స్వరూపమని గ్రహింపక జ్ఞానైకనిరూపణీయ స్వరూపమని యర్థము గ్రహించినవారైరి.

1. వాఁడు పెక్కు-అయ్యెదను అనికోరెను. 2. పెక్కు-అయ్యెదను అని ఆలోచించెను. 3. దానిని నానురూపములచే విభజించెను. 4 ఓరీ! ఆత్మయే చూడఁబడెనేని వినఁబడెనేని తలంపఁబడెనేని ఎఱుఁగఁబడెనేని ఈసర్వమును ఎఱుఁగబడిన దగుచున్నది. [ఈసర్వము ఆత్మయేయనుట, ఆత్మ యీసర్వప్రకారముల నున్నదనుట] 5. ఎందాత్మతప్ప అన్నియుఁ దెలియునో అది యంతయు త్యజింపవలయును [పరమాత్మయే యన్నిట అనఁగా అనేక రూపముల-నున్నదనుట] 6. ఈ గొప్పభూతము యొక్క నిశ్వాసములే ఋగ్వేదమగును. [ఈశ్రుతులచేనెల్ల బ్రహ్మము స్వసంకల్పము వలన చరాచరాత్మకములగు నానాప్రకారముల నెలకొనుచున్నాఁడని తెలియును.

ఇత్యాదిశ్రుతులు బ్రహ్మము తానే తన సంకల్పమువలన విచిత్ర చరాచరవస్తురూపములు నానాప్రకారుఁడై నెలకొనియున్నాఁడని ప్రతిపాదించుచున్నవి. కనుక

1. "మృత్యోః స మృత్యు మాప్నోతి
య ఇహ నానేవ పశ్యతి (బృ. 3-4-2)
"నేహ నానాస్తి కించన" (కఠో. ౨-౧-౧౦)

2. 'యత్రహి ద్వైతమివ భవతి।
తదితర ఇతరం పశ్యతి।
యత్ర త్వస్య సర్వ మాత్మైవాభూత్।
తత్కేన కం పశ్యేత్ (బృ. ఉప-4-4-౧౪)

ఇత్యాదిశ్రుతులచేత నానాత్వము లేదనుట బ్రహ్మాత్మకములు కానివస్తువుల నానాత్వము తత్త్వము కానిదని ప్రతిషేధించుటయే యగునుగాని 'బహుస్స్యాం ప్రజాయేయ' (తై. ఆన. ౬-అను; ఛా. ౬-౨-3) ఇత్యాదిశ్రుతిసిద్ధమయి స్వసంకల్పకృతమయి నానా నామరూపములఁ బొందుటచేఁ గలిగినదియునయిన బ్రహ్మయొక్క *నానాప్రకారత్వమునుగూడ నిషేధించుట కాదు. ఈవిషయ మిట్టిదే యని

[*] ఈశ్రుతులు కొన్నిప్రతులందు కానిపింపవు.

1. ఎవఁడు ఇందు (ఈబ్రహ్మమునందు) భేదమువలె చూచుచున్నాఁడో వాఁడు సంసారమునుండి సంసారమును బొందును. ఇందు (ఈబ్రహ్మమునందు) పెక్కు కొంచెమైనను లేదు. 2. ఎచట ద్వైతమువలె ఏయవస్థయందు ద్వైతమువలె (అనఁగా పరమాత్మకంటె వేఱైనవానివలె లేక స్వతంత్రునివలె) అగపడుచున్నాడో, అపుడు ఇతరముగా ఇతరుఁడు చూచుచున్నాఁడు. ఎచ్చట వీనికి అంతయు ఏకాత్మయై కనుపట్టునో అచట ఏది మఱిదేనిచే చూడఁబడెను? [ఈశ్రుతులందు ఒక్కటియే కాని నానాత్వము లే దనఁబడుచున్నది.]

* 'సోఽకామయత' ఇత్యాదిశ్రుతులు నానాత్వమును విధించుచున్నవి. 'మృత్యోస్సమృత్యుమ్' ఇత్యాదిశ్రుతులు నానాత్వము లేదనుచున్నవి. ఈ విరోధమునకు సమాధానమెట్లు? అనినచో 'సోఽకామయత' ఇత్యాదిశ్రుతులు బ్రహ్మమునకు స్వసం

* 'యత్ర త్వస్య సర్వమాత్మైవాభూత్' (బృ. ౪-౪-౧౪)

ఇత్యాది నిషేధవాక్యముల యారంభమునందుఁ గల 'సర్వం తం పరా దాద్యోఽన్య త్రాత్మన స్సర్వం వేద' (బృ-౪-౪-౬)

'తస్యహవా ఏతస్య మహతో భూతస్య నిశ్వసిత మేతదృగ్వేదః' (సుబా ౨-ఖం.)

ఇత్యాదులచే స్థాపింపఁబడినది. ఇట్లు చిదచిదీశ్వరుల స్వరూపభేదమును స్వభావభేదమును జెప్పుశ్రుతులకును కార్యకారణ భావమును కార్యకారణములకు అనన్యత్వమును జెప్పుశ్రుతులకును నెల్ల విరోధము లేదని (చిదచిత్తులకును బరమాత్మునకును సర్వదా శరీరాత్మభావమును శరీరభూతములైన యారెంటికి కారణదశయందునామరూపవిభాగమున కర్హముగాని సూక్ష్మదశ గలుగుటయును కార్యదశయందు అందుల కర్హమగు స్థూలదశ గలుటయును జెప్పు) శ్రుతులచేతనే తెలియుచున్నవి. కనుక బ్రహ్మాజ్ఞానవాదము ఔపాధిక బ్రహ్మభేదవాదము అపన్యాయమూలమగు తక్కిన వాదములును సకలశ్రుతి విరుద్ధములగుటచే వాని కిం దేవిధమునను అవకాశము కనుపట్టదు. కాన వానినిగుఱించి విస్తరించి చెప్పనక్కఱలేదు

కల్పముచే నానా నామరూపములఁ బొందుటవలననైన నానాత్వమును విధించుచున్నవనియు 'మృత్యోః' ఇత్యాదులు బ్రహ్మాత్మకములుగాని వస్తువుల నానాత్వమును నిషేధించుచున్నవనియు విషయభేదమువలన వానికి విరోధము కలుగదనియు తెలియునగు. మొదటితెగ బ్రహ్మము పెక్కురూపములై నాఁడనియు రెండవతెగ బ్రహ్మాత్మకము గానిది పెక్కు (అనఁగా ఒక్కటియు) లేదనియు తెలుపుచున్నదని భావము. కనుక 'నేహనానా' ఇత్యాదులందలి నానాత్వనిషేధము బ్రహ్మాత్మకములుగాని వాని నానాత్వముయొక్క నిషేధమేకాని పరపక్షులు చెప్పునట్లు 'బహుస్యామ్' ఇత్యాదులందలి బ్రహ్మముయొక్క నానాప్రకారత్వము నిషేధించుట గాదని భావము.

* నిషేధవాక్యములందున్న 'యత్రత్వస్య' శ్రుతి బ్రహ్మనానాప్రకారత్వమును నిషేధించుచున్నదని పరపక్షులు చెప్పెదరుగాని ఆవాక్యమునందే మొదటనున్న 'సర్వం తం' ఇత్యాదులు అబ్రహ్మాత్మక నానాత్వమునే నిషేధించుచున్నవిగాని బ్రహ్మనానా

శ్లో॥ తత్క్షేత్రం *యచ్చ యాదృక్చ యద్వికారి యతశ్చ యత్।
సచ యో యత్ప్రభావశ్చ తత్సమాసేన మే శృణు॥ 4

టీ. తత్ క్షేత్రం = ఆక్షేత్రము, యచ్చ = ఏదియో-ఏద్రవ్యమైనదియో, యాదృక్చ=ఎటువంటిదో-వేనికి ఆశ్రయమైనదో, యద్వికారి=ఏవి వికారములుగాఁ గలదియో-దాని వికారము లెవ్వియో, యతశ్చ=ఎందువలననో-ఎందుకొఱకది కలిగినదో-ఏప్రయోజనము కొఱకది పుట్టినదో, యత్ = ఏదియో-ఏస్వరూపమైనదో, సచ= వాఁడును - క్షేత్రజ్ఞుఁడును, యః = ఏస్వరూపముగలవాఁడో, యత్ప్రభావః = ఏవి ప్రభావములుగాఁ గలవాఁడో - ఉత్కృష్టములై యాశ్చర్యకరములగు వానిస్వభావవిశేషము లెవ్వియో, తత్ = దానిని-దాని నంతయును, సమాసేన=సంక్షేపముగా, మే=నావలన, శృణు=(హెచ్చరికతో) వినుము.

తా. ఆ క్షేత్రము ఏద్రవ్యమైనదో, వేనికి ఆశ్రయమైనదో, దాని వికారము లెవ్వియో, ఏ ప్రయోజనము కొఱకు అది కలిగినదో, ఏస్వరూపమైనదో, ఆక్షేత్రజ్ఞుఁడు ఏస్వరూపముగలవాఁడో, వాని ప్రభావము లెవ్వియో, దానినంతయు సంక్షేపముగా నావలన సావధానముగా వినుము.

ప్రకారత్వమును నిషేధింపవు. కనుక నడుమనున్న 'యత్రత్వస్య' శ్రుతియు అబ్రహ్మాత్మక నానాత్వమునే నిషేధింపవలయును. బ్రహ్మ నానాప్రకారత్వమును నిషేధించిన యెడల ఉపక్రమమున కది విరుద్ధమగు నని భావము.

* ఇందు మొదటియచ్ఛబ్దము ద్రవ్యపరమైనది- అనఁగా జడాజడ ద్రవ్యవిశేషములలో ఏద్రవ్యమైనది యనుట. కడపటి యచ్ఛబ్దము స్వరూపపరము - అనఁగా సంఘాతపరమైనది - అది జడద్రవ్యమని తెలిసినపిదప ఆ జడద్రవ్యములలో నేది- ఏయే జడద్రవ్యముల సంఘాతముచేనైనది యనుట.

శ్లో॥ *ఋషిభి ర్బహుధా గీతం ఛన్దోభి ర్వివిధైః పృథక్।
బ్రహ్మసూత్రపదై శ్చైవ హేతుమద్భి ర్వినిశ్చితైః॥ 5

టీ. ఋషిభిః = పరాశరాదిఋషులచేత, బహుధా = బహు ప్రకారములుగాను-సంక్షేపవిస్తరాదిరూపములుగా ననుట, వివిధైః= వేఱువేఱువిధములు గల-వేఱువేఱు ప్రతిపాదించుప్రకారములుగల - వేఱువేఱు ప్రకారముల ప్రతిపాదించునట్టి యనుట, ఛందోభిః=వేదములచేతను, హేతుమద్భిః= హేతువులతోఁ గూడినవియు, వినిశ్చితైః = లెస్సగా నిశ్చయింపఁబడినవియు- సిద్ధాంతనిర్ణయమువఱకు పర్యవసించునవియు-ఐన, బ్రహ్మసూత్రపదైః=బ్రహ్మమును ప్రతిపాదించు సూత్రము లనెడిపదములచేతను - శారీరకసూత్రములచేత ననుట, పృథక్ = వేఱువేఱుగా - దేహాత్మల స్వరూపములు పరస్పరవిలక్షణము లైనవిగా ననుట, గీతం=వర్ణింపఁబడినది.

తా. ఈక్షేత్రక్షేత్రజ్ఞుల యాథాత్మ్యము పరాశరాది మహర్షులచేత * 'అహం త్వంచ తథాఽన్యేచ భూతై రుహ్యామపార్థివ! గుణప్రవాహపతితో భూతవర్గోపి యాత్యయమ్॥ కర్మవశ్యా గుణా హ్యేతే సత్త్వాద్యాః పృథివీపతే! అవిద్యాసఞ్చితం కర్మ తచ్చాశేషేషు జన్తుషు॥ ఆత్మా శుద్ధోఽక్షరశ్శాన్తో నిర్గుణః ప్రకృతేః పరః' (వి. పు. ౨-౧౩-౬౯-౭౧) అనియు; అట్లే ♦పిణ్డః పృథగ్యతః పుంసః శిరఃపాణ్యా

* 'అహం...పరః' నేనును నీవును, అట్లె తక్కినవారును, రాజా! (దేహాకారముగాఁ బరిణమించిన) భూతములచే మోయఁబడెదము. ఈ జంతువర్గము గుణప్రవాహమునందుఁ బడిపోవుచున్నది. (గుణమూలమున గమనాదివ్యాపారములను జేయుచున్నదనుట). రాజా! ఈ సత్త్వాదిగుణములు కర్మాధీనములైనవి. కర్మ అవిద్యచేఁ గూర్పఁబడుచున్నది అది సకలజంతువులందును గలదు. ఆత్మ శుద్ధుఁడు, నాశరహితుఁడు, శాంతుఁడు, గుణరహితుఁడు, ప్రకృతికంటె వేఱైనవాఁడు.

♦ 'పిణ్డః...రోమ్యహమ్' రాజా! శిరఃపాణ్యాదిలక్షణములతోఁగూడిన శరీరము పురుషునికంటె వేఱైన దగుటచే 'నేను' అనెడి యీపేరును నే నెచటఁ గావింతును?

దిలక్షణః। తతోఽహమితి కుత్రైతాం సంజ్ఞాం రాజన్కరోమ్యహమ్' (వి. పు. 2-13-98) అట్లే ♦ 'కిం త్వ మేతచ్ఛిరః కిన్తు ఉర స్తవ తథోదరమ్। కిము పాదాదికం త్వం వై తవైతత్కిం మహీపతే॥ సమస్తావయవేభ్య స్త్వంపృథగ్భూప వ్యవస్థితః। కోఽహమిత్యేవనిపుణో భూత్వా చిన్తయ పార్థివ' (వి. పు. 2-13-102; 103) అనియు బహుప్రకారముల వేఱువేఱ వర్ణింపఁబడియున్నది. ఇట్లే దేహాత్మలు వేఱువేఱ వాసుదేవాత్మకము లగుటను * 'ఇన్ద్రియాణి మనో బుద్ధిస్సత్త్వం తేజో బలంధృతిః। వాసుదేవాత్మ కాన్యాహుః క్షేత్రంక్షేత్రజ్ఞ మేవచ' (మహాభారత-అనుశా-సహస్రనామాధ్యాయ. 149-113; బృహన్నారదీయేచ. 36-12) అని చెప్పియున్నారు. వివిధములగు ఋగ్యజుస్సామాథర్వ వేదములును ఆ దేహాత్మలయొక్క స్వరూప ములను వేఱువేఱు ప్రకారముఁ బ్రతిపాదించుచున్నవి. 'తస్మాద్వా ఏతస్మా దాత్మన ఆకాశ స్సంభూతః-ఆకాశాద్వాయుః-వాయోరగ్నిః-అగ్నే రాపః-అద్భ్యఃపృథివీ-పృథివ్యా ఓషధయః- ఓషధీభ్యోఽన్నమ్-

---

♦ 'కింత్వ...చిన్తయ పార్థివ' రాజా! నీవు ఈశిరస్సా, లేక కడుపా, నీ పీపాద ములు మొదలైనవియా? ఇవియెల్ల నీవియా' రాజా, అన్ని అవయములకంటెను నీవు వేఱై నెలకొనియున్నాఁడవు. రాజా! 'నే నెవఁడు' అని 'నేర్పుతోఁ జింతింపుము' అనియుఁ జెప్పఁబడియున్నవి. ఈశ్లోకములందెల్ల 'ఇదం శరీరమ్' అను శ్లోకార్థము చెప్పఁబడినదని తెలియునది.

* 'ఇన్ద్రియాణి ..క్షేత్రజ్ఞ మేవచ॥' ఈ శ్లోకమునందు 'క్షేత్రజ్ఞంచాపి మాం విద్ధి' అను శ్లోకార్థము చెప్పఁబడినది. మఱియును- 'తావేతౌ సత్త్వక్షేత్రజ్ఞౌ, ఇత్యాది శ్రుతులందు క్షేత్రజ్ఞశబ్దము పరమాత్మవాచకమై యుండఁగా, అది జీవవాచక మెట్లగు నని సందేహము రాఁగా క్షేత్రజ్ఞ శబ్దమును జీవపరముగాఁ జెప్పు నీశ్లోకమువలన అది నివర్తింపఁబడినదని గ్రాహ్యము. 'ఇది నాతల' 'ఇది నాచేయి' అని యవయములచేఁ గాని 'ఇది నాదేహము' అని మొత్తముచేఁగాని క్షేత్రమైన శరీరము నెఱుఁగుటచే పురుషుఁడు క్షేత్రజ్ఞుఁ డనఁబడుచున్నాఁడనియు 'ఈశరీర మీకర్మారంభమునకై యీ కర్మ ఫలభోగమునకై' అని యిత్యాది క్షేత్రవిషయములను ఎఱుఁగుటచే, పరమాత్మ క్షేత్రజ్ఞుఁడనఁబడుచున్నాఁ డనియు భేదము గ్రహింపనది.

అన్నాత్పురుషః- సవాఏషపురుషోఽన్నరసమయః' (తై. ఆన. ౧-౨) అని శరీరస్వరూపమును జెప్పి పిదప ప్రాణమయమును పిదప మనోమయమును జెప్పి, 'తస్మాద్వా ఏతస్మా న్మనోమయాత్-అన్యోఽన్తర ఆత్మా విజ్ఞానమయః' (తై. ఆన-౧-౨) అని క్షేత్రజ్ఞ స్వరూపమును జెప్పి 'తస్మాద్వా ఏతస్మా ద్విజ్ఞానమయాత్-అన్యోఽ న్తర ఆత్మా నన్దమయః' (తై. ఆన-౫-౨) అని క్షేత్రజ్ఞునికిఁగూడ అంతరాత్మ భూతుఁడై ఆనందమయుఁడై యున్న పరమాత్మ చెప్పఁబడినాఁడు. ఇట్లే ఋక్సామాథర్వణములం దచ్చటచ్చట క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞులు వేఱు వేఱగుటయు, ఆ రెండును బ్రహ్మాత్మకములగుటయు మిక్కిలి స్పష్టముగా వర్ణింపఁబడియున్నవి. *బ్రహ్మప్రతిపాదకములగు శారీరక సూత్రముచేతను హేతువులతో నిశ్చయమేర్పడునట్లు 'నవియదశ్రుతేః' అని యారంభించి క్షేత్రప్రకార నిర్ణయము చెప్పఁబడినది; 'నాత్మా' శ్రుతేర్నిత్యత్వాచ్చ తాభ్యః' అని యారంభించి (♦'జ్ఞోఽతఏవ' ఇత్యాదులచే) క్షేత్రజ్ఞయాథాత్మ్య నిర్ణయము చెప్పబడియున్నది; అందు

---

* ఇందు 'అస్తితు' మొదలయిన యాఱుసూత్రములును 'ఏతేన మాతరిశ్వా వ్యాఖ్యాతః- తేజోఽతస్తథాహ్యాహ-ఆపః-పృథివీ' అను నాలుగుసూత్రములును గ్రాహ్యములు, 'వియత్' అని యాకాశాదుల యుత్పత్తిని జెప్పుటచే వానియొక్క సంఘాతమేయైన క్షేత్రముయొక్క యాథాత్మ్యము చెప్పఁబడినట్లై యని భావము.

♦ 'జ్ఞోఽతఏవ' ఇత్యాదులనఁగా 'జ్ఞోఽతఏవ' 'ఉత్క్రాన్తిగత్యాగతీనామ్' 'స్వాత్మనాచోత్తరయోః' 'నాణు రతచ్ఛ్రుతేరితిచే న్నేతరాధికారాత్' 'స్వశబ్దోన్మానాభ్యాంచ' 'అవిరోధ శ్చన్దనవత్' 'అవస్థితి వైశేష్యాదితిచేన్నాభ్యుపగమాద్ధృదిహి' 'గుణాద్వాలోకవత్' 'వ్యతిరేకో గన్ధవత్తథాచదర్శయతి' 'పృథగుపదేశాత్' 'తద్గుణసారత్వాత్తు తద్వ్యపదేశః ప్రాజ్ఞవత్' 'యావదాత్మభావిత్వాచ్చ నదోష స్తద్దర్శనాత్' 'పుంస్త్వాదివత్త్వస్య సతోఽభివ్యక్తియోగాత్' 'నిత్యోపలబ్ధ్యనుపలబ్ధి ప్రసఙ్గోఽన్యతరనియమో వాన్యథా' 'కర్తా శాస్త్రార్థవత్త్వాత్' 'ఉపాదానాద్విహారోపదేశాచ్చ' 'వ్యపదేశాచ్చ క్రియాయాం నచే న్నిర్దేశవిపర్యయః' 'ఉపలబ్ధివ దనియమః' 'శక్తివిపర్యయాత్' 'సమాధ్యభావాచ్చ' 'యథాచ తక్షోభయథా' 'పరాత్తు తచ్ఛ్రుతేః' అను వఱకుఁ గల సూత్రజాతము తెలియునవి.

'పరాత్తు తచ్ఛ్రుతేః' అని భగవంతునిచే ప్రవర్తింపఁజేయఁబడునది (అనఁగా నియామ్యమైనది) యగుటచే భగవంతునికది (అనఁగా క్షేత్రజ్ఞవస్తువు) శరీరమై భగవంతుఁడే యాత్మగాఁ గలిగియుండుట చెప్పఁబడినది. (నియామ్యమైయుండుట శరీరలక్షణముగదా.) ఇట్లు బహువిధముల వర్ణితమైయుండు క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞ యాథాత్మ్యమును నేను నీకు (సులువుగా తెలియుటకొఱకు) సంక్షేపముగాను స్పష్టముగాను జెప్పుచున్నాను వినుము అని యర్థము.

శ్లో॥ మహాభూతా న్యహఙ్కారో బుద్ధి రవ్యక్త మేవచ।
ఇన్ద్రియాణి దశైకంచ పఞ్చ చేన్ద్రియగోచరాః॥ 6
ఇచ్ఛాద్వేష స్సుఖం దుఃఖం సఙ్ఘాత శ్చేతనాధృతిః।
ఏతత్ క్షేత్రం సమాసేన సవికార ముదాహృతమ్॥ 7

టీ. మహాభూతాని = పృథివ్యప్తేజో వాయ్వాకాశము లనెడి పంచభూతములును, అహఙ్కారః=భూతాది యగు అహంకారతత్త్వమును, బుద్ధిః=మహత్తత్త్వమును, అవ్యక్తమేవచ = మూలప్రకృతియును. ఇన్ద్రియాణి=ఇంద్రియములు, దశ = పదియును (త్వక్చక్షుశ్శ్రోత్ర జిహ్వానాసికము లనెడిజ్ఞానేంద్రియములైదును, వాక్పాణి పాదపాయూపస్థలములనెడికర్మేంద్రియములైదును), ఏకంచ = ఒక్కటియగు మనస్సును, ఇన్ద్రియగోచరాః = ఇంద్రియములచేఁ దెలియఁబడువిషయములు, పఞ్చచ = (శబ్దస్పర్శరూపరస గంధము లనెడి) అయిదును, ఇచ్ఛా=కోరికయు, ద్వేషః=ద్వేషమును, సుఖం =సుఖమును, దుఃఖం=దుఃఖమును, చేతనాధృతిః-చేతన = జీవాత్మలకు, ఆధృతిః=సుఖదుఃఖోపభోగములకు ఆధారమైన, సఙ్ఘాతః=పంచభూతసంయోగమును, క్షేత్రం=క్షేత్ర మనఁబడును, ఏతత్ =ఈక్షేత్రము, సవికారం = కార్యములతోఁగూడ, సమాసేన = సంక్షేపముగా, ఉదాహృతం= చెప్పఁబడినది.

తా. (*మహాభూతా న్యహఙ్కారో బుద్ధిరవ్యక్తమేవచ అనునవి 'క్షేత్రారంభకద్రవ్యములు) పృథివ్యప్తేజోవాయ్వాకాశము లను మహాభూతములు; అహంకారమగు భూతాది; బుద్ధియగు మహత్తు; అవ్యక్తమగు ప్రకృతి; ('ఇన్ద్రియాణిదశైకంచ పఞ్చ చేన్ద్రియగోచరాః' అనునవి క్షేత్రము నాశ్రయించియున్న తత్త్వములు.) శ్రోత్రత్వక్చక్షు ర్జిహ్వాఘ్రాణము లయిదు జ్ఞానేంద్రియములును, వాక్పాణి పాద పాయూపస్థము లయిదు కర్మేంద్రియములనుగూడి పది; మనస్సు ఒకటి; ఇంద్రియార్థములు శబ్దస్పర్శరూపరసగంధము లయిదు; ఇచ్ఛ ద్వేషము సుఖము దుఃఖము [ఇవి క్షేత్రకార్యములుగాన క్షేత్రవికారములుగా చెప్పఁబడుచున్నవి. ఇచ్ఛాద్వేషసుఖదుఃఖములు ఆత్మధర్మము లయ్యును అవి ఆత్మకు క్షేత్రసంబంధముచే కలిగినవి కాన క్షేత్రకార్యములగుటచే క్షేత్రవికారములుగా చెప్పఁబడుచున్నవి. అవి పురుషధర్మములగుట 'పురుష స్సుఖదుఃఖానాం భోక్తృత్వే హేతురుచ్యతే' (గీత. ౧౩-౨౦) అని మీఁదఁజెప్పబడెడిని.] అనెడి యివి యెల్ల, సుఖదుఃఖముల ననుభవించుచు భోగాపవర్గములను సాధింపఁదివురుచుండు చేతనున కాధారముగాఁ బుట్టిన భూతసంఘాత మగును. అనఁగా ప్రకృతి మొదలుకొని పృథివివఱకుఁగల ద్రవ్యములచే నారబ్ధమై, యింద్రియములకు ఆశ్రయభూతమై, ఇచ్ఛాద్వేష సుఖదుఃఖములను వికారములుగలిగి, భూతసంఘాతరూపమై, * చేతనుఁడు సుఖ

'చేతనాధృతిః' అనుటచే భోగాపవర్గములను సాధించుట చేతనునికి సుఖదుఃఖోపభోగముల కాధారమై యుండుట యను ప్రయోజనము తెలియుచున్నది. 'సఙ్ఘాతః' అనుటచే భూతసంఘాతరూపమై యుండుదాని స్వరూపముఁ దెలియుచున్నది. కనుక, 'యచ్చయాదృక్చ' అనెడియైదు ప్రశ్నలకును ఇందు ఉత్తరము లైదు ఇయ్యఁబడెనని తెలియునది.

* ఇచ్ఛాద్వేషములును సుఖదుఃఖములును ఆత్మధర్మములు (అనఁగా ఆత్మకు ధర్మభూతమయిన జ్ఞానముయొక్క వికారములు) అగునుగాని క్షేత్రవికారములు కావు.

దుఃఖముల ననుభవించుటకు ఆధారమగుట ప్రయోజనముగాఁ గలిగి యుండునది క్షేత్ర మనఁబడునని యర్థము. ఆక్షేత్రము సంక్షేపముగా దాని కార్యములతో నుదాహరింపఁబడినది.

అవ. ఇఁక క్షేత్రకార్యము లైన గుణములలో ఆత్మజ్ఞానమునకు సాధనములుగాఁ గైకొనఁదగిన గుణములు చెప్పఁబడుచున్నవి.

శ్లో॥ అమానిత్వ మదమ్భిత్వ మహింసా క్షాన్తి రార్జవమ్।
ఆచార్యోపాసనం శౌచం స్థైర్య మాత్మవినిగ్రహః॥ 8

టీ. అమానిత్వమ్ = (విద్యాభిజనధనాది సంపత్తివలన ఉత్కృష్టులైనవారిని తిరస్కరించుట యనెడి) గర్వము లేకుండుట. అదమ్భిత్వమ్ = దంభము (ధార్మికుఁడను కీర్తికొఱకే ధర్మముల ననుష్ఠించుట) లేకుండుట, అహింసా = మనోవాక్కాయములచేత పరులను పీడింపకుండుట, క్షాన్తిః = (పరులచే పీడింపఁబడినను) మనస్సు కలఁగకుండుట, ఆర్జవమ్ = పరులయెడల మనోవాక్కాయ ప్రవృత్తులన్నియు ఒకటి

ఇవి క్షేత్రముగా పరిణమించుటలేదు. కనుక వీనిని క్షేత్రమునకు వికారము లనుట యెట్లు? అని యడిగినచో, ఇవి యాత్మకు స్వభావసిద్ధముగా కలుగక క్షేత్రసంబంధము చేతనే కలుగుటచే క్షేత్రముయొక్క కార్యములగుచున్నవి. కనుక క్షేత్రవికారము లనఁబడెను. 'కామ స్సంకల్పః' ఇత్యాదులచే అవి మనోవికారములని తెలియుచుండఁగా ఆత్మధర్మములు (అనఁగా ధర్మభూతజ్ఞానవికారములు) అగుట యెట్లు? అనినచో, ధర్మభూతజ్ఞానము వానిని కలిగింపకపోయినను అవి కలుగుటకు ఆశ్రయమైయుండుటచే అవి దానిధర్మము అగుచున్నవి. ఎట్లన, మీఁద కార్యకారణ కర్తృత్వే హేతుః ప్రకృతి రుచ్యతే' అనుచో అచేతనమైన ప్రకృతి తనంత క్రియలను గలిగింపకపోయినను అవి కలుగుటకు తాను ఆశ్రయమై యుండుటచేత వానికి అది హేతువుగా (అనఁగా దానికి అవి ధర్మములుగాఁ) జెప్పఁబడినవి. అట్లే యిచటను గ్రాహ్యము. ఇట్లు ఇచ్ఛాద్వేషాదులు పురుషధర్మము లగుట, 'పురుషస్సుఖదుఃఖానాం భోక్తృత్వే హేతు రుచ్యతే' అని మీఁద చెప్పఁబడెడిని.

కొకటి భేదపడక ఏకరూపముగా నుండుట, ఆచార్యోపాసనమ్ = (ఆత్మజ్ఞానమును కలిగించు) ఆచార్యుని ఉపాసించుట-అనఁగా అతని విషయమున ప్రణిపాతపరిప్రశ్నసేవాదులు సేయుటయుం దాసక్తుఁడై యుండుట. శౌచమ్ = ఆత్మజ్ఞానమునకును తత్సాధనములకును యోగ్యములైన మనోవాక్కాయము లుండుట - ఇట్టియోగ్యత శాస్త్రసిద్ధమైనదియై యుండఁదగును, స్థైర్యమ్ = అధ్యాత్మశాస్త్రప్రోక్తములైన విషయములందు చలింపకుండుట, ఆత్మవినిగ్రహమ్ = మనోనిగ్రహమును - ఆత్మతప్పఁ దక్కిన విషయములనుండి మనస్సును మరల్చుటయు.

తా. ఉత్కృష్టులైనవారిని తిరస్కరింపకుండుట, ధార్మికుఁడనుకీర్తిఁగోరి ధర్మ మనుష్ఠించు దంభము లేకుండుట, త్రికరణముల చేతను పరులను పీడింపకుండుట, పరులు తన్ను పీడించుచున్నను వారినిగూర్చి తాను కలఁత నొందకుండుట, పరులయెడల మనోవాక్కాయ ప్రవృత్తులు మూఁడు నొక్కవిధముగా నుండుట, ఆత్మజ్ఞానప్రదుఁడైన యాచార్యునికి ప్రణిపాత పరిప్రశ్నసేవాదులు తప్పక సేయుచుండుట, ఆత్మజ్ఞాన తత్సాధనములకు అర్హములైనవిగా తన మనోవాక్కాయములను శాస్త్రమూలమున సంస్కరించుకొనుట, అధ్యాత్మశాస్త్రప్రోక్త విషయములందు చలింపకుండుట, ఆత్మస్వరూపముతప్పఁ దక్కినవానినుండి మనస్సును మరల్చుటయు.

శ్లో॥ ఇన్ద్రియార్థేషు వైరాగ్య మనహఙ్కార ఏవచ।
జన్మమృత్యుజరావ్యాధి దుఃఖదోషానుదర్శనమ్॥ 9

టీ ఇన్ద్రియార్థేషు = ఇంద్రియార్థములందు -చక్షురాదీంద్రియములకు విషయములగు రూపాదులయందు, వైరాగ్యమ్-విరక్తియు -

అనఁగా * ఆత్మేతరములైనవియెల్ల దోషయుక్తములైనవిగా అనుసంధించుటచే వానియందు వెగటుకలిగియుండుట, అనహఙ్కార ఏవచ = అహంకారము (ఆత్మకాని దేహమునందు ఆత్మయను అభిమానము) లేమియు, [ఇది ప్రదర్శనార్థముగనుక దీనిచే మమకారము లేమియు (అనఁగా తనవికాని వానియందు తనవి యను నభిమానము లేమియు) గ్రాహ్యము.] జన్మ...దర్శనమ్ = (శరీరముతోఁ గూడియుండునప్పుడు) జననము మరణము ముసలితనము వ్యాధి దుఃఖము అనెడి దోషములను త్రోసిపుచ్చరానివిగా అనుసంధించుటయు.

శ్లో॥ ♦ అసక్తి రనభిష్వఙ్గః పుత్రదారగృహాదిషు।
నిత్యంచ సమచిత్తత్వ మిష్టానిష్టోపపత్తిషు॥ 10

టీ. అసక్తిః = ఆత్మతప్ప తక్కిన పరిగ్రహములందు (అనఁగా పరిగ్రహింపఁబడువానియందు) సంగము లేకుండుట, పుత్రదార గృహాదిషు = కొడుకు భార్యయిల్లు మొదలైనవానియందు, అనభిష్వఙ్గః = రక్తి లేకుండుట_అనఁగా శాస్త్రీయకర్మములకు వారు ఉపకరణములగు నంతమాత్రమునకు వారిని పరిగ్రహించి దాని కెక్కువగా పరిగ్రహింపకుండుటయు నని భావము. ఇష్టానిష్టోపపత్తిషు = (సంకల్పి

* ఆత్మతప్ప తక్కినవానియందు విరక్తియు, దేహాత్మాభిమానమును మమకారమును లేకుండుటయు, శరీరముతోఁ గూడియున్నప్పుడు జననమరణాదులు అవర్జనీయము లని యనుసంధించుటయు నని భావము. ఈశ్లోకమందును ౧౦-౧౧ ౧౨ వ శ్లోకములందును భాష్యార్థము టీకయందే కూర్పఁబడియున్నది.

♦ 'ఇన్ద్రియార్థేషు వైరాగ్యమ్' అనుచో సాంస్పర్శికములగు శబ్దాది విషయములందలి విరక్తి చెప్పఁబడెను. ఇందు 'అసక్తిః' అనుచో ఆభిమానిక విషయములందలి విరక్తి చెప్పఁబడెను గాన రెంటికిని పునరుక్తి లేదు. సాంస్పర్శికములనఁగా విషయేంద్రియముల స్పర్శముచేఁగలుగునవి. ఆభిమానికము లనఁగా తలంపుచేఁ (అనఁగా మనస్సుచేఁ) గలుగునవి. ఆభిమానికములైన సర్వధర్మములను పరిత్యజించినయెడల ఆశ్రమ

మునఁబుట్టు) ♦ఇష్టానిష్టములు సంభవించుటయందు, నిత్యం=ఎప్పుడు, సమచిత్తత్వంచ=హర్షోద్వేగములు లేక మనస్సు నేకరీతిగా నుంచు కొనుటయు.

శ్లో॥ మయి చానన్యయోగేన భక్తి రవ్యభిచారిణీ।
వివిక్తదేశసేవిత్వ మరతి ర్జనసంసది॥ 11

టీ. మయి=సర్వేశ్వరుఁడనగు నాయందు, అనన్యయోగేన = ఐకాంత్యయోగముచే - ప్రయోజనాంతరసంబంధము లేకుండుటచే, అవ్యభిచారిణీ=స్థిరమైన, భక్తిః=భక్తియును, వివిక్తదేశ సేవిత్వమ్ = జనులులేని ప్రదేశమును సేవించుటయు - పవిత్రదేశమునందు వసించుట యనుట, జనసంసది=జనసమూహమునందు - అసాత్త్విక జనులు వసించుచోట, అరతిః=ప్రీతిలేకుండుటయు.

తా. సర్వేశ్వరుఁ డగునాయందు ఐకాంత్యముతోఁగూడిన స్థిరభక్తియు, జనులులేని ప్రదేశమునందు వసించుటయు, జనులు వసించుచోట ప్రీతి లేకుండుటయు.

శ్లో॥ అధ్యాత్మజ్ఞాననిత్యత్వం తత్త్వజ్ఞానార్థచిన్తనమ్।
ఏతద్ జ్ఞాన మితి ప్రోక్త మజ్ఞానం య దతోఽన్యథా॥ 12

టీ. అధ్యాత్మజ్ఞాననిత్యత్వం=ఆత్మవిషయమైన జ్ఞానమునందు

ధర్మములు జరుగుట కష్టముగనుక ఆశ్రమధర్మముల కుపయుక్తములగు పుత్రాదులను బొత్తిగా పరిత్యజింపరాదు. వారియందు అభిష్వంగమునుమాత్రము పరిత్యజింపవలయు నని భావము. ఆశ్రమధర్మముల కుపయుక్త మగునంతవఱకే కాని దాని కధికముగా పరిగ్రహింప రాదని యాశయము.

♦స్పర్శమువలనఁ బుట్టు ఇష్టానిష్టములకు హర్షోద్వేగములు పడకుండుట సాధ్యము కాదు, కనుకనే సంకల్పమునఁ బుట్టు' అని కూర్పఁబడినది.

ఎడ తెగనినిష్ఠ కలిగియుండుటయు, తత్త్వజ్ఞానార్థచిన్తనం = ఆత్మ యాథాత్మ్యజ్ఞానము ప్రయోజనముగాఁగల చింతనమును- అట్టి చింత నమునం దాసక్తియనుట, ఏతత్ = ఇదియే, జ్ఞానం ఇతి = (జ్ఞాయతే అనేన ఆత్మా ఇతిజ్ఞానమ్) జ్ఞానమని - ఆత్మజ్ఞానసాధనమని యర్థము, ప్రోక్తం= చెప్పఁబడినది. అతః = దీనికంటె, అన్యథా = వ్యతిరిక్త ముగా, యత్ =ఏదిగలదో, (తత్ =అది), అజ్ఞానమ్ = అజ్ఞానము-ఆత్మ జ్ఞానమునకు విరోధియైనది. క్షేత్రసంబంధి యగుపురుషునకు క్షేత్ర కార్యములైన గుణములలో నింతవఱకుఁ జెప్పఁబడిన అమానిత్వాదిక మగు గుణసమూహమే ఆత్మజ్ఞానమునకు నుపయోగించునది. దీని కంటె వ్యతిరిక్తములైన క్షేత్రకార్యములన్నియు ఆత్మజ్ఞానమునకు విరోధులైనవని తాత్పర్యము.

అవ. 'ఏతద్యోవేత్తి' అని వేదితలక్షణములోఁ జెప్పబడిన క్షేత్రజ్ఞుని స్వరూపమును విశోధించుచున్నారు.

శ్లో॥ జ్ఞేయంయత్తత్ప్రవక్ష్యామి యద్జ్ఞాత్వాఽమృతమశ్నుతే।
అనాది మత్పరం బ్రహ్మ న సత్తన్నాసదుచ్యతే॥ 13

టీ. యత్ =ఏజీవాత్మస్వరూపము, జ్ఞేయం= అమానిత్వాదులచే తెలియఁదగినదో-ప్రాపింపఁదగినదో యనుట, తత్ = దానిని, ప్రవక్ష్యామి = చెప్పెదను, యత్ = దేనిని, జ్ఞాత్వా = తెలిసికొని, అమృతం =జన్మజరామరణాదులైన ప్రాకృతధర్మములులేని యాత్మస్వరూప మును, అశ్నుతే= పొందుచున్నాఁడో, తత్ = అది, అనాది = ఆది లేనిది-ఉత్పత్తిలేనిదనుట, మత్పరం = నన్నే ముఖ్యునిఁగా - (అనఁగా శేషిగా) గలది-నాకు శేషభూతమైనదనుట, బ్రహ్మ = బృహత్త్వ గుణములోఁ గూడినది- పెరుఁగుటకలదియనుట, తత్ = అది, సత్ = సత్తు అనియు, అసత్ =అసత్తు అనియు, న ఉచ్యతే= చెప్పఁబడదు.

తా అమానిత్వము మొదలగుసాధనములచేత పొందఁదగిన జీవాత్మస్వరూపమును జెప్పెదను. దాని నెఱింగి, ప్రకృతిధర్మము లగు జన్మజరామరణాదులు లేనట్టి శుద్ధాత్మ స్వరూపమును బొందుదువు. ఈప్రత్యగాత్మకు *ఉత్పత్తి లేదు; కావుననే నాశమును గలుగదు. ఇందులకు 'నజాయతే మ్రియతేవా విపశ్చిత్' (కఠ. ౧-౨-౧౮) అని శ్రుతియు. అది మత్పరము. అనఁగా దానికి నేను పరుఁడను (శేషిని). (అది నాకు శేషభూతమగుట) 'ఇతస్త్వన్యాం ప్రకృతిం విద్ధి మేపరామ్। జీవభూతామ్' అనికదా చెప్పబడినది. భగవంతునికిశరీరమగుటచే ఆత్మస్వరూపము భగచ్ఛేషత్త్వైకరసముగదా. అట్లె "య ఆత్మనితిష్ఠ న్నాత్మనోఽన్తరో యమాత్మా నవేద యస్యాత్మా శరీరం య ఆత్మాన మన్తరో యమయతి" (బృ. ౫-౭-౨౨) అనియు, అట్లె 'సకారణం కరణాధిపాధిపో నచాస్య కశ్చిజ్జనితా న చాధిపః' (శే ౬-౧౯) 'ప్రధానక్షేత్రజ్ఞపతిః గుణేశః) (శ్వే ౬-౧౬) అనియు నిత్యాదిశ్రుతులు. అది *బ్రహ్మము-బృహత్త్వగుణముతోఁ గూడినది-అనఁగా శరీరాదులకంటె వేఱువస్తువై తనంతట శరీరాదులచేఁ

* 'అనాది' యని దాని కుత్పత్తిలేమిని జెప్పుటవలన అంతమును లేనిదని గ్రాహ్యము. ఇట్లే శ్రుతియు 'నజాయతే' అనుచున్నది. 'ఇత...భూతామ్' అను నీ వాక్యము పూర్వము ఆత్మస్వరూపమును భగవచ్ఛేషత్త్వైకరస మనియుఁ దెలుపుచున్నది. కనుక 'మత్పరమ్' అనుటకు నన్నే ముఖ్యునిఁగాఁగలది-అనఁగా అది నాకే ముఖ్యముగా శేషమైనదని యర్థము- నేనే దానికి శేషిని అనుట. అది భగవచ్ఛరీరమగుట 'య ఆత్మని...యమయతి' అనియు; అది భగవచ్ఛేష మగుట 'సకారణం...గుణేశః అనియు ఇత్యాదిశ్రుతులు చెప్పుచున్నవి.

* బ్రహ్మ అనఁగా బృహత్త్వగుణముతోఁ గూడినది-వృద్ధి నొందునది యనుట. అణుస్వరూపమై శరీరీరాదులచే పరిచ్ఛేదము కలిగియుండు నీక్షేత్రజ్ఞ తత్త్వమునకు బృహత్త్వమెట్లు? అనినచో, ఇది శరీరముకాదు. శరీరమునకంటె వేఱైనపదార్థము. కనుక దీనిశరీరాదుల పరిమితియే దీని పరిమితికాదు. ఇది జ్ఞానము ధర్మముగాఁగలది. దీపము

పరిచ్ఛేదము (కొలఁది) లేకుండు క్షేత్రజ్ఞ తత్త్వమని యర్థము. 'సచానన్త్యాయకల్పతే' (శ్వే. ౫-౯) అని శ్రుతియుఁ జెప్పెడినిగదా. శరీరముచే పరిచ్ఛిన్నమైయుండుట దీనికి కర్మముచే నయినది. కర్మబంధమునుండి ముక్తుఁడయినచో ఆనంత్యము (పరిచ్ఛేదములేకుండుట) కలుగుచున్నది. ఆత్మయను నర్థమునందు "సగుణాన్ సమతీత్యైతాన్ బ్రహ్మభూయాయకల్పతే" (గీ. ౧౪-౨౬) బ్రహ్మణోహి ప్రతిష్ఠాహమమృతస్యావ్యయస్యచ' (గీ. ౧౪-౨౭) 'బ్రహ్మభూతః ప్రసన్నాత్మా నశోచతి నకాంక్షతి' (గీ. ౧౮-౫౪) 'సమస్సర్వేషుభూతేషు మద్భక్తిం లభతే పరామ్' (గీత ౧౮-౫౪) అని బ్రహ్మశబ్దము ప్రయోగింపఁబడుచున్నది. అది *సత్తనియు అసత్తనియుఁ జెప్పఁబడదు. అనఁగా కార్యకారణములనెడి యవస్థలు రెండును లేకుండుటచే ఆత్మస్వరూపము 'సత్' 'అసత్' అను శబ్దములచేఁ జెప్పఁబడదు. ఏలన కార్యా

కొంచెమైనను దానిప్రభ అంతటవ్యాపించునట్లు, ఇదియణువైనను తనకు ప్రభవంటిదైన జ్ఞానముద్వారా సర్వవ్యాప్తి గలది. కనుక స్వరూపముచేఁ గాకపోయినను ధర్మభూత జ్ఞానముచే బృహత్త్వము కలదియగునుగాన బ్రహ్మ మనఁబడినది. శ్రుతియు 'స చానన్త్యాయ కల్పతే' అని దీనికి ఆనంత్యమును చెప్పుచున్నది. ఇట్లు అనంతమైనదానికి శరీరముచే పరిచ్ఛేదమెట్లు కలిగినదన్నచో అది కర్మమూలమునఁగలిగినది. కర్మబంధమునుండి విడివడినపిదప స్వతస్సిద్ధమైన ఆనంత్యము కలుగుచున్నది. ఆత్మయందు బ్రహ్మశబ్దము ప్రయోగించుట యెట్లన-'సగుణాన్...మద్భక్తిం లభతే పరామ్' ఇత్యాదులనుబట్టి ఆత్మయందు సైతము బ్రహ్మశబ్దము ప్రయోగింపఁదగును.

* 'సత్' అనఁగా ఉండునది, 'అసత్' అనఁగా లేనిది, యని యర్థము. ఆత్మ కార్యావస్థయందు నామరూపముల నొంది గోచరముగా వర్తించుటచే అది 'సత్' అనఁబడుచున్నది. కారణావస్థయందు ఏ నామమును ఏరూపమును లేక, ఉండియు లేనిదానివలె వర్తించుటచే 'అసత్' అనఁబడున్నది. ఈవిషయమే 'అసద్వా...క్రియతే' ఇత్యాదిశ్రుతులు చెప్పుచున్నవి. ఆత్మకు కర్మమనెడి యవిద్య చుట్టుకొనుటవలననే ఈ కార్యకారణావస్థలు రెంటితో సంబంధము కలుగుచున్నది కాని స్వరూపమువలనఁ గాదు. కాఁబట్టి స్వరూపమున దాని కీరెండవస్థలును లేమిచే 'సత్-అసత్' అను శబ్దములు ఆశుద్ధాత్మస్వరూపమునకుఁ బ్రయోగింపఁదగదు. 'అస ద్వా ఇద మగ్ర ఆసీత్'

వస్థయందు దేవాదినామరూపములను బొందుటచేత 'సత్' అని చెప్పఁబడుచున్నది. అందులకు అనర్హమగుటచే కారణావస్థయందు 'అసత్' అని చెప్పఁబడుచున్నది. ఇట్లె 'అసద్వా ఇదమగ్ర ఆసీత్। తతో వై సదజాయత' (తై. ఆన. 7-1) 'తద్ధేదం తర్హ్యవ్యాకృత మాసీ త్తన్నామరూపాభ్యాం వ్యాక్రియతే' (బృ. 3-4-7) ఇత్యాదిశ్రుతులును జెప్పెడిని. ఆత్మకు కార్యకారణము లనెడి అవస్థలు రెండును కర్మరూపమైన అవిద్య చుట్టుకొనుటచేఁ గలిగినదికాని స్వరూపముచేతఁ గాదు. కావున సదసచ్ఛబ్దములచే ఆత్మస్వరూపము చెప్పఁబడదు. 'అసద్వా ఇద మగ్ర ఆసీత్' అని కారణావస్థమగు పరబ్రహ్మము (అసత్ అని) చెప్పఁబడుచున్నను, నామరూపవిభాగమునకుఁ దగని సూక్ష్మ చిదచిద్వస్తువులు శరీరముగాఁ గల పరబ్రహ్మమే కారణావస్థ యైనది గావున కారణావస్థయందు క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞస్వరూపము సైతము 'అసత్' అని చెప్పఁదగియున్నది. క్షేత్రజ్ఞున కాయవస్థ కర్మకృతము కాఁబట్టి వాని పరిశుద్ధస్వరూపము 'సత్' 'అసత్' అను శబ్దములచే నిర్దేశింపఁ దగకున్నది.

శ్లో॥ సర్వతః పాణిపాదం త త్సర్వతోఽక్షిశిరోముఖమ్।
సర్వత శ్శ్రుతిమ ల్లోకే సర్వ మావృత్య తిష్ఠతి॥ 14

అనుచో 'అసత్' అను శబ్దముచే కారణావస్థమైన పరబ్రహ్మమె చెప్పఁబడినదికాని ప్రత్యగాత్మకాదు గనుక ప్రత్యగాత్మ కెట్లు దానిని ప్రయోగింపఁదగును? అన్నచో, పరబ్రహ్మము తనంతట కారణావస్థమైనది కాదు. నామరూపవిభాగానర్హ సూక్ష్మ చిదచిత్తులను శరీరముగాఁ జేసికొనియె యాకారణావస్థ నొంది 'అసత్' అనఁబడినది. సూక్ష్మ చిదచిత్తులద్వారా దాని కాపేరు కలుగుటచే ద్వారభూతములైన యాక్షేత్రక్షేత్రజ్ఞులకును కారణావస్థయందు 'అసత్' అని పేర్కొనఁదగు నని తెలియునది. పరిశుద్ధస్వరూపమునకు నామరూపవిభాగము లేమిచే దానినిగూడ 'అసత్' అనరాదా యనినచో దాని కావిభాగము లేనియవస్థ కర్మకృతమైనదికాదు. కర్మకృత మైననే 'అసత్' అనఁదగును. అట్టి యవస్థ క్షేత్రజ్ఞునికే కలదుగాని పరిశుద్ధస్వరూపమున కేదియు లేమిచేత స్థూలసూక్ష్మావస్థలచేఁ గలుగు సదసచ్ఛబ్దములు దానికిఁ జెల్లవు.

టీ. తత్ = ప్రకృతిసంబంధము లేని యాపరిశుద్ధాత్మస్వరూపము, సర్వతః=అంతటను, పాణిపాదం=చేతులును గాళ్లును గలది-చేతులతోను కాళ్ల తోను (తక్కిన కర్మేంద్రియములతోను) జేసెడి కార్యములను జేయ సమర్థమైనదనుట, సర్వతః = అంతటను, అక్షిశిరోముఖం = నేత్రములు శిరస్సులు ముఖములుగలది - నేత్రములు మొదలగువానితోఁ జేసెడి కార్యములను జేయ సమర్థమయినదనుట, సర్వతః=అంతటను, శ్రుతిమత్ =చెవులుగలది - నేత్రములు చెవులు మొదలగు జ్ఞానేంద్రియములతోఁ జేసెడి కార్యములను జేయసమర్థమైనది. లోకే = లోకమందు, సర్వం = సమస్తమును, ఆవృత్య= వ్యాపించి-జ్ఞానముద్వారా అధిష్ఠించి, తిష్ఠతి = ఉన్నది-పరిశుద్ధాత్మ స్వరూపము దేశాది పరిచ్ఛేదములు లేక సర్వగతమై యున్నదనుట.

తా. ఆ పరిశుద్ధాత్మస్వరూపము అంతటను పాణిపాదములుగలది. అనఁగా *పాణిపాదములు చేయుకార్యములను జేయసమర్థమైనది. అట్లే అంతట చక్షువులును శిరస్సులును ముఖములును గలది, అంతటను శ్రవణము గలది-అనఁగా అంతట చక్షువు మొదలైనవాని కార్యములను జేయునది. పరబ్రహ్మము 'అపాణిపాదో జవనో గ్రహీతా పశ్య త్యచక్షు స్సశృణో త్యకర్ణః' (శ్వే. 3-౧౯) అని పాణిపాదములు లేకున్నను, అంతటను పాణిపాదాదికార్యములు చేయుట శ్రుతిచెప్పుచున్నది. పరిశుద్ధంబగు ప్రత్యగాత్మయు దానితోడి సామ్యమును

* ఆత్మస్వరూపమునకు శరీరముగాని అవయవములుగాని యింద్రియములుగాని లేవు గనుక దానికి పాణిపాదాదులు చెప్పుటచే అవి యున్నవని తలఁపరాదు. పాణిపాదాదులు లేకయే అవి చేయుకార్యములను జేయుశక్తి ఆత్మకుఁ గలదని భావము 'అపాణి...కర్ణః' అని పరబ్రహ్మము పాణిపాదాదులు లేనిదైనను అంతటను పాణిపాదాది కార్యములను జేయుచున్నది. పరిశుద్ధాత్మస్వరూపము పరబ్రహ్మముతో సమమైనది గనుక దానివలెనె తానును పాణిపాదరహితమయ్యును పాణిపాదాదికార్యములను జేయునని తెలియునది. శుద్ధాత్మస్వరూపమునకు పరబ్రహ్మముతోడి సామ్యమును

బొందుటచేత అంతటను పాణిపాదాదికార్యములు చేయుట శ్రుతి సిద్ధమే. 'తదావిద్వాన్ పుణ్యపాపే విధూయ నిరఞ్జనః పరమం సామ్య ముపైతి' (ము. ౩-౧-౩) అని శ్రుతి చెప్పెడినిగదా. 'ఇదం జ్ఞాన ముపాశ్రిత్య మమ సాధర్మ్య మాగతాః' (గీ. ౧౪-౨) అని గీతయు మీఁదఁ జెప్పెడిని. అది లోకమునందు సర్వమును ఆవరించియున్నది. అనఁగా లోకమునం దేవస్తుజాతముగలదో దానినంతయు వ్యాపించి యున్నది. పరిశుద్ధస్వరూపము దేశాదిపరిచ్ఛేదములు లేనిదికావున సర్వగత మగునని యర్థము.

శ్లో॥ సర్వేన్ద్రియగుణాభాసం సర్వేన్ద్రియవివర్జితమ్।
అసక్తం సర్వభృచ్చైవ నిర్గుణం గుణభోక్తృచ॥ 15

టీ. సర్వేన్ద్రియగుణాభాసం=సమస్తమైన యింద్రియవృత్తుల చేతనైన ప్రకాశముగలదియు - అనఁగా తనంతటనేకాక యింద్రియ వృత్తులచేతఁగూడ విషయములను దెలిసికొనునది - ముక్తదశయందు ఇంద్రియములచేఁ దెలిసికొనుటలేదు గనుకఁ దెలిసికొన సమర్థమైన దనుట, సర్వేన్ద్రియవివర్జితం=సర్వేంద్రియములను విడిచినది-స్వాభా వికముగా ఇంద్రియవ్యాపారములు లేకయే తనంతనే సర్వము నెఱుఁ గున దనుట, అసక్తం=సంగము లేనిది-స్వాభావికముగా దేవాదిదేహ ములతోడి సంగము లేనిదనుట, సర్వభృచ్చ ఏవ = దేవాది సమస్త దేహములను భరించునదియును - ముక్తదశయందు అట్లు భరించుట లేదుగనుక భరించుటకు సమర్థమైనదనుట, నిర్గుణం=గుణములేనిది - స్వాభావికముగా సత్త్వాదిగుణసంబంధము లేనిదనుట, గుణభోక్తృచ =

'తదా...మ్య ముపైతి' అని శ్రుతి చెప్పుచున్నది. 'ఇదం...మాగతాః' అని గీతయు ఈ సామ్యమును జెప్పెడిని. జగద్వ్యాపారముతప్ప తక్కిన విషయములందు ఉభయు లకు సామ్యము కలదని మీమాంసిత మైయున్నది.

సంసారదశయందు కర్మాధీనముగా ప్రాకృత సత్త్వాది గుణములను భోగించునది-ముక్తదశయందు భోగించుట లేదు గనుక భోగించుటకు సమర్థమైనది.

ఆ శుద్ధాత్మ స్వరూపము తనంతనేకాక సమస్తములైన యింద్రియవృత్తులచేతఁగూడ విషయములను దెలిసికొన సమర్థమైనది. అది *స్వాభావికముగా నింద్రియవ్యాపారములు లేనిది-అవి లేకయె తనంతట సర్వమెఱుఁగుచుండునని యర్థము. దానికి కర్మమూలమున దేవాదిదేహసంగము గలిగినది కాని స్వాభావికముగా దాని కట్టిసంగము లేదు. ♦ 'సఏకధా భవతి' త్రిధాభవతి (ఛా. ౭-౨౬-౨) ఇత్యాదిశ్రుతులను బట్టి అది దేవాది సర్వదేహములను భరించుటకు సమర్థమైనది. అది స్వాభావికముగా సత్త్వాదిగుణములు లేనిది. ఐనను ఆ గుణముల ననుభవించుటకు సమర్థమైనది.

---

* శుద్ధాత్మస్వరూపమునకు ఇంద్రియవ్యాపారములచే విషయముల నెఱుఁగుటగాని దేవాదిదేహముల భరించుటగాని గుణముల ననుభవించుటగాని లేదు. అట్టిలేని వ్యాపారములను దానికిఁ జెప్పునప్పుడు అది వానిని నిజముగాఁ జేయునని గ్రహింపరాదు. వానిని జేయుటకు సామర్థ్యము మాత్రము కలదని యర్థము గ్రహింపవలయును. కనుకనే యామూఁడు వ్యాపారములపట్టున 'సమర్థమైనది' అనికూడఁ జేర్పఁబడెను. మఱియు, ఇంద్రియరహితమై యుండుటయు, దేవాదిదేహసంగము లేకుండుటయు, సత్త్వాది గుణశూన్యమై యుండుటయు దానికి స్వభావసిద్ధములైనవియె యగును. కనుకనే యామూఁడు పట్టులను 'స్వాభావికముగా' అని కూర్పఁబడెనని తెలియునది. ఉపాధివశమున గుణభోక్తృత్వాదులు కలుగును. స్వభావముచే నవి కలుగవు; తత్సామర్థ్యము మాత్రము నిత్యమైనదని యాశయము.

♦ ముక్తదశయందును దేవాదిదేహభరణ సమర్థమైనది యెట్లు? అనినచో ఆదశయందు 'సఏకధా భవతి - త్రిధాభవతి' అని ఇత్యాదిశ్రుతులు చెప్పుటవలన నిది తెలియఁదగును. ముక్తదశయందు త్రిధాభవనము విగ్రహము దాల్చుటవలననే కలుగఁదగునుగాని ఊరక కలుగనేరదు. కనుకనే ఆదశయందు దేహభరణ సమర్థ మనఁబడెను.

శ్లో॥ బహి రన్త శ్చ భూతానా మచరం చర మేవచ।
సూక్ష్మత్వా త్తదవిజ్ఞేయం దూరస్థం చాన్తి కేచతత్॥ 16

టీ. భూతానాం=పంచభూతములయొక్క, బహిః = వెలుపలను, అన్తశ్చ=(చక్షురాదిస్వచ్ఛంద వృత్తులయందు వాని) లోపలను, (వర్తతే=వర్తించుచున్నది), అచరం = (స్వభావముచేత) కదలనిది, చరమేవచ = (దేహసంబంధముచేత) కదలునది, తత్ = ఆయాత్మతత్త్వము, సూక్ష్మత్వాత్ =అతిసూక్ష్మ మగుటవలన, అవిజ్ఞేయం= (దేహమునకంటె వేఱై విలక్షణమై యుండునదిగా) తెలియశక్యము కానిది, తత్ =అది, దూరస్థం = (అమానిత్వాది గుణరహితులకు) దూరమున నున్నదియు, అన్తికేచ = (ఆ గుణములు గలవారికి) సమీపమున నున్నదనియును.

తా. శుద్ధాత్మ పృథివ్యాదిభూతములను పరిత్యజించి అశరీరమై వానికి *వెలుపల వర్తించుచుండును. 'జక్షత్ క్రీడన్ రమమాణః స్త్రీభిర్వా యానైర్వా' (ఛా. ౮-౧౨-3) ఇత్యాది శ్రుతిసిద్ధములగు స్వచ్ఛందవ్యాపారములయిన అనగా (కర్మవశమునఁగాక తనంతట తాను స్వచ్ఛందముగా) జక్షణాదులు చేయఁగోరునపుడు అందులకై యా భూతములలోపల వర్తించును. స్వాభావికముగా అది పాణిపాదాదులు లేనిది గనుక చరింపకుండును. దేహియైనప్పుడు చరించునదగును. ఇట్లు సర్వశక్తియుక్తమును సర్వజ్ఞమునైన ఆ యాత్మతత్త్వము ఈ క్షేత్రమునందు వర్తించుచున్నదైనను (సామాన్య

---

* శుద్ధాత్మ పృథివ్యాదిభూతసంబంధమును విడిచి ఆభూతములచేనైన శరీరమును లేనిదై యుండుటచే అది భూతముల వెలుపల వర్తించునని చెప్పఁబడెను. దానికి శరీరముగాని అవయవములుగాని లేవు. అది జక్షణాది వ్యాపారములు కర్మవశమునఁగాక స్వచ్ఛందముగా తాను చేయఁగోరినప్పుడు సైతము శరీరము తాల్చకతీఱదు. అది తాల్చు శరీరము కర్మకృతమైనదికాదని 'స్వేనరూపేణాభినిష్పద్యతే' అను శ్రుతివలనఁ దెలియ

ముగా తెలియఁబడిన దానివలె తోఁచినను), అది అతిసూక్ష్మమగుటచే దేహముకంటె వేఱై సర్వజ్ఞత్వాది గుణములచే దానికంటె విలక్షణమై యుండునదిగా సంసారులకుఁ దెలియునట్టిదికాదు. అమానిత్వాదిగుణములు లేనివారై విపరీతగుణములుగల పురుషులకు అది స్వదేహమునందే యుండునదైనను అతిదూరమున నున్నట్టిది యగును. అట్లె అమానిత్వాది గుణములతోఁ గూడినవారికి అదియె దగ్గర వర్తించును.

శ్లో॥ *అవిభక్తంచ భూతేషు విభక్తమివ చ స్థితమ్।
భూతభర్తృచ తజ్జ్ఞేయం గ్రసిష్ణు ప్రభవిష్ణుచ॥ 17

టీ భూతేషు = దేవమనుష్యాదిభూతములందు, అవిభక్తం= విభజింపఁబడనిదియు - అంతటను వేదితృస్వరూపముచే ఏకరీతిగా గ్రహింపఁబడుటచే వేఱువేఱుగా గ్రహింపఁబడని దనుట, విభక్తమివ =(ఇది తెలియనివారికి దేవాద్యాకారములచే నానావిధముల) విభజింపఁబడినదానివలె, స్థితంచ = ఉన్నదియు, భూతభర్తృ- భూత = దేహరూపముగాఁగూడిన పృథివ్యాదిభూతములను, భర్తృ = (ఏది) భరించునదో, తత్ = అది-ఆజీవాత్మతత్త్వము. జ్ఞేయం=భరింపఁబడు

నగును. దానిస్వచ్ఛందవృత్తులును, 'జక్షత్ క్రీడన్ రమమాణః స్త్రీభిర్వాయానైర్వా' ఇత్యాదిశ్రుతులు చెప్పుచున్నవి. అట్టి వృత్తులకుఁగాను శరీరము దాల్చుటకై భూతములలో వర్తించుచున్నది. శరీరము దాల్చుటచే భూతములలో వర్తించుట యెట్లు కలుగునన్నచో శరీర మనఁగా ప్రాకృతభూతములయొక్కగాని అప్రాకృతభూతములయొక్కగాని సంఘాతమే యగునుగాన దానిని దాల్చుట యనఁగా భూతములలో వర్తించుటయే యని భావము.

* 'అవిభక్తమ్' అనఁగా స్వరూపముచే దేవమనుష్యాదివిభాగములు లేనిదని భావము. 'విభక్తమివ' అనుచో ఇవశబ్దముచే భ్రాంతిని గ్రహించునది. 'పణ్డితాః సమదర్శినః' అనుచోఁ జెప్పఁబడినసామ్యమే యిచటఁగూడ వివక్షితము

ఆభూతములకంటె వేఱైనపదార్థముగాఁ దెలియఁదగినది-అనఁగాఁ దెలియఁగూడుననుట - భరించునది భరింపఁబడువానికంటె వేఱైనదని తెలియుట సులభమని భావము. గ్రసిష్ణు = (ఆ భూతవికారమ్మైన అన్నాదులను) గ్రసించునది. జ్ఞేయం=ఆ గ్రసింపఁబడుభూతములకంటె వేఱైనపదార్థముగాఁ దెలియఁదగినది - గ్రసించునది గ్రసింపఁబడువానికంటె వేఱైనదని తెలియుట సులభమని భావము. ప్రభవిష్ణుచ =(ఆ గ్రసింపఁబడిన యన్నాదులు రసమలధాత్వాది రూపముగాఁ బరిణమించి మఱల) పుట్టుటకు (అనఁగా అవి మరల రేతోగర్భాదిరూపముగాఁ బరిణమించుటకు) హేతువైనది (ఏదియో యదియును), జ్ఞేయం = ఆ ప్రభవించువానికంటె వేఱైనపదార్థముగాఁ దెలియదగినది- దెలియఁగూడినదనుట - ప్రభవహేతువైనది ప్రభవించువానికంటె వేఱైనదని తెలియుట సులభమని భావము.

తా. దేవమనుష్యాదిసమస్త భూతములందు ఆత్మ ఒక్క-వేదితృస్వరూపమున ఏకరీతిగా నున్నదే కాని వివిధాకారముల నుండునది కాదు. అయినను ఈ విషయములు తెలియనివారికి 'వీఁడు దేవుఁడు మనుష్యుఁడు' అని దేవాద్యాకారములచే వేఱువేఱుగ నుండుదానివలెఁ దోఁచుచున్నది. "ఆత్మ 'దేవోఽహమ్' మనుష్యోఽహమ్' అని దేహముతోడి సామానాధికరణ్యముచే-అనఁగా దేహమును అదియును అభిన్నమైనదిగా - అనుసంధింపఁబడుచున్నను, అది వేదిత యగుట చే వేద్య మయిన దేహమునకంటె వేఱైన పదార్థముగా నెఱుఁగఁగూడును" అని మొదట 'ఏతద్యోవేత్తి' అను శ్లోకమునఁ జెప్పఁబడెను. ఇప్పుడు వేఱుప్రకారములచేతఁగూడ అది దేహమునకంటె వేఱైనదిగా ఎఱుఁగఁగూడునని చెప్పుచున్నారు. *దేహరూపమునఁగూడి

* భరింపఁబడువానికంటె వానిని భరించునదియు, గ్రసింపఁబడువానికంటె వానిని గ్రసించునదియు, ప్రభవించువానికంటె వానికి ప్రభవహేతువైనదియు, వేఱైన పదార్థమె యగును గదా. ముందు వేద్యవేదితృప్రకారమున దేహాత్మలు వేఱువేఱైనవని

యున్న పృథివ్యాదిభూతములకు ఏది భర్త (భరించునది) యో యది భరింపఁబడు నాభూతములకంటె వేఱైనదని తెలియఁదగినది-వేఱయిన దని తెలియుట శక్యమని యర్థము. (ఆభూతములె అన్నాదివికార ముల నొంది గ్రసింపఁబడుచున్నవి) అట్లు భౌతికములగు అన్నాదు లను గ్రసించునది-అనఁగా గ్రసింపఁబడు భూతముల (ఆ యన్నాదుల) కంటె గ్రసించువాఁడగుటచే ఆత్మ వేఱైనదని తెలియుట శక్యము. అది ప్రభవహేతువు నగును- గ్రసింపఁబడినయన్నాదులు (రసము మలము ధాతువు మొదలైన వేఱురూపములఁ బరిణమించి మరల రేతోగర్భాదిరూపముగాఁ బుట్టుచున్నవి. అట్లు పరిణమించి పుట్టువాని కంటె వానిపుట్టుకకు హేతువైనఆత్మ వేఱయినదని తెలియుటయు శక్యమని యర్థము. మృతశరీరమునందు గ్రసన ప్రభవాదులు కనఁ బడవుగాన భూతసంఘాతరూప మయిన క్షేత్రము గ్రసన ప్రభవ భరణహేతువు గాదని నిశ్చయింపఁబడుచున్నది.

శ్లో॥ జ్యోతిషా మపి తజ్జ్యోతి స్తమసః పర ముచ్యతే।
జ్ఞానం జ్ఞేయం జ్ఞానగమ్యం హృది సర్వస్య విష్ఠితమ్॥ 18

తెలియుట శక్యమయ్యెను. ఇప్పుడు భార్య భర్తృప్రకారమునను గ్రస్య గ్రసితృప్రకా రమునను జన్యజననహేతు ప్రకారమునను అవి రెండును వేఱువేఱని తెలియుట శక్య మని గ్రాహ్యము. మఱియు ఆత్మభూతములను భరించుటకుగాను అవి దేహరూపముగా సంహత మగుటయు, వానిని గ్రసించుటకుఁగాను అవి అన్నాది వికారమునొందుటయు, వానికిప్రభవహేతు వగుటకుఁగాను అవియన్నాది వికారమున మలధాత్వాదులై రేతో గర్భాదులుగా పరిణమించుటయుఁ జెప్పఁబడినవని యూహించునది. మఱియును, ఆత్మకు అవయవములు లేమిచే అది గ్రసనాదులు చేయఁజాలదు. శరీరమే వానిని జేయుట కనఁబడుచున్నది. కనుక గ్రసనాదులను ఆత్మధర్మములుగా 'గ్రసిష్ణు' ఇత్యా దులచే నెట్లు చెప్పవచ్చునన్నచో, శరీరము మృతి నొందినపిదప గ్రసనప్రభవాదులు దానియందుఁ గనఁబడుటలేదు. కనుక భూతసంఘాతరూపమైన క్షేత్రము గ్రసనప్రభవ భరణములకు హేతువుకానేరదు. ఆత్మయె హేతువగునుగాన అవి ఆత్మధర్మములే యని గ్రాహ్యము.

టీ. తత్ = ఆయాత్మస్వరూపము, *జ్యోతిషామపి = సూర్యుఁడు దీపము మణులు మొదలగు ప్రకాశము లైనవానికిఁగూడ, జ్యోతిః = ప్రకాశకమైనది- ప్రకాశింపఁజేయున దనుట. తమసః = సూక్ష్మప్రకృతి కంటె, పరం = ఇతరమైనదిగా, ఉచ్యతే = చెప్పఁబడుచున్నది. జ్ఞానం = జ్ఞానైకాకారమని, జ్ఞేయం = తెలియఁదగినది, జ్ఞానగమ్యం = జ్ఞానముచే (అనఁగా అమానిత్వాది జ్ఞానసాధనములచేత) పొందఁదగినది. సర్వస్య = సమస్తప్రాణులయొక్క, హృది = హృదయమునందు, విష్ఠితం-వి+స్థితం = విశేషముగా (అనఁగా భోక్తృరూపమునఁగాని స్వరూపముతోఁగాని) సన్నిహితమై యుండునది.

తా. ఆత్మస్వరూపము దీపము సూర్యుఁడు మణి మొదలగు నితరవస్తు ప్రకాశములకుఁగూడ ప్రకాశకమైనది - అనఁగా, దీపము సూర్యుఁడు మొదలగువానిని సయితము ఆత్మయొక్క ప్రభారూపమగుజ్ఞానమే ప్రకాశింపఁ (దెలియఁ) జేయుచున్నది. దీపాదులన్ననో, విషయములకును ఇంద్రియములకును దారసిల్లుటకు విరోధియగు చీకటిని బోఁగొట్టుట మాత్రమే చేయుచున్నది. అంతమాత్రముననే వానికి ప్రకాశకత్వము. ఆత్మస్వరూపము తమస్సు (అనఁగా సూక్ష్మ

* దీపాదులు తమయొక్క ప్రభచేత ఇతరవస్తువులను దెలియఁజేయునట్లె ఆత్మ తన జ్ఞానరూపమైన ప్రభచేత ఆ యితరవస్తువులనేకాక వానిని దెలుపునట్టి యాదీపాదులను గూడఁ దెలియఁజేయుచున్నది. కాఁబట్టి జ్యోతిస్సులగు దీపాదులకుఁగూడ అది జ్యోతిగాఁ జెప్పఁబడినది. మఱియు దీపాదులు నేత్రేంద్రియమునకును దానికి విషయములగు పదార్థములకును కలుగు సంబంధమునకు విరోధియగు చీఁకటిని బోఁగొట్టుటమాత్రము చేయుచున్నవి. అంతమాత్రముచేత అవి ప్రకాశకములగునే కాని విషయములను తమంతఁ బ్రకాశింపఁజేయుట చేతఁగూడఁగాదు, విషయములను దెలియఁజేయునది ఆత్మయొక్క ప్రభారూపమగు జ్ఞానమే. కాఁబట్టి దీపాదులకాంతి చాక్షుష పదార్థములకుఁ బ్రకాశకములగునేకాని జ్ఞానమువలె సర్వవ్యాపకము కానేరదని సూచితమగుచున్నది. హృదయమునందు విశేషించి సన్నిహితమైనదనుటచే భోక్తగా స్వరూపముతో నున్నదనుట. ఇదియ దానిహృదయస్థితియందుఁ గల విశేషము. తక్కిన యవయవములందో అది తనయొక్క ధర్మమైన జ్ఞానముచే సన్నిహితమైనదని గ్రాహ్యము.

వస్థయం దున్న(ప్రకృతి) కంటె పరమైనదిగా చెప్పఁబడుచున్నది. కనుక జ్ఞానైకాకారమని తెలియఁదగినది. అది జ్ఞానముచేతఁ బొందఁదగినది-అనగా పూర్వోక్తములైన అమానిత్వాది జ్ఞానసాధనముల చేతఁ బొందఁదగినది. మనుష్యాదులగు సమస్త ప్రాణులయొక్క హృదయమునందు విశేషముగా (భోక్తృత్వాది రూపముతో) సన్నిహితమై యుండును.

శ్లో॥ ఇతి క్షేత్రం తథాజ్ఞానం జ్ఞేయం చోక్తం సమాసతః।
మద్భక్త ఏత ద్విజ్ఞాయ మద్భావా యోపపద్యతే॥ 19

టీ. ఇతి=ఈప్రకారము, క్షేత్రం=క్షేత్ర (శరీర) తత్త్వము, తథా=అట్లే, జ్ఞానం=ఆత్మయాథాత్మ్య జ్ఞానసాధనము, జ్ఞేయంచ=తెలియఁదగినదియు - క్షేత్రజ్ఞయాథాత్మ్యమును, సమాసతః = సంగ్రహముగా, ఉక్తం = చెప్పఁబడినది, మద్భక్తః = నాభక్తుఁడు, ఏతత్=దీనిని (అనఁగా క్షేత్రస్వరూపమును ఉపాయస్వరూపమును క్షేత్రజ్ఞస్వరూపమును), విజ్ఞాయ=తెలిసికొని, మద్భావాయ = నా స్వభావమును (అసంసారిత్వమును) పొందుటకొఱకు, ఉపపద్యతే= తగుచున్నాఁడు.

తా. ఈవిధమున 'మహాభూతాన్యహఙ్కారః' అనుట మొదలుకొని 'సఙ్ఘాతశ్చేతనాధృతిః' అనువఱకు క్షేత్రతత్త్వమును, 'అమానిత్వమ్' అనుట మొదలుకొని 'తత్త్వజ్ఞానార్థచిన్తనమ్' అనువఱకు జ్ఞాతవ్యమైన ఆత్మతత్త్వమును గుఱించిన జ్ఞానమునకు సాధనమును, 'అనాదిమత్పరమ్' అనుట మొదలుకొని 'హృదిసర్వస్యవిష్ఠితమ్' అనువఱకు జ్ఞేయంబగు (తెలియఁదగిన) క్షేత్రజ్ఞుని యాథాత్మ్యమును సంక్షేపముగాఁ జెప్పఁబడినవి. నా భక్తుఁడగువాఁడు దీనిని (అనఁగా క్షేత్రయాథాత్మ్యమును, క్షేత్రమునుండి వివిక్తమైన యాత్మస్వరూపమును

ప్రాపించుటకుఁ గల యుపాయముయొక్క యాథాత్మ్యమును, క్షేత్రజ్ఞయాథాత్మ్యమును) దెలసెనేని వాఁడు నా స్వభావమును (అసంసారిత్వమును) బొందన ర్హుఁ డగును. అనఁగా ఈమూఁటిని దెలిసికొనుటచేత ముక్తికి యోగ్యుఁ డగు చున్నాఁడు.

అవ. ఇఁక మిక్కిలియు వేఱువేఱైన స్వభావములు గల ప్రకృతియు ఆత్మలు అనెడి యీరెంటియొక్క సంసర్గము అనాదియగుటయు, అట్లు సంసర్గము నొందినపిదప ఆ రెండును జేయునట్టి కార్యములకుఁ గల భేదమును, ఆ రెంటికిని సంసర్గము కలుగుటకు హేతువును జెప్పుచున్నారు.

శ్లో॥ ప్రకృతిం పురుషంచైవ విద్ధ్యనాదీ ఉభావపి।
వికారాంశ్చ గుణాంశ్చైవ విద్ధి ప్రకృతిసమ్భవాన్॥ 20

టీ. ప్రకృతిం=ప్రకృతిని - త్రిగుణాత్మిక యగు మాయను, పురుషం చైవ=క్షేత్రజ్ఞుఁ డనబడు ఆత్మనును, ఉభౌ అపి = (ఒండొంటితో సంసర్గమునొందిన) ఈరెంటిని, అనాదీ=ఆది లేనివిగా-అనాదిగా సంసృష్టములైయున్నవిగా ననుట, విద్ధి=ఎఱుఁగుము, వికారాన్ చ= (బంధహేతువులైన ఇచ్ఛాద్వేషసుఖ దుఃఖాదిరూపములగు) దోషములనును, గుణాన్ చ ఏవ=(మోక్షహేతువులగు అమానిత్వాది) గుణములనును, ప్రకృతి సమ్భవాన్=(క్షేత్రాకారముగాఁ బరిణమించిన) ప్రకృతివలనఁ గలుగునవిగా, విద్ధి=ఎఱుఁగుము.

తా. ప్రకృతిపురుషు లిరువురును అనాదిగా నొండొంటితో కలసియున్నవా రని తెలియుము. బంధహేతువులగు ఇచ్ఛాద్వేషాది వికారములును మోక్షహేతువులగు అమానిత్వాది గుణములును ప్రకృతివలననే కలుగుచున్నవి అని తెలియుము. పురుషునితో (ఆత్మతో) సంసర్గమునొంది యనాదికాలముగా ప్రవర్తించుచు క్షేత్రాకారముగాఁ

బరిణమించి యున్నయీ ప్రకృతియె ఇచ్ఛాద్వేషాదు లనెడి తన వికారములచేత పురుషునకు బంధహేతు వగును. అదియె అమానిత్వాదిగుణములనెడి తన వికారములచేత పురుషునకు మోక్షహేతు వగును.

శ్లో॥ కార్యకారణకర్తృత్వే హేతుః ప్రకృతి రుచ్యతే।
పురుష స్సుఖదుఃఖానాం భోక్తృత్వే హేతు రుచ్యతే॥ 21

టీ. ప్రకృతిః = ప్రకృతి- పురుషాధిష్ఠితమైనప్రకృతి యనుట, కార్యకారణకర్తృత్వే-కార్య=శరీరముయొక్కయు, కారణ=ఇంద్రియములయొక్కయు, కర్తృత్వే=క్రియలు చేయుటయందు-అవియవి తమతమ వ్యాపారములు చేయుటయం దనుట, హేతుః = కారణముగా-ఆశ్రయముగా ననుట, ఉచ్యతే=చెప్పఁబడుచున్నది. (ప్రకృతి శరీరేంద్రియ రూపముగా ఆయావాని వ్యాపారముల కాశ్రయమై యుండు నని భావము), పురుషః = ప్రకృతిసంస్పృష్టుఁడైనచేతనుఁడు, సుఖదుఃఖానాం=శరీరేంద్రియములవలన కలుగు సుఖదుఃఖములయొక్క, భోక్తృత్వే=భోక్త యగుటయందు, హేతుః=కారణముగా-ఆశ్రయముగా-సుఖదుఃఖానుభవముల కాశ్రయముగా ననుట, ఉచ్యతే = చెప్పఁబడుచున్నాఁడు. అనఁగా పరస్పరసంసర్గము గల ప్రకృతి పురుషులలో జడ మయినప్రకృతికి యోగసాధన క్రియా ప్రయోజకత్వమును, ప్రకృతిని అధిష్ఠించినచేతనునికి క్రియాఫల భోక్తృత్వమును అని యర్థము.

తా. * శరీరముగాని, జ్ఞానకర్మాత్మకము లై మనస్సుతోఁ గూడిన యింద్రియములుగాని చేయు ఆయావ్యాపారములకు, పురు

---

*శరీరేంద్రియములు అచేతనములు గనుక వానికి కర్తృత్వమనఁగా తమతమ

షునిచే నధిష్ఠింపఁబడిన ప్రకృతియే హేతువు అనఁగా భోగసాధనము లగు క్రియలు పురుషాధిష్ఠిత మగుక్షేత్రము రూపమునఁ బరిణమించిన ప్రకృతిని ఆశ్రయముగాఁ గలవి యని యర్థము. పురుషునకు అధిష్ఠాతృత్వము మాత్రమే. (దానినిబట్టి "కర్తా శాస్త్రార్థవత్త్వాత్" ఇత్యాదికము చెప్పఁబడినది.) శరీరము నధిష్ఠించు ప్రయత్నమునకు హేతువగుటయేకదా పురుషుని కర్తృత్వము. ప్రకృతితో సంసర్గమునొందిన పురుషుఁడే సుఖదుఃఖములభోక్త యగుటకు హేతువు – సుఖదుఃఖానుభవమునకు ఆశ్రయ మైనవాఁడని యర్థము.

అవ. ఇట్లు ఒకటితోనొకటి సంసర్గము నొంది ప్రకృతిపురుషులు సేయు కార్యముల భేదము చెప్పఁబడినది. పురుషుఁడు తనంతట తన్ను అనుభవించుటయే సుఖముగాఁగలవాఁడై యుండియు విషయసంబంధు లగు సుఖదుఃఖముల ననుభవించుటకు హేతు వగుట యెట్లో తెలుపుచున్నారు.

వ్యాపారముల కాశ్రయమైయుండుట యని యర్థ మూహించునది. ప్రకృతి శరీరేంద్రియముల కర్తృత్వమునకు హేతువైనదనఁగా ప్రకృతి శరీరేంద్రియరూపముగా (అనఁగా క్షేత్రాకారముగా) పరిణమించి భోగసాధనములైన యాయాక్రియలకు ఆశ్రయమై యుండునని భావము. అయినను కేవలప్రకృతి యట్లు పరిణమించి యాశ్రయమై యుండ నేరదు. కనుక పురుషాధిష్ఠిత మయిన ప్రకృతి యనఁబడెను. క్రియాశ్రయమైన ప్రకృతిని పురుషుఁ డధిష్ఠించిమాత్ర ముండును. పురుషుఁడు కేవల మధిష్ఠించిమాత్ర ముండినయెడల నప్పుడు వానికి సాక్షాత్కర్తృత్వము లేదు; ప్రకృతికే కలుగుచున్న దన్నచో ఇచట పురుషునికి శరీరము నధిష్ఠించి దానిని వ్యాపారమునకు పురికొలుపు ప్రయత్నమున కాశ్రయమైయుండుట కర్తృత్వమని తెలియునది. ఇట్టి కర్తృత్వమునే 'కర్తాశాస్త్రార్థవత్త్వాత్' ఇత్యాది శారీరకసూత్రములు ప్రతిపాదించుచున్నవి. శుద్ధపురుషుఁడు క్రియాక్రియవిధురుఁ డని శ్రుతులు చెప్పుటచే ప్రకృతిసంసృష్టుఁడైనపురుషుఁ డనఁబడెను. హేతుత్వమనఁగా నిచట ఆశ్రయత్వము. సుఖదుఃఖానుభవముల కాశ్రయమైనవాఁ డని తెలియునది.

శ్లో॥ పురుషః ప్రకృతిస్థోహి భుఙ్క్తే ప్రకృతిజాన్ గుణాన్।

టీ. పురుషః = పురుషుఁడు, ప్రకృతిస్థస్సన్ = ప్రకృతి సంసర్గము గలవాఁడగుచు, ప్రకృతిజాన్ = ప్రకృతివలనఁబుట్టిన-అనఁగా తత్సంసర్గమువలనఁ గలిగిన, గుణాన్ = సత్త్వాది గుణములను- అనఁగా వానికార్యము లగు సుఖదుఃఖాదులను, భుంక్తేహి = అనుభవించుచున్నాఁడుగదా.

తా. తనంతటఁ దన్ను ననుభవించుచుండుటయే సుఖముగాఁ గల యీ పురుషుఁడు ప్రకృతితోడి సంసర్గము గలవాఁడై యాసంసర్గమువలనఁ గలిగిన సత్త్వాదిగుణముల కార్యములైన * సుఖదుఃఖాదుల ననుభవించుచుండును.

అవ. ప్రకృతితోడి సంసర్గమునకు హేతువు చెప్పుచున్నారు.

శ్లో॥ కారణం గుణసఙ్గోఽస్య సదసద్యోని జన్మసు॥ 22

టీ. అస్య = వీనియొక్క, సదసద్యోనిజన్మసు = మంచిచెడ్డయోనులందలిజన్మములకు - మంచియోనులందుఁగాని చెడ్డయోనులందుఁగాని జన్మించుటకనుట, కారణం = హేతువు, గుణసఙ్గః = సత్త్వాది గుణములందలి (అనఁగా వానికార్యము లయిన సుఖాదు లందలి) యాసక్తియె.

తా. ఈ పురుషుఁడు ఇంతకుఁ బూర్వము ప్రకృతియొక్క

---

* ఇచట సత్త్వాదిగుణములను సాక్షాత్తుగా అనుభవించుట శక్యముకాదు. అవి తమంతటఁ దెలియక తమకార్యములైన సుఖదుఃఖమోహములచేఁ దెలియునట్టివిగా నుండుటచే నింద్రియాతీతములైనవి. కనుక గుణము లనఁగా నిచట గుణకార్యములైన సుఖదుఃఖాదులే గ్రాహ్యము. ఇచట పురుషశబ్దముచే, యథావస్థితాకారము గల పురుషుని-అనఁగా స్వానుభవమునకైక తానుఁడైన పురుషుని గ్రహించునది,

పరిణామరూపములగు దేవమనుష్యాది నానాయోని విశేషములందుం డిన వాఁడుగనుక ఆయాయోనులచే ప్రయుక్తములైన సత్త్వాది *గుణములవలనఁ గలుగు సుఖాదులందు వానికి సంగము కలుగుచున్నది. ఆ సంగమువలన ఆ సుఖాదులకొఱకు వానికి సాధనములగు పుణ్య పాపకర్మములయందు ప్రవర్తించుచున్నాఁడు. పిదప ఆ పుణ్యపాప ఫలముల ననుభవించుటకై మంచియోనులందును చెడ్డయోనులందును జన్మించుచున్నాఁడు. ఇట్లాయోనులందు జన్మించి కర్మము నారంభించుచున్నాఁడు. దానిచే మరలఁ బుట్టుచున్నాఁడు. ఆత్మ ప్రాప్తి సాధనములగు అమానిత్వాదిగుణములను భజించువఱకే ఇట్లు సంసారము నొందుచుండును. కనుక "కారణం గుణసఙ్గోస్య సదస ద్యోని జన్మసు" అని యిది చెప్పఁబడెను.

(అవ. సదసద్యోనులందు జన్మించినపిదపఁ బురుషునకుఁ గలుగు స్వభావములను జెప్పుచున్నారు.)

శ్లో॥ ఉపద్రష్టానుమన్తా చ భర్తా భోక్తా మహేశ్వరః।
పరమాత్మేతి చాప్యుక్తో దేహేఽస్మిన్ పురుషః పరః॥ 23

టీ. పరః=ఉత్కృష్టుఁడైన, పురుషః= (ఈదేహమునం దున్న) పురుషుఁడు, అస్మిన్ దేహే = ఈ దేహవిషయమున - ఈ దేహేం ద్రియ విషయమునను మనస్సువిషయమునను అనుట, ఉపద్రష్టా = చూచువాఁడును - ఈ దేహముయొక్క ప్రవృత్తికి అనుకూలమైన సంకల్పాదులచే నడపువాఁడనుట, అనుమన్తా చ = అంగీకరించువాఁడును - దానిప్రవృత్తులను సమ్మతించువాఁడును - ('ఉపద్రష్టా అను

* ఇచట గుణశబ్దముచే పూర్వమువలెఁ దత్కార్యములగు సుఖదుఃఖాదులను గ్రహించునది. సుఖమునందు సంగముకలుగుట సహజముగాని దుఃఖమం దెట్లు? అని నచో సుఖమనెడి భ్రాంతిచే దానియందును సంగము కలుగునని తెలియునది.

మన్తా' అను నీరెంటిచే నియమించువాఁడును అని యర్థము గ్రాహ్యము.) భర్తా=దీనిని భరించువాఁడును, భోక్తాచ= దేహప్రవృత్తివలనఁ బుట్టు సుఖదుఃఖముల ననుభవించువాఁడును, (ఇట్లు నియమనభరణ శేషిత్వ ములు కలిగియుండుటవలన), *మహేశ్వరః=(ఈ దేహేంద్రియ మన స్సుల విషయమున) మహేశ్వరుఁడును, పరమాత్మా ఇతిచ అపి= (వీని విషయమున) పరమాత్మునఁడనియుఁగూడ, ఉక్తః=చెప్పఁబడెను.

తా. ఈ దేహమునందు నెలకొనియున్న యీ యుత్కృష్ట పురుషుఁడు తనసంకల్పము ప్రేరణ మొదలైనవానిచే ఈ దేహమునకు ప్రవృత్తి కలిగించుచు దీనిని నియమించుచున్నాఁడు. అట్లే దీనిని భరించుచున్నాఁడు. అట్లె దేహప్రవృత్తివలనఁ గలుగు సుఖదుఃఖ ముల ననుభవించుచున్నాఁడు - అనఁగా దీనికి శేషి యగుచున్నాఁడు. ఇట్లు దేహనియమనము చేతను దేహభరణము చేతను దేహమునకు శేషియై యుండుటచేతను ఈ దేహేంద్రియములకును మనస్సునకును మహేశ్వరుఁడగుచున్నాఁడు. అట్లె యిందు 'శరీరం య దవాప్నోతి యచ్చాప్యుత్క్రామతీశ్వరః గృహీత్వైతాని సంయాతి వాయు ర్గన్ధాని వాశయాత్' (గీ. ౧౫-౮) అని చెప్పఁబడెడిని. ఈ దేహ మందు దేహేంద్రియమనస్సులకు పరమాత్మ యనియు చెప్పఁబడెను. అనంతరమే "ధ్యానేనాత్మని పశ్యన్తి కేచిదాత్మాన మాత్మనా"

---

* మహేశ్వరశబ్దము ఈశ్వరునికే వాచక మగునుగాని జీవుని కెట్లు? అని యడిగి నచో ఇందే 'శరీరం.. వాశయాత్' అనుచో జీవునికి ఈశ్వరశబ్దము ప్రయుక్తమై యున్నది గనుక మహేశ్వరశబ్దమును ప్రయోగింపఁబడెనని తెలియునది. 'పరమాత్మా' అనఁగా ఉత్కృష్టమైనయాత్మ యని యర్థము. చేతనము లయినయాత్మలలో ఉత్కృ ష్టుఁడైన వాఁడని జీవుని గ్రహింపరాదు. అట్టివాఁడు భగవంతుఁడే యగును. అయి నను ఈపరమాత్మశబ్దము జీవపరముగాఁ ప్రయుక్తమైయుండుటచే ఏయాత్మలలో వీఁడు శ్రేష్ఠుఁడు అని వివేచింపవలసియున్నది. ఆత్మ యనుటకు దేహమనియు మన స్సనియు నర్థములు గలవు. కనుక ఈజీవాత్మ దేహమనెడి యాత్మకును మనస్సనెడి

అని ఆత్మశబ్దము దేహమునందును మనస్సునందును ప్రయోగింపఁబడుచున్నది. అపిశబ్దముచేత మహేశ్వరుఁడనియును జెప్పఁబడెనని గ్రహింపఁబడుచున్నది. మఱి "అనాదిమత్పరమ్" ఇత్యాదులచేఁ జెప్పఁబడినట్లు పూర్వమపరిచ్ఛిన్నజ్ఞానశక్తులు గలవాఁడైయుండియు ఈ పురుషుఁడు అనాది ప్రకృతిసంబంధముచేతఁ గలిగిన గుణసంగము వలన దేహమాత్రమునకు మహేశ్వరుఁడును దేహమాత్రమునకుఁ బరమాత్మయు నగుచున్నాఁడు.

(అవ. ఇఁక వివేకానుసంధాన ప్రకారమును జెప్పఁబూనినవారై ఆయనుసంధానమునందు ఆదరము కలుగుటకొఱకు దానివలన లభించు ఫలములు మొదటఁ దెలుపుచున్నారు.)

శ్లో॥ య ఏనం వేత్తి పురుషం ప్రకృతించ గుణైః స్సహ।
సర్వథా వర్తమానోఽపి న స భూయోఽభిజాయతే॥ 24

టీ. యః=ఎవఁడు, ఏనం=ఈ-ఇట్లు చెప్పఁబడిన స్వభావము గల, పురుషం=జీవుని, ప్రకృతించ=ప్రకృతినిని, గుణైస్సహ=సత్త్వాది గుణములతోడ, వేత్తి=ఎఱుఁగుచున్నాఁడో - ఆ రెంటిని వానివాని కలరూపున వివిక్తములుగాఁ దెలియుచున్నాఁడో యనుట, సః = వాఁడు, సర్వథా = అన్నిప్రకారములను - అనఁగా దేవమనుష్యాది

యాత్మకును ఉత్కృష్టుఁ డని గ్రహించునది. ఆత్మశబ్దము దేహమునందును మనస్సునందునుగూడ ప్రయుక్తమగుట వెంబడినే వచ్చు 'ధ్యానేనాత్మని పశ్యన్తి కేచి దాత్మాన మాత్మనా' అను శ్లోకమువలనఁ దెలియుచున్నది. ఇట్లు జీవుఁడు పరమాత్మ యగుటకు ఆత్మశబ్దవాచ్యములగు దేహమును మనస్సును ఆవశ్యకము లగుటచే, ఇచట దేహము మాత్రమే చెప్పఁబడినను మనస్సుకూడ గ్రహింపఁబడెనని తెలియునది. మఱియును నియమన భరణశేషిత్వములు మహేశ్వరత్వమున కావశ్యకములు. జీవుని కాయాఁడును దేహవిషయమున నుండుటచే వాఁడు దేహమాత్ర మహేశ్వరుఁ డనఁబడె నని తెలియునది.

నానావిధశరీరములందు మిక్కిలి క్లేశముతోననుట, వర్తమానోఽపి =ప్రవర్తించుచున్నవాఁడైనను, భూయః=మరల-దేహావసానమునకుఁ బిదప అనుట, న అభిజాయతే = జనింపఁడు-ప్రకృతితో సంబంధింపఁడనుట.

తా. ఎవ్వఁడు జీవుని ఈ చెప్పఁబడిన స్వభావములు గల వానినిగాను, ప్రకృతిని ఈ చెప్పఁబడిన స్వభావములు గల దానిని గాను, సత్త్వాదిగుణములను ఇఁకమీఁదఁ జెప్పఁబడు స్వభావములు గలవానినిగాను, ఈమూఁటిని వానివానికలరూపున వివిక్తాకారముతో నెఱుఁగునో, వాఁడు దేవమనుష్యాది దేహములందు మిక్కిలి క్లిష్ట ప్రకారమునఁ బ్రవర్తించుచున్నవాఁడైనను మరల పుట్టఁడు - ప్రకృతితో * సంసర్గమునకుఁ దగఁడు. అనఁగా ఆ దేహావసానమందే అపరిచ్ఛిన్నజ్ఞాన లక్షణమగు పరిశుద్ధాత్మను పొందుచున్నాఁడని యర్థము.

శ్లో॥ ధ్యానే నాత్మని పశ్యన్తి కేచి దాత్మాన మాత్మనా।
అన్యే సాఙ్ఖ్యేన యోగేన కర్మయోగేన చాపరే॥ 25

టీ. కేచిత్ = యోగపరిపాకము గల కొందఱు, ఆత్మని (స్థితం)=శరీరమునం దున్న, ఆత్మానం=పరిశుద్ధాత్మను, ధ్యానేన =ధ్యానయోగము (భక్తి) చేత, ఆత్మనా=మనస్సుచేత, పశ్యన్తి= చూచుచున్నారు - విశదముగ ననుభవించుచున్నారు. అన్యే = పరిపక్వము కాని యోగము గలయితరులు, సాఙ్ఖ్యేనయోగేన = జ్ఞాన యోగముచేతను, అపరే = మఱికొందఱు (జ్ఞానయోగమునం దధి

---

* వాఁడు ఏదేహమునందుండునపుడు ఈ మూఁటిని వివిక్తములుగా నెఱుఁగునో యాదేహముయొక్క యవసానసమయమున అపరిచ్ఛిన్నజ్ఞాన లక్షణమై అపహతపాప్మమై యొప్పు ఆత్మస్వరూపమును బొందుచున్నాఁడని భావము.

కారము లేనివారు), కర్మయోగేన చ = అసంగ కర్మానుష్ఠానము చేతను, (ఆత్మనా = యోగయోగ్యమైన మనస్సుచే - అట్టి మనస్సు నొందినవారై యనుట), పశ్యన్తి = తెలిసికొనుచున్నారు.

తా. ♦ యోగపరిపాకము గల కొందఱు శరీరమునందున్న ఆత్మను ధ్యానయోగముచేత మనస్సున నెఱుఁగుదురు. యోగసిద్ధి లేనివారు జ్ఞానయోగముచేత మనస్సును యోగమునకుఁ దగినట్లు చేసికొని ఆత్మనవలోకింతురు. జ్ఞానయోగమునం దధికారము లేనివారును అం దధికారము గలిగియున్నను సులభోపాయమును గోరువారును, ఆచారములకుఁ బ్రమాణభూతులగు శిష్టులును, అంతర్గతజ్ఞానమైనకర్మయోగముచేత మనస్సును యోగయోగ్యముఁ గావించుకొని ఆత్మను కనుఁగొందురు.

శ్లో॥ అన్యే త్వేవ మజానన్తః శ్రుత్వాఽన్యేభ్య ఉపాసతే।
తేఽపి చాతితర న్త్యేవ మృత్యుం శ్రుతిపరాయణాః॥ 26

టీ. అన్యేతు = మఱికొందఱైతే, ఏవం = ఇట్లు, అజానన్తః = కర్మయోగముఁగూడ నెఱుఁగనివారై, అన్యేభ్యః = జ్ఞానులగు నితరుల వలన, శ్రుత్వా = విని (ఉపదేశింపఁబడి), ఉపాసతే = ఆత్మోపాసనము చేయుచున్నారు. తే అపి = వారును, శ్రుతిపరాయణాశ్చ = శ్రవణము నందు మాత్రము నిష్ఠ గలవారును మృత్యుం = మృత్యురూపమగు సంసారమును, అతితరంత్యేవ = తప్పక దాఁటుదురు.

తా. మఱికొందఱు ఆత్మదర్శన సాధనములైన కర్మయోగాదుల నెఱుఁగమిచే వానియం దధికారములేనివారై తత్త్వదర్శనము

♦ ఇందు జ్ఞానముయొక్క పర్వభేదములు గ్రహించునది.

గల యితరజ్ఞానులవలన నుపదేశ మొంది కర్మయోగాదులచేత ఆత్మ నుపాసించుచున్నారు. వారుగూడ ఆత్మావలోకనము లభించి మృత్యురూపమగు సంసారమును దాఁటుదురు. శ్రవణమునందు మాత్రము నిష్ఠగలవారలును ఆ శ్రవణమువలనఁ బాపముల వీడి పిదప క్రమముగా కర్మయోగాదుల నాచరించి సంసారము నతిక్రమింతురు. [అపిశబ్దమువలనను పర్వభేదములు గ్రహింపఁబడుచున్నవి.]

అవ. * ఇఁక ప్రకృతిసంసృష్టమైన యాత్మయొక్క వివేకము ననుసంధించు ప్రకారమును జెప్పఁ బూని స్థావరజంగమము లైన జంతువు లెల్లను చిదచిత్తులయొక్క సంసర్గమువలనఁ బుట్టిన వని చెప్పుచున్నారు.

శ్లో॥ యావ త్సంజాయతే కిఞ్చి త్సత్త్వం స్థావరజఙ్గమమ్।
క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞసంయోగా త్త ద్విద్ధి భరతర్షభ॥ 27

* ఇట్లు ఆత్మదర్శనము చెప్పఁబడినది. ఆయాత్మదర్శనమునకై ప్రకృతి పురుష అవివేకమును (వేఱువేఱగుటను) అనుసంధించుట యావశ్యకము. దాని ననుసంధించు ప్రకారము 'సమం సర్వేషు' ఇత్యాదులైన రాఁగలశ్లోకములందు చెప్పఁబడెడిని. ప్రకృతి పురుషులు అవివిక్తములుగా (అనఁగా ఒండొంటితో వేఱుపడనివిగా)తోఁచునప్పుడే వాని వివేకమును ఉపదేశించుట తగునుగాని అవి ఒకటినొకటి వీడియున్నప్పుడు వివేకమునుపదేశించుట నిష్ప్రయోజనమే యగును. కనుక ఆరెంటియొక్క అవివిక్తాకారము ఆవశ్యకము. స్వరూపమున వివిక్తములైయున్న యీరెండును ఏదేనిదోషములేక అవివిక్తములుగాఁ గనఁబడవు. కనుకవానిని అవివిక్తములుగా తోఁపించుదోషమెద్దియన, ఒకటి భోక్తగాను మఱొకటి భోగాయతనముగాను ఏర్పడుటవలన ఆ రెంటికినిగల్గు సంసర్గవిశేషమే. ఈ సంసర్గవిశేషము నెఱిఁగిననే వివేకానుసంధానముసేయఁ బోసఁగునుగాని లేకున్నఁ బోసఁగదు. కనుక నీశ్లోకమునం దీ చిదచిత్సంసర్గ విశేషమును దెలుపుచున్నారు. తరువాతిశ్లోకములందు వివేకానుసంధానప్రకారమును జెప్పుచున్నారు అని తెలియునది.

టీ. భరతర్షభ=అర్జునా, * స్థావరజఙ్గమమ్ = స్థావరజంగమ ప్రకారమైన, సత్త్వం=జంతువు, కించిత్ = ఏదిగాని, యావత్ = ఎంత-ఎన్ని యనుట, సంజాయతే=పుట్టుచున్నదో, (తావత్ =అంతయును-అన్నియు ననుట), తత్ = అది-అట్లు పుట్టుట, క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞసంయోగాత్=క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞులయొక్క యొండొంటితోడి సంయోగమువలన అని-అనఁగా క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞులు ఒకటితోనొకటి సంయుక్తమైతామే ఆ జంతువులుగాఁ బుట్టుచున్నవని, విద్ధి=ఎఱుఁగుము.

తా. అర్జునా, జంతువులు స్థావరజంగమములుగాఁ బుట్టుటయంతయు క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞు లొకరితో నొకరు గలియుటచేతనే యగును-ఆనఁగా క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞులు ఒకటితో నొకటికలసియే స్థావరజంగమప్రకారములైన జంతువులుగా నెల్లఁ బుట్టుచున్నవికాని ఒండొంటిని వీడియట్లు గావని యర్థము.

శ్లో॥ సమం సర్వేషు భూతేషు తిష్ఠన్తం పరమేశ్వరమ్।
వినశ్యత్స్వవినశ్యన్తం యః పశ్యతి స పశ్యతి॥ 28

టీ. సర్వేషు=సమస్తమైన, భూతేషు=ప్రాణులయందు, పరమేశ్వరం=ఆయా దేహేంద్రియమనస్సులకు పరమేశ్వరుఁడై, తిష్ఠన్తం=ఉన్నట్టియాత్మను, సమం = జ్ఞాతృత్వముచే సమానాకారము గలవానినిగాను-అనఁగా అంతటను జ్ఞాతృత్వైకాకారము గలవానినిగాను, వినశ్యత్సు=(దేహాదులు) నశించినను, అవినశ్యన్తం=నశింపని స్వభా

* అనఁగా ఒక్కొక్క క్షేత్రజ్ఞుఁడును ఆయా క్షేత్రముతోఁ గూడి స్థావరజంగమములైన ఆయాజంతువులుగాఁ బుట్టుచున్నాఁ డని భావము. 'క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞసంయోగాత్' అనుచో మాతాపితృసంయోగమువలనఁ బుత్రుఁడు కలుగునట్లు క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞసంయోగమువలన దానికంటె అన్యమైన యొకజంతువు పుట్టునని తలఁపరాదు. ఆరెండును కలసి తామేజంతువుగాఁ బుట్టుచున్నవని గ్రాహ్యము. కనుకనే, 'సంయుక్తమైతామే' అని చెప్పఁబడినది.

వము గలవానినిగాను, యః=ఎవఁడు, పశ్యతి= తెలిసికొనుచున్నాఁడో, సః=వాఁడు, పశ్యతి=చూచుచున్నాఁడు- కలరూపునఁ గనుఁగొనుచున్నాఁడనుట.

తా. * చిదచిత్తు లొకటితోనొకటి గలసి భూతములుగా పరిణమించినవిగదా. అట్టిభూతములందుఁ గనఁబడు ఆయా దేవాదివిషమాకారములకు వేత్తై, అందందుఁ గల యాయా దేహేంద్రియమనస్సులకు పరమేశ్వరుఁడుగా నెలకొన్నదై యుండెడి యాత్మను, అది అంతటను జ్ఞాతృరూపముననుండుటచే సమానాకారముగలదానినిగాను, ఆ దేహాదులు నశించుచున్నను వినాశానర్హ స్వభావమగుటచే నశింపనివానినిగాను, ఎవఁడు * కనుఁగొనునో వాఁడే దానిని కలరూపున నెలకొనియుండఁ గనుగొనును. ఎవఁడు దేవాదివిషమాకారములనుబట్టి ఆత్మనుగూడ విషమాకారము గలదిగాను జన్మవినాశాదులతోఁ గూడినదిగాను కనుఁగొనునో వాఁడు నిత్యసంసారియగు నని ఫలితార్థము.

శ్లో॥ సమం పశ్యన్ హి సర్వత్ర సమవస్థిత మీశ్వరమ్।
న హినస్త్యాత్మనాఽఽత్మానం తతో యాతి పరాఙ్గతిమ్॥ 29

---

* పూర్వశ్లోకమునందు భూతములు (అనఁగా జంతువులు) ఒక వస్తువుచేనైనవికాక ప్రకృతిపురుషులను రెంటిచేనైనవిగాఁ జెప్పఁబడినవి, ఇట్లా రెండువస్తువులఁ దెలిపి యిప్పు డా రెంటియొక్క వివేకము ననుసంధించుప్రకారములు మూఁటిని దెలుపుచున్నారు. అవి యేవియన, 'సమమ్' అనుటచే పురుషుఁ డంతట సమానాకారుఁడనియు ప్రకృతి విషమాకారమనియు, 'ఈశ్వరమ్' అనుటచే పురుషుఁడు నియంత యనియు ప్రకృతి నియామ్య మనియు, 'అవినశ్యన్తమ్' అనుటచే పురుషుఁడు నిత్యుఁడనియు ప్రకృతి అనిత్య మనియు, నిట్లు మూఁడుప్రకారముల నా రెంటియొక్క వివేకమును అనుసంధించుట దెలిపినవారైరి.

* శంఖమును పచ్చనిదిగాఁ జూచువాఁడు దానిని జూచుచున్నను జూడనివాఁడే

టీ. సర్వత్ర = అంతటను- దేవాదిసమస్తదేహములయందనుట, సమవస్థితం = (శేషిత్వాదులతోఁ గూడి) ఉన్నట్టి, ఈశ్వరం = ఈశ్వరుఁడైనజీవుని, సమం = (జ్ఞానైకాకారుఁ డగుటచేత) సమానాకారము గలవానినిగా, పశ్యన్ = తెలిసికొనుచున్నవాఁడు, ఆత్మనా = మనస్సుచేత, ఆత్మానం = తన ఆత్మను, నహినస్తి = హింసింపఁడు-రక్షించుననుట-సంసారమునుండి విడివడఁ జేయునని భావము. తతః = అట్లు జ్ఞాతృత్వముచే అంతటను సమానాకారము గలవానినిగా నెఱుఁగుటవలన, పరాం = ఉత్తమమయిన, గతిం = ప్రాప్యమగు ఆత్మస్వరూపమును, యాతి = పొందుచున్నాఁడు.

తా. దేవాది సమస్తశరీరములందును, ఆయా శరీరమునకు శేషియగుటచేతను ఆధారమగుటచేతను నియంత యగుటచేతను ఈశ్వరుఁడై యుండు ఆత్మను ఆ దేవాదివిషమాకార విముక్తునిఁగాను, శరీరములందెల్ల జ్ఞానైకాకారుఁడై యుండుటచే సమానాకారునిగాను గనుఁగొనువాఁడు, తనమనస్సుచేత తన యాత్మను హింసింపఁడు (అనఁగా) రక్షించుచున్నాఁడు. అనఁగా సంసారమునుండి విముక్తునిగాఁ జేయుచున్నాఁడు. మఱియు నట్లు వాఁడు ఆత్మను జ్ఞాతృత్వరూపమున అంతయగును. అట్లైె సమదర్శనము లేనివారు ఆత్మను జూచువారైనను జూడనివారే యగుదురని భావము.

♦ సమదర్శి ఆత్మను హింసించువాఁడు కాఁడు. విషమదర్శియు తన యాత్మ యనిత్యమని తలఁచుటచే దానిని హింసింపఁడు. కనుక సమదర్శికి 'న హినస్తి' అని చెప్పుటచే పసలేదు. కాఁబట్టి ఇచట దానికి 'రక్షించు' నని యర్థముచేయఁబడినది. ఈ ప్రకరణమువలన రక్షించుట యనఁగా సంసారవిముక్తి కలిగించుట యని భావము గ్రాహ్యము. ఇట్లైె విషమదర్శికిని 'హినస్తి' అనుట తగదు. 'కంఘాతయతి హన్తికమ్' అనునట్లు ఆత్మ హింసార్థము కామిచే జన్మసముద్రమధ్యమునఁ ద్రోయుట యని దాని కర్థ మూహ్యము. ఈశ్లోకమున ప్రకృతిపురుషులలోఁ స్వాకారానుదర్శనమూలమున నొకటి సంసారహేతువును మఱొకటి మోక్షహేతువునగు ననుటచే వాని వివేకము చెప్పఁబడినది.

టను సమానాకారము గలవానినిగాఁ గనుగొనుటవలన ఉత్కృష్టమైన ప్రాప్యమగు యథావస్థితాత్మ స్వరూపమును బొందుచున్నాఁడు. దేవాద్యాకారములతోఁ గూడియుండుటచే ఆత్మ అంతటను విషమాకారము గలదిగాఁ గనుఁగొనువాఁడు తన యాత్మను హింసించుచున్నాఁడు. అనఁగా సంసారసముద్రమధ్యమునఁ ద్రోయుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ ప్రకృత్యైవ చ కర్మాణి క్రియమాణాని సర్వశః।
యః పశ్యతి తథాఽఽత్మాన మకర్తారం స పశ్యతి॥ 30

టీ. కర్మాణి=కర్మములను, సర్వశః = సమస్తవిధములను, ప్రకృత్యైవ = ప్రకృతిచేతనే, క్రియమాణాని = చేయఁబడుచుండు వానినిగాను, తథా = అట్లె, ఆత్మాన=ఆత్మను. అకర్తారం = కర్త కానివానినిగాను, యః=ఎవ్వఁడు, పశ్యతి = తెలిసికొనుచున్నాఁడో, సః=వాఁడు, పశ్యతి=ఆత్మను కలరూపునఁ దెలిసికొనుచున్నాఁడు.

తా. 'కార్యకారణకర్తృత్వే హేతుః ప్రకృతి రుచ్యతే' అను పూర్వోక్తరీతిని దేహేంద్రియరూపమునఁ బరిణమించిన ప్రకృతి చేతనే సర్వకర్మములు సేయఁబడుచున్న వనియు, జ్ఞానస్వరూపియైన ఆత్మ * కర్తకాఁడనియు, వానికి ప్రకృతితోడి కూడికయు దాని నధి

---

* ఆత్మ కర్తకానియెడల వానికిఁ గర్తృత్వమును భోక్తృత్వమును శాస్త్రములు చెప్పుట యెట్లు? అనినచో, వానికి దేహేంద్రియరూపమైన ప్రకృతితోడి సంయోగమును, దానిని వాఁ డధిష్ఠించుటయు, దానిచేఁ గలుగు సుఖదుఃఖములవాఁ డనుభవించుటయు, కర్మరూపమైన యజ్ఞానముచే వానికిఁ గలిగినదిగాని స్వరూపముచేఁ గలిగినవి గాదు. అజ్ఞానమూలమున కర్తృత్వాదులను చెప్పుటచే ఏదోషములేదు. ఇట్లు కర్తృత్వాదు లజ్ఞానకృతములైనవిగా నెవఁ డెఱుఁగునో వాఁడు ఆత్మను గలరూపున నెఱుఁగునని భావము. ఇందు ప్రకృతిక్రియలకు సాక్షాదాశ్రయ మైనదనియు పురుషుఁ డట్లు కాఁ డనియు రెంటికిని వివేకము చెప్పఁబడుట తెలియునది. క్రియలు చేయఁబడుట యం

క్షించుటయు దానివలని సుఖదుఃఖము లనుభవించుటయు కర్మమనెడి జ్ఞానముచేతఁ గావింపఁబడినవనియు నెవ్వఁడు కనుగొనునో వాఁడే ఆత్మను కలరూపున నెలకొనియున్నదిగా కనుఁగొనుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ యదా భూతపృథగ్భావ మేకస్థ మనుపశ్యతి।
తత ఏవ చ విస్తారం బ్రహ్మ సమ్పద్యతే తదా॥ 31

టీ. యదా=ఎప్పుడు, భూతపృథగ్భావం=(ప్రకృతిపురుషతత్త్వములచేనైన) భూతములయొక్క (జాతిగుణరూపములయందు) వేఱుపడి యుండుటను, ఏకస్థం = ఒకటి యగుప్రకృతితత్త్వమునం దున్నదానినిగా-ప్రకృతిమాత్రమునం దున్నదానినిగా, అనుపశ్యతి= తెలిసికొనుచున్నాఁడో, తత ఏవ =ఆ ప్రకృతివలననే, విస్తారం చ = పుత్రపౌత్రాదిభేదముల విస్తారమును, (అనుపశ్యతి = తెలిసికొనుచున్నాఁడో), తదా=అప్పుడు, బ్రహ్మ=బ్రహ్మసాధర్మ్యముగల శుద్ధాత్మస్వరూపమును, సమ్పద్యతే= పొందుచున్నాఁడు.

తా. దేవాదులగు సమస్తభూతములు ప్రకృతిపురుషు లనెడి రెండుతత్త్వములచే నైనవి. అట్టిభూతములందుఁ గనుపట్టు దేవత్వ మనుష్యత్వాది జాతిభేదములును హ్రస్వత్వ దీర్ఘత్వాది గుణాదిభేదములును ప్రకృతితత్త్వమం దున్నవిగాని ఆత్మయందు లేవనియు, * ఆప్రకృతివలననే పైపైని పుత్రపౌత్రాది భేదవిస్తారము గలుగుచున్నదనియు నెప్పుడు తెలిసికొనుచున్నాఁడో అప్పుడె బ్రహ్మమును బొం

దఁజేకిని దెలియును. అం దవి ప్రకృతిచేతనే చేయఁబడుచున్న వనుటమాత్రము తెలిసిన వారికే తెలియునని భేదము రూపించుటకై 'ప్రకృత్యైవ క్రియమాణాని' అనఁబడినది.

* ఇందు ప్రకృతియొక్క పరిణామిత్వముచేతను పురుషుని యపరిణామిత్వముచేతను ఆరెంటికి వివేకము ప్రతిపాదితము. 'ఆత్మా వై పుత్రనామాసి' ఇత్యాదులందు

దుచున్నాఁడు-అనఁగా (బ్రహ్మసాధర్మ్యముగల) అపరిచ్ఛిన్న జ్ఞానై కాకారమగు ఆత్మస్వరూపమును బొందుచున్నాఁడని యర్థము.

శ్లో॥ అనాదిత్వా న్నిర్గుణత్వా త్పరమాత్మాఽయ మవ్యయః।
శరీరస్థోఽపి కౌన్తేయ న కరోతి న లిప్యతే॥ 32

టీ. కౌన్తేయ=అర్జునా, అయం=ఈ, పరమాత్మా = ప్రత్యగాత్మ, శరీరస్థోఽపి=శరీరమున నున్నవాఁడైనను, అనాదిత్వాత్ = ఆరంభకద్రవ్యశూన్యత్వాత్ =అనారభ్యుఁ డగుటవలన, అవ్యయః= నాశములేనివాఁడు, నిర్గుణత్వాత్ = సత్త్వాదిగుణరహితుఁ డగుటవలన, న కరోతి = కర్మములం జేయువాఁడు కాఁడు. నలిప్యతే = (దేహస్వభావములచేత) పూయఁబడఁడు-దేహస్వభావములు వానికిఁ దగులువడ వనుట.

తా. అర్జునా, దేహముకంటె వేఱు గావించి నిజస్వభావముతో నిరూపింపఁబడిన యీ పరమాత్మ శరీరమునం దున్నవాఁడైనను * ఆరభ్యుఁడు కానందువలన వ్యయ (నాశ) రహితుఁడు.

ఆత్మకు పుత్రాదిరూపమైన పరిణామము చెప్పఁబడినను, అది 'అఙ్గాదఙ్గాత్సమ్భవసి' ఇత్యాదులవలన ప్రకృత్యంగగతమైనదిగా తెలియుటచే 'ప్రకృతివలననే' అనుచో ఏవకార ముంపఁబడినది. మఱియు ప్రకృతితత్త్వము మొదటఁ దానే పొందు దేవాది రూపవిచిత్రపరిణామమందును తన్మూలమైన సంతానరూప పరిణామమునందును భోక్తయైన పురుషునిభోగార్థమైన సన్నిధిమాత్రమే యపేక్షితముగాని భోగాయతనమైన దాని యొక్క వికారముల కాస్పదమై యుండుటకూడ అపేక్షితముగాదని తెలుపుటకై ఈ 'ఏవ' కారము ప్రయుక్తము.

* ఇంతవఱకు ఆత్మకుఁ జెప్పఁబడిన నిత్యత్వాపరిణామిత్వాదులు ఇందు సహేతుకముగా స్థిరీకరింపఁబడినవి. ఎట్లన, ఇంతకు మునుపు లేక, క్రొత్తగా ఆరంభింపఁ (జేయఁ) దగునది ఆరభ్యము, ఆరంభింపఁబడినట్టిది వ్యయము నొందును. ఇది యట్టిది కాదు గనుక అవ్యయమైనది. మఱియు ప్రకృతి, గుణములతోఁగూడినది క్రియలు

సత్త్వాదిగుణరహితుఁడగుటవలన కర్మములఁ దాను జేయుఁడు. దేహస్వభావములచే లిప్తుఁడు గాఁడు అనఁగా అవి వానికి పట్టువడుటయును లేదు.

అవ. నిర్గుణుఁడగుటచే కార్యములు చేయకపోయిననుబోయెఁగాని, శరీరముతో నిత్యయుక్తుఁడై యుండుటచే శరీరస్వభావములచే లిప్తుఁడు కాకుండుట యెట్లనఁగాఁ జెప్పుచున్నారు.

శ్లో॥ యథా సర్వగతం సౌక్ష్మ్యా దాకాశం నోపలిప్యతే।
సర్వత్రావస్థితో దేహే తథాఽఽత్మా నోపలిప్యతే॥ 33

టీ. యథా = ఎట్లు, ఆకాశం=ఆకాశము సర్వగతమపి=సమస్తవస్తువులందు వ్యాపించినదైనను, సౌక్ష్మ్యాత్ = సూక్ష్మమగుటవలన, న ఉపలిప్యతే = (తాను వ్యాపించియున్న ఆయా సర్వవస్తుస్వభావములచేత) అంటఁబడదో, తథా = అట్లె, ఆత్మా = జీవాత్మ, సర్వత్ర దేహే = దేవమనుష్యాది సకలదేహములందు, అవస్థితోఽపి = ఉన్నవాఁడైనను, న ఉపలిప్యతే = (ఆయా దేహస్వభావములచేత) అంటఁబడఁడు.

తా. ఆకాశము సమస్త వస్తువులతోఁ గలిసియున్నదైనను, సూక్ష్మమగుటంజేసి యేవస్తుస్వభావముతోడనైన నెవ్విధంబున తగులుపడక యుండునో అట్లు ఆత్మయు దేవమనుష్యాది సర్వదేహములయం

చేయును. ఇది యట్టిది కాదు కనుక కర్తృత్వములేనిది. మఱియు పటాదులకు పంకాదులు సంసర్గముచే లేపకములగును. ఆత్మకు ఏవి సంసర్గముచే లేపకము లగునన్నచో 'శరీరస్థోఽపి' అనుచో ఆత్మకు శరీరసంసర్గము చెప్పఁబడుటచే శరీరస్వభావములే దానికి లేపకములు కావలయును. అయినను అవి యట్లు కానేరవని ప్రతిపాదింపఁబడినది.

* సూక్ష్మమునకే అంటకుండఁగా అతిసూక్ష్మమున కంటు టెట్లు అని భావము.

దున్నను * అతిసూక్ష్మమగుటవలన ఆయా దేహస్వభావములతో తగులువడఁడు.

శ్లో॥ యథా ప్రకాశయ త్యేకః కృత్స్నం లోక మిమం రవిః।
క్షేత్ర క్షేత్రీ తథా కృత్స్నం ప్రకాశయతి భారత॥ 34

టీ. హేభారత=అర్జునా, యథా=ఎట్లు, ఏకః=ఒక్కఁడైన, రవిః=సూర్యుఁడు, కృత్స్నం=సమస్తమైన, ఇమంలోకం = ఈలోకమును, ప్రకాశయతి = ప్రకాశింపఁజేయుచున్నాఁడో-తన ప్రభచేత విశద మగునట్లు చేయుచున్నాడో, తథా=అట్లే, క్షేత్రీ = క్షేత్రజ్ఞుఁడగు ఆత్మ, క్షేత్రం=శరీరమును, కృత్స్నం=అంతటను - లోపలను వెలుపలను - పాదము మొదలు శిరస్సువఱకు ననుట, ప్రకాశయతి= ప్రకాశింపఁ జేయుచున్నాఁడు - తన జ్ఞానవ్యాప్తిచేత విశద మగునట్లు చేయుచున్నాఁడు.

తా. అర్జునా, సూర్యుఁ డొక్కఁడు తన ప్రభచేత నీ సమస్త ప్రపంచమును బ్రకాశింపఁజేయునట్లు క్షేత్రజ్ఞుఁడగు నాత్మయు క్షేత్ర మగు శరీరమును 'ఈనాక్షేత్ర మిటువంటిది' యని అంతటను వెలుపలను లోపలను కాలుమొదలు తలవఱకు తన జ్ఞానముచేత ప్రకాశింపఁ జేయును. కనుక ప్రకాశింపఁ జేయఁదగు లోకముకంటె ప్రకాశింపఁజేసెడి సూర్యుఁ డెట్లు వేఱో యట్లే తెలియఁబడు నీశరీరముకంటె తెలియువాఁడగుటంజేసి ఉక్తలక్షణుండగు * నీ యాత్మమిక్కిలియు విలక్షణుఁడని భావము.

* అనఁగా ఆత్మ తెలిసికొనువాఁడుగాన తెలియబడెడి క్షేత్రముకంటె విలక్షణుఁడని యర్థము. ఈదృష్టాంతము, క్షేత్రజ్ఞుఁడు క్షేత్రమును బ్రకాశింపఁజేయుటను జెప్పుమూలమున క్షేత్రమునకంటె విలక్షణుఁడై యుండుటనుగూడ సూచించుచున్నదని భావము. మఱియు నీయధ్యాయారంభమందు 'ఏతద్యోవేత్తితంప్రాహుః' అని వేద్యవేదితృభావముచే ప్రతిపాదింపఁబడిన భేదము ఇందు దృష్టాంతపూర్వముగా స్థిరీకరింపఁబడినదని తెలియునది.

శ్లో॥ క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞయో రేవ మన్తరం జ్ఞానచక్షుషా।
భూతప్రకృతిమోక్షంచ యే విదు ర్యాన్తి తే పరమ్॥ 35

టీ. ఏవం=ఇట్లు, జ్ఞానచక్షుషా=ప్రకృతిపురుషుల వివేకమును గుఱించిన జ్ఞాన మనెడినేత్రముచేత, క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞయోః = ప్రకృతి పురుషులయొక్క, అన్తరం = భేదమును, భూతప్రకృతిమోక్షంచ = భూతాకారముగా పరిణమించిన ప్రకృతియొక్క మోక్షోపాయమును-అనఁగా అమానిత్వాదికమును, యే = ఎవరు, విదుః = తెలిసికొను చున్నారో-తెలిసికొని యాచరించుచున్నారో యనుట, తే = వారు, పరం=పరిశుద్ధాత్మ స్వరూపమును, యాన్తి=పొందుచున్నారు.

తా. ఈ చెప్పఁబడినప్రకారముగా క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞులకుఁ గల భేదమును భూతప్రకృతిమోక్షమును, ఆరెంటియొక్క వివేక జ్ఞాన మనెడు నేత్రముచేత నెవ్వ రెఱుఁగుదురో వారు నిర్ముక్తబంధమగు ఆత్మను బొందుదురు. మోక్ష మనఁగా 'మోక్ష్యతేఽనేన ఇతి మోక్షః' అని వ్యుత్పత్తి చెప్పఁబడిన అమానిత్వాదికమే మోక్ష సాధన మని యర్థము. ప్రకృతిపురుషుల వివేకవిషయంబైన పూర్వోక్త జ్ఞానముచే వానికిఁగల విశేషమును, భూతాకారముగాఁ బరిణమించిన ప్రకృతియొక్క మోక్షోపాయమగు అమానిత్వాది సాధనవర్గమును, ఎవ్వరెఱింగి యాచరింతురో అట్టివారు సంసారబంధమును విడనాడిన వారై, నిజస్వరూపముతోఁ గూడినదై అనవచ్ఛిన్న జ్ఞానలక్షణమై యొప్పు నాత్మస్వరూపమును బొందుదు రని యర్థము.

ఇతి శ్రీ భగవద్గీతా సూపనిషత్సు బ్రహ్మవిద్యాయాం
యోగశాస్త్రే శ్రీకృష్ణార్జునసంవాదే క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞ
విభాగయోగోనామ త్రయోదశోఽధ్యాయః.

ఇది యుపనిషదర్థ ప్రతిపాదకంబును బ్రహ్మవిద్యయు యోగ శాస్త్రంబును శ్రీకృష్ణార్జున సంవాదరూపంబును నగు శ్రీ భగవద్గీతల యందు క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞవిభాగయోగం బన్నది త్రయోదశాధ్యాయము.

శ్రీ భగవద్గీతా - చతుర్దశోఽధ్యాయః

గుణత్రయవిభాగయోగః

—//—

అవతారిక

త్రయోదశాధ్యాయమునందు పరస్పరసంసర్గము గల ప్రకృతిపురుషులయొక్క స్వరూపయాథాత్మ్యమును దెలిసికొని, భగవద్భక్తిచే అనుగ్రహింపఁబడిన అమానిత్వాదిగుణముల ననుష్ఠించుటవలన సంసారబంధమునుండి విడివడుచున్నాఁ డని చెప్పఁబడెను. అచ్చటనే పూర్వాపూర్వములును సత్త్వాదిగుణమయములును అగు సుఖాదులందలి సంగమే బంధహేతువుగా "కారణం గుణసఙ్గోఽస్య సదసద్యోని జన్మసు" అని చెప్పఁబడెను. ఇప్పు డీపదునాల్గవయధ్యాయమునందు ఆ సత్త్వరజస్తమోగుణములు బంధహేతువులైన ప్రకారమును వానిని నివర్తింపఁజేయు ప్రకారమును జెప్పఁబడుచున్నవి.

శ్రీభగవా నువాచ.

1

శ్లో॥ పరం భూయః ప్రవక్ష్యామి జ్ఞానానాం జ్ఞాన ముత్తమమ్।
యద్ జ్ఞాత్వా మునయ స్సర్వే పరాంసిద్ధి మితో గతాః॥ 1

టీ. పరం=పూర్వము చెప్పఁబడినదానికంటె నితరమయినదనియు, జ్ఞానానాం=ప్రకృతిపురుషవిషయజ్ఞానములలోపల, ఉత్తమం=శ్రేష్ఠమైనదియును అగు, జ్ఞానం=సత్త్వాదిగుణముల విషయమైన జ్ఞానమును, భూయః = మఱల, ప్రవక్ష్యామి = విస్తరించి చెప్పఁబోవుచున్నాను, యత్ = దేనిని-(ఆజ్ఞానమును), జ్ఞాత్వా= తెలిసికొని, సర్వే =సమస్తమయిన, మునయః=మననశీలురు-(జ్ఞానాభ్యాసముచేయువా

రనుట), ఇతః= ఈ సంసారమండలముకంటె, పరాం = సర్వోత్తమ మయిన, సిద్ధిం=శుద్ధాత్మ స్వరూపప్రాప్తిరూపమయినసిద్ధిని, గతాః =పొందిరో - పొందిరనుట.

తా. పూర్వము నీకు నేను ప్రకృతిపురుషాంతర్గతమైన సత్త్వాది గుణవిషయజ్ఞానమును చెప్పితిని. దానినే మరలఁ జెప్పెదను. అది పూర్వోక్తమైనదానికంటె *విస్తృతమైయుండుటచే వేఱైనది. మఱియు నది ప్రకృతిపురుషవిషయము లైన జ్ఞానములలో నెల్ల ♦నుత్తమమైన జ్ఞానము. ఆజ్ఞానము నెఱింగి దాని మననముసేయువారెల్ల ఈసంసార మండలముకంటె నుత్కృష్టమై పరిశుద్ధాత్మ స్వరూపప్రాప్తిరూపమై యొప్పుసిద్ధిని బొందుదురు.

అవ. మఱల నా జ్ఞానమునే దాని ఫలమునుబట్టి విశేషించి చెప్పుచున్నారు.

---

* ఇచట 'ఉత్తమమ్' అని ఉత్కృష్టవాచిశబ్ద ముండుటచే 'పరమ్' అనుటకు ఉత్కృష్టమని యర్థముసేయరాదు-పూర్వోక్త మైనదానికంటె వేఱైనదని యర్థము గ్రహింపఁదగును. అయినను 'భూయః' అనుటచే పూర్వోక్తమైనదే మరలఁ జెప్పఁబడు నని తెలియుచున్నది. పూర్వోక్తమే మరలఁజెప్పఁబడు నేని అది పూర్వోక్తమునకు వేఱు ఎట్లగును? ఇట్లురెంటికిఁ గలుగు విరోధమునకు పరిహార మెట్లన, పూర్వాధ్యాయ మందుఁ జెప్పఁబడిన గుణములబంధహేతుత్వమే యిచటను జెప్పఁబడుచున్నది. ఇది తెలియుటకే 'ప్రకృతపురుషాంతర్గమైన' అని కూర్పఁబడినది. అయినను అందు సంగ్రహముగాను ఇందు విస్తరముగాను నుండుటచే అందు చెప్పబడినదానికంటె ఇందలిది 'పరమ్' వేఱగును. అనఁగా విషయము లొక్కటియేయైనను సంగ్రహ విస్తరరూప ములనుబట్టి వేఱువేఱని చెప్పఁబడిన వని తెలియునది. ఇట్లు గ్రహించుటచే విరోధము పరిహృత మగుచున్నది.

♦ 'జ్ఞానానా ముత్తమమ్' అనుటను సర్వజ్ఞానములలో నుత్తమమైనది యన్నచో భగవద్విషయజ్ఞానముకంటెనుగూడ ఉత్తమమైనదని యేర్పడును. దానికంటె ఇది

2 అవ.

శ్లో॥ * ఇదం జ్ఞాన ముపాశ్రిత్య మమ సాధర్మ్య మాగతాః।
సర్గేఽపి నోపజాయన్తే ప్రలయే న వ్యథన్తి చ॥ 2

టీ. ఇదం=ఈ చెప్పఁబడెడి, జ్ఞానం=జ్ఞానమును, ఉపాశ్రిత్య =ఆశ్రయించి, మమ = నాయొక్క, సాధర్మ్యం = సామ్యమును, ఆగతాః=పొందినవారు, సర్గే అపి = సృష్టికాలమునందును, న ఉపజాయన్తే =జన్మింపరు-(జన్మ మొందరనుట). ప్రలయేచ = ప్రళయమునందును, న వ్యథన్తి=దుఃఖమును బొందరు-అనఁగా నశింప రనుట.

తా. ఈ చెప్పఁబడు సత్త్వాదిగుణవిషయజ్ఞానము నాశ్రయించి నా సామ్యమును బొందినవారలు సృష్టియందును బుట్టరు - అనఁగా సృష్టికి లోను గారు. ప్రలయమందు వ్యథయును బొందరు. అనఁగా సంహారమునకును లోను గారు.

అవ. ♦ఇఁక ప్రాకృతములగు గుణములు బంధుహేతువులగు ప్రకారమును జెప్పఁబూని యందుకొఱకు సమస్తభూతసమూహమును 'యావ త్సఞ్జాయతే కిఞ్చిత్' అని మున్ను చెప్పినట్లు ప్రకృతిపురుష సంసర్గముచేఁ బుట్టిన వగుట తాను చేసినదియే యని చెప్పుచున్నారు.

ఉత్తమమైనది కాదు గనుక 'ప్రకృతిపురుషవిషయము లైన జ్ఞానములలో' అని యర్థము గ్రహింపఁబడినది.

* పూర్వశ్లోకమున ఇష్టప్రాప్తియు ఇందు అనిష్టవృత్తియుఁ జెప్పఁబడుటచే రెంటికిని బునరుక్తిలేదని గ్రాహ్యము.

♦ ప్రకృతిగుణములు బంధహేతువులైన ప్రకారముగాని అవి నివర్తించుప్రకారముగాని యిచటఁ జెప్పవలసియుండఁగా వానిని జెప్పక నడుమ భూతములు ప్రకృతిపురుషసంసర్గమువలనఁ బుట్టుట స్వకృతమే యని చెప్పుట యసంగతముకాదా యని

శ్లో॥ మమ యోనిర్మహ*ద్బ్రహ్మ తస్మిన్ గర్భం దధా మ్యహమ్।
సమ్భవ స్సర్వభూతానాం తతో భవతి భారత॥ 3

టీ. హే భారత = అర్జునా, యోనిః = సర్వజగత్కారణభూత మైన, మహద్బ్రహ్మ = అచేతన ప్రకృతి, మమ = నాకు శేషభూతమైనది, తస్మిన్ = దానియందు, గర్భం = జీవాత్మసముదాయరూపమైన బీజమును, అహం = నేను, దధామి = ఉంచుచున్నాను. తతః = ఆరెండు ప్రకృతుల సంయోగమువలన, సర్వభూతానాం = బ్రహ్మాది సమస్త భూతములయొక్క, సమ్భవః = ఉత్పత్తి, భవతి = కలుగుచున్నది.

తా. అర్జునా, సమస్తమైన జగత్తునకు యోనిభూతమగు నామహద్బ్రహ్మమెద్దియో దానియందు గర్భమును నేను ఉంచుచున్నాను. 'భూమిరాపోఽనలో వాయుః ఖం మనోబుద్ధిరేవచ అహఙ్కార ఇతీయం మే భిన్నా ప్రకృతి రష్టధా॥ అపరేయ మితస్త్వ

నచో, భూతము లట్లు పుట్టుట స్వాకృతమేయని చెప్పుటవలన, గుణములు వాని నట్లు పుట్టించుటయు (అనఁగా వానికి జన్మబంధహేతువు లగుటయు) స్వకృతమె యని తెలియుచున్నది కాన గుణములు బంధహేతువులైనప్రకారము (అనఁగా ఈశ్వరునిచే బంధహేతువులుగాఁ జేయఁబడుట) ఇందు సూచితమైనది కనుక నిచట అసంగతి యేమియు లేదు.

(* ఇచట బ్రహ్మశబ్దము పరబ్రహ్మపరము గాదు. ఇందుఁగల యోని శబ్దమును బట్టియు, మమశబ్దమును బట్టియు, 'ఏతద్యోనీని భూతాని' 'భూమి ... అపరేయమ్' ఇత్యాదులందు నిర్దిష్టమైన యచేతన ప్రకృతియె గ్రాహ్యము. ఇది మహాభూతములకును తత్కారణమైన యహంకారమునకును తత్కారణమైన మహత్తత్త్వమునకును కారణముగాన - అనఁగా ఆయా కారణములకును ఇది కారణమగుటచే దీనికి 'మహత్' అను విశేషణము లభించినది. 'యస్సర్వజ్ఞ ... జాయతే' అని శ్రుతియు నొక్కచో ప్రకృతిని బ్రహ్మమని నిర్దేశించుచున్నది. మఱియు 'ఇతః ... పరామ్' అని చేతనపుంజరూపమైన పరప్రకృతి సకలప్రాణి బీజమగుటవలన గర్భశబ్దముచేఁ జెప్పఁబడినది.) 'ఆబ్రహ్మస్తమ్బపర్యన్తా జగదన్తర్వ్యవ

న్యామ్' అని నిర్దేశింపఁబడిన అచేతనప్రకృతి, మహత్తు అహంకారము మొదలగు వికారములకు కారణ మగుటచేత మహద్బ్రహ్మమని చెప్పఁ
6
బడుచున్నది; శ్రుతియందును గొన్నియెడల ప్రకృతిసైతము 'యస్స ర్వజ్ఞస్సర్వవిద్య యస్యజ్ఞానమయం తపః। తస్మాదేతద్బ్రహ్మ నామరూప మన్నంచజాయతే' అని బ్రహ్మశబ్దముచే నిర్దేశింపఁబడుచున్నది. 'ఇత స్త్వన్యాం ప్రకృతిం విద్ధి మే పరాం। జీవభూతామ్' అని చేతన పుంజరూపమగు పరప్రకృతి యేది నిర్దేశింపఁబడినదో అదియే యిట సకలప్రాణిబీజ మగుటంబట్టి గర్భశబ్దముచే చెప్పఁబడుచున్నది. అచే తనమై యోనిభూతమగు ఆ మహద్బ్రహ్మమునందు చేతనపుంజరూప మగు గర్భమును ఉంచుచున్నాను—అనఁగా భోగక్షేత్ర మగు అచేతన ప్రకృతితోడ భోక్తృవర్గపుంజ మగు చేతనప్రకృతిని గూర్చుచున్నా నని యర్థము. ప్రకృతులు రెంటికిని నా సంకల్పముచేతఁ గావింపఁ బడిన యీ సంయోగమువలన (అనఁగా సంయుక్తములైన యీరెండు ప్రకృతులవలన) బ్రహ్మాది స్తంబపర్యంతముం గల సమస్తభూతములకు పుట్టుక కలుగుచున్నది.

అవ, * కార్యావస్థమైన చిదచిత్ప్రకృతి సంసర్గముగూడ నా చేతనే చేయఁబడినది యని చెప్పుచున్నారు.

స్థితాః। ప్రాణినః కర్మజనిత సంసారవశవర్తినః। బ్రహ్మాద్యాస్సకలాదేవా మనుష్యాః పశ వస్తథా। విష్ణుమాయా మహావర్త మోహాన్ధతమసావృతాః। హిరణ్యగర్భో భగవాన్' ఇత్యాదులచే బ్రహ్మేశానాదులుకూడ తక్కినవానివలెనే సృజింపఁబడువారు గనుక సర్వశబ్దమునకు బ్రహ్మాది స్తంబపర్యంత మని కూర్పఁబడినది. చతుర్ముఖునిచే సృజింపఁ బడునవిగూడ భగవంతునిచే సృజింపఁబడునవిగా చెప్పుట యెట్లన, 'అబుద్ధిపూర్వక స్సర్గః ప్రాదుర్భూత స్తమోమయః' ఇత్యాదులందు చతుర్ముఖునిసంకల్పము లేకయే స్థావరాదిసృష్టి కలుగునని చెప్పఁబడుటచే చతుర్ముఖునివలెనే అతనిచే సృజింపఁబడినవి గూడ స్తంబపర్యంతము పరమాత్మునిచే సృజింపఁబడిన వని తెలియనగును.

* పూర్వశ్లోకమున నామరూపవిభాగము లేక కారణావస్థయందున్న చిత్తులకు

అవ. 7

శ్లో॥ సర్వయోనిషు కౌన్తేయ మూర్తయ స్సమ్భవన్తి యాః।
తాసాం బ్రహ్మ మహద్యోని రహం బీజప్రదః పితా॥ 4

టీ. హే కౌన్తేయ=అర్జునా, సర్వయోనిషు = సమస్తజాతుల యందును, యాః=ఏ, మూర్తయః=దేహములు, సమ్భవన్తి=పుట్టుచున్నవో, తాసాం = వానికి, మహత్ బ్రహ్మ = అచేతనప్రకృతి, యోనిః=కారణము-(మాతృస్థానము). అహం=నేను, బీజప్రదః = బీజమైన చేతనవర్గమును గూర్చువాఁడగు, పితా=తండ్రిని.

8

తా. అర్జునా, దేవ గంధర్వ యక్ష రాక్షస మనుష్య పశు మృగ పక్షి సరీసృపాదులైన సకలయోనులందును ఆయా మూర్తులేవి పుట్టుచున్నవో వానికి మహద్బ్రహ్మ కారణము-అనఁగా ♦నాచేఁ గూర్పఁబడిన చేతనవర్గము గలదై మహత్తు మొదలుకొని పంచ భూతములవఱకుఁగల యవస్థావిశేషములనొందిన యచేతన ప్రకృతి

9

కారణమగుచున్నదని యర్థము. నేను బీజప్రదుఁడగు పితను - అనఁగా ఆయామూర్తులందు వానివాని కర్మానుగుణముగా ఆయా చేతనవర్గమును గూర్చువాఁడను నే నని యర్థము.

అచిత్తుతోడిసంసర్గము చెప్పఁబడినది. ఈ కారణావస్థమైన చిదచిత్సంసర్గమే ప్రాకృత సృష్టి. ఇట్లాచిదచిత్తులు సంసర్గమునొంది దేవమనుష్యపశుపక్ష్యాదికార్యములైనపుడు (అనఁగా నామరూపవిభాగముగల కార్యావస్థల నొందినపుడు) వానివలననుండి పుట్టు దేవమనుష్యాదిరూపమైన చిదచిత్సంసర్గముకూడ ఈశ్వరకృతమే యని భావము. ఈ కార్యావస్థమైన చిదచిత్సంసర్గమే నిత్యసృష్టి యనఁబడును.

♦ ఇచట చిత్సంపర్కముగాని సర్వేశ్వరుని యధిష్ఠానముగాని లేనిచో కేవలమైన యచిత్తువలన మూర్తులు కలుగఁజాలవు గనుక 'నాచేఁగూర్పఁబడిన చేతనవర్గముగలదై' యనఁబడెను. మఱియు 'సర్వయోనిషు' ఇత్యాదులచే నిర్దేశింపఁబడుచరమవ్యష్టిసృష్టి

అవ. *ఇట్లు సృష్ట్యాదియందు ప్రాచీన కర్మవశమున అచిత్సం సర్గము నొంది దేవాదియోనులందు జనించినవారు మరల మరల దేవాదిభావములతో జన్మించుటకు హేతు వేమనఁగాఁ జెప్పుచున్నారు.

శ్లో॥ సత్త్వం రజస్తమ ఇతి గుణాః ప్రకృతిసమ్భవాః।
10
నిబధ్నన్తి మహాబాహో దేహే దేహిన మవ్యయమ్॥ 5

టీ. హేమహాబాహో = భుజబలముగల యర్జునా, ప్రకృతి సమ్భవాః = ప్రకృతివలనఁ బుట్టినవైన - సత్త్వం రజః తమః ఇతి = సత్త్వము రజస్సు తమస్సు అనెడి, గుణాః=మూఁడుగుణములు, అవ్యయం=తనంత గుణసంబంధమున కనర్హుఁ డగు, దేహినం=ఆత్మను,

---

బహుయోనికమైనదిగా తెలియుటచే ప్రకృతి యొక్కటిమాత్రము వానికి యోనియగుట యెట్లు? అన్నచో, ఆప్రకృతి యొక్కటియేయైనను మహత్తుమొదలుకొని పంచభూతములవఱకుఁగల యాయాయవస్థలను పెక్కునొంది యాయావానికి యోనులగుచున్నవి. ఇట్లొకప్రకృతి బహుయోను లగుటకై 'మహత్తుమొదలుకొని' ఇత్యాదులు చెప్పఁబడినవి. యోనియందు బీజప్రదుఁ డగువాఁడు పిత యనఁబడునట్లు మహద్బ్రహ్మరూపమైన యోనియందు చేతనపుంజాఖ్యబీజప్రదుఁడగుటచే భగవంతుఁడు పిత యనఁబడెనని యూహించునది. ఆయాచేతనవర్గమును తత్తత్కర్మానుగుణముగా ఆయామూర్తులం దుఁగూర్చువాఁ డని భావము. పూర్వశ్లోకమున ప్రాకృతనైమిత్తికసృష్టులు స్వసంకల్పాధీనములని చెప్పిరి. ఇందు నిత్యసృష్టియు స్వకృతమేయని చెప్పినవారైరని తెలియునది.

* ప్రాకృతసృష్టియే కాక నిత్యసృష్టియుఁ గలుగనేల? నైమిత్తికసృష్ట్యాదియందు ప్రాచీనకర్మానుగుణముగా పరమపురుషసంకల్పమువలనఁ గలిగిన యచిత్సంసర్గముచే చిత్తునకు జన్మము కలిగెడిని. ఆ ప్రాచీనకర్మము ముగియఁగా తత్ఫలమైనశరీరము సైతము నశించుటచే మరల దేవాదిభావములతో నిత్యసృష్టికి విషయమగుట యెట్లు? అను ప్రశ్నమునకు నిందు సమాధాన మెఱుంగునది. ప్రకృతిగుణములు మరలమరల దేహాద్యి బంధమును కలిగించుచున్న వని తెలియునది.

దేహే = దేహమునందు - దేహమునందు వర్తించువానినిగా, నిబధ్నన్తి = బంధించుచున్నవి.

తా. అర్జునా, సత్త్వ రజస్తమస్సు లనఁబడు *మూఁడు గుణ 11

ములు ప్రకృతికి స్వరూపమును వీడకుండు స్వభావవిశేషములు. వానిని ప్రకాశాదులైన వానికార్యములచేతనే నిరూపించి తెలిసికొనఁదగును.

12

అవి * ప్రకృత్యవస్థయందుఁ బుట్టక దానివికారములైన మహదాదులందుఁ బుట్టి మహత్తు మొదలుకొని పంచభూతములవఱకుఁ గల ప్రకృతివికారములచే నిర్మితములగు దేవమనుష్యాది దేహములతో సంబంధించియున్న యీ దేహిని (ఆత్మను) తనంతట గుణసంబంధమునకు అనర్హుఁడైనను దేహమునందు వర్తించువానినిగా నిబంధించుచున్నవి - అనఁగా దేహమందు వర్తించుచుండుట యనెడి ఉపాధిచే బంధించుచున్నవి-అనఁగా మరల మరల దేవమనుష్యాది రూపములతో పుట్టునట్లు చేయుచున్నవి యని యర్థము.

15

అవ. సత్త్వ రజస్తమస్సులయొక్క నిరూపకస్వభావమును బంధించుప్రకారమును చెప్పుచున్నారు.

---

* సత్త్వరజస్తమస్సు లనెడి మూఁడుగుణములును ప్రకృతిస్వరూపము నెప్పుడు విడవకుండు ధర్మములే యగునుగాని ఏదైన నొకయుపాధివలన దానికి నడుమక్రొత్తగా సంభవించునట్టివి కావు. అవి ప్రకృత్యవస్థయందుఁ బుట్టక దాని వికారములైన మహదాదులందుఁ బుట్టును. అయినను 'ప్రకృతి సమ్భవాః' అని అవి ప్రకృతికి సంభవించునవిగా చెప్పుట యెట్లన, అవి ప్రకృతియందు సమములై యుండుటచే స్ఫురింపకుండును. దాని మహదాదికార్యవస్థలందు విషమములగుటచే స్ఫురించును. ఇట్లు స్ఫురించుటయే సంభవించుటగా చెప్పఁబడినదికాని ప్రకృతికి అవి క్రొత్తగాఁ గలుగుట కాదని గ్రహించునది.

* పృథివియొక్క గుణమైనగంధము దానియందు తెలియక దానియం దుత్పన్నమైన పుష్పమునందు తెలియునట్లు.

13

శ్లో॥ తత్ర సత్త్వం నిర్మలత్వా త్ప్రకాశక మనామయమ్।

14

సుఖసఙ్గేన బధ్నాతి జ్ఞానసఙ్గేన చానఘ॥ 6

టీ. హే అనఘ=పాపరహితుఁడా, తత్ర=ఆసత్త్వరజస్తమోగుణములలో, నిర్మలత్వాత్ = నిర్మలమగుటవలన, ప్రకాశకమ్=ప్రకాశమును (ప్రకాశసుఖములకు హేతువైన దనుట), అనామయం=ఆమయము (రోగము) అనెడి కార్యము లేనిదియు-ఆరోగ్యమునకు హేతువైనదియు, అగు, సత్త్వం=సత్త్వగుణము, సుఖసఙ్గేన=సుఖమునందలి ఆసక్తిచేతను, జ్ఞానసఙ్గేన = జ్ఞానమునందలి ఆసక్తిచేతను, (పురుషం=పురుషుని), బధ్నాతి=బంధించుచున్నది - జ్ఞానసంగమును సుఖసంగమును బుట్టించుచున్న దనుట.

తా. అర్జునా, ఆ సత్త్వరజస్తమస్సులలో సత్త్వముయొక్క స్వరూప మిట్టిది. *అది నిర్మల మగుటవలన ప్రకాశక మైనది. నిర్మ

---

*పటికపుఱాలు మణులు మొదలైనవి నిర్మలము లయ్యును ప్రకాశకములుకావు. కనుక సత్త్వమమాత్రము నిర్మలమగుటవలన ప్రకాశ మెట్లగునన్నచో ఇచట నిర్మల మనఁగా ఆవరణ (కప్పిపుచ్చు) స్వభావములేని దనుట-ప్రకాశమును సుఖమును గప్పిపుచ్చుస్వభావము లేనిదనిభావము. ఆకాశము వాయువు మొదలైనవి ఆవరణస్వభావరహితము లయ్యును ప్రకాశకములుకావు కనుక సత్త్వముమాత్ర మెట్లు ప్రకాశకమగు నన్నచో, ఇచట నిర్మలమనఁగా ప్రకాశసుఖములను గప్పిపుచ్చు స్వభావముమాత్రము గలదియని గ్రహింపరాదు- ప్రకాశసుఖములను బుట్టించుటయే ముఖ్యస్వభావముగాఁ గలిగిన దగుటచే ప్రకాశసుఖములు కలుగుటకు హేతువైన దనియు నర్థము గ్రాహ్యము. కనుక నిది కేవలము వాయ్వాదులవంటిదికాదు. ఇచట ప్రకాశమనఁగా వస్తువుయొక్క యాథాత్మ్యము నెఱుఁగుట. ఇదియె 'జ్ఞానసఙ్గేన' అనుచో జ్ఞానశబ్దముచే నిర్దేశింపఁబడినది గాన వస్తుయాథాత్మ్యజ్ఞానమని తెలియునది. 'సుఖసఙ్గేన' అనియుఁ జెప్పఁబడుటచే ప్రకాశశబ్దముతో సుఖశబ్దముకూడ గ్రహింపఁబడె నని తెలియునది.

లత్వ మనఁగా ప్రకాశమును సుఖమును ఆవరించునట్టి స్వభావము

16

లేకుండుట. ప్రకాశ మనఁగా వస్తువులను కలరూపున తెలియుట. కనుక ప్రకాశసుఖములను బుట్టించుటయే యెప్పుడును స్వభావముగాఁ గలది యగుటచే సత్త్వము ప్రకాశసుఖములకు హేతువై నదనియర్థము. అది అనామయము. (ఆమయము అనెడికార్యము లేనిది అనామయము.) అనఁగా ఆరోగ్యమునకు హేతువైనదని యర్థము. ఈసత్త్వ మనెడి గుణము ఈ దేహిని సుఖసంగముచేతను జ్ఞానసంగముచేతను బంధించు చున్నది - అనఁగా సత్త్వము (పూర్వకర్మానుగుణముగా) పురుషు నికి సుఖసంగమును జ్ఞానసంగమును బుట్టించుచున్నదని యర్థము. జ్ఞానమునందును సుఖమునందును సంగము కలుగఁగా, పురుషుఁడు

17

వానికి సాధనము లైన లౌకికవైదికకర్మములందు ప్రవర్తించుచు న్నాఁడు; పిదప ఆ కర్మఫలములను అనుభవించుటకు సాధనములగు యోనులందుఁ బుట్టుచున్నాఁడు. కనుక సత్త్వము *సుఖజ్ఞానసంగము

---

* సత్త్వగుణము, 'సుఖసఙ్గేన జ్ఞానసఙ్గేనచ బధ్నాతి' అనుటకు సుఖసంగమును జ్ఞానసంగమును కరణములుగాఁ గొని పురుషుని బంధించుచున్నదనిగాని ఆరెంటిని బుట్టించునది యనికాదు, అవి వేఱొకదానివలనఁ బుట్టునవి యని భావము తోఁచుచున్నది. అయినను సత్త్వము ఆరెంటిని కరణములుగాఁ గొనుటయేకాక వానిని బుట్టించునదియు తానే యగును. కనుక పూర్వోక్తభావము స్ఫురింపకుండుటకై 'జ్ఞానసంగమును సుఖ సంగమును బుట్టించునది' అని యర్థము సేయఁబడెను. పురుషునికి జ్ఞానసుఖములచేఁ గూడ బంధము గలుగునా? యన్నచో బంధ మనఁగా నిచట కర్మఫలానుభవమునకొఱకైన దేహసంబంధమే యగును. పురుషుఁడు జ్ఞానసుఖములందు తనకు సంగము కలుగఁగా వానికి సాధనములైన లౌకికవైదికకర్మములందుఁ బ్రవర్తించుచున్నాఁడు. ఆ కర్మములఫలము ననుభవించుటకు సాధనములైన యోనులందుఁ బుట్టుచున్నాఁడు. కనుక దేహసంబంధరూపమైన బంధము కలుగుచున్నది. (ఈబంధము బీజాంకురమువలె అనాది యైనది.) ఇట్లు సత్త్వము జ్ఞానసుఖసంగమూమూలమున పురుషుని బంధించుచున్నది. ఇందు వలన ఆరెంటిని బుట్టించునదియు, ఆరెంటి యందలిసంగమును బుట్టించునదియు అదియే యని తెలియునది.

మూలమున పురుషుని బంధించుచున్నది. జ్ఞానసుఖములను బుట్టించునదియు మరల నారెంటియందును సంగము బుట్టించునదియు సత్త్వమని భావము.

శ్లో॥ రజో రాగాత్మకం విద్ధి తృష్ణాసఙ్గసముద్భవమ్।
తన్నిబధ్నాతి కౌన్తేయ కర్మసఙ్గేన దేహినమ్॥ 7

టీ. హేకౌన్తేయ=అర్జునా, రజః=రజోగుణము, రాగాత్మకం = స్త్రీపురుషులకుఁగల అన్యోన్యస్పృహకు హేతుభూతముగాను, తృష్ణాసఙ్గసముద్భవం-తృష్ణా = శబ్దాదిసకలవిషయముల యందలి స్పృహ యొక్కయు, సఙ్గ=పుత్రమిత్రాదిసంబంధుల యందలి సంశ్లేషస్పృహ యొక్కయు, సముద్భవమ్=పుట్టుచోటైనదిగాను, విద్ధి = ఎఱుఁగుము. తత్ = ఆ రజోగుణము, కర్మసఙ్గేన = కర్మములయందలి స్పృహద్వారా, దేహినం=ఆత్మను, నిబధ్నాతి=బంధించుచున్నది.

తా. అర్జునా, రజోగుణము స్త్రీపురుషుల యన్యోన్యస్పృహ యనెడి రాగమునకు హేతువైనది. మఱియు నది శబ్దాది సర్వవిషయములందలి స్పృహయనెడి తృష్ణకును పుత్రమిత్రాది సంబంధుల యందలి సంశ్లేషస్పృహ యనెడిసంగమునకును బుట్టుచోటు–అనఁగా తృష్ణాసంగములకు హేతువైనదని యర్థము. అట్లు అది క్రియలందు స్పృహకలిగించి తన్మూలమున దేహిని బంధించుచున్నది. (ఇట రజస్సు కర్మసంగముచే దేహిని బంధించుటయెట్లు? అన్నచో, రజస్సు రాగతృష్ణాసంగములను గలిగించుచున్నది. అవి తమకు సాధనములైన క్రియలందు స్పృహ కలిగించుచున్నవి.) ఆ క్రియలందలి స్పృహచే దేహి చేయునట్టి క్రియలు పుణ్యపాపరూపములైనవి గనుక తత్తత్ఫలానుభవమునకు సాధనములైన యోనులందుఁ బుట్టుకఁ గలిగించుచున్నవి. ఇట్లు రజస్సు (రాగతృష్ణాసంగములను గలిగించి తన్మూల

మున) కర్మసంగమును గలిగించి తన్మూలమున దేహిని (దేహసంబంధ రూపమైన బంధముచే) బంధించుచున్నది. కనుక *రజస్సు ఈచెప్పఁబడిన ప్రకారమున రాగతృష్ణాసంగములకును కర్మసంగమునకును హేతు వగునదిగా చెప్పఁబడెనని తెలియునది. (విషయములందలి స్పృహచేత దానికి హేతుభూతమైన క్రియలయందు స్పృహ కలుగుచున్నది. దీనిచేత క్రియానుష్ఠానము కలుగుచున్నది. ఆ కర్మఫలము ననుభవించుటకొఱకు మరలమరల యోనిసంబంధము కలుగుచున్నది. ఇట్లు రజోగుణము కర్మసంగమూలమున బంధుహేతువైన దని భావము.)

18

శ్లో॥ తమ స్త్వజ్ఞానజం విద్ధి మోహనం సర్వదేహినామ్।
ప్రమాదాలస్యనిద్రాభి స్తన్నిబధ్నాతి భారత॥ 8

టీ. తమస్తు = తమోగుణమైతే, అజ్ఞానజం = విపరీతజ్ఞానము వలనఁ బుట్టినదనియు, సర్వదేహినాం = సమస్తప్రాణులకు, మోహనం

---

* సత్త్వము జ్ఞానసుఖసంగముద్వారా వానికి సాధనములైన క్రియలందుఁ బ్రవృత్తి (అనఁగా కర్మసంగము) కలిగించుచున్నది. రజస్సు కలిగించు రాగతృష్ణాసంగములుకూడ సుఖవిశేషసంగములు గానే మీఁద చెప్పఁబడుటచే సత్త్వము సుఖసంగము ద్వారా యెట్లో అట్లే రజస్సుకూడ సుఖవిశేష సంగముద్వారా వానికి సాధనములైన క్రియలందుఁ బ్రవృత్తి (అనఁగా కర్మసంగమును) కలిగించుచున్నది. ఇట్లు సత్త్వరజస్సులు రెండును సుఖసంగముచేకర్మసంగమును కలిగించుచో రెంటికిని భేదమెట్లు? అనిన యెడల సత్త్వగుణము సుఖమునే ప్రధానముగాఁ జేసికొని దానికొఱకు వేఱొకదాని యందు సంగము కలిగించుచున్నది. రజస్సు ఆయావస్తువులను ఆయా క్రియస్వరూపములను ప్రధానముగాఁ జేసికొనునేకాని వానివలనఁ గలుగు సుఖము కొంచెమా అధికమా యని పాటింపదు. రాజదారాభిలాష, దుష్టపుత్రరక్షణము, వృథాచేష్టలు మొదలైనవానియందు రజోగుణము వ్యక్తమని తెలియునది. కనుకనే ఇది కర్మసంగము కలిగించు ప్రకార మిందు చెప్పఁబడినది. ఇచట తృష్ణ, సాంస్పర్శికశబ్దాదిగుణములను గుఱించినదనియు, సంగము అభిమానికపుత్రమిత్రాది సంశ్లేషమును గుఱించినదనియు గ్రాహ్యము.

= విపరీతజ్ఞానమును బుట్టించునది అని, విద్ధి = తెలిసికొనుము, హే భారత=అర్జునా, తత్ =ఆ తమోగుణము, ప్రమాదాలస్యనిద్రాభిః= పరాకు సోమరితనము నిద్ర మొదలగువానిచేత, నిబధ్నాతి=బంధించుచున్నది.

తా. అర్జునా, జ్ఞానమనఁగా వస్తువుల యాథాత్మ్యమును (కలరూపును) తెలియుట. జ్ఞానమునకంటె అన్యమైనది యిట అజ్ఞానమని అభిప్రాయము. జ్ఞానమునకు అన్యమైనది *విపర్యయమైన జ్ఞానము. తమస్సన్ననో వస్తువుల యాథాత్మ్యమునకు విపరీత మగు విషయమును గూర్చిన జ్ఞానమువలనఁ బుట్టినది. అది సమస్త దేహులకును మోహనమైనది. మోహమనఁగా విపర్యయజ్ఞానము-విపర్యయజ్ఞానమున[19] [20]
నకు హేతువైనదని యర్థము. ఆ తమస్సు ప్రమాదము నిద్ర ఆలస్యము ననెడివీనికి హేతు వగుటచేత వానిమూలమున దేహిని నిబంధించుచున్నది.

ప్రమాద మనఁగా చేయవలసిన కర్మముకంటె వేఱైనదానియందు ప్రవర్తించుటకు హేతువైనపరాకు (హెచ్చరిక లేమి). ఆలస్యమనఁగా కర్మముల నారంభింపకుండు స్వభావము; ఇదియె స్తబ్ధత్వమును గావచ్చును. పురుషునికి ఇంద్రియప్రవర్తనమువలని యలసటచే సర్వేంద్రియప్రవర్తనములును ఉడిగియుండుట నిద్ర. అందు బాహ్యేంద్రియప్రవర్తనము లుడుగుట స్వప్నము; వానితోడ మనస్సును ఉడుగుట సుషుప్తి.

---

*విపర్యయజ్ఞాన మనఁగా వస్తువుయొక్క యాథాత్మ్యమునకు విపరీతముగానుండు దానినిగుఱించిన జ్ఞానము. ఈజ్ఞానము పాపముల ననుష్ఠించుటద్వారా తమస్సును బుట్టించుచున్నది. తమస్సు విపర్యయజ్ఞానమువలనఁ బుట్టుటేకాక విపర్యయజ్ఞానమును బుట్టించునదిగాను ఉన్నదని తెలియునది. ప్రమాదము, చేయనక్కఱలేనిదానియందుఁ బ్రవృత్తి

అవ. సత్త్వాదులు వేనిని ద్వారములుగాఁ గొని బంధమును గలుగఁజేయుచున్నవో వానిలో ముఖ్యమైనవానిని (వ్యాపారములను) జెప్పుచున్నారు.

శ్లో॥ సత్త్వం సుఖే సంజయతి రజః కర్మణి భారత।
జ్ఞాన మావృత్య తు తమః ప్రమాదే సంజయ త్యుత॥ 9

టీ. భారత=అర్జునా, సత్త్వం=సత్త్వగుణము, సుఖే=సుఖమునందు, సంజయతి=సంగమును కలుగఁజేయుచున్నది, రజః = రజోగుణము, కర్మణి=క్రియయందు, (సంజయతి=సంగము కలుగఁజేయుచున్నది). తమస్తు=తమోగుణమో, జ్ఞానం = వస్తుయాథాత్మ్యజ్ఞానమును, ఆవృత్య=కప్పి, ప్రమాదే 'ఉత=చేయవలసినవానికి విపరీతమైనదానియందును, సంజయతి=సంగమును అతిశయముగ కలుగఁజేయుచున్నది.

తా. (సత్త్వాదిగుణములకు బంధమును కలుగఁజేయు ద్వారములు కొన్నిగలవు. అందు) సత్త్వమునకు *సుఖసంగము ముఖ్యద్వారము. రజస్సునకు కర్మసంగము ముఖ్యద్వారము. తమస్సు వస్తుయాథాత్మ్యజ్ఞానమును గప్పిపుచ్చి విపరీతజ్ఞానమునకు హేతువైనదగుటచే (కర్తవ్యమునకు విపరీతమైన వ్యాపారమునందు ప్రవృత్తి కలుగఁజేయును గాన) కర్తవ్య విపరీతప్రవృత్తిసంగము ముఖ్యద్వారముగాఁ గలది.

కలుగఁజేయునదగుటచే నిది పాపిష్ఠజన్మాదులకు (బంధమునకు) హేతువగుచున్నది. ఆలస్యము, చేయవలసినకర్మములందుఁ బ్రవృత్తి కలుగఁజేయని దగుటచే బంధహేతువగుచున్నది.

* సత్త్వమునకు సుఖసంగము ప్రధానము, అనుటకు జ్ఞానసంగముగూడ సుఖమూలము కని భావము. రజస్సునకు కర్మసంగము ప్రధానము, అనుటకు రజఃకార్యములైన రాగతృష్ణాదులు కర్మమునందు పర్యవసించుచున్నవని భావము.

అవ. సత్త్వాదిగుణములు దేహాకారముగాఁ బరిణమించిన ప్రకృతికి స్వరూపానుబద్ధము లైనవి-అనఁగా అవి దానిస్వరూపము నెప్పుడు విడువకుండునవి. అట్లు ఎప్పుడును దానిని విడువక యుండుటచే ఆమూఁడును ఎప్పుడును ఒక్కతీరున సమముగా వర్తించుచునే యుండవలయునుగాని (యథార్థజ్ఞానమనియు అయథార్థజ్ఞానమనియు సుఖమనియు దుఃఖమనియు పరస్పరవిరుద్ధము లైన కార్యములను బుట్టించుట యెట్లు? అని యడుగఁగాఁ జెప్పుచున్నారు.

21 అవ.

శ్లో॥ రజ స్తమ శ్చాభిభూయ సత్త్వం భవతి భారత।
రజ స్సత్త్వం తమశ్చైవ తమ స్సత్త్వం రజ స్తథా। 10

టీ. హే భారత=ఓ యర్జునా, సత్త్వం=సత్త్వగుణము, రజః=రజోగుణమును, తమశ్చ=తమోగుణమును, అభిభూయ=తిరస్కరించి (మించి), భవతి=కలుగుచున్నది (ప్రకాశించుచున్నది.) రజః=రజోగుణము, సత్త్వం తమశ్చ=సత్త్వతమోగుణములను (అభిభూయ భవతి=మించి ప్రకాశించుచున్నది), తథా=అట్లె, తమః = తమోగుణము, సత్త్వం రజః=సత్త్వరజోగుణములను (మించి ప్రకాశించుచున్నది).

తా. అర్జునా, *సత్త్వాదులు మూఁడును ప్రకృతిసంసర్గముల ఆత్మస్వరూపమునకు అనుబంధులే-ఎప్పుడు విడువకుండునవి. అయినను

* సత్త్వాదులు ప్రకృతిసంసృష్టము లైన యాత్మలయొక్క స్వరూపములకు అనుబద్ధములైనగుణములు గాన అవియన్నియు నెప్పుడును వర్తించుచుండును గాని ఒకటి లేక మఱొకటిమాత్రము వర్తింపదు. కనుక ఒకదాని కార్యములు లేక మఱొకదాని కార్యములుమాత్రమే విజృంభించి యుండఁతగదు. కనుక మనుష్యుఁడు ఒకప్పుడు యథార్థజ్ఞానము గలవాఁడుగాను ఒకప్పుడు విపరీతజ్ఞానము గలవాఁడుగాను ఒకప్పుడు సుఖా

ప్రాచీనకర్మవశమువలనను దేహమున కాప్యాయనము లగు ఆహారము లందలి వైషమ్యమువలనను సత్త్వాదులు ఒకటి నొకటి పుట్టించుచు అడ్డగించుచు నుండును. ఒకవేళ సత్త్వగుణము రజోగుణ తమో గుణములను దిరస్కరించి తా నుద్రేకించి ప్రవర్తించును. ఒకప్పుడు రజోగుణము సత్త్వగుణ తమోగుణముల నిరాకరించి తా నధికం బై యుండును. మఱియొకవేళ తమోగుణము సత్త్వగుణరజోగుణముల నడంచి తా నతిశయమై యుండును.

అవ. ఆయా గుణముల యుద్భవాభిభవములు వానివాని కార్యములను దెలియుటచేతనే యెఱుఁగఁదగు ననుచున్నారు.

శ్లో॥ *సర్వద్వారేషు దేహేఽ స్మిన్ ప్రకాశ ఉపజాయతే।
జ్ఞానం యదా తదా విద్యా ద్వివృద్ధం సత్త్వమిత్యుత॥

సక్తుఁడుగాను ఒకప్పుడు దుఃఖాసక్తుఁడుగాను నుండరాదు. అయిన'నట్లుండుట యెట్లు? అనినచో, పూర్వకర్మవశమున గుణములు ఒకదాని నొకటి యడఁగఁద్రొక్కుచు ఒకటి మాత్ర ముద్రేకించి వర్తించుచునుండును. మఱియును వాతపిత్తకఫములు ఆయా యాహార ద్రవ్యములచే ఎక్కువతక్కువల నొందునట్లె దేహమున కాప్యాయనమగు సాత్త్వికా ద్యాహారములచే ఆయాగుణములును ఎక్కువతక్కువల నొందుచుండును. కనుకనే ఒకటి తక్కినవానిని తిరస్కరించి తా నుద్రేకించి వర్తించునని తెలియునది. ఇట్లు పరస్పర సముద్భవాభిభవరూపమున వర్తించుటచే పురుషునికి జ్ఞానాజ్ఞానాదులు గలుగుచున్నవి. అయినను గుణముల యుద్భవాభిభవములు నియతి లేక తమంతటఁ గలుగుచుండునవి కావు. అవి ప్రాచీనకర్మానుగుణముగ ఈశ్వరప్రేరితములై కలుగుచున్నవని తెలియునది.

* ఇచట ద్వారము లనఁగా దేహమునందుఁ గల జ్ఞానద్వారము లయిన పంచేంద్రియములును మనస్సును గ్రాహ్యములు. ప్రకాశశబ్దము ప్రథమాంతమైనచో జ్ఞానశబ్దముచేఁ బునరుక్తి కలుగును గాన సప్తమ్యంతముగా తెలియునది. సౌభరి మొదలైన యోగులు ఏకకాలమున అనేకదేహములు దాల్చినప్పుడు ఒక్కరికే ఆయా దేహభేదములవలన ఆయా గుణభేదవృత్తులును సంభవించుటచే అట్లు దేహభేదములేదని తెలుపుటకై, 'అస్మిన్ దేహే' అని విశేషించి చెప్పఁబడినది.

టీ. అస్మిన్ దేహే = ఆత్మకు భోగస్థానమైన ఈశరీరమునందు, సర్వద్వారేషు = చక్షురాదీంద్రియరూపమైన జ్ఞానమార్గముల యందంతట, యదా = ఎప్పుడు, ప్రకాశే = వస్తువుల యథార్థస్థితిని ప్రకాశింపఁ జేయుటయందు, జ్ఞానం = తత్త్వజ్ఞానము, ఉపజాయతే = కలుగుచున్నదో, తదా ఉత = అప్పుడే, సత్త్వం = సత్త్వగుణము, వివృద్ధమితి = మిక్కిలి వృద్ధిఁబొందియున్నదని, విద్యాత్ = తెలిసికొనవలయును.

తా. శరీరమునందు చక్షురాదిసమస్తజ్ఞానేంద్రియములద్వారా, వస్తువుల యథార్థస్వరూపము తెలియువిషయమునందు జ్ఞానమెప్పుడు కలుగుచున్నదో, అప్పుడు ఆ దేహమునందు సత్త్వగుణము మిగుల వృద్ధిఁ బొందియున్నదని తెలియవలయును.

22

శ్లో॥ లోభః ప్రవృత్తి రారమ్భః కర్మణామశమః స్పృహా।
రజ స్యేతాని జాయన్తే వివృద్ధే భరతర్షభ॥ 12

టీ. హే భరతర్షభ = ఓ యర్జునా, రజసి = రజోగుణము, వివృద్ధేసతి = వృద్ధిఁబొందినదగుచుండఁగా, లోభః = తనద్రవ్యము నియ్యని స్వభావమును, ప్రవృత్తిః = వృథాచేష్టయు, కర్మణాం ఆరమ్భః = ఫలసాధన భూతములగు కర్మముల నాచరించుటయు, అశమః = ఇంద్రియముల యుద్రేకము. స్పృహా = శబ్దాదివిషయములయం దిచ్ఛయు, ఏతాని = ఇవి, జాయన్తే = కలుగుచున్నవి.

తా. అర్జునా, తనద్రవ్యము నీయకుండు స్వభావమగు పిసినితనమును, * ప్రయోజనము నుద్దేశింపకపోయినను (తృణచ్ఛేదాది

* ప్రకృతిశబ్దమునకు ఆరంభశబ్దముతో పునరుక్తి కలుగకుండుటకై ప్రవృత్తి యనఁగా ఏయుద్దేశమును లేక చేయు తృణచ్ఛేదాదివ్యర్థచేష్ట లనియు, ఆరంభమనఁగా ఫలోద్దేశముతోఁ జేయుకృషి యజ్ఞాదులనియు అర్థభేదము ప్రతిపాదింపఁబడినది. ఆ

వృథాచేష్టలు సేయుట యనియెడి) చలనస్వభావమును, ఫలసాధన భూతములగు (కృషియజ్ఞాది) కర్మముల నారంభించుటయు, ఇంద్రియము లుడుగకయుండుట యనెడి అశమమును, (శబ్దాది) విషయములయం దిచ్ఛయు, అనునివి రజోగుణము వృద్ధినొందునపుడు కలుగుచున్నవి. ఎప్పుడు లోభాదులు వర్తించునో అప్పుడు రజోగుణము వృద్ధి నొందియున్నదని తెలియవలయునని భావము.

శ్లో॥ ♦అప్రకాశోఽప్రవృత్తిశ్చ ప్రమాదో మోహ ఏవచ।
తమస్యేతాని జాయన్తే వివృద్ధే కురునన్దన॥ 13

టీ. హేకురునన్దన = ఓ యర్జునా, తమసి = తమోగుణము, వివృద్ధేసతి=వృద్ధిపొందినదగుచుండఁగా, అప్రకాశః=జ్ఞానము కలుగకుండుటయు, అప్రవృత్తిశ్చ = కార్యములఁజేయక స్తబ్ధుఁడై యుండుటయు, ప్రమాదః = అకార్యములందుఁ బ్రవర్తింపఁజేయుపరాకును, మోహ ఏవచ=విపరీతజ్ఞానమును, ఏతాని=ఇవి, జాయన్తే= కలుగుచున్నవి.

తా. అర్జునా, వస్తుయాథాత్మ్యజ్ఞానము కలుగకుండుటయు, కార్యములయందుఁ బ్రవర్తింపక స్తబ్ధుఁడై యుండుటయు, అకార్యములందుఁ బ్రవర్తించుట ఫలముగాఁగల హెచ్చరిక లేమియు, విపరీతజ్ఞానమును, అనునివి తమస్సు ప్రవృద్ధమైనప్పుడు కలుగుచున్నవి. వీని చేత తమోగుణము వృద్ధిపొందియున్నదని తెలియవలయునని యర్థము.

రెండుశబ్దములచేఁ బునరుక్తి కలుగకుండుటకై అశమశబ్దమునకు ఇంద్రియము లుడుగక ప్రవృత్తిహేతువై యాద్రేకించియుండుట యని యర్థము చెప్పఁబడినది.

♦ ఇచట అప్రకాశమనఁగా జ్ఞాన ముదయింపమి. అనఁగా పూర్వోక్త నిద్రాదిరూపమైనది. అప్రవృత్తి యనఁగా పూర్వోక్తమైన యాలస్యము. అనఁగా స్తబ్ధత యని గ్రాహ్యము.

23 అవ.

శ్లో॥ యదా సత్త్వే ప్రవృద్ధేతు ప్రలయం యాతి దేహభృత్।
తదోత్తమవిదాంలోకా నమలాన్ ప్రతిపద్యతే॥ 14

టీ. యదా=ఎప్పుడు, సత్త్వే = సత్త్వగుణము, ప్రవృద్ధేతు = వృద్ధిపొందినదగుచుండఁగా, దేహభృత్ = చేతనుఁడు, ప్రలయం = మరణమును, యాతి=పొందుచున్నాఁడో, తదా – అప్పుడు, ఉత్తమ విదాం=ఉత్తమతత్త్వమగు నాత్మస్వరూపము నెఱిఁగినవానియొక్క, అమలాన్ = అజ్ఞానరహితములైన, లోకాన్ =సమూహములను, ప్రతి పద్యతే=పొందుచున్నాఁడు.

తా. సత్త్వగుణము వృద్ధిఁబొందినపుడు దేహి మరణము నొందు నేని ఉత్తమతత్త్వమగు నాత్మస్వరూప యాథాత్మ్యమును దెలిసిన వారియొక్క అజ్ఞానరహితములైన సమూహములను బొందుచున్నాఁడు –అనఁగా సత్త్వము పెరిఁగియున్నపుడు మృతుఁడైనవాఁడు ఆత్మస్వరూపము నెఱిఁగినవారియొక్క కులములందు జనించి ఆత్మయాథాత్మ్య జ్ఞానసాధనములగు పుణ్యకర్మములం దధికారము నొందునని యర్థము.

శ్లో॥ రజసి ప్రలయం గత్వా కర్మసఙ్గిషు జాయతే॥ 14½

టీ. రజసి = రజోగుణము, (ప్రవృద్ధేసతి=వృద్ధిఁ బొందినదగు చుండఁగా), ప్రలయం=మరణమును, గత్వా = పొంది, కర్మసఙ్గిషు= ఫలాపేక్షతో కర్మముల నాచరించువారియొక్క వంశమునందు జాయతే=పుట్టుచున్నాఁడు.

తా. రజోగుణము వృద్ధిఁబొందినపుడు మృతిఁజెందిన పురుషుఁడు ఫలార్థము కర్మములు గావించునట్టివారి కులములందు జనించుచున్నాఁడు. అచట జనించి స్వర్గాదిఫలసాధన కర్మములం దధికారి యగుచున్నాఁ డని యర్థము.

శ్లో॥ తథాప్రలీన స్తమసి మూఢయోనిషు జాయతే॥ 15

టీ. తథా = అట్లే, తమసి = తమోగుణము, (ప్రవృద్ధేసతి = వృద్ధిఁబొందినదగుచుండఁగా), ప్రలీనః = మరణమునొందినవాఁడు, మూఢయోనిషు = (ఏపురుషార్థమునకు తగని) పశ్వాది యోనుల యందు, జాయతే = పుట్టుచున్నాఁడు.

తా. తమోగుణము వృద్ధిఁబొందినపుడు మరణము నొందిన కుక్క పంది మొదలగు మూఢయోనులయందు జనించుచున్నాఁడు - అనఁగా ఏ పురుషార్థము నారంభించుటకును అనర్హుఁడుగా పుట్టు చున్నాఁ డని యర్థము.

శ్లో॥ కర్మణ స్సుకృత స్యాహు స్సాత్త్వికం నిర్మలం ఫలమ్।
రజస స్తు ఫలం దుఃఖ మజ్ఞానం తమసః ఫలమ్॥ 16

టీ. సుకృతస్య = ఫలాపేక్షలేక భగవదారాధనరూపముగాఁ జేయఁబడిన, కర్మణః = కర్మమునకు, ఫలం = ఫలము, సాత్త్వికం = పూర్వ ముకంటె నధిక సత్త్వమువలనఁ గలిగినదై, నిర్మలం = దుఃఖలేశము లేనిదనియు, రజసస్తు = (అంత్యకాలమున వృద్ధిఁబొందిన) రజోగుణము యొక్క, ఫలం = ఫలము, దుఃఖం = (పునర్జన్మరూపమైన) దుఃఖపరం పర యనియు, తమసః = (అంత్యకాలమున వృద్ధిపొందిన) తమోగుణ మునకు, ఫలం = ఫలము, అజ్ఞానం = అజ్ఞానపరంపర యనియు, ఆహుః = చెప్పుదురు.

తా. ఇట్లు సత్త్వము వృద్ధిపొందినపుడు మృతినొంది ఆత్మజ్ఞుల వంశమునందు జనించువాఁడు ఫలాపేక్ష లేకయే మదారాధనరూపము గాను అనుష్ఠించు కర్మమునకుఫలము పూర్వముకంటె నధికసత్త్వము వలనఁ గలిగినదై దుఃఖలేశరహితమైన దగునని సత్త్వగుణపరిణామ

వేత్తలు చెప్పుదురు. అంత్యకాలమున వృద్ధిఁ బొందినరజోగుణమునకు ఫల మన్ననో - ఫలమునుగోరి కర్మములుచేయువారి కులమునందుఁ బుట్టుట, ఫలాపేక్షతో కర్మములను జేయుట, ఆ కర్మఫలముల ననుభవించుటకై మఱల జన్మించుట, రజస్సు వృద్ధియగుట, మఱల ఫలాపేక్షతో కర్మములను జేయుట, ఇట్లు పరంపరగావచ్చుచుండు సాంసారిక దుఃఖప్రాయమే యని రజోగుణయాథాత్మ్య మెఱిఁగినవారు చెప్పుదురు. ఇట్లు అంత్యకాలమున వృద్ధిపొందిన తమోగుణమునకు ఫలము అజ్ఞానపరంపరారూపము (అనియు తద్గుణయాథాత్మ్యము నెఱింగినవారు పలుకుదురు).

అవ. అంత్యకాలప్రవృద్ధములైన సత్త్వాదులకుఁ గలుగు నిర్మలాదిఫలములు అసత్త్వాదులకంటె నధికములైన సత్త్వాదులచేఁ బుట్టునవిగాఁ జెప్పఁబడెను. ఇట్లాయధికసత్త్వాదులచేఁ బుట్టునట్టి యానిర్మలాదిఫలము లేవి యనఁగాఁ జెప్పుచున్నారు.

శ్లో॥ సత్త్వా త్సంజాయతే జ్ఞానం రజసో లోభ ఏవ చ।
ప్రమాదమోహౌ తమసో భవతోఽజ్ఞాన మేవచ॥ 17

టీ. సత్త్వాత్ = ఇట్లు బుట్టిన అధిక సత్త్వగుణమువలన, జ్ఞానం = ఆత్మస్వరూప అపరోక్షరూపమైన జ్ఞానము, సంజాయతే = కలుగుచున్నది. రజసః = (అట్లె కలిగినయధిక) రజోగుణమువలన, లోభ ఏవ చ = స్వర్గాదిఫలముయందాశయె, (సంజాయతే = కలుగుచున్నది) తమసః = అట్లె ప్రవృద్ధమైన తమోగుణమువలన, ప్రమాదమోహౌ = పరాకుచేఁ గలుగు అసత్కార్యప్రవృత్తియు విపరీతజ్ఞానమును, భవతః = కలుగుచున్నవి. అజ్ఞానంచైవ = జ్ఞానము లేకుండుటయును, (భవతి = కలుగుచున్నది).

తా. ఇట్లు పరంపరగా పుట్టిన యధికసత్త్వగుణమువలన ఆత్మ

యాథాత్మ్యపరోక్షరూపమైన జ్ఞానముదయించును. అట్లె వృద్ధినొందిన రజోగుణమువలన స్వర్గాదిఫలములయందు లోభము జనించును. అట్లె వృద్ధినొందిన తమోగుణమువలన ప్రమాదమును - అనఁగా ఎచ్చరిక తప్పి దానిచే క్రమముగా అసత్కార్యములయందుఁ బ్రవృత్తియు, దానిచే విపరీతజ్ఞానమును, దానిచే మఱింత యధికమగుతమస్సును, దానివలన జ్ఞానాభావమును సంభవించును.

శ్లో॥ ఊర్ధ్వం గచ్ఛన్తి సత్త్వస్థా మధ్యే తిష్ఠన్తి రాజసాః।
జఘన్యగుణవృత్తిస్థా అధో గచ్ఛన్తి తామసాః॥ 18

టీ. సత్త్వస్థాః = వృద్ధినొందుచున్న సత్త్వము గలవారు, ఊర్ధ్వం = సంసారబంధమునుండి మోక్షమునకు, గచ్ఛంతి = పోవుచున్నారు. రాజసాః = రజోగుణప్రధానులు, మధ్యే = నడుమ మరల నాజన్మములనే యెత్తి ఆ కర్మములనేచేయుచు, తిష్ఠన్తి = ఉందురు. తామసాః = తామసులు, జఘన్యగుణవృత్తిస్థాః = పైపయి నికృష్టములగు తమోగుణవ్యాపారములందుయుం దున్నవారై, అధః = పశ్వాది నీచయోనులయందు జనించుటను, గచ్ఛన్తి = పోవుచున్నారు.

తా. ఈ చెప్పఁబడినప్రకారమున సత్త్వవృద్ధి నొందుచున్నవారు ఊర్ధ్వముగాఁ బోవుదురు-అనఁగా క్రమముగా సంసారబంధమునుండి మోక్షము నొందుదురు. రజస్సు స్వర్గాదిఫలములందు పేరాస కలిగించునది కనుక రాజసులు తాము గోరిన స్వర్గాదిఫలములకు సాధనములుగా కర్మముల నాచరించి యాఫల మనుభవించి మఱల జనించి యాకర్మములనే యనుష్ఠింతురు గాన *మధ్యమందు నుందురు.

* నడుమ నుండుట, యనఁగా ఆ ఫలములనే కోరి యాకర్మములనే చేసి మఱల నాజన్మములనే యెత్తి మఱల నాకర్మములనే చేసి యా ఫలములనే యనుభవించుట యని-భావము.

అది పునరావృత్తిరూపమగుటచే దుఃఖప్రాయమే. తామసులు పయి పయి నీచములగు తమోగుణవ్యాపారములందు నెలకొన్నవారై అధోగతిపాలగుదురు-అనఁగా చండాలత్వము, పిదప దానికంటె నీచ వ్యాపారములు గల పశుత్వము, దానికంటె నీచవృత్తములైన క్రిమికీటాది జన్మములు, ఇట్లె స్థావరత్వము, పిదప గుల్మలతాత్వము, పిదప శిలాకాష్ఠలోష్టతృణాదిత్వమును బొందుదు రని యర్థము. తమోగుణముచేత విపరీతజ్ఞానము, దానిచేత పాపానుష్ఠానము, దానిచేత క్రమముగా చండాల పశు తిర్యక్క్రిమి కీట తరు గుల్మ లతాదిరూపమైన అధోగతులను బొందుదు రని యభిప్రాయము.

25

అవ. ఆహారవిశేషములచేతను ఫలాపేక్షారహిత సుకృతవిశేషములచేతను పరంపరగా (అనఁగా క్రమక్రమముగా) సత్త్వగుణము వృద్ధిఁజెందినవారు తక్కినగుణముల నతిక్రమించి తన్మూలమున ఊర్ధ్వగతిని బొందునట్టిప్రకారమును జెప్పుచున్నారు.

శ్లో॥ నాన్యం గుణేభ్యః కర్తారం యదా ద్రష్టాఽనుపశ్యతి।

24

గుణేభ్యశ్చ పరం వేత్తి మద్భావం సోఽధిగచ్ఛతి॥ 19

టీ. ద్రష్టా = ఆత్మవిదుఁడు, యదా = ఎప్పుడు (సత్త్వము వృద్ధిపొందినదశయందు), గుణేభ్యః=సత్త్వరజస్తమోగుణములకంటె, అన్యం=ఇతరమైనదానిని, కర్తారం = కర్తనుగా, నానుపశ్యతి = చూడఁడో (గుణములనే కర్తగాఁ జూచునో), గుణేభ్యశ్చ = గుణములకంటె, పరం=ఇతరుఁ డగు ఆత్మను, (అకర్తారం = కర్తకానివానినిగా), వేత్తి = తెలిసికొనుచున్నాఁడో, సః = వాడు, మద్భావం = నాతో సమాన మగునట్టిభావమును, అధిగచ్ఛతి = పొందుచున్నాఁడు.

తా. ఇట్లు సాత్త్వికాహారముల సేవించుటవలనను ఫలభిసంధి రహితభగవదారాధన రూపకర్మానుష్ఠానములచేతను రజస్తమస్సులను మరలఁ దలచూపనట్లు అడఁచి మిక్కిలి యుత్కృష్టమై యున్న సత్త్వమునందు నెలకొనియున్న యీ యాత్మవిదుఁడు *గుణములకంటె వేఱైనదానిని కర్తగా నెప్పుడు కనుఁగొనఁడో - అనఁగా గుణములే తమతమ కనుగుణములైన ప్రవృత్తులందు కర్తలైనవిగా నెప్పుడు కనుఁగొనునో; మఱియు కర్తలగు గుణములకంటె నన్యుఁడైన యాత్మను కర్త గానివానినిగా నెఱుఁగునో, అప్పుడు వాఁడు మద్భావమును (అనఁగా నాకుఁ గల యట్టిభావమును) బొందును. ఇందలిభావ మేమనఁగా- ఆత్మ, తనంత పరిశుద్ధస్వభావుఁ డగుటచే వానికి సాంసారిక సాత్త్విక రాజస తామస వివిధకర్మములందు కర్తృత్వము పూర్వపూర్వకర్మమూలమైన గుణసంగముచేఁ గలిగినది

26

గాని, ఆత్మ తనంతట కర్త గాఁడు, వాఁడు అపరిచ్ఛిన్నజ్ఞానైకాకారుఁడు, అని యిట్లు ఆత్మను ఎప్పుడు కనుఁగొనునో అప్పుడు మద్భావమును బొందు నని భావము.

---

* 'నాన్యం గుణేభ్యః కర్తార మనుపశ్యతి' అనుటను, 'కర్తారం (ఆత్మానం) గుణేభ్యః అన్యం నానుపశ్యతి' అని యన్వయముసేసి, కర్తయైన ఆత్మ, గుణములకంటె నన్యుఁడు కాఁడు అని యపార్థము గ్రహింపకుండుటకై, 'గుణేభ్యః అన్యంకర్తారం నానుపశ్యతి' అని యిన్వయముసేసి, గుణములకంటె అన్యమైనది కర్తగాదు-గుణములే కర్తయని యర్థము చెప్పఁబడినది. మఱియు పురుషధర్మభూతమైన ప్రయత్నమున కాశ్రయమైయుండుట యనెడి కర్తృత్వము ఆత్మకుఁ గలదు. అట్టికర్తృత్వము గుణములకు లేదని తెలుపుటకై 'తమతమ కనుగుణములైన ప్రవృత్తులందు' అని కూర్పఁబడెను. ఒకానొకచో అనాత్మవిదులకుఁగూడ అనాత్మయందు (అనఁగా గుణములందు) కర్తృత్వము కనుగొనుట గలదు గాన వారికిని ఈ యాత్మ విదునికిని తారతమ్య మేమి యని శంక రాఁగా దానిని పరిహరించుటకై 'గుణేభ్యశ్చ పరం వేత్తి' అని చెప్పఁబడెను. అనఁగా అనాత్మవిదుఁడు గుణముల కర్తృత్వమును మాత్రమే యెఱుఁగునుగాని గుణములకంటె వేఱైన యాత్మ అకర్తయని యెఱుఁగఁడు-ఈరెంటి నాత్మవిదుఁ డెఱుఁగును.

అవ. కర్తలగు గుణములకంటె వేఱై యకర్తయై యున్న యాత్మను కనుఁగొని భగవద్భావమును బొందుచున్నాఁ డని పూర్వము చెప్పఁబడెనుగదా. ఆ భగవద్భావ మెట్టిదో యిప్పుడు తెలుపుచున్నారు.

శ్లో॥ గుణా నేతా నతీత్య త్రీన్ దేహీ దేహసముద్భవాన్।
27
జన్మమృత్యుజరాదుఃఖై ర్విముక్తోఽమృత మశ్నుతే॥ 20

టీ. దేహీ=పురుషుఁడు, దేహసముద్భవాన్=దేహమువలనఁ బుట్టిన, ఏతాన్=ఈ, త్రీన్=మూఁడైన, గుణాన్=సత్త్వాదిగుణములను, అతీత్య=అతిక్రమించి, జన్మమృత్యుజరాదుఃఖైః=జననము మరణము ముదిమి యనువానివలనఁ గలిగిన దుఃఖములచేత, విముక్తః=విడువఁబడినవాఁడై, అమృతం=శుద్ధాత్మస్వరూపమును, అశ్నుతే=అనుభవించుచున్నాఁడు.

తా. ఈ దేహి, దేహాకారముగాఁ బరిణమించినదగు ప్రకృతి వలనఁ బుట్టిన యీ సత్త్వాదిగుణములను మూఁటి నతిక్రమించి వాని కంటె వేఱయి జ్ఞానైకాకార మైన యెవ్వ నాత్మస్వరూపము నవలోకించుచు, జననజరామరణాదులచేఁ గలుగు దుఃఖములనుండి విడివడినవాఁడై ఆత్మానుభవమును బొందును. ఇదియె 'మద్భావ' మని యర్థము.

అవ. ఇఁక అర్జునుఁడు. "గుణాతీతుని స్వరూపమును సూచించు

కనుక వీఁడే యధికుఁ డని భావము. 'గుణేభ్యః పరమ్' అనుచో గుణములకంటె ఏ విధమున ఆత్మ పరుఁ డని శంక రాఁగా 'కర్తలగు' అని కూర్పఁబడెను. అనఁగా గుణములు కర్తలు, ఆత్మ అకర్త, కనుక దానికంటె వేఱు అని ప్రకరణానుగుణముగాఁ జెప్పఁబడినది. అయినను 'కర్తా శాస్త్రార్థవత్త్వాత్' అని యాత్మకు కర్తృత్వము చెప్పఁబడినదే యన్నచో, ఆ కర్తృత్వము గుణసంకృతమేకాని స్వరూపసిద్ధము కాదనియు కనుక ఆత్మ తనంత కర్తగాదనియుఁ జెప్పఁబడినది.

ఆచార మెట్లుండును? వాఁడు గుణముల నతిక్రమించుటకు హేతు వేమి?" అని యడుగుచున్నాఁడు.

అర్జున ఉవాచ.

శ్లో॥ కైర్లిఙ్గై స్త్రీన్ గుణా నేతా నతీతో భవతి ప్రభో।

కి మాచారః కథం చైతాం స్త్రీన్ గుణా నతివర్తతే॥ 21

టీ. హేప్రభో = ఓకృష్ణా, ఏతాన్ = ఈ, త్రీన్ గుణాన్= మూఁడుగుణములను, అతీతః=అతిక్రమించినవాఁడు, కైఃలిఙ్గైః = ఎట్టి అంతరలక్షణములతో, (ఉపలక్షితః=కూడినవాఁడుగా) భవతి = అగుచున్నాఁడు, కిమాచరః=ఎట్టి ఆచారము గలవాఁడు, (భవతి=అగుచున్నాఁడు), కథంచ=ఏ ఉపాయముచేత, ఏతాన్ త్రీన్ గుణాన్ = ఈ మూఁడుగుణములను, అతివర్తతే=అతిక్రమించున్నాఁడు.

తా. కృష్ణా, *ఈసత్త్వాదిగుణముల మూఁటి నతిక్రమించినవాఁ డెట్టిలక్షణములతోఁ గూడియుండును? వాని కెట్టియాచార ముండును?- అనఁగా వానిస్వరూపమును దెలిసికొనుటకు గుఱుతైన వానియాచారం బెట్టిది యని యర్థము. వాఁడు ఏయుపాయముచేత ఈ సత్త్వాదిగుణత్రయము నతిక్రమించి వర్తించును?

---

* 'కైర్లిఙ్గైః' అని అంతరలక్షణములను, 'కి మాచారః' అని బాహ్యలక్షణములను, జెప్పుటచే ఈరెండును ఏకరాశిగాను ఒకప్రశ్నగాను గ్రహింపఁదగును. కనుక నీరెండిటియొక్క మొత్తమునకు, 'వానిస్వరూపమును (లక్షణము ననుట) దెలుపుటకు గుఱుతైనయాచార మెద్ది' యని యర్థము చెప్పఁబడెను. తాను గుణముల నతిక్రమించుట అంతరలక్షణములచేఁ దనకు మాత్రము తెలియును, పరులకుఁ దెలియుట బాహ్యాచారములచేతనే యని భావము. ఇచట గుణాతీతుని కనుఁగొనుట కాంతరలక్షణము లెవ్వి? బాహ్యలక్షణము లెవ్వి? గుణాత్యయమున కుపాయము లెవ్వి? అని మూఁడు ప్రశ్నలు గ్రాహ్యములు.

శ్రీ భగవా న్నువాచ.

శ్లో॥ ప్రకాశంచ ప్రవృత్తించ మోహ మేవచ పాణ్డవ।
న ద్వేష్టి సంప్రవృత్తాని న నివృత్తాని కాఙ్క్షతి॥ 22

టీ. హేపాణ్డవ=ఓయర్జునా, (యః=ఎవఁడు) సంప్రవృత్తాని= (అనిష్టవస్తువులయందు) ప్రవర్తించిన, ప్రకాశంచ=సత్త్వగుణకార్యమగు ప్రకాశమును, ప్రవృత్తించ = రజోగుణకార్యమగు వ్యాపారమును, మోహం చైవ=తమోగుణకార్యమగు అజ్ఞానమును, నద్వేష్టి =ద్వేషింపఁడో, నివృత్తాని=ఆత్మవ్యతిరిక్తములైన యిష్టవస్తువులయందు ప్రవర్తించి నివర్తించినవానిని, న కాంక్షతి=కోరఁడో.

తా. ఎవఁడు, ఆత్మవ్యతిరిక్తము లైన * అనిష్టవస్తువులయందుఁ (తత్సాధనములుగాఁ) బ్రవర్తించునట్టి సత్త్వగుణకార్యమగు ప్రకాశమును, రజోగుణమువలనఁ గలిగిన ప్రవృత్తిని, తమోగుణజన్యమైన మోహమును ద్వేషింపఁడో, అట్లే ఆత్మవ్యతిరిక్తములైన యిష్టవస్తువులయందు (తత్సాధనములుగాఁ బ్రవర్తించి నివర్తించినవానినే మఱలఁ గోరఁడో.

(అవ. శరీరముతోఁ గూడియున్నప్పుడు దాని యిష్టానిష్ట సాధనములందు వికారము లేక ఎట్లుండు ననఁగాఁ జెప్పుచున్నారు.)

---

* ఆత్మకంటె నితరమగువస్తువులు ఇష్టము లనియు అనిష్టము లనియు రెండు విధములు. గుణవశ్యుఁడు అనిష్టములను తత్సాధనములును సంప్రాప్తము లైనపుడు వానిని ద్వేషించుటయు, ఇష్టములును తత్సాధనములును ప్రవర్తించి నివర్తించినపుడు మఱల వానిని గోరుటయు, లోకప్రసిద్ధము. అయినను గుణాతీతునిలక్షణ మెట్లుండు ననఁగా అనిష్టవస్తువులందు వానికి సాధనములుగా సత్త్వాదిగుణకార్యములగు ప్రకాశాదులు ప్రవర్తించినను ద్వేషము లేకయు, ఇష్టవస్తువులయందు వానికి సాధనములుగానవి ప్రవర్తించి నిలిచిపోయినను మరల వానిని గోరకయు నుండును. అనఁగా సత్త్వాది గుణములు సహజముగా తటస్థించుచుండునని తలఁచునుగాని వానియం దనుకూల ప్రతికూలబుద్ధి చేయఁ డని భావము.

శ్లో॥ ఉదాసీనవ దాసీనో గుణై ర్యో నవిచాల్యతే।
గుణా వర్తన్త ఇ త్యేవ యోఽవతిష్ఠతి నేఙ్గతే॥ 23

టీ. ఉదాసీనవత్ = ఆత్మవ్యతిరిక్తము లైనవానియందు తటస్థుని వలె, ఆసీనః= ఊరక ఉన్నవాఁడై, యః — ఎవ్వఁడు, గుణైః= గుణముల చేత (పూర్వోక్తద్వేషాకాంక్షలద్వారా), నవిచాల్యతే= చలింపఁజేయఁ బడఁడో; గుణా ఏవ = గుణములే, వర్తన్తే ఇతి = తమతమ కార్యముల యందుఁ బ్రవర్తించుచున్నవని, యః= ఎవఁడు, అవతిష్ఠతి = మిన్నక ఉన్నాఁడో; నేఙ్గతే = గుణకార్యములైన ద్వేషాకాంక్షల ననుసరించి ప్రవృత్తిచేష్టలు సేయఁడో.

తా. ఎవఁడు, గుణవ్యతిరిక్తమైన యాత్మ నవలోకించుటవలనఁ దృప్తుఁడై, తక్కినవానియందుఁ దటస్థునివలె ఆసక్తి లేకయుండువాఁడై,[28] గుణకార్యములైన పూర్వోక్త ద్వేషాకాంక్షలవలన చలింపఁజేయఁ బడనివాఁడై యుండునో, ఎవఁడు ద్వేషాకాంక్షలు గలిగినను గుణ ములు తమతమ కార్యములగు ప్రకాశాదులందు వర్తించుచున్నవి[29] యని యనుసంధించుకొన్నవాఁడై మిన్నకుండునుగాని యా గుణకార్య ములకు[30] అనుగుణముగా చేష్టలు చేయఁడో, (వాఁడు గుణాతీతుఁ డనఁబడును)

శ్లో॥ సమదుఃఖసుఖ స్స్వస్థ స్సమలోష్టాశ్మకాఞ్చనః।[31]
తుల్యప్రి యాప్రియో ధీరస్తుల్యనిన్దాత్మసంస్తుతిః॥ 24

శ్లో॥ మానావమానయో స్తుల్య స్తుల్యో మిత్రారిపక్షయోః।
సర్వారమ్భపరిత్యాగీ గుణాతీత స్స ఉచ్యతే॥ 25

టీ. స్వస్థః = ఆత్మయందే అత్యంత ప్రీతిగలవాఁడగుటచే దానియందే నెలకొన్నవాఁడై, సుఖదుఃఖములయందు సమమైనచిత్తము గలవాఁడును సమలోష్టాశ్మకాఞ్చనః = మట్టిపెల్లను రాతిని బంగారమును, సమముగా చూచువాఁడును, తుల్యప్రియాప్రియః=ఇష్టానిష్టవిషయములందు సముఁడును, ధీరః = ప్రకృతాత్మల భేదము నెఱిఁగినవాఁడును, తుల్యనిన్దాత్మసంస్తుతిః= తన్నొరులు నిందించినను స్తుతించినను సమచిత్తము గలవాఁడును, మానవమానయోః = సమ్మానావమానములయందు, తుల్యః=సమబుద్ధి గలవాఁడును, మిత్రారిపక్షయోః =మిత్రపక్షమునందును శత్రుపక్షమునందును, తుల్యః = సమబుద్ధి గలవాఁడును, సర్వారమ్భపరిత్యాగీ (యః)=సమస్త సాంసారిక ప్రయత్నములను విడిచినవాఁడు నెవఁడో, సః=వాఁడు, గుణాతీతః=సత్త్వాది గుణములను జయించినవాఁ డని, ఉచ్యతే=చెప్పఁబడుచున్నాఁడు.

తా. (గుణాతీతుఁడు) తన యాత్మయె తన కత్యంత ప్రియమైనదిగాఁ గలిగియుండుటచే దానియందే నెలకొన్నవాఁడై దానికి వ్యతిరిక్తములైన పుత్రాదులయొక్క జన్మమరణాదులనెడి సుఖదుఃఖములందు సమచిత్తుఁడై యుండును. కావుననే మట్టిపెల్లనుగాని ఱాతినిగాని బంగారునుగాని సమానముగాఁ దలఁచును. కాఁబట్టియె ప్రియవిషయములుగాని అప్రియవిషయములుగాని సమానములుగా నెంచును. వాఁడు ప్రకృత్యాత్మవివేకకుశలుఁడై యుండును. ఈవివేకము వలన మనుష్యత్వాది దేహవికారములను వాఁడు ఆత్మగా భ్రమి

32

యింపఁడు గనుక ఆ మనుష్యత్వాదుల సౌందర్యవైరూప్యాది గుణాగుణములచేఁ గలుగు స్తుతినిందలు తద్వావిక్తమైన తన యాత్మకు సంబంధింపనివిగా అనుసంధించుచుండును గాన *ఆస్తుతినిందలందు సమచిత్తుఁడైయుండును. ఇట్లు స్తుతినిందలందు సమచిత్తుఁడై యుండుటచే

దానివలనఁ గలుగు మానావమానములందును అమానావమానములచేఁ గలుగు మిత్రశత్రుపక్షములందును తనకు సంబంధము లేమిని అనుసంధించుటవలననే సమచిత్తుఁడై యుండును. ఇంతేల, దేహి
33 34
యగుటవలన, గలుగు సంసారిక సమస్తారంభములను బరిత్యజించినవాఁ డగును. ఇట్టివాఁడే గుణాతీతుఁ డనఁబడును.

అవ. ఏవం రూపమైన గుణాత్యయమునకు ఉపాయములను (అనఁగా హేతువులను) జెప్పిరి. ఇప్పు డా హేతువులలో ప్రధానమైనదానిని జెప్పుచున్నారు.

శ్లో॥ మాం చ యోఽవ్యభిచారేణ భక్తియోగేన సేవతే।
స గుణాన్ సమతీత్యైతాన్ బ్రహ్మభూయాయ కల్పతే॥ 26

టీ. యః=ఎవఁడు, మాం=నన్ను, అవ్యభిచారేణ=చలింపని=ఐకాంతికమైన, భక్తియోగేనచ=భక్తియోగముచేతను, సేవతే=సేవించుచున్నాఁడో, సః=వాఁడు, ఏతాన్ గుణాన్=ఈ సత్త్వాదిగుణములను, సమతీత్య = అతిక్రమించి, బ్రహ్మభూయాయ = బ్రహ్మసమానరూపప్రాప్తికొఱకు, కల్పతే=అర్హుఁ డగు చున్నాఁడు.

తా. "నాన్యంగుణేభ్యః కర్తారమ్" ఇత్యాదులచేఁ జెప్పఁబడిన ప్రకృత్యాత్మవివేకమును అనుసంధించిన మాత్రమున గుణాత్యయము

---

* ఇందు 'నద్వేష్టి' మొదలుకొని 'ధీరః' అనువఱకు ఆంతరలక్షణములు, 'తుల్యనిన్దాస్తుతిః' అనుట మొదలుకొని 'సర్వారమ్భపరిత్యాగీ' అనువఱకు బాహ్యాచారలక్షణములు, ఇవియన్నియును గుణాత్యయమునకు ఉపాయములు, అని పూర్వోక్తప్రశ్నలు మూఁటికి నుత్తరములు దెలియునది. స్తుతినిందలను గైకొనుటవలన మానావమానములును వానిని చేయుటవలన శత్రుమిత్రులును గలుగుదురు. స్తుతినిందలనే పాటింపమిచే తక్కినవంతయుఁ గలుగనేరదని భావము. ప్రకృత్యాత్మవివేకమే యీస్తుతినిందాదులందు సమచిత్తత కలిగియుండుటకు మూలహేతు వని గ్రాహ్యము.

కలుగనేరదు. ఏల యన, అది కలిగినను అనాదికాలప్రవృత్తమైన విపరీత వాసనచే బాధితము కాఁగూడును. కనుక పరమకారుణికుఁడును[35] సత్య[36] సంకల్పుఁడును ఆశ్రితవాత్సల్యజలధియు[37] నైన నన్ను ఐకాంతికభక్తి[38] యోగముచేత నెవఁడు సేవించునో, అతఁ డీసత్త్వాదిగుణత్రయము అతిక్రమింపరాని దయ్యును దాని నతిక్రమించి బ్రహ్మభావమునకు యోగ్యుఁ డగును. అనఁగా యథావస్థితమును అమృతమును అవ్యయ మును అగు ఆత్మస్వరూపమును బొందు నని యర్థము.

అవ. 39

40

శ్లో. బ్రహ్మణోహి ప్రతిష్ఠాఽహ మమృత స్యావ్యయస్యచ।
*శాశ్వతస్య చ ధర్మస్య సుఖస్యైకాన్తికస్య చ॥ 27

టీ. హి = నేను భక్తియోగమునకు విషయముగుటవలన, అమృ తస్య — నిత్యుఁడును, అవ్యయస్య = జ్ఞానసంకోచరహితుఁడును నిర్వి కారుఁడునగు, బ్రహ్మణశ్చ = పరిశుద్ధాత్మస్వరూపమునకును, శాశ్వ తస్య = అతిచిరకాలము వర్తించునదయిన, ధర్మస్యచ = ధర్మఫల మగు అతిశయితైశ్వర్యమునకును, ఐకాన్తికస్య = పొందఁదగిన, నిరతిశయా నందసుఖస్యచ = మోక్షసుఖమునకును, అహం = నేను, ప్రతిష్ఠా =

* శాశ్వతిధర్మము ప్రాపకము. నిరతిశయైశ్వర్యము ప్రాప్యము. కనుక ప్రాపక మునే ప్రాప్యముగాఁ జెప్పుట యెటు ? అన్నచో, దీనికి ముందును వెనుకను జెప్పఁ బడిన అక్షరభగవత్ప్రాప్తులు ప్రాప్యము లగుటచే నడుమనున్నయిదియు ప్రాప్యమే కావలయును కనుక ఐశ్వర్యమని యర్థము గ్రాహ్యము. పూర్వము 'దైవీహ్యేషా... ప్రపద్యన్తే' అని యారంభించి, గుణాతిక్రమణములు తత్పూర్వకము లయిన అక్షరైశ్వర్యభగవత్ప్రాప్తులును భగవత్ప్రపత్తి యనెడియుపాయముచేతనే కలుగు నని ప్రతి పాదించిరి అట్లే ఇప్పుడును ఏకాంతభగవత్ప్రపత్తి యనెడి యుపాయముచేతనే గుణా త్యయమును తత్పూర్వక మయిన బ్రహ్మభావమును గలుగునని చెప్పఁబడినది.

ఆధార మైనవాఁడను- ప్రాపకుఁడను.

తా. నేను భక్తియోగమునకు విషయభూతుఁడగుటవలన నన్ను అవ్యభిచారి యగుభక్తియోగముచేత సేవింపఁగా నేను అమృతమును అవ్యయము నగు ఆత్మస్వరూపమునకును (కైవల్యప్రాప్తికిని),

41

అట్లె శాశ్వతం బగుధర్మమునకు (అనఁగా అతిశయితనిత్యైశ్వర్యము

42

నకు) ను, ఐకాంతిక మగు సుఖమునకును- అనఁగా 'వాసుదేవ స్సర్వమ్' ఇత్యాదులచే నిర్దిష్టుఁ డైనజ్ఞానికిఁ బ్రాప్య మగు మోక్షసుఖమునకును

43

నిర్వాహకుఁడ నై యున్నాను. 'శాశ్వతధర్మ' శబ్దము ప్రాపకమును జెప్పును. అయినను దీనికి ముందును వెనుకనుఁ జెప్పఁబడినవి ప్రాప్యములుగ నుండుటచే వానిసాహచర్యమునుబట్టి యిదియు ప్రాప్యమునే

44

గుఱించిన దగును. ఇం దభిప్రాయ మేమనఁగా- పూర్వమందు 'దైవీహ్యేషాగుణమయీ మమ మాయాదురత్యయా। మామేవ యే ప్రపద్యన్తే' అని యారంభించి గుణాత్యయమునకును తత్పూర్వకము లైన అక్షరైశ్వర్యభగవత్ప్రాప్తులకును భగవత్ప్రపత్తి యొక్కటియే ఉపాయమని ప్రతిపాదింపఁబడియుండుటవలన, గుణాత్యయమునకును తత్పూర్వకమయిన బ్రహ్మభావమునకును ఏకాంత మగుభగవత్ప్రపత్తి యొక్కటియే యుపాయ మగునని భావము.

ఇతి శ్రీ భగవద్గీతా సూపనిషత్సు బ్రహ్మవిద్యాయాం
యోగశాస్త్రే శ్రీకృష్ణార్జునసంవాదే గుణత్రయ
విభాగయోగో నామ చతుర్దశోఽధ్యాయః.

45. గీతార్థ సంగ్రహము.

చతుర్దశోఽధ్యాయః

గుణత్రయ విభాగయోగము - అవతారిక

1వ శ్లోకము

1. ఈ శ్లోకమున "భూయః ప్రవక్ష్యామి" అనుటచే చెప్పినదే చెప్పనేల యని యాశంకింపరాదు. వెనుకటి అధ్యాయమున సంగ్రహముగ జెప్పిన గుణము లాత్మను శరీరముతో బంధించురీతినే యీ యధ్యాయమున విస్తరించి చెప్పుచున్నాడు. కావున పునరుక్తిదోషము లేదు.

2వ శ్లోకము

అవతారిక

వెనుకటి శ్లోకమున ఇష్టప్రాప్తి చెప్పబడినది. ఈ శ్లోకమున అనిష్టనివృత్తి చెప్పబడుచున్నది. కాబట్టి పునరుక్తి దోషము లేదు.

3వ శ్లోకము

3. ఈ శ్లోకమున 'మమయోనిః' యని యన్వయించి యర్థమును చెప్పరాదు... అట్లు చెప్పినచో 'పరమాత్మకును వేరొక కారణ ముండవలసియుండును. ఆ యన్వయము "అహంకృత్స్నస్య జగతః ప్రభవః" "నేనే సమస్త జగత్తునకు కారణ"మను దానికి విరుద్ధము. మరియు నందే 'మత్తః పరతరంనాన్యత్ కిఞ్చిదస్తి ధనంజయ" అని తనకంటె గొప్పది మరియొకటి లేదనియును స్పష్టముగా నిషేధించుటయును కుదరదు. మరియు 'తస్మిన్ గర్భం దధామ్యహ' మ్మని నాకు కారణమైన దాని యందే నేను గర్భమును నెలకొల్పుచున్నాననుట సుతరాం విరుద్ధము.

'తాసాం బ్రహ్మమహద్యోనిః।
అహంబీజ ప్రదః పితా॥

దేవాది సరీసృపాంతయోనులయం దుద్భవించు ప్రాణులకు ప్రకృతికారణము. నే నాప్రకృతియందు వారివారి కర్మానుగుణముగ చేతనులను కూర్చుచున్నానను సూక్తియును విరోధించును.

కాబట్టి జగత్తునంతకును తండ్రియైయున్న తనకు జగద్గర్భాధానమునకు సమర్థమైన సాక్షాత్తుగా వికరించు నొకపదార్థమును ఇచ్చట యోనిశబ్దమున కర్థముగా జెప్పవలెను. అది ప్రకృతిగాక మరియొకటి యేదికలదు ? కాబట్టి 'యోనిః మహాద్బ్రహ్మమమ' అని యన్వయమే సరసమైనది.

పూర్వ—మరియు జగత్తునకంతకును యోనికాదగిన మహాద్బ్రహ్మ పరమాత్మయే కదా !

'వాసుదేవః పరాప్రకృతిః'
'యద్భూతయోనిం పరి పశ్యన్తి ధీరాః'
'కర్తార మీశం పురుషం బ్రహ్మయోనిమ్'

అను శ్రుతివాక్యములలో నా పరంబ్రహ్మమే జగద్యోనిగా చెప్పబడుచున్నాడుగదా ! అట్టితరి అహం యోనిఃపరంబ్రహ్మ అని సామానాధికరణ్యాన్వయము న్యాయముకదా ! 'మమ' యను వ్యతిరేక నిర్దేశమేల ? అన్నచో 'బ్రహ్మ పుచ్ఛం ప్రతిష్ఠా' యనునటుల నిచ్చటను భేదముగా జెప్పబడుట ఔపచారిక మనవచ్చునే యన్నచో.

వెనుకటి రెండుషట్కములలో చెప్పబడిన అర్థములను విశదపరచుటయేగదా మూడవ షట్కప్రయోజనము. కావున 7వ అధ్యాయములో 'భూమిరాపోఽనలోవాయుః' ఇత్యాదులచే "మే" యని తనకు శేషభూతముగా జెప్పబడిన ప్రకృతియే యిచ్చటను అచ్చటి 'మే' శబ్దమునకువలె సంబంధమును తెలుపు షష్ఠీ నిర్దేశముతో 'మమ'యనియు అచ్చట ప్రకృతిశబ్దమునకు పర్యాయమైన 'యోని' శబ్దముచేతను చెప్పబడినది. ఇచ్చట 'గర్భ' శబ్దము అచ్చట 'పరాప్రకృతి'గా జెప్పబడిన

'జీవసముదాయమే.' ఆ చేతనులు గావించిన పుణ్యాపాపముల ఫలానుభవమునకై ఆధానక్షేత్రముగా (భోగాయతనముగా) నిది తెలుపబడుటచే నేడవయధ్యాయమున జెప్పబడిన అపర ప్రకృతియే యిదియని జ్ఞాపకము చేయబడినది. అచ్చటనే 'ఏతద్యోనీని భూతాని' అని ప్రకృతికి యోనిశబ్దము పర్యాయముగా వాడబడుటయు గమనించవలెను. ఆ మూల ప్రకృతియే పంచభూతములకును వానిని బుట్టించిన అహంకారమునకును దానిని బుట్టించిన మహత్తత్త్వమునకును కారణమైనదగుటచే దానికి 'మహత్' అను విశేషణమనుచితముకాదు. బ్రహ్మశబ్దమును యౌగికముగా (గౌణముగా) కారణత్వ బృహత్త్వములున్న పరమాత్మేతరములయందును ప్రయోగించవచ్చును. అట్లు 'బ్రహ్మ నామరూపమన్నంచ జాయతే' అని శ్రుతిప్రయోగము గలదు. ఇంతమాత్రము పరమాత్మకు జగదుపాదానత్వమునకు భంగములేదు సరికదా అది మిక్కిలి యనుగుణముకూడను. నిర్వికారుడగు భగవంతుడు ప్రకృతివిశిష్టరూపముననే జగత్కారణుడగుట యెంతయో అనుకూలము. దాన నాతనికేవికారములును లేవనుట సుకరము. కావుననే వెనుకనే 'ఏతద్యోనీని భూతాని' యని చేతనా చేతన ప్రకృతులకు జగత్కారణత్వమును జెప్పి వెంటనే "అహం కృత్స్నస్య జగతః ప్రభవః ప్రళయస్తథా" అని తననిమిత్తోపాదానత్వములను సమర్థించుకొనెను.

4వ శ్లోకము

4. 7వ అధ్యాయమున 'యయేదం ధార్యతేజగత్' అని చేతన ప్రకృతిని యాధారముగాను అచేతన ప్రకృతిని ధార్యముగాను చెప్పి యిచ్చట 'తస్మిన్ గర్భం దధామి' యని వ్యుత్క్రమముగా చెప్పవచ్చునా? యన్నచో- ఇచ్చట ఆధారాధేయభావము దానికధీనమగుట వలనకని గ్రహించరాదు. వేరుచేసి ఎఱుంగుటకు శక్యముకాని సంయోగముమాత్రమే. నీటిలో నీసుకలసినట్లు అట్లు కూర్చుటకు ప్రయోజ

నము కర్మవశ్యులగు జీవులకు వారివారి కర్మానుగుణముగా ఫలము నిచ్చుటయే.

5వ శ్లోకము

5. ఇచ్చట ప్రసిద్ధిప్రాచుర్యము లేకుండుటచే భూతశబ్దమునకు మహత్తత్త్వాదిపరముగ నర్థమును జెప్పరాదు. 'సంభవస్సర్వ భూతానా' మని భూతశబ్దముచే సృజింపబడుట చెప్పబడుటచే నది సమస్తచేతనుల కును సమానమేగాన నా భూతశబ్దమునకు బ్రహ్మేశానాదులందరును అర్థముగా చెప్పబడవచ్చును.

ఆబ్రహ్మస్తంబ పర్యన్తాః
జగదన్తర్వ్యవస్థితాః।
ప్రాణినః కర్మజనిత
సంసార వశవర్తినః॥
బ్రహ్మాద్యా స్సకలా దేవాః
మనుష్యాః పశవస్తథా।
విష్ణుమాయా మహావర్త -
మోహాన్ధతమసావృతాః॥

అని సకలప్రాణులతో సమానముగ బ్రహ్మాదులకుకూడ పుట్టుక చెప్పబడుచున్నదిగదా !

6వ శ్లోకము

6. సాధారణరూపముగా సమస్తము నెఱింగినట్టియు, విశేషా కారముతో సమస్తము నెఱింగినట్టియు పరమాత్మయొక్క సంకల్ప రూపమైన జ్ఞానమునుండి జీవునకు భోగ్యభూతమైన పదార్థజాతమంతం యును నామరూపములతో బుట్టుచున్నది.

4వ శ్లోకము

అవతారిక

7. పూర్వశ్లోకములచే ప్రాకృతనైమిత్తిక సృష్టులకు కారణము పరమాత్మయేయని చెప్పబడెను. ఇప్పుడు నిత్యసృష్టికిని తానే కారణ మని చెప్పుచున్నాడు. ఇట్లు చెప్పుటచే పునరుక్తిదోషము పరిహరింప బడినది.

8. చతుర్ముఖ బ్రహ్మచే సృజింపబడిన దేవతిర్యఙ్మనుష్య స్థావర సృష్టికి పిమ్మటనుగూడ ప్రళయపర్యంతము సాధారణమైన క్షుద్రజంతు వుల సంతతిలోనైనను సర్వేశ్వరుడు ఉదాసీనుడై యితరులచే చేయిం చుచు నూరకొనడు. కాని 'దేవగంధర్వ యక్ష- ఇత్యాది గ్రంథమును చూడుము.

9. ఇచ్చట బీజమనగా నేమి ?

తనను 'పిత = తండ్రి' యనుటకు తానా (యోని) ప్రకృతియందు బీజమనబడు జీవులను చేర్చుటయేకదా ! దానికే

'తాసాం బ్రహ్మమహద్యోనిః।
అహం బీజప్రదః పితా॥

యనుటచే సేశ్వర సాంఖ్యులవలె ప్రకృతియే యుపాదానకారణ మనియు పరమాత్మ కేవల నిమిత్తకారణమనియు తోచునే- అది వేద విరుద్ధము కాదా !

మరియు నొకే యోనియందు ఒకేరీతిగ నుండు యొకేతండ్రి బీజమును కూర్చుతరిచుట్టుప్రాణులలో నీవైషమ్యమేల ? అనగా చెప్పు చున్నాడు.

"నేను బీజప్రదుడనగు......

ఇచ్చట గర్భశబ్దమునకు పర్యాయముగా వాడిన బీజశబ్దమునకు ఆయా సృష్టికి అనుగుణమైన చేతను లర్థము.

5వ శ్లోకము

10. మహాబాహో !

ఈ సంబోధనచే నీగుణసంబంధము భుజబలముచే నివారింపదగినది కాదోయి యని సూచింపబడినది.

11. సత్త్వాదిగుణములు శబ్దస్పర్శాదిగుణములవలె ప్రత్యక్షముగా గాన్పించవు. ఇంద్రియములకు గాన్పింపకున్నను అనుమానముచే తెలియవచ్చు ననుటకు వీలులేదు. శ్రీభాష్యమున 'నెన్నడు నెవ్వనికిని గాన్పించని వస్తువులను అనుమానముచే సాధింపరాదని నిష్కర్షింపబడెను. ఎన్నడు నెవ్వరికిని గాన్పించని యీ గుణములనుగూర్చి యుపదేశించుట కాకిపండ్లను గుఱించిన వర్ణనవలెనే యుండును. (అనగా-వ్యర్థము) కావున వైశేషికాదులు చెప్పినటుల వీనికి వేరే నిర్వాహము ను చేయుటయో యుచితమని శంకింపగా- చెప్పుచున్నారు.

దీనిభావ మేమనగా—

గుణములు కాన్పించకున్నను వానికార్యములగు ప్రకాశము-ప్రవృత్తి మోహము రూపములగు కార్యములు గాన్పించుచున్నవిగదా ! కారణములేక నేకార్యమైనను బుట్టదుగాన కాబట్టి యీ కార్యవిశేషముచే వీనికి కారణమైనవియు సామాన్యముగా సూచింపబడుటకు ఆక్షేపమేమి గలదు. ఆ కారణవిశేషములు సత్త్వాదిగుణములేయని శాస్త్రమును చెప్పుచున్నది. వీనిని గుఱించిన ఉపదేశము వ్యర్థమెట్లగును ?

విషముయొక్కగాని ఔషధముయొక్కగాని శక్తి, కంటికి గాన్పింపకున్నను వైద్యశాస్త్రములో నాశక్తినిగూర్చి మనము వినుట లేదా దానికి ప్రయోజనమేమి ? ప్రతికూలశక్తిగల విషమును వర్జించి యనుకూలశక్తిగల ఔషధమును స్వీకరించుటయేగదా !

అటులనే అనుకూలమగు సత్త్వగుణము నాదరించి ప్రతికూలమైన రజస్తమోగుణములను వర్జించుటయే ప్రయోజనమనుట కేమిసందేహము ?

12. కార్యములనుబట్టి యూహింపబడదగినవైనచో ప్రళయములో సుఖదుఃఖాదిగుణకార్యము లుండవుగదా! సత్త్వాదిగుణములు లేనట్లేగదా! అట్లగుచో నీ గుణములు స్వరూపానుబంధు లెట్లగును? అన్నచో నీగ్రంథముచే చెప్పుచున్నారు.

6వ శ్లోకము

13. ఇచ్చట మలమనగా చీకటియొక్క స్వభావమైన వెలుగునకు విరోధియగు ఆకారము.

14. 'నకాఙ్క్షే విజయం కృష్ణ! న చ రాజ్యం సుఖానిచ" అంటివి గాన నీకు సంగము లేదని తెలుపుటకై .'అనఘ' యని సంబోధించెను.

15. నిరూపక స్వభావమనగా-

స్వరూపమును తెలుపు స్వభావము.

16. సత్త్వగుణ మల్పమాత్రముగా కలసియున్న రజస్తమోగుణములుకూడ భ్రమాత్మకమైన బుద్ధివిశేషణమునకు హేతువులగుచుండగ సత్త్వగుణము ఒక్కటియే జ్ఞానమును బుట్టించునది యని చెప్పనేల? యని శంకింపగా- వస్తువులను- ఇత్యాది. రజస్తమస్సు లట్టివస్తువుల కలరూపజ్ఞానమును బుట్టింపజాలవు. దానిని బుట్టించునది సత్త్వగుణమొక్కటియే.

అట్టిచో రజస్తమస్సులు భ్రమకు అధిష్ఠానమైన త్రాడు-ముత్యపుచిప్ప మొదలగువానియొక్క యథార్థజ్ఞానమును బుట్టించుచున్నవే యన్నచో నది వానితో కలసియున్న సత్త్వాంశముయొక్క కార్యమని యెఱుంగవలెను.

17. ఇచ్చట ఒక ప్రశ్న బుట్టుచున్నది- వైదికకర్మలను చేయుటచే వానిఫలము ననుభవించుటకు మరియొక జన్మనెత్తిన నెత్తవచ్చును గాని లౌకికకర్మలట్టివి కావే. ఆ కర్మ లిచ్చటనే ఫలము నిచ్చునవిగ జూచుచున్నాముగదా! దానివలన మరియొకజన్మ రాదే; దృష్టాంతము

నకై దానిని చెప్పిరన్నను- అది యొక గొప్ప ప్రయోజనకారి కాదు. అనినచో- ఇచ్చట లౌకికమనగా- స్మార్తకర్మలని యర్థము. లేక నిషిద్ధ కర్మలని గాని యర్థము. 'శత్రుహింస' లౌకికశక్తిచే సుఖసాధనము కావచ్చును. దానికిగల అలౌకికశక్తిచే నది పాపిష్ఠజన్మ నిచ్చును అని భావము.

8వ శ్లోకము

18. "తమః తు"

ఇచ్చట 'తు' శబ్దము- తమస్సు వెనుక జెప్పబడిన రజస్సు వంటిదికాదు. ఇది మిక్కిలి నీచమైనది. కాబట్టి దీనిని బొత్తుగ దరిజేర నీయరాదని సూచించుచున్నది.

19. నిద్ర- ఇది బంధమునకెట్లు కారణమగుచున్నది ? అనగా- చేయవలసిన కర్మలను చేయనీయకపోవుటచేతను, చేసినను సకాల మున చేయక, నకాలమున చేయుటచేతను, పాపిష్ఠకలలను (దుస్స్వప్నములను) బుట్టించుటచేతను అని గ్రహించవలెను.

20. చేయరాని పనులను చేయుట యెట్లు పాపిష్ఠజన్మలకు కారణమో అటులనే చేయవలసిన పనులను చేయకుండుటయును పాపిష్ఠ జన్మకు కారణము.

"అకుర్వన్ విహితం కర్మ నిన్దితంచ సమాచరన్।
ప్రసజంశ్చేన్ద్రియార్థేషు ప్రాయశ్చిత్తీయతే నరః ॥"

అని స్మృతి తెలుపుచున్నది.

10వ శ్లోకము

అవతారిక

21. రజోగుణ తమోగుణములయొక్క అభివృద్ధిని యరికట్టుటకే యీ శ్లోకము చెప్పబడినది.

12వ శ్లోకము

22. ఆరంభః– ఇచ్చట ఆరంభమనగా– ఇహలోకఫలముల నోసంగు వ్యవసాయాదులనియును, పరలోకఫలముల నోసంగు యజ్ఞాదులనియు నర్థము.

అవతారిక

23. మరణసమయమున పెరిగియున్న సత్త్వాదిగుణములయొక్క ఫలము లిచ్చట వేరువేరుగా జెప్పబడుచున్నవి. అందులకు కారణమేమనగా– వాని ప్రమాదములను గ్రహించి యిప్పటినుండియు సావధానముగా నుండి రజోగుణ తమోగుణముల నరికట్టుటకై ప్రయత్నించవలెనని తెలుపుటయే.

19వ శ్లోకము

24. ఈ శ్లోకమున 'మద్భావ' మనగా– అభేదమని యర్థము కాదు. అట్లైనచో అధ్యాయ ప్రారంభమున చెప్పబడిన 'మమ సాధర్మ్య మాగతాః' అను దానితో విరోధించును.

వేదమున్ను– 'పరమం సామ్యముపైతి' యని సామ్యమునే చెప్పుచున్నది గాని ఐక్యమును జెప్పలేదు.

మరియొక శ్రుతియు–

"యథోదకంశుద్ధే శుద్ధ ఆసిక్తం తాదృగేవ భవతి" ఏవం మునేర్విజానత ఆత్మాభవతి గౌతమ!" అని శుద్ధమైన నీటితో జేరిన శుద్ధమైన నీరు నట్టిదేయగునట్లును పరమాత్మను జేరిన జీవు డట్టివాడే యగునని చెప్పుచున్నది.

మరియును– జనకునకు వసిష్ఠుడిట్లు చెప్పెను.

శ్లో॥ పరేణ పరధర్మాచ। భవత్యేష సమేత్యవై
విశుద్ధధర్మాశుద్ధేన బుద్ధేనచ న బుద్ధిమాన్
విముక్తధర్మాముక్తేన సమేత్యహి తథా భవేత్।

విమోక్షిణా విమోక్షీచ సమేత్యేహ తథాభవేత్।
స్వతన్త్రశ్చ స్వతన్త్రేణ స్వతన్త్రత్వ మవాప్నుయాత్॥ ఇతి

అనగా- ఎవ్వడెట్టిధర్మములు కలిగినవాని నుపాసించి యెట్టి ధర్మములతో కూడియున్నవానిని పొందునో తానట్టి ధర్మమును కల వాడే యగునని తాత్పర్యము.

25. 'ఊర్ధ్వం గచ్ఛన్తి సత్త్వస్థాః' అని 18వ శ్లోకమున సత్త్వగుణ నిష్ఠులకు మోక్షమును ఫలముగా జెప్పినచో నికముందు శ్లోకమున గుణాతీతునకు మోక్షఫలమును చెప్పుట యెట్లు ఘటించు ననగా జెప్పుచున్నారు- అనగా-

19వ శ్లోకము

25. ఆహారవిశేషాదులు సత్త్వాదిగుణవృద్ధికి కారణమని పూర్వాపర గ్రంథములకు తాత్పర్యము. సంసారమునకు ముఖ్యకారణమైన సత్త్వాది గుణత్రయము నతిక్రమించుట, సత్త్వమభివృద్ధిగా నున్నచో మోక్షపర్యంత ప్రాప్తియు సంగతములే.

26. గుణకార్యములయందు మాత్రమే కర్తకాదు. అసలు ఏ కార్యములయందును కర్త కాడన్నచో 'జక్షన్క్రీడన్' అను శ్రుతిలో జెప్పబడు మోక్షదశలోని కర్మలయందును కర్త కాకుండవలసివచ్చును.

20వ శ్లోకము

27. జన్మమృత్యు... దుఃఖైః-

జన్మ మొదలైనవాటివలన బుట్టునట్టి దుఃఖములచేతను అని గాని, జన్మ మొదలగు వికారములచేతను, వానివలన బుట్టినట్టి దుఃఖములచేతను అనిగాని యర్థము.

23వ శ్లోకము

28. బాహ్యవిషయములనుగూర్చి కార్యరూపముగ ప్రవర్తింపడని భావము.

29. ద్వేష - కాంక్షలనుబట్టి ప్రవర్తించడని భావము.

30. మిన్నకుండుట యనగా-

తమతమ కార్యముల నవి చేసుకొనుచున్నవి నాకేమి? యని యూరకుండునని భావము. ఇదియే ఔదాసీన్యము.

24వ శ్లోకము

31. ప్రియము గాని అప్రియము గాని తటస్థించినచో కొంచె మైనను చలించకుండుట యనినది 'తుల్యప్రియా ప్రియాది' శబ్దముల చేతనే చెప్పబడుటచే నిచ్చట 'ధీర' శబ్దమునకు దూషించినను భూషించినను సమచిత్తమును కలిగియుండుటకు కారణమైన బుద్ధిని కలిగి యుండుట యను నర్థము వచ్చునట్లు వ్యాఖ్యానములో 'ప్రకృత్యాత్మ వివేకకుశలః' అని వివరించిరి.

25వ శ్లోకము

32. గుణములను తెలుపుట స్తోత్రమనియు, దోషములను తెలుపుట నిందయనియును జెప్పుదురు. దేహాత్మల వివేకము కలవాడు తన శరీరమునందలి సౌందర్యాదుల నెత్తి స్తుతించుటకు గాని కురూపము నెత్తి నిందించుటకు గాని యెవ్వరైనను ఆరంభించినచో పరులను స్తుతించునట్లును నిందించినట్లును తలంచును గాన తనకు వారియందు ప్రేమను గాని ద్వేషమును గాని కలిగియుండడు. "మూర్ఖాః పూజిత పూజకాః" అనునటుల లోకులు తమను పొగిడిన వానిని ఆదరింతురు. నిందించువారి నవమానింతురు. మానము - అవమానముయొక్క పద్ధతులు లోక రివాజునుబట్టియు శాస్త్రములను బట్టియు నుండును. అనగా- "తనను సన్మానించువారు మిత్రులగుదురు. తన నవమానించువారు శత్రువు లగుదురు. ఇది లోకరివాజు. దానినిబట్టి చెప్పుచున్నారు. "తుల్య నిందా స్తుతిః" యనుటచే- వాచకస్తుతి నిందలు చెప్పబడుచున్నవి. మానావ మాన శబ్దములచే మానసిక కాయిక స్తుతినిందలని యర్థమును గ్రహించ వలెను.

సమబుద్ధిగల గుణాతీతునకు శత్రువులును మిత్రులు నుండురా ? యనగా–

వీరి దృష్టిలో నందరును సమానమైనవారే యని యుండును కాని పరులు వీరివిషయమై శత్రుమిత్ర భావములను కలిగియుందురు. దానిని బట్టి యీ శత్రుమిత్ర ప్రసంగమని గ్రహించవలెను.

34. ఆరంభమనగా– "ఆరభ్యత ఇత్యారమ్భః" అనగా "చేసిన దానికి ప్రతిక్రియ" యని భావము.

33. సాంసారిక సర్వారంభములను పరిత్యజించుటయే.

బాహ్యాచార లింగములు.

ఆంతరికములైన అద్వేషాదులచేతను బాహ్యములైన ఆరంభ పరిత్యాగములచేతను గుణాతీతుడు గుర్తింపబడును. అదియే గుణాతీతు డగుట కుపాయమున్నా

36వ శ్లోకము

35. సత్యసంకల్పుడైనను సర్వసము డగుటచే నుదాసీనుడు మాత్రము కాడనుటకు పరమకారుణికు డనబడెను.

36. పరమాత్మయొక్క సంకల్పము సంసారబంధ విషయమై నిరంకుశమైనట్లే. అది బంధమును బాపుటకును, నిరంకుశమే యగునని భావము.

37. దోష భూయిష్ఠులగు సంసారులయం దాతనికి దయయుం డుట కేమికారణ మన్నచో చెప్పబడుచున్నది. "ఆశ్రిత వాత్సల్యే" త్యాది– ఈ కారుణ్యమును వాత్సల్యమును చెప్పుటలో భావ మేమనగా–

ఆతని సత్యసంకల్పత్వము రక్షించుటకును శిక్షించుటకును సమా నమే యైనను అనుగ్రహ మతిశయించి యుండునని తెలుపుటయే.

38. మూలమున నున్న 'అవ్యభిచారేణ' అనుటకు ఇతర దేవత లను, ఇతర ఫలములను ఇతర సాధనములను విడుచుట యని భావము.

ఈ శ్లోకముచే సంగసహితమైన ఐకాన్తిక భక్తియోగముచే సేవింపబడినవాడై భగవంతుడే ముముక్షువునకు మోక్షము నొసంగు ననెడి భావము సూచింపబడినది.

27వ శ్లోకము

అవతారిక

39. బ్రహ్మసూత్రములలోని ఫలాధ్యాయములో ఫల మత ఉపపత్తేః' అను సూత్రమున చతుర్విధ పురుషార్థప్రాప్తియు కేవల పరమాత్మవలననే బడయదగినదే గాని మరియొకరివలన నది లభించదని తెలుపుటకై శ్రియఃపతికి సామాన్యముగా సకల ఫలప్రదత్వము చెప్పబడినది. అటులనే యిచ్చటను మధ్యమషట్కమున జెప్పబడిన ఐశ్వర్యము, కైవల్యము భగవత్ప్రాప్తి యనబడు మూడు పురుషార్థములకును శ్రియఃపతియే హేతువని తెలుపబడుచున్నది.

40. ఈ శ్లోకమున బ్రహ్మశబ్దమునకు 'సాక్షాత్పరం బ్రహ్మ' అర్థమనరాదు. అట్లగుచో– 'అహం బ్రహ్మణః ప్రతిష్ఠా' 'అని నేను బ్రహ్మమే' అని చెప్పుట యసంగతమే. చెప్పెడువాడే గదా బ్రహ్మ. తనకు తానే ప్రతిష్ఠ యెట్లగును? "ప్రతిష్ఠ" యనగా 'ఆధారమైన వాడని' యర్థము. ప్రాపకుడును అనియు నర్థము.

"భోక్తా భోగ్యం ప్రేరితా" అని బ్రహ్మ మూడంశలుగా నుండును. అందు ప్రేరి యనబడు నియంత అనగా ఈశ్వరుడు బ్రహ్మకంటె వేరుగాన ప్రాప్యప్రాపక భావము సంగతమే యనరాదు. ఈశ్వర బ్రహ్మలకు భేదములేదని నిరూపింపబడినది కదా! సవిశేషమగు బ్రహ్మకు నిర్విశేషమైన బ్రహ్మప్రాపకమని గాని, జీవాత్మ పరమాత్మలకు ప్రతిష్ఠ యనిగాని చెప్పరాదు. అది శ్రుతిస్మృతులకు విరుద్ధమగుటచే నిర్మూలము.

"జ్ఞానీత్వాత్మైవ మేమతం" అని పరమాత్మ తనకు జీవుని యాధారమైన ఆత్మనుగా చెప్పినను అది 'మేమతం' అని విశేషించి

తన యభిప్రాయమని చెప్పుటచే నది ప్రశంసాపరము గాని తత్త్వము కాదు. పోనిండు– 'బ్రహ్మ' శబ్దమునకు మూలప్రకృతి యని యర్థమును జెప్పెదమనిన ఇప్పుడు పరమాత్మకు చెప్పబడు కారణత్వ ప్రకరణములో నది యసంగతము.

ఇక వీనికి నిర్దుష్టమగు నర్థమేది యనగా– "బ్రహ్మ భూయాయ కల్పతే" యని జీవునకు ఫలదశలో శుద్ధస్వరూపమే యిచ్చట బ్రహ్మ శబ్దమునకు అముఖ్యార్థముగా స్వీకరించవలెను. అట్టి శుద్ధాత్మ స్వరూపమునకు భగవంతుడే కారణమనుట సరసము. అనగా– ముముక్షువగు చేతనునకు పరబ్రహ్మతో సమానమైన పరిశుద్ధస్వరూపము లభించుటలో శాస్త్రమున జెప్పబడిన సిద్ధసాధ్య పదార్థములలో ముఖ్యకారణమైనదేది యనగా– 'నేనే' యని పరమాత్మ స్వయముగ సెలవిచ్చుచున్నాడు.

లేక– ప్రతిష్ఠాశబ్దమునకు ప్రాపకమని గాక ఆధారమని యర్థమును చెప్పవచ్చును. ఆ యాధారత్వము నియమనగర్భితము. ఈ విషయము 'ఏతస్యతా అక్షరస్య ప్రశాసనే' యని శ్రుతిచేతను, 'సాచ ప్రశాసనాత్' అను బ్రహ్మసూత్రముచేతను చెప్పబడుచున్నది.

కాబట్టి శుద్ధాత్మ స్వరూపమునకును నిర్వాహకుడు తానే కావున ప్రకృతమగు బ్రహ్మభావము (బ్రహ్మసాసాదృశ్యము) పరమాత్మ భక్తిచే మాత్రమే సిద్ధించునది యని తాత్పర్యము.

27వ శ్లోకము

41. ఇచ్చట– శాశ్వతధర్మమనగా అతిశయిత నిత్యైశ్వర్యము–

ఇచ్చట చెప్పబడిన ఐశ్వర్యము ఇంద్రుడు బ్రహ్మ మొదలగువారనుభవించు భోగములకంటె గొప్పదని యర్థము. ఇది శాశ్వతమైనదనుటకు తాత్పర్యము చాలాకాలముండుట మాత్రమే.

42. సుఖము ఐకాంతికమనుటకు ఏకాంతియగు భక్తునిచే పొందబడు సుఖమని యర్థము. ఏకాంతి యనగా 'ఏకభక్తి' యనినటుల ఫలమునందును ఫలమునిచ్చువాడుగాన భగవంతుని యందును గాక ఫలాశ లేక కేవల భగవంతునియందే భక్తి కలవాడని యర్థము. "ఇచ్ఛా ద్వేషస్సుఖం దుఃఖం" అని క్షేత్రకార్యములలో సుఖముకూడ చెప్పబడుటచే సుఖములన్నియు శరీరమునుండి పుట్టు కార్యములే యని తలంపరాదు. ఇచ్చట చెప్పబడు సుఖము 'రసం హ్యేవాయం లబ్ధ్వానన్దీ భవతి' అని రసమని చెప్పబడు సుఖమొక విలక్షణసుఖమని గ్రహించవలెను. 'అశరీరం వా వసన్తం ప్రియా ప్రియే నస్పృశతః' అనుటచే మోక్షదశలో దుఃఖములతో పాటు సుఖముకూడ నుండదనుటచే నైయాయికులు చెప్పునట్టి పాషాణావస్థ మోక్షమని గ్రహించరాదు. ఇచ్చట సుఖమనగా దుఃఖముతో కలసిన సుఖమని యర్థము. అది లేదని చెప్పబడుటచే మోక్షమున నిరతిశయసుఖానుభవ ముండుటలో నాక్షేప మేమియును లేదు.

43. 'శాశ్వత ధర్మ' శబ్దమునకు భాష్యకారులు 'ఐశ్వర్య' మని లక్ష్యార్థమునుచెప్పిరి. ముఖ్యార్థమునకు బాధ యున్ననే లక్ష్యార్థమును స్వీకరించవలెను. ఇచ్చట ముఖ్యార్థమగు సాధనమైన ధర్మమే యర్థము. 'నారాయణ శ్శాశ్వతధర్మగోప్తా' అని దానిని పాలించువాడు నారాయణుడేయని ప్రసిద్ధి కలదు. ధర్మశబ్దమునకు శాశ్వతవిశేషణముండుటచే కృతయుగ ధర్మమని యర్థము. ఆధర్మము ప్రళయాదులయందును పాషండుల ఉపద్రవ సమయములలోను క్షీణించినచో 'యదా యదా హి ధర్మస్యగ్లానిర్భవతి భారత' యని చెప్పినట్లు క్రమముగ నాతడే పాలించునుగాన దానికాశ్రియఃపతియే ప్రతిష్ఠయనుట సమంజసము — అని శంకింపగా చెప్పుచున్నారు — 'శాశ్వత ధర్మశబ్దము' ఇత్యాది.

"బ్రహ్మణోహి" యనుటద్వారా ప్రాప్యస్వరూపము తెలుపబడినది.

'శుభస్యైకాన్తి కస్యచ' అనుటచే అల్పత్వాది దోషములు కలవగుటచే దూషించబడిన ఆత్మానుభవ సుఖమున్ను, ఐశ్వర్యసుఖమున్ను నిజముగ పొందదగిన సుఖములు కావని సూచింపబడెను. 'శాశ్వతస్య చ ధర్మస్య' అనుటచే వెనుక ఎనిమిదవ యధ్యాయమున చెప్పబడిన ఐశ్వర్యమే లక్షణావృత్తిచే జెప్పబడినది. పూర్వాపరశబ్ద సందర్భములచే "అగ్ర్యప్రాయ న్యాయము" నవలంబించి సాధనవాచక శబ్దముచే సాధ్యమే చెప్పబడినదని గ్రహించవలెను. అందువల్లనే యిచ్చట ధర్మశబ్దమునకు కృతయుగధర్మము చెప్పబడలేదని స్పష్టము.

44. ఇచ్చట అప్రసక్తమైన ఐశ్వర్యమును జెప్పనేల? గుణాతీతుడగుటకు ప్రధానకారణమును చెప్పుటగదా యిచ్చట ప్రసక్తమైనది. అతిశయితైశ్వర్యమునకు తాను ప్రతిష్ఠ—(ఆధారము = ప్రాపకము) యగుట ప్రసక్తమైన గుణాతీతుడగుటకు కారణము అవ్యభిచరిత భక్తియోగము కారణమన్నచో గుణాతీతుడైనకదా అత్యంతభక్తియోగము సిద్ధించునది. అన్యోన్యాశ్రయము రాదా? అన్నచో చెప్పబడుమన్నది—'ఇందభిప్రాయ మేమనగా—ఇత్యాది.

వెనుక చెప్పబడిన సకలపురుషార్థములున్ను తన యధీనమని భగవంతు డిచ్చట చెప్పుటచేగుణాతీతుడై బ్రహ్మభావమునకు యోగ్యుడగుటయున్ను తనయధీనమేయని నిరూఢముగా నిరూపించుటకు ముఖ్యప్రయోజనము.

ఇచ్చట చెప్పబడిన అవ్యభిచరిత భక్తియోగశబ్దము భక్తికి అంగమైన ప్రపత్తినికూడ క్రోడీకరించుటచే పూర్వోత్తర గ్రంథముల కేకార్థపరత్వము సిద్ధించినది.

గీతార్థసంగ్రహము

18 శ్లోకము

గుణబన్ధవిధా, తేషాం,
కర్తృత్వం తన్నివర్తనమ్.
గతిత్రయ స్వమూలత్వం
చతుర్దశ ఉదీర్యతే.

తాత్పర్యము

పరిశుద్ధమైన ఆత్మను గుణములెట్లు బంధించుచున్నవో, అవి జీవునకు సాంసారిక కర్మలయందు కర్తృత్వము నెట్లు కలుగచేయుచున్నవో, ఆగుణములను తొలగించుకొను విధానమేదియో అక్షరము (కైవల్యము) ఐశ్వర్యము భగవత్ప్రాప్తి యనెడి మూడు పురుషార్థములకును భగవంతుడెట్లు మూలమగుచున్నాడో యీ పదునాల్గవ యధ్యాయమున చెప్పబడినది.

శ్రీ భగవద్గీతా- పఞ్చదశోఽధ్యాయః

పురుషోత్తమ ప్రాప్తియోగః

అ వ తా రి క.

* క్షేత్రాధ్యాయ మైనత్రయోదశాధ్యాయమునందు క్షేత్ర క్షేత్రజ్ఞ భావములను బొందిన ప్రకృతిపురుషులస్వరూపమును విశోధించి, పరిశుద్ధుఁడును అపరిచ్ఛిన్నజ్ఞానై కాకారుఁడు నగు పురుషునికే దేవాద్యాకారములుగా పరిణమించి కలుగునట్టి ప్రకృతితోడిసంబంధము ప్రాకృతగుణ సంగప్రవాహమువలనఁ గలిగినదై యనాదిగా నుండునని చెప్పఁబడినది. తరువాతియధ్యాయమునందు పురుషునికి కార్యకారణోభయావస్థలందును గుణ సంగమువలనఁ గలుగునట్టి ప్రకృతిసంబంధమును భగవంతుఁడే చేయుచున్నాఁ డని చెప్పి, గుణములతోడి సంగము గలుగు ప్రకారమును సవిస్తరముగా ప్రతిపాదించి, గుణసంగ నివృత్తిపూర్వకమైన ఆత్మయాథాత్మ్యప్రాప్తియును భగవద్భక్తివలననే కలుగునని చెప్పబడినది. ఇప్పుడు పూర్వాధ్యాయముకడపట 'మాంచ' అని భజింపవలసినట్లుగా చెప్పఁబడిన యాభగవంతునికి, క్షరుడైనబద్ధుఁడును అక్షరుడైనముక్తుఁడును (అనఁగా బద్ధసమూహమును ముక్తసమూహమును రెండును) విభూతి యగు ననియు, భగవంతుఁడు నిఖిలహేయ ప్రత్యనీక కల్యాణగుణైకతానుఁ డగుటచే 'విభూతిభూతు లైన బద్ధముక్తపురుషు లిరువురికంటెను మిక్కిలి యుత్కృష్టుఁడై విసజాతీయుఁ

---

* ప్రథమషట్కమందుఁ జెప్పఁబడిన ప్రకృతిపురుషులును వారి ప్రకారవిశేషములును గడచినరెండధ్యాయములందును విశోధింపఁబడినవి.' అనఁగా ప్రకృతియు దాని గుణములును ఎవని కధీనమైనస్థితి గలవియో, పురుషుఁడేయపరాధముచే బద్ధుఁ డయ్యెనో ఎవనిప్రసాదమువలన మోక్షముఁ జెందునో యవి చెప్పఁబడినవి. మధ్యమషట్కమందు జెప్పబడిన పరమాత్మ ఇప్పుడు ఈయధ్యాయమున విశోధింపఁబడుచున్నాఁడని భావము.

డగునుగాన * పురుషోత్తముఁ డగు నని యుఁ జెప్పుట కారంభించుచు న్నారు. అందు మొదట అసంగమనెడి యాయుధముచే సంసారబంధ మును ఛేదించుకొన్న యక్షరమను విభూతిని జెప్పుటకై, ఛేదింపఁదగిన దై బంధరూపముగా విస్తరించియుండు అచిత్పరిణామవిశేషమైన సం సారమును అశ్వత్థవృక్షరూపముగాఁ గల్పించుకొని చెప్పుచున్నారు. 1

శ్రీభగవానువాచ

2

శ్లో॥ ఊర్ధ్వమూల మధశ్శాఖ మశ్వత్థం ప్రాహు రవ్యయమ్।

3 4

ఛన్దాంసి యస్య పర్ణాని య స్తం వేద స వేదవిత్॥ 1

టీ. (యం) అశ్వత్థం — ఏసంసారమనెడి అశ్వత్థమును, ఊర్ధ్వమూ లం = మీఁదవేళ్లు కలదనియును, అధశ్శాఖం = క్రిందికి కొమ్మలు గల దనియును, అవ్యయం = ప్రవాహరూపముగా నిత్యమనియును, ప్రాహుః = (శ్రుతులు) చెప్పుచున్నవో, యస్య = ఏ సంసారవృక్షమునకు, ఛన్దాంసి = కామ్యకర్మప్రతిపాదకములగు శ్రుతులు, పర్ణాని = ఆకుల వలె వృద్ధిచేయునవియో, తం = సంసారరూపమైన అట్టి అశ్వత్థమును, యః = ఎవఁడు, వేద = తెలిసికొనుచున్నాఁడో, సః = వాఁడు, వేద విత్ = వేదము నెఱిఁగినవాఁడు.

తా. * సంసార మనెడి యేయశ్వత్థవృక్షమును 'ఊర్ధ్వమూలోఽ

---

* పురుషులకంటె నుత్తముఁ డగుటచే పురుషోత్తముఁ డని భావము. అసంగమును ఆయుధముగా రూపించుటకు సరిగా దానిచే ఛేదింపఁదగిన సంసారమును అశ్వత్థవృ క్షముగా రూపించినా రని తెలియునది. ఇచ్చట అశ్వత్థ మనఁగా మూలప్రకృతి యని భావింపరాదు. ఏలన, దానిపరిణామమైన దేహాదులే సాక్షాత్సంగమునకు విషయ మగును గాని అది కానేరదు మఱియు నది నాశరహిత మైనదిగాన అసంగశస్త్రముచే ఛేద్య మగు నని చెప్పరాదు దాని పరిణామములే ఛేద్యము లనఁదగును. కనుక నిచట అచిత్పరిణామవిశేష మైనసంసారము గ్రహింపఁబడినది.

* బ్రహ్మాదిస్తంబపర్యంత మైన చరాచరాత్మకప్రపంచమే సంసారమండలము. ఈ సంసారమే యిచట అశ్వత్థవృక్షముగా రూపింపబడినది. ఇది మొదట బ్రహ్మవలన

వాక్శాఖ ఏషోఽశ్వత్థ స్సనాతనః' (కఠ. ౬-౧) 'ఊర్ధ్వమూలమవాక్శాఖం వృక్షంయో వేదసంప్రతి' ఇత్యాదులగుశ్రుతులు ఊర్ధ్వమూలముగను అధశ్శాఖముగను అవ్యయముగను జెప్పుచున్నవి- సప్తలోకములకు మీఁద నున్న చతుర్ముఖుఁడు మొదలగుటచే అది ఊర్ధ్వమూలమగును. భూమియందున్న సకలము లగు నరపశుమృగక్రిమికీటపతంగ స్థావరములు కొనలుగాఁ గలదగుటచే క్రిందుగా శాఖలుగలది యగును; అసంగమునకు హేతుభూతమగు మంచిజ్ఞాన ముదయించువఱకును ప్రవాహరూపమున అనువర్తించుచు అచ్ఛేద్యమగుటచే అది అవ్యయ మగును. ఆయశ్వత్థమునకు ఛందస్సులు ఆకు లని చెప్పుదురు. ఛందస్సు లనఁగా శ్రుతులు. "వాయవ్యం శ్వేత మాలభేత భూతికామః" (యజు. కా. ౨-౧-౧.) (ఐన్ద్రాగ్న మేకాదశకపాలం నిర్వపేత్ప్రజాకామః" (యజు.

నుండియే యుత్పన్నమగుచున్నదిగాన బ్రహ్మయే దీనికి వేరు. అతఁడు సప్తలోకములకు మీఁదుగా నుండుటచే దీనివేరు పైనుండు నని చెప్పఁబడినది. భూమియందు వసించునట్టి నరపశుమృగ క్రిమికీటపతంగాత్మకము లగు జంగమములును స్థావరములు నైనవస్తువులెల్ల దీనికి కొమ్మలవంటివి. ఇవి భూమియం దుండుటచే క్రింద కొమ్మలు గలిగినదని చెప్పఁబడెను. మఱియు వేదములు త్రివర్గపరము లని అపవర్గపరములని రెండువిధములు. అందు త్రివర్గపరములై నవి 'వాయవ్యం శ్వేతమాలభేత భూతికామః ఐంద్రాగ్న మేకాదశకపాలం నిర్వపేత్ప్రజాకామః, అని కామ్యకర్మములను ప్రతిపాదించి సంసారమును వృద్ధిచేయుచున్నవి. వృక్షమాకులచేఁ బెరుగునట్లు సంసారవృక్షమిట్టివేదములచేఁ బెరుఁగుటచే వీనిని దానికి ఆకులుగ రూపించినవారైరి. అపవర్గపరములైన వేదములు సంసారచ్ఛేదమును జెప్పును. ఛేదింపవలసినవృక్షముయొక్క స్వరూపము నెఱుఁగుట దానిని ఛేదించునుపాయము నెఱుఁగుట కుపయోగించును. కనుక సంసారవృక్షస్వరూపము నెఱిఁగినవాఁడు తచ్ఛేదనోపాయమునుగూడ, అనఁగా ఆయుపాయమును జెప్పువేదములనుగూడ, నెఱింగినవాఁ డగును. కనుక 'వేదవిత్' అగును. మంచిజ్ఞాన ముదయించువఱకు ఈసంసారము ప్రవాహమువలె నెడతెగక యనువర్తించుచుండును గాన దీనిని ఛేదించుటకు శక్యముగాదు కనుకనే యిది అవ్యయ మనఁబడినది. వేదములు కూడ 'ఊర్ధ్వమూలో...ఊర్ధ్వమూల...సంప్రతి' అని యీవృక్షమును జెప్పుచున్నవి. దీని ననుసరించియే యిచటను జెప్పఁబడినదని తెలియునది.

కా. ౨-౧) ఇత్యాదిశ్రుతులచే ప్రతిపాదితము లయినకామ్యకర్మముల చేత ఈసంసారవృక్షము పెరుఁగుచున్నది. కావున ఛందస్సులే దాని యాకులుగా చెప్పఁబడెను- ఆకులచేతనేకదా వృక్షము పెరుగుచున్నది. ఎవఁడు ఇట్టిదయిన యాయశ్వత్థమును దెలియునో వాఁడు వేదవిదుఁడు,

4
వేదము సంసారవృక్షమును ఛేదించుట కుపాయమును జెప్పెడినిగదా; ఛేదింపఁదగిన దైన వృక్షముయొక్క స్వరూపము నెఱుఁగుట ఛేదించు నుపాయము నెఱుఁగుటకు ఉపయోగించునుగాన (అట్టియుపాయమును జెప్పువేదమును సైతము తెలియవలసినవాఁ డగుటచే) వేదవిదుఁ డని చెప్పఁబడుచున్నాఁడు.

శ్లో. అధ శ్చోర్ధ్వం ప్రసృతాస్తస్య శాఖా
గుణప్రవృద్ధా విషయప్రవాలాః।
అధశ్చమూలా న్యనుసన్తతాని
కర్మానుబన్ధీని మనుష్యలోకే॥ 2

టీ. తస్య = ఆ సంసారవృక్షముయొక్క, (అపరాః) శాఖాః = (వేఱుకొన్ని) కొమ్మలు, అధశ్చ = భూలోకమునందు మనుష్యపశ్వాది రూపముగాను, * ఊర్ధ్వంచ = మీఁదుగా గంధర్వయక్ష దేవాది

* 'అధశ్శాఖమ్' అని కొమ్మలు క్రిందుగా ప్రసరించుటను వెనుక జెప్పి యిప్పుడు 'ఊర్ధ్వమ్ ప్రసృతాః' అనుట విరుద్ధము కాదా యనినచో బ్రహ్మనుండి క్రిందికి ప్రసరించిన మనుష్యాదిశాఖలే మఱల ఊర్ధ్వముగా ప్రసరింపలేదు గాని వానినుండి వేఱు కొన్ని శాఖలు అట్లు ప్రసరించినవిగా తెలియుచున్నది. కనుకనే 'వేఱు కొన్ని' అని కూర్పఁబడినది. కర్మలోకమునుండి గంధర్వాదిరూపముగా మీఁదఁ బ్రసరించుటచే 'ఊర్ధ్వమ్' అనఁబడినది గాని బ్రహ్మలోకమునుండి ప్రసరించుటచేఁగాదు. కనుక విరోధము లేదు. ఈ కర్మలోకమునందుఁ జేయు పుణ్యకర్మములవలన గంధర్వయక్షాదులుగాను పాప కర్మములవలన మనుష్యపశ్వాదులుగాను బుట్టుచున్నారని భావము. కనుకనే 'ఆయా కర్మములచే నైన' అని కూర్పఁబడినది. సత్త్వాదిగుణప్రవాహమే ఉత్తరోత్తరజన్మహేతువుగాఁ జెప్పఁబడుటవలన అవియె జలమువలె ఈశాఖలను వృద్ధి పొందించుచున్నవి.

రూపముగాను, ప్రసృతాః=ప్రసరించినవి. గుణప్రవృద్ధాః= సత్త్వాదిగుణ ములచే మిక్కిలి పెరిఁగినట్టివి. విషయప్రవాలాః=శబ్దాదివిషయములే చిగుళ్లుగాఁగలవి. అధశ్చ = క్రిందను— మనుష్యలోకమునందు ననుట, కర్మానుబన్ధీని=ఎడతెగక కూడ వచ్చుచున్నట్టి కర్మము లనెడి, మూలాని=వేళ్లు, అనుసన్తతాని=విస్తరించియున్నవి.

తా. ఆసంసారవృక్షమునకు మనుష్యాదిరూపములైన శాఖలు చెప్పఁబడెనుగదా. మరల ఆశాఖలనుండి ఆయాకర్మములద్వారా ఉపశాఖలు మనుష్యపశ్వాదిరూపమున క్రిందుగను, గంధర్వ యక్ష దేవాది రూపమున మీఁదుగను వ్యాపించియున్నవి. అవి సత్త్వాదిగుణములచే మిక్కిలి పెరిఁగినవి. శబ్దాదివిషయములు వానిచిగుళ్లు. (మీఁద వేరుండుటఁబట్టి క్రింద కొమ్మలు ప్రసరించినఁ బ్రసరించునుగాక; మరల నా కొమ్మలే క్రిందికిని మీఁదికిని బ్రసరించు టెట్లు? అనఁగాఁ జెప్పుచున్నారు.

ఈసంసారవృక్షమునకు బ్రహ్మలోకము మూలము. మనుష్యలోకము

6

మొన గదా. ఆ మనుష్యలోకము నందును, ఎడతెగక కూడవచ్చునట్టి

7

*కర్మము లనెడిమూలములు విస్తరించి యున్నవి. మనుష్యత్వావస్థ యందుఁ జేయఁబడిన కర్మములచేతఁగదా క్రిందుగా మనుష్యపశ్వాదులును, మీఁదుగా దేవాదులును అగుచున్నారు.

8

శ్లో॥ న రూప మస్యేహ తథోపలభ్యతే।

9

నాన్తో న చాది ర్న చ సమ్ప్రతిష్ఠా॥ 2½

టీ. అస్య=ఈసంసారవృక్షముయొక్క, రూపమ్ = స్వరూపము,

కనుక 'గుణప్రవృద్ధాః' అనఁబడినది. శాఖలయందు చిగుళ్లెట్లు భోగ్యములో అట్లే దేవాది రూపములైన శాఖలయందు శబ్దాది విషయములు భోగ్యములు గాన చిగుళ్లుగా రూపింపఁబడెనని తెలియునది.

* కర్మములను మూలములు (వేళ్లు) అనుట యెట్లు? అన్నచో, కర్మమువలన మనుష్యపశ్వాదిజన్మములును దేవాదిజన్మములును గలుగును. మనుష్యపశ్వాదులను దేవాదులను శాఖలుగా రూపించుటచే వాని కుత్పత్తిహేతువులైనకర్మములు మూలములుగా రూపింపబడినవి. ఉత్కృష్టులైన దేవాదులు మీఁదుగాఁ బ్రసరించినశాఖలుగాను నీచ

తథా=ముందు నిర్దేశింపఁబడినట్లు, ఇహ=ఇందు-ఇందలి సంసారులచేత, న ఉపలభ్యతే=తెలియబడకున్నది. అన్తః = దీనినాశము, (తథా = అసంగముచేఁ గలుగునదిగా), న ఉపలభ్యతే=తెలియబడకున్నది. ఆదిశ్చ=ఆదియును-దీనికి గుణసంగమే మొదలనియు, న (ఉపలభ్యతే) = తెలియఁబడకున్నది. సమ్ప్రతిష్ఠాచ = దీనికి దేహమందాత్మాభిమానరూపమైన అజ్ఞానమే స్థితికారణ మనియు, న=తెలియఁబడకున్నది.

తా. *ఈవృక్షము చతుర్ముఖబ్రహ్మ ఆదిగాఁ గలది యగుటచే ఊర్ధ్వమూలమైనది; బ్రహ్మయొక్క సంతానపరంపరనుబట్టి మనుష్యాదులు దీనికి అగ్రముగా నుండుటచే అధశ్శాఖమైనది; మనుష్యత్వమందుఁ జేయఁబడు కర్మము లనెడిమూలముచే మరల క్రిందుగను మీఁదుగను దానికొమ్మలు శాఖోపశాఖలుగా ప్రసరించుచున్నవియని దీనిరూపము

10

నిర్దేశింపఁబడినది. అయినను సంసారులు ఇది యిట్టిరూపము గలది యని

11

యెఱుఁగరు కాని 'నేను మనుష్యుఁడను దేవదత్తునికొడుకను యజ్ఞదత్తుని తండ్రిని అందులకు అనురూపమైన భార్యాదిపరిగ్రహము గల

లైన మనుష్యాదులు క్రిందుగాఁ బ్రసరించినశాఖలుగాను జెప్పఁబడినవి. కర్మములు స్వర్గాదిలోకములందు సైతము, ఆత్మను ఎప్పుడును అనుబంధించియుండుటచే ఆలోకములందును మూలములగును గాని మనుష్యలోకమునందే మూలము లగుననుట యెట్లు? అన్నచో ఇచట మనుష్యత్వదశయందుఁ జేయఁబడు కర్మములను జెప్పుటచే మనుష్యలోకమునందు మూలములుగాఁ జెప్పఁబడె నని తెలియునది.

* ఈసంసారవృక్షమునకు బ్రహ్మ మూలము, మనుష్యాదులు శాఖలు, విషయాదులు చిగుళ్లు, అని మూఢులైన సంసారులు తెలియరుగాని, తండ్రి మూలము, కొడుకులు శాఖలు, దారాదులు చిగుళ్లుగాఁ దెలియుచున్నారు. దీని నిత్యప్రళయమే నాశముగా నెఱుఁగుదురు గాని గుణమయభోగములందలి అసంగమును నాశముగా నెఱుఁగరు. గర్భాదులు దీని కాదిగా నెఱుఁగుదురు గాని గుణసంగ మాది యని యెఱుఁగరని భావము.

వాఁడను' అని యింతమాత్రమే యెఱుఁగుదురు. అట్లే యీవృక్షమునకు నాశమును గుణమయములైన భోగములందలి యసంగము (అనఁగా వైరాగ్యము) చేతఁ గలుగుననియు తెలియరు; అట్లే దీనికి గుణఫల సంగమే ఉత్పత్తియనియు తెలియరు; ఆత్మకానిదానిని ఆత్మగాఁ దలఁచుటయనెడి యజ్ఞానమే దీనికి ఉనికిపట్టనియు (స్థితికారణము) నెఱుఁగరు.

శ్లో॥ అశ్వత్థ మేనం సువిరూఢమూల
మసంగశస్త్రేణ దృఢేన ఛిత్వా।
తతఃపదం త త్పరిమార్గితవ్యం
12
యస్మిన్ గతా న నివర్తన్తి భూయః॥ 3

టీ. సువిరూఢమూలం = చక్కఁగా అనేకవిధముల మొలచిన వేళ్లుగల, ఏనం=ఈ పూర్వోక్తప్రకారమైన, అశ్వత్థం=అశ్వత్థవృక్షమును, దృఢేన=(*జ్ఞానమూలమగుటచే) బలీయమైన, అసంగశస్త్రేణ=భోగముల యందాసక్తి లేకుండుట యనెడి ఆయుధముచేత, ఛిత్వా=ఛేదించి, తతః = విషయములందలి వైరాగ్యమువలన, యస్మిన్ = ఏస్థానమునందు, గతాః = ప్రవేశించినవారు–ఏపరిశుద్ధాత్మస్వరూపమును బొందినవారు, భూయః=మగుడ, ననివర్తన్తి=మఱలిరారో, తత్ పదం = అట్టిప్రాప్య స్వరూపమును, పరిమార్గితవ్యం=వెదకఁదగినది.

13 14

తా. ఉక్తప్రకారమై చక్కఁగాను నానావిధములుగాను మొలచిన వేళ్లు గలదై యుండు అశ్వత్థమును, సమ్యగ్జ్ఞానమువలనఁగలిగిన

*ఆధివ్యాధిక్లేశాదులచేఁగూడ భోగములందు అసంగము ఒకానొకప్పుడు కలుగుట కలదు. అట్టియసంగము దృఢమైనదిగాదు. మంచిజ్ఞానముచే కలుగునదే దృఢమైనదని భావము. విషయత్యాగదశయందే కాక ఆత్మాన్వేషణదశయందును అసంగము ఆవశ్యకము, కనుకనే 'తతః' అనుటకు 'విషయములందలి అసంగమువలన' నని యర్థము చెప్పఁబడినది.

15
దగుటచే దృఢమైన (గుణమయములగు భోగములందు) అసంగము అసఁ
బడు ఆయుధముచేత ఛేదించి, యా విషయసంగ రాహిత్యమునుబట్టి
యెందుఁ బోయినవారు మరలఁ దిరిగిరారో యట్టి (పునరావృత్తిరహిత
మైన) పదమును (అనఁగా శుద్ధాత్మస్వరూపప్రాప్తిని) వెదకవలయును.

అవ. గుణమయభోగములందలిసంగమును దానిచేఁ గలుగు విప
రీతజ్ఞానమును అనాదికాలమునుండి ప్రవర్తించుచుండుటచే, నవి యెట్లు
నివర్తించు ననఁగాఁ జెప్పుచున్నారు.

16
శ్లో॥ త మేవ చాద్యం పురుషం ప్రపద్యే
17
ద్యతః ప్రవృత్తిః ప్రసృతా పురాణీ॥ 4

టీ. తమ్ = ఆ-పూర్వము 'మయాధ్యక్షేణ' ఇత్యాదులందు
చెప్పఁబడిన యనుట, ఆద్యం=సమస్తమునకు ఆదిభూతుఁడైన, పురుష
మేవచ=పురుషునే,శరణంప్రపద్యేత్ =శరణము నొందవలయును, యతః
=ఎవనివలననుండి--సర్వమునకు సృష్టికర్తయైన యెవ్వానినుండి యనుట,
పురాణీ=పురాతనమైన, ప్రవృత్తిః=(గుణమయభోగములందలి సంగము
యొక్క) ప్రవృత్తి, ప్రసృతా=ప్రసరించినదో-'తమేవ పురుషం ప్రప
ద్యేత్' అని యన్వయము.

తా. 'మయాధ్యక్షేణ ప్రకృతి స్సూయతే సచరాచరమ్'
(గీ. ౯-౧౦) 'అహం సర్వస్య ప్రభవో మత్త స్సర్వం ప్రవర్తతే'
(గీ. ౧౦-౮) 'మత్తః పరతరం నాన్య త్కిఞ్చి దస్తి ధనఞ్జయ' (గీ. ౭-౭)
ఇత్యాదులందు పూర్వము సమస్తమునకు ఆదిభూతుఁడుగాఁ జెప్పబడిన
పురుషునే, అజ్ఞానాదులు నివర్తించుకొఱకు శరణు నొందవలయును.
అట్టివానిని శరణుఁజొచ్చిననే యజ్ఞానాదులు నివర్తించును. ఏలన, వాఁడు
సమస్తమును సృజించునట్టివాఁ డగుటవలన పురాతనమైన యీ గుణ

మయభోగసంగప్రవృత్తియు వానినుండియే కలిగినది. *(కనుక వాఁడే దీనిని నివర్తింపఁజేయ శక్తుఁడనుట.) దీనిని నేను 'దైవీహ్యేషాగుణ మయీ మమ మాయా దురత్యయా। మామేవయే ప్రపద్యన్తే మాయా మేతాం తరన్తితే' అని ముందే చెప్పియున్నానుగదా. 'ప్రపద్యే యతః' అనియుఁ బాఠముగలదు. ప్రపద్య ఇయతః అని పదచ్ఛేదము. తమేవ చాద్యం పురుషం ప్రపద్య=ఆయాద్యుఁడైన పురుషునే శరణుఁజొచ్చి, ఇయతః=ఇంతకు-ఈయజ్ఞాననివృత్తి మొదలైనవాని కన్నిటికిని, ప్రవృత్తిః = (సాధనమైన) ప్రవృత్తి, పురాణీ = పురాతనమైనదై-పురాతనులైన ముముక్షువులయొక్క ప్రవృత్తియై, ప్రసృతా=ప్రసరించినది-వ్యాపించిన దనుట-అనఁగా పురాతనులైన ముముక్షువులు నన్నే శరణుఁజొచ్చి బంధనిర్ముక్తులు (అనఁగా అజ్ఞాననివృత్త్యాదుల నొందినవారు) ఐరని భావము. ('ప్రసృతా పురాణీ' అనుట శిష్టాచారప్రదర్శన మని తెలియునది).

శ్లో॥ నిర్మానమోహా జితసఙ్గదోషా
అధ్యాత్మనిత్యా వినివృత్తకామాః।
ద్వంద్వై ర్విముక్తా స్సుఖదుఃఖసంజ్ఞైః
18
గచ్ఛ న్త్యమూఢాః పద మవ్యయం తత్॥ 5

*ఎవఁడు తనయాజ్ఞ నుల్లంఘించుటచే బంధము కలిగించునో వానినే ప్రసన్నునిఁగాఁ జేసికొన్నయెడల వాఁ డాబంధమును విడిచిపుచ్చును. కనుక ఈభోగసంగరూపమైనబంధమును గలిగించినభగవంతునే శరణుఁజొచ్చినయెడల వాఁడు దీనిని విడిచిపుచ్చు నని భావము. 'దైవీహ్యేషాగుణమయీ మమ మాయా దురత్యయా। మామేవయే ప్రపద్యన్తే మాయా మేతాం తరన్తితే' అని మాయ వానిచేఁ గలిగినది గాన వానినాశ్రయించినవారే దాని నతిక్రమింతు రనియుఁ బూర్వమే చెప్పఁబడియుండుట నిచట గ్రాహ్యము.

టీ. *నిర్మానమోహాః=(దేహమే ఆత్మయనెడి) అభిమానరూపమగు మోహము లేనివారును, జితసఙ్గదోషాః=జయింపఁబడిన ఆసక్తియనెడిదోషము గలవారును, అధ్యాత్మనిత్యాః=ఆత్మజ్ఞాననిరతులును, వినివృత్తకామాః=ఆత్మేతరవస్తువులయందు విశేషముగా నివర్తించిన కోరిక గలవారును, సుఖదుఃఖసంజ్ఞైః=సుఖదుఃఖము లనెడిపేరుగల, ద్వంద్వైః=ద్వంద్వములచేత, విముక్తాః=విడువబడినవారును, అమూఢాః =ఆత్మానాత్మల తత్త్వజ్ఞానముచేత భ్రమరహితు లగుజ్ఞానులు, తత్ అవ్యయం పదం=ఆ శాశ్వతమైనపదవిని-అనఁగా నిర్వికారమైన జ్ఞానమే ఆకారముగాఁ గలశుద్ధాత్మస్వరూపమును, గచ్ఛన్తి=పొందుచున్నారు.

తా॥ ఇట్లు నన్ను శరణుఁజొచ్చుటచే దేహమే ఆత్మయనెడి అభిమానరూపమయిన మోహమును వదలినవారును, సత్త్వరజస్తమోగుణమయము లగు భోగములయందలి సంగమును జయించినవారును,

* నిర్మానమోహత్వమువలన సంగదోషజయము కలుగును. దానివలన అధ్యాత్మనిరతత్వము ఫలించును. ఆత్మజ్ఞాననిరతిచే తదితరవస్తువులందు విశేషించి కామము నివర్తించును. విశేషించి నివర్తించుట యనఁగా విషయములు ఎదుటనుండినను దానియందుపేక్షయె కలుగుననుట. సంగము హేతువు, కామము ఫలము: కావున రెంటికిఁ బునరుక్తిలేదు. నిర్మానమోహ శబ్దముచే ఆత్మానాత్మభ్రమనివృత్తి కలుగుననియు, అమూఢాః అనుటచే ఆత్మానాత్మస్వభావజ్ఞానము గలుగుననియు, రెంటికి భేదము గ్రహించునది. 'ద్వంద్వైర్విముక్తాః' అనుటకు ఉపాయదశయందు సుఖదుఃఖములు అనువర్తించుచుండఁగా వానియందు తితిక్ష (అనఁగా ఓర్పు) కలిగియుండుటయు, ఫలదశయందు ఆరెంటిలో దుఃఖముమాత్రము అనువర్తింపక అత్యంతముగా నివర్తించుటయూ గ్రాహ్యములు. పదశబ్దమునకు పరమాత్మయని యర్థముకాదు. దీనినే యనంతరశ్లోకమున 'మమధామ' అని భగవంతుఁడు తనధామముగాఁ జెప్పుకొనుటచే తానే యదికానేరఁడు. కనుక పద మనఁగా పరిశుద్ధాత్మస్వరూపమని యర్థము. పదధామశబ్దములు దివ్యస్థానవిషయములనియు గ్రహింపరాదు. అట్లయిన 'పరిమార్గితవ్యమ్' అనుట పొసఁగదు. ఏలన, దివ్యస్థానము ఫలరూపముగా నున్నదని తెలియఁదగినదిమాత్రమే యగును గాని ఆత్మవలె సమాధిపర్యంతము వెదకఁదగినది కానేరదు- 'మమధామ' అను దానినే 'మమైవాంశః' అనుటచేతను పరశబ్దము శుద్ధాత్మపర మగునుగాని దివ్యస్థానపరము గాదని తెలియునది.

19
ఆత్మజ్ఞాననిరతులును, ఆత్మేతరవస్తువులయందు కోరికలు విడిచినవారును
20
సుఖదుఃఖము లనఁబడు ద్వంద్వములనుండి విడివడ్డవారును, ఆత్మా
21
నాత్మలస్వభావము నెఱిఁగినవారును అగుజ్ఞానవిష్ఠులు అనవచ్ఛిన్నజ్ఞానై కాకారమును యథావస్థితమును అగు ఆత్మస్వరూపమును బొందుచున్నారు. నన్ను శరణుఁజొచ్చినవారలకు ఈ ప్రవృత్తులన్నియు నా యనుగ్రహామువలననె సిద్ధిపర్యంతము సులభసాధ్యములై యుండు నని యర్థము.

శ్లో॥ న తద్భాసయతే సూర్యో న శశాఙ్కో న పావకః।
యద్గత్వా న నివర్తన్తే తద్ధామ పరమం మమ॥ 6

టీ. తత్=ఆయాత్మజ్యోతిని, సూర్యః=సూర్యుఁడు, నభాసయతే=ప్రకాశింపఁజేయఁడు, శశాఙ్కః=చంద్రుఁడు, న (భాసయతే)= ప్రకాశింపఁజేయఁడు, పావకః=అగ్నియు, న(భాసయతే)=ప్రకాశింపఁజేయఁడు, యత్=ఏ ఆత్మస్వరూపమును, గత్వా=పొంది, న నివర్తన్తే=మఱలరో, తత్=అట్టి, పరమం=సర్వోత్కృష్టమైన, ధామ=జ్యోతి, మమ=నాసంబంధమైనదగుటచే నాయంశము.

22
తా. * జ్ఞానస్వరూపమైన ఆ యాత్మజ్యోతిని సూర్యుఁడును చంద్రుఁడును అగ్నియు తమకాంతిచేత ప్రకాశింపఁజేయఁజాలరు. జ్ఞానమే

*బాహ్యములైన సూర్యాదిజ్యోతిస్సులు విషయేంద్రియముల సంబంధమునకు విరోధియైన చీఁకటిని నిరసించుటమాత్రమే చేయునుగాని విషయములను ప్రకాశింపఁజేయవు. అట్లు ప్రకాశింపఁజేయునది ఆత్మయొక్క ధర్మభూతజ్ఞానమే. అట్టిజ్ఞానము గల యాత్మయే సర్వమును ప్రకాశింపఁజేయునది. అది ప్రకాశకములైన ఆదిత్యాదులకుఁ గూడ ప్రకాశకమైనదగుటచే 'పరమ్' సర్వోత్కృష్టమైన జ్యోతిస్సుగాఁ జెప్పబడినది- ఆదిత్యాదులును జ్ఞానజ్యోతిస్సునకుఁ ప్రకాశకములు గావు. జ్ఞానమే యన్నిటికిని ప్రకాశక మని తెలియునది.

కదా సమస్తమును ప్రకాశింపఁజేయునది. బాహ్యములయిన[23](సూర్యాది) జ్యోతులు విషయేంద్రియముల సంబంధమునకు విరోధియైన చీకటిని నిరసించుటమూలమున ఉపకారకములై యున్నవి. ఆత్మను[24] ప్రకాశింపఁ జేయునది యోగమె, ఆ యోగమునకు విరోధియో[25] అనాదికర్మము. ఆ కర్మమును[26] నివర్తింపఁజేయునది భగవత్ప్రపత్తిమూలమగు అసంగము మొదలయినవని చెప్పఁబడెను. దేనినిబొంది మరల నివర్తింపరో(అనఁగా మరల ప్రకృతిసంబంధము గలుగదో) ఆ పరమంబగు[27]జ్యోతి (అనఁగా అట్టి సర్వోత్కృష్టమయి తేజోరూపమైన ఆత్మస్వరూపము) నాది.[28] అనఁగా నావిభూతి[29]యైనది–నాయంశమని యర్థము. ఆదిత్యాదులను గూడఁ బ్రకాశింపఁజేయునదగుటచే అది పరమమైనది. ఆదిత్యాదులగు జ్యోతులు జ్ఞానజ్యోతికి ప్రకాశకము కాదుగదా. జ్ఞానమే సర్వమును ప్రకాశింపఁజేయునది.

శ్లో॥ మమైవాంశో జీవలోకే జీవభూత స్సనాతనః।
మనష్షష్ఠా నీన్ద్రియాణి ప్రకృతిస్థాని కర్షతి॥ 7

టీ. సనాతనః = అనాదియగు ఈయాత్మ, మమ = నాయొక్క, అంశఏవసన్ = అంశమె అగుచు– (చిదచిద్విశిష్టుఁడగు నాయందు ఏకదేశమైన చిదంశమె యగుచు) జీవభూతః = బద్ధజీవుఁడై, జీవలోకే = సంసారమునందు, ప్రకృతిస్థాని = మనుష్యాదిశరీరములయం దుండునవియు, మనష్షష్ఠాని = మనస్సు ఆఱవదిగాఁ గలవియునగు, ఇన్ద్రియాణి = ఇంద్రియములను, కర్షతి = (ఇటు అటు) లాగుచుండును.

తా అనాదియగు నీయాత్మ నాయంశమె యగును. (అట్లైన ఆత్మలన్నియు నిత్యసూరులవలె సరిశుద్ధాకారముతోఁ గూడియుండ రాదా యన్నచో) ఆ యాత్మలలో నొకఁడు కర్మరూపమైన యవిద్య చేత నావరింపఁబడి, *జీవభూతుఁడై జీవలోకమునందు వర్తించుచున్న దేవమనుష్యాది ప్రకృతిపరిణామవిశేషము లగుశరీరములయం దుండెడి మనస్సు మొదలయిన యింద్రియము లాఱింటిని లాగుచుండును. అనఁగా శరీరేంద్రియముల కధిష్ఠాతయై కర్మానుగుణముగా శరీరేంద్రియములను తనభోగార్థము ప్రేరేపించుచుండును. మఱియొకఁడు ముందు చెప్పఁబడినమార్గమున వర్తించి యీ యవిద్యనుండి విడివడినవాఁడై తన స్వరూపముతో నుండును.

జీవుఁ డయినవాఁడో తన జ్ఞానైశ్వర్యములు మిక్కిలి సంకుచితములు కాఁగా, కర్మలబ్ధములును ప్రకృతిపరిణామ విశేషరూపములు నగు శరీరములం దున్న మనస్సు మొదలయిన యింద్రియము లాఱింటికి నియామకుఁడై వానిని కర్మానుగుణముగా ఇటు నటు లాగుచుండును.

శ్లో॥ శరీరం య దవాప్నోతి య చ్చా ప్యుత్క్రామ తీశ్వరః।
గృహీత్వైతాని సంయాతి వాయు ర్గన్ధానివాశయాత్॥ 8

టీ. ఆశయాత్ = పరిమళమునకు ఆశ్రయములగు పుష్పాదుల నుండి, గంధాన్=ఆ పుష్పాదుల సూక్ష్మావయవములతోఁగూడ నందలి వాసనలను, వాయురివ=వాయువు స్వీకరించికొనిపోవునట్లు, యత్ శరీరం =దేహాంతరమును, అవాప్నోతి=పొందుచున్నాఁడో, యత్-యస్మాత్ =ఏశరీరమునుండి, ఉత్క్రామతి=బయలువెడలుచున్నాఁడో, ఈశ్వరః =ఆ శరీరమునందలి యింద్రియములకు నియంత యగుజీవుఁడు, ఏతాని=

* ఇట్లు ఆత్మలన్నియు నాయంశములే యైనను వానిలోఁ గొన్ని అవిద్యావేష్టితములై బద్ధముక్తావస్థలను జెందునని భావము.

ఈ యింద్రియములను, గృహీత్వా=(సూక్ష్మ భూతములతోఁడ) స్వీకరించి, సంయాతి=పోవుచున్నాఁడు.

తా॥ వాయువు పుష్పమాలికాచందనకస్తూరికాదులనుండి వాని వాని సూక్ష్మావయవములతోఁ గూడ నందలివాసనలను గొని మఱొకచోటికిఁబోవునట్లు, ఇంద్రియముల కీశ్వరుఁడైన యీయాత్మ యేదేహమును బొందుచున్నాఁడో యేదేహమునుండి వెడలుచున్నాఁడో అచటనుండి ఆ యింద్రియములను భూత సూక్ష్మములతోఁగూడ గ్రహించుకొని పోవుచున్నాఁడు.

అవ. ఆ యింద్రియము లెవ్వి యనఁగాఁ జెప్పుచున్నారు.

శ్లో॥ శ్రోత్రం చక్షుః స్పర్శనంచ రసనం ఘ్రాణ మేవచ।
అధిష్ఠాయ మన శ్చాయం విషయా నుపసేవతే॥ 9

టీ. అయం = ఈ జీవుఁడు, శ్రోత్రం = శ్రోత్రేంద్రియమునుఁ, చక్షుః=నేత్రమును, స్పర్శనంచ=త్వగింద్రియమును, రసనంచ=జిహ్వేంద్రియమును, ఘ్రాణంచైవ=ఘ్రాణేంద్రియమును, మనశ్చ = మనస్సును, అధిష్ఠాయ=తమతమ విషయవ్యాపారములకు అనుగుణముగా చేసికొని, విషయాన్=శబ్దాదివిషయములను, ఉపసేవతే=అనుభవించుచున్నాఁడు.

తా॥ ఈ జీవుఁడు, శ్రోత్రచక్షుస్స్పర్శ జిహ్వాఘ్రాణేంద్రియములను మనస్సును ఈ యాఱింటిని తమతమ విషయవ్యాపారములకుఁ దగినవానినిగాఁ జేసికొని శబ్దాదివిషయముల ననుభవించుచుండును.

శ్లో॥ ఉత్క్రామన్తం స్థితంవాపి భుఞ్జానంవా గుణాన్వితమ్।
విమూఢా నానుపశ్యన్తి పశ్యన్తి జ్ఞానచక్షుషః॥ 10

టీ. విమూఢాః=శరీరమ్మునం దాత్మాభిమానముగల అజ్ఞానులు, గుణాన్వితం=గుణములతోఁగూడిన యీ యాత్మను, ఉత్క్రామన్తం=శరీరమునుండి వెడలువానినిగాని, స్థితంవా = శరీరమునందుండువానిని

గాని, భుఞ్జానంవాపి = విషయముల ననుభవించుచున్నవానినిగాని, న అనుపశ్యన్తి — శరీరముకంటె విలక్షణుఁడైనవానినిగా తెలిసికొనఁజాలరు, జ్ఞానచక్షుషః = దేహాత్మవివేక విషయమైన జ్ఞానమనెడి దృష్టి గలవారు, పశ్యన్తి= తెలిసికొనుచున్నారు.

తా. మనుష్యత్వాది పిండాకారములనే ఆత్మగాఁ దలంచు మూఢులు, సత్త్వాదిగుణమయమైన ప్రకృతియొక్క పరిణామవిశేషమగు మనుష్యత్వాది రూపమైన పిండముతో సంసర్గముగల యీ యాత్మను, ఆపిండవిశేషమునుండి వెడలునపుడుగాని, దానియం దున్నప్పుడుగాని, గుణమయములైన విషయములను అనుభవించుచున్నప్పుడు గాని, ఒకానొకప్పుడైనను, ప్రకృతిపరిణామవిశేషములైన యీ మనుష్యత్వాదిపిండములకంటె విలక్షణునిఁగాను *జ్ఞానైకాకారునిఁగాను కనుఁగొనరు. పిండాత్మవివేకమునుగూర్చి జ్ఞానము గలవారు సర్వావస్థలయందును వీనిని వివిక్తాకారునిఁగా (అనఁగా జ్ఞానైకాకారునిఁగా) కనుఁగొందురు. 31 A

శ్లో॥ యతన్తో యోగిన శ్చైనం పశ్యన్త్యాత్మ న్యవస్థితమ్।
యతన్తోఽప్యకృతాత్మానో నైనం పశ్య న్త్యచేతసః॥ 11

టీ. యతన్తః=కర్మయోగాదులు యత్నముచేయువారు (కనుకనే). యోగినః = దానిచే నిర్మలాంతఃకరణము నొందిన యోగులు, ఆత్మని = శరీరమునందు, అవస్థితం (అపి) = ఉండునట్టిది (అయినను), ఏనం=ఈ యాత్మను, పశ్యన్తి = (స్వరూపముతో) చూచుచున్నారు, యతన్తోఽపి = స్వాతంత్ర్యముతో కర్మయోగాదులందు యత్నముచేయువారైనను. అకృతాత్మానః = (మత్ప్రపత్తిలేమిచే) సంస్కరింపఁబడని

* జ్ఞానైకాకారత్వము ఆత్మయొక్క వైలక్షణ్యప్రకారముల కుపలక్షణము. దీనిచే జ్ఞానత్వ నిత్యత్వ అపరిణామత్వాది ప్రకారములను సైతము గ్రహించునది. ఉత్క్రమణస్థిత్యాదులు సర్వావస్థలకు నుపలక్షణము గనుక ఒకానొకప్పుడైనను అనఁబడెను.

మనస్సు గలవారు, కనుకనే, అచేతసః = (ఆత్మావలోకమునకు తగిన) మనస్సులేనివారు, ఏనం = ఈ యాత్మను, న పశ్యన్తి = (కలరూపున) చూడరు.

తా. *నాయందు ప్రపత్తి గలిగి కర్మయోగాదుల నాచరించుచు వానిచేత నిర్మలాంతఃకరణు లైనట్టియోగులు యోగమనెడి కంటిచేత ఆత్మను, శరీరమునందున్నప్పటికిని, శరీరమునకంటె వేఱై స్వకీయరూప ముతో నెలకొని యున్నదానినిగాఁ గనుఁగొందురు. కర్మయోగాదు లాచరించుచున్నవారైనను అకృతాత్ములగువారు (అనఁగా నాయందలి ప్రపత్తి లేనివారగుటచే మనస్సంస్కారము నొందకయు, దానివలననే ఆత్మావలోకమునకు సమర్థమగు మనస్సు లేకయు నుండునట్టివారు) దానిని గలరూపునఁ గనుఁగొనఁజాలరు.

అవ. ఇట్లు రవిచంద్రాగ్నులు ఇంద్రియసన్నికర్షమున కడ్డపడు చీఁకటిని బోఁగొట్టుటమూలమున నాయింద్రియములకు నుపకారకు లగు టచే ప్రకాశకు లనఁబడిరి. ఈరీతిని ప్రకాశకులైన యా జ్యోతిష్మంతు లను గూడఁ బ్రకాశింపఁజేయునట్టి జ్యోతియే జ్ఞానము. అట్టి జ్ఞానజ్యోతి యైన యాత్మ 'తద్ధామపరమం మమ' అని ముక్తావస్థయందును 'మమై వాంశో జీవలోకే జీవభూతః సనాతనః' అని బద్ధావస్థయందును భగవ ద్విభూతి యగునని చెప్పఁబడెను. ఇప్పుడు ఆదిత్యాదిజ్యోతిష్మంతుల యొక్క అచిత్పరిణామవిశేషమైనజ్యోతికూడ భగవద్విభూతియె యగు నని చెప్పుచున్నారు.

శ్లో॥ య దాదిత్యగతం తేజో జగ ద్భాసయతేఽఖిలమ్।
య చ్చన్ద్రమసి య చ్చాగ్నౌ త త్తేజో విద్ధి మామకమ్ ॥

---

* పూర్వశ్లోకార్థ మే యిందు సహేతుకముగా నుపపాదింపఁబడినది. 'అచేతసః' అనుటకు కేవలము చేతస్సు లేనివారనుట పొసఁగదుకాన ఆత్మదర్శనమునకు సమర్థమైన చేతస్సు లేనివారని యర్థము గ్రాహ్యము.

టీ. ఆదిత్యగతం=సూర్యునియందుండెడి, యత్ =ఏ, తేజః= తేజస్సు, అఖిలం=సమస్తమయిన, జగత్ = లోకమును, భాసయతే= ప్రకాశింపఁజేయుచున్నదో, చంద్రమసి = చంద్రునియందు, యత్ =ఏ, (తేజః=తేజస్సు, అస్తి=కలదో), అగ్నౌచ=అగ్నియందును, యత్ =ఏ, (తేజః=తేజస్సు, అస్తి=కలదో), తత్ =అట్టి, తేజః=తేజస్సును, మామకం=నాయదియని-నాచే నియ్యఁబడినదని యనుట, విద్ధి=తెలిసికొనుము.

31 B

తా. సమస్తజగత్ప్రకాశక మగు *సూర్యుని తేజస్సును' చంద్రునియందున్న తేజస్సును, అగ్నియందున్న తేజస్సును నాదానినిగా (అనఁగా వారువారు నన్నారాధించుటవలన నాచే నియ్యఁబడిన దానినిగా) నెఱుఁగుము.

అవ. భూతధారిణియైన పృథివియొక్క ధారకత్వశక్తియు నాది యనుచున్నారు.

శ్లో॥ గా మావిశ్యచ భూతాని ధారయా మ్యహ మోజసా।
పుష్ణామి చౌషధీ స్సర్వా స్సోమో భూత్వా రసాత్మకః॥

టీ. అహం=నేను, గాం=పృథివిని, ఆవిశ్య=ప్రవేశించి, ఓజసా= నాయసాధారణశక్తిచేత, భూతాని = చరాచరములగు సమస్తభూతములను, ధారయామి=ధరించుచున్నాను, రసాత్మకః =అమృతరసమయుఁడగు, సోమః =చంద్రుఁడును, భూత్వా = అయి-వానిశరీరమై, సర్వాః=సమస్తములయిన, ఓషధీః=ఓషధులను-తృణగుల్మలతాదులను, పుష్ణామి=రసములచేఁ బోషించుచున్నాను, వృద్ధిచేయుచున్నాను.

---

* సూర్యాదుల తేజస్సును 'మామకమ్' అని భగవంతుఁడు తన తేజస్సుగా చెప్పుట యెట్లు? ఒకరితేజస్సు మఱొక్కరిది యగునా? అట్లయినయెడల సూర్యాదులును భగవంతుఁడును ఒక్కటే యగుదురు కనుక 'మామకమ్' అనుటకు 'నే నిచ్చినట్టి తేజస్సు' అని యర్థము చెప్పఁబడెను.

తా. నేను భూమియందుఁ బ్రవేశించి చరాచరములగు సమస్త భూతములను * నాయప్రతిహతసామర్థ్యముచే ధరియింతును. అట్లే నేను అమృతరసమయుఁడగు చంద్రుఁడనై యోషధుల నన్నిటిని రసములచే వృద్ధిఁ బొందింతును.

శ్లో॥ అహం వైశ్వానరో భూత్వా ప్రాణినాం దేహ మాశ్రితః
ప్రాణాపానసమాయుక్తః పచా మ్యన్నంచతుర్విధమ్॥14

టీ. అహం=నేను, వైశ్వానరః=జఠరాగ్నిగా, భూత్వా=అయి, ప్రాణినాం=సమస్తప్రాణులయొక్క, దేహం = శరీరమును, ఆశ్రితః= లోపల ప్రవేశించినవాఁడును, ప్రాణాపానసమాయుక్తశ్చసన్= జాఠరోద్దీపకములైన ప్రాణాపానవాయువులయొక్క వృత్తిభేదములతోఁగూడిన వాఁడును అగుచు, చతుర్విధం = ఖాద్యచోష్యలేహ్యపేయము లనెడి నాలుగు విధములయిన, అన్నం=అన్నమును, పచామి=పక్వముచేయుచున్నాను.

తా. నేను జఠరాగ్నినై సమస్తప్రాణుల దేహము నాశ్రయించి, ప్రాణాపానవ్యాపారభేదములతోఁ గూడినవాఁడగుచు, వారు భుజించు *ఖాద్యచోష్యలేహ్యపేయరూపములుగా నాలుగు విధములయిన యన్నములను పక్వము చేయుచుందును.

---

* భూమియందుఁ గల వస్తువులను నా సామర్థ్యముచే ధరింతు ననఁగా భూమి వానిని ధరించుటెల్ల నా సామర్థ్యముచేతనే యని భావము. నా సామర్థ్యము తోడు లేనిచో భూమియొక్క ధారకత్వశక్తి ప్రతిహతమగును. నా సామర్థ్యము అప్రతిహతమెవది గనుక దానిని తోడుగాఁ గల ఆధారకత్వశక్తియు అప్రతిహతముగా సాగుచున్నదని గ్రాహ్యము.

* ఖాద్యము=నమలఁదగినది, చోష్యము = జుఱ్ఱఁదగినది, లేహ్యము = నాకఁదగినది, పేయము=త్రాగఁదగినది. ఇచట ప్రాణాపానాదులైన లోపలి పచనవృత్తులతోఁ గూడియే యగ్ని పచనముసేయ శక్తుఁడగును గనుక వానితోఁ గూడినవాఁడుగాఁ జెప్పఁబడెను.

అవ. ఇచట భగవంతునికి విభూతిభూతులగుటచే సోమవైశ్వానరులు 'అహంసోమోభూత్వా' 'వైశ్వానరోభూత్వా' అని యాభగవంతునితోడి సామానాధికరణముచే నిర్దేశింపఁబడిరి. ఇప్పుడు వారే కాక సర్వభూతసమూహమును పరమపురుషునితోడి సామానాధికరణ్యముచేత నిర్దేశింపఁబడుటకు హేతువును దెలుపుచున్నారు.

శ్లో॥ సర్వస్య చాహం హృది సన్నివిష్టో
43
మత్తః స్మృతి ర్జ్ఞాన మపోహనంచ।
వేదైశ్చ సర్వైరహ మేవ వేద్యో
వేదాన్తకృ ద్వేదవిదేవ చాహమ్॥ 15

టీ. అహం=నేను, సర్వస్య=సమస్తభూతసమూహముయొక్క, హృది=జ్ఞానోదయప్రదేశమైన హృదయమునందు, సన్నివిష్టః=ఆత్మరూపముగాఁ జొచ్చినవాఁడను, మత్తః=నావలన, స్మృతిః=స్మృతియును, జ్ఞానం=జ్ఞానమును, అపోహనం చ=ఊహయు, (జాయన్తే=కలుగుచున్నవి), కనుక, సర్వైః=సమస్తములయిన, వేదైశ్చ = వేదములచేతను, వేద్యః = తెలియఁదగినవాఁడను, అహమేవ = వారి కంతర్యామియు నాత్మయు నైన నేనే, వేదాన్తకృత్ = వేదోక్తఫలము నిచ్చువాఁడనుట, వేదవిత్ చ=వేదతత్త్వార్థము నెఱింగినవాఁడను, అహమేవ=నేనే.

తా. ఆసోమవైశ్వానరులయొక్కయు సర్వభూతసమూహముయొక్కయు సమస్తప్రవృత్తినివృత్తులకు మూలమైన జ్ఞానము పుట్టుప్రదేశము హృదయము. అట్టిహృదయమునందు సర్వమును నాసంకల్పముచే నియమించుచు నే నాత్మరూపముతోఁ జొచ్చియున్నవాఁడను.

33
అట్లని 'అన్తఃప్రవిష్టశ్శాస్తా జనానాం సర్వాత్మా' (ఆరణ్యక.3-ప్ర.
34
౧౧-అను-౨ పం) 'యః పృథివ్యాం తిష్ఠన్' (బృ. ౫-౭-౩. శతపథ.

[35]
౧౪-౫-౭-౩౦) 'య ఆత్మని తిష్ఠ న్నాత్మనోఽన్తరో యమయతి'
[36]
(బృ-౫-౭-౨౨) 'పద్మకోశ ప్రతీకాశం హృదయం చాప్యధోముఖమ్'
[37]
తై. నా. ౧౧ అను.) 'అథ య దిద మస్మిన్ బ్రహ్మపురేదహారం పుణ్డ
[38]
రీకం వేశ్మ' (ఛా-౮-౧-౧) ఇత్యాదిశ్రుతులును, 'శాస్తా విష్ణురశేషస్య
[39]
జగతోయా జగన్మయః' (వి.పు. ౧-౧౭-౨౦)' ప్రశాసితారం సర్వేషా
[40]
మణీయాంస మణీయసాం' (మను. ౧౨-౧౨౨) "యమో వైవస్వతో రాజా య స్తవైష హృదిస్థితః" (మను. ౭-౯౨) ఇత్యాది స్మృతులును చెప్పుచున్నవి. కాఁబట్టి నావలననే సకలమైనవానికిని స్మృతియును జ్ఞానమును అపోహనమును పుట్టుచున్నవి. స్మృతియనఁగా పూర్వమనుభవించినదానిని గుఱించినదై ఆయనుభవముయొక్క సంస్కారమాత్రము వలనఁ బుట్టినజ్ఞానము. జ్ఞాన మనఁగా ఇంద్రియముల (ప్రత్యక్షము) వలనను, లింగము (అనుమానము)వలనను, ఆగమము (శాబ్దప్రమాణము) వలనను, యోగము (సమాధి) వలనను బుట్టువస్తునిశ్చయము. అపోహనమనఁగా జ్ఞాననివృత్తి లేక అపోహనమనఁగా ఊహనము-అనఁగా ఊహ. ఊహ యనఁగా ఈప్రమాణ మీయీవిధమున ప్రవర్తింప నర్హమైనది యని ఆయాప్రమాణపు ప్రవృత్తియొక్క యర్హతనుగుఱించిన జ్ఞానము. ఇది సామగ్ర్యాదుల నిరూపించుటవలనఁ గలిగినదై మీఁది ప్రమాణమునకు ఉపకారకమై యుండును. ఈ కారణమునుబట్టి అగ్నిసూర్యవాయు సోమేంద్రాదులకు నేనంతర్యామియు ఆత్మయు నగుటచే వారలను ప్రతిపాదించు * వేదములచేనెల్ల, (శరీరవాచకములైన)

---

* ఆయా వేదము లగ్నిసూర్యాదులను ప్రతిపాదించుచున్నవి. శరీరవాచకములైన దేవమనుష్యాదిశబ్దములచే తదంతర్యామియైన జీవాత్మ ప్రతిపాదింపఁబడునట్లె భగవ

దేవమనుష్యాదిశబ్దములచే జీవాత్మవలె, తెలియఁదగినవాఁడను నేనే. మఱియు "ఇన్ద్రం యజేత" (శతపథ. ౫-౧-౬) 'వరుణం యజేత' (శతపథ. ౨. 3-3౭) ఇత్యాదులగు వేదములకు * ఫలమును (ఫలమునందే కదా ఆవేదములెల్ల పర్యవసించుచున్నవి) కావించువాఁడను- అనఁగా వేదమునందు చెప్పఁబడిన ఫలమును ఒసఁగువాఁడను నేనే యని యర్థము. అది పూర్వమే 'యోయో యాంయాం తనుం భక్తః శ్రద్ధయార్చితు మిచ్ఛతి' (గీ. ౭-౨౧) అని యారంభించి 'లభతేచ తతః కామాన్ మయైవ విహితాన్ హితాన్' (గీత. ౭-౨౨) అని చెప్పఁబడినది. మఱియు 'అహం హి సర్వయజ్ఞానాం భోక్తాచ ప్రభురేవచ' 41 అనియుఁ జెప్పఁబడినది. నన్నిట్లు చెప్పునవిగా వేదములను నేనే యెఱుఁగుదును. అనఁగా వేదార్థము నిట్లుగాక వేఱువిధముగాఁ జెప్పువాఁడు వేదవిదుఁడు కాఁడని యభిప్రాయము. 42

అవ. కాఁబట్టి సమస్తవేదములకు సారభూతమైన యర్థమును నావలన వినుము.

శ్లో॥ ద్వా విమౌ పురుషౌ లోకే క్షర శ్చాక్షర ఏవచ।
44
క్షర స్సర్వాణి భూతాని కూటస్థోఽక్షర ఉచ్యతే॥ 16

టీ. లోకే=లోకమునందు, క్షరశ్చ=క్షరుఁడనియు, అక్షరఏవచ= అక్షరుఁడనియు ఇమౌ=ఈ, ద్వౌ=ఇద్దఱు, పురుషౌ=పురుషులు, (స్తః= కలరు), అందు సర్వాణిభూతాని = బ్రహ్మాది స్తంబపర్యంతము గల సమస్తభూతసముదాయము (బద్ధాత్మవర్గము) క్షరం=తన ప్రకాశస్వభావమునుండి జాఱినదగుటవలన క్షరుఁడని, ఉచ్యతే=చెప్పఁబడుచున్నాఁడు,

---

చ్ఛరీరభూతములైన అగ్ని సూర్యాదిశబ్దములచే తదంతర్యామియు తదాత్మయునైన భగవంతుఁడే ప్రతిపాదితుఁడగుచున్నాఁడు. అగ్ని సూర్యాదిప్రతిపాదకములైన వేదములచే నెల్ల భగవంతుఁడే ప్రతిపాద్యుఁడు (అనఁగా వేద్యుఁడు) గనుక 'వేదైశ్చసర్వైరహమేవ వేద్యః' అనఁబడినది.

* వేదములెల్ల ఫలమునందే పర్యవసించుచున్నవి. కనుక వేదములకు ఫలమే అంతము. కాఁబట్టి, వేదాంతమనఁగా వేదోక్తఫల మనఁబడెను.

కూటస్థః=అచిత్సంసర్గము వదలి నిజరూపముతోనున్న ముక్తాత్మవర్గము, అక్షరః=అక్షరుఁడని, ఉచ్యతే=చెప్పఁబడుచున్నాఁడు

తా. క్షరుఁడు అక్షరుఁడు అని యీ యిరువురు పురుషులు

45 A

లోకమున ప్రసిద్ధులు. అందు క్షరశబ్దముచే నిర్దేశింపఁబడిన పురుషుఁడు బ్రహ్మాదిస్తంబపర్యంతము క్షరణస్వభావము గలవై అచిత్సంసర్గము నొంది జీవులని చెప్పందగు సమస్తభూతములు (బద్ధాత్మసముదాయము) ఇచట భూతములకెల్ల అచిత్సంసర్గరూపమైన ఉపాధియొకటి సమాన ముగా నుండుటంబట్టి 'పురుషః' అని ఏకత్వనిర్దేశము. అక్షరశబ్దముచే నిర్దేశింపఁబడినవాఁడు * కూటస్థుఁడు- అనఁగా అచిత్సంసర్గమును వీడి స్వకీయరూపముతోనున్న ముక్తాత్మ. వానికి అచిత్సంసర్గము లేనందున అచిత్పరిణామవిశేషములైన బ్రహ్మాదిదేహములకు అసాధారణుఁడు (అనఁగా బ్రహ్మాదిదేహసంబంధము వలనఁ గలుగు విచిత్ర సుఖదుఃఖాద్యసాధారణాకారము గలవాఁడు) కాఁడు కావున కూటస్థుఁడని చెప్పఁబడుచున్నాఁడు. ఇందును (అనఁగా ముక్తాత్మలకెల్ల) ఏకత్వనిర్దేశము అచిద్వియోగరూపమైన ఉపాధి సమానమగుటంబట్టి చెప్పఁబడినది. ఈ యేకత్వనిర్దేశముచే నింతకుఁబూర్వ మనాదికాలముగా ముక్తుఁడొక్కఁడే యని గ్రహింపరాదు. 'బహవోజ్ఞానతపసాపూతా మద్భావ మాగతాః' (గీ. ౪-౧౦) 'సర్గేఽపి నోపజాయన్తే ప్రలయే న వ్యథన్తి చ' (గీ. ౧౪-౨) అని ముక్తులు పెక్కులు.

---

* కూటవత్తిష్ఠతీతి కూటస్థః- కూట మనఁగా సమ్మెట. అది యినుపముద్దల నెన్నియో కొట్టి అవి నానారూపముల నొందినను తాను మాత్రము రూపు మాఱక యేక రీతిగానుండును. అట్లే ముక్తాత్మయు బ్రహ్మాదిదేహములతో సంబంధించియు తద్వికార ములకు లోనుగాక అసంకుచితజ్ఞానైకాకారముతో నుండును; కనుక నిచట కూటస్థుఁ డనఁబడె నని తెలియుసది. ముక్తాత్మ బ్రహ్మాదిదేహములకుఁ గలుగు సుఖదుఃఖాద్య సాధారణాకారములు లేక అసంకుచితజ్ఞానరూపమైన తన యసాధారణాకారముతో కూటమువలె నుండును.

45 B

శ్లో॥ ఉత్తమః పురుష స్త్వన్యః పరమాత్మే త్యుదాహృతః।

46 47

యో లోకత్రయ మావిశ్య బిభ ర్త్యవ్యయ ఈశ్వరః॥ 17

టీ ఉత్తమః పురుషస్తు=ఉత్తమపురుషుఁడన్ననో, అన్యః=క్షరాక్షరు లనఁబడు బద్ధముక్తపురుషులకంటె వేఱైనవాఁడు, పరమాత్మా ఇతి=పరమాత్మయని, ఉదాహృతః=(సకలశ్రుతులందును) ఉదాహరింపఁబడినవాఁడు, యః=ఎవఁడు (ఆ ఉత్తమపురుషుఁడు) *లోకత్రయం=(అచేతనము అచిత్సంసృష్టచేతనుఁడు ముక్తుఁడు అని ప్రమాణములచే) తెలియఁదగినవానిని మూఁటిని, ఆవిశ్య=(ఆత్మగా) ప్రవేశించి, బిభర్తి=భరించుచున్నాఁడు, అవ్యయః=వ్యయస్వభావము లేనివాఁడు, ఈశ్వరః=ఆ లోకత్రయమునకును ఈశ్వరుఁడు.

తా. ఉత్తమపురుషుఁడు క్షరాక్షరు లనఁబడెడు ఆబద్ధ ముక్త పురుషులకంటె వేఱుపదార్థమైనవాఁడు. వాఁడు సర్వశ్రుతులందును పరమాత్మయని యుదాహరింపఁబడినవాఁడు. ఇట్లు పరమాత్మ యని నిర్దేశింపఁబడుటచేతనే యీ యుత్తమపురుషుఁడు బద్ధముక్తపురుషులకంటె నర్థాంతరభూతుఁ డనియుఁ దెలియుచున్నది. ఎట్లన, లోకములు (అనఁగా ప్రమాణగమ్యములైనవి) అచేతనము అచిత్సంసృష్టచేతనము ముక్తుఁడు అని మూఁడు గలవు. ఆ మూఁటియందును వాఁడు ఆత్మయై చొచ్చి వానిని భరించును. ఇట్లు పరమాత్మయై యీమూఁటిని వ్యాపించి భరించుటచే వ్యాప్యములును భర్తవ్యములు నైన యీమూఁటికంటె వాఁడు అర్థాంతరుఁడే యగు నని తెలియుచున్నది. మఱియు వాఁడు అవ్యయస్వభావుఁడు, కనుక వ్యయస్వభావముగల అచేతనముకంటెను, తత్సంబంధమువలన అచేతనము ననుసరించు చేతనునికంటెను, అచిత్సంబంధ

48

మునకు యోగ్యుఁ డగుటంబట్టి పూర్వము దానితో సంబంధించియుం

---

* 'లోక్యతే ఇతిలోకః' అనువ్యుత్పత్తిచేఁ దెలియఁబడునది (అనఁగా ప్రమాణముచే తెలియఁదగినది) యని యర్థము.

డిన ముక్తునికంటెను, వాఁడు అర్థాంతరుఁడే యగును. అట్లే వాఁడు ఆ లోకత్రయమున కీశ్వరుఁడు. కనుక ఈశితవ్యములైన యామూఁటికంటె వాఁడు అర్థాంతరుఁడే యగును.

49

శ్లో॥ యస్మాత్క్షర మతీతోఽహ మక్షరా దపి చోత్తమః।

50

అతోఽస్మి లోకే వేదేచ ప్రథితః పురుషోత్తమః॥ 18

టీ యస్మాత్=ఎందువలన, అహం=నేను, క్షరం = బద్ధపురుషుని, అతీతః=అతిక్రమించినవాఁడనో, అక్షరాదపిచ = ముక్తపురుషునికంటెను, ఉత్తమః=ఉత్కృష్టుఁడనో, అతః=దీనివలన, లోకే=స్మృతియందును, వేదేచ=వేదమునందును, పురుషోత్తమ ఇతి= పురుషోత్తముఁడని, ప్రథితః=ప్రసిద్ధుఁడనై, అస్మి=ఉన్నాను.

తా. నేను క్షరుఁ డనఁబడు బద్ధపురుషునికంటె పూర్వోక్త స్వభావములచే నతిశయించినవాఁడనై, అక్షరుఁ డనంబడు ముక్తపురు

52

షునికంటెను పూర్వోక్తహేతువులంబట్టి ఉత్కృష్టతముఁడనై యుండుటంజేసి స్మృతులయందును శ్రుతులయందును పురుషోత్తముఁడని ప్రఖ్యాతుఁడనై యున్నాను.

'వేదార్థావలోకనా ల్లోకః' వేదార్థము నవలోకించుటచే లోకములని స్మృతు లిచట చెప్పఁబడినవి. కాన 'లోకే వేదేచ' యనఁగా స్మృతియందును శ్రుతియందును అని యర్థము. 'పరంజ్యోతి రుపసంపద్య స్వేన రూపేణాభినిష్పద్యతే స ఉత్తమః పురుషః' (ఛాం. ८-१२-२) ఇత్యాదిశ్రుతులును, 'అంశావతారం పురుషోత్తమస్య హ్యనాదిమధ్యాంతమజస్యవిష్ణోః' (వి. పు. ౫-౧౭-33) ఇత్యాదిస్మృతులును పరమపురుషుని పురుషోత్తమునిఁగా నిర్దేశించుచున్నవి. ఇందు పురుషోత్తమశబ్దమును నిర్వచించుట పురుషోత్తమత్వమును అనుచింతనము సేయుట కొఱకని తెలియునది) 51

54 అవతారిక.

53

శ్లో॥ యో మామేవ మసమ్మూఢో జానాతి పురుషోత్తమమ్।
న సర్వవి ద్భజతి మాం సర్వభావేన భారత॥ 19

టీ. భారత=అర్జునా, యః = ఎవ్వఁడు, పురుషోత్తమం= పురుషోత్తముఁడనగు, మాం=నన్ను, * అసమ్మూఢః=సమ్మోహము లేనివాఁడై, ఏవం= క్షరాక్షరపురుషులకంటె విసజాతీయునిఁగా, జానాతి=తెలిసికొనుచున్నాఁడో, సః=వాఁడు, సర్వవిత్ =అన్నిటిని ఎఱిఁగినవాఁడగుచు, మాం=నన్ను, సర్వభావేన= (నన్నుఁ బొందుటకుఁ జెప్పఁబడిన (భజనకీర్తనయతనాది) ప్రకారము లన్నిటిచేతను, భజతి=భజించుచున్నాఁడు.

తా. అర్జునా, ఎవ్వఁడు చెప్పఁబడినప్రకారమున (అనఁగా క్షరాక్షరపురుషులును నేనును ఒకటియే యను) భ్రాంతి లేనివాఁడై, పురుషోత్తముఁడనై నన్ను అవ్యయస్వభావముచేతను వ్యాపనభరణైశ్వర్యాది యోగముచేతను ఆ పురుషులకంటె విసజాతీయునిఁగా నెఱుఁగుచున్నాఁడో, వాఁడు మత్ప్రాప్తికి నుపాయములుగా నెఱుఁగఁదగినవానినెల్ల నెఱుఁగువాఁడగును. * మత్ప్రాప్తి కుపాయములుగా నిర్దిష్టములైన భజనప్రకారము లన్నిటిచేతను నన్ను భజించువాఁడగును. నన్నుఁ గూర్చిన సకలవేదనములచే నా కేప్రీతి గలుగునో, నన్నుఁ గూర్చిన సకలభజనములచే నా కేప్రీతి గలుగునో, ఆ రెండువిధములైన ప్రీతులును ఈ వేదనముచేత నాకుఁ గలుగుచున్నవి.

---

* 'అ+సం+మూఢత్వమ్' = ఏకీకృత్య మోహరహితత్వం, క్షరాక్షర పురుషులను ఉత్తమపురుషునితో ఏకీకారముచేసి భ్రమింపకుండుట.

* ఇచట పురుషోత్తమశబ్దార్థము తెలియుటచేతనే సర్వమును దెలియుటయు సర్వవిధముల భజించుటయుఁ గలుగుననుట యుపపన్నము కాదు. కనుక 'సర్వవిత్' 'సర్వభావేన' అను రెంటికిని 'మత్ప్రాప్తి కుపాయములుగా' అని కూర్చఁబడినది, అయినను పరవ్యూహవిభవగుణచేష్టితవేదనాదులును ప్రాప్త్యుపాయభూతములైన వేదనాదులే యగును. ఒక్క పురుషోత్తమత్వవేదనమే యాపరవ్యూహవిభవగుణచేష్టితాది సర్వవేదనసర్వవిధభజనములు కానేరదు. కనుక ఆసర్వవేదన సర్వవిధభజనములచేత ఏయేప్రీతి నాకు కలుగునో యవిమాత్రము పురుషోత్తమత్వవేదనముచేఁ గలుగు నని భావము గహింపఁబడినది.

56
అవ. ఇట్టి పురుషోత్తమతత్త్వవేదనమును బూజించుచున్నారు. 55
59
శ్లో॥ ఇతి గుహ్యతమం శాస్త్ర మిద ముక్తం మయానఘ!
60
ఏత ద్బుద్ధ్వా బుద్ధిమాన్ స్యా త్కృతకృత్యశ్చ భారత॥

టీ. అనఘ=పాపరహితుఁడవగు, భారత=అర్జునా, ఇతి=ఈప్రకారమున, గుహ్యతమం=మిక్కిలి రహస్యమైన, ఇదంశాస్త్రం=యీగీతాశాస్త్రమునందలి పదునేనవ యధ్యాయము, మయా = నాచేత, ఉక్తం ఉపదేశింపఁబడెను, ఏతత్=దీనిని, బుద్ధ్వా = తెలిసికొని, బుద్ధిమాన్= (నన్నుఁబొంద నిచ్ఛగించువానికి కావలసిన) జ్ఞానము గలవాఁడును, కృతకృత్యశ్చ = అట్టివాఁడు చేయవలసిన సమస్తమును చేసినవాఁడును, స్యాత్ =అగును.

తా. అర్జునా, ఇట్లు నాపురుషోత్తమత్వమును ప్రతిపాదించునదియు సకలమైన రహస్యములలో మిక్కిలిరహస్యమైనదియు నైన ఈ శాస్త్రమును (అధ్యాయార్థమును) నీవు పాపరహితుఁడవుగాన మిక్కిలి యోగ్యుఁడవనితలఁచి నీకుఁజెప్పితిని.* దీనిని దెలిసి బుద్ధిమంతుఁడును
57
కృతకృత్యుఁడు నగును=అనఁగా నన్నుఁ బ్రాపింపఁగోరువానికి ఏబుద్ధియుపాదేయమో యాబుద్ధి యంతయు లభించినదగును; మఱియట్టివానికేది చేయఁదగునో యదియంతయుఁ జేయఁబడినట్టిదగునని యర్థము. అనంతరము చెప్పఁబడిన *పురుషోత్తమవిషయమగు జ్ఞానమును శాస్త్ర

* దీనిని ఎఱిఁగినయతఁడు భగవత్ప్రాప్తికి ఉపాయభూతమైన జ్ఞానము గలవాఁడును, అట్టివానిచేఁ జేయఁబడవలసిన దంతయుఁ జేసినవాఁడును అగునని భావము. 'అనఘ' అని పాపరహితత్వమునుబట్టియు 'భారత' అని జన్మమునుబట్టియు నర్జునుఁడీశాస్త్రోపదేశమునకు యోగ్యతముఁడు (అనఁగా అధికారి) యని సూచితమైనది.

* పురుషోత్తమవిషయజ్ఞానముచే పూర్వశ్లోకమున సర్వవిత్త్వ సర్వవిధభజనములు కలుగుననియు ఈ శ్లోకమున బుద్ధిమత్త్వకృతకృత్యత్వాదులు కలుగుననియు చెప్పఁబడెను. సర్వవిత్త్వాదులును బుద్ధిమత్త్వాదులును సమానార్థకములే యగును గనుక నిచట పునరుక్తిదోషము కలుగుచున్నది. అయినను ఇందు ప్రస్తుతమైన

జన్యమైనదానినే యిదియంతయుఁ జేయుచున్నదిగాని సాక్షాత్కార
58
రూపమైనదానిని గాదని యీశ్లోకముచేతఁ జెప్పఁబడుచున్నది. (అర్జునా దీనిని దెలిసికొని నీవును కృతకృత్యుఁడ వగుము.) 61

ఇతి శ్రీభగవద్గీతా సూపనిషత్సు బ్రహ్మవిద్యాయాం
యోగశాస్త్రే శ్రీకృష్ణార్జునసంవాదే పురుషోత్తమ
ప్రాప్తియోగోనామ పఞ్చదశోఽధ్యాయః.
62

యర్థమునుగాని దానిని గుఱించిన జ్ఞానమును గాని ప్రశంసింపక 'శాస్త్రమ్' అని శాస్త్రశబ్దమును ప్రయోగించుటచే పూర్వోక్తపురుషోత్తమ విషయజ్ఞానము సాక్షాత్కారరూపమైనదే కాక శాస్త్రజన్యమాత్రమైనదికూడ ఈ సర్వవిత్త్వాదులను గలిగించునను విశేషము తెలుపఁబడినది. ఈ విశేషమునుబట్టియే పూర్వశ్లోకోక్తమైనది యిందు మరల ప్రతిపాదింపఁబడెను గాన పునరుక్తి లేదని గ్రాహ్యము.

పంచదశోఽధ్యాయః

పురుషోత్తమప్రాప్తియోగము - అవతారిక

అవతారికలో

1. త్రయోదశాధ్యాయమునకు సంబంధించిన విషయము చతుర్దశాధ్యాయమున జెప్పబడినది. దానికి చివర 'మాంచయోఽవ్యభిచారేణ' 'బ్రహ్మణోహి' అను రెండుశ్లోకములచే అవ్యభిచరితభక్తియోగముచే భజింపబడువాడును, ఫలప్రదుడును నగు శ్రియఃపతియే యని ప్రసక్తమైనది. ఇప్పుడీ యధ్యాయమున 'భగవదతిశయ విశేషము'ను శోధించుచున్నాడు. కాబట్టి దీనికి పదనాల్గవ అధ్యాయముతో సంబంధము కలదు.

1వ శ్లోకము

2. (i) సంసారమును తలక్రిందుచెట్టుగా పోల్చుట ఛేదించదగినదని సుకరముగ నెఱింగించుటకే.

(ii) కఠోపనిషత్తులో 'ఊర్ధ్వమూల-మధశ్శాఖ' మ్మని సంసారమును తలక్రిందుచెట్టుగా పోల్చుటచే నదేవిధముగ నిచ్చటను పోల్చుట వలన గీతకు శ్రుత్యనుసారిత్వము సూచింపబడుచున్నది.

(iii) పరతత్వము నెఱుంగుటకు వలయు జిజ్ఞాసకు కారణమైన వైరాగ్యమును బుట్టించుటకని కొందఱందురు. ఇట్లు చెప్పుటచే నీ సంసారము విభూతిగా నెఱుంగబడును. దానివలన విభూతిమానుని గూర్చిన జిజ్ఞాస బుట్టును. ఈ లీలావిభూతిని తన సంకల్పాధీనముగా నడిపించువాడే గదా పరతత్వము.

(iv) అసంగశస్త్రముచే ఛేదింపబడునది అనగా- పరబ్రహ్మచే కల్పింపబడిన సనాతనమైన నీసంసారవృక్షమునకు మూలమువాచామగోచరుడగు పరంబ్రహ్మయే. ఇది యాతని యనుగ్రహముచేతనే

పెరుగుచు వృద్ధినిపొందుచున్నది. దీనికి బుద్ధి మ్రాను; ఇంద్రియములు తొఱ్ఱలు; పృథివ్యాది పంచభూతములు కొమ్మలు; శబ్దాదివిషయములు ఆకులు; పుణ్యపాపములు పువ్వులు; సుఖదుఃఖములు పండ్లు. ఈవృక్షము సకలప్రాణుల కాధారభూతము. దీనిని జ్ఞానమనెడు గొప్పఖడ్గముచే నరకి వేసినచో ఆత్మానుభవ సుఖమును బడసి తిరిగి జన్మించకుండును.

ఇట్లు శ్రుతి స్మృతులతోపోల్చుట సంసారమును హేయమని యెఱుంగుటకే.

ఇచ్చట "ఊర్ధ్వ మూలోఽవాక్శాఖ ఏషోశ్వత్థ స్సనాతనః" అను శ్రుతి ప్రకృతమైనట్టియు ముందుచెప్పబోవునట్టియు పురుషుని పరముగ జెప్పరాదా యన్నచో—

అదికుదరనేరదు. పురుషునకు స్వరూపతః ఊర్ధ్వమూలత్వాదులు కుదరనేరవుగదా! మోక్షాపేక్ష కలవారికి ఆ పురుషునితో సంగమే యపేక్షితమగుటచే దానిని ఛేదించుటయు నసంగతమే యగును. శరీర విశిష్టత్వాది రూపమును ఛేదించి శుద్ధస్వరూపము నాపాదించుటయే విధింపబడుచున్న దన్నచో నన్వయవ్యతిరేకములచే నా యుపాధిభూత మైన దేహమునందే పర్యవసించును. అది ప్రకృతమునకు సంబంధించి నదేగాని వేరుకాదు గాన సమ్మతమే. వృక్షమనుట "వృషు-ఛేదనే" నరుకుట. గాన సంసారమను వృక్షమనుట సంగతమే. "శ్వోనస్థాస్యతీతి అశ్వత్థః" అనుటచే నిది నశ్వరమైనదని యర్థము. ఈరెండు ధర్మములను పురస్కరించుకొనియే సంసారమును 'అశ్వత్థవృక్ష' మని శ్రుతిస్మృతులు బోధించినది,

3. ఆకులు చెట్టుయొక్క వాస్తవరూపమును పైకి గోచరించ కుండునటుల కప్పి రక్షించునటులనే కామ్యకర్మలను బోధించు వేద మంత్రములున్ను సంసారానిత్యత్వమును కనబడనీయక కప్పిబుచ్చి సంసారమును రక్షించి పెంచుచున్నవి.

సంసారమనెడు చెట్టునకు ఆకులుగా చెప్పబడుటచే శ్రుతులనగా నిచ్చట "వేదవాదరతాఃపార్థ" అని రెండవ అధ్యాయమున చెప్పబడిన ధర్మార్థకామపురుషార్థ ప్రదములైన వేదమంత్రములనియే గ్రహించవలెను.

ఇచ్చట వేదశబ్దమునకు మోక్షార్థమైన వేదభాగమని యర్థము. అనగా ఉపనిషత్తులని భావము.

సంసారాశ్వత్థము నెఱింగినవాడు వేదవేత్తయనుట యసంగతము. సంసారముగాని అశ్వత్థముగాని వేదము కాదుగదా ! కాబట్టి -

ఆద్యంతుర్త్ర్యక్షరం బ్రహ్మ ।
త్రయీయాయత్ర ప్రతిష్ఠితా ।
సగుహ్యోఽన్యస్త్రివృద్వేదో ।
యస్తంవేద సవేదవిత్ ॥

అకార ఉకార మకారాత్మక అక్షరములు మూడింటితో కూడి యున్నట్టియు శబ్దజాలమున కంతకును మూలకారణమైన ప్రణవమే బ్రహ్మను జెప్పునదగుటచే బ్రహ్మయనబడుచున్నది. వేదమంతయు "ఓమ్కార ప్రభవో వేదః" అని నట్లు ప్రణవమునందే ఆధారపడియున్నది. అది యొక గంభీరమైన రహస్యము. దాని నెఱింగినవాడు వేదమునంతను యెఱింగినట్లే. 'ఏకవిజ్ఞాన సర్వవిజ్ఞానే ప్రతిజ్ఞ' సర్వమునకును సర్వేశ్వరుడు కారణమగుటచేతనే కదా ! సుఘటితమగుచున్నది. అటులనే యిచ్చటను ఎఱుంగవలెను.

పూర్వపక్షము :—

కాబట్టి ఊర్ధ్వమూలమిత్యాది రూపకము ప్రణవవిషయమైనదే. ప్రణవమునందలి అర్ధమాత్రకు సకల జగత్సృష్టికర్తయగు పరమ పురుషుడు దేవతగా నిరూపింపబడెను. కావున ప్రణవమునకు ఊర్ధ్వమూలత్వము సుశకము. 'ఛన్దాంసి యస్య పర్ణాని' యని చెప్పబడిన ఛందఃపర్ణత్వ

మును సమంజసమే. ప్రణవమునుండియే గదా సమస్త వేదములును పుట్టుచున్నవి. అట్టి వేదము నెఱింగిన వానిని వేదవిత్తుగా నీశ్లోకము కొని యాడుచున్నదని కొందఱందురు. దానికై "వేదము సంసార వృక్షమును" ...ఇత్యాది గ్రంథము.

దీని యభిప్రాయమేమనగా :—

సిద్ధాంతము :—

దీనికి ప్రణవపరమైన యర్థమును చెప్పరాదు. అట్లగుచో నది అసంగశస్త్రముచే ఛేదింపబడుట యెట్లు? 'తతః పరం తత్పరిమార్గితవ్యం' అనుటయును యసంగతమే. ప్రణవమును ఛేదించి ఆపైనెఱుం గదగినదేమున్నది. ఉపాసించిన నుదానినేగదా! ఎఱింగినను దాని యర్థ మునే గదా! పూర్వపక్షము:- 'శబ్దబ్రహ్మణి నిష్ణాతః పరంబ్రహ్మాధి గచ్ఛతి' యనునట్లు ప్రణవార్థ నిష్ణాతుడు పరమాత్మ నెఱింగి బడయ గల్గునని చెప్పరాదా ! యన్నచో సిద్ధాంతము:- ఇది పరస్పర విరుద్ధ నిర్దేశము. ఏలననగా- పై శ్రుతి వాక్యములో ప్రణవార్థ నిష్ణాతునకు పరమాత్మ ప్రాప్తి చెప్పబడుచున్నది. ఇచ్చటనన్నో దీనిని నరికి దానికి పైన నన్వేషింపదగిన దని చెప్పుచున్నది. కాబట్టి మరియొక యేయర్థ ముగాని కుదుర నేరదు. సంసారపరమగు నర్థమునే జెప్పవలెను. దాని నెఱింగినవాడే వేదవేత్త యని ప్రశంసింపబడుచున్నాడు. దానికి కార ణము సంసారవృక్షము యొక్క స్వరూపాదులను చక్కగ నెఱింగినచో నది వేదాంతములలో జెప్పబడిన అర్థముల నెఱుంగుట కెంతయో యుపకరించును.

మరికొందరు - సమూలమగు నీ సంసారవృక్షము నెఱుంగుట కన్న మించిన దొకింతయు నెఱుంగదగినది లేదు. కాబట్టి సమూల సం సారవృక్షము నెఱింగిన వానిని సర్వవేదార్థవేత్తయని పొగడబడుచున్న దని చెన్పుదురు. ఊర్ధ్వమూల మిత్యాదికముచే నైమిత్తికసృష్టి ప్రక్రియ చెప్పబడుచున్నది. ఇకముందు 2వ శ్లోకముచే నిత్యసృష్టి ప్రక్రియ చెప్పబడును.

2వ శ్లోకము

(5) మేడయొక్క పై భాగమునబుట్టి క్రిందికి నేలవైపు వ్రేలాడు పెద్ద తీగె భూమిని సోకి వేరులు పారి తిరిగి పైకి కొమ్మలను తొడుగును-అను నభిప్రాయముతో చెప్పుచున్నాడు.

(6) ఇచ్చట మనుష్యలోకశబ్దము – ఇచ్చట కర్మలనుచేయు నధికారులు మిక్కుటముగ నుండుటను తెలుపుచున్నది.

(7) పైకి వ్యాపించిన కొమ్మలుగల మఱ్ఱిచెట్టునకు కొమ్మల చివర నుండు పండ్లలోని గింజలును ఊడలును మూలములగుచున్నట్లే క్రింద కొమ్మలుగల చెట్టునకును సంభవించవచ్చును.

3వ శ్లోకము

(8) అవతారిక:— ఈ సంసారమందఱకును గోచరించునదియే గదా! "యస్తంవేద" యని యెవనినో యొక్కని గూర్చి దీని నెఱింగినవాడని పొగడనేల? యన్నచో చెప్పుచున్నాడు.

(9) 'ప్రతితిష్ఠత్యస్మిన్నేవేతి' వ్యుత్పత్తినిబట్టి అజ్ఞానమే దీనికి ప్రతిష్ఠ.

దీని భావమేమనగా :—

వృక్షము నిలచియున్న స్థలము ఆ చెట్టునకు ప్రతిష్ఠ యనబడును. అట్టిదీ సంసారవృక్షమునకు 'కర్మయే' కాబట్టి కర్మమూలమని చెప్పబడినది.

"అవిద్యా సఞ్చితం కర్మ" అనుటచే కర్మ యనగా అజ్ఞానము. దానివలననే గదా కర్మలను చేయుట. ఈ కర్మలకు మూలమైన అహంకారమే మమకారమునకును మూలము. కావున దేహాత్మాభిమాన రూపమైన అహంకారమే సంసారమనెడు వృక్షమునకు ప్రతిష్ఠగా జెప్పబడెను.

(10) మోక్షసాధనమైన జ్ఞానము లేనివారని తాత్పర్యము. సంసారులలో నెవ్వడీ రూపముతో దీని నెఱుంగునో వాడు ముక్తుడన్న మాటయే.

(11) వారలకు పరిహరణీయమగు సంసారమును పెంచుకొనుటకు తగిన జ్ఞానమే యున్నదిగాని దానిని బాపుకొనుటకు తగిన జ్ఞానము లేదని భావము.

(12) నివర్తన్తి-ఇది "నివర్తన్తే" యని యాత్మనేపదిలో నుండ వలసినదేయైనను ఛన్దస్సు చెడకుండుటకై పరస్మైపదిలో వాడబడినది.

(13) ఈ చక్కదనమనగా :—

అవిచాల్యముగ నాటుకొనిన వాసనకలదగుటచే నే యితర సాధనములచేగాని ఛేదింపబడదు.

(14) ప్రాయశ్చిత్తములుగా నాచరించి యొక్కొక్క కర్మ యనెడు వేరును నరికివేసినను అనాదికాలము నుండియు మనోవాక్కాయములచేత తెలిసియును తెలియకను చేసిన పుణ్యపాపములు పరిపరి విధముల సంపాదింపబడియున్నవని భావము.

(15) అసంగశస్త్రమనగా :—

శంకర భాష్యమున—

పుత్రేషణ-విత్తేషణ - లోకైషణలు లేకుండుట. అదియే బలిష్ఠమైన శస్త్రము. ఆ శస్త్రమునకు మాటిమాటికిని వివేకము అభ్యాసము అనెడు సానపై పదును పెట్టవలెను. మరియు దానిని పరమాత్మాభిముఖ్యనిశ్చయముచే దృఢము గావించవలెను. అట్టి శస్త్రముచే సంసార వృక్షమును సబీజముగా సంహరించవలెను - అని సెలవిచ్చిరి.

రామానుజభాష్యమున :—

గుణమయభోగములలో బొత్తుగ నాశలేకుండుటయనెడు శస్త్రముచేనని సాయించిరి.

దీనికి వేరొక విశేషార్థము కలదు— "అకారార్థోవిష్ణుః" అను ప్రమాణముచే అకారమున కర్థమైన విష్ణువుతో సంగము "అ+సంగము". సంగమనగా - సంబంధము.

అది జీవునకు పరమాత్మకును దొమ్మిది విధములుగ నుండును- ఆ సంబంధాను సంధానమే శస్త్రము. ఆ శస్త్రముచే సంసార వృక్షమును ఛేదించవలెను.

ఆ 'శస్త్రము' 'దృఢేన' యనుటచే దానికి మించిన బలిష్ఠమైన శస్త్రము మఱియొకటి లేదని తాత్పర్యము. "నమేభక్తః ప్రణశ్యతి" నా భక్తుడెన్నడును చెడడు.

"రక్షతే భగవాన్ విష్ణుః, భక్తానాత్మ శరీరవత్"— భగవంతుడు తన భక్తులను తన శరీరమును కాపాడుకొనునట్లు కాపాడును—

తేషామహం సముద్ధర్తా ।
మృత్యు సంసార సాగరాత్ ।
భవామి నచిరాత్పార్థ ॥

అట్టి నా భక్తులను సంసార సముద్రము నుండి వెంటనే నేనుద్ధరింతుననెను గదా !

4వ శ్లోకము

తమేవ చాద్యం పురుషం...

ఇచ్చట "ప్రపద్యేత్ యతః ప్రవృత్తిః" అని యొక సరసమైన పాఠము.

"ప్రపద్య— ఇయతః" అని యొక పాఠము. ఇది క్లిష్టమైనది.

మొదటి పాఠమున పరస్మైపది ప్రయోగము ఆర్షము.

రెండవ పాఠమునకు అవతారికలోని ఆశంకకు సాక్షాదుత్తరమగుటచే నొక స్వారస్యము కలదు.

మరియొకరు "ప్రపద్యే" యని ఉత్తమ పురుషగా నన్వయించి "వర్త ఏవచకర్మణి" యనినటులను 'నబుద్ధిభేదంజనయే దజ్ఞానాం కర్మ సంగినాం । జోషయేత్సర్వ కర్మాణి విద్వాన్ యుక్తస్సమాచరేత్" అనునట్లును తా నాచరించి తన యనుష్ఠానముచే నితరుల ననుష్ఠింప చేయు తాత్పర్యమును వర్ణింతురు.

కాని యీ పాఠమంత ప్రకరణోచితము కాదు.

"యతః ప్రవత్తిః ప్రసృతా పురాణీ".

అను వాక్యమునకు శంకరభాష్యమున—

"యస్మాత్ పురుషాత్ సంసారమాయావృక్ష ప్రవృత్తిః ప్రసృతా =నిస్సృతా, ఐన్ద్రిజాలికాదివమాయా, పురాణీ= చిరన్తనీ" అని అనగా— ఏ పురుషుని నుండి సంసారమనెడు మిథ్యావృక్షము ఐన్ద్రిజాలికుని నుండి వస్తుతః లేని వస్తువులు బయట వెడలుచున్నట్లు బయలు పడెనో అది నేటిది నిన్నటిదిగాదు. అది యనాది యని యర్థము.

దీనికి తాత్పర్యచంద్రికలో నిట్లాక్షేపించిరి—

ఈ శ్లోకము నందలి "యతః ప్రవృత్తిః ప్రసృతా పురాణీ" యను శబ్దములు ప్రయోగింపబడుటచే ప్రపంచము సత్యమనియే తోచుచున్నదిగాని మిథ్య యెంత మాత్రమును కాదు.

ఇంద్రజాల దృష్టాంతము శబ్దస్వారస్యముచేతను ప్రత్యక్ష ప్రమాణముచేతను బాధింపబడుచున్నది.

ఇచ్చట నీక్రింది పూర్వపక్ష సిద్ధాంత శ్లోకముల ననుసంధించుకొనవలెను.

శ్లో॥ మానాత్ సిధ్యతు విశ్వమేతదఖిలం । మానంతు సిద్ధ్యేత్ కుతః?
కింస్వేనైవ తథాస్తు తర్హి భువనం । మానేఽపిమానం యది
హన్త స్యాదనవస్థితిర్వ్యరమతో మేయంచ నస్యాదితి-
త్వాసాతిష్ఠతి విశ్వమేతదఖిలం సత్యం బ్రువాణో జడః ॥

ప్రమాణబలముచే ప్రపంచము సిద్ధించుచున్నదందువా కానిమ్ము కాని ఆ ప్రమాణమెట్లు సిద్ధించుచున్నది ? అది స్వతస్సిద్ధమే దానికి కారణము నన్వేషించ పనిలేదందువా ? అటులనే ప్రపంచము కూడ స్వతస్సిద్ధమే యనరాదా ! ఇక సృష్టికర్తతో పని యేమి ? అట్లు కాదు ప్రమాణములన్నిటికిని వేరొక ప్రమాణమున్నదందువా ? దానికేమి ప్రమాణము ? మరియొకటి యేదియో యున్నదందువా అనవస్థాదోష ముకాదా ! కాబట్టి యీ బాధల నుండి బాయుటకు ప్రపంచమంతయు మిథ్య యని యంగీకరించుట యొక్కటయే యుపాయము— అని తాత్పర్యము.

సిద్ధాంత శ్లోకము—

శ్లో॥ ప్రత్యక్ష ప్రభృతి ప్రమాణ విదితం సత్యంచభిన్నం జగత్ ।
బాధస్తస్య నకేనచిత్, స్వవిహతేః బ్రహ్మాత్మకం తజ్జగత్ ।
ద్వైతాద్వైత గిరో విభిన్నవిషయాః బాధాయనాలంమిథః ।
పశ్వాలమ్భ నిషేధవాక్యవదతో విశ్వాపలాపః కుతః ॥

ప్రపంచము ప్రత్యక్షాది ప్రమాణముచే సత్యముగా నున్నదని బోధింపబడుచున్నది. అది బ్రహ్మ కంటె వేరైనది. దానికే ప్రమాణముచేతను గాని విరోధము లేదు. ప్రమాణ సిద్ధమైన దానికే బాధను కల్పించినచో శ్రుతి ప్రమాణసిద్ధ బ్రహ్మయే లేడనవలసివచ్చును. అదియే గదా సర్వశూన్యవాది వాదము— జీవబ్రహ్మలకు జగద్బ్రహ్మలకును అభేదమును బోధించు శ్రుతులు భిన్నవిషయములు. అభేదమునకు తాత్పర్యము విశిష్టైక్యము. భేదమునకు తాత్పర్యము శరీరాత్మభావము. ఇట్లు విషయభేదముచే విరోధమును పరిహరించుకొనవలెను. 'నహింస్యాత్సర్వాభూతాని' అని జీవమాత్రహింసను నిషేధించు శ్రుతికిన్ని 'వాయవ్యం శ్వేతమాలభేత భూతికామః' అని హింసను బోధించు శ్రుతికిన్ని భిన్న భిన్న విషయములను గురించినదని పరిహరించుకొన

నిచో నది యున్మత్త ప్రలాపమేయగును గదా! శాస్త్ర విహితమైన హింస హింసకాదు. దానిని చేసినను దోషము లేదు, అట్లు కానిది పాపము. అదియే 'నహింస్యాత్త'ను శృతిచే నిషేధింపబడుచున్నది. కాబట్టి ప్రపంచమును లేదనరాదు.

5వ శ్లోకము

(18) ఇచ్చట పదం అనగా—

'పద్యతే ఇతి పదం' = పొందబడునది. పరమాత్మవలెనే పరిశుద్ధాత్మయును పొందగినదగుటచే పదమనబడుచున్నది. 'ప్రాపణీయస్తథైవాత్మా। ప్రక్షీణా శేషభావనః' అనగా-

బ్రహ్మభావనా - కర్మభావనా - ఉభయభావనా - యను మూడు భావనలు కలవు. ఇవి లేని యాత్మస్వరూపమును ప్రయత్నముచే బడయవలెను. అని.

మమధామ' యని చెప్పబడినవానికే 'మమైవాంశ' యని సంసార దశ చెప్పబడినది. అట్లు కానిచో పరస్థానమును జెప్పిన తరువాత 'మమైవాంశ' యని బద్ధావస్థలోనున్న జీవునిగురించి చెప్పుట సంగతము కాదు.

(19) ఈ యాత్మజ్ఞాన నిరతి - యోగకాలమున నవిచ్ఛిన్నముగను ఉత్థాన (యోగము నుండి లేచిన) కాలమున ప్రాచుర్యముగాను నుండవలెను. మిక్కిలి యభీష్టమైన స్వాత్మజ్ఞానమునందు మిక్కిలి విశేషించి యాసక్తి కలవాడైనచో నితర కామములన్నియును తొలంగి చనును.

ఇచ్చట 'వినివృత్తకామత్వ' మనగా కామము బొత్తుగ తొలంగియుండుట అనగా - విషయములు దగ్గరగ నున్నను సరకుగొనకుండుట.

(20) అనుకూల ప్రతికూల స్వభావములచేతనని యర్థము.

ఇయ్యది ఉపాయదశను చెప్పుటలో ద్వంద్వమును సహించుటను

చెప్పుటయును ఫలదశను చెప్పుటలో దుఃఖము బొత్తుగ లేకుండుటను జెప్పుటయును.

(21) అవ్యయం – వ్యయములేని. వ్యయమనగా – ఆత్మలు నిర్వికార స్వరూపము కలవిగాన నిచ్చట జ్ఞానసంకోచము జ్ఞానవికాసమే వ్యయమనబడును. అది లేనిది అవ్యయము.

6వ శ్లోకము

(22) వెలుంగునొసంగు పదార్థములేవియు దీనిని ప్రకాశింప జేయజాలవు. అని చెప్పుటకు తచ్ఛబ్దమున కిట్లర్థము జెప్పబడినది. దీనిని సూర్యుడు మొదలగునవి ప్రకాశింపజాలకపోవుట వాని స్వభావములు వేరు వేరగుటచేతనే ఈ శ్లోకము జీవాత్మను గూర్చినదని జెప్పవలెను. ఏమనగా—

తచ్ఛబ్దము ప్రకృత పరామర్శి. అనగా వెనుక చెప్పబడిన వస్తువునే తెలుపునది. వెనుక చెప్పబడినదేది ?

"పదమవ్యయం తత్" అని గదా క్రిందటి 5వ శ్లోకములో చివర కలదు. అది పరిశుద్ధాత్మ స్వరూపమనియే చెప్పవలెను. దానినే యీ తచ్ఛబ్దము పరామర్శించుచున్నది. గాన నీ శ్లోకము జీవపరమని యే సిద్ధాంతము.

(23) జ్ఞానమే యన్నిటిని ప్రకాశింపజేయునదియైనచో బాహ్య వస్తువులను ప్రకాశింప జేయుటకు సూర్యాదు లేల ? ఆ జ్ఞానమే యాపనిని గూడ జేయవచ్చునే ! అట్లైనచో సూర్యాదులను ప్రకాశకులననేల ? అనగా చెప్పుచున్నారు— బాహ్యములైన ఇత్యాది.

(24) ఇట్లన్నిటిని ప్రకాశింప జేయు నాత్మజ్యోతి స్వయముగ నేల ప్రకాశించదు. మరి యది దేనిచే ప్రకాశింపజేయబడును? అనగా చెప్పుచున్నాడు. "ఆత్మను" అని ఉత్తరము– ఆత్మ స్వయంప్రకాశమైనను దానిని ఉన్నరూపముతో సమగ్రముగా నెఱుంగవలెనననిన యోగ మొక్కటియే దాని కుపాయము.

ఇతరము లేవియును దీనిని ప్రకాశింప జేయలేవన్నంత మాత్ర ముచే నిది అసలే మెఱుకపడదని తలంచరాదు. "విశేషనిషేధః శేషా భ్యనుజ్ఞాపర" మను న్యాయముచే కొన్నిటిని నిషేధించిన మిగిలినవి సిద్ధించునని గ్రహించవలెను. అనగా సూర్యాదులు ప్రకాశింప చేయ జాలరనగా యోగము ప్రకాశింపజేయునని చెప్పవచ్చును.

(25) ఈ యోగమందరకు నేల సిద్ధించదనగా జెప్పుచున్నారు. 'ఆ యోగమునకు' సాంసారిక కర్మ, యోగమును బుట్టనీయదని దీని భావము.

(26) అయినచో నెవ్వరికిని సిద్ధించదాయన్నచో చెప్పుచున్నారు "ఆ కర్మమును".

(27) పరమగు జ్యోతి నాదియే ఇది "ధామ" శబ్దార్థము— ఈ శ్లోకమునందలి "ధామ" శబ్దము వెనుకటివలె నియమన స్థానము కాదు కాని సూర్యాదు లపేక్ష లేదనుటచే ఆత్మస్వరూపము ప్రకాశాత్మ కమైనదని సిద్ధించుటచే జ్యోతిరని యర్థము చెప్పబడినది.

(28) ఇచ్చట మమ=నాదియే యని తన సంబంధమును విధిం చుటచే ముక్తిదశలో జీవునకు పరమాత్మతో పరమసామ్యము సిద్ధించు టచే స్వాతంత్ర్యము కూడ సిద్ధించునోయను శంకను పరిహరించుటచే సార్థకమే—

(29) ముందు 7వ శ్లోకమున జెప్పదలచిన 'మమైవాంశః' అను టకు కారణము ఈ శ్లోకమున చెప్పబడినదని సూచించుచు సంబంధ సామాన్యార్థములో ప్రయోగింపబడిన షష్ఠీ విభక్తికి విశేషార్థములో పర్యవసానమును తెలుపుచున్నాడు— 'నావిభూతియైనది' అని.

ఇచ్చట విభూతి యనగా యజమానునకు యిల్లు భూమి వంటిది కాదు. మరి ధర్మినొకప్పుడును విడువక ఆశ్రయించియే యుండు విశేష ణాంశమని తెలియవలెను (అపృథక్సిద్ధ విశేషణము).

ఇచ్చట నొక విషయమును గ్రహించవలెను—

నిరవయవమగు (అవయవములు లేని) నొక వస్తువు నొకదానికి అంశ యనరాదు. ఒక వస్తువులో నొక భాగమునకు అంశయని పేరు. అంశాంశి భావము అ రెండింటికిని భేదమునే సాధించును. ఆకు చెట్టులో నొక అంశమైనను ఆకునకును చెట్టునకును భేదము లేదా ? రెండింటికిని (అంశాంశులకు) భేదమే లేకున్న యేది యంశ ఏది యంశి యని నిర్ణయించు టెట్లు? ఒకే వస్తువును (అభిన్నమైన దానిని) తనకు తానే యంశ యని పిచ్చివాడైనను అనడు గదా. లేదా— ఒక వస్తువునకు భేదమును అభేదమును చెప్పుదమన్న నది లోకసమ్మతము కానేరదు. అది పరస్పర విరుద్ధమును బహుశ్రుతి విరుద్ధమును—

'పాదోఽస్య విశ్వాభూతాని' సకల ప్రాణులను భగవంతునికొక పాదము. 'తస్యావయవభూతైస్తు వ్యాప్తం సర్వమిదం జగత్'' ఆ భగవంతుని యవయవ భూతములగు సకల పదార్థములచేతను యీ ప్రపంచ మంతయు వ్యాపింపబడి యున్నది. ఇత్యాది శ్రుతులలో సూచింపబడిన అంశత్వము విశిష్ట వస్తువునందలి విశేషణమనియే గ్రహించవలెను— ఈ విషయము— అంశాధికరణమునందలి 'ప్రకాశాదివత్తు నైవంపరః' అను సూత్రమున నిర్ణయింపబడెను.

ఆ సూత్రమున— అంశయనగా నొక ద్రవ్యమునందలి యొక భాగమే గదా ! కాబట్టి జీవుడు బ్రహ్మలోని యొక యంశగాన జీవుని యందున్న దోషములన్నియును బ్రహ్మయందున్నట్లేగదా ! అని ప్రశ్నించగా— సూత్ర మాశంకను పరిహరించుచున్నది.

జీవుడు బ్రహ్మాంశమైనను ఆతని స్వరూప మాతనిదే. ఆతని స్వభావ మాతనిదే. పరమాత్మస్వరూపము పరమాత్మదే. పరమాత్మ స్వభావము పరమాత్మదే. ఆతడెల్లప్పుడును, దోషరహితుడును, సర్వజ్ఞుడును. సత్యసంకల్పుడునే. అది యెట్లనగా — ప్రి కా శా ది వ త్

వెలుగుగల దీపాదుల కాంతి దీపాదులలో నొక యంశయగునటుల జీవు డును చేతనాచేతన విశిష్టమగు పరమాత్మలో నొక యంశ యనబడును.

విశేషణములు (ధర్మములు)విశిష్టమగు (విశేషములతో గూడిన) వస్తువునందలి యొక భాగమగుటచే దాని యంశలనబడినను ధర్మ–ధర్ము లకు స్వరూప – స్వభావములలో గల భేదములుండుటలో విరోధ మేది యును లేదు. 'య ఆత్మని తిష్ఠన్ ఆత్మనోన్తరో యమాత్మా న వేద। యస్యాత్మా శరీరం' అని శ్రుతి యీ యర్థమునే చెప్పుచున్నది.

అత్యంత భిన్నులగు జీవేశ్వరులు విభూతి– విభూతిమాన్ అనెడు ధర్మమును పురస్కరించుకొని విశిష్టమున నైక్యమును జెప్పినను విశే షణమైన జీవుని నిష్కృష్ట స్వరూపమును నిరూపించునపుడు ప్రధాన మగు నీశ్వరుని కంటె భిన్నముగా నంశయనియే చెప్పబడును. "తద్ధామ పరమంమమ" అని ధామకుపరమం అని విశేషణము. ఈ పరమత్త్వము ఆపేక్షికము. అనగా సన్నిహిత ఆదిత్యాది జ్యోతుల కంటె గొప్పదని మాత్రమే యర్థముగాని నిరంకుశపరత్వముగల పరమాత్మకంటె గొప్పదని యర్థము కాదు.

7వ శ్లోకము

(30) నీవు చెప్పినట్లు జీవులు నీ విభూతులగుటచే నీ యంశలే యైనచో నిత్య సూరులవలె నందరకును పరిశుద్ధాకారమేల లేదు– అను ప్రశ్న కుత్తరమును జెప్పుచున్నాడు. బద్ధుడును విభూతియే అయినను బద్ధులనియు ముక్తులనియు విభాగమునకు కారణమును వినుమని చెప్పు చున్నాడు.

10వ శ్లోకము

(31 ఎ) నాస్తిక వాదము:—

యన్నాస్త్యేవ తదస్తి వస్త్వితి మృషాజల్పద్భిరేవాస్తికైః।
వాచాలైర్బహుభిశ్చ సత్యవచసో నిన్దాం కృతా నాస్తికాః।

హంహోపశ్యత తత్వతోయది పునశ్ఛిన్నాదితో వర్ష్మణః ।
దృష్టః కిం పరిణామ రూపిత చితిఃజీవః పృథక్త్వైరపి ॥

అనగా- అస్తికులము మేము అనేకులముగదా. మాకు నోరున్నదిగదా యని బొత్తుగాలేని వస్తువులన్నియును ఉన్నవని యసత్యములను వదరుచు ఉన్నదానినున్నట్లు చెప్పు సత్యవాదులైన నాస్తికులను బుకాయించుచు నిందించుచుందురు.

ఈయొక్క విషయము నారయుడు. జీవు డనగా పృథ్వ్యాది నాలుగు భూతముల సమ్మేళనచే నేర్పడు దేహమే యని మే మందుము. ఈసమ్మేళనముచే నేర్పడు జ్ఞాన మను ధర్మమొకటి. దానియందు బుట్టుచే గిట్టుచు నుండును. అట్లుకాదేని శరీరములో నేయేపదార్థములున్నవని మే మందుమో వాని నన్నిటిని మేము కోసి చూపింతుము. మీ రున్నదన్న ఆత్మను మీ రట్లు చూపగలరా? మీలో నెవ్వరైనను ఎప్పుడైనను జూచితిరా ? యందురు.

దాని నీ శ్లోకమున భగవానుడు చక్కగ పరిహరించుచున్నాడు. చూడుడు— పుట్టుగ్రుడ్డివాడు తనకు కాన్పించకుండుటచే తనముందున్నవానినే లేవన్న నవి పోవునా? అటులనే శాస్త్రములయందు విశ్వాసము లేని నాస్తికులు లేదన్నంతమాత్రమున ఆత్మపదార్థము లేకపోవునా ? నీటిలో కరిగిపోయిన ఉప్పును కంటితో చూచి చేతితో తడిమి లేదన్న మాత్రమున పోవునా? నాలుకతో చూచినవారు లేదనగలరా? అటులనే ఆత్మ కంటికి కాన్పించు వస్తువుకాదు ఆత్మయున్నదని చెప్పుచున్న శాస్త్రమే దానిని జూచు ఉపాయమును గూడ చెప్పుచున్నది. అది ఇతరేంద్రియములకు గోచరము కాదు. అష్టాంగ యోగవిశుద్ధమైన మనస్సునకే యది గోచరించును. ఆ సాధనము లేనివాడు కన్నులు లేనివానివలె గ్రుడ్డివాడే యని చెప్పబడును. వాడు లేదన్నంత మాత్రముచే నది యదృశ్యముకాదు. నీకాసాధనములను సమకూర్చుకొను శక్తి లేనిచో

నవి కలవారు చూచి చెప్పుచున్న మాటను నమ్మును. గ్రుడ్డివాడెప్పు డును "పరప్రత్యయనేయ బుద్ధియే" గదా! ఒకడు చెప్పగా విని గ్రహిం చవలసినవాడేగదా! నీవు విదేశములలో నున్నప్పుడు నీభార్య నీయింటి యొద్ద సుఖప్రసవమై పిల్లవానిని కన్నదని నీయాప్తుడు నీకు పసుపు అం టించి వ్రాసిన ఉత్తరమును చూచి నీవు చూడకున్నను సమ్మతించు చున్నావా? లేదా ? అటులనే శాస్త్రములునూ ఆప్తవచనములే. నమ్ముము— అని సూచించుచున్నాడు.

12వ శ్లోకము

(31 బి) ఆత్మజ్యోతిని తనకు విభూతినిగా జెప్పి యిప్పుడు దానిని ప్రకాశింపచేయిజాలని సూర్యాది ప్రాకృతజ్యోతులనుకూడ తనకు విభూ తులనుగా జెప్పుట సమంజసమే. ఒకరి తేజస్సు ఒకరి కెట్లువచ్చును? కాన వారిచే నారాధింపబడి నేనే ప్రసన్నుడనై నా తేజస్సులోని యల్పాంశ మును వారికిచ్చితినని చెప్పుచున్నాడు. ఈ విషయము

'యేనసూర్యస్తపతి తేజసేద్ధః'

'ఏశ్రియఃపతి ప్రసాదించిన తేజస్సును బడసి ప్రకాశించుచు సూర్యుడు మనకు వేడిని వెలుంగును యిచ్చుచున్నాడో' యనియు

'యస్యాదిత్యోభా ముపయుజ్యభాతి'

'ఎవ్వాని తేజస్సు నాధారముగాగొని సూర్యుడు వెలుంగు చున్నాడో' యనియు

'నతత్ర సూర్యోభాతి నచన్ద్రతారకం
నేమావిద్యుతోభాన్తి కుతోఽయమగ్నిః
తస్యభాసా సర్వమిదం విభాతి'

ఆ పరంజ్యోతిని పగటిని వెలిగించు సూర్యుడుగాని రాత్రిని వెలుగునిచ్చు చంద్రుడు నక్షత్రాదులుగాని ప్రకాశింపచేయజాలరన్న కని

అగ్నియా ప్రకాశింపకజేయును? ఆతడు దయుతో నొసంగిన తేజఃకణము చేతనే సూర్యచంద్ర నక్షత్రవిద్యుత్తులు (మెరుపులు)ప్రకాశించుచున్నవి.

కావున సకల పదార్థములును వస్తుతః పరమాత్మకు శేషభూత ములై (యథేష్టవినియోగార్హములై)వారివారి పుణ్యకర్మానుసారముగ నాతఁడు సంకల్పించుటచే నే కొలదికాలమో యితరులకును శేషభూతము లగుచున్నవి.

శంకరభాష్యమునను యిటులనే వ్యాఖ్యానమును గావించి పక్షాంతరముగా— తేజశ్శబ్దమునకు చైతన్యాత్మకమైన జ్యోతిస్సుగా నర్థము చెప్పబడినది.

"అథవా యదాదిత్యగతం తేజః" చైతన్యాత్మకం జ్యోతిః' అని

ఇది యంతసంగతముగ లేదని శ్రీ దేశికులు వివరించిరి.

సూర్యుని చైతన్యము సమస్త జగత్తు నెట్లు ప్రకాశింపజేయును? సూర్యునియందున్న చైతన్యమాతనికే యుపకరించునుగాని యది మనకు ఘటపటాదుల జ్ఞానమున కెట్లుపకరించును ? కుండ అద్దము రెండును పృథ్వీతత్వములేయైనను అద్దమే ప్రతిబింబమును గ్రహించునటుల నంతటనుండు చైతన్యమొక్కటియేయైనను సూర్యునియందు సత్వగుణ మధికముగానుండుటచే దానిచే చైతన్యమభివ్యంగ్యమై యన్నిటికిని ప్రకాశింపచేయుననుటయును సమంజసముకాదు. వారి మతమున చైతన్య మొకదానిచే అభివ్యంగ్యమనుట యొప్పదుగదా!

13వ శ్లోకము

(32) ఇట్లే సమస్త పదార్థములయొక్కయు నానాప్రత్యేక ప్రత్యేక కార్యములను నిర్వహించు శక్తియంతయును భగవదధీనమే గాన— 'భూమికి ధారకత్వశక్తి (అన్నిటిని మోయుట), చంద్రునకు సస్యములను పెంచుశక్తి, అగ్నికి ఉడికించు శక్తిలేక జఠరాగ్నికి తినిన

పదార్థములను జీర్ణమొనరించు శక్తియును భగవదధీనమేయని చెప్పు చున్నాడు.

ఇట్లు చెప్పక తన శక్తినిమాత్రమే చెప్పుచున్నాడన్నచో ప్రస్తుత ప్రకరణ మసంగతమగును. ఈవిషయమునే యీ క్రింది శ్రుతులు తెల్పు చున్నవి.

'యేనద్యౌరుగ్రా పృథివీచదృఢా'

"పరమాత్మ అంతర్యామిగానుండి తన శక్తి నుపకరించుటచేతనే ఉపరి తనలోకములున్ను భూమియున్ను శిథిలముకాకయే స్థిరముగ నుండ గల్గుచున్నవి" అని

"సదాధార పృథివీంద్యా ముతేమాం"

ఈ భూమిని ఆకసమును ఆ భగవంతుడే ధరించి నిలబెట్టియుం చినాడనియు,

"ఏతస్యవా అక్షరస్య ప్రశాసనేగార్గి।
ద్యావాపృథివ్యౌ విధృతేతిష్ఠతః॥

అ పరమాత్మ భూమ్యాకాశములను ధరించుట తన సంకల్పము చేతనే యనియును తాత్పర్యము.

15వ శ్లోకము

(33) అన్తః ప్రవిష్టః— ప్రాణులందరియొక్క హృదయముల యందు ప్రవేశించియుండి భగవంతుడు వారిని కర్మానుగుణమున ప్రవ ర్తింపజేయుచుండును.

(34) భగవంతుడు భూమి కంతర్యామిగానుండి దానిచే తెలియ బడక దానిని తనకు శరీరముగా కలిగియుండి దానిని నియమించును.

(35) భగవంతుడు జీవుని లోనుండి వానిచే తెలియబడక వానిని తనకు శరీరముగా కలిగియుండి వానిని నియమించును.

(36) హృదయము తామరమొగ్గ ఆకారముగ క్రింద ముఖముగా నుండును. దానిలో పరమాత్మ యుండును.

(37) ఈ శరీరము పరమాత్మకు పురమువలె నివాసస్థానము. దీనిలో నల్పమగు తామరపువ్వువంటి హృదయము కలదు. అందు పరమాత్మ నివసించుచుండును.

(38) శాస్త్రావిష్ణుః:— హిరణ్యకశ్యపుడు ప్రహ్లాదుని "నీకీబుద్ధి గురువులుపదేశించినదికాదుగదా! నీకిది యెవరివలన లభించిన"దని యడుగగా—"నాయనా! భగవంతు డంతర్యామిగా లేనిపదార్థమొక్కటియును లేదు. ఆతడు శత్రువగు నీలోను భక్తుడనగు నాలోను సమముగనుండి మనలను కర్మానుగుణముగ సద్బుద్ధినో దుర్బుద్ధినో పుట్టించి ప్రవర్తింపజేయుచుండు"నని చెప్పెను.

(39) పరమాత్మ సూక్ష్మాతిసూక్ష్మ పదార్థములలోకూడ ప్రవేశించియుండదగినంత సూక్ష్మముగా నుండును. అనగా— ఆయన ప్రవేశము నడ్డగల పదార్థము లేదు. కాబట్టి యాతడన్నిటిలో నంతర్యామిగా నుండి దానిని శాసించును.

(40) అందఱను కర్మానుగుణముగ నియమించువాడు సూర్యమండలాంతర్వర్తి. ఆ దోషములు తన కంటక నిరంతరము ప్రకాశించుచునే యుండును. అట్టివాడు నీహృదయములోనే యున్నాడు. ఆయనతో కలహింపకున్న నీకు చాలును. దానిచే నీకు నీపాపములుపోయి పుణ్యనదులలో మునిగిన పుణ్యమున్ను పుణ్యక్షేత్రముల సందర్శించిన సుకృతమున్ను కరతలామలక మగును.

ఆయనతో కలహించకుండుటయనగా— "నేను స్వతంత్రుడను" అను బుద్ధిని విడిచి "నేను నీ దాసుడను" అను బుద్ధి యుండుట. కలహించని ప్రహ్లాదుడు తరించెను. కలహించిన హిరణ్యకశ్యపుడు నశించెను.

."వేదవిదేవచాహమ్" అనుచోట ఏవకారమును వేదవిత్ శబ్ద ముతోగాక "అహం" శబ్దముతో నన్వయించవలెను.

ఎందువలననగా:—

ఏవకారము— విశేష్యముతో చేరిన ఏవకారము విశేషణముతో జేరిన ఏవకారము, క్రియతో జేరిన ఏవకార మని మూడు విధములు— విశేష్యవాచకపదముతో చేరిన ఏవకారమునకు అన్యయోగవ్యవచ్ఛేదము అర్థము. యోగమనగా సంబంధము. వ్యవచ్ఛేద మనగా— నిరసించుట.

ఒక ధర్మమొకనికే అసాధారణముగ చెప్పదలంచినపు డాధర్మము ఇతరులకుకూడ ప్రాప్తించునని తోచినచో ఆవిశేష్యవాచక పదమునకు ఏవకారమును చేర్చవలెను. అప్పుడది యాధర్మము నితరులకు చెందకుండగ కాపాడును. ఉదా:— 'పార్థ ఏవ ధనుర్ధరః' ఇచ్చట అర్జునుడొక్కడే ధనుర్ధరుడుగాని యితరులుకారని యాధర్మమును యితరులకు సంబంధించకుండ చేయుటకై 'పార్థ ఏవ' అని 'ఏవ' కారము విశేష్యవాచకపదముతో చేర్చబడెను.

శఙ్ఖః పాణ్డుర ఏవ— ఇది విశేషణసంగత ఏవకారము. ఇది అయోగవ్యవచ్ఛేదకము— అనగా నొకదానికుండవలసిన ముఖ్యధర్మము దానికి లేకపోవుట సిద్ధించునపుడు దానిని పరిహరించుట కిట్లుప్రయోగింపబడును.

పై ఉదాహరణలో— కామిలదోషముగలవాడొకడు శంఖము పచ్చగానున్నదనును. దానిచే శంఖమునకుండవలసిన సహజమైన తెలుపు లేకపోవుచున్నది. ఆదోషమునీ ఏవకారము నిరసించును. శంఖము తెలుపే గాని పసుపు కాదనును.

క్రియాసంగత ఏవకారమునకు అత్యంతాయోగవ్యవచ్ఛేదమర్థము. అనగా నొకదానికి సహజమైన ధర్మము దానికి సిద్ధించకపోవునను శంక పొడమినపుడిది ప్రయోగింపబడును,

ఉదా:— నీలముత్పలం భవత్యేవ.

ఉత్పలమనగా నల్లకలువ. దాని కారంగు సహజము. ఏపరిస్థితి లోను నది మారదు. ఆ సంగతిని తెలుపుటకు దీనివి ప్రయోగింతురు.

ప్రస్తుత శ్లోకమున 'వేదవి దేవచాహం' అనుచో ఏవకారము విశేషణవాచక పదముతో చేర్చబడుటచే భగవంతుడు వేదవేత్త కాడను శంకను పరిహరించుటకని ప్రయోజనమును చెప్పనలసియుండును. సర్వజ్ఞుడగు బ్రహ్మకు సృష్ట్యారంభమున స్వయముగ వేదోపదేష్టయగు భగవంతునిపట్ల ఆశంక కే అవకాశము లేదు. కాబట్టి— 'వేదవిచ్ఛ అహమేవ' అని ఏవకారము విశేష్యవాచకముతో చెప్పబడినది. దీనిచే నిక ప్రపంచములో వేదవేత్తయే లేడని అన్యయోగవ్యవచ్ఛేదములో తాత్పర్యము.

(42) "సర్వస్యచాహం హృదిసన్నివిష్టః"

"నేను సమస్త భూతములయొక్క జ్ఞానోదయ ప్రదేశమైన హృదయమునందు ఆత్మరూపముగా వేంచేసియున్నాను".

మానవుడు బాగుపడవలెననిన యీ నిశ్చయమొక్కటియున్న చాలును. భగవంతుడు సర్వశక్తికలవాడను విశ్వాసమున్న వానికి నమ్మకమున్న తరించుటకు వేరొక ఉపాయము నన్వేషించు అవసరము లేదు. పుణ్యకర్మను చేసినను పాపకర్మ చేసినను ముందు దానిని చేయవలెనని మనస్సులో సంకల్పించిగదా చేయవలెను. ఆ సంకల్పించు స్థానమైన హృదయమునందే సర్వజ్ఞుడును సర్వశక్తియును అగు సర్వేశ్వరుడు కూర్చుని కనిపెట్టుచున్నాడనగా నిక చెడుబుద్ధులెట్లు పుట్టును?

"వాచికైః పక్షిమృగతాం, మానసై రన్త్యజాతితామ్
శరీరజైః కర్మదోషైర్యాతి స్థావరతాం నరః"

మానవుడు మాటలతో చేసిన పాపమునకు మాటలాడజాలని పక్షిగనో పశువుగనో పరమపురుషుడు సృష్టించును. మనస్సుచె దుస్సం

కల్పములు గావించిన వానిని నీచాతినీచ జన్మలో బుట్టించును. శరీర ముతో పాపముల నొనరించిన వానిని యింద్రియములులేని చెట్టుగనో పుట్టగనో బుట్టించును. ఈతత్త్వము నెఱింగినవా డిక పాపచింతన నెట్లు చేయును? ఆ సంకల్పములేనిచో పాపకర్మలను చేయుట యెట్లు? ఆయన అక్కడనే కూర్చుని కనిబెట్టుచున్నాడను నమ్మకమున్నచో నాతనిని ప్రసన్నుని జేసుకొనుటకు ఆతనిని ధ్యానించియు నర్చించియు నాతని కభీష్టమగు కర్మలనే చేయుచు నాతని స్తోత్రములనే పఠించుచు పొద్దు పుచ్చునుగదా! అట్టితరి పాపము పారిపోక నిలచునా? ఆతని నిగ్రహమే కదా పాపము. ఆశ్రియఃపతి యనుగ్రహమేగదా పుణ్యము. అట్టి సర్వ శక్తి సృష్టి సంహారకారకుడైన శ్రియఃపతి యనుగ్రహమునకు పాత్రు డైన నికలేనిదేమున్నది?

(43) ఈ శ్లోకమున– "ఊహనం" అను పదమునకు "అధ్యాహార స్తర్క ఊహః" అను కోశానుసారముగ 'తర్క' మని యర్థము. ఇది ప్రమాణజ్ఞాపకమునకు సహకారి. అది ఆయా ప్రమాణముల కాయా విషయములలో నుపయోగించు యోగ్యతను తెలుపును. ఉదా-ప్రత్యక్ష ప్రమాణము– రూపమును దాని కాశ్రయమగు వస్తువును దానియం దుండు జాతిని సంఖ్యను ఇంకను కంటికి కనిపించదగిన పదార్థమును తెలుసుకొనుట కుపయోగపడునని యీ తర్కము తెలుపును.

16వ శ్లోకము

(44) కూటస్థః— ఈ పదమనేక సంతతికి మూలపురుషుడను నర్థములో వాడబడును.

ఆ త డిచ్చట పరమాత్మకాడు.

'ఉత్తమః పురుష స్త్వన్యః' అని యాతడు వేరుగా చెప్పబడు చున్నాడుగదా!

హిరణ్యగర్భుడునుకాడు– ఆతనికి దేహసంబంధముండుటచే క్షరు డనియే చెప్పబడునుగాని యాత డక్షరుడు కానేరడు. ముక్తాత్మయును

ముక్తాత్మయును కాదు. ఆ శబ్దమునకు ముక్తుని యందు ముఖ్య ప్రయోగము నెచ్చటను గానము. కావున యోగవృత్తి ననుసరించి ముక్తాత్మపరముగ నర్థమును చెప్పవలెను.

(5 ఎ) "లోక్యతే— వస్తుతత్వమనేనేతిలోకః"— వస్తువుల నిజస్థితి నెఱుంగుటకు సాధనమగు శాస్త్రమని యర్థము.

క్షరాక్షరముల నెఱింగించు శాస్త్రమేది యనగా—

'అజామేకాం లోహిత శుక్లకృష్ణాం
బహ్వీం ప్రజాం జనయంతీం సరూపామ్
అజోహ్యేకో జుషమాణోఽనుశేతే
జహాత్యేనాం భుక్తభోగామజోఽన్యః.

నిత్యమగు ప్రకృతి ఎరుపు తెలుపు నలుపు రంగులుగల రజస్సత్వ తమోగుణములు కలది. దాని వలన బుట్టిన వికారములన్నియు నాగుణములనే కలిగియుండును. నిత్యమైన జీవు డాప్రకృతి ప్రాకృత పదార్థములయందు భోగ్యతాబుద్ధి కలవాడై ప్రీతితో దాని ననుభవించు చుండును. భోగహేతువగు కర్మ నశించగనే దానిని విడిచిపోవును.

(45 బి) పరమాత్మకు చేతనులతో భేదమా? అభేదమా? యను శంకయుండుటచే భిన్నుడనియే శాస్త్రము తెలుపుచున్నదిగాన దాని నిచ్చట విధించవలసియున్నది. ఈ శ్లోకములో 'అన్యః' అను పదముచే నా విషయమును విధిపూర్వకముగా తెలుపుచున్నాడు.

(46) లోకత్రయమనగా— భూర్లోక— భువర్లోక— సువర్లోకము లని లోకత్రయముగాగాని— స్వర్గమర్త్య పాతాళలోకత్రయపరముగా గాని యర్థమును చెప్పినచో చెప్పదలంచిన యర్థము సిద్ధించదు. చెప్ప దలంచిన యర్థమేమనగా— క్షరాక్షరము లనబడు బద్ధ— ముక్తాత్మల కంటెను పరమాత్మ భిన్నుడనియే— అందులకై ఈ శ్లోకమున చెప్పబడిన

వ్యాప్తియు, ధారణయు, సకలాచేతనములవరకే గాక సమస్త చేతనముల వరకును పర్యవసించును. అప్పుడీ పరమాత్మత్వము సిద్ధించును. లోకశబ్దమునకు రూఢ్యర్థమునే గ్రహించిన నది సిద్ధింపదు. కావున యౌగికార్థమును జెప్పి అచేతనము, దానితో కూడియున్న చేతనులు- దానినుండి విడువడిన ముక్తులు అని యర్థము చెప్పబడినది. లోకశబ్దముచే నందున్న పురుషులనియు 'మంచాః క్రోశన్తి' వలె లక్షణముచెప్పుట కన్నను యీయౌగికార్థ గ్రహణమే సముచితము. 'లోక్యత ఇతిలోకః' అను వ్యుత్పత్తిచే తెలియబడునది. అనగా— ప్రమాణముచే తెలియదగినది అని యర్థము. బద్ధులును ముక్తులును చూడబడరుగదా! వారికి లోకశబ్దముయొక్క యౌగికార్థమెట్లు ఘటించుననగా— 'ప్రమాణావగమ్యములైనవి' అనబడెను.

(47) ఆవిశ్య- బిభర్తి- అవ్యయ- ఈశ్వరః- అను నీవిశేషణములచేతను- పైన విధింపబడిన అన్యత్వమే (భేదమే) సమర్థింపబడుచున్నది.

ఆవేశ--భరణ- ఈశ్వరత్వములకు కర్త భగవంతుడును- కర్మ- చేతనాచేతనములును కావున వానికీ భేదము తప్పదు.

(48) యోగ్యతయనగా—సహకారి సామగ్రియున్నచో పుట్టుట- లేనిచో లేకుండుటయును. ఇది ముక్తులకును కలదు - ఆ సామగ్రి కర్మయే.

18వ శ్లోకము

(49) వాని స్వభావము లేశమైనను లేనివాడనో.

(50) ఇచ్చట 'లోక' శబ్దము— 'లోకస్తు భువనేజనే'— యను కోశానుసారముగ భువనపరముగాని యందుండు జనము పరముగాని కాదు. ఏలననగా—

అది ప్రకృతమైన యీ 'పురుషోత్తమ' శబ్దనిరుక్తికి ప్రమాణమగుటకు సావకాశము బొత్తుగ లేదు. కావ్యాదులలో ప్రయోగపాఠ్రీచు

ర్యమును తెలుపుననుటయు సంగతముకాదు. అట్లు చెప్పుటలో గొప్ప స్వారస్యము గాన్పించదు.

(50) కాబట్టి 'వేదేచ' అని వేదముతోకూడ వాడబడిన లోక శబ్దము గాన దాని యడుగుజాడలలో వర్తించు 'స్మృతి'యని యర్థమును జెప్పవలెను. అట్టితరి 'లోక్యతే అనేన పదార్థః' దీనిద్వారా వేదార్థమును నిర్ణయించుకొనవచ్చునని తెలియుచున్నది.

'ప్రాయేణ పూర్వాభాగార్థః
ధర్మశాస్త్రేణ కథ్యతే'

ఇచ్చట నొక ముఖ్యాంశమును గమనించవలెను. "శ్రూయతే నిత్యమితి శ్రుతిః" సదా వినబడునదియే యగుటచే వేదమునకు "శ్రుతి" యని పేరు— అనగా-దీనిని పుస్తకములను జూచి కావ్యములవలె చదువ రాదు— గురుముఖతః విని నేర్చుకొనదగినదని యెఱుంగవలెను. దీనిచే వేదమున కపౌరుషేయత్వమున్ను అందుచే దోషరాహిత్యమున్ను సిద్ధించుటచే దీనిలో జెప్పబడిన ప్రతి యంశమున్ను ప్రమాణమే.

సమస్త వేదములను చదువుకొని తదుక్తసకలార్థముల నెవ్వరెఱుంగగలరు? అల్పజ్ఞులైన మానవులును తెలియశక్యముకాని సమస్త శాఖలలో, నిగూఢమగు నర్థముల నెఱుంగజాలరు గాన వాని నెఱిగించుటకై ఆయర్థములనన్నిటిని సంగ్రహించిచేర్చి వేదార్థములను విశదీకరించుచు పరమాప్తులగు మన్వాదులచే రచింపబడినవి గాన వాని మూలముగ వేదార్థము నెఱుంగుట యుక్తమే.

(51) ఈశ్లోక మీయధ్యాయమునకు ఈపేరుంచుటకు నిదానమైనది. ఇది గుహ్యతమమని పరిగణింపబడి దీని నెఱుంగుటకు ఫలముకూడ చివర శ్లోకమున చెప్పబడినది.

క్రిందటి శ్లోకమున శ్రుతిస్మృతులలో ప్రసిద్ధమైన 'ఈశ్వర' 'పురుషోత్తమ' యను పేరులనుబట్టియు, 'అవ్యయః బిభర్తి'యనువాని ధాత్వ

ర్థములనుబట్టి "సమాఖ్య" యను తాత్పర్యలింగముచే నారాయణునకు చేతనాచేతనముల కంటె భేదము స్థాపింపబడినది.

ఈ శ్లోకమునను అట్టి మరియొక సమాఖ్య (పేరు) చేతనే స్థిరీకరింపబడుచున్నది. ఈ సమాఖ్య వెనుకటి శ్లోకమునందలి "ఉత్తమఃపురుషః" అను దానిచే జ్ఞాపకము చేయబడినది. "ఈ ప్రదేశము నిప్పుకలది గాన పొగకలది" యని సాధ్యమునే (నిప్పునే) సాధనమునకు (పొగకు) కారణముగా చెప్పినటుల ఈ శ్లోకమునందును "నేను వెనుక చెప్పబడిన హేతువులచే బద్ధముక్తుల కంటె నతీతుడనగుటచే లోక వేదములలో పురుషోత్తముడననబడుచున్నాను" అని సహేతుకముగా జెప్పబడిన సాధ్యమే (బద్ధముక్తభేదమే) హేతువైన సమాఖ్యకు నిదానముగా జెప్పబడినది.

(52) ముక్తుడు బద్ధునికన్న నుత్కృష్టుడు— (గొప్పవాడు) భగవానుడు సర్వాంతరాత్మత్వము మొదలగు చెప్పబడిన కారణములచే నుత్కృష్టతముడు- అనగా- అంతకంటె గొప్పవాడు లేడు.

19వ శ్లోకము

(53) ఇచ్చట"అసమ్మూఢః" అను పదముచే మతాంతరు లంగీకరించు జీవేశ్వరుల కైక్యజ్ఞానము భ్రాంతి యని తెలుపబడినది. మరియు ప్రకృతి–జీవ–పరమాత్మలభేదము పరమార్థమైనదనియును తెలుపబడినది.

(54) అవతారిక—

ఈ శ్లోకమున ఇట్లు పురుషోత్తమశబ్దమునకు వ్యుత్పత్తిని జెప్పుట- ఆతని నట్లనుసంధించుటచే యని తెలియవలెనని సూచించుచు పురుషోత్తమత్వము నెఱుంగుటను స్తుతించుచున్నాడు.

20వ శ్లోకము

(55) అవతారికలో—

పురుషోత్తమత్వము నెఱింగినంత మాత్రముననే భగవంతుని

కన్ని విధములుగను ప్రీతి జనించుననుటచే నిక భజనాదులను గావించ మని విధులేల? అను శంకకు సమాధానమును జెప్పుచున్నారు.

(56) ఈ పురుషోత్తమతత్త్వజ్ఞానమే సకల జ్ఞానములకును మూల కారణము— ఛాందోగ్యోపనిషత్తులోని 6వ ప్రపాఠకమందును ఇతరోప నిషత్తులయందును శ్వేతకేతు ప్రభృతుల కుపదేశించిన 'ఏకవిజ్ఞానేన సర్వవిజ్ఞానప్రతిజ్ఞ' యిట్టిదే. భగవంతుడు జగత్తునకు నిమిత్తోపాదా నకారణభూతుడని ఎఱింగినచో చేతనాచేతనాత్మక ప్రపంచమంతయును తెలియుబడుననిగదా అచ్చట సమర్థించబడెను.

ఈ శ్లోకముచే నీ పురుషోత్తమతత్త్వవేదనము పరమగుహ్యమనియు అనధికారుల పాలబడకుండగ చాల శ్రద్ధతో గాపాడదగిన దానిలో నగ్రగణ్యమనియు అత్యంత పరమార్థమైనదనియు అపరిమితఫలప్రద మనియును తెలుపుచు దీనిని ముగించుచున్నాడు.

(57) (శ్రీ) విష్ణుపురాణమున— ప్రహ్లాద చరిత్రలో—

శ్లో. తత్కర్మయన్నబన్ధాయ, సావిద్యాయా విముక్తయే
ఆయాసాయాపరం కర్మ- విద్యాన్యా శిల్పనైపుణమ్.

అని కలదు కర్మ రెండువిధములు— (1) ప్రవృత్తికర్మ (2) నివృత్తికర్మ అని. మొదటిది సంసారమును పోషించును. రెండవది దానిని నిర్మూలిం చును. దాని ద్వారా జన్మరాహిత్యము నొసంగును. అటులనే విద్య యును రెండు విధములు. "అపరవిద్య" "పరవిద్య" యని. మొదటిది అర్థ శాస్త్రాదివిద్య.అది శిల్పనైపుణ్యము నొసంగి ఉదరపోషణ కుపకరించును దాని వలన సంసారము వృద్ధిపొంది బంధములు బిగియును. రెండవది మోక్షప్రదము. నారద-సనత్కుమార సంవాదమును ఉపనిషత్తులలో గాంచనగును. నారదుడు నేర్వని విద్య లేదు. అయినను సనత్కుమారుని ఆశ్రయించెను. నీకేమి కావలయునని ఆసనత్కుమారు డడుగగా, నార

డుడు- స్వామీ! నేనింతవరకు చదివి మంత్రవేత్తనే అయితిని గాని బ్రహ్మవేత్తను కాలేను. నాకు దానిని ప్రసాదించుమని ప్రార్థించి ఏొం దెను. ఉపనిషత్తు- "ద్వేవిద్యే వేదితవ్యే పరాచైవా పరాచ" అని ప్రారంభించి వేదవేదాంగాదుల నన్నింటిని అపరకోటిలో జేర్చి పరవిద్య నుపక్రమించుచు- "అథపరా- యయా తదక్షర మధిగమ్యతే" అని స్వ పర- స్వరూపముల నెఱుంగుటయే (జీవతత్వమును, పరమాత్మతత్వము నెఱుంగుటయే) పరమపురుషార్థమునకు ఘంటాపథమని తెలిపెను. ఈ గీతయందే 13వ అధ్యాయమున 'ఏతత్ జ్ఞానమితి ప్రోక్తం అజ్ఞానం యదతోఽన్యథా' అని యీవిషయమునే యుపదేశించెను.

ఇచ్చట 'కృతకృత్యః' అనుటచే ముముక్షువు చేయదగినవన్నిటిని చేసినవాడగునని భావము—

(58) ప్రకరణసిద్ధమైన యర్థమును, దానినెఱుంగుటను పొగడవలెనే గాని యిచ్చట శాస్త్రపదముచే శాస్త్రమును పొగడనేల? అదియును గాక వెనుకటి శ్లోకమునందే ఆప్రశంస చేయబడినదిగదా! ఈపౌనరుక్త్య మేల? యన్నచో "ఏతద్బుద్ధ్వా" అనగా అర్థసహితశాస్త్రజ్ఞానమే యిచ్చట ప్రశంసించబడుచున్నది. కాబట్టి అర్థజ్ఞానమునందే దీనికి తాత్ప ర్యము. శాస్త్రపదమును ప్రయోగించుట శాస్త్రముచేతమాత్రమే కలిగిన జ్ఞానమున్ను ఫలము నొసంగి తీరునని తెలుపుటకే.

(59, 60) అనఘ ! భారత ! అను సంబోధనలచే వృత్తమును బట్టియు జన్మనుబట్టియు నర్జునున కీ రహస్యమును వినుట కధికారమును సూచించుటచే నీ రహస్యమును చెప్పువాడును వినువాడునుకూడ దుర్ల భమే యని తోచుచున్నది. కావుననే 'మయా' అను పదముచే చెప్ప దగినవానినన్నిటిని సమగ్రముగ నెఱింగినవాడనియు వినుటకధికారి నెఱిం గినవాడనియు అర్జునుని హితమునే కోరుసఖుడనియు తెలుపబడుచున్నది.

భారత! అనుటచే 'అర్జునా! నీవు దీనినెఱింగితివిగాన నీవును కృత కృత్యుడవే సుమా' యని భావము.

61. ఇచ్చట పెద్దలు సెలవిచ్చిన నీ శ్లోకమును అనుసంధించవలెను.

శ్లో. యస్మిన్ ప్రసాదసుముఖే కవయోఽపి తే తే
శాస్త్రాణ్యశాసురిహ తన్మహిమాశ్రయాణి
కృష్ణేన తేన యదిహ స్వయమేవ గీతం
శాస్త్రస్యతస్య సదృశం కిమిహాస్తి శాస్త్రమ్.

గొప్ప గొప్ప కవిపుంగవులు భగవన్మహిమను వెదజల్లునట్టి గొప్ప గొప్ప శాస్త్రములను యేపరమపురుషుని యనుగ్రహలేశమును బడసి యాతని నభిముఖునిగా చేసుకొని రచింపగలిగిరో అట్టి పరమ పురుషుడే శ్రీకృష్ణుడుగా నవతరించి స్వయముగ నీ గీతాశాస్త్రము నుపదేశించె నన్నచో దీనితో బోల్చదగిన శాస్త్రము వేరొండుండుట కేమైన నవకాశముకలదా.

శ్రీ భగవద్గీతా - షోడశోఽధ్యాయః

దైవాసురసమ్పద్విభాగయోగః

అవతారిక

—//—

కడచిన మూఁడధ్యాయములందు ప్రకృతిపురుషుల సంసర్గపు యాథాత్మ్యమును, వారి వివేకపుయాథాత్మ్యమును, సంసర్గమునకు గుణసంగము హేతు వగుటయు, వియోగమునకు అసంగము హేతు వగుటయుఁ జెప్పఁబడినవి. మఱియు సర్వప్రకారముల నుండు ప్రకృతి పురుషులు భగవంతుని విభూతు లగుటయు, విభూతిమంతుఁ డగు భగ వంతుఁడు విభూతు లగు అచిద్వస్తువునకంటెను, బద్ధులు ముక్తులు అని యుభయరూపముల నుండు చిద్వస్తువునకంటెను తన యవ్యయత్వ వ్యాపనభరణస్వామిత్వములచేత నర్థాంతరుఁడగుటవలన *పురుషోత్తము డగుటయు, అట్టిపురుషోత్తమత్వముయొక్క యాథాత్మ్యమును వర్ణింపఁ

1

బడినవి. అనంతరము చెప్పఁడినయర్థము సమస్తమును దృఢముగా నెల కొనుటకై ♦శాస్త్రవశ్యత్వము చెప్పఁబూని అందులకై శాస్త్రవశ్య మైన దేవతాసర్గమునకును శాస్త్రవశ్యముకాని యాసురసర్గమునకును పరస్పరముగల విభాగమును జెప్పుచున్నారు.

శ్రీభగవా నువాచ.

2

శ్లో. అభయం సత్త్వసంశుద్ధి ర్జ్ఞానయోగ వ్యవస్థితిః

దానం దమశ్చ యజ్ఞశ్చ స్వాధ్యాయ స్తప ఆర్జవమ్. 1

---

* చూడు ౧౫ వ అధ్యాయము. శ్లో. ౧౮.

♦ దైవాసురసర్గముల విభాగము చెప్పుటవలన శాస్త్రవశ్యత్వము చెప్పఁబడుట యెట్లు అన్నచో, భగవదాజ్ఞయే శాస్త్రము. కనుక శాస్త్రమునకు వశులై నడచుకొను దేవతలు భగవదనుగ్రహపాత్రులు. దానికి విపరీతముగా నడచుకొను అసురులు భగ

అహింసా సత్య మక్రోధ స్త్యాగ శ్శాన్తి రపైశునమ్
దయాభూతే ష్వలోలుప్త్వం మార్దవం హ్రీ రచాపలమ్. 2
తేజః క్షమా ధృతి శ్శౌచ మద్రోహో నాతిమానితా
భవన్తి సమ్పదం దైవీ మభిజాతస్య భారత. 3

టీ. హేభారత=అర్జునా, అభయం=భయము లేకుండుట, సత్త్వ[3] సంశుద్ధిః-సత్త్వ=అంతఃకరణముయొక్క, సంశుద్ధిః=సర్వదోషనివృత్తి-[4] అనఁగా దోషములకెల్ల మూలమైన రజస్తమస్సుల తాఁకు లేకుండుట,[5] జ్ఞానయోగవ్యవస్థితిః - జ్ఞానయోగ = జ్ఞానయోగమునందు - ప్రకృతి[6] వియుక్తాత్మస్వరూపవివేకమునందు, వ్యవస్థితిః=నిష్ఠయు, దానం=న్యాయముచే ఆర్జించిన ద్రవ్యమును పాత్రమెఱిఁగి యిచ్చుట, దమః చ=[7] మనస్సు విషయములకు ఉన్ముఖము గాకుండునట్లు చేయుట, యజ్ఞః=[8] ఫలాభిసంధి లేక భగవదారాధనరూపముగా మహాయజ్ఞాదుల ననుష్ఠించుట, స్వాధ్యాయః=సమస్త[9] వేదముల నభ్యాసముచేయుటయందు నిష్ఠ,

---

వన్నిగ్రహమునకు పాత్రులు. ఈ యుభయుల తారతమ్యమువలన శాస్త్రవశ్యత్వము (అనఁగా శాస్త్రమునకు వశమై నడుచుకొనుట) ఆవశ్యకమని చెప్పఁబడినదగుచున్నది. ఈ శాస్త్రవశ్యత్వమువలన ఉపదేశింపఁబడిన యర్థమునందు నిలుకడ కలుగుటయెట్లనిన, ఉపదిష్టార్థమునందు వ్యవసాయము శాస్త్రమువలననే కలుగును. కాఁబట్టి యే ఈ యధ్యాయముకడపట 'తస్మాచ్ఛాస్త్రం ప్రమాణంతే' అని శాస్త్రవశ్యత్వము చెప్పఁబడినది. ఇచ్చట సర్గశబ్దముచేతను విభాగశబ్దముచేతను పూర్వపుణ్యపాపకర్మానుగుణముగా ఉత్పత్తికాలమునందే భగవదాజ్ఞానువర్తులగు దేవతలుగాను తద్విరుద్ధులగు అసురులుగాను విభక్తులై పుట్టుదురని భావము. విభాగ మనఁగా మీఁదఁజెప్పబడు గుణక్రియాదులచే దేవాసురులకుఁ గలుగువేఱుపాటు అని తెలియునది.

[10] తపః = భగవంతునికిఁ బ్రీతి గలిగించుటకు కృచ్ఛ్రచాంద్రాయణ
ద్వాదశ్యుపవాసాదులను జేయుట, [11] ఆర్జవం=పరులవిషయమున మనో
వాక్కాయవృత్తులు ఒక్కరూపున నెలకొనియుండుట, [12] అహింసా=పరు
లను పీడింపకుండుట, [13] సత్యం=చూచినదానిని చూచినట్లును భూతము
లకు హితమగునట్లును జెప్పువాక్యము. అక్రోధః = పరులుపీడించినను
చిత్తవికారముఁ బొందకుండుట, [14] త్యాగః=ఆత్మహితమునకు విరుద్ధమైన
వానిని త్యజించుట, [15] శాన్తిః=బాహ్యేంద్రియ నిగ్రహము [16] అపైశునం=
ఒకరి కనర్థము కలిగించువాక్యమును జెప్పకుండుట, భూతేషు = సర్వ
ప్రాణులవిషయమున, [17] దయా=కనికరము- (దుఃఖము నోర్వజాలకుం
డుట,) [18] అలోలుప్త్వం = అలోలుపత్వము- అనఁగా విషయములందు
స్పృహలేమి, [19] మార్దవం=సజ్జనసాంగత్యమునకుఁ దగియుండుట, [20] హ్రీః=
అకార్యములఁ జేయుటయందు లజ్జ, [21] అచాపలం = కోరఁదగినవస్తువు
లెదుట నుండియు వానికై చలింపకుండుట, తేజః=దుర్జనులచేత క్రిందు
పఱుపరాకుండుట, [22] క్షమా=బాధ ననుభవించునపుడును పరులయెడ
దానినిగూర్చి చిత్తవికారములేమి, [23] ధృతిః=గొప్పయాపదయందు సైతము
చేయవలసినదానిని చేయునట్టి నిశ్చయము, [24] శౌచం=శాస్త్రీయకర్మము
లను జేయుటయందు బాహ్యాంతరకరణములు యోగ్యమై యుండుట.
[25] అద్రోహః=ద్రోహము (అనఁగా ఇతరుల కష్టకట్టులువేయుట) లేమి-

26
(ఇతరుల స్వచ్ఛందవృత్తి నడ్డగింపకుండుట.) న అతిమానితా = తగని చోట గర్వము లేకుండుట, ఈగుణములు, దైవీం = దేవసంబంధి యైన, 27
సంపదం = దేవతల భగవదాజ్ఞానువృత్తిశీలుర భగవదాజ్ఞానువృత్తిని, 28
అభిజాతస్య = అభిముఖము చేసికొని పుట్టినవానికి, భవన్తి = కలుగుచున్నవి.

తా. అభయము మొదలుగా నాతి మానిత్వమువఱకుఁ జెప్పఁబడిన యీగుణములు భగవదాజ్ఞ ననువర్తించి నిర్వర్తింపఁ జేయుటకై జనించినవానికిఁ గలుగునని తాత్పర్యము.

శ్లో. దమ్భో దర్పోఽభిమానశ్చ క్రోధః పారుష్య మేవచ
అజ్ఞానం చాభిజాతస్య పార్థ సమ్పద మాసురీమ్. 4

టీ. పార్థ = అర్జునా, దమ్భః = ధార్మికత్వ ప్రసిద్ధికొఱకు ధర్మము నాచరించుటయు, దర్పః = విషయానుభవమువలన కృత్యాకృత్యములను తెలిసికొనఁజాలనియుబ్బు, అభిమానశ్చ = తనవిద్యావంశములకుఁ దగని దురభిమానమును, క్రోధః = కోపమును (పరులు బాధించుటచేఁ దనకుఁ గలుగుచిత్తవికారమనుట), పారుష్యంచైవ = సాధుజనుల కుద్వేగము కలిగించు స్వభావమును, అజ్ఞానంచ = పరావరతత్త్వములందును కృత్యాకృత్యములందును వివేకములేమియు (అను ఈగుణములు), ఆసురీం = అసురులకు (భగవదాజ్ఞను అతిక్రమించుస్వభావముగలవారికి) సంబంధించిన, సంపదం = సంపదను- (భగవదాజ్ఞాతిక్రమణమును) అభిజాతస్య = అభిముఖము చేసికొని (ఉద్దేశించి) జనించినవానికి, (భవన్తి = కలుగుచున్నవి.)

29
తా. అర్జునా, ధార్మికత్వప్రసిద్ధికొఱకు ధర్మము నాచరించుటయు,
30 31
విషయముల ననుభవించుటవలనఁ గలిగినదై యిది కృత్య మిది,

యకృత్యమనువివేకము లేకుండఁజేయునుబ్బును, తనవిద్యావంశములకు
[32] [33]
తగనిదురభిమానమును, పరపీడవలనఁ గలుగుచిత్తవికారమును, సాధు
జనులకు నొవ్వు గలిగించు స్వభావమును పరావరతత్త్వములయు కృత్యా
[34] [35]
కృత్యములయు వివేకము లేమియు, అనెడి యీస్వభావములు ఆసుర
[36]
సంపత్తిని పుట్టినవానికిఁ గలుగుచున్నవి. అసురులు భగవదాజ్ఞ నతిక్ర
మించు నడచు శీలము గలవారు.

37 అవ.

శ్లో. దైవీ సమ్పద్విమోక్షాయ నిబన్ధాయాఽఽసురీ మతా.

టీ. దైవీ = భగవదాజ్ఞానువృత్తిరూపమైన, సంపత్ = సంపద, విమోక్షాయ = బంధనివృత్తికొఱకును ఆసురీ (సంపత్) అసురసంబంధమైన (అనఁగా భవదాజ్ఞాతిక్రమణరూప మయిన) సంపద, నిబన్ధాయ = అధోగతిప్రాప్తికొఱకనుట, మతా = నిశ్చయింపఁబడినది.

[38]
తా. మదాజ్ఞానువర్తన మనెడుసంపత్తి బంధవిముక్తిఁ గలిగించి
[40]
క్రమముగా మత్ప్రాప్తి నొసఁగును మదాజ్ఞాతిక్రమణ మనెడుసంపత్తి
[39]
సంసారబంధహేతువై యధోగతిఁ బొందించును.

అవ. దీనిని విని తనప్రకృతి యిట్టిది యని తెలియఁజాలక భీతి జెందియున్న యర్జుననిఁగూర్చి భగవంతుఁడు చెప్పుచున్నాఁడు.

శ్లో. మాశుచ స్సమ్పదం దైవీ మభిజాతోఽసి పాణ్డవ. 5

టీ. హేపాణ్డవ = అర్జునా, దైవీం సంపదం = దేవసంబంధి యైన సంపదను, అభిజాతః అసి = ఉద్దేశించి జనించియున్నావు, మాశుచః = దుఃఖింపకుము.

41
తా. పాండవా, శోకింపకుము. నీవు దైవసంపదయందు (అనఁగా నాయాజ్ఞానువర్తనముతోఁ గూడి) పుట్టినవాఁడవు. పాండవా- అనఁగా
42
ధార్మికాగ్రేసరుఁ డగు పాండురాజునకుఁ బుత్రుఁడవు నీ వని యభిప్రాయము.

43 అన.

శ్లో. ద్వౌ భూతసర్గౌ లోకేఽస్మిన్ దైవ ఆసుర ఏవచ
దైవో విస్తరశః ప్రోక్త ఆసురం పార్థ మే శృణు. 6

టీ. అస్మిన్ లోకే = ఈకర్మలోకమునందు, దైవః = భగవదాజ్ఞానువృత్తి గలదియు, ఆసురశ్చైవ = భగవదాజ్ఞాతిక్రమణరూప మైనదియు అని. ద్వౌ = రెండువిధములైన, భూతసర్గౌ= ప్రాణులయొక్క యుత్పత్తులు, (స్తః=కలవు), దైవః = మదాజ్ఞానువృత్తశీలురయుత్పత్తి, విస్తరశః=విస్తారముగా, ప్రోక్తః=చెప్పఁబడినది. హేపార్థ= ఓయర్జునా, ఆసురం = మదాజ్ఞాతిక్రమణశీలురయుత్పత్తిని, మే (సకాశాత్) = నావలన, శృణు=వినుము.

తా. అర్జునా, ఈకర్మలోకమునందు కర్మములనుజేయు ప్రాణుల *యుత్పత్తులు దైవ మనియు ఆసుర మనియు (అనఁగా భగవదాజ్ఞానువర్తనము గలదియనియు భగవదాజ్ఞాతిక్రమణము గలది యనియు) రెండువిధములు. భూతములు ప్రాచీన పుణ్యాపాపరూపము లగు కర్మములకు లోనై యుండుటంబట్టి, భగవదాజ్ఞానువర్తనమును భగవదాజ్ఞాతిక్రమణమును జేయు కొఱకు ఉత్పత్తికాలమందే యిట్టివిభాగముతో పుట్టుచున్నవని యర్థము. అందు మదాజ్ఞానువర్తనశీలు రగుదేవతల

* ఇచట భూతములనే దైవము ఆసురము అని విభజింపక, వానిసర్గములను (అనఁగా ఉత్పత్తులను) దైవమనియు ఆసురమనియు విభజించుటచే భూతములు తమ తమ ప్రాచీనపుణ్యాపాపకర్మవశమున ఉత్పత్తికాలమందే భగవదాజ్ఞానువృత్తులుగాను

44
యుత్పత్తి (అనఁగా వారు ఏయాచారము నాచరించుటకొఱకు బుట్టు
దురో ఆయాచారమును- కర్మయోగ జ్ఞానయోగ భక్తియోగరూప
45
మైన దానిని) ఇంతవఱకు విస్తరించి చెప్పితిని. ఇఁక మదాజ్ఞాతిక్రమణ
శీలు రగు అసురులయుత్పత్తిని (అనఁగా వారియుత్పత్తి యేయాచారము
46
కొఱకో ఆ యాచారమును) నావలన వినుము.

47
శ్లో. ప్రవృత్తించ నివృత్తించ జనా నవిదు రాసురాః
న శౌచం నాపి చాచారో న సత్యం తేషు విద్యతే. 7

టీ. ఆసురాః=భగవదాజ్ఞ నతిక్రమించు స్వభావము గల, జనాః=
జనులు, ప్రవృత్తించ=ఐహికఫలసాధన మగు వైదికధర్మమునుగాని,
నివృత్తించ = మోక్షసాధన మగు వైదికధర్మమును గాని, నవిదుః=
ఎఱుఁగరు, శౌచం=మనశ్శుద్ధియు దేహశుద్ధియు, తేషు=వారియందు,
న విద్యతే=లేదు. ఆచారోపి = ఆచారమును, న (విద్యతే)= లేదు.
సత్యంచ=తెలిసినది తెలిసినట్లుగాను భూతహితరూపముగాను పలుకు
టయు, న (విద్యతే)= లేదు.

47
తా. ఆసురజన్మము గలజనులు ఐహికఫలసాధన మగు వైదిక
ధర్మమునుగాని మోక్షసాధన మగు వైదికధర్మమును గాని ఎంత యుప
48
దేశించినను ఎఱుఁగరు. వారికి వైదికకర్మము నాచరించుటకు శాస్త్ర

తదతివృత్తులుగానువిభక్తులై పుట్టుచున్నారు గాని ఉత్పత్తియైనవెనుక నట్లు అగువారు
కారని గ్రహింపవలయును. కనుక ఉత్పత్తులే దైవమని ఆసురమని విభక్తమైనవి.
ఉత్పత్తులకు పిదప దైవత్వాసురత్వములు కలిగినయెడల ఆయుత్పత్తులు దైవ మని
యాసురమని నిర్దేశింపబడవని గ్రాహ్యము 'విస్తరశః' అనుటచే ఇంతవఱకుఁ గడచిన
యధ్యాయములందు విస్తరించి చెప్పంబడిన కర్మయోగాది రూపాచారము లెల్ల
దైవసంపదభిజాతులనుగూర్చినదని భావము.

49
సిద్ధమైన యోగ్యతారూప మగు శౌచమును (వెలుపలను లోపలను)
లేదు. ఇట్లు బాహ్యాంతర శౌచము కలుగుటకు సాధనమై సంధ్యావంద
50
నాదిరూప మైన యాచారముగాని వారియందుఁ గలుగదు. అట్లై
"సన్ధ్యాహీనోఽశుచి ర్నిత్య మనర్హ స్సర్వకర్మసు" (దక్ష స్మృతి. ౨-
51
౨౨) అని చెప్పఁబడినది తనకుఁ దెలిసినది. తెలిసినట్లును భూతములకు
హిత మగునట్లును పలుకుట గాని, వారియం దుండదు.

అవ. మఱియును.

52 అవ.

53 54 55
శ్లో. అసత్య మప్రతిష్ఠం తే జగ దాహు రనీశ్వరమ్
56 57
అపరస్పరసంభూతం కి మన్య త్కామహేతుకమ్. 8

టీ. తే=ఆసురస్వభావముగలవారు, జగత్=ఆజగత్తు, అసత్యం ఆహుః=అసత్యమని చెప్పెదురు. అనఁగా బ్రహ్మాత్మకము అని చెప్పరు. అప్రతిష్ఠం ఆహుః=బ్రహ్మమునందు ఉండునది యని చెప్పరు. అనీశ్వరం ఆహుః=నియమించువాఁడు లేనిదని చెప్పెదురు. అపరస్పరసంభూతం=(స్త్రీపురుషుల) పరస్పరసంగముచేత పుట్టినది కానట్టి, అన్యత్=మఱియొకటి, కిం=ఏది?- ఏదియును లేదనుట, కనుక, కామహేతుకం=కామమే కారణముగాఁగలది యనియు, ఆహుః=చెప్పెదురు.

తా. ఆసురజనులు, ఈజగత్తు సత్య మనఁబడు బ్రహ్మముయొక్క కార్యమయ్యును దీనిని బ్రహ్మాత్మక మనరు: అబ్రహ్మాత్మక మందురు. అట్లే అనంతునియందు ప్రతిష్ఠింపఁబడినదై యుండియు అతనియందు ప్రతిష్ఠిత మైనదని చెప్పరు. "తే నేయం నాగవర్యేణ శిరసా విధృతా మహీ। బిభర్తి మాలాం లోకానాం సదేవాసురమానుషామ్" (వి. పు. ౨-౫-౨౭) అన్నట్లు బ్రహ్మాం బగునసంతుఁడు ధరించుటచేతఁ గదా

యీపృథివి సర్వలోకములను భరించుచున్నది. సత్యసంకల్పుఁడును పర బ్రహ్మమును సర్వేశ్వరుఁడునైన నాచేనిది నియమింపఁబడుచున్నదనియు
57
చెప్పరు. 'అహం సర్వస్య ప్రభవో మత్తః సర్వం ప్రవర్తతే' (గీ.౧౦-౮) అనికదా చెప్పఁబడినది. వార లిట్లు-అనఁగా స్త్రీపురుషుల పరస్పరసంబంధముచేతనే యీమనుష్యపశ్వాదు లన్నియుఁ బుట్టునట్లు కనఁబడుచున్న వేకాని యిట్లుకాక (అదృష్టదైవాదులచేఁ) బుట్టునట్లేదియుఁ గాని పింపదు, కనుక ఈజగత్తంతయు కామమువలననే (అనఁగా, కామజనితమైన స్త్రీ పురుషసంయోగమువలననే) కలిగినది (గాని యీశ్వరాదులచేఁ గాదు) అనియుఁ బలుకుదురు.

శ్లో. ఏతాం దృష్టి మవష్టభ్య నష్టాత్మానోఽల్పబుద్ధయః
ప్రభవన్త్యుగ్రకర్మాణః క్షయాయ జగతోఽశుభాః. 9

టీ. ఏతాం దృష్టిం = ఈవిపరీతజ్ఞానమును, అవష్టభ్య= అవలంబించి, *నష్టాత్మానః=దేహముకంటె వ్యతిరిక్తమైన ఆత్మ యొకటి కలదని యెఱుఁగనివారు గనుకనే, అల్పబుద్ధయః=వివేకము లేనివారును ఉగ్రకర్మాణః=పరహింసారూపమైన క్రూరవ్యాపారము గలవారును, అశుభాః=(సన్తః)= పాపులును అగుచు, జగతః = ప్రపంచముయొక్క, క్షయాయ=నాశముకొఱకు, ప్రభవన్తి=పుట్టుచున్నారు.

తా. ఇటువంటి విపరీతజ్ఞానము నవలంబించి, దేహాతిరిక్త

---

* ఆత్మకు నాశములేదు గనుక 'నష్టాత్మానః' అనుటకు 'జాశ అదర్శనే' అను ధాత్వర్థమునుబట్టి 'దేహా... తెలియక' అని యర్థముచేసిరి. నష్టాత్ములును అల్పబుద్ధులు నగుటకు ఫలము 'ఉగ్ర...అశుభాః' అనఁబడెను. 'లోక...జనించుచుండు' రనఁగా అనేన ప్రసవిష్యధ్వ మేష వోఽస్త్విష్టకామధుక్' (గీ-3-౧౦) 'పరస్పరం భావయన్తః శ్రేయః పరమవాప్స్యథ (గీ-3-౧౧)ఇత్యాదులచే భగవంతుఁడానతిచ్చిన ధర్మమర్యాద నతిక్రమించుచున్నారని భావము.

మగునాత్మ యొకటి కలదని తెలియక, [58] (ఘటాదులవలె దేహముగూడ జ్ఞేయ మగుటచే జ్ఞాత యగు ఆత్మ దేహమునకంటె వేత్తై తెలియు [59] చున్నదియును) వివేకము లేనివారై, సమస్తమైనవారికి హింసకులై లోకనాశముకొఱకు జనించుచుందురు.

శ్లో. [60] కామ మాశ్రిత్య [61] దుష్పూరం [62] దమ్భమానమదాన్వితాః
[63] మోహా [64] ద్గృహీత్వా [65] ఽసద్గ్రాహా న్ప్రవర్తన్తేఽశుచివ్రతాః.

టీ. దుష్పూరం=నిండింప నశక్యమైన, కామం=ఆశను-ఆశ్రిత్య= అవలంబించి, మోహాత్ = అజ్ఞానమువలన, అసద్గ్రాహాన్=అన్యాయముగా నార్జించినపరిగ్రహములను, గృహీత్వా = గ్రహించి, అశుచి [66] వ్రతాః=శాస్త్రవిహితములు కానట్టి వ్రతములు [67] గలవారును, దమ్భమానమదాన్వితాః (సన్తః)=దంభమానమదములతోఁ గూడినవారును అగుచు, ప్రవర్తన్తే=ప్రవర్తించుచున్నారు.

తా. వారు, పొందనలవికానివస్తువులను గుఱించి ఆశగలవారై, దానిని సాధించుతలంపుచే నజ్ఞానమువలన అన్యాయార్జితములైనవానిని గ్రహించి, శాస్త్రవిహితము కానివ్రతముగలవారై, దంభమానమదములతో ప్రవర్తించుచుందురు.

(అవ. ఇట్లు ప్రవర్తించువారికి మీఁదమీఁద కలుగు మనోవికారములు చెప్పుచున్నారు.)

శ్లో. చిన్తా మపరిమేయాం చ ప్రలయాన్తా ముపాశ్రితాః
[68] కామోపభోగపరమా [69] ఏతావ దితి నిశ్చితాః.

టీ. అపరిమేయాం=పరిమితి లేనిదియు, ప్రలయాన్తాం=దీర్ఘకాలముచే సాధింపఁదగిన విషయములుగలదియునగు, చిన్తాం=మనోరథపరంపరను, ఉపాశ్రితాః=ఆశ్రయించినవారును, కామోపభోగపరమాః=శబ్దాదివిషయానుభవమే పరమపురుషార్థమని తలఁచువారును నై, ఏతావదితి=ఇంతియె అని, నిశ్చితాః=నిశ్చయము గలవారు.

తా. [70]నేఁడో రేపో చావనున్నవారైనను, వారిచింత మాత్రము [71]అపరిమితమైనదిగాను, అది గోచరవిషయములో [72]ప్రాకృతప్రళయపర్యంతమైన దీర్ఘకాలమంతయుఁ బాటుపడి సాధింపవలసినదిగాను నుండును. వారు శబ్దాదివిషయానుభవమే పరమపురుషార్థమని తలంచుచు ఇంతకంటె అధికమైన పురుషార్థము వేఱొక్కటి లేదనియు నిశ్చయము గలవారై యుందురు.

శ్లో. [73]ఆశాపాశశతైర్బద్ధాః [74]కామక్రోధపరాయణాః
ఈహన్తే కామభోగార్థ మన్యాయే నార్థసఞ్చయాన్‌. 12

టీ. ఆశాపాశశతైః=ఆశ లనఁబడు అనేకవిధములైన త్రాళ్లచేత, బద్ధాః=కట్టఁబడినవారును, కామక్రోధపరాయణాః= కామక్రోధములనే ముఖ్యముగా ఆశ్రయించినవారును నై, కామభోగార్థం =విషయానుభవముకొఱకు, అన్యాయేన=అన్యాయమార్గముచేత, అర్థసఞ్చయాన్ (ప్రతి)=ధనసమూహములనుగూర్చి, ఈహన్తే=ఇచ్ఛించుచున్నారు.

తా. ఆశ లనెడి యనేకవిధములైన త్రాళ్లచేతఁ గట్టఁబడినవారై, కామక్రోధములనే ముఖ్యముగా నాశ్రయించి, [75]విషయానుభవముకొఱకు [76]అన్యాయముచేత ధనములను గూడఁబెట్టుటకుఁ గోరుచుందురు- అనఁగా ధన మార్జించునిచ్ఛతో అన్యాయమార్గములందుఁ బ్రవర్తింతురు. [చింత- చేయఁదగిన కార్యమునుగుఱించినది. ఆశ- ఫలమునుగుఱించినది.]

శ్లో. ఇద మద్య[77] మయా లబ్ధ[78] మిమం ప్రాప్స్యే మనోరథమ్
ఇద మస్తీద మపి మే భవిష్యతి పున ర్ధనమ్. 13

టీ. ఇదం=ఈక్షేత్రపుత్రాదికమైన సమస్తము, అద్య = ఇప్పుడు, మయా=నా సామర్థ్యము చేత, లబ్ధం = పొందఁబడినది. ఇమం మనోరథం=ఈకోరికను, ప్రాప్స్యే=(నేనే) పొందఁగలను, ఇదం=ఈధనమ్ము, అస్తి=నాసామర్థ్యముచేతనే లభించినదై యున్నది, పునః=మఱల, ఇదం ధనమపి=ఈధనముగూడ, మే=నాకు, భవిష్యతి=(నాసామర్థ్యముచేతనే) కలుగఁగలదు.

తా. ఈక్షేత్రపుత్రాదికము సమస్తము నాసామర్థ్యముచేతనే లభించినదికాని అదృష్టాదులచేఁ గాదు. ఈమనోరథమును అదృష్టాదుల తోడులేక నేనె పొందగలను. ఈధనము నాసామర్థ్యముచేతనే ఆర్జింపఁబడి నాకుఁ గలిగినది. మఱియు నింకగూడ నాసామర్థ్యమువలననే మీఁదఁ గలుగఁగలదు.

శ్లో. అసౌ[79] మయా హత శ్శత్రు ర్హనిష్యే చాపరానపి

టీ. అసౌ శత్రుః=ఈశత్రువు, మయా = (బలవంతుఁడైన) నాచేత, హతః=చంపఁబడెను, అపరానపి = మిగిలిన శత్రువులను గూడ, హనిష్యే=చంపెదను.

తా. నేను బలవంతుఁడను గనుక ఈశత్రువున్ జంపితిని. మఱియు నేను శూరుఁడను[80] ధీరుఁడు[81] నగుటచేఁ దక్కిన శత్రువులను సైతము చంపెద. (ఇట్లు నాబలశౌర్యధైర్యములచే ఇవియంతయుఁ గలుగఁగా) మందబుద్ధులును[82] దుర్బలులును[83] గలిగించుకొను అదృష్టాది సాధనములచే నిందుఁ బని యేమి?

అవ. మఱియు నట్లే.

84 85 86 87
శ్లో. ఈశ్వరోఽహ మహంభోగీ సిద్ధోఽహం బలవాన్ సుఖీ. 14

టీ. అహం = నేను, ఈశ్వరః = స్వతంత్రుఁడను (నియంతయును) అహం=నేను, భోగీ=సకలభోగముల ననుభవించుటకు సమర్థుడను, అహం=నేను, సిద్ధః=(నాయంతటనే) సిద్ధించినవాఁడను, బలవాన్ =(నాయంతటనే) బలవంతుఁడను, సుఖీ=(నాయంతటనే) సుఖము గలవాఁడను.

88
తా. నేను స్వతంత్రుఁడను, తక్కినవారికిని నేనే నియామకుఁడను. నేను నాయంతనే భోగి నైతినిగాని అదృష్టాదులచేఁ గాదు. నాయంతనే నేను గలిగితినిగాని యదృష్టాదులచేతనుగాదు. నాయంతనే నేను బలవంతుఁడ నైతిని, నాయంతనె నేను సుఖి నైతిని.

89
శ్లో. ఆఢ్యోఽభిజనవా నస్మికోఽన్యోఽస్తి సదృశో మయా
యక్ష్యే దాస్యామి మోదిష్యే ఇత్యజ్ఞానవిమోహితాః. 15

టీ. ఆఢ్యః=(నాయంతనే) సకలైశ్వర్యసంపన్నుఁడను, అభిజనవాన్= (నాయంతనే) ఉత్తమకులమునఁ బుట్టినవాఁడను, అస్మి=అగుచున్నాను,మయా=నాతో, సదృశః=సమానుఁడు,అన్యః=మఱియొకఁడు, కః=ఎవఁడు? యక్ష్యే=(నాయంతనె) యాగము చేసెదను, దాస్యామి= దానమిచ్చెదను, మోదిష్యే=సంతోషించెదను, ఇతి = ఇట్లని, అజ్ఞానవిమోహితాః=అజ్ఞానముచేత మోహముఁ జెందినవారు, (మన్యన్తే= తలంచుచున్నారు.)

తా. 'నేను నాయంతనె ధనవంతుఁడను ఉత్తమకులమునఁ బుట్టినవాఁడును నైతిని. నావలె స్వసామర్థ్యముచేతనే సర్వవిభవములు లభిం

[90]చినవాఁ డీలోకమం దెవఁడు గలఁడు? నేను నాయంతనె యజ్ఞములు సేయుదును, దానములు సేయుదును, [91]ఆనందింతును - అని యీశ్వరానుగ్రహ మక్కఱలేక తమంతనె [92]యాగదానాదులు సేయ శక్తుల మగుదు మనెడి యజ్ఞానముచే వివేకరహితులైనవారు తలంతురు.

అన. 93

శ్లో. [94]అనేక [95]చిత్తవిభ్రాన్తా మోహజాలసమావృతాః
ప్రసక్తాః కామభోగేషు పతన్తి నరకేఽశుచౌ. 16

టీ. అనేక చిత్తవిభ్రాన్తాః=నానా విధములగు మనోవ్యాపారములచే భ్రాంతిఁ బొందినవారును, మోహజాలసమావృతాః=అజ్ఞానమనెడి పాశములచేత చుట్టఁబడినవారును, కామభోగేషు= విషయానుభవములయందు, ప్రసక్తాస్సన్తః=అధికాసక్తి గలవారును అగుచు, అశుచౌ=అశుద్ధమైన, నరకే=నరకమునందు, పతన్తి=పడుచున్నారు.

తా. ఇట్లు అదృష్టము ఈశ్వరుఁడు మొదలైనవాని సాహాయ్యమక్కఱలేక తమంతనే సర్వమునుం జేయ శక్తులమని తలంచి, 'ఇట్లు చేయుదుము అదిచేయుదము మఱొకటి చేయుదము' అని నానా చిత్తభ్రమలు గలవారై, యిటువంటి మోహజాలములలో మిక్కిలి తగులువడి, కామభోగములందు మిక్కిలి సక్తులై [96]నడుమనె మృతిఁ బొంది [97]అశుద్ధమగు నరకమునం బడుదురు.

శ్లో. ఆత్మసమ్భావితాః స్తబ్ధా ధనమానమదాన్వితాః
యజన్తే నామయజ్ఞైస్తే దమ్భేనావిధిపూర్వకమ్. 17

టీ. ఆత్మసమ్భావితాః=తమ్ముఁ దామే గౌరవించుకొనువారును, స్తబ్ధాః=తాము పరిపూర్ణులమనెడి తలంపుతో నుండువారును, ధనమాన మదాన్వితాః = ధనసంపత్తిచేతను సత్కులజాతుల మనెడి దురభి మానముచేతను గలిగిన మదముతోఁ గూడినవారును, దమ్భేన = దంభముతో, అవిధిపూర్వకం=శాస్త్రోక్తము కానిరీతిని, నామయజ్ఞైః= పేరుమాత్రము ప్రయోజనముగాఁగల యజ్ఞములచేత, యజన్తే = యాగము చేయుచున్నారు.

తా. ఆసురసంపద గలవారు తమ్ముఁ[98] దామే[99] గౌరవించు కొనుచు, పరిపూర్ణుల మనెడి తలంపుతో [100](గురువందనము మొదలగు వానియందైనను) ఏదియును జేయక, ధనముచేతను గొప్పవిద్యయు మంచి వంశమునుగలవార మనెడి యభిమానము చేతను బుట్టినమదము గలవారై, తా మొకయజ్ఞము చేయువారమనెడు వట్టి [101]పేరుపసమాత్రమే కలయజ్ఞములను యజించుచున్నారు. అదియును దంభముచేత (అనఁగా యజించువారమని ప్రకటించుకొనుకొఱకు) శాస్త్రోక్తవిధి ననుసరింపక యజించుచున్నారు.

అవ. వారు మఱియు నిటువంటివారై యజించుచున్నారని చెప్పుచున్నారు.

102 అవ.

శ్లో. అహఙ్కారం బలం దర్పం కామం క్రోధం చ సంశ్రితాః
మా మాత్మపరదేహేషు ప్రద్విషన్తోఽభ్యసూయకాః.

టీ. అహఙ్కారం=సమస్తము నేను చేయుదుననెడి అహంకార మును. బలం=బలమును, దర్పం=గర్వమును, కామం=కామమును,

క్రోధంచ=క్రోధమును, సంశ్రితాః=మిక్కిలి ఆశ్రయించినవారును అగు, తే = ఆసురసంపదగలవారు, ఆత్మపరదేహేషు=తమ శరీరము నందును ఇతర శరీరములయందును, (అవస్థితం=ఉండునట్టి), మాం= నన్ను, అభ్యసూయకాః = అసూయపడువారును, ప్రద్విషన్తః = ద్వేషించుచున్నవారును నై.

తా. మఱియొకరి యపేక్ష లేక సమస్తము నేనె చేయుదునని [103] యహంకారమును, సమస్తమును చేయుటకు నా బలమెచాలునని [104] బలమును, కాఁబట్టి నావంటివాఁ డెవఁడు లేఁడని దర్పమును, ఇట్టినేను కోరి నంత మాత్రమున సమస్తము లభించునని [105] కామమును, నా కపకారము చేయువారలనెల్లఁ జంపెద నని [105] క్రోధమును ఆశ్రయించినవారై, స్వదే హములందును బరదేహములయందును అంతర్యామి నై నెలకొని సమస్తమును జేయించుచున్న పురుషోత్తముఁ డగునన్ను *అసూయా పరులై [106] ద్వేషించుచు నుందురు-అనఁగా [107] కుయుక్తులచేత నేనుగల ననెడి విషయమున దోషములు వెలిపుచ్చుచు నన్ను సైఁపక [108] యహంకారా దుల నాశ్రయించి యాగాదులగు సర్వక్రియా సమూహమును జేయుదు రని యర్థము.

* అసూయతో ద్వేషించుట యనఁగా 'జగత్తు ఈశ్వరపరతంత్రమైనయెడల కర్మవశ్య మెట్లగును? ఫలము కర్మాధీనమగునేని ఈశ్వరునితోఁ బనియేమి?' అనునివి మొదలగు కుయుక్తులచేత నాయందునికియుండే దోషము ప్రకటించుచు నన్ను సహింపని వారై యుండుట.

109

శ్లో. తా నహం ద్విషతః క్రూరాన్ సంసారేషు నరాధమాన్

110

క్షిపా మ్యజస్ర మశుభా నాసురీ ష్వేవ యోనిషు. 19

టీ. ద్విషతః = నన్ను ద్వేషించువారును, క్రూరాన్=క్రూర స్వభావము గలవారును, అశుభాన్=అశుభమైన కార్యములు చేయు వారును అగు, తాన్=అట్టి, నరాధమాన్=మనుష్యాధములను, సంసారేషు=సంతానములలో, అందును, ఆసురీషు=నాయానుకూల్యమునకు విరుద్ధములైన, యోనిష్వేవ=యోనులయందె, అజస్రం=ఎల్లపుడును, అహం=నేను. క్షిపామి=త్రోయుదును.

111

తా. ఎవరు నన్నిట్లు ద్వేషింతురో, యాక్రూరులును బాపులును నగు నరాధములను జన్మజరామరణాది రూపమున పరివర్తమానమగు సంతానములలో, అందును ఆసురయోనులందే - అనఁగా మదానుకూల్యమునకు విరుద్ధములైన జన్మములయందే, త్రోయుదును. అనఁగా అట్టి ఆయా జన్మములు ఎట్టిప్రవర్తనములచేఁ గలుగునో యట్టిప్రవర్తనములకు హేతువులగు *క్రూరబుద్ధులయందు నేనె చేర్తు నని యర్థము.

శ్లో. ఆసురీం యోని మాపన్నా మూఢా జన్మని జన్మని

మామప్రాప్యైవకౌన్తేయ తతోయాన్త్యధమాంగతిమ్. 20

టీ. హేకౌన్తేయ=ఓయర్జునా, ఆసురీం = అసురస్వభావముగల, యోనిం=జన్మమును, ఆపన్నాః=పొందినవారును, జన్మని జన్మని = ప్రతిజన్మమునందును, మూఢాః (సన్తః) = (నన్ను గుఱించి) విపరీత

*ఇట్లు పాపప్రవృత్తికి హేతుభూతమగు క్రూరబుద్ధి నిచ్చుటయును ప్రాచీనద్వేషాదులకు ఫల మగుటచే, ఈశ్వరునికి వైషమ్యనైర్ఘృణ్యములు లేవని తెలియనగు.

జ్ఞానముగలవారున్నై, *మాం=నన్ను, అప్రాప్యైవ = పొందకయె, తతః = ఆ జన్మముకంటె, అధమాం = నీచతరమగు, గతిం = గతిని, యాన్తి=పొందుచున్నారు.

తా. అర్జునా, నా యానుకూల్యమునకు విరుద్ధముగానుండు జన్మము నొందినవారు, మరల ప్రతిజన్మమునందును నన్ను గుఱించి విపరీతజ్ఞానముగలవారై, కనుకనే సర్వేశ్వరుఁడును వాసుదేవుఁడునగు భగవంతుఁ డొకఁ డనునట్టి జ్ఞానమును బొందకయే యా జన్మము కంటెను మఱియుఁటి నీచతరమగుగతిని బొందుచున్నారు.

112 అవ.

అవ. ఈ యాసురస్వభావరూపమైన యాత్మ నాశనమునకు
113
మూల హేతువును చెప్పుచున్నారు.

శ్లో. త్రివిధం నరక స్యేత ద్ద్వారం నాశన మాత్మనః
కామః క్రోధ స్తథా లోభ స్తస్మా దేతత్త్రయం త్యజ. 21

టీ. నరకస్య=ఆసురస్వభావ మనెడి నరకమునకు, కామః = కామము, క్రోధః=కోపము, తథా=అట్లె, లోభః=లోభము, (ఇతి) ఏతత్=అనునది, త్రివిధం=మూఁడువిధములగు, ద్వారం=ప్రవేశోపాయము - హేతువు, (తత్ చ=అదియె,) ఆత్మనః=ఆత్మకు, నాశనం= నాశకం - ఆత్మాపహారకము, తస్మాత్=అట్లు నరక హేతు వగుటవలన, ఏతత్త్రయం=కామక్రోధలోభము లనెడుమూఁడింటిని, త్యజ=విడువుము.

* సత్త్వోత్తరులైనవారికిని భగవత్ప్రాప్తి అనేక జన్మములకుఁ గలుగునదైయుండఁగా తామసుల కదికలుగు ననెడి ప్రసక్తియేలేదు. ప్రసక్తియే లేనప్పుడు ప్రతిషేధించుటయుఁ గలుగదు గాన 'మాం అప్రాప్య' అని భగవత్ప్రాప్తిని బ్రతిషేధించుట దగదు. మఱి, ప్రాప్తియొక్క ప్రథమపర్వమైన శాస్త్రజన్యజ్ఞానప్రాప్తియే యిచట ప్రతిషేధింపఁదగును గాన 'మామ్' అనుటకు 'నన్ను' అని అర్థము చెప్పక 'సర్వేశ్వ...... డున్నాఁడనెడి శాస్త్రజన్యజ్ఞానమును' అని అర్థము సేయఁబడినది.

114
తా. ఆసురస్వభావరూపమైనట్టి నరకమున కీమూఁడు ద్వారములు గలవు. అవి *యాత్మకు నాశకములైనవి. అవియె కామ క్రోధ లోభములు. ఈ మూఁటిస్వరూపము పూర్వమే వివరింపఁబడినది. ద్వారమనఁగా మార్గము - హేతువని యర్థము. ఇట్లు అతిఘోరనరక
115
మునకు హేతు వగుటంబట్టి కామక్రోధలోభము లనెడి యీమూఁటిని
116
దూరమునఁ బరిత్యజింపవలయును. 117 అవ.

శ్లో. ఏతై ర్విముక్తః కౌన్తేయ తమోద్వారై స్త్రిభిర్నరః
118
ఆచర త్యాత్మనః శ్రేయ స్తతో యాతి పరాంగతిమ్.

టీ. కౌన్తేయ=అర్జునా, తమోద్వారైః = విపరీతజ్ఞానహేతువులైన, ఏతైః=ఈ, త్రిభిః=కామక్రోధలోభము లనెడిమూఁడింటిచేత, విముక్తః=విడువఁబడిన, నరః=పురుషుఁడు, ఆత్మనః=తన యాత్మకు, శ్రేయః=మేలును, ఆచరతి=అచరించుచున్నాఁడు, తతః = దానివలన, పరాంగతిం=పరమప్రాప్యమైననన్నె, యాతి=పొందుచున్నాఁడు.
119
తా. అర్జునా, నన్నుఁగూర్చిన విపరీతజ్ఞానమునకు హేతువులగు నీ కామక్రోధలోభములనుండి విడివడిన మనుజుఁడు తన యాత్మకు
120
మేలు చేసికొనుచున్నాఁడు - అనఁగా మద్విషయజ్ఞానము లభించి మదానుకూల్యమునందుఁ బ్రయత్నించుచున్నాఁడు. దానివలన పరమప్రాప్యమైననన్నె పొందుచున్నాఁడు.

* ఇచట ఆత్మనాశమనఁగా ఆత్మనశించుటకాదు, అది నిత్యమైనది. యథావస్థితాత్మస్వరూపప్రాప్తి లేమియే ఆత్మనాశము. తక్కిన నరకములు పాపక్షయము కలిగించును, ఇవియే పాపార్జనము కలిగించును గాన ఘోరనరక హేతువు లనఁబడెను.

అవ. శాస్త్రము నాదరింపకుండుటయు ఈ నరకమునకు ప్రధాన హేతువని చెప్పుచున్నారు. 121.

122

శ్లో॥ యశ్శాస్త్రవిధి ముత్సృజ్య వర్తతే కామకారతః
న స సిద్ధి మవాప్నోతి న సుఖం న పరాంగతిమ్. 23

టీ. యః=ఎవ్వఁడు, శాస్త్రవిధిం=వేదములనెడి నాయాజ్ఞను, ఉత్సృజ్య=విడిచిపెట్టి, కామకారతః=తన కిచ్చవచ్చినట్లు, వర్తతే= ప్రవర్తించుచున్నాఁడో, సః=వాఁడు, సిద్ధిం=స్వర్గాదిఫలసిద్ధిని, న అవాప్నోతి=పొందఁడు, సుఖం=ఇహలోక సుఖమును, న=పొందఁడు, పరాంగతిం=పరమప్రాప్యుఁడగు భగవంతుని, న=పొందఁడు.

123

తా. ఎవ్వఁడేనియు వేదములనెడు నాయనుశాసనము నుల్లం

124

ఘించి, తన కిచ్చవచ్చినమార్గమున ప్రవర్తించునో, వాఁ డాముష్మిక సిద్ధిని (అనఁగా ఆముష్మికసుఖహేతుభూతమైన ఉపాయసిద్ధిని) దేనిని గాని పొందఁడు; (ఇహలోక) సుఖమును దేనినిగాని బొందఁడు; పరమ

125

గతిని బొందఁడు. ఇహలోకసుఖమునే పొందఁ డనఁగా, పరమ ప్రాప్యుఁడ నగునన్నుఁబొందు టెక్కడిది దని యర్థము.

126 అవ.

శ్లో॥ తస్మా చ్ఛాస్త్రం ప్రమాణం తే కార్యాకార్య వ్యవస్థితౌ
జ్ఞాత్వా శాస్త్రవిధానోక్తం కర్మ కర్తు మిహార్హసి. 24

టీ. తస్మాత్=ఆహేతువువలన – (అవిధిపూర్వకమైనకర్మము నిష్ఫలమగుటచేత,) తే=నీకు, కార్యాకార్యవ్యవస్థితౌ=ఉపాదేయమును (కర్తవ్యమై భగవదారాధనరూపమైన కర్మమును) అనుపాదేయమును (అకర్తవ్యమై భగవదాజ్ఞోల్లంఘనరూపమైన కర్మమును) నేర్పఱచుట

యందు, శాస్త్రం = ధర్మశాస్త్రేతిహాసాదులచే ఉపబృంహితమైన వేదము, ప్రమాణం = ప్రమాణము; కాఁబట్టి, శాస్త్రవిధానోక్తం = శాస్త్రవిధియందుఁ జెప్పఁబడిన, కర్మ = ఉపాదేయమైన కర్మమును, జ్ఞాత్వా = కలరూపున తెలిసికొని, ఇహ = ఇచ్చట, కర్తుం = చేయుటకు- స్వీకరించుటకు, అర్హసి = తగుదువు.

127

తా. కాఁబట్టి, నీకు ఇది యుపాదేయము ఇది త్యాజ్యము అని యేర్పఱచుటకు శాస్త్రమె ప్రమాణము. ధర్మశాస్త్రేతిహాసపురాణా

128

దులచే ఉపబృంహితము లయిన వేదములె యీ శాస్త్రము. అవి

129 130

పురుషోత్తమాఖ్యపరతత్త్వమును, తత్ప్రీతికరమును తత్ప్రాప్త్యుపాయ

131

భూతమునైన కర్మమునుబోధించుచున్నవి. ఆ శాస్త్రవిధానముచేత చెప్పఁబడిన పరతత్త్వమును పురుషోత్తమారాధనరూపమైన కర్మమును ఎక్కువతక్కువలు లేకుండునట్లు కలరూపున నెఱిఁగినదాని *స్వీకరింపఁ దగుదువు.

ఇతి శ్రీ భగవద్గీతాసూపనిషత్సు బ్రహ్మవిద్యాయాం
యోగశాస్త్రే శ్రీకృష్ణార్జునసంవాదే దైవాసురసమ్ప
ద్విభాగయోగో నామ షోడశోఽధ్యాయః.
ఇది యుపనిషదర్థ ప్రతిపాదకంబును బ్రహ్మవిద్యయు యోగ
శాస్త్రంబును శ్రీకృష్ణార్జునసంవాదరూపంబును నగు
శ్రీ భగవద్గీతలయందు దైవాసురసంపద్విభాగ
యోగం బన్నది షోడశాధ్యాయము.

132

* ఇందు 'శత్రోత్తరుఁడైన నీవు తక్కిన యాభాసప్రక్రియలను నిరసించిన వాఁడవై, నిత్యభగవదాజ్ఞారూపమైన వేద మనెడు శాస్త్రముయొక్క సారమై కర్మయోగ భక్తియోగరూపమై భగవదనన్యభజనమగు పరమధర్మమును విడువక దానినే యెప్పుడు నీయధికారమునకొలఁదినుపాదేయముగా గ్రహింపుము' అని ముఖ్యతాత్పర్యము.

శ్రీ భగవద్గీతా - షోడశోఽధ్యాయః

దైవాసురసమ్పద్విభాగయోగః

అ వ తా రి క

—//—

(1) వెనుకటి 15వ అధ్యాయమునకు చివర 'ఇతి గుహ్యతమం శాస్త్ర' మ్మని శాస్త్రప్రసంగము ప్రసక్తమైనది. 'అనఘ...భారత' శబ్దములచే శాస్త్రాధికారి సూచింపబడెను. ఆ యధికారియే "మా శుచ స్సమ్పదం దైవీ మభిజాతోఽసి భారత" యని ముందు చెప్పబడును. చెప్పిన అర్థములయందు నమ్మకము శాస్త్రాధీనముగాన పురుషుడు శాస్త్రాధీనుడని చెప్పవలెను. అదియును "తస్మాచ్ఛాస్త్రం ప్రమాణం తే। కార్యాకార్య వ్యవస్థితౌ। జ్ఞాత్వా శాస్త్రవిధానోక్తం కర్మకర్తు మిహార్హసి." అనగా - ఇదిచేయదగినది యిది చేయరానిదను ఏర్పాటునకు శాస్త్రమే మూలాధారము. కాబట్టి శాస్త్రమున విధించిన మార్గము ననుసరించియే నీవీ సంసారమున కర్మలను చేయవలెను. అని యీ యధ్యాయాంతమున చెప్పబడెను. అందులకే వెనుకటి యధ్యాయాంత మున సూచింపబడిన అధికారియొక్క యోగ్యతను పరిశీలించుటకే యీ యధ్యాయారంభమున దైవాసురవిభాగము చేయబడినది. ఈ విష యమంతయు "ఆసురము" ఇత్యాది గ్రంథముచే చెప్పబడుచున్నది.

1, 2, 3 శ్లోకములు

(2) తమోగుణమువలన భయము జనించుట సహజము. అది దైవీసంపదకుచెందిన సాత్త్వికునకుండనేరదు. కాబట్టి 'అభయ' శబ్దమును వివరించుటకై దానికి విపరీతమైన భయస్వరూపమును చెప్పుచున్నారు.

(3) సత్త్వమనగా సత్త్వగుణము ప్రధానముగా గల మనస్సు, దానికి సంశుద్ధి యనగా 'సమీచీనాశుద్ధిః' అనగా సకల దోషములున

పోవుట. ఆ దోషములు ఏవి ? రజస్తమస్సులు - వానివలన బుట్టునట్టి కామక్రోధాది అరిషడ్వర్గమున్ను.

(4) కామరాగాదులకు నిదానము రజోగుణ తమోగుణములు. అవి లేకున్నచో కామము రాగము అసూయ వంచన మొదలగు దోషములన్నియును పోవును.

(5) ఇచ్చట జ్ఞానయోగశబ్దము కర్మయోగాదులను చేరనీయకుండుటకుకాదు. అవియును సాత్వికున కావశ్యకములే గదా! కాబట్టి యిచ్చట జ్ఞానయోగశబ్దమునకు కర్మజ్ఞానభక్తియోగములు మూడింటికిని సాధారణమైన శాస్త్రీయమగు ప్రకృతిగంధములేని శుద్ధాత్మస్వరూప వివేచనమని తెలియవలెను. ఇచ్చట యోగశబ్దమునకు ఉపాయమని యర్థము.

(6) ఈ వినియోగము తన సంపద కనుగుణముగా నుండవలెను.

(7) అంతఃకరణము (మనస్సును) కూడనిదారికి పోకుండ నరికట్టుట. దానిని యోగశాస్త్రమువలన నెఱుంగవలెను. గీతయందును 6వ యధ్యాయమున నర్జునుని ప్రశ్నకు బదులుగా భగవానుడు 'అభ్యాసేనచ కౌన్తేయ వైరాగ్యేణచ గృహ్యతే' అని అభ్యాస వైరాగ్యములను మనోనిగ్రహమునకు సాధనములనుగా సెలవిచ్చెను.

(8) ఆసురయజ్ఞములను గూర్చి ముందు వివరింపనున్నాడు గాన నిచ్చట యజ్ఞము సాత్వికమని యెఱుంగవలెను. ఇచ్చట యజ్ఞశబ్దము సమస్త నిత్యనైమిత్తికముల కుపలక్షణము.

(9) చిన్న దేవతలను గురించినట్టియు, స్వల్పఫలముల నొసంగు కామ్యకర్మలను గురించినట్టియు వేదభాగము 'యావానర్థఉదపానే' అను 2వ అధ్యాయమునందలి 46వ శ్లోకముచే చెప్పబడినరీతిగా ముముక్షువుల కభ్యసించదగినది కాదని యిచ్చటను భ్రమించునోయని దానిని పరిహరించుచు త్రైగుణ్య లభ్యసించినటుల కాదని వైలక్షణ్యమును జూపుచున్నారు.

(10) తపస్సనగా - శాస్త్ర మంగీకరించు భోగసంకోచము., అందు కొన్నిటిని చెప్పుచున్నారు.

(11) ఇచ్చట ద్వాదశ్యుపవాస మనగా, ఏకాదశ్యుపవాసమే. ఈ యేకాదశ్యుపవాసమునకన్న ద్వాదశీ సమారాధనయే ముఖ్యమైనది. ఏకాదశ్యుపవాసము దాని కంగము. ఏకాదశినా డుపసించిన వాడే ద్వాదశ్యారాధనను చేయవలెను. ఒక్కొక్కసారి ద్వాదశినాడే ఉపవసించవలసియు వచ్చును.

"ఏకాదశ్యాం మహారాత్రం, కర్తవ్యం భోజనద్వయమ్
రాత్రౌ జాగరణం చైవ దివాచ హరికీర్తనమ్."

భోజన! జాత్యే కవచనం. ఓ జనులారా! ఏకాదశియందు పగలు భగవన్నామ సంకీర్తనమున్ను రాత్రి జాగరణమును అను నీ రెండున్ను తప్పక చేయవలెను. తపస్సుచే శుద్ధుడైన వానికే భగవదారాధనలో నధికార ముండును. తపస్సు అనగా - శాస్త్రీయమైన భోగసంకోచము. అదియే ఏకాదశ్యుపవాసము.

(12) ఇది స్వపీడకున్ను (తనను తానే బాధించుకొనుటకు) ఉపలక్షణము. అనగా - పరపీడనవలె తన పీడనయును చేయదగదు. మూర్ఖులు పరులను పీడించుట కొఱకు తమను పీడించుకొందురు. కత్తితో చేతిని కోసుకొని తన శత్రువుకోసెనని యాతనిని హింసించు నెపముతో నేరమును మోపును.

(13) "సత్యం బ్రూయాత్ ప్రియం బ్రూయాత్
న బ్రూయాత్సత్య మప్రియమ్
ప్రియంచ నానృతం బ్రూయాత్
ఏషధర్మ స్సనాతనః."

చూచినదానిని చూచినటుల చెప్పవలెను. దానినైనను వినువానికి ప్రియమైన దైననే పనికట్టుకొనివెళ్లి చెప్పవలెను. యథార్థమేమైనను

వాని కప్రియమైనచో తప్పించుకొని పోవలెనుగాని చెప్పరాదు. (నిర్బంధించి వాడేయడిగిన చెప్పినను తప్పులేదు) వానికిష్టముగదా యని యసత్యమును కల్పించి చెప్పరాదు. ఇది సత్యభాషణమును గూర్చిన సనాతన ధర్మము.

(14) స్వాభావికమైన ఆహార నిద్రాదులుగాని, శాస్త్రసిద్ధమైన పంచమహాయజ్ఞాదులుగాని విడువ తగవు గాన విడువవలసినవానిని పేర్కొనుచున్నారు.

(15) 'దమః' అనుటచే మనోనిగ్రహ మింతకు ముందే చెప్ప బడినదిగాన 'శాన్తోదాన్తః' అనుచోటవలె నిచ్చట బాహ్యేంద్రియ నిగ్రహమును చెప్పవలెను.

(16) పైశున మనగా - చాడీలుచెప్పుట. ఇది మహా పాపముగా శాస్త్రమున చెప్పబడినది.

శ్లో॥ లోష్టమర్ద్దీ తృణచ్ఛేదీ నఖఖాదీచయో నరః
స వినాశం వ్రజత్యాశు సూచకోఽశుచి రేవచ.

పనిలేక మట్టిబెడ్డలను కాలివ్రేళ్ళతోను చేతివ్రేళ్ళతోను నలుపు వాడును, గడ్డిని (చాపమొదలగువానిని) గిల్లి తెంపుచుండువాడును, పళ్ళతో గోళ్ళను - కొఱికి తీసుకొనువాడును, ఇక్కడిమాట లక్కడను అక్కడిమాట లిక్కడను (అప్రియమైనవానిని) కలహ కారణమైనవానిని చెప్పుచుండువాడును శాస్త్రోక్త ఆచారవిహీనుడును వీరు వెంటనే చెడుదురు.

ఆండాళ్ళుతల్లి తిరుప్పావైలో "తీక్కుఱళై చ్చెన్నోదోమ్" అని దీనినొక ముఖ్యవ్రతాంగమునుగా పేర్కొనెను.

(17) దయాభూతేషు— దయ అనగనే అది ప్రాణుల విషయ మని చెప్పకనే తెలియుచుండగా భూతేషు అని యీ బహువచనముతో తిరిగి చెప్ప నేల యన్నచో - ఇది శత్రువులయందేమి మిత్రులయందేమి అందరియందును ఉండవలెనని సూచించుటకేయని యెఱుంగవలెను.

గౌతముడును - దయా సర్వేషు భూతేషు, క్షాన్తి, రనసూయా, శౌచ, మనాయాసో, మఙ్గళ, మకార్పణ్యా, మస్పృహా, అని యీ ఎని మిదిన్ని ఆత్మగుణములని చెప్పెను. సకల ప్రాణులకును కలుగు దుఃఖమునుజూచి సహింపజాలక దానిని యథాశక్తిగా పరిహరించుటకు ప్రయత్నించుట. వారు తన కపకారమొనరించినను చిత్తమున ప్రతిక్రియ చేయవలెనను వికారము పుట్టకుండుట. పరుల గుణములయందు దోషమునే ఆరోపించకుండుట. శాస్త్రోక్తరీతిగా కరణత్రయమును సత్కార్యముల నాచరించుటకు యోగ్యముగా నుంచుకొనుట. చేయవలసిన పనులను చేయుటలో శ్రమచెంది మానకుండుట. ఇతరులకు తనకును క్షేమకరమగు నడవడికను కలిగియుండుట. నిష్ఫలచింత, (కూడని పనులను చేయవలెనను చింత) లేకుండుట. పరుల ద్రవ్యమునందు అయుక్తమగు దురాశ లేకుండుట - అనునవి.

ఇది మిత్రులు ఆప్తులు బంధువుల యందుండుటలో విధించనవసరములేదు గాని శత్రువులయందుకూడా నుండుటయే విశేషము - తన కపకారమొనరించినను అది తా నొనరించిన పాపమునకు ఫలముగా భగవంతునిచే ప్రేరేపించబడి వారు గావించినదియేయని భావించుటచే కలుగును. దానిచే తా నొనరించిన పాపమునకు ప్రాయశ్చిత్తమై తాను శుద్ధుడగును. తాను వారి కేవిధముగను అపకరించలేదని తన యంతరాత్మలో నమ్మకమున్నచో నది మరింత ఉపకారకము; నిష్కారణముగ నపకరించువాడు ఎవరును చేయని ఉపకారము నీకు చేయును. అనగా నీతడు నీ పాపములకు భాగస్వామి యగును. కావున నాతన్నిపై కోపించక నాతనిని దయతో చూడుము అని శాస్త్రము చెప్పును.

మరియు- అహింసా ప్రథమం పుష్పం- పుష్పమిన్ద్రియనిగ్రహః
సర్వభూత దయాపుష్పం క్షమాపుష్పం విశేషతః
దానం పుష్పం తపః పుష్పం సత్యం శౌచం తథైవచ
పుష్పమష్టవిధం ప్రోక్తం విష్ణోః ప్రీతికరం భవేత్.

అని భగవంతుని యనుగ్రహమునకు సన్నిహిత సాధనములగు నీ యెనిమిది గుణములును ఎనిమిది పుష్పములుగా వర్ణింపబడినవి.

"తాపత్రయేణాభిహతం యదేతదఖిలం జగత్।
తదా శోచ్యేషు భూతేషు కరుణాం నకరోతికః"
అని ప్రహ్లాదుడు చెప్పెను.

అనగా- లోకమున జనులందరును ఆధ్యాత్మిక ఆధిభౌతిక, ఆధి దైవిక దుఃఖములచే కుమిలిపోవుచున్నారు. అట్టి వారిని జూచి అయ్యో యని జాలిపడి వారి యా దుఃఖములను బాపుటకు యత్నించకుండ నెవ్వడుండగలడని భావము.

అనగా- దయయనగా- పరుల దుఃఖమును సహించలేక దానిని పోగొట్టవలెనని కోరుటయేయని సారాంశము.

(18) కూడని వానియందు కోరికలేకుండుట.

(19) గట్టితనమునకు విరుద్ధమైన మెత్తతనము అన్నచో యిచ్చట అర్థము కుదురదు - కాన సజ్జనులతో...అనబడినది. దీనిని సూచించునవి - వారితో ముందుగ తానే మాట్లాడుట, సుముఖముగా వారికి గాన్పించుట మొదలగునవి. కఠినమైన పదార్థము ఇతర పదార్థములను తనలో జేరనీయదు. స్తబ్ధస్వభావము కలవాడు రాతివలె కఠినుడు. అట్లుండరాదు. "స్మితపూర్వాభిభాషీచ పూర్వభాషీచ రాఘవః" అనునట్లుండవలెను.

(20) ఉత్తమవంశజులు, విద్వాంసులు, సదాచారసంపన్నులైన మహాత్ములు ఇతరులు గావించు దుష్కర్మలకును సిగ్గుపడుదురు. అట్టి వారు తామే యట్టిపనులను చేసినచో సిగ్గుపడుదురని చెప్పవలెనా?

(21) దీనిచే క్రీడలు, పరిహాసముచేయుట, జూదము మొదలగు వానియందును సంగముండరాదని సూచింపబడినది.

(22) సాపరాధుల విషయమే క్షమగాని నిరపరాధుల పట్ల క్షమ కవకాశము లేదు. అట్టివారి విషయమై నిర్వికారత్వమనగా నౌదాసీన్యము మాత్రమే గాని అది క్షమకాదు. నిరపరాధుల యందును కొందరికి క్రోధ ముండుట కలదు.

"బ్రాహ్మణా గణికా వైద్యాస్సారమేయాశ్చకుక్కుటాః
దృష్టమాత్రేణ కుప్యన్తి నజానే తత్ర కారణమ్."

బ్రాహ్మణులు, వేశ్యలు వైద్యులు కుక్కలు, కోళ్ళు - ఇవి అదేమోగాని మనుష్యులు కనిపించినంతనే చిరచిరలాడుచుండును.

(23) మహాభారతమున - ద్రౌపది దుశ్శాసనుడు తన వస్త్రమును విప్పి తన నవమాన పరుచు సమయమున -

శ్లో. "జ్ఞాతం మయా వసిష్ఠేన, పురాగీతం మహాత్మనా
మహత్యాపది సమ్ప్రాప్తే స్మర్తవ్యో భగవాన్ హరిః
ఇతి నిశ్చిత్య మనసా, శరణాగతవత్సలమ్
ఆకృష్యమాణే వసనే, ద్రౌపదీ కృష్ణమస్మరత్.

'పూర్వము వసిష్ఠమహర్షి సెలవిచ్చిన ధర్మమును నేనెఱుంగుదును. గొప్ప ఆపద సంభవించినప్పుడు శ్రియఃపతిని స్మరించవలెను' అని నిశ్చయించుకొని తన వస్త్రాపహరణమును ప్రారంభించగనే శ్రీకృష్ణుని స్మరించెను.

ఇట్లు సుకరమును ముఖ్యమును అయిన కర్తవ్యమును విడువకుండుటవలన నితర కర్తవ్యములు నిట్లే విడువక చేయబడియే యుండవలెనని భావము.

గీతయందే 18వ అధ్యాయమున 33వ శ్లోకమున -

ధృత్యా యయా ధారయతే, మనః ప్రాణేన్ద్రియ క్రియాః
యోగేనా వ్యభిచారిణ్యాధృతి స్సాపార్థ సాత్వికీ.

యని అనగా.

ఇతర ఫలములను కోరక మోక్షసాధనమైన భగవదుపాసనము కొఱకు ప్రవర్తించి దానికి సాధనములైన మనస్సు, ప్రాణము, ఇంద్రియములు వీనియొక్క పనులను నిలువబెట్టు ధృతి సత్వగుణప్రధానమైన ధృతి యని చెప్పబడును.

(24) శౌచం - శరీరము, వాక్కు, మనస్సు అనబడు కరణత్రయము అపవిత్ర పురుషులను తాకుటచేతను, కూడని వస్తువులను వాడుటచేతను సత్వగుణమును కోల్పోవును. అందుచే వానితో చేయవలసిన కర్మల కవి పనికిరాకుండును. అట్టి ప్రమాదము లేకుండుటయే శౌచ మనబడును.

(25) బలాఢ్యులు దుర్బలులను తమ వశమున నిడుకొని వారి స్వేచ్ఛను భంగపరతురు. దీనినే ఉపరోధ మందురు. దానిని చేయకుండుట అద్రోహ మనబడును. ఇచట ఇతరులయొక్క అనుటచే - తనయొక్క స్వేచ్ఛాప్రవృత్తి నరికట్టుట తపస్సనబడును. అది తన యోగమున కుపకారియగుటచే దానిని నిషేధించక "ఇతరుల" అనబడెను.

(26) మానమనగా - గర్వము- దానిని నిషేధించుటలో తాత్పర్యము అయినను తగని స్థానమున అనుట సాభిప్రాయము. అది యేమనగా — ఉత్తమవంశమున బుట్టుట, మంచి పరాక్రమమును కలిగియుండుట, గొప్ప కీర్తినార్జించుట మొదలగువానిచే స్వల్పగర్వమే యున్నను అంత ప్రమాదకరముకాదు. అదియున్నను దోషములేదు, తదతిరిక్తమైన గర్వముఆసుర ధర్మముగాచెప్పబడును. దాని కిచ్చట ప్రసక్తి లేనేలేదు. కాబట్టి "తగినిచోట" అని గర్వముకొక విశేషణము చేర్చబడెను. శ్రీరామచంద్రుడు విభీషణ శరణాగతి సందర్భములో "అంగుళ్యగ్రేణ తాన్ హన్యాం, ఇచ్ఛన్ హరి గణేశ్వర" అనుట గర్వముకాదు.

'సత్వం దేవగుణం విద్యాత్, ఇతరావాసురా గుణాః'.

(27) సత్వము దేవతల గుణమని యెఱుంగవలెను. రజస్తమో గుణములు ఆసురములు- అని విభజించుటచేతను, 'సత్త్వాత్సంజాయతే జ్ఞానం' అనగా సత్వగుణము అనుష్ఠింప చేయదగిన జ్ఞానమును బుట్టించున దగుటచేతను సత్వగుణమధికముగా గలవారు భగవదాజ్ఞారూపమగు శాస్త్రము నతిక్రమింపజాలరు. ఇదియే వారికి సర్వము. అందుచే నిది సంపత్తని చెప్పబడుట. అవివేకులచే భోగ్యపదార్థములును వానికి సాధనములును ఎట్లు సంపదగా తలంచబడునో అటులనే సాత్వికులగు దైవీసంపన్నులకు భగవదాజ్ఞ ననువర్తించుట మిక్కిలి యభీష్టమున్ను పరమపురుషార్థమునకు కారణమున్ను అగుచున్నది.

'విష్ణుభక్తిపరో దేవః, విపరీత స్తథాసురః
ద్వివిధోభూత సర్గోఽయం, దైవ ఆసుర ఏవచ'.

ప్రాణులసృష్టి దైవమనియు ఆసురమనియు రెండేవిధములు. విష్ణుభక్తి కలవారైనచో దేవతల వంశములోని వారనబడుదురు. అది లేనివారు ఆసుర సంతతిలోనివా రనబడుదురు.

(28) ఎట్లున్న దైవీసంపద లభించునో అట్లు గావించి పుట్టిన వానికి - దీనివలన - ఇట్టిగుణములు కలవారి కిట్టి సంపద తప్పక లభించి తీరునని యీ 'అభిజాతస్య' అనుటలోని అభిముఖీకరణము సూచించుచున్నది. ఈ విషయమునే -

'జాయమానంహి పురుషం, యం పశ్యే న్మధుసూదనః
సాత్త్వికస్సతు విజ్ఞేయః సవై మోక్షార్థ చిన్తకః.'

పుట్టు సమయమున నెవ్వనిపై శ్రియఃపతి కటాక్షము ప్రసరించునో వాడు సాత్త్విక ప్రకృతి కలవాడగును. అట్టివానికే మోక్షకాంక్ష యుండును.

4వ శ్లోకము

(29) అంతియకాని భగవదాజ్ఞను పాలించు బుద్ధితోకాదు.

(30) ఇందువలననే శాస్త్రము నతిక్రమింతురు.

(31) దీనిచే నాచార్యులను, భగవంతుని, తత్సంబంధులను చూచుటచే కలుగు ఆనందముకాదని సూచింపబడెను.

(32) ఇది పీర్యాదులకును ఉపలక్షణము- మనుస్మృతి - 4-17.

"వయసః కర్మణోఽర్థస్య శ్రుతస్యాభి జనస్యచ
వేషవాగ్వృత్తి సారూప్య, మాచరన్ విహరే దిహ."

తనవయస్సు, ఉద్యోగము, ఐశ్వర్యము, కీర్తి, వంశము అనువానికి తగునట్లు వేషము, మాటలు, జీవనముల నవలంబించుచు మెలంగ వలయునని చెప్పెను. దానికివిరుద్ధముగా సంచరించుట ఆసురప్రకృతిలో చేర్చబడెను.

'యౌవనం ధనసమ్పత్తిః, ప్రభుత్వ మవివేకితా
ఏకైక మప్యనర్థాయ కిముయత్ర చతుష్టయమ్.'

యౌవనము, ధనసమృద్ధి, అధికారము, మంచిచెడ్డలను గమనించలేకుండుట—అను నీ నాల్గింటిలో నొక్కొక్కటియే యనర్థదాయకమని శాస్త్రము చెప్పుచుండగా నీ నాల్గును నొక్కనియందే యున్నచో నిక చెప్పనేల ?

(33) వేదమును నిందించువారిని, దాని నంగీకరించినను విపరీతార్థములను చెప్పువారిని, దొంగలను, ఘోరముగ దూషించినను దండించినను పెద్ద తప్పుకాదని శాస్త్రి మంగీకరించుటచే 'సజ్జనులకు' అనబడినది.

వారికి బాధను కలిగించి వారిని బహిష్కరించిన శాస్త్రమును కూడ బహిష్కరించుటయే.

(34) ఇట్టి యజ్ఞానమునకు మూలము శైవాద్యాగములలో పరతత్వమును అపరతత్వముగాను, అపరతత్వమును పరతత్వముగాను

(అనగా - క్షుద్రదేవతలను గొప్పవారినిగాను గొప్పదేవతలను తక్కువగాను) తెలుపుటయును, వేదవిధులకు విరుద్ధముగా నాచరించుటయే.

(35) "పశ్యత్యేనం జాయమానం, బ్రహ్మా రుద్రోథవాపునః
రజసా తమసా చైవ, మానసం సమభిప్లుతమ్."

పుట్టు సమయమున బ్రహ్మయొక్కగాని రుద్రునియొక్కగాని కటాక్షము సోకినచో క్రమముగ నీతని మనస్సు రజోగుణ తమోగుణ ప్రచుర మగును.

(36) దీనిని సంపత్తుగా చెప్పనేల యన్నచో - భగవంతుని యాజ్ఞనుల్లంఘించుటలోనే యభిరుచియు భోగ్యతాబుద్ధియు కలవారి యభిప్రాయమునుబట్టియనిగాని, నిందారూపముగగాని దానిని సంపద యనుచున్నారని గ్రహించవలెను.

5వ శ్లోకము

అవతారిక -

(37) ఇచ్చట దైవాసుర సంపదలను జెప్పుట దైవీ సంపత్తునందు శ్రద్ధయును, ఆసురసంపత్తునందు అరుచియును బుట్టించుట కొఱకేయని గ్రహించవలెను.

(38) విమోక్ష శబ్దమునకు కేవల మనిష్టనివృత్తి మాత్రమే కాదు. ఇష్టప్రాప్తిపర్యంత మర్థమును చెప్పగోరి శబ్దమునకు ముఖ్యార్థమైన ఆత్యంతికానిష్ట నివృత్తిని చెప్పుచున్నారు. 'బంధమునుండి' ఇత్యాది.

(39) శ్లోకమున నిబంధమనగా - 'నియతో బంధః' సంసార బంధ మనివార్యమని భావము.

(40) ఇచ్చట క్రమముగ ననుట -

ఈ సంపద క్రమముగగాక వెనువెంటనే పరమపురుషార్థప్రాప్తికి సాధనమన్నచో సమాధిపర్యంత మావశ్యకమని చెప్పుచున్న శాస్త్రము

వ్యర్థమగును. కాబట్టి 'క్రమముగ' ననబడినది. క్రమమనగా - ఆత్మ సాక్షాత్కారాదిద్వారా యని యర్థము.

(41) 'శోకింపకుము'.

ఈ ఐదవ శ్లోక ఉత్తరార్ధముననున్న 'మాశుచః=దుఃఖింపకుము' అని యోదార్చబడు దుఃఖము అధ్యాయారంభములో "అశోచ్యానన్వశోచ స్త్వం" అనిన దుఃఖముకాదు. అది యనేకోపపత్తులతో పరిహరింబడియేయున్నది. అర్జునుడున్ను అన్నిటిని విని 11వ అధ్యాయారంభ శ్లోకమున 'మదనుగ్రహాయ' అను శ్లోకాంతమున 'మోహోఽయం విగతో మమ' అని స్వయముగనే చెప్పెను. కాకున్నను 'నీవు దైవీ సంపదలో బుట్టితివన్నంతమాత్రమున బంధువధజనిత దుఃఖమెట్లు నివర్తించును' (దేహాత్మభ్రాంతి యెట్లుపోవును). ఇక నేమి యనగా, 'నిబన్ధాయాసురీమతా' యనుటను విని 'నేను శాస్త్రమర్యాదను మనస్సుతోనైనను ఉల్లంఘించలేదుకాని ధీరోదాత్తునకుండు నిగూఢాహంకారము నాకు నితరాం లేకపోలేదు. ఇది నాకు స్వానుభవవిదితమే. అంతమాత్రముచేనైనను నేను ఆసురసంపదకోటిలో పరిగణింపబడుదునేమో' యని తన ప్రకృతిని నిర్ణయించుకొనలేక తిరిగి యపార సంసారసాగరమున మునుంగుదునేమో యను భయమువలన కంటతడిబెట్టిన యర్జునుని జూచి 'నీవు దైవీసంపదకే చెందినవాడ'వని తెలిపి భగవాను డాతనిని ఓదార్చుచున్నాడు. 'ఇదియును తగని దుఃఖమే. దీనిని నీవే తెచ్చిపెట్టుకొనుచున్నావు' అని యభిప్రాయము.

(42) దైవీప్రకృతిలోబుట్టి గొప్ప ధార్మికులుగా మెలంగిన వారి వంశమున ఆసురసంతాన మెన్నడును జనించనేరదని తాత్పర్యము.

6వ శ్లోకము

[43] అవతారిక –

ఆత్మలన్నియును జ్ఞానాకారముతో సమానములేగదా! ఇట్లు దైవాసుర భేదమును కల్పించుటకు నిమిత్తమేమియను ప్రశ్నను పరిహ

చించుచు ఆసుర మత్యంత నిహీనమగుటచే దానిని సుతరాం పరిత్యజిం చవలెనని తెలుపుటకై దానిని విస్తరించి వివరించుచున్నాడు.

[44] ఇది దేవతల వంశాను చరితము చెప్పబడినట్లు తోచును. అదికాదు. అట్లిచ్చటను చెప్పనేలేదు. ఇకనేమి – చెప్పుచున్నాడు.

[45] 'ప్రజహాతి యదాకామాన్' 'దైవమేవాపరే యజ్ఞం' 'చతుర్విధా భజన్తేమాం' 'మహాత్మానస్తు మాం పార్థ' ఇత్యాదులచే జ్ఞానయోగనిష్ఠులును కర్మయోగనిష్ఠులును భక్తియోగనిష్ఠులునునగు పురుషులు చెప్పబడినను ఆ యోగమును చేయవలెనని చెప్పుటలోనే తాత్పర్యము. కాబట్టి దైవసర్గమును విస్తరించి చెప్పితిననగా దాని కర్తవ్యమును నిర్దేశించుటద్వారానే యని గ్రహించవలెను.

[46] వినుము – అనుట చెప్పుచున్న తాను ఆప్తతముడనని సూచించుటకే యని గ్రహించవలెను.

మరియు – చేయదగిన దేదైనను తెలియనిచో చేయుటకు శక్యము కానటులనే విడువదగినదియు తెలియనిచో విడుచుటకును శక్యముకాదు. కావున నేను చెప్పుచున్న మాటలను సావధానముగా వినుమని హెచ్చరించుచున్నాడు.

7వ శ్లోకము

[47] ఇచ్చట ప్రవృత్తినివృత్తిశబ్దములు లౌకికవిషయములుకావు. ఆసురులు కుమార్గమునుబట్టి ప్రవర్తించుట సన్మార్గములను విడచి వర్తించుటయును లౌకికమగు వారి యనిష్టములను పరిహరించుకొనుటకును యిష్టములను సాధించుకొనుటకేగదా! కాబట్టి "అసురజన్మము" ఇత్యాది గ్రంథము.

కర్తవ్యాకర్తవ్యములుగా విధింపబడినవియును కావు.

రాగప్రాప్తములును శాస్త్రప్రాప్తములును కావు. 'నశౌచం నాపిచాచారః' అనుటచే నవి చెప్పబడుచున్నవి గాన పౌనరుక్త్య దోషము వచ్చును.

కావున నిచ్చట ముముక్షువులకు కావలసిన ప్రవర్తక-నివర్తక ధర్మములని గ్రహించవలెను. ఆ వివేకము వారికి లేదని తాత్పర్యము.

ఆ ధర్మములు- ప్రవృత్తిలక్షణం ధర్మం- ప్రజాపతి రథాబ్రవీత్ నివృత్తిలక్షణం ధర్మం ఋషిర్నారాయణోఽబ్రవీత్ - అని చెప్పబడెను.

[48] ఎఱుంగరనుటలో నొక విశేషముకలదు. 'నసత్యం తేషు విద్యతే' అనగా, సత్యమనగా నేమియో నెఱుంగుదురుగాని యాచరించరని నటుల అభ్యుదయసాధన - మోక్షసాధనమగు వైదిక ధర్మము నెఱింగియు నాచరించరని యర్థముకాదు. వారి కవి తెలియనే తెలియవని యర్థము. అనేకసారులు చెప్పినను తమోగుణాధిక్యముచే వారికి తలకెక్కదని తాత్పర్యము.

ఇచ్చట శ్రీ యామునాచార్యులవారు సెలవిచ్చిన స్తోత్రరత్న లోని యీక్రింది శ్లోకము ననుసంధించవలెను.

శ్లో॥ త్వాం శీలరూపచరితైః పరమప్రకృష్ట సత్త్వేన
సాత్త్వికతయా ప్రబలైశ్చ శాస్త్రైః
ప్రఖ్యాత దైవపరమార్థవిదాం మతైశ్చ
దైవాసురప్రకృతయః ప్రభవన్తిబోద్ధుమ్.

స్వామీ! నీ వనేక రీతుల నీ శీలమును నీ రూపమును నీ చేష్టలను అనేకావతారములెత్తి తెలిపినను మిక్కిలి సత్త్వగుణము ప్రధానముగాగల సాత్త్విక ఋషిపుంగవులచే చెప్పబడిన వగుటచే సాత్త్వికములని ప్రసిద్ధిచెందినవి గనుకనే ప్రబలమైన శాస్త్రములచేతను పరతత్త్వమును బాగుగ నెఱింగినవారుగా ప్రసిద్ధిచెందిన మహాపురుషులచే శతశః బోధింపబడినను ఆసుర ప్రకృతికిచెందినవారు బొత్తుగ నెఱుంగనే యెఱుంగరు అని

[49] శాస్త్రమున చెప్పబడిన శౌచము ఆంతరమనియు బాహ్యమనియును రెండురీతులు. చేయవలసిన శుద్ధులను చేసికొనకపోవుటచే బాహ్యశుద్ధియును ఆత్మగుణములు లేకుండుటచే నాంతరశుద్ధియును వారికి యుండనేరదు.

(50) ఆచారము కారణము, శౌచము దాని కార్యమనియు నెఱుంగవలెను. ఆచారమున్ననే బాహ్యాంతర శౌచ ముండును.

సంధ్యావందనము వర్ణాశ్రమధర్మము, నిత్యకర్మ 'ప్రాజాపత్యం గృహస్థానం' మనెడు ప్రమాణములచే వానికిని యొక ఫలము చెప్ప బడుచున్నది. అట్టితరి సంధ్యావందనము సుశౌచమునకు మాత్రమే కారణ మననేలయన్నచో చెప్పుచున్నారు.

ఇచ్చట సంధ్యలేనిచో కర్మలు చేయు యోగ్యత లేదనుటచే ఆచారమునకును శౌచమునకును గల కార్యకారణభావము దృఢీకరింప బడినది. ఇది కేవలం సంధ్యావందనమునకే కాదు. నిత్యకర్మలలో దేనిని విడిచినను వైదికకర్మలలో దేనిని కూడా నాచరించుటకు తగదని తాత్పర్యము.

(51) మోసగించుటలో నాస్తికలవారగుటచే తెలిసినది తెలిసి నట్లు వారు చెప్పరు. పరుల పీడించుటలోనే వారికి ఆనందము కావున హితమును తెలుపరు.

8వ శ్లోకము

(52) అవ. ఇట్లు సత్యమును భాషించకుండుటయేకాదు. అసత్య మును కూడ భాషించుచుందు రనుచున్నారు.

(53) ఈ శబ్దము 'మిథ్య' యను నర్థమును బోధించదు. ఇది-లోకులందరకును ప్రత్యక్షప్రమాణసిద్ధమనియు, ప్రమాణసిద్ధమైనదానినే మిథ్యయన్నచో శాస్త్రప్రమాణసిద్ధమైన బ్రహ్మయు మిథ్యయే కావలసి వచ్చుననియు మొదలగు హేతువులచే నీ వాదము వెనుకనే నిరసింప బడినది.

ఆసుర ప్రకృతికి చెందినవారు ఐశ్వర్యము పరమార్థమనియు స్థిర మనియు ప్రబలమైన అధ్యవసాయముతో నుండి దివారాత్రములు తమ జీవితమునంతను తత్సంపాదన తత్సంరక్షణలతోనే గడుపుచుందురు.

అట్టివారిని కూటయుక్తులతో నీ ప్రపంచము పుట్టెనని వంచించుట బ్రహ్మకైనను శక్యముగాదు.

ఆసురలకు శాస్త్రమనిన సుతరాంగిట్టదు కాబట్టి శాస్త్రసిద్ధమైన సత్యత్వమునే వీరు నిరాకరింతు రని చెప్పవలెను. శాస్త్రమున సత్య శబ్దమునకు బ్రహ్మయే యర్థము. 'సత్యం జ్ఞానమనన్తం బ్రహ్మ' అని వినుచున్నాముగదా !

ఛాందోగ్యోపనిషత్తు యీ సత్యశబ్దము నెట్లు వివరించినదో గమనింపుడు.

'తస్యహవా ఏతస్యబ్రహ్మణో నామ సత్యమితి'
తానిహవా ఏతాని త్రీణ్యక్షరాణి.
సత్ - తి- య మితి.
తద్యత్ సత్ తదమృతం అథయత్తి తన్మర్త్యం
"తేనోభే యచ్ఛతి తస్మాద్యం;
అహరహర్వా ఏవంవిత్ స్వర్గలోకమేతి"

అని- అనగా ('సత్య' మని బ్రహ్మయొక్క ఇత్యాది సత్య మని బ్రహ్మయొక్క ప్రసిద్ధమైన పేరు.

ఈ పదమున సత్, తి, యమ్ అని మూడక్షరములున్నవి. అందు 'సత్' అనగా నెన్నడును నశించనిదై సదా 'సత్ సత్' అని వ్యవహరింపబడు- జీవాత్మ. 'తి' యనగా త్యజి- హానౌ అను ధాతువునుండి "త్యజతి=క్షణేక్షణే" తన రూపమును విడుచుచున్న (మారుచున్న పరిణామమును చెందుచున్న) అను వ్యుత్పత్తిసిద్ధమైన ప్రకృతయు, ప్రాకృతములున్ను ఆ'సత్త'నబడు జీవుని 'తి' యనబడు ప్రకృతిపరిణామమగు శరీరముతో కర్మానుగుణముగా:యచ్ఛతి=కూర్చువాడు-సత్యం అనబడును.

జీవులను వారివారి కర్మానుగుణముగా శరీరములలో ప్రవేశబెట్టు సృష్టికర్తయగు నారాయణుడని యర్థము. కాబట్టి యిచ్చట సత్యశబ్దము

నకు - సాంఖ్య - మీమాంసక - జైనబౌద్ధచార్వాకులవలె జగత్తును బ్రహ్మాత్మకముగా నంగీకరించరని యర్థము-

(54) అప్రతిష్ఠం - అనుచోట కూడ నిట్లే లోకులందరు నిందింతురని ప్రత్యక్షసిద్ధమైన ప్రతిష్ఠను నిషేధించక శాస్త్రములలో ప్రతిష్ఠ (ఆధారము) గా జెప్పబడిన సమస్తమును నిషేధింతురని చెప్పవలెను. దానినే ప్రమాణముతో నుదహరించుచున్నారు. ఆదికూర్మ, శేష,దిగ్గజ ప్రభృతులచే భూమి ధరింపబడుచున్నదని శాస్త్రము చెప్పుచుండగా శుష్కతర్కవాదులు "కొందరు ధర్త్రాధరిత్ర్యా యది కశ్చిదన్యః। తస్యాపరస్తస్య పరస్తతోఽన్యః। ఏవంహి తేషాం అనవస్థితి స్స్యాత్తతోఽపి భర్త్ర్యాః భువఏవశక్తిః" భూమిని వేరొకడు ధరించుచున్నాడన్నచో వానిని ధరించువాడెవ్వడని ప్రశ్నయుదయించును. దానికొకనిని కల్పించిన వానినెవ్వడు ధరించును? అని యిట్లు అనవస్థాదోషము సిద్ధించును. కాన అన్నిటిని ధరించు భూమి తనను తానే ధరించుచున్నదందురు- మరి. కొందరు వాయువేగముచే భూమి తిరుగుచుండుననియు ఆ తిరుగుటచేతనే (సైకిలు మొదలగు వానివలె) యది పతనముగాకయున్నదని యందురు. జైనులు మాత్రము భూమి బరువైనదిగాన నిత్యము క్రిందకు పడుచుయుండు నందురు. (వారి సిద్ధాంతమున ముక్తియనగా నిరంతరము పైకి పోవుటవలె నిదియు నిరంతరము క్రిందకు పోవుటయే కానోపు. ఇకవారికి పైనను క్రిందను హద్దులేదేమో)

(55) అనీశ్వర శబ్దమునకు యిచ్చట విగ్రహమునుగాని ప్రభువు మొదలగు లౌకిక ఈశ్వరులనుగాని నిషేధించు తాత్పర్యముకాదు. ఏమన "లోకవ్యవహారసిద్ధ ఇతిచార్వాకాః" అనుటచే వారు లోకవ్యవహారము ప్రత్యక్షసిద్ధముగా నిషేధించరు. ఇక బ్రహ్మను నిషేధింతురనియును చెప్పదగదు. అది అసత్యమనుటచేతనే ఏర్పడినది. కాబట్టి యిచ్చట నిషేధింపబడు నీశ్వరుడు - ఈశ - అనుశాసనే అనువ్యుత్పత్తిని బట్టి సిద్ధమైన నియన్తనే నిషేధించుచున్నారు. సర్వేశ్వరుని నియన్తృత్వము నంగీకరించరని యర్థమును చెప్పవలెను.

అనగా - జైనులు - జగత్తంతయు సచిత్తువంటి స్వభావమునే కలిగియుండు జీవ - అజీవాత్మకమనియు వేరొక యీశ్వరుడు లేడనియు నూదియంటురాయివలె ధర్మాదులచేతనే ధరింపబడి నియమింపబడు చున్నదందురు.

కొందరు- హిరణ్యకశ్యపుడు ప్రహ్లాదునితో నన్నటుల—"పరమేశ్వర సంజ్ఞోఽజ్ఞ కిమన్యో మయ్యవస్థితే?" మూఢుడా! నేనుండగా పరమేశ్వరుడని పేరు బెట్టుకొని మరియొక డెవ్వడున్నాడురా యనునటుల మేము సర్వేశ్వరులమని యభిమానించు కల్పితశాసకులచే శాసింపబడు చున్న దందురు.

(55) మరికొందరు - దేశభేదకాలభేదములచే నీశ్వరులు మారు చుందురనియు, ఇట్టి యీశ్వర ప్రవాహము చేతనే జగత్తు శాసింపబడు చున్నదందురు. ఇట్లు ఎవ్వరు నాకంటె వేరైన బ్రహ్మరుద్రాదులను పరమేశ్వరులనుగా భావించి బోధింతురో వారాసురప్రకృతులని భగవంతుడానతిచ్చుచున్నాడని భావము.

ఇతరులు కొందరీశ్వరులు ప్రవర్తకులుగా గోచరించుచున్నారే. శాస్త్రములచేతను తెలుపబడుచున్నారే. అట్లుండ భగవంతుడొక్కడే సర్వనియంత యందురేల? యనగా చెప్పుచున్నారు—

"అహం సర్వస్య ప్రభవః"- ఇత్యాది.

ఇతరులీశ్వరులై నియంతలగుటయు నావలననే- "పరాత్తు తత్ శ్రుతేః" అని బ్రహ్మసూత్రము గాంచుడు. మొదట జీవుడు కర్తయని సమర్థించి అటుపైన జీవుని కర్తృత్వము భగవదధీనమా? స్వతంత్రమా? అని యాశంకించుకొని అది భగవదధీనమైనదేయని ఈ సూత్రముచే నిర్ణయింపబడినది.

ఏతావతా నీ మూడు పదములచేతను జగత్తుయొక్క ఉత్పత్తి స్థితి ప్రవృత్తులు మూడును పరమాత్మాధీనములని అసురులంగీకరించరని తెలుపబడినది.

(56) పరబ్రహ్మయొక్క ఆవశ్యకత లేకయే వేరొక మూలమున ప్రపంచము పుట్టుచుండుటచే బ్రహ్మనుండి పుట్టుచున్నదనుట అసత్యమనుచున్నారు.

చెమటవలన బుట్టినట్టి పేలు, నల్లులు మొదలైనవియు, విత్తనములు వలన బుట్టు చెట్లు చేమలున్ను స్త్రీపురుష సంసర్గము లేకయే పుట్టినను దేవతిర్యఙ్మనుష్య సృష్టి మాత్రము మిథున సంపర్కముచేతనే గాని భగవంతుని వలన మాత్రమే పుట్టినదనుటకు వీలులేదు. అయోనిజములుగ గాన్పించునవియు పుట్టుచున్నవిగాన యోనిజములనియే ప్రత్యక్ష ప్రమాణబలముచే నంగీకరింతుము- (యూకామత్కుణ ప్రభృతయః- యోనిజాఏవ- జన్యత్వాత్ - మనుష్యపశ్వాదివత్) స్వేదమధికముగానున్న సమయమున నవి యధికముగా బుట్టుచుండుట నవి సన్నగిలినప్పుడుసన్నగిలుటయున్ను బీజములకు భూమినీరు వెలుగుసమయముల సంయోగములచే చెట్టులు, పొదలు లతలు, పుట్టుటయును. అది లేనిచో పుట్టకపోవుటచేతను ఇట్లు అన్వయవ్యతిరేకముచే స్వేదజోద్భిజ్జాదుల యొక్క పుట్టుటయును, గిట్టుటయును చూచుచుండుటచే నాయాసామగ్రులవలననే అవి పుట్టుచున్నవని సమర్థించుటకు శక్యమగుటచే నిక యీశ్వరుని కర్తగా కన్పించుటగాని ఆగమములచే నంగీకరించుటగాని పని లేదందురు.

(57) కామహేతుక పదము కాన్పించు సమస్త కారణములకును ఉపలక్షణము. అన్నిటికన్నను కామ ప్రావణ్యమధికమైనదగుటచే నా పదము వాడబడినది.

నాస్తికులకు ప్రమాణములైన ఆగమములున్ను ఆయా సంప్రదాయస్థులచేతనే వ్రాయబడినవిగాన ఉపదేశపరంపరగా వచ్చుచున్న ఆయాగమములచేతనే నీవిధమగు విపరీతార్థములు బోధింపబడుచున్నవి. మరియు శిథిలమైపోయిన ప్రాచీన నగరవృత్తాంతము లెట్లు ఆయాకాల

మునందున్నవారు వ్రాసిన గ్రంథములచేతను వారువారికి వారువారికి చెప్పుకొనుచు వచ్చుచుండుటచేతను ఆయా విషయముల నెఱుంగుచున్నటులనే యీ విషయములును ప్రచారములో నున్నవి.

ప్రతి కల్పమునందును శ్రియఃపతియను శిల్పి జగత్తులను సృష్టించుచున్నను అది యుక్తమగుటలో సంశయము లేకున్నను ఆయుర్దాయము లేనివాడు తీవ్రమైన ఔషధమును ద్వేషించునటుల వీరును శాస్త్రమును ద్వేషించి యిట్లు విపరీతార్థములను కల్పింతురు.

9వ శ్లోకము

(58) నష్టాత్ములగుటకు కారణము అల్పబుద్ధిత్వమేగాన పునరుక్తి దోషము ప్రసంగించును. దానిని జూపుచున్నాను లేక- పశువులు మృగములువలె వీరికిని దేహావిలక్షణమగు నాత్మజ్ఞానము లేకుండుట స్వారసికమైనదే.

అల్పబుద్ధులనుటచే ఆ దుర్బుద్ధిని పోగొట్టుకొనజాలకున్నారని తాత్పర్యము-

(59) 'అనేన ప్రసవిష్యధ్వం; ఏషవోస్త్విష్టకామధుక్'
'పరస్పరం భావయన్తః శ్రేయః పరమవాప్స్యథ'

దేవతలు తమ ఆరాధనకై మీకొసంగిన సంపదలతో వారి నారాధించి వృద్ధిని పొందుడు.

ఈ యారాధన మీకు సకలాభీష్టముల నొసంగును. ఇట్లు మీరును దేవతలును ఒకరినొకరారాధించుకొనుచు పరమశ్రేయస్సును బడయుడు అని భగవంతుడు సెలవిచ్చిన కట్టుబాటుల నతిక్రమించుచున్నారు. మిగిలిన మూర్ఖులు 'తందానతాన' యనుచున్నారు. ఈమూఢులు వారి యుపదేశములను వినియు వారి యడుగులజాడలో నడచియు నదియే తమకు ముఖ్యకర్తవ్యముగా నమ్మి ధర్మార్థకామమోక్షములను బడయజాలక అభివృద్ధిని చెందనివారై ఆధ్యాత్మికాధి దైవికాధి భౌతిక తాపములకు గురియై క్షీణించుచున్నారు.

10వ శ్లోకము

(60) కారణవస్తువు నాశ్రయించవలెననిగదా వైదికమర్యాద వీరికి జగత్కారణము కామమే గాన దానినే ఫలమని నమ్మి దానినే ఆశ్రయింతురు. ఆ యాశ్రయణమున కంగములు దంభాదులే.

(61) దుష్పూరం=నింపనలవికానిది. దానికి కారణము వారి కోరికలు పొందనలవిగాని విషయములను గూర్చినవగుటయే.

'తృష్ణాఖనిరగాధేయం, దుష్పూరా కేన పూర్యతే'. ఆశ యనునది మిక్కిలి లోతైన గొయ్యివంటిది. అది దేనిచేతను నింపనలవికాదు. ఇక దానినెవరు నింపగలరు? ఇందు మరియొక విశేషము కలదు. ఇది "పూరణైరేవఖన్యతే" నింపుటకు పడవేసిన పదార్థములతోనే యది మరింత లోతుగ త్రవ్వబడును.

"నజాతుకామః కామానాముపభోగేన శామ్యతి
హవిషా కృష్ణవర్త్మేవభూయ ఏవాభివర్ధతే"

భోగ్యపదార్థముల నొక్కసారి అన్నిటిని యనుభవించివేసి కామము శమింపజేసికొనుట నెవ్వనికిని శక్యము కాదు. దానివలన నా కామము నేతివలన నగ్నిజ్వాల మరింత ప్రజ్వరిల్లునటుల పెరిగిపోవుచుండును.

(62) మదమనగా నేను ధనవంతుడననియు, చదువరిననియు గొప్ప వంశమున బుట్టితిననియు గర్వించి తోచిన రీతిగ నాచరించుటకు తగిన విరగబాటు.

(63) మోహశబ్దమునకు అజ్ఞానమని యర్థము. అనగా విరుద్ధాచారమునకు కారణమైన కృత్యాకృత్య వివేకము లేకుండుట.

(64) ధార్మికమైన బుద్ధికలవారు న్యాయముగ సంపాదింతురు. విషయలాలసులు శౌర్యద్యూతాదులచే నార్జింతురు.

(65) గ్రాహాన్ గృహీత్వా- తత్కాలమునకు వినియోగార్థమైనవియు, తనవియని స్థిరముగ నభిమానించదగినవియునని రెండింటికి భేదమును గ్రహించవలెను. దీనిచే పునరుక్తి లేదు.

(66) పాషండుల శాస్త్రములలో విధింపబడిన వ్రతముల నాచరించు వారిని చూచినను తాకినను మహాపాపము. ఇట్టివి యాచరించిన వారినే యపవిత్రులను గావించిన నీ వ్రతములు ఇక వానిని స్వయముగ నశుభములని వేరుగ చెప్పవలెనా.

(67) వీరు విషహరణ మంత్రములు. పెద్ద బండలను అనాయాసముగ గుండపిండిని చేయుట సూర్యుని గతినరికట్టుట విగ్రహములను మాటలాడించుట మొదలగు వంచనోపాయములచే వశీకరింపబడి ధర్మదూరులై తామసులై వేదవిరుద్ధమైన వ్రతముల నాచరించుచుందురు.

లేక యిచ్చట వ్రతమనగా- శౌర్యము అహంకారములవలన పుట్టునట్టి శాస్త్రవిరుద్ధమైన సంకల్పమనియును జెప్పవచ్చును. శాస్త్రోక్తమైన వ్రతములనైనను వానిని భగవంతుని యారాధనలేయని యెఱుంగకయును శాస్త్రమర్యాద నుల్లంఘించియు నాచరించుటచే నవియును అశాస్త్రవిహితములుగనే పరిగణింపబడును.

11వ శ్లోకము

(68) కామోపభోగ... తమకు కావలెనని కోరబడిన వానిలో కామము తీరుట కుపయోగించునదియే ప్రధానముగా కలవారని యర్థము

(69) స్వర్గము లేదు మోక్షము లేదని వారి యభిప్రాయము.

(70) చేతకానివానికై గావించు వ్యర్థ ప్రయాసను తెలుపుచున్నాడు.

(71) అనేక వస్తువులను గూర్చినదగుటచే చిలవలు పలవలు బెట్టుచుండును.

(72) "ప్రళయాన్తాం" అను పదమునకు "చనిపోవు వరకును" అని చెప్పుటకంటె 'వ్యామోహాధిక్యమును చెప్పుచున్నద'నుటయు క్తము. ఆ వ్యామోహమెట్టిదనగా— చిరకాలము శ్రమించి సాధించవలసిన దానిని అత్యల్పకాలములో సాధింపగోరుటయే. ప్రళయశబ్దమునకు సుప్రసిద్ధార్థమును గ్రహించుట ఉచితము. ఈ చింతించువారు ప్రళయము వరకును బ్రతికియుందురా? ఇక వీరి చింత ప్రళయమువరకెట్లుండును? కాబట్టి 'ప్రాకృతప్రళయేత్యాది' చెప్పబడినది.

12వ శ్లోకము

(73) చింతయనగా— చేయదగిన దానిని గూర్చినది- ఆశయనగా ఫలమును గూర్చినది. ఆశింపబడిన విషయములు అగణ్యములు గనుక ఆశలును అగణ్యములే.

(74) వీరికి క్రోధమే పరమ ప్రాప్యము. అందుచే వారికి అభిమానులే యుండరు. అందుచే వారికి కామమునకును క్రోధమునకును విషయభూతులొక్కరే. కామము అడ్డబడినచో క్రోధముగా మారును.

(75) అయ్యో! మోక్షసాధనమైన పరమ పురుషుని యారాధనకై చేయవలసిన కర్తవ్యమును వీరు విషయభోగమునకై అనర్థముల నొసంగు అతి నీచమైన మెరుపువలె నస్థిరమైన సుఖమువలె పైకి గాన్పించుచున్న దానికై చేయుచున్నారేయని వారి కొఱకు పరితపించుటను తెలుపుచున్నది.

(76) యజ్ఞాదులకువలె న్యాయముగా సంపాదించిన ధనముగాక అక్రమమార్గములతో నార్జించిన ధనముతో కామముల ననుభవించుచున్నారు.

13వ శ్లోకము

(77) అవతారిక—

"సహస్రభగసందర్శనాత్మకశ్చ
మహానన్దలక్షణో మోక్షః"

అని వారి మోక్షలక్షణము- అనగా- పెక్కు స్త్రీలతో సంసర్గించు టయే వారికి మోక్షము గావున దానిని సాధించుటకే పెక్కు ధనముల నార్జింతురని చెప్పుచున్నాడు-

(78) సాత్త్వికులగు మహాత్ములు తమచే చేయబడినవి భగవంతుడే చేయించెననియు తాము చేయవలసినవి భగవంతుడే చేయించు ననియు తలంతురు. వీరట్లుగాక అహంకారముచే వానిని తామేచేయు చున్నట్లు తలంచుట భ్రాంతియని యీ శబ్దముచే సూచింపబడుచున్నది.

యోగపరిపాకములో నొక్కటియగు వ్యతిరేక సంజ్ఞగల యవస్థను చేరిన యోగి ఇంతవరకు పక్వమైనవేవి? ఇంక నేను పక్వముచేయ వలసినవేవి? యని యాలోచించునటులనే వీరును లాభనష్టములను కృత -కర్తవ్యకర్మలను గురించి నిరంతర మాలోచించుచుందురు.

ఇంతవరకును తన కభీష్టములను లభించుటలోను యనిష్టములను బాపుకొనుటలోను తన సామర్థ్యమే కారణమను భ్రమ చెప్పబడినది.

14వ శ్లోకము

(79) అవ— ఇట్లు యిష్టములను లభించుటను గూర్చి వారి యాశయము వ్యక్తపరచబడినది. ఇకపైన అనిష్టమును పోగొట్టుకొను టలో వారి యభిప్రాయములను తెలుపుచున్నాడు.

(80) శూరుడనగా- పెద్దపులివలె శత్రువుల ననాదరించి నిర్భయముగా శత్రుసైన్యమున దూరువాడు.

(81) ధీరుడనగా- పరాక్రమముతో శ్రమించుట మొదలగు వికారములు లేనివాడు.

(82) వారి భావమేమనగా- వైదికులు డబ్బు సంపాదించవలె నను లోభముతో రహస్యగ్రంథముల నాధారముగాగొని మోసగించి దానములు యజ్ఞములు మొదలగు వానిని వారిచే చేయించి ఇంటి

లోనున్న ద్రవ్యమును కూడ ఖర్చుపెట్టించి దరిద్రులను చేసివేయుచున్నారని చెప్పుదురు.

(83) బలాఢ్యులను మోసగించనేరికిని శక్యము కాదు. రామాయణమున సుందరకాండలో.

"నభేదసాధ్యాః బలదర్పితా జనాః" అని యాంజనేయులాలోచించిరి. బలముచే గర్వితులను భేదోపాయముతో సాధించ నేరికిని శక్యముకాదు.

(84) ఈశ్వరోఽహం= ఇచ్చట తన సామర్థ్యమైనను అదృష్టాధీనము కాదని చెప్పుచున్నాడు.

ఇచ్చట ఈశ్వరశబ్దమునకు– తానెవరిచేగాని నియమింపబడనను గర్వమును తెలుపును.

మరియు తనకంటె వేరైన సమస్తమును తానే శిక్షింపగలనను అభిమానమనియును చెప్పవచ్చును.

(85) భోగీ— భోగములు సాధనము

(87) సుఖీ— సుఖము సాధ్యము

(86) సిద్ధః— జ్ఞానాద్యతిశయములు కలవాడు ఈశ్వరత్వము మొదలు అభిజనపర్యంతము గల అతిశయము ప్రారబ్దకర్మ ఫలమని తెలియవలెను.

(88) తన నెవ్వరైనను భూమండలమంతయు నీ భుజములచే ధరింపబడుచున్నది. నీవే సమస్త లోకములకును శిక్షకుడవు అనియన్న చో నుబ్బిపోయి వారికి తన సర్వస్వము నర్పించవచ్చునని తలంతురు.

15వ శ్లోకము

(89) మత్తోఽన్యోమయా సదృశోనాస్తి
అహమేవ మయా సదృశః.

నాతో సమానుడుగాని నన్ను మించినవాడుగాని యొక్కడును లేడు. నేనే నాకు సాటి.

"గగనం గగనాకారం సాగర స్సాగరోపమః

రామరావణయో ర్యుద్ధం రామరావణయోరివ.

ఆకాశమున కాకాశమే సాటి. సముద్రమునకు సముద్రమే సాటి. రామ-రావణ యుద్ధమునకు రామరావణయుద్ధమే సాటి. నాకు నేనే సాటి. అనునట్లది అనన్వయాలంకారము.

(90) వీరి మతమున పరలోకము లేదుగదా! ఉన్నదని తలంచిన మూడు లోకములలోనే కాదు పదునాల్గు భువనములలోను అనెడువాడే. లోకములన్నియును వెదకినను "మృగ్యతాం మాదృశోఽన్యః"

(91) ఈ యానందము యజ్ఞములకు ఫలముగ లభించు స్వర్గాదుల వలనకాదు. మరి యజమానుడనే గొప్పఉపాధి తనకు లభించునని ఆశతో మాత్రమే.

(92) సాత్వికుడని లోకులు తనను తలంచవలెనని మాత్రమే.

16వ శ్లోకము

(93) అవతారిక:- భగవంతునిపై భారముంచినవారే తరచుగ నిశ్చితబుద్ధులై యుందురు. దీనికి వారు విపరీతులగుచున్నారు.

(94) చింతయను వ్యాపారముతో కూడియున్న మనస్సునకు చిత్తమని పేరు.

(95) విభ్రాంతి యనగా విపరీత జ్ఞానము—

"అన్యథా చిన్తితం కార్యం దైవేనకృత మన్యథా"

"నేనొక విధముగ చేయదలంచగ దానిని భగవంతుడు మరియొక విధము గావించెను" అను న్యాయానుసారముగ ఆలోచనలే భ్రాంతి రూపములు.

(96) ఇచ్చట నీశ్లోకమునను సంధించవలెను.

శ్లో. "ఇదం కృత మిదం కుర్యాం!
ఇద మన్యత్ కృతాకృతమ్
ఏవమీహాసమాయుక్తం
కృతాన్తః కురుతే వశే"

నేనింతవరకీ పనులను జేసితిని. ఇంకను చేయవలయున్న వీపనులు ఈ పని యింతవరకైనది. ఇంకను యింత కావలెనని తలంచుచు నిచ్ఛయించుచుండగనే మృత్యు వీతనిని కబళీకరించును.

(97) నరకమున కీ విశేషమేల? యన్నచో- అపవిత్రమగు విషయానుభవమున సక్తులగు సంసారులకట్టి ఫలమే లభించునని యభిప్రాయము. నరకమునకీ యశుచిత్వమెట్టిదనగా చీము-రక్తము మలమూత్రములతో నిండియుండుటయే.

17వ శ్లోకము

(98) వీరి నితరులెవ్వరును పొగడువారే యుండరుగాన 'తామే' యని యవధానముతో (ఏవ) యని చెప్పబడినది.

(99) ఆత్మప్రశంస దోషమని సూచించబడినది. సజ్జనులు ఇతరులు తమను కొనియాడిననే సహించరు.

(100) ధనము- సంతానము- అధికారము- మొదలగు దృష్టసమృద్ధిచే మదించినవారై అదృష్టములయందు విశ్వాసములేక పారలౌకికమగు నేకర్మలయందును ప్రవర్తించరు. "విద్యామదో ధనమదస్తృతీయోభి జనోమదః" అనునట్లు పెద్ద చదువు-అధికైశ్వర్యము-ఉత్తమవంశజన్మ అను వానివలన బుట్టు మదములు మూడును ఒకదాని వెనుకనొకటి చేరుచుండును. ఇందొకటి యున్నచో తక్కినది తనంతనే చేసునని తాత్పర్యము.

(101) మాత్రమే యనుటచే ధర్మమని చేయరని తాత్పర్యము. కీర్తికి నామ=పేరు అనియు వాడుక కలదు. పేరుకొఱకు అనగా కీర్తి కొఱకని యర్థము. దంభేన యనుటచే నిది సిద్ధము.

నామశబ్దము పేరు అని వాడుకలో నధికముగా నుండుటచే 'సోమ యాజులు' అని పేరును బడయుటకని తాత్పర్యము.

ఇది పరిహాసార్థము చెప్పబడినది.

18వ శ్లోకము

(102) అవ- ఈ శ్లోకమున సాత్త్విక యజ్ఞములకు ఉపకరణము లుగా నుండవలసిన గుణములు కలవారై యాచరింతురని తెలుపు చున్నారు.

సాత్త్వికులు:— భగవంతుడే నన్ను ప్రేరేపించి నాచే ఈ మహా త్కార్యమును తన కైంకర్యముగా చేయించుచున్నాడని నమ్మి చేయుదురు.

అసురులు:— అహఙ్కారము. అనగా గర్వము- నేను కాబట్టి నాశక్తి సామర్థ్యమును నిర్వహించుచున్నాననుకొనును.

"యద్యహఙ్కారమాశ్రిత్య యజ్ఞదాన తపఃక్రియాః
కుర్వన్ తత్ఫలమాప్నోతి పునరావర్తనంతు యత్"

యజ్ఞమునుగాని, దానమునుగాని తపస్సునుగాని అహంకార ముతో చేసినను ఫలమును బడయునుగాని యది నశ్వరమగును.

సాత్త్వికులు:— ఏకర్మలు చేసినను బలమన్త్రముతోనే చేయు దురు. ఆ మంత్ర మేమనగా—

"భగవతోబలేన భగవతో వీర్యేణ భగవతస్తేజసా
భగవతః కర్మణా భగవతః కర్మకరిష్యే" అనునది.

యత్కరోమి యదశ్నామి యజ్జుహోమి దదామియత్, యత్త స్యామి భగవన్! తత్కరోమిత్వదర్పణమ్" అని పురుషమూర్ధ్వత్తో నీ గీతా శ్లోకమును దానికి తగిన మంత్రమే.

(104) ఆసురులు:— దానికి విరుద్ధముగా– 'నా బలమే చాలునని' తలంచి చేయుదురు.

ఈ యహంకార బలములు రెండును. ఆ రెండింటివలన పుట్టునట్టి దర్పము పెద్దలను తృణీకరింపజేయును. పూజింపదగిన వారిని పూజించనీయదు.

సాత్త్వికులు– ఇష్టవస్తువులు చేజిక్కుటయు అనిష్టములు బాయుటయు భగవదనుగ్రహముచేతనే యని నమ్మెదరు.

ఆసురులు– తమశక్తిచేతనేయని తలంతురు. దానికి మూలము కామక్రోధములు.

(105) సాత్త్వికులు– యజ్ఞమున కనుకూలించు ఋత్విక్కుల యందును, ప్రతికూలించు దొంగలయందును భగవంతుడున్నాడని గ్రహింతురు.

శ్లోకమునందలి "దేహేషు" అను సప్తమీవిభక్తి అధికరణార్థమగుటచే భగవంతుని స్థితిని చెప్పును. ఆస్థితి వారిని ప్రవర్తింపజేయుటకే యని యిదివరకే శ్రుత్యాది ప్రమాణములతో నిరూపింపబడెను. ఆసురులు– దానిని ద్వేషించుచుందురు–

(106) 'అసూయాపరులై' హితమున ప్రవర్తింప చేయుటయే వీరికసూయ జనించుటకు కారణము.

ఏపరమాత్మ వైలక్షణ్యము నెఱిగినంత మాత్రముననే మానవుడు కృతకృత్యుడగునని చెప్పబడెనో అట్టి మహోపకారి వీరికి ద్వేషమునకు అసూయకును పాత్రమగుచున్నాడు.

ఇచ్చట అందరను ప్రవర్తింపజేయు భగవద్గుణములను చెప్పుట అసూయాలక్షణమును జెప్పుటకొఱకే. అసూయనగా– "అసూయాతు దోషారోపో గుణేష్వపి" సద్గుణములయందు దోషముల నారోపించుట.

పురుషోత్తమ ప్రకరణమున స్మృత్యాదులను ప్రవర్తింపజేయుటకు 'సర్వస్యచాహం హృది సన్నివిష్టః' అని చెప్పబడెను.

దానినే యిచ్చట "మామాత్మ పరదేహేషు" అని జ్ఞాపకము చేయుచున్నది. (నేనందరి హృదయములలోను దగ్గరగా నత్తియుందు)నని చెప్పినదానినే "అందరి హృదయములలోనున్న నన్ను" అని యిచ్చట చెప్పుటచే దానికిది స్మారక మగుచున్నది.

చేతను లీశ్వరపరతంత్రులైనచో కర్మవశ్యు లెట్లగుదురు? ఫలము కర్మాధీనమైనచో భగవానుడేల? మొదలగు కుత్సితయుక్తులతో.

బృహస్పతి అనసూయకిట్లు లక్షణమును చెప్పినాడు. (అత్రిస్మృతి 1-34)

శ్లో. నగుణాన్ గుణినోహన్తి స్తౌతిమన్దగుణానపి
నాన్యదోషేషు రమతే సాఽనసూయాప్రకీర్తితా.

గుణవంతుని గుణములను లేవనడు- అల్పగుణములున్న వానినిన్నీ స్తోత్రము చేయును. ఇతరుల దోషములపై దృష్టినిడడు. ఇది అసూయ లేనివానికి లక్షణము-

సహించపోవుటయనగా- ఆతని యాజ్ఞనుసహిత ముల్లంఘించి వేయుట. ఇది తననేగాక తన వంశీయులనందరను చీము రక్తము మల మూత్రమయమైన నరకమున ద్రోయును-

ఇందులకు ప్రమాణము భారతేశాంతి - మోక్ష - 356-6)

శ్లో. మజ్జన్తి పితరస్తస్యనరకే శాశ్వతీస్సమాః
ద్విష్యాద్యోవిబుధశ్రేష్ఠం దేవం నారాయణం హరిమ్.ఇతి

దేవశిఖామణియగు నారాయణుని ద్వేషించువాడును వాని పితరులును లెక్కలేనన్ని సంవత్సరముల నరకయాతనలకు పాల్పడుదురు.

శ్లో. యే ద్విషన్తి మహాత్మానం నస్మరన్తిచ కేశవమ్
న తేషాం పుణ్యతీర్థేషు గతిస్సంసర్గిణామపి.

భగవంతుడగు శ్రీమహావిష్ణువును ధ్యానించకున్నమానె ద్వేషించువారును వారితో సంబంధమున్నవారును పుణ్యతీర్థయాత్ర దర్శనోవాసాదిఫలములను బడయజాలరు.

19వ శ్లోకము

(109) సంసారేషు:- "సంసరతి పురుషోఽస్మిన్నితి సంసారః" దీనికే 'సన్తానేషు' అని పర్యాయపదమును శ్రీభాష్యకారులు వాడిరి— అనగా— జన్మాది చక్రవృత్తులలో విరామము లేక నిరంతర మొకేవిధముగ జుట్టుకొని పోవుచుండుటచే సంసారము సంతాన మనబడినది.

ఇచ్చట ప్రయోగింపబడిన బహువచనము భ్రమణములనంతములగుటలో తాత్పర్యము—

(110) పై సంసారశబ్దము మంచి జన్మకును చెడ్డజన్మకును సాధారణమగుటచే వివరించి చెప్పబడుచున్నది.

"ఏతద్ధిదుర్లభతరం" అని యారూఢయోగ భ్రష్టునకు చెప్పబడిన జన్మకు విపరీతమైన తామస జన్మ చెప్పబడినది. ఇట్టి ప్రతికూలజన్మ దేవాది చతుర్విధయోనులయందును కలదు.

(111) ఇచ్చటనున్న నాలుగు విశేషణములచే 'నమాం దుష్కృతినో మూఢాః' అని 7వ అధ్యాయమున చెప్పబడిన నాలుగు విధములైన పాపాత్ములు చెప్పబడుచున్నారు. ఎట్లనగా—

అచ్చట 'నరాధమ' శబ్దమున్నది. ఇచ్చట శ్లోకమున నరాధమ శబ్దము కలదు. అచ్చట "ఆసురం భావమాశ్రితాః" అని యున్నది.

ఇచ్చట 'ద్విషన్తః' అని యున్నది. అచ్చట 'మూఢాః' 'మాయయాపహృతజ్ఞానా' అని యున్నది.

ఇచ్చటనున్న 'క్రూరాన్, అశుభాన్' అను శబ్దములు వానికి సమానార్థములుగా నన్వయించవలెను.

ఇట్లు యోజనను గావించుట ఆసురులందరు రౌరవరాశికి చేరినవా రని తెలుపుటకే.

21వ శ్లోకము

(112) అవ. అవతారికను అవతారిక- ముఖ్యముగా సావధాన ముతో విడువవలసిన విషయములను సంగ్రహముగ చెప్పుచున్నాడు.

(113) ఆసుర స్వభావనమునకు మించిన నరకము వేరుగ లేదని భావము.

(114) మూలకారణమును జెప్పుట ఆసురస్వభావమును మొద లంట పెరికి పారవేయుటకే.

(115) విడువవలసిన వానియొక్క- దోషముల నెఱుంగుట విడువ మని చేసిన బోధ కుపకరించును. ఈ యాసురస్వభావము పాపము నార్జిం చుటకు హేతునగుటచే "నతిఘోర" ఇత్యాది చెప్పబడెను.

(116) ఆసురస్వభావమునంతయును విడువదగినదియైనను ఈ మూడును ముఖ్యముగా వెంటనే పరిహరించదగినవని భావము.

(117) అవ. త్యాజ్యమైన కామక్రోధముల కార్యమును తెలిపి వానిని విడువమని శాసించెను. ఇప్పుడా త్యాగము వలన కలుగు శ్రేయ స్సును క్రమముగ చెప్పుచున్నారు.

(118) ఇది తమోగుణముయొక్క- ఫలము.

(119) శ్రేయోమార్గము నవలంబించుట తత్త్వజ్ఞానము కలిగిన పిమ్మటనేగదా!

23వ శ్లోకము

(121) అవతారికలో- ఆసురుల స్వభావములలో మూలమగు టచే ప్రధానములైన కామక్రోధ లోభములు చెప్పబడినవి. వానికం టెను ముఖ్యముగా విడిచి తీరవలసిన ప్రధానాంశము నిప్పుడు చెప్పు చున్నాడు.

(122) సకలావస్థలలోనున్న సమస్త పురుషులకును హితము నొనరించుటకే యేర్పడినవగుటచే శాస్త్రశబ్దము వేదములయందే మునుముందు ముఖ్యముగా ప్రయోగింపబడును. దాని కుపబృంహణము లగుటచే స్మృతీతిహాసపురాణము తదుపరి ప్రయోగింపబడును.

(123) 'శ్రుతిస్స్మృతిర్మమైవాజ్ఞా'
యస్తాముల్లంఘ్యవర్తతే
ఆజ్ఞాచ్ఛేదీ మమద్రోహీ
మద్భక్తోఽపి నవైష్ణవః

వేదమును, దాని యర్థమును విశదీకరించు ధర్మశాస్త్రాదులును నాయాజ్ఞారూపములే. వానిలో చెప్పినటుల నడచుకొననివాడు నాయాజ్ఞ నుల్లంఘించిన ద్రోహియే. కావున వాడు నాభక్తునివలె గాన్పించినను నా సంబంధ మెంతమాత్రమును వానికి లేదు.

(124) "యా వేదబాహ్యాస్స్మృతయః
యాశ్చకాశ్చ కుదృష్టయః
సర్వాస్తాః నిష్ఫలాః ప్రేత్య
తమోనిష్ఠాహి తాస్స్మృతాః".

'వేదము నసలే యంగీకరించని చార్వాక, బౌద్ధ జైనాదులును, దానిని ప్రమాణముగా నంగీకరించియును విపరీతార్థములను జెప్పునట్టి కుదృష్టులును తమోనిష్ఠులేయగుదురు గాన వారికి శరీరమును విడిచిన పిమ్మటనైనను ఫలము శూన్యము". అని చెప్పుచున్నారు. ఆముష్మిక సిద్ధియనగా- ఆముష్మికసుఖమునకు కారణమైన ఉపాయసిద్ధి.

(125) సంసారమునందలి ఫలప్రాప్తియైనను శాస్త్రోక్తములగు కర్మల నాచరించుటచే కలుగు పరమపురుషుని యనుగ్రహమువలననే.

శ్లో. అనారాధిత గోవిందాః
యేజనాః దుఃఖభాగినః.

భగవంతుని కొలవనివారు దుఃఖములకు పాలగుదురు.

24వ శ్లోకము

(126) ఈ యధ్యాయమున జెప్పినంతయు దీనికొఱకేయని తెలుపుచున్నాడు.

(127) ఉపాదేయమనగా— శాస్త్రానుసారముగ మనస్సుతో గ్రహించుట.

(128) శాస్త్రమేయని యవధారణమేల?

'శ్రుతిస్స్మృతిస్సదాచారః' అని యున్నదికదా! దానికి విరుద్ధము కాదా! అన్నచో చెప్పుచున్నారు.

ఇచ్చట 'ఆది' పదముచే శిష్టాచారమును గ్రహించవలెను.

(129) శాస్త్రములన్నియును సాక్షాత్తుగానో దేవతాంతర్యామిగనో కర్మలన్నియును పరమాత్మ సమారాధనములేయని తెలుపుచున్నవి.అవి తత్వమును తెలుపుటలో 'వేదైశ్చ సర్వైరహమేవ వేద్యః' యను శ్లోకముచే సాధారణముగా తెలుపబడిన వానినే యిచ్చట విశేషించి తద్వాచక శబ్దమును వాడి తెలుపుచున్నారు.

(130) సమస్త కర్మలును ఫలమును కోరకుండ చేసినచో పరమాత్మను పొందుటకే ఉపాయములగుటయే స్వభావముగా కలవి.

(131) శ్లోకమునందలి విధానశబ్దమునకు తెలియని విషయములను తెలుపుటయనియె యర్థమని (ఈ బోధించు) అను శబ్దము సూచించుచున్నది.

(132) గీతార్థ సంగ్రహము

శ్లో. దేవాసురవిభాగోక్తి
పూర్వికా శాస్త్రవశ్యతా
తత్త్వానుష్ఠాన విజ్ఞాన
స్థేమ్నే షోడశ ఉచ్యతే.

తాత్పర్యము:—శాస్త్రవశ్యులైనవారు దేవతలు- అట్లు కాని వారు అసురులని యీ యధ్యాయమున విభజించెను. దీనివలన శాస్త్రవశ్యత్వమత్యంతావశ్యకమని తెలిపెను. ప్రాప్యమైన తత్త్వమును గుఱించిన జ్ఞానమును దానికి ఉపాయమైన కర్మానుష్ఠానమును గూర్చిన జ్ఞానమున్ను వేదమనబడు శాస్త్రముచేతనే కలుగదగినది గాన అట్టి జ్ఞానము దృఢముగా నుండుటకై దానికి వశ్యమై యుండవలయునని యీ పదునారవ అధ్యాయమున జెప్పబడెను.

శ్రీ భగవద్గీతా - సప్తదశోఽధ్యాయః

శ్రద్ధాత్రయవిభాగయోగః.

—//—

అవతారిక

కడచినయధ్యాయమునందు దైవాసురవిభాగమును వివరించు, ప్రస్తావమున ప్రాప్యవస్తువిషయ మైనతత్త్వమును ఆవస్తువును బొందుటకు నుపాయమును వేదమువలననే తెలియఁదగినవని చెప్పఁబడెను. ఈపదునేడవయధ్యాయమునందు శాస్త్రవిహితము కానికర్మము ఆసుర ప్రకృతిగలదగుటచే నిష్ఫలమనియు, శాస్త్రవిహితమైన కర్మము సత్త్వాదిగుణములను బట్టి మూఁడువిధములైనదనియు, శాస్త్రసిద్ధమైనకర్మము యొక్క లక్షణమును జెప్పఁబడుచున్నవి. అందు అర్జునుఁడు శాస్త్రవిహితము కానికర్మము నిష్ఫలమని తెలియనివాఁడై, 'శాస్త్రవిహితములు కానియాగాదులను శ్రద్ధతోఁజేయఁగా వానికి సత్త్వాదినిమిత్తములవలనఁ గలుగుఫలభేద మేమి' అని *తెలియఁగోరి యడుగుచున్నాఁడు.

1 అవ.

అర్జున ఉవాచ.

శ్లో. యే శాస్త్రవిధి ముత్సృజ్య యజన్తే శ్రద్ధయాఽన్వితాః
తేషాం నిష్ఠాతు కా కృష్ణ సత్త్వమాహో రజస్తమః ॥ 1

టీ. హేకృష్ణ=ఓకృష్ణా, యే=ఎవరు, శాస్త్రవిధిం=వేదవిధులను, ఉత్సృజ్య=విడిచి, శ్రద్ధయా అన్వితాః=శ్రద్ధతోడుకొనినవా రగుచు యజన్తే=యాగాదులు చేయుచున్నారో, తేషాం=వారియొక్క నిష్ఠా

---

* శాస్త్రవిహితము కానిదానికి ఫలము లేదని తెలిసియుండియు యెడల దానికి ఫల మేమి అని యడుగఁడు; తెలియమిచేతనే యడిగినాఁడనిభావము.

తు=నిష్ఠ, కా=ఏది, సత్త్వం (కిం)=సత్త్వమా, ఆహో=లేక, రజః (కిం)=రజస్సా, తమః (కిం)=తమస్సా?

తా. ఓకృష్ణా, ఎవ్వరేనియు శాస్త్రవిధి నుల్లఘించి శ్రద్ధాయుక్తులై యజ్ఞాదులు సేయుదురో యట్టివారు నెలకొన్నట్టిది సత్త్వమా రజస్సా తమస్సా తెలుపుము. 'స్థీయతే అస్మిన్నితిస్థితిః' అనువ్యుత్పత్తిని బట్టి సత్త్వాదికమే యిట నిష్ఠ యనఁబడుచున్నది. అనఁగా వారలస్థితి సత్త్వమునందా రజస్సునందా తమస్సునందా యని యర్థము.]

అవ. ఇట్లర్జునుఁ డడుగఁగా, భగవంతుఁడు శాస్త్రవిహితము కాని శ్రద్ధయు అట్టి శ్రద్ధతోఁ జేయఁబడు యాగాదులును నిష్ఫలము
2
లనెడియభిప్రాయమును మనస్సునం దుంచుకొని (అనఁగా నప్పుడు చెప్పక మీఁదఁ జెప్పబోవువారై) శాస్త్రీయము లైనయాగాదులే
3
గుణములనుబట్టి మూఁడు విధములై యుండుటను ప్రతిపాదించుకొఱకు మొదట శాస్త్రీయమైన శ్రద్ధ మూఁడువిధము లగుటఁ జెప్పుచున్నారు.

శ్లో. త్రివిధా భవతి శ్రద్ధా దేహినాం సా స్వభావజా
సాత్త్వికీ రాజసీ చైవ తామసీ చేతి తాం శృణు. 2

టీ. దేహినాం=శరీరసంబంధముగల సమస్తచేతనుల యొక్క, శ్రద్ధా =శ్రద్ధ, స్వభావజా =తమయొక్క అసాధారణభావమువలన కలిగినది. సా=ఆశ్రద్ధ, సాత్త్వికీ=సాత్త్వికశ్రద్ధ యనియు, రాజసీ చైవ= రాజసశ్రద్ధ యనియు, తామసీ ఇతిచ=తామసశ్రద్ధ యనియు, త్రివిధా =మూఁడు విధములుగా, భవతి=అగుచున్నది. తామ్=దానిని, శృణు= వినుము= (ఏస్వభావము గలదియో యాస్వభావమును విను మనుట.)
4
తా. బ్రహ్మాది సమస్తదేహులకు *శ్రద్ధ మూఁడు విధములై యుం

* స్వభావము - అనఁగా నిచట వానివానికి సహజముగాఁ గలిగియుండు రుచివిశేషమని తెలియునది. సత్త్వాదిగుణములు వాసనను గలిగించుచున్నవి. ఈ ప్రాచీన

ణును. ఆశ్రద్ధ స్వభావమువలనఁ బుట్టునది. స్వభావ మనఁగా స్వకీయమైన
5
అసాధారణభావము. అదియె ప్రాచీనవాసనలవలనఁ గలుగు ఆ యా రుచి
విశేష మగును. ఎందు రుచియో యందు శ్రద్ధ పుట్టుచున్నది. శ్రద్ధ
యనఁగా తన యభిమతమును ఈసాధనము సాధించు ననెడివిశ్వాసము
6
తోడ ఆ సాధనమందుఁ గలుగుత్వర. వాసనయు రుచియు శ్రద్ధయు
ఆత్మకు గుణసంసర్గమువలనఁ బుట్టినధర్మములు. ఆత్మధర్మములైన
ఆవాసనాదులను బుట్టించునవై దేహేంద్రియాంతఃకరణ విషయము
లను సంబంధించినధర్మములై (తమంతటఁ గనఁబడక) తమ కార్యము
7
లగు ప్రకాశాదులచేతనే నిరూపింపఁదగినవై సత్త్వాదిగుణము లుండును-
అనగా సత్త్వాదిగుణములు తమతోఁ గూడిన దేహాదుల ననుభవించుట
వలనఁ బుట్టునవని అర్థము. కాఁబట్టి యీశ్రద్ధ సాత్త్వికి, రాజసి, తామసి
8
అని మూఁడువిధములు. ఆయీశ్రద్ధను వినుము. ఆశ్రద్ధకు నేమిస్వభా
వమో దానిని వినుమని యర్థము.

వాసనవలన రుచివిశేషములు కలుగును. ఎందు రుచిగలుగునో యందు శ్రద్ధయుఁ గలుగునని భావము. అయినను 'కామస్సంకల్పో విచికిత్సాశ్రద్ధాధృతిరధృతిః' అని శ్రద్ధాదులు మనోధర్మములుగాఁ జెప్పఁబడుచున్నవి. కనుక శ్రద్ధాదులను 'దేహినామ్' అని ఆత్మయొక్క ధర్మములుగాఁ జెప్పుట యెట్లు అన్నచో, శుద్ధాత్మకు అవి కలుగవు గాని సత్త్వాదిగుణసంసర్గమువలనఁ గలుగుచున్నవి. సత్త్వాదిగుణములు నిర్గుణమైన యాత్మకెట్లు కలుగుననఁగా అది దేహియగునప్పుడు దానియొక్క దేహేంద్రియాంతఃకరణములను సంబంధించిన ధర్మములై వాసనాదులను బుట్టించుచుండును. అవి కనఁబడకున్నను వాని కార్యములైన ప్రకాశాదులచే వాని నిరూపించి తెలిసికొనవలయును. ఇట్లు అతీంద్రియము లయిన యీ గుణములను అనుభవించు టెట్లు? అనుభవింపఁబడని యీ గుణములచే వాసనాదులు కలుగు టెట్లు? అన్నచో, ఆసత్త్వాదిగుణములతోఁ గూడిన దేహాదుల ననుభవించుటచే అవియు అనుభవింపఁబడుచున్నవి. అప్పుడు వాసనాశ్రద్ధాదులు కలుగును అటు కలుగు శ్రద్ధయు ఆ గుణములును మూఁడు విధములగునని చెప్పఁబడినది.

[9]

శ్లో॥ సత్త్వానురూపా సర్వస్య శ్రద్ధా భవతి భారత
శ్రద్ధామయోఽయంపురుషో యో యచ్ఛ్రద్ధస్సఏవసః. 3

టీ. భారత=అర్జునా, సర్వస్య=సమస్తమైనవారికి, సత్త్వానురూపా=అంతఃకరణమునకు అనుగుణమైన, శ్రద్ధా=శ్రద్ధ, భవతి=కలుగుచున్నది, అయంపురుషః=ఈపురుషుఁడు, శ్రద్ధామయః=శ్రద్ధయొక్క పరిణామమైన వాఁడు, యః=ఎవ్వఁడు, యత్ శ్రద్ధః=ఎట్టి శ్రద్ధగలవాఁడో, సః=వాఁడు, సఏవ=అట్టిశ్రద్ధయొక్క పరిణామమే-(ఆశ్రద్ధ యెటువంటిదో అటువంటి ఫలమును బొందుచున్నాఁ డనుట.)

తా. అర్జునా, సమస్తపురుషులకు తమయంతఃకరణమునకుఁదగినట్టు శ్రద్ధ[10] కలుగుచున్నది- అనఁగా అంతఃకరణము ఎట్టిగుణములతోఁ గూడి యున్నదో అట్టి గుణములను గుఱించినట్టి శ్రద్ధకలుగునని యర్థము[11] సత్త్వశబ్దము పూర్వోక్తములైన దేహేంద్రియాదులకు ప్రదర్శనార్థము ఈ పురుషుఁడు[12] శ్రద్ధయొక్క పరిణామమైనవాఁడు.[13] *ఎవ్వఁ డెట్టి శ్రద్ధగల వాఁడై[14] యుండుదో వాఁడు అట్టి శ్రద్ధయొక్క పరిణామమగును. పుణ్య

* 'ఆయుర్ఘృతమ్' (ఘృతమే ఆయుస్సు) అని కారణమునే కార్యముగాఁ జెప్పి నట్లు ఇచటను గ్రహించునది. ఫలభేదమును దెలియుటకే యిచట ప్రశ్న కలిగినదిగాన ఎట్టిశ్రద్ధయో యట్టి ఫలము గలుగునని యర్థము సేయఁబడినది. 'సఏవసః' 'శ్రద్ధయే వాఁడు, అనుటకు భావ మేమన- పుణ్యకర్మవిషయమునందు శ్రద్ధగలవాఁడగునేని పుణ్య కర్మఫలముతోఁ గూడియుండును. పాపకర్మవిషయమునందు శ్రద్ధగలవాఁడేని పాపకర్మ ఫలముతోఁ గూడియుండును. కనుక శ్రద్ధ యెట్టిదో అట్టిఫలము గలుగును. ఇట్లు ఫలము కలుగుటకు శ్రద్ధయె ప్రధానము గనుక పురుషుఁడు శ్రద్ధాపరిణామమని చెప్పఁబడెను.

కర్మవిషయమందు శ్రద్ధగలవాఁడగునేని పుణ్యకర్మఫలముతోఁ గూడిన వాఁడగును. ఫలప్రాప్తియందు శ్రద్ధయే ప్రధానమని యభిప్రాయము

అవ. ఆ విషయమునే వివరించుచున్నారు.

శ్లో, యజన్తే సాత్త్వికా దేవాన్ యక్షరక్షాంసి రాజసాః
ప్రేతాన్ భూతగణాం శ్చాన్యే యజన్తే తామసాజనాః. 4

టీ. సాత్త్వికాః=సాత్త్వికశ్రద్ధతోఁ గూడినవారు. దేవాన్=దేవతలను, యజన్తే=పూజించుచున్నారు. రాజసాః=రాజసశ్రద్ధతోఁ గూడినవారు, యక్షరక్షాంసి=యక్షులను రాక్షసులను, (యజన్తే=పూజించుచున్నారు), తామసాః=తామసశ్రద్ధతోఁ గూడినవారగు, అన్యేజనాః=ఇతరజనులు, ప్రేతాన్=ప్రేతములను, భూతగణాన్ చ=భూతగణములను, యజన్తే=పూజించుచున్నారు.

[15] తా. సత్త్వగుణప్రచురులు సాత్త్వికశ్రద్ధగలవారై దేవతలఁ బూజింతురు. దుఃఖలేశము లేని యుత్కృష్టసుఖమునకు హేతుభూతమగు దేవయాగవిషయమైన శ్రద్ధసాత్త్వికి యనఁబడును. రాజసులు (రాజసశ్రద్ధగలవారు) యక్షరక్షోగణముల నారాధింతురు. తక్కిన [16] తామసజనులు (తామసశ్రద్ధగలవారై) భూతప్రేతగణముల నర్చింతురు. దుఃఖముతోఁగూడినట్టి అల్పసుఖమును గలుగఁజేసెడి (యక్షాదిపూజావిషయమైన) శ్రద్ధ రాజసి. దుఃఖప్రాయమై అత్యల్పసుఖమును గలుగఁజేసెడి (భూతగణాదిపూజనవిషయమైన) శ్రద్ధ తామసి.

అవ. 'ఇట్లు శ్రద్ధతోఁగూడి శాస్త్రీయములై యుండు యాగాదులందే ఆయాగుణములకుఁ దగిన ఫలవిశేషములు కలుగును గాని, అశాస్త్రీయములైన తపోయాగాదులు నాయేర్పాటునకు విపరీతములైనవి గనుక వానియందు సుఖలేశమేదియును గలుగదు; మఱి అనర్థమే

కలుగును. అని యింత వఱకు తన మనస్సునందున్న యభిప్రాయము నిప్పుడు వెలిపుచ్చుచున్నారు.

శ్లో. అశాస్త్రవిహితం ఘోరం తప్యన్తే యే తపో జనాః
17
దమ్భాహఙ్కారసంయుక్తాః కామరాగబలాన్వితాః. 5
కర్శయన్తః శరీరస్థం భూతగ్రామ మచేతసః
మాం చైవాన్తశ్శరీరస్థం తాన్ విద్ధ్యాసురనిశ్చయాన్ 6

టీ. యే:జనాః=ఏజనులు, దమ్భాహఙ్కారసంయుక్తాః-దంభ=ధార్మికత్వప్రసిద్ధితోను, అహంకార = స్వాతంత్ర్యాభిమానముతోను, సంయుక్తాః=కూడినవారును, కామరాగబలాన్వితాః-కామ=విషయాభిలాషతోను, రాగ=క్షేత్రాదులయం దాసక్తితోను, బల=కామాదుల కనుకూలమైన శక్తితోను, అన్వితాః=కూడినవారును, అచేతసః=వివేకము లేనివారునునై, శరీరస్థం = శరీరమునందున్న-ఆరంభకద్రవ్యమై యనువర్తించుచున్న, భూతగ్రామం = పృథివ్యాధిభూతసమూహమును, అన్తశ్శరీరస్థం=శరీరమునందు నియంతయై వర్తించుచున్న, మాంచైవ=నాయంశమైన జీవునిని, కర్శయన్తః=ఉపవాసాదులచేత కృశింపఁజేయుచున్నవారై, అశాస్త్రవిహితం=శాస్త్రమునందుఁ జెప్పబడని, ఘోరం =దారుణమైన (అనగా మిక్కిలి ఆయాసమును గలుగఁజేసెడి), తపః=తపస్సును- తపోయాగాదుల ననుట, తప్యన్తే = ఆచరించుచున్నారో, తాన్=వారిని, ఆసురనిశ్చయాన్=అసురులైన (అనఁగా నాయాజ్ఞ నతిక్రమించునట్టి) వారియొక్క నిశ్చయమువంటి నిశ్చయముగల వారినిగా, విద్ధి=తెలిసికొనుము.

తా. ఎవరు, దంభాహంకారములతోను, కామరాగములవలనఁ గలిగినదగుటచే అసాత్త్వికమగు బలముతోను గూడినవారై, శరీరము

సందున్న పృథివ్యాదిభూతసమూహమును వ్యర్థములైన యుపవాసా
18
దులచేఁ గృశింపఁజేయుచు, శరీరమునం దంతర్యామినైన నన్ను(అనఁగా
19
నాయంశభూతమైన జీవాత్మను) క్లేశము నొందించుచు, అవివేకులై,
మిక్కిలి ఆయాసకరములైనను శాస్త్రవిహితములుకాని తపములనును
(ఇది ప్రదర్శనార్థకము గనుక) యాగాదులనును జేయుదురో అట్టివారిని
నాయాజ్ఞకు విపరీతముగాఁ గావించునట్టి అసురులయొక్క స్వభావము
గలవారినిగా ఎఱుఁగుము. అట్టివారు నాయాజ్ఞకు విపరీతముగా వర్తిం
చువారగుటచే వారికి సుఖలేశ సంబంధమును గలుగదు. మఱి వా రనర్థ
సమూహమందుఁ బడుదురని పూర్వమే 'పతన్తి నరకేఽశుచౌ' అని
చెప్పఁబడినది.

20 అవ.

అవ. ఇంతవఱకు శ్రద్ధయందు గుణములనుబట్టి కలుగు ఫలభేద
మును జెప్పిరి. ఈవిశేషమే శాస్త్రీయములైన యజ్ఞాదులందును గుణము
లనుబట్టి కలుగునని విస్తరించి చెప్పుచున్నారు. అందును, సత్త్వాదులు
21
ఆహారమువలననే వృద్ధినొందును కాబట్టి మొదట ఆహారమునందుఁ గల
22
మూఁడు విధములను జెప్పుచున్నారు. శ్రుతియు 'అన్నమయం హి సోమ్య
మనః' (ఛా. ౬-౫-౪) 'ఆహారశుద్ధౌ సత్త్వశుద్ధిః (ఛా. ఉప ౭-౨౬-౨)
అని యీవిషయమే చెప్పుచున్నది.

శ్లో. ఆహార స్త్వపి సర్వస్య త్రివిధో భవతి ప్రియః
యజ్ఞ స్తప స్తథా దానం తేషాం భేద మిమం శృణు. 7

టీ. సర్వస్యతు=సమస్తప్రాణిసమూహమునకును, ఆహారోఽపి=
ఆహారముసైతము, త్రివిధః=మూఁడు విధములైనదై, ప్రియః=ఇష్టము,
భవతి=అగుచున్నది. యజ్ఞః=యజ్ఞము, తపః=తపస్సు, దానంచ=దాన

మును, తథా=అట్లె మూఁడు విధములు గలవి, తేషాం=ఆ యాహార యజ్ఞ తపోదానములయొక్క, ఇమం=ఈ (చెప్పఁబోవు), భేదం=సత్త్వాదిభేదమును, శృణు=వినుము.

23

తా. సమస్తప్రాణిసమూహమునకును ఆహారముకూడ సత్త్వాది గుణత్రయ సంబంధమునుబట్టి మూఁడు విధములై ప్రియముగా నుండును. అట్లె యజ్ఞమును తపమును దానమును మూఁడు విధములై యుండును. ఆ యాహారయజ్ఞ తపోదానములకు సత్త్వాదిభేదములచేతఁగలుగు ఈభేదమును జెప్పుచున్నాను వినుము.

శ్లో. ఆయుస్సత్త్వ బలారోగ్యసుఖప్రీతివివర్ధనాః
రస్యాః స్నిగ్ధాః స్థిరాహృద్యా ఆహారాస్సాత్త్వికప్రియాః 8

టీ. ఆయుస్సత్త్వబలారోగ్యసుఖ ప్రీతివివర్ధనాః=ఆయుస్సును అంతఃకరణమువలనఁ గలుగు జ్ఞానమును బలమును ఆరోగ్యమును సుఖమును ప్రీతిని వృద్ధిఁబొందించునవియు,రస్యాః=మధురరసము గలవియు, స్నిగ్ధాః=చమురుగలవియు, స్థిరాః=శరీరమునందు స్థిరములైన ధాతుపరిణామములు గలవియు, హృద్యాః=మనోహరములైనవియునగు, ఆహారాః=ఆహారములు, సాత్త్వికప్రియాః=సత్త్వగుణనిష్ఠుల కిష్టములైనవి.

తా సత్త్వగుణముతోఁ గూడినవానికి సత్త్వమయములైన ఆహా
24 A
రములు ప్రియములగుచున్నవి. సత్త్వమయములగు అహారములు ఆయు
24 B
వును బెంచునవై మరల సత్త్వమును బెంచుచున్నవి. సత్త్వమనఁగా అం
25
తఃకరణము. అంతఃకరణకార్యమగు జ్ఞానమిచట సత్త్వశబ్దముచే చెప్పఁ
26
బడుచున్నది. 'సత్త్వాత్సంజాయతే జ్ఞానమ్' (గీ. ౧౪-౧౭) అని సత్త్వము

జ్ఞానవివృద్ధికి హేతువగుటంబట్టి సత్త్వమయమగు ఆహారముకూడ జ్ఞాన
27
వివృద్ధికి హేతువగును. అట్లే అవి బలమును ఆరోగ్యమును బెంచు
28
చున్నవి; *సుఖమును ప్రీతిని బెంచుచున్నవి. అనఁగా అవి పరిణమించు
నపుడు తమంతటనే సుఖమును బెంచుచున్నవి; అట్లే ప్రీతికి హేతువు
29
లగు కర్మముల నారంభించుట మూలమున ప్రీతినిబెంచుచున్నవి.మఱియు
30 31 32
మధుర రసములతోఁ గూడినవై, చమురుగలిగియు, స్థిరములై సధాతు
33 34
వులుగాఁ బరిణమించియు, రమణీయవిశేషములై యుండును. ఇటు
వంటి సత్త్వమయములగుఆహారములు సాత్త్వికపురుషునకు ప్రియమైనవి.

శ్లో॥ కట్వమ్లలవణాత్యుష్ణ తీక్ష్ణరూక్షవిదాహినః
ఆహారా రాజస స్యేష్టా దుఃఖశోకామయప్రదాః॥ 9

తా॥ కట్వమ్లలవణాత్యుష్ణతీక్ష్ణ రూక్షవిదాహినః- కటు=చేఁదు
గాను, అమ్ల=పుల్లగాను, లవణ=మిక్కిలి యుప్పనగాను,ఉష్ణ=మిక్కిలి
వేడిగాను, తీక్ష్ణ=కారముగాను, రూక్ష=శోషకరముగాను, విదాహినః

* ప్రీతిని గల్గుఁజేసెడి కార్యములను చేయించుటచేత ప్రీతివర్ధనము లనఁబడెను.
అవి పరిణమించునప్పుడు తనంత సుఖప్రదముగా నుండును గాన సుఖవర్ధన మనఁబడెను.
ఆహారము స్వరూపముతో స్థిరముగా నుండనేరదు. తాను రసరక్తమాంసాది సప్తధాతువులు
గాను బలాదులుగాను పరిణమించి అవి చిరకాలము శరీరమునందుండునట్లు చేయు
స్థైర్యమే యిచట గ్రాహ్యము. కనుక స్థిరపరిణామములు గలది యనఁబడెను. హృద్యాః
అనఁగా ఉపయోగమునకుఁ బూర్వమే వెగటుబుట్టించునవిగాఁ దోఁపక చూచినంతనే
ప్రీతిని బుట్టించునవిగా నుండునవని తెలియునది.

= తాపముకలుగఁజేయునవిగాను ఉండునట్టి, ఆహారాః = ఆహారములు, రాజసస్య=రజోగుణముగలవానికి, ఇష్టాః=ఇష్టములై,దుఃఖశోక ఆమయ ప్రదాః=కష్టమును వ్యసనమును రోగమును గలుగఁజేయునవి అగును.

తా. చేఁదుగాను, పుల్లగాను, మిక్కిలి[35] యుప్పనగాను, మిక్కిలి[36] వేఁడిగాను, మిక్కిలికారముగాను[37], మిక్కిలి వేడిమి మిక్కిలి చల్లన మొదలగు వానిచే ఉపయోగింపరాక తీక్ష్ణములైనవిగాను[38],శోషకరములుగాను[39], తాపకరములుగాను[40] నుండెడి యాహారములు రాజసగుణము గలవారి కిష్టములగును. అవి రజోమయములగుటవలన శరీరమునకు కష్టమును మనోవ్యాకులతను రోగమును గలుగఁజేయును. మఱి రజస్సును వృద్ధిఁ బొందించును.

41 అవ.

శ్లో. యాతయామం గతరసం పూతి పర్యుషితంచ యత్
ఉచ్ఛిష్ట మపి చామేధ్యం భోజనం తామసప్రియమ్। 10

టీ. యాతయామం=(వండిన తరువాత) ఒకరాత్రి గడచినదియు- అనఁగా ప్రాఁతదియు, గతరసం = స్వాభావికమైనరుచి పోయినదియు, పూతి=దుర్గంధము గలదియు, పర్యుషితం చ=ప్రాఁతదగుటచే మఱియొక రుచిని బొందినదియు- (అనగా పాసినది), ఉచ్ఛిష్టం అపి=గురువులు మొదలగువారికంటె ఇతరులు భుజింపఁగా మిగిలినదియును, అమేధ్యంచ=పవిత్రముగానిది (భగవన్నివేదితము కానిది) యునగు, యత్ భోజనం=ఏయాహారము, (అస్తి=కలదో, తత్=అది) తామసప్రియం =తమోగుణస్వభావము గలవారి కిష్టమైనది.

తా. వండిన తర్వాత నొకరాత్రి గడచినది (అనఁగా వండి చాల[42] సేపయినది)యు, స్వాభావికమైన[43] రుచి పోయినదియు, దుర్గంధము[44] గల దియు, ప్రాఁతదగుటచే[45] మఱియొకరుచి పొందినదియు (అనఁగా పాసి నదియు), గురువులు[46] మొదలగువారికంటె నితరులు భుజింపఁగా మిగిలి నదియు, యజ్ఞార్హముగానిదియు- అనఁగా యజ్ఞశేషము[47] (భగవన్నివేది తము) కానట్టిదియునగు తమోమయ మగు ఆహారము తామసులకుఁ బ్రియమైయుండును. వెండియు తమోగుణమును వృద్ధిఁబొందించును. కనుక హితమును[48] గోరువారు సత్త్వవృద్ధికొఱకు సాత్త్వికాహారము నే సేవింపవలయును.

శ్లో. అఫలాకాఙ్క్షిభి ర్యజ్ఞో విధిదృష్టో య ఇజ్యతే
యష్టవ్య మేవేతి మన స్సమాధాయ స సాత్త్వికః. 11

టీ. యష్టవ్యమేవ ఇతి=భగవదారాధనరూప మగుటచే అవశ్యము యజింపవలయునని, మనః=మనస్సును, సమాధాయ=నిశ్చలముగాఁ జేసికొని, విధిదృష్టః=శాస్త్రముచే నియమింపఁబడిన, యఃయజ్ఞః =ఏయజ్ఞము, అఫలాకాంక్షిభిః=(పరమాత్మ ప్రీతికంటె ఇతరమైన)ఫలమును గోరనివారిచేత, ఇజ్యతే=యజింపఁబడుచున్నదో, సః=ఆయజ్ఞము సాత్త్వికః=సాత్త్వికమైనది.

తా. ఏయజ్ఞము, భగవదారాధనరూపముగను[49] స్వయంప్రయోజనముగను యజింపవలయు నను మనోనిశ్చయముతో, భగవత్ప్రీతికంటె

నితరఫలముఁగోరక, శాస్త్రోక్తముగ (అనఁగా మంత్రద్రవ్యక్రియాదులతోఁ గూడినట్లు) పురుషులచేత యజింపఁబడునో అట్టి యజ్ఞము సాత్త్వికమనఁబడును.

శ్లో. అభిసన్ధాయ తు ఫలం దమ్భార్థ మపి చైవ యః
ఇజ్యతే భరతశ్రేష్ఠ తం యజ్ఞం విద్ధి రాజసమ్. 12

టీ. హేభరతశ్రేష్ఠ=ఓయర్జునా, యః=ఏయజ్ఞము, ఫలం=స్వర్గాదిఫలమును, అభిసన్ధాయతు=అపేక్షించియు, దమ్భార్థమపిచైవ=మహాత్త్వప్రకటనముకొఱకు, ఇజ్యతే=యజింపఁబడుచున్నదో, తం=దానిని రాజసం యజ్ఞం=రాజసమైన యజ్ఞమునుగా, విద్ధి=ఎఱుఁగుము.

తా. అర్జునా, ఫలాపేక్షగలవారు యశస్సుకొఱకు నేయజ్ఞము యజింతురో ఆయజ్ఞము రాజసమని తెలియుము.

శ్లో. విధిహీన మసృష్టాన్నం మన్త్రహీన మదక్షిణమ్
శ్రద్ధావిరహితం యజ్ఞం తామసం పరిచక్షతే 13

టీ. విధిహీనం=(బ్రాహ్మణుల) అనుజ్ఞ లేనిదియు, అసృష్టాన్నం=అశాస్త్రీయముగ సంపాదింపఁబడిన వస్తువులు గలదియును, మన్త్రహీనం=మంత్రరహితమైనట్టిదియు,అదక్షిణమ్=ఋత్విగ్దక్షిణలనీయక చేయఁబడునట్టిదియు, శ్రద్ధావిరహితం=శ్రద్ధ లేనిదియునగు, యజ్ఞం=యజ్ఞమును తామసం=తామసముగా, పరిచక్షతే=చెప్పుచున్నారు.

12 13

తా. సదాచారవంతులై విద్వాంసులగు బ్రాహ్మణులు 'యజింపుము' అని అనుజ్ఞ యియ్యనట్టిదియు, అన్యాయముగ సంపాదింపబడిన వస్తువులు గలదియు, మంత్రలోపముగలదియు, ఋత్విగ్దక్షిణల నీయకయు శ్రద్ధలేకయు చేయఁబడునట్టిదియునగు యజ్ఞము తామసమని పలుకుదురు.

అవ. తపస్సు గుణములనుబట్టి మూఁడువిధము లగునని చెప్పఁబూని, ముందు శరీరవాఙ్మనస్సులవలనఁ బుట్టుటంబట్టి యా తపస్సునకుఁ గలుగు స్వరూపభేదమును జెప్పుచున్నారు.

శ్లో. దేవద్విజగురుప్రాజ్ఞ పూజనం శౌచ మార్జవమ్
బ్రహ్మచర్య మహింసా చ శారీరం తప ఉచ్యతే. 14

టీ. దేవద్విజగురుప్రాజ్ఞపూజనం = దేవతలను బ్రాహ్మణులను ఆచార్యులను జ్ఞానవంతులను బూజించుటయు, శౌచం = పుణ్యతీర్థస్నానము మొదలగు శుద్ధియు, ఆర్జవం=మనశ్శరీరముల కేకరూపమయిన ప్రవర్తనమును, బ్రహ్మచర్యం=పరస్త్రీలను భోగ్యతాబుద్ధితోఁ జూచుట మొదలైనవి లేకుండుటయు, అహింసా=ప్రాణులకు హింస కలుగఁజేయకుండుటయును, శారీరం=శరీరసంబంధమైన, తపః=తపస్సని, ఉచ్యతే= చెప్పఁబడుచున్నది.

తా. దేవపూజనమును,[54] బ్రాహ్మణారాధనమును, గురుశుశ్రూషయు, ప్రాజ్ఞసమ్మాననమును, పుణ్యతీర్థస్నానాదికమును, మ శ్శరీరములయం దేకరూపమయిన ప్రవర్తనమును,[55] పరస్త్రీలను భోగ్యతాబుద్ధితోఁ జూచుట మొదలైనవి లేకుండుటయు, ప్రాణులకు హింస కలుగఁజేయకుండుటయు ననునివియన్నియు శరీరసంబంధియైన తపస్సని చెప్పఁబడును.

శ్లో. అనుద్వేగకరం[56] వాక్యం సత్యం[57] ప్రియహితం[58] చ యత్
స్వాధ్యాయాభ్యసనంచైవ వాఙ్మయం తప ఉచ్యతే. 15

టీ. అనుద్వేగకరం=పరులకు దుఃఖమును గలుగఁజేయునదియు, సత్యం=యథార్థమైనదియు, ప్రియహితం చ=ఇష్టమును హితమునైనదియు, యద్వాక్యం=ఏవాక్యమో, (తత్ = అదియు), స్వాధ్యాయాభ్య

సనం చైవ=వేదము నభ్యసించుటయును, వాఙ్మయం=వాగ్రూపమైన, తపః=తపస్సని, ఉచ్యతే=చెప్పఁబడుచున్నది.

తా. పరులకు భయహేతువుగాక, సత్యమును ప్రియమును హితమునైనవాక్యమే పలుకుటయు, వేదాభ్యాసం బొనరించుటయును వాచికతపస్సనఁబడును. (వేదాధ్యయనముచే జపయజ్ఞము చెప్పఁబడుచున్నది.)

శ్లో. మనఃప్రసాద స్సౌమ్యత్వం మౌన మాత్మవినిగ్రహః
భావసంశుద్ధి రిత్యేత త్తపో మానస ముచ్యతే. 16

టీ. మనఃప్రసాదః=క్రోధాదిరాహిత్యరూపమైన మనోనిర్మలత్వము, సౌమ్యత్వం=మనస్సు పరసమృద్ధియం దాసక్తమై యుండుటయు మౌనం=మనస్సుచేత వాక్ప్రవృత్తిని బంధించుటయు, ఆత్మవినిగ్రహః=ధ్యానముచేయఁదగిన విషయమునందు మనస్సు నిలుపుటయు, భావసంశ్శుద్ధిః=మనశ్శుద్ధియు, ఇతిఏతత్=అనునిది, మానసం = మనస్సంబంధియైన, తపః=తపమని, ఉచ్యతే=చెప్పఁబడుచున్నది.

59

తా. మనస్సునందు క్రోధాదులు లేకుండుటయు, మనస్సునకు పరులయభ్యుదయమునం దాసక్తియు, మనస్సుచే వాక్ప్రవర్తనము నియ 60 మించుటయు (అనఁగా మితభాషిత్వమును), ధ్యానింపఁదగిన విషయము 61 నందు మనోవృత్తిని నిలుపుటయు, ఆత్మేతరవస్తువులందు చింతలేకుండుటయు ననునివియన్నియు మానసికతపస్సనఁబడును.

శ్లో. శ్రద్ధయా పరయా తప్తం తప స్తత్త్రివిధం నరైః
అఫలాకాంక్షిభి ర్యుక్తై స్సాత్త్వికం పరిచక్షతే. 17

టీ. అఫలాకాఙ్క్షిభిః=ఫలాపేక్ష లేనివారును, యుక్తైః= (ఇది భగవదారాధనరూప మనెడి తలంపుతో) కూడినవారునునగు, నరైః=పురుషులచేత, పరయా=అధికమైన, శ్రద్ధయా=విశ్వాసముతో, తప్తం=ఆచరింపఁబడిన, తత్ త్రివిధం=వెనుకఁ జెప్పఁబడిన మూఁడు విధములుగల. తపః=తపస్సును, సాత్త్వికం=సాత్త్వికమునుగా, పరిచక్షతే = చెప్పుచున్నారు.

తా. పురుషులు ఫలాపేక్ష లేక 'యిది పరమపురుషారాధనరూప' మనియెడి తలంపుతోఁ గూడినవారై అత్యంత శ్రద్ధతో నాచరించునట్టి కాయిక వాచిక మానసికములనెడి మూఁడు విధములైన తపస్సులు సాత్త్వికము అనఁబడును.

శ్లో. సత్కారమానపూజార్థం తపో దమ్భేన చైవ యత్
క్రియతే త దిహ ప్రోక్తం రాజసం చల మధ్రువమ్. 18

టీ. సత్కారమానపూజార్థం=మనస్సుచేత నాదరించుట కొఱకును నోటఁ బ్రశంసించుటకొఱకును శరీరముచేత నమస్కారాదులు చేయుటకొఱకును, దమ్భేనచైవ=దంభముతోడను, యత్=ఏ, తపః=తపస్సు, క్రియతే=చేయఁబడుచున్నదో, చలం=(స్వర్గాదినశ్వరఫలసాధనమగుటచే) చంచలమైనదియు, అధ్రువం=స్థిరముగానిదియు నగు, తత్ = ఆతపస్సు, ఇహ=ఇచ్చట, రాజసం=రాజసమని, ప్రోక్తం=చెప్పఁబడినది.

తా. మనస్సుచే ఆదరించుట సత్కారము; వాక్కుచేత పొగడుట మానము; శారీరములగు నమస్కారాదులు పూజ. ఫలాభిసంధిపూర్వకముగాను సత్కారాదులకొఱకును దంభమునుబట్టియు ఆచరింపఁబడు తపస్సు రాజస మనఁబడుచున్నది. అది స్వర్గాదిఫలసాధన మగుటచే అస్థిరమైనదిగాన చలించునదియు క్షయించునదియు నగును. పతనభయముచేత చలనహేతువగుట.

శ్లో. [62]మూఢగ్రాహేణాత్మనో యత్పీడయా క్రియతే తపః
పరస్యోత్సాదనార్థం వా తత్తామస ముదాహృతమ్. 19

టీ. మూఢగ్రాహేణ=అవివేకకృతమైన పట్టుదలచేత, ఆత్మనః=తనయొక్క, పీడయా=శరీరకష్టముతో, యత్=ఏ, తపః=తపస్సు, క్రియతే=చేయఁబడుచున్నదో, పరస్య=ఇతరునియొక్క, ఉత్సాదనార్థంవా=నాశముకొఱకును, (యత్ తపః = ఏతపస్సు, క్రియతే=చేయఁబడుచున్నదో), తత్=అది, తామసం=తమోగుణసంబంధియని, ఉదాహృతం=చెప్పఁబడినది.

తా. అవివేకులు తమశక్తి మొదలగువాని [63]నాలోచింపక దురాగ్రహము నవలంబించి తమ [64]శరీరము నుపవాసాదులచేత పీడించుకొనుచును బరవినాశముకొఱకును ఆచరించు తపస్సు తామసమనఁబడును.

శ్లో. దాతవ్య మితి యద్దానం దీయతేఽనుపకారిణే
[65]దేశే కాలేచ [66]పాత్రేచ తద్దానం సాత్త్వికం స్మృతమ్. 20

టీ. దేశే=పుణ్యక్షేత్రమునందును, కాలేచ=పుణ్యకాలమునందును, పాత్రేచ=సత్పాత్రమునందును, అనుపకారిణే=ప్రత్యుపకారము చేయఁజాలనివానికొఱకు, యత్ దానం=ఏదానము, దాతవ్యమితి=ఫలాభిసంధిహీనముగా ఈయవలసినది యను బుద్ధితో, దీయతే=ఇయ్యఁబడుచున్నదో, తద్దానం=ఆదానము, సాత్త్వికం=సత్త్వగుణసంబంధియైనదని, స్మృతం=తలఁపఁబడియున్నది.

తా. దానార్హమయిన పుణ్యదేశ పుణ్యకాలములందు ప్రత్యుపకారము చేయలేనివాఁడగు సత్పురుషునకు ఫలాభిసంధి రహితముగా నీయఁబడు దానము సాత్త్వికమనఁబడుచున్నది.

శ్లో. యత్తు ప్రత్యుపకారార్థం[67] ఫలముద్దిశ్య వా పునః
దీయతే చ పరిక్లిష్టం[68] తద్రాజస ముదాహృతమ్. 21

టీ. యత్ (దానం) తు=ఏదానమైతే, ప్రత్యుపకారార్థం=ప్రత్యుపకారాభిప్రాయపూర్వకముగాను, పునః=మఱల, ఫలంఉద్దిశ్య వా=ఫలము నుద్దేశించికాని, *పరిక్లిష్టంచ=మనః క్లేశముతోఁగూడి నట్లుగాను (లేక అమంగళమైన ద్రవ్యము గలదిగాను), దీయతే=ఈయఁబడుచున్నదో, తత్=ఆదానము, రాజసం=రాజసమని, ఉదాహృతం=చెప్పఁబడినది.

తా. ప్రత్యుపకారము పొందవలయు ననెడి యభిప్రాయము లోపలఁ గలిగియు, ఫలము గోరియైనను, అమంగళద్రవ్యముతోనైనను ఆచరించు దానము రాజస మనఁబడును.

శ్లో. అదేశకాలే[69][70] యద్దాన మపాత్రేభ్య[71] శ్చ దీయతే
అసత్కృత[72] మవజ్ఞాతం[73] త త్తామస ముదాహృతమ్॥ 22

టీ. అదేశకాలే=ప్రశస్తముకాని దేశకాలములయందును, అపాత్రేభ్యశ్చ=మూర్ఖతస్కరాది దుర్మార్గులకొఱకును, అసత్కృతం=పాదప్రక్షాళనాదిసత్కారరహితముగాను, అవజ్ఞాతం=అవమానయుక్తముగాను-అనఁగా ఉపచారరహితముగాను, యత్ దానం=ఏదానము, దీయతే=ఈయఁబడుచున్నదో, తత్=ఆదానము, తామసం=తామసమని, ఉదాహృతం=చెప్పఁబడినది.

---

* పరిక్లిష్టమనఁగా క్లేశముతోఁ గూడినది. ఒకఁడు ఒక వస్తువును త్యజించునపుడు దానియందలి యాసక్తిచేత క్లేశము గలవాఁడై అందు కల్యాణమైన యంశమును తానుంచుకొని అకల్యాణమైన భాగమును పరులకిచ్చును. కనుక పరిక్లిష్టమనుటకు అకల్యాణద్రవ్య మనఁబడినది. శ్రద్ధలేమిచేతను అకల్యాణమైనదనియుఁ జెప్పవచ్చును.

తా. ప్రశస్తము కాని దేశకాలములయందును, అపాత్రుల (చోరాదిదుర్మార్గుల) కొఱకును, పాదప్రక్షాళనాదిసాదరవరహితముగాను ఉపచారము లేకయు నీయఁబడుదానము తామసదాన మనఁబడును.

అవ. ఇట్లు వైదికములైన యజ్ఞతపోదానములకు సత్త్వాది గుణ భేదమువలనఁ గలుగు భేదము చెప్పఁబడినది. ఇప్పు డా వైదిక యజ్ఞాదులే, 'ఓమ్' అను ప్రణవముతో నన్వయించుటయు, తత్ సత్ అను శబ్దములచే నిర్దేశింపఁబడుటయుఁ జెప్పుచున్నారు.

74 75
శ్లో. ఓం త త్స దితి నిర్దేశో బ్రహ్మణ స్త్రివిధః స్మృతః
76
బ్రాహ్మణా స్తేన వేదాశ్చ యజ్ఞాశ్చ విహితాః పురా. 23

టీ. బ్రహ్మణః=వేదమునకు (అనఁగా యజ్ఞాది వైదికకర్మము నకు), నిర్దేశః=నిర్దేశించుశబ్దము, ఓం తత్ సత్ ఇతి=ఓం అనియు తత్ అనియు సత్ అనియు, త్రివిధః=మూఁడువిధములు గలదిగా, స్మృతః= నిశ్చయింపబడినది, తేన (అన్వితాః) = ఆ మూఁడువిధములు గల శబ్ద ముతోఁ గూడినవారుగా, బ్రాహ్మణాః = బ్రహ్మక్షత్రియవైశ్యులు, వేదాశ్చ=వేదములును, యజ్ఞాశ్చ=యజ్ఞములును, పురా=పూర్వము - సృష్టికాలమునందే విహితాః=నిర్మింపఁబడినవి.

తా. ఓం తత్ సత్ అని యీమూఁడుశబ్దములు బ్రహ్మముతో అన్వయించున వగును. బ్రహ్మ మనఁగా వేదము. వేదశబ్దముచేత వైదికమగుకర్మము చెప్పఁబడుచున్నది. వైదిక మనఁగా యజ్ఞాదికము. యజ్ఞాదిక మగుకర్మము ఓం తత్ సత్ అను శబ్దములతో అన్వయించిన దగును. ఓం అనుశబ్దముయొక్క అన్వయము వైదికకర్మములకు అంగ ముగా ప్రయోగాదులందు ప్రయోగింపఁబడుచుండుటంబట్టి కలుగును; తత్ సత్ అను శబ్దముల అన్వయము పూజ్యత్వముకొఱకు వాచక మగు

యుత్పత్తి (అనఁగా పూజ్యములని చెప్పుటకొఱకు) కలుగును. వేదాన్వయులగు త్రైవర్ణికులును వేదములును యజ్ఞములును ఈ మూఁడు విధము లైన శబ్దములతో అన్వయించినవిగా నాచే తొల్లి విహితములు (అనఁగా సృష్టికాలమునందే నిర్మితములు) అని యర్థము.

అవ. బ్రాహ్మణ వేదయజ్ఞములు, ఓమ్ తత్ సత్ అను శబ్దములతో అన్వయించుప్రకారము చెప్పఁబడుచున్నది. అందు మొదట ఓమ్ అను శబ్దముయొక్క అన్వయప్రకారము చెప్పఁబడుచున్నది.

శ్లో॥ తస్మాదోమి త్యుదాహృత్య యజ్ఞ దానతపఃక్రియాః

ప్రవర్తన్తే విధానోక్తా స్సతతం బ్రహ్మవాదినామ్. 24

టీ. తస్మాత్=అట్లు అన్వయము కలవిగా నిర్మింపఁబడుటవలన, బ్రహ్మవాదినాం=వేదవాదులగు బ్రహ్మక్షత్రియవైశ్యులయొక్క, విధానోక్తాః=శాస్త్రోక్తములైన, యజ్ఞదానతపఃక్రియాః = యజ్ఞదానతపస్సులనెడిసత్కర్మములు, సతతం=ఎల్లప్పుడును, ఓమితి=ఓం అని, ఉదాహృత్య=ఉచ్చరించి, ప్రవర్తన్తే=ప్రారంభింపఁబడుచున్నవి.

తా. *కావున వేదవాదులగు త్రైవర్ణికులు (అనఁగా బ్రహ్మక్షత్రియవైశ్యులు) చేయు వేదవిధానోక్తములైన యజ్ఞదానతపస్సులనెడి
78
క్రియలు మొదట 'ఓమ్' అని ఆరంభించి సర్వదా ప్రవర్తించుచున్నవి.
79
వేదములును 'ఓమ్' అని చెప్పి యారంభింపఁబడుచున్నవి. ఇట్లు వేదములకును వైదికములైన యజ్ఞాదికర్మములకును ఓం శబ్దాన్వయము వర్ణితమైనది. ఓం శబ్దముతో అన్వయించిన వేదములను ధరించుట

*పూర్వశ్లోకమున ఓమ్ అనుశబ్దము వేదముల కన్వయించుట చెప్పఁబడెను. 'విధానోక్తాః' బ్రహ్మవాదినామ్ అనుటచే వేదములను ఓమ్ అని చెప్పి ప్రారంభించుట సూచితమైనది.

చేతను ఓం శబ్దముతో అన్వయించిన యజ్ఞాదికర్మములను జేయుట చేతను బ్రాహ్మణశబ్దనిర్దిష్టులైన త్రైవర్ణికులనను, ఓం శబ్దాన్వయము వర్ణితము.

అవ. ఇంక వానికి 'తత్' శబ్దము అన్వయించు ప్రకారమును జెప్పుచున్నారు.

80 అవ.

శ్లో. తదిత్యనభిసన్ధాయ ఫలం యజ్ఞతపఃక్రియాః
దానక్రియాశ్చ వివిధాః క్రియన్తే మోక్షకాఙ్క్షిభిః. 25

టీ. మోక్షకాఙ్క్షిభిః = మోక్షముం గోరువారిచేత, తత్ ఇతి= భగవదారాధనమనెడిబుద్ధితో, ఫలం=స్వర్గాదిఫలమును, అనభిసన్ధాయ= ఉద్దేశింపక, వివిధాః=సాత్త్విక రాజసతామసరూపములచే అనేకవిధములగు, యజ్ఞతపఃక్రియాః=యజ్ఞములు తపస్సులనెడి కర్మములును, దానక్రియాశ్చ=దానము లనెడి కర్మములును, చ శబ్దముచే వేదాధ్యయన క్రియలును, క్రియన్తే=అనుష్ఠింపఁబడుచున్నవి.

తా. మోక్షాపేక్షగల బ్రాహ్మణాదిత్రైవర్ణికులు పరబ్రహ్మవాచకమగు తచ్ఛబ్దము నుచ్చరించి ఫలాంతరముం గోరక వేదాధ్యయన యజ్ఞదానతపస్సు లాచరింతురు. అవి బ్రహ్మప్రాప్తి కుపాయమ్ము లగుటచే బ్రహ్మవాచియగు 'తత్' అను శబ్దముచేత నిర్దేశింపఁదగును.

81
'స వః కః కిం యత్తత్పద మనుత్తమమ్' అని (శ్రీవిష్ణుసహస్రనామ స్తోత్రమునందు) తచ్ఛబ్దము పరబ్రహ్మవాచకమగుట ప్రసిద్ధము. ఇట్లు వేదాధ్యయనయజ్ఞాదులు మోక్షసాధనభూతము లగుటచే తచ్ఛబ్దముచే నిర్దేశింపఁదగిన వగుటంబట్టి వానికి తచ్ఛబ్దాన్వయము చెప్పఁబడినది. అటువంటి యన్వయముగల వేదాధ్యయనాదుల ననుష్ఠించుటచేతనే

82
త్రైవర్ణికులకును తచ్ఛబ్దాన్వయము ఉపపన్నమగుచున్నది.

అవ. ఇఁక వీనికి సచ్ఛబ్దాన్వయప్రకారమును చెప్పుటకై లోకము నందు సచ్ఛబ్దము పుట్టినప్రకారమును ముందు చెప్పుచున్నారు.

శ్లో. సద్భావే సాధుభావేచ స దిత్యేత త్ప్రయుజ్యతే
ప్రశస్తే కర్మణి తథా సచ్ఛబ్దః పార్థ యుజ్యతే. 26

టీ. హేపార్థ=అర్జునా, సత్ ఇతి=సత్ అని, ఏతత్=ఈపదము, సద్భావే=కలదనెడి యర్థమందును, సాధుభావేచ = మంచిది యనెడి యర్థమందును, ప్రయుజ్యతే = ప్రయోగింపఁబడుచున్నది. తథా=అట్లె, ప్రశస్తే=మంగళకరమైన, కర్మణి=లౌకికకార్యమునందును, సచ్ఛబ్దః= సత్ అనెడిపదము, యుజ్యతే=ప్రయోగింపఁబడుచున్నది.

తా. అర్జునా, ఈవస్తు విపుడు కలదనెడి భావమునందును, ఈ వస్తువు మంచి దనెడియర్థమునందును, సమస్తవస్తువులకు 'సత్' అనెడి యీపదము లోకవేదములందుఁ బ్రయోగింపఁబడుచున్నది. అట్లె యే పురుషుఁడేని యనుష్ఠించు వివాహాదిసమస్త లౌకికశుభకార్యములయం దును, 'ఇది సత్కర్మము' అని యీసచ్ఛబ్దము ప్రయోగింపఁబడుచున్నది.

శ్లో. యజ్ఞే తపసి దానేచ స్థితి స్స దితి చోచ్యతే
కర్మచైవ తదర్థీయం స దిత్యే వాభిధీయతే. 27

టీ. యజ్ఞేచ=యజ్ఞమునందును, తపసి=తపస్సునందును, దానేచ =దానమందును, స్థితిః=నిష్ఠ, సత్ ఇతి = (కల్యాణమైనదగుటచే) సత్ అని, ఉచ్యతే=చెప్పఁబడుచున్నది, తదర్థీయం=ఆ వైదికులకొఱకైన, కర్మచైవ=యజ్ఞాదికర్మముసైతము, సత్ ఇతి ఏవ=సత్ అనియే, అభిధీయతే= చెప్పఁబడుచున్నది.

తా. యజ్ఞదానతపస్సులయందు, వైదికులగు త్రైవర్ణికులకు ఏ నిష్ఠగలదో అదియును గల్యాణమైనదగుటవలన సచ్ఛబ్దముచే చెప్ప

బడుచున్నది. ఆ త్రైవర్ణికులయొక్క యజ్ఞదానాదికర్మము సైతము సత్తనియే చెప్పఁబడుచున్నది. కాఁబట్టి వేదములు వైదికకర్మములు, బ్రాహ్మణశబ్దముచే నిర్దేశింపఁబడు మూఁడువర్ణములవారును, 'ఓం తత్సత్' అను శబ్దముల యన్వయము గలిగియుండులక్షణముచేత, వేదములు కానివానికంటెను అవైదికులకంటెను వేఱు అని తెలియఁ దగును.

శ్లో॥ అశ్రద్ధయా హుతం దత్తం తపస్తప్తం కృతం చ యత్
అసది త్యుచ్యతే పార్థ నచ తత్ప్రేత్య నో ఇహ 28

టీ. హేపార్థ=అర్జునా, అశ్రద్ధయా=అవిశ్వాసముతో, కృతం=చేయఁబడిన, హుతం=హోమమును, దత్తం=దానమును, తప్తం=ఆచరింపఁబడిన, తపశ్చ=తపస్సును, అన్యత్ యత్ = తక్కినది ఏది కలదో, తత్=అది యంతయును, అసత్ ఇతి=అసత్తని, ఉచ్యతే=చెప్పఁబడుచున్నది. ప్రేత్య = చచ్చినతరువాత - పరలోకమందు, (ఫలాయ)న=ఫలముకొఱకు కానేరదు, ఇహచ - ఈ లోకమందును, నో=ప్రయోజనము లేదు.

తా. అర్జునా, అశ్రద్ధతోఁ జేయఁబడుహోమమును దానమును తపస్సును తక్కినకర్మము లన్నియు శాస్త్రీయములైనను అసత్తనఁ బడుచున్నవి. ఏలనఁగా, అట్టి యసత్కర్మములు *ఇహలోక పరలోకములందు ఫలప్రదములు గానేరవు - అనఁగా వానివలన మోక్ష

*శ్రద్ధాయుక్తమైనను అవైదికకర్మముగాని, వైదికమైనను శ్రద్ధాహీనమైన కర్మముగాని, దృష్టాదృష్టప్రయోజనములేని దగుటవలన అనుష్ఠింపఁదగనివి. కాఁబట్టి ఉభయవిధప్రయోజనముతోఁ గూడిన దగుటవలన శ్రద్ధాయుక్తమైన వైదికకర్మమే అవశ్య మనుష్ఠింపఁదగిన దని యీయధ్యాయముయొక్క సారాంశము.

రూపమైనఫలము గలుగదు. మఱి సాంసారిక సుఖరూపమైన ఫలమును గలుగదు.

83

ఇతి శ్రీభగవద్గీతా సూపనిషత్సు బ్రహ్మవిద్యాయాం
యోగశాస్త్రే శ్రీకృష్ణార్జునసంవాదే శ్రద్ధాత్రయ
విభాగయోగోనామ సప్తదశోఽధ్యాయః.

ఇది యుపనిషదర్థ ప్రతిపాదకంబును బ్రహ్మవిద్యయు యోగ
శాస్త్రంబును శ్రీకృష్ణార్జునసంవాదరూపంబును నగు
శ్రీభగవద్గీతలయందు శ్రద్ధాత్రయవిభాగ
యోగం బన్నది పదునేడవయధ్యాయము.

84

సప్తదశోఽధ్యాయః

శ్రద్ధాత్రయవిభాగయోగః — అవతారిక.

1వ శ్లోకము

(1) ఈ యధ్యాయారంభమున అర్జునుని ప్రశ్నకు తాత్పర్య మేమనగా -

బుద్ధిమంతులు ఫలములయందున వాని కుపాయములయందును శ్రద్ధకలవారై వానిని తెలుసుకొనగోరుచుందురు. కాబట్టి సత్త్వాది గుణనిష్ఠులలో తారతమ్యమునుగూర్చి ప్రశ్నించుట వారివారికి కలుగు ఫలములనుగూర్చిన ప్రశ్నగనే భావించవలెను. నిష్ఫలములని తెలిసిన కర్మలకు ఫలమేమని యెవ్వరును ప్రశ్నించరు. లోకప్రసిద్ధమైన వ్యవసాయము వైద్యము మొదలగు బుద్ధిమంతులు చేయుపనులను సఫలముగనే చూచుచున్నాము. అట్లా శాస్త్రోక్త కర్మలకు ప్రయోజనమే లేకున్నచో వేదమిప్పటి కెప్పుడో నిర్మూలమై యుండెడిది. అటులనే వైదికకర్మలలోను పెద్దలయొక్క ఆచారములవలన సిద్ధించునవి కొన్ని కలవు. అవి నిష్ఫలముకావుగదా! నిష్ఫలమే యగుచో బుద్ధిమంతులు వానిని చేయుదురా? శ్రద్ధగాచేసినచో నేవియో కొన్నియంగములు లోపించవచ్చును. అయినను ఫలము లేకుండపోరాదు. అప్పటికిని బుద్ధిమంతులగు పెక్కుమంది మిక్కిలి రొక్కములను వెచ్చించి బహుశ్రమలకోర్చి చేయుకర్మలకు కాన్పించుఫలము లేకున్నను అదృష్టఫలముండునని యంగీకరించవలెను. అయినను శాస్త్రోక్తకర్మకన్న అశాస్త్రమై శ్రద్ధతో చేయుబడిన కర్మకు కొంత తారతమ్యమున్నను అది సత్త్వాదిగుణములచే వచ్చిన ఫలతారతమ్యమేగాని వేరొండుకాదు. అయినచో 'యశ్శాస్త్రవిధి ముత్సృజ్య' ఇత్యాది శ్లోకములలో ఫలము లేదనుట మిక్కిలి యధికమైన సుఖము లేదనిమాత్రమే చెప్పవలెను.

వెనుక 'కామకారతః' అనుట శ్రద్ధతోకూడినది చెప్పుటయే - కాని దురుద్దేశమువలనను, వేదవిరుద్ధాగమములవలనను, తనకు తోచిన రీతిగను ఎవరో ఒక వృద్ధులు చెప్పుటవలనను దానిని ధర్మమేయని నమ్మి శ్రద్ధతో నాచరించుటచే దానికేదోయొక ఫలము తప్పకయుండవలెనని అర్జునుని యభిప్రాయము.

2వ శ్లోకము

(2) క్రమముగ సరియగు ప్రత్యుత్తరము నొసంగుటకు "మనస్సునందే యుంచుకొని" అనబడినది. వెంటనే సాక్షాత్తుగా ప్రత్యుత్తరము నొసంగకుండుట - ప్రశ్న బొత్తుగ ఆదరించతగనిదని సూచించుటకే.

(3) సత్త్వాదిగుణముల భేదమునుబట్టి ఫలమున భేదముండును.

సాత్త్వికశ్రద్ధతో కూడియున్న సాత్త్వికఫలము, శాస్త్రము నతిక్రమించిన తామసము. రెండును కలసిన రాజసము - అను అభిప్రాయముతో శంకింపబడెను.

శాస్త్రీయకర్మలే శ్రద్ధనుబట్టి ఫలసాధనములగును. అందును శ్రద్ధ ఒకేవిధముగ నుండునని చెప్పుటకు వీలులేదు. కావున శాస్త్రీయమైన శ్రద్ధయే మూడువిధములని చెప్పబడుచున్నది. అంతియగాని యశాస్త్రీయములగు కర్మల ఫలభేదమునుబట్టి మూడువిధములనుట యుక్తము కాదు.

(4) ఆయా దేహములనుబట్టి యధికారులలో భేదముండును.

(5) భావ మనగా - ధర్మము.

(6) ఆత్మకు ప్రకృతిసంసర్గమనెడు ఉపాధివలన ధర్మభూతజ్ఞానమునకు కలుగు పరిణామభేదములే.

సత్త్వాది గుణరహితమగు ఆత్మకు సత్త్వాదులవలన కలుగు వాసనాది సంబంధ మెట్లుకలుగు ననగా -

ఓషధాదులతో గూడిన అగ్న్యాదులవలన పార్థివపదార్థముల యందు గుణము లెట్లు మారుచుండునో అటులనే నివి గుణసంబంధ ముచే బుట్టుచుండును.

(7) ఇంద్రియములకు గానిపించకయు అనుభవింపబడకయు నున్న ఈ గుణములు వాసన నెట్లు బుట్టించుననగా జెప్పుచున్నారు.

(8) సాత్త్వికాది త్రైవిధ్యమును జెప్పెనుగదా వినుమనుట యేలననగా –

గుణముల స్వరూపమును సామాన్యముగా త్రైవిధ్యమున్ను చెప్పబడినను ఇంకను అర్జును డెటుంఢగని రీతులు పెక్కు కలవుగాన వానిని శ్రద్ధగా వినుమని హెచ్చరించుచున్నాడు.

3వ శ్లోకము

(9) ఈ శ్లోకమున సత్త్వమనగా – అంతఃకరణమని యర్థమేల

చెప్ప

సత్త్వశబ్దమునకు సత్త్వగుణమనియే యర్థమును చెప్పినచో సకలమానవులయొక్క శ్రద్ధయు సత్త్వగుణమూలమే యైనచో శ్రద్ధను రాజస, తామసమని విభజించుటయెట్లు? సత్త్వమంతటను సహకారిగా నుండవలెను గాన చెప్పబడిన దంమరా? రజస్తమస్సు లట్టివేగదా! మూడు గుణములును వాతపిత్తశ్లేష్మములవలె పరస్పరము హెచ్చు తగ్గులుగానుండియే కార్యములను బుట్టించుచుండును గదా! కాబట్టి యిచ్చట సకలశ్రద్ధలకును సాధారణకారణముగా జెప్పబడిన సత్త్వ మనగా సత్త్వాది మూడుగుణములతో కూడియున్న అంతఃకరణమేగాని సత్త్వగుణముమాత్రము కాదు

(10) ఏ వస్తువునందు రుచిని బుట్టించు వాసనను బలపరచు సత్త్వాదిగుణములతో కూడియున్నదగునో –

అనగా- సత్త్వగుణ మధికముగానున్నచో అంతఃకరణము సాత్త్వికమై సాత్త్వికవాసనను మేల్కొలిపి సాత్త్విక పదార్థములయందును సాత్త్వికకర్మలయందును రుచినిబుట్టించునని భావము - ఉదా॥ బ్రాహ్మీముహూర్తమున సత్త్వగుణ ముద్రేకించియుండును. దానిచే మనస్సు సాత్త్వికమగును. దానివలన వెనుకటి భగవద్భాగవతానుభవమువలన కలిగిన వాసన మేల్కొని వారిసేవనో స్తుతినో అర్చననో ధ్యానమునో గావించవలెనను రుచిని (ఆసక్తిని)బుట్టించి యీ కర్మలను చేయించును.

(11) కొన్నికలసి యొక కార్యమును బుట్టించునవియగుచో నందు దేనిని చెప్పుటచ్చట వానిలో నొక్కదానిని చెప్పుట తప్పుకాదు.

(12) 'శ్రద్ధామయః' యనుచో 'మయట్' ప్రత్యయమునకు [1] స్వార్థము [2] ప్రాచుర్యము [3] వికారము అని మూడర్థములుకలవు. అందు స్వార్థమన్నచో నిష్ప్రయోజనము. ప్రాచుర్యమన్నచో ప్రకృతము కుపయోగముండదు. కావున వికారార్థము చెప్పబడినది. శ్రద్ధకు తగిన ఫలము ననుభవించునని చెప్పుట పొసగుటకే యీ యర్థము నిచ్చట చెప్పుట సమంజసము.

(13) ఇంతవరకు సామాన్యముగ శ్రద్ధకుతగిన ఫలమునే ప్రతిమానవుడును అనుభవించునని సామాన్యముగా జెప్పబడెను. ఇకనిప్పుడు యెట్టి శ్రద్ధచే నెట్టిఫలము ననుభవించునో వివరించి చెప్పబడుచున్నది.

(14) ఆత్మనిత్యము - ధర్మభూతజ్ఞానముయొక్క వికాసము ఇంద్రియములద్వారా కలుగునని నిర్ణీతమైనది. దేహాదులు అచిత్తుయొక్క వికారములు. ఇక శ్రద్ధయొక్క పరిణామము దేనినిబట్టియనగా చెప్పుచున్నారు 'పుణ్యాకర్మల ఇత్యాదిచే.

4వ శ్లోకము

(15) సత్త్వాదిగుణములు పెరిగి తమకు తగిన విషయములయందు శ్రద్ధను బుట్టించుచున్నవి. మూడు గుణములును అందరకును విడువక

యున్నను సాత్వికులు రాజసులు తామసులనుట వారియందా గుణము లధికముగా నుండుటవలననే.

(16) భూతగణములనగా - రుద్రుని పార్షదులు. ద్వారపాలక - అనుచరాదులు.

5వ శ్లోకము

(17) ఇచ్చట బలము కామరాగములతో కూడినదగుటచే నసాత్వికము.

'బలం బలవతాం చాహం కామరాగ వివర్జితః' అనిన దావెనుక చెప్పబడినది.

(18) వీరికి పరలోకమున నరకానుభవము మాత్రమేకాదు. ఇచ్చట బ్రతికియున్నప్పుడున్ను శరీరమునందున్న పృథివ్యాదులను శొండింపజేయుటయే యగును.

(19) ఇచ్చట 'మాం' అను పదమునకు 'నా యంశభూతమైన జీవాత్మను' అనబడినది. ఎందుకనగా -

'అన్తర్యామ్యమృతః' జీవున కంతర్యామిగానున్న పరమాత్మ నిర్వికారుడు అనుటచేతను, 'అనశ్నన్నన్యోఽభిచాకశీతి' జీవునితోపాటు శరీరమునందున్నను కర్మఫలమగు సుఖదుఃఖముల ననుభవించక స్వాభావికకాంతితో వెలుగుచుండు ననుటచేతను 'నస్థానతోఽపి పరస్యోభయలిఙ్గం సర్వత్రహి' దోషములతో నిండియున్న ప్రదేశమునందున్నను చక్రవర్తి చామరములచే వీచబడుచుండుటచే వానిబాధ ననుభవించనటుల పరమాత్మ అన్నిటిలో నంతర్యామిగనున్నను దుర్గుణదూరుడై సద్గుణాకరుడైయే యుండుటచే నాస్థాన ప్రయుక్తమైన దోషములకు దూరుడైయే యుండునని బ్రహ్మసూత్రమునందును.

సహస్రనామములలో నొకటియైన "కః" అను నామమునకు శ్రీ భట్టరువారి భాష్యమున 'మలీమసేషు వసన్నపి కనతీతి కః - కనదీప్తౌ'

అని మాలిన్యభూయిష్ఠమైన పదార్థములలో నంతర్యామిగానున్నను దీని దోషములచే నంటబడక స్వస్వరూపముతో ప్రకాశించుచునే యుండునని చెప్పబడుటచే పరమాత్మయొక్క స్వరూపముగాని దాని ధర్మములుగాని కృశించుట యసంభవము. సంభవించుననన్నచో శాస్త్రములలో జెప్పబడిన హరివాసరోపవాసాదులచేతనుకూడ కృశింపవలసి యుండును. అట్లగుచో నవియేల విధింపబడును? శరీరము చిక్కినచో దానియందున్న జీవులయొక్క జ్ఞానము సుఖము మొదలగునవి సన్నగిల్లునని శ్రుతిస్మృతులలో చెప్పబడుటయే గాక లోకానుభవసిద్ధముగుటచేతను 'అన్తశ్శరీరస్థం' అని శరీరముతో కూడియున్న జీవుడే సూచింపబడుటచేతను 'క్షేత్రజ్ఞంచాపి మాంవిద్ధి' జీవుడనను శరీరముననునుకూడ నేనే యాత్మగా నున్నవాడనవియు 'మమైవాంశో జీవలోకే జీవభూతస్సనాతనః' అని సర్వమును తనకు శరీరముగాగల పరమాత్మను జీవుడు విశేషణాంశభూతుడని చెప్పబడుటచేతను ఇచ్చట 'మాం' అని జీవుడే చెప్పబడును.

ఇట్లు పర్యాయికముగ చెప్పనేల? అన్నచో -'నాకు శరీరమైయున్న జీవుని పీడించుట నన్ను పీడించుటవంటిదే' యని యధికదోషమును జూపించుటకేయని గ్రహింపవలెను. శాస్త్రము నుల్లంఘించుటచే చేయునట్టి యాత్మపీడనమును పాపముకూడ వీరికి సిద్ధించును. అని భావము.

7వ శ్లోకము

(20) అవతారికకు అవతారిక:-

శాస్త్రమున చెప్పబడిన కర్మలకు సాత్త్విక రాజస తామసభేదమున్ను దానికి తగిన ఫలభేదమున్ను కలదా? లేదా? యను ప్రశ్నకు శాస్త్రమున చెప్పబడిన కర్మలకే గుణభేదము ఫలభేదములుగాని ఇతరములకది లేదని చెప్పెను. ఆ చెప్పుటలో శ్రద్ధయను అది కలవారికేని

వారుచేయు కర్మలకును సత్త్వాదిగుణములచే తారతమ్యము చెప్పబడెను. దానిని వినుటచే నర్జునునకు అట్టి యితర విషయములలోకూడ నీ విభాగముండునా? యను శంక పొడమును గావున వానిని చెప్పుచున్నాడు.

(21) శాస్త్రీయములైన యజ్ఞతపోదానము లుండగా రాగప్రాప్తమైన ఆహారమును మునుముందు వివరింపనేల యను శంకను బాపుచున్నాడు.

(22) "వృద్ధిస్సమానై స్సర్వేషాం
విపరీతైర్విపర్యయః"

అని వైద్యశాస్త్రమున జెప్పబడినట్లు మనస్సున కాప్యాయకమైన (పోషించు) ద్రవ్యములయొక్క గుణములనుబట్టి యంతఃకరణాదులకు సత్త్వాదివృద్ధిని వేదమే చెప్పుచున్నది.

'ఆహారశుద్ధౌ సత్వశుద్ధిః'

అనుచో నాహారమునకును మనస్సునకును శుద్ధి యేమనగా - అవి రజస్తమోగుణముల సంపర్కము లేక యుండుటయే.

(23) "పచామ్యన్నం చతుర్విధం"

అని చెప్పినట్టి నాలుగు విధములైన అన్నమునకును ప్రత్యేకించి సాత్వికాది గుణభేద మిచ్చట చెప్పబడుచున్నది. సత్వగుణము సాత్వికపదార్థానుభవమునందే రుచినిబుట్టించును. ఆ యనుభవముచే బుట్టు వాసన సాత్వికమైయే యుండును. ఆ సాత్వికవాసన తిరిగి సాత్వికపదార్థానుభవరుచినే బుట్టించును. ఇట్లే రజోగుణ తమోగుణములున్ను కాబట్టి సాత్వికాద్యాహారములు సాత్వికాదిగుణములు కలవారికే ప్రియములుగా నుండును.

8వ శ్లోకము

24 (ఎ) ఆయువు సకలపురుషార్థసాధ నానుష్ఠానమున కుపకరించును గాన మునుముందుగ జెప్పబడినది.

24 (బి) ఇదివరకే సత్త్వవృద్ధి కలిగియున్నచో సాత్త్వికాహారమునే తినవలెనను రుచిపుట్టును.

(25) ముముక్షువున కంతఃకరణము ప్రధానసాధనమగుటచే పిమ్మట సత్త్వము=అంతఃకరణము అనగా జ్ఞానము చెప్పబడినది.

"ఆహారశుద్ధౌ సత్త్వశుద్ధిః
సత్త్వశుద్ధౌ ధ్రువాస్మృతిః"

అను శ్రుతివాక్యఛాయ ననుసరించుచు దానిని విశదీకరించుటకై అంతఃకరణవాచకముగా'సత్త్వ' శబ్దము వాడబడినది. మరియు 'ద్రవ్యాసు వ్యవసాయేషుసత్త్వ' మ్మను కోశమునుబట్టి జ్ఞానవిశేషమైన వ్యవసాయమనగా నధ్యవసాయమునందును సత్త్వశబ్దము వాడబడును. ఆహారముచే సత్త్వగుణమును పెంచుకొనుట జ్ఞానలాభముకొఱకే గావున జ్ఞానమును బోధించుటకై సత్త్వపదము ఔపచారికముగ ప్రయోగింపబడినది. జ్ఞానమునకు కారణము మనస్సుగాన దానిని తెలుపుటకై అంతఃకరణమని వ్యాఖ్యానింపబడినది.

(26) ఆయుర్దాయము మొదలగు వానిని బెంచుట సాత్త్విక ఆహారముయొక్క స్వభావము. వానిలో కొన్ని శాస్త్రమవసరము లేకయే ప్రత్యక్షముగనే నెఱుంగదగినవి. కొన్ని ధర్మ - వైద్యశాస్త్రములచే నెఱుంగదగినవి.

ఆయా పదార్థముల యందుండు రసాదులు శరీరమునందుండు ఆయా ధాతువులను పెంపొందించునవి యని శాస్త్రముచే నిర్ణయింపబడినవియే యైనను ఆ రసము గల పదార్థములను ఆ పనిని చేయునవిగా చెప్పినట్లు - సత్త్వగుణము జ్ఞానవృద్ధికి కారణమైనను ఆ సత్త్వగుణము కల ఆహారపదార్థములున్ను జ్ఞానాభివృద్ధికి హేతువులుగా జెప్పబడు చున్నవి.

(27) "బలారోగ్య - సుఖప్రీతి వివర్ధనాః"

అను సమాసాన్తర్గత బలారోగ్యముల నొక జంటగాను సుఖప్రీతుల నొక జంటగాను భాష్యకారులు వివరించిరి. అందులకు కారణము బలారోగ్యములున్ను సుఖప్రీతులున్ను వానిలో నొకటియున్న రెండవది యుండితీరునని వానికిగల అవినాభావమును తెలుపుటకేయని గ్రహించవలెను.

ఇచ్చట బలమనగా - ప్రాణముయొక్కయు జఠరాగ్నియొక్కయు ఆధిక్యము.

ఆరోగ్యమనగా - శరీరమునందుండు ధాతువు లేడును సామ్యస్థితిలో నుండుట. కర్మదోషము, జఠరాగ్ని, సప్తధాతువులు అను వీని యొక్క తారతమ్యమువలననే రోగములు పుట్టుచుండును.

(28) 'రస్యాస్స్నిగ్ధాః' రుచికరములు మనోహరములు, అనుట చేతనే యప్పటికప్పుడే సుఖమునిచ్చునవి యని తెలియుచుండగా తిరిగి 'సుఖవివర్ధనాః' అని వేరుగ చెప్పనేల? పౌనరుక్త్యము కాదాయన్నచో పరిణమించునపుడు ఇత్యాది.

(29) పిచ్చినెక్కించు ఉమ్మెత్తకాయ మొదలగు పదార్థములను తినినచో లోకులకు కోపము నుద్రేకింపజేయు కర్మలను చేయించి వాని యందప్రీతిని వృద్ధిపొందించు నటుల సత్త్వగుణమును బుట్టించు వస్తువులును, అనుభవింపబడ్డవై లోకమున కుపకరించు మంగళకార్యముల యందును పరలోకములకు కారణమైన కర్మలయందును ప్రేరేపించి వానిద్వారా వీనియందు లోకుల ప్రీతిని వృద్ధిపొందించును.

(30) 9వ శ్లోకమునందు కట్వమ్లేత్యాదినా ఇతర రుచులు రాజసములుగా చెప్పబడుటచేతను, రస్యశబ్దము ప్రాయశః తీపియందే వాడ వాడబడుటచేతను, ఇచ్చట రసమనగా మధురరసమనియే యర్థము.

వైద్యశాస్త్రమునుబట్టియు తీపి యితరరుచులకంటె శరీరమును నిలబెట్టుటలో మిక్కిలి ఉపకారకమగుచున్నది. "రసాస్స్వాద్వమ్లలవణ తిక్తోష్ణ కషాయకాః షడ్ద్రవ్యమాశ్రితాస్తేచ యథాపూర్వం బలావహాః" అని బాహటము తెలుపుచున్నది. అనగా తీపి పులుపు ఉప్పు చేదు కారము వగరు మొదలగురుచులు వెనుక వెనుక బలవర్తరములు. అచ్చటనే భోజనమున ఆరోగ్యవంతునకు తీపివస్తువులే అధికముగా నుండవలెనని చెప్పబడెను.

"షడ్రసాన్మధురప్రాయాన్" అని కలదు.

రసాయనములలో తీపియొక్కటియే ముఖ్యముగా జెప్పబడుచున్నది.

(31) చమురుగల పదార్థములు తినినచో ఆర్చివేయు పదార్థములు తినుటవలనకలుగు శరీరశైథిల్యమును బాపి శరీరమును బలవంతముగ మొనర్చునని ఆయుర్వేద ముద్ఘోషించుచున్నది.

(32) స్థిరాః అనుటచే తినిన ఆహారము వండినప్పుడున్నట్లే యుండుట అసంభవము. అట్లున్నను అపకారము నే చేయుచుండుగాని దానివలన శరీరమున కుపకారముండదు. శరీరము పృథివ్యాదిసంఘాతాత్మకము. అట్టి శరీరము స్థిరముగా నుండుటకు తినిన ఆహారము సప్తవిధధాతువులుగా మారవలెను. అవి– రసము, రక్తము, మాంసము, క్రొవ్వు, ఎముకలు, మజ్జా (ఎముకలలోని సున్నితమైన పదార్థము) రేతస్సు అని ఏడువిధములు. అవియును, ఆహారమువలనగలుగు పుష్టియును చిరకాలమువరకును చెడకయుండుటయే యిచ్చట స్థిరాః అనుటలో తాత్పర్యము.

(33) ఆహారపదార్థములు తినుటకుముందుగ చూడగనే అసహ్యించుకొనదగినట్లుండరాదు. చూడగనే దానియందు ప్రీతిపుట్టవలెను. దానినే 'హృద్యాః' అనుటచే వ్యక్తపరచెను.

(34) ధర్మశాస్త్రము,ఆయుర్వేదము రెండు శాస్త్రములు నేకగ్రీవముగా నంగీకరించిన పదార్థములన్నిటి నిట సాత్వికాహారముగా భావింపవలెను.

9 వ శ్లోకము

ఉప్పుస్వరూపతః పనికిరాని పదార్థముకాదు. సాత్వికాహారము నే నియమముగ భుజించువాడైనను వ్రతోపవాసదినములలో తప్ప ఇతర సమయములలో రుచికిమాత్రము తగునంత ఉప్పును వాడవచ్చునని శాస్త్ర మంగీకరించుటచే 'మిక్కిలి' యనబడినది. ఉప్పుచేరిన పదార్థములనే వాడవలెనుగాని ప్రత్యక్షముగా కేవలము ఉప్పు ఆహార మెవ్వరికిని కాజాలదు. అట్టి ప్రత్యేకము ఉప్పు గోమాంసతుల్యమని శాస్త్రము చెప్పుటచేత 'ఉప్పని' పదార్థములని చెప్పబడెను.

(ఇందువల్లనే కానోపు ఆబ్దికశ్రాద్ధ భోజనములో పెరుగుతో కలిసిన ఉప్పునేగాని కేవల ఉప్పును వేయరాదని నియమమేర్పడినది.)

(36) "స్నిగ్ధముష్ణంచ భోజనం" జిడ్డుపదార్థములు(అనగా నెయ్యి వెన్న మీగడ నూనె మొదలగునవి) కలిసినట్టియు కొంచెము వెచ్చగా నున్నట్టియు ఆహారమును భుజించవలెనని శాస్త్రముండుటచే 'మిక్కిలి వేడి' యనబడెను.

(37) కారము రాజసాహారమేయైనను మిరియము శొంఠి అల్లము మొదలైనవి ఆయా పదార్థముల రుచిని పెంచుటకు ఈషణ్మాత్రము వాడవచ్చునని శాస్త్రమంగీకరించుటచే నిచ్చటను 'అతి' శబ్దము నన్వయించి 'మిక్కిలి' యనబడెను.

(38) ఉష్ణశబ్దము వేరుగానుండుటచే నిచ్చట తీక్ష్ణశబ్దమునకు ఉష్ణమని యర్థమును జెప్పరాదు. తినినంతనే తమవికారములను శరీరమునజూపు మిర్చి మొదలగు పదార్థములను ఆయుర్వేదమున తీక్ష్ణములని వాడుకగలదు. కాబట్టి యిచ్చట తీక్ష్ణశబ్దమునకు తిన్నది మొదలు

మిక్కిలి విరుద్ధవికారమును బుట్టించు గిట్టని భోజనపదార్థములను తీక్ష్ణములని వాడెనని గ్రహించవలెను. (క్రొత్తచింతకాయ వెంటనే జలుబు చేయును. మిక్కిలికారముగల (సీమమిరప మొదలగు) పదార్థములు తినగనే కండ్లనుండి ముక్కునుండి నోటినుండి నీటిని కార్పించును. అసలైన ఆవనూనెయు నిట్టిదే. దురదకంద చెప్పనక్కరనే లేదు. ఇట్టివిచ్చట తీక్ష్ణము లనబడెను.)

(39) స్నేహము (జిడ్డు) నకు విరుద్ధమైన గుణము రౌక్ష్యము. (ఆర్చునవి) నేయి లేక కాల్చిన గోధుమరొట్టి మొదలగునవియును వాతమును పెంచునవియును.

(40) పైత్యమును పెంచునది. కటుమొదలగునవి క్లేశమును బుట్టించునవగుట తరుచుగ ననుభవమువలనను ఆయుర్వేదమువలనను ఎఱుంగనగును. అవి దుఃఖప్రదములగుట ధాతువులలో హెచ్చుతగ్గులను బుట్టించి రోగములను తెచ్చుటద్వారాయని యెఱుంగవలెను.

శోకప్రదములగుట వానివలనబుట్టిన బాధలను జ్ఞాపకముచేసికొని 'అయ్యో! వానినేల తింటినని పశ్చాత్తాపమును బుట్టించుట. ఇచ్చట మాత్రము దుఃఖమును బుట్టించుటయేగాక పరంపరగా పరలోకమునందును మరియొక దేహమును ధరించినపుడును కూడ నని యెఱుంగవలెను.

10వ శ్లోకము

అవతారిక-

(41) సాత్త్వికరాజసాహారములవలన బుట్టు కార్యములను చెప్పి యిచ్చట మాత్రము గుణమునే చెప్పుట రాజసమున కీతామస మత్యంత సన్నిహితమైనదగుటచే దాని కార్యములనే యిదియును బుట్టించునదగుటచేతనే-

(42) ఆహారములన్నియును ఒకర్షూము గడచినంతమాత్రమున దుష్టములు కాజాలవుగాన యెంతకాలముండిన పనికిరానివిగ పరిగణింప బడునో అంతకాలము నిచ్చట పరిగణించవలెనని తెలుపుటకై చిరకాల మనబడెను. (ఆకాలము దాటినవని యర్థము.)

కొందరు 'యామ' మనగా శ్రేష్ఠమైన భాగమందురు. అనగా అప్పుడు యాతయామ మనగా నిర్వీర్యమై నిస్సారమైన (వెన్నతీసిన పాలు మీగడ తీసివేసిన పెరుగు మొదలైనవి) పదార్థములని యర్థము.

(43) కొన్ని జలమయాహార పదార్థములున్ను కొన్ని పృథివీ మయాహారపదార్థములున్ను వండుటలో గల నేర్పువలన నెప్పటికిని దానిలోని రుచియంతయు పోక నిలచియుండినను అందుచేరిన ఆయా పదార్థముల స్వాభావిక రుచి మాత్రము మారి వేరొక రుచి దానికి వచ్చును. దానినే యిచ్చట గత రసశబ్దముచే జెప్పిరి.

(క్రొత్త మంచిరుచి దానికి వచ్చినను సహజమైన రుచి మారు టచే నది తామసమే.)

(44) పూతిశబ్దమునకు అసాత్త్వికములని పాంచరాత్రాగమ మున జెప్పబడిన ఉల్లి మునగ మొదలైన పదార్థములయందు వాడుక యున్నను ఇది పదార్థ విశేషములను తెలుపు ప్రకరణముకాకపోవుటచే గుణాదులద్వారా సకలాహారములకును ఉపలక్షణ ఘట్టమగుటచే నిచ్చట పూతిశబ్దముచే లోకవాడుకనుబట్టియు శాస్త్ర ప్రసిద్ధినిబట్టియు పనికిరాని దిగా జెప్పబడిన గుణమును తెలుపునదిగా వ్యాఖ్యానింపబడినది.

(45) కాలము మించుట మాత్రము 'యాతయామ' శబ్దముచే చెప్పబడెను. రుచిమారుట గత రసశబ్దముచే చెప్పబడెను. కాబట్టి యిచ్చట యేపదార్థములు కాలము మించుటచే చెడిపోవునో అట్టి పదా ర్థము లిచ్చట 'కాలముమించిన రుచి మారున'వని చెప్పబడెను. ఇది పనికిరాని వికారములకన్నిటికిని ఉపలక్షణము. అందువలననే కాచిన

నీరు మొదలగునవి యే వికారమును చెందకున్నను ఒకరాత్రి గడచిన తోడనే వాడకుండుట. దీనిచే 'యాత యామ' శబ్దమునకు రుచి మారకున్నను కాలము మించుటచేతనే వాడరాని పదార్థముల నన్నిటిని తెలుపునని సూచింపబడినది.

(46) ఉచ్ఛిష్టములన్నియును తామసములనరాదు. కొన్నియుచ్ఛిష్టములను శాస్త్రమే విధించుచున్నది. ఆచార్యుల (గురువుల) యెంగిలికి 'తళియ ప్రసాద'మని పేరు ఇది కొన్ని పాపములకు ప్రాయశ్చిత్తముగా పవిత్ర ద్రవ్యమని శాస్త్ర ముగ్గడించుటచే దానికన్న వేరైన ఉచ్ఛిష్టములనే యిచ్చట తామసమని గ్రహించవలెను.

గురూచ్ఛిష్టమువలె-తండ్రి-పెద్దసోదరుడు (అన్నగారు) భార్యకు భర్త-వీరి యెంగిలి పవిత్రమైనవిగా పరిగణింపబడినవి.

ఉచ్ఛిష్టమనగా నోటి ఎంగిలియేగాక వండిన గిన్నెలోనుండి యితరులు తినగా మిగిలినదికూడా ఉచ్ఛిష్ట మనబడును.

పూజ్యుడగు నారదుడు జన్మాంతరజ్ఞానము కలవాడు. ఆతడు పూర్వ జన్మమున శూద్రుడై యుండెను. అప్పుడాతడు

'ఉచ్ఛిష్టలేపా ననుమోదితో ద్విజైః।
సకృత్స్మ భుఞ్జే తదపాస్త కిల్బిషః॥'

అనగా - చాతుర్మాస్యదీక్షలోనున్న విప్రోత్తము లొసంగిన వారి భుక్త శేషమును ఒక్కసారి యారగించెనట. దానిచే నాతని పాపములన్నియు పటాపంచలై పోయినవట. అందుచే పెద్దలెవ్వరైనను సరియే, వారి యిట్టి యుచ్ఛిష్టము ప్రసాదముగా పరిగ్రహించవచ్చునే యనరాదు. ఆ జన్మలో నారదుడు వారి వలన మంత్రోపదేశమునుకూడ బడసి వారికి శిష్యుడయ్యెను. ఆతడు శూద్రుడుకూడను. అట్టి వానికే ఆ ప్రసాదము స్వీకరించతగినది. అందరకునుకాదు. కావుననే 'ఆచార్యుల పుత్ర భార్యాదుల ఉచ్ఛిష్టము కూడదని' శాస్త్రము చెప్పుచున్నది.

'ఉచ్ఛిష్టాశన వర్జం ఆచార్య వదాచార్య పుత్రేవృత్తిః' అనగా ఆచార్య పుత్రుని పట్లను ఆచార్యుల యందున్నంత గౌరవ ప్రతిపత్తులను కలిగి యుండవలెను. కాని వారి యుచ్ఛిష్టము మాత్రము పనికిరాదు. అట్టి తరి యితరుల ఉచ్ఛిష్టము పనికిరాదని వేరుగ జెప్పవలెనా ?

భాగవతు డొకడు ఆచార్యుల ఉచ్ఛిష్టముకన్న యితర యే యెంగిలి తినినను ఆతనికి తీవ్రమైన ప్రాయశ్చిత్తమును శాస్త్రము విధించుచున్నది. సనత్కుమార సంహితలో 'నిర్మాల్యం భక్షయిత్వైవం ఉచ్ఛిష్ట మన్య రోరపి మాసం పయో వ్రతీ భూత్వా। జపన్నష్టాక్షరం సదా బహ్మకూర్చం తతః పీత్వా। ప్రాయశ్చిత్తీయతే నరః' అని చెప్పబడెను. ఇది భగవద్యామునాచార్యులవారి ఆగమ ప్రామాణ్య గ్రంథమున చూడదగును. "అనగా– ఆచార్యులు కాని వారి యెంగిలిని తినినచో ఒక నెల పాలను మాత్రమే త్రాగి నిరంతరముగా అష్టాక్షరీ మహామంత్రమును జపించవలెను. పిమ్మట బ్రహ్మకూర్చను త్రాగవలెను అని యున్నది. ఈ శ్లోకము నందలి గురు శబ్దమునకు ఆచార్యులుగాని తండ్రియనిగాని వ్యాఖ్యానము గావింపబడినది. గురు శబ్దమునకు ఉపాధ్యాయాదులర్థమైనను వారి యందలి యుచ్ఛిష్టమును తినవచ్చునని శాస్త్రమున గాన్పించదు. ఏదో యొకింత చదువు చెప్పినంత మాత్రమున వారి నాచార్యులని తలంచి వారి యెంగిలిని తినరాదు.

ఆచార్యులనగా–

'ఉపనీయ తు యశ్శిష్యం। వేదమధ్యాపయేద్ద్విజః
సకల్పం సరహస్యంచ। తమాచార్యం ప్రచక్షతే॥'

అనగా–ఉపనయన మొనరించి గాయత్రీ మంత్రము నుపదేశించి కల్ప, రహస్యార్థములతో వేదమును చెప్పినవాడే ఆచార్యుడనబడును. అంతియేగాని యితరుల నాచార్యులనుట అముఖ్యము. ఉపనయన మను గావించి ప్రణవాదినిమాత్ర ముపదేశించి యూరకుండువాడును

రహస్యములనబడు మోక్షసాధనములగు మంత్ర మంత్రార్థ ఉపాసనాదుల నుపదేశించు వాడును, ఆయా వేదభాగముల నెఱింగించువాడును ఆచార్యుడే యని ప్రమాణ బలముచే సంగీకరింపవలెను.

యాజ్ఞవల్క్య మహర్షి గుర్వాదుల లక్షణము నిట్లు చెప్పెను-

"సగురు ర్యః క్రియాః కృత్వా। వేద మస్మై ప్రయచ్ఛతి
ఉపనీయ తు తద్వేద మాచార్య స్స ఉదాహృతః॥"

ఏకదేశ ముపాధ్యాయః...ఇత్యాదినా-

ఆయా వేదోక్త విధానములతో తత్తదధికారులకు వైదిక కర్మలనుచేసి వేదము నుపదేశించు వా డాచార్యుడు. అందుకొంత భాగమును మాత్ర ముపదేశించు వా డుపాధ్యాయుడు-మొదలుగా-

"ఏకాక్షర ప్రదాతార మాచార్యం యోఽవ మన్యతే"

అనగా వేదములోని ఒక్క అక్షరము (లేక ఓ మిత్యేకాక్షరం-అనుటచే ప్రణవమును మాత్రము) నుపదేశించువానిని ఆచార్యుడే - ఆతని నవమానించరాదు-అని చెప్పబడుటచే వేదములో నేకదేశము నే కాదు ఒక్క అక్షరమును చెప్పినను ఆచార్యుడే యని చెప్పబడు చున్నదే యన్నచో-నట్లుకాదు. అతనిని కూడా అనాదరించరాదని తెలుపుటకై చూపబడిన ఆచార్య ప్రతిపత్తియేగాని ముఖ్యముకాదు.

నిరుక్తి మొదలగు ప్రమాణములను బట్టి యుద్ధశస్త్రముల నుపదేశించువారును ద్రోణ కృపాదులవలె యాచార్యులనబడుచున్నారుగాన వానిని బట్టి యంతట నాశబ్దము ముఖ్యమే కావలెనని కొందరందురు. కాని యెంగిలిని స్వీకరించుటకు తగిన ఆచార్యత్వము మంత్రత్రయమును పరవిద్య నుపదేశించు వారియందే గాని యన్యత్ర లేదు. ఇది శాస్త్ర శిష్టాచార మర్యాద.

కొందరు 'నారాయణైక నిష్ఠస్య యా యాప్రవృత్తి స్త దర్చనమ్.

... ...

తత్పాదాప్ప్వ్రతులం తీర్థం తదుచ్ఛిష్టం సుపావనం॥

అనగా - నారాయణుడే పరతత్త్వమని నమ్మియున్న భాగవతోత్తముడు చేయుపనులన్నియును భగవదారాధనయే. ఆయన పాదతీర్థము సాటిలేని పవిత్రద్రవ్యము. వారి యెంగిలి పరమపావన మనియున్నదే యన్నచో నదియును నారాయణ భక్తుని కొనియాడుటయే గాని తాత్త్వికముకాదు. అది విధియని భావింపబడరాదు.

ఉచ్ఛిష్టమనగా వండిన పాత్రనుండి యొకరు తినగా గిన్నెలో మిగిలియున్నదని చెప్పబడినదిగదా! అదియును సమంజసమే. కాబట్టియే శ్రాద్ధాంతమున 'అన్న శేషం కిం క్రియతా'మ్మను' ప్రశ్నయును 'ఇష్టైస్సహ భుజ్యతా'' మ్మనుజవాబున్నూ ఫలించుచున్నవి. ఒకరు తినగా వంటగిన్నెలో మిగిలిన యన్నము యెంగిలి వలెనే పరిత్యజించవలసినదే. శ్రాద్ధ శేషమునట్లు భుక్తశిష్టమైనను పరిహారింపరాదని విధి యేర్పడినది. దానిని యిష్టబంధువులతో కలసి భుజించవలెను.

పాంచరాత్రాగమమున-

'నానివేద్య హరేః కిఞ్చి త్యమశ్నీయాత్తు పావనం'

శాస్త్రమున తినదగినదని చెప్పబడిన యే పదార్థమునైనను భగవంతునకు నివేదించకయే తినరాదు, అని చెప్పబడెను.

యజ్ఞ శిష్టాశిన స్సన్తోముచ్యన్తే సర్వకిల్బిషైః ॥గీత 3వ అ

ఇది పథ్యము ఇది అపథ్యము అని చెప్పినచో అపథ్యమును విడిచి పథ్యమునే గ్రహించునటుల సాత్త్విక రాజస తామసాహారమును స్పష్టముగా నిల్లు తెలుపుట రాజసతామసములను విడిచి సాత్త్వికాహారమునే సేవింతురను అభిప్రాయము.

11వ శ్లోకము

(49) ప్రయోజనము లేకయే యెవ్వడును చేయడను మాట సత్యమే. అయినను 5వ అధ్యాయమున 'సుహృదం సర్వభూతానాం జ్ఞాత్వా మాం శాన్తిమృచ్ఛతి' నన్ను సకల ప్రాణిహితైక తత్పరుడ

నని యెఱింగి కర్మల నాచరించిన పరమశాంతిని బడయగలుగును. 'సుహృదారాధనాయహి । సర్వః ప్రియతతే' తన యోగక్షేమముల నారయు వారిని ప్రసన్నుని గావించుకొనుటకే ప్రతివాడును ప్రయత్నించునను నటుల యజ్ఞాదుల నాచరించుట కుద్యుక్తుడగుటయే ప్రయోజనము గాని దానికి వేరొక ఫలము నాశించరాదని తాత్పర్యము.

(50) విధిశబ్దమునకు ప్రజాపతియనియు నర్థముకలదు. అతడే సర్వయజ్ఞములకును ద్రష్టయని శాస్త్రమున్నది. కాని ప్రజాపతి చూచునని చెప్పుటచే ననుష్ఠానమున ఉపకారాతిశయము ఒకింతయును లేదు. కావున విధి శబ్దమున కిచ్చట ఆయాకర్మలను విధించు శాస్త్రమని యర్థము చెప్పబడినది.

యజ్ఞాదులన్నియును కేవల శాస్త్ర ప్రమాణము చేతనే సిద్ధించుచుండగా తిరిగి 'శాస్త్రదృష్టము'లని చెప్పనేల యనగా– శాస్త్రమున చెప్పబడిన దేశకాల ద్రవ్యక్రమాది నియమములలో నొక్కదానినైనను ఉల్లంఘింపరాదని తెలుపుటకే యని యెఱుంగవలెను.

13వ శ్లోకము

(51) శాస్త్రములో చేయుమని చెప్పబడినను తిరిగి దానినే పెద్దలచే నాజ్ఞాపింపబడి (యనుమోదింపబడి) చేయబడవలెననుచున్నారు.

(52) అన్నదానమును లేక మంత్రమును లేనిచో శాస్త్రములో చెప్పబడిన పద్ధతి నతిక్రమించుటచే 'విధి హీనమే' యగును గదా! ఇక నాశబ్దమును వాడనేల యన్నచో నిచ్చట శాస్త్రమర్యాదనుల్లంఘించుట మాత్రమే చెప్పబడుటలేదు. ఇంకను చేయవలసిన వానిని కొన్నిటిని చేయకుండుట చెప్పబడుచున్నది. అది 'బ్రాహ్మణా – ఇత్యాది వాక్యముచే చెప్పబడుచున్నది.

(53) 'అసృష్టాన్నం' – అనగా–కర్మశాంతికై అన్నదానమును చేయకుండుట యని యర్థము సిద్ధించును. కాని – లోభమధికముగా

నుండుటచే దక్షిణనే యీయనివాఁడు అన్నదానమును చేయడని చెప్పవలెనా ? 'అదక్షిణం' అనుటచేతనే ఉపలక్షణముగా నన్నదానమును చేయడనియు సిద్ధించునే-'అసృష్టాన్నం' అని దేనిని తెలుపు ననగా- అది ధ్వనించు అర్థముకన్న దోషమధికముగా గల యొక యర్థవిశేషమును చెప్పవలెను. 'వ్యర్థం సదన్యత్ జ్ఞాపయతి' అనిగదా న్యాయము. కాబట్టి 'సృష్ట' మనగా యజ్ఞమునకై యేర్పడినదని యర్థము. అనగా- న్యాయముగా సంపాదింపబడిన ద్రవ్యము. అసృష్ట మనగా- అన్యాయార్జితము "నయజ్ఞార్థం ధనం శూద్రాద్విప్రో భిక్షత ధర్మవిత్, యజమానో హి భిక్షిత్వా ప్రేత్య చణ్డాలతాం వ్రజేత్"-ధర్మము నెఱింగిన బ్రాహ్మణుడు తానుజేయు యజ్ఞమునకు శూద్రుని నుండి ధనమును యాచించి తేరాదు. అట్లు తెచ్చి యజ్ఞమును చేసినచో చనిపోయి చండాలుడై జన్మించును.

14వ శ్లోకము

(54) దేవతల యొక్కయు బ్రాహ్మణోత్తముల యొక్కయు ఆచార్యుల యొక్కయు సన్నిధిలో వారి వారికి తగునటుల శాస్త్రమున జెప్పబడిన ఆచారములను పాటించుటయే వారిని పూజించుటయని తెలియవలెను.

ఉదా- "ప్రశస్త మాఙ్గళ్య దేవతాయతన చతుష్పథాది ప్రదక్షిణ
మావర్తేత, మనసా వా తత్సమగ్రమ్॥

అనగా- సుప్రసిద్ధములును, మంగళప్రదములును నగు స్థానములు దేవాలయములు, నాలుగు వీథులును కలసిన స్థానములు మొదలగునవి గాన్పించినచో వానికి ప్రదక్షిణమును గావింపవలయును. లేదా అందులకవకాశము లేనిచో మానసికముగనైనను ప్రదక్షిణమును భావించవలెను.

శ్లో॥ "ప్రదక్షిణం ప్రవజేద్విప్రాన్ । గా మశ్వత్థం హుతాశనమ్"

బ్రాహ్మణోత్తములకు ఆవునకు రావిచెట్టునకు అగ్నిహోత్రమునకు ప్రదక్షిణ మొనరించవలెను.

శ్లో॥ ఊర్ధ్వం ప్రాణా హ్యుత్క్రామన్తి యూన స్థ్సవిర ఆగతే ।
ప్రత్యుత్థానా భివాదాభ్యాం పునస్తాన్ ప్రతిపద్యతే ॥

అల్పవయస్కునకు, వయస్సు చేతను విద్యచేతను తనకన్న పెద్దలు వచ్చినతోడనే (వాని) ప్రాణములు శరీరమును విడిచిలేచిపోవుట కుద్యమించును. కాని యీతడు వారి కెదురేగి నమస్కరించినచో తిరిగి వానిని తమ తమ స్థానములయందు చేర్చును. కాబట్టి పెద్ద లేతెంచిన ఎదురేగి నమస్కరించవలెను.

"న హాయనై ర్నపలితై ర్నవిత్తై ర్నచ బన్ధుభిః
ఋషయశ్చక్రిరే ధర్మం యో౽నూచాన స్సనో మహాన్ ॥

వయస్సు చేతనుగాని పండిన తలచేతనుగాని ధనాధిక్యము చేతనుగాని గొప్ప బంధువులుండుట చేతనుగాని పెద్దతనముగా భావించరాదు. ఆకారణములను పురస్కరించుకొని ఋషు లెవ్వరిని యాదరించలేదు. సాంగవేదాధ్యయనసంపన్నులగు సదాచారులే మనకు పెద్దలు.

(55) ఇది బ్రహ్మచర్యమునకు లక్షణము.

'స్మరణం కీర్తనం కేళిః ।
ప్రేక్షణం గుహ్య భాషణమ్॥'

అనగా– స్త్రీలను మనస్సులో తలంచుట, వారి గుణములను ప్రశంసించుట, వారితో నాడుట, వారిని భోగదృష్టితో చూచుట, వారితో రహస్య భాషణముల గావించుట మొదలగు కర్మలన్నియును బ్రహ్మచర్యమునకు భంజకములేగాని వానినన్నిటిని విడువవలెను.

15వ శ్లోకము

(56) హృదయమున నాటు కఠినోక్తులు పలుకుట, నేరముల నారోపించి యెత్తిపొడుచుట మొదలైనవి.

లేక భయాదులకు కారణము కాని మాటలు.

(57) చూచిన దానిని చూచినట్లు వినువారికి హితమగునట్లు మాటలను పలుకుట.

(58) ప్రియమనగా- స్వాగత వాక్యములు. పరులు గ్రావించు ధర్మముల నారోపించుచు పలుకుట మొదలగునవి హితమని చెప్పుటలో తాత్పర్యము. కూడని నీచులనుస్తుతించుట శాస్త్రమునిషేధించుచున్నది గాన నట్టివి కాకుండుటకై ఆప్రియోక్తులు హితములై యుండవలెనని చెప్పబడెను.

అనగా- ఆ యుక్తులు పురుషార్థములో పర్యవసించవలెను.

16వ శ్లోకము

(59) శ్లోకమునందలి 'మనః ప్రసాద' శబ్దమునకు కాలుష్యము లేకుండుట యని యర్థము. మనస్సునకు కాలుష్య మనగా పరుల కనిష్టము నే తలంచుట. సౌమ్యత్వమనగా పరులకు హితము నేకోరుట.

ఈ మనస్సౌమ్యత్వమునకు ఫలము ఆకార సౌమ్యత్వము. ఆకారమునకు సౌమ్యత్వ మనగా-

శ్లో॥ వసతి హృది సనాతనే చ తస్మిన్
భవతి పుమాన్ జవతోఽన్య సౌమ్యరూపః॥

పవిత్ర హృదయమున పరమేశ్వరు డతి ప్రీతితో వసించును. అట్లు వసించిన హృదయము గలవాడు ప్రపంచమునకు మిక్కిలి సౌమ్య రూపముతో గాన్పించును. అనగా - ఆత డందరకును సాత్వికుడుగా గోచరించును. ఇందుల కుదాహరణము-

శ్లో॥ క్షితి రస మతిరమ్య మాత్మనోఽన్తః ।
కథయతి చారుతయైవ రసాల పోతః

భూమియందు పైకి గాన్పించక లోలోననే యుండు సారమును అందు మొలచి పెరిగియున్న తియ్య మామిడిగున్నయే తన లావణ్యా మూలముగ పై వారి కెఱింగించును. ఆకార సౌమ్యత్వమును బట్టి మన స్సౌమ్యత్వము నూహించి తెలుసుకొనవచ్చును.

(60) ఆత్మవినిగ్రహ మనగా–

కూడని వానిని తలంచకుండుటయే గాక ధ్యానించవలసిన దాని యందా మనస్సును లగింప జేయుటయునని యర్థము చెప్పబడినది.

(61) భావమనగా– అభిప్రాయము.

దానికి శుద్ధి యనగా – సకలమగు నితర తలంపుల నన్నిటిని విడచిపెట్టుట.

దీనిని బట్టి పరకాంతల విషయమై మనస్సున కూడా దుస్సంకల్ప ములు బొత్తుగా కూడదని యర్థము సూచింపబడినది.

ఇచ్చట తపస్సు శారీరకము, మానసికము, వాచికమని మూడు విధములుగా విభజించుట ఆ తపస్సున కామూడును ప్రధానమని యెఱిం గించుటకే.

19 వ శ్లోకము

(62) మూఢానాం– గ్రాహః– అని విగ్రహవాక్యము. మూఢు లనగా– హితము కానిదానిని హిత మనుకొనువారు.

గ్రాహ మనగా– పట్టుదల.

(63) ఇచ్చట 'మొదలగు' అనుటచే శాస్త్రముచే నిషేధింప బడుటయున్ను చేర్చబడవలెను.

శ్లో॥ అశక్యాని దురన్తాని సమవ్యయ ఫలాని చ।
అసాధ్యాని చ వస్తూని నారభేత విచక్షణః ॥

చేయశక్యముకానివి, చేసిన వెనుక దుఃఖమును బుట్టించునవి దాని కగు ఖర్చు దానివలన కలుగు ఫలము సమముగ నున్నవి. దుస్సాధ్య మైనవి యగు పనులను బుద్ధిమంతు డారంభించకూడదు.

(64) అల్పపరిశ్రమతో తనబలమునకు తగినట్లు చేయవలెనే గాని తనబలమునకు మించిన శ్రమకరమగు కర్మలను చేయరాదు.

శ్లో॥ దేశం కాలం తథాత్మానం । ద్రవ్యాద్రవ్యం ప్రయోజనమ్ ।
ఉపపత్తి మవస్థాం చ జ్ఞాత్వా శౌచం సమాచరేత్ ॥

దేశమును బట్టియు కాలమును బట్టియు తననుబట్టియు వస్తుపరిస్థితినిబట్టియు, దానివలన కలుగు ఫలమునుబట్టియు చేయుటకు తగిన పరికరములను బట్టియు, తన స్థితినిబట్టియు (వయఃస్థితిని) శౌచము నాచరించవలెను- అని ధర్మశాస్త్రము తెలుపుచున్నది.

20వ శ్లోకము

(65) ఇచ్చట దేశకాల శబ్దములు దానమును చేయుటకు తగినదిగా శాస్త్రమున చెప్పబడిన పుణ్యదేశము, పుణ్యకాలము యిచ్చట చెప్పబడినది.

(66) పాత్ర విషయమై-

శ్లో॥ న విద్యయా కేవలయా జన్మనా వాపి పాత్రతా ।
యస్యవృత్త మిమే చోక్తే తద్ధిపాత్రం ప్రచక్షతే ॥

కేవలము చదువుకొనిన వాడనిగాని ఉత్తమ వంశమున బుట్టిన వాడనిగాని దానమునకు తగినవాడని భావించరాదు. ఇవి రెండును ఉండి సదాచారముకూడ నున్నవాడే పాత్రమని భావించవలెను.

21వ శ్లోకము

(67) పూర్వకృత ప్రత్యుపకారమును ఉద్దేశించిగాని ముందెప్పుడైనను ప్రత్యుపకారమున కుపకరించునని తలంచిగాని-

(68) దానమొసంగు వస్తువు మంచిదైనచో దానిని యిచ్చునపుడు 'అయ్యో! మంచిదాని నిచ్చివేయుచున్నామే' యని తలంచువాడు మంచి వస్తువును తనకై యిడుకొని చెడ్డదాని నితరుల కిచ్చును.

ఆ యభిప్రాయముతో చెప్పుచున్నారు. లేక - శ్రద్ధలేకయే అనాదరముగా నొసంగుటయు నకల్యాణమగును. అదియే పరిక్లిష్ట శబ్దమున కర్థము.

22వ శ్లోకము

(69) మ్లేచ్ఛ దేశములు. అపవిత్ర ప్రదేశములు.

(70) రాత్రి - సంధ్య - మొదలగు కాలము.

(71, 72) అగౌరవము_అనాదరము.

ఈ రెండింటికిని మూలము-దానమును తీసుకొనువారికన్న తాను గొప్పవాడనను దురభిమానమున్ను శాస్త్రమునందు ప్రామాణ్య బుద్ధి తక్కువగా నుండుటచే పరలోక మున్నదా? యనియే సందేహ ముండుటయున్ను-

23వ శ్లోకము

(74) ఓమ్- తత్- సత్-

అను నీ మూడు పదములున్ను సాక్షాత్తుగా పరమాత్మ నామములని శ్రుతియే చెప్పుచున్నది.

ఓమ్- 'త త్తే పదం సఙ్గ్రహేణ బ్రవీమి ఓ మిత్యే తత్'

(కఠ. 2_15)

'ఓమ్' అన నీ పదము సంగ్రహముగా పరమ పురుషవాచకము.

తత్ - 'తదైక్షత బహుస్యాం ప్రజాయే యేతి'

తత్ _ పరమాత్మ 'నేను బహు రూపు డనుకావలెను. అందులకై బహుభంగుల బుట్టుదును' అని సంకల్పించెను.

ఏకో నైక స్సవః కః కిమ్ య త్తత్పద మను త్తమమ్॥

అను శ్రీ విష్ణు సహస్రనామములలో 'తత్'అని యొకనామము. 'స్వజ్ఞానభక్తిం భక్తానాం తనో తీతి తదుచ్యతే'తన భక్తులకు జ్ఞానమును భక్తిని విస్తరింప జేయువాడు.

సత్‌- సన్మూలాస్సో మ్యేమాః సర్వాః ప్రజాః
సదాయతనాః సత్ప్రతిష్ఠాః ॥ (ఛాం. 6. 8-6)

ఈ సజీవశరీరము లన్నియును పరమాత్మ నుండి బుట్టుచున్నవి. పరమాత్మ యందాధారపడి యున్నవి. ప్రలయమున పరమాత్మయందే విలీనమగుచున్నవి. శాస్త్రముచే ముఖ్యముగా జెప్పబడి పరమాత్మ వాచకపదములను ఉపాసకులు నిర్దుష్టగా పలుకుటకై చెప్పబడుచున్నవి.

కర్మ లోపమున్నను పరం బ్రహ్మ వాచకములగు ఓమ్‌- తత్‌- సత్‌, అను పదములను ఉపయోగించుట వలన ఆ లోపము తీరి గుణ వంతమగును.

చేయబడుచున్న వేదోక్త పుణ్యకర్మకు మరియొక లౌకిక కర్మచే గాని లౌకిక సంభాషణచేగాని, నిద్రచేగాని, పరాకుచేగాని విఘ్నము కలిగినచో ఆ దోషములను బాపుకొనుటకు పెద్దలు 'ఓం తత్సత్‌' అని వాడుదురు. దానిచే నా దోషములు పరిహరింపబడును. కావుననే గీతా పారాయణచేయువారు అధ్యాయారంభమందును సమాప్తి యందును అంతటను "ఓం తత్‌ సత్‌"అని యుచ్చరించు ఆచారముకలదు.

"ఓం తత్సదితి నిర్దోశో బ్రహ్మణ స్త్రివిధ స్మృతః" అను నీ పూర్వార్థము- ఈ మూడు శబ్దములును సాక్షాత్పరబ్రహ్మకు పేరులు అని చెప్పుటకై ఉద్దేశింపబడలేదు. అది యథార్థమే యైనను అచ్చట దానిని చెప్పుటలో అభిప్రాయము లేదు. అటులైనచో నీయధ్యాయమున దీనికి ముందు దీనికనుగుణమైన ప్రశ్న యుండవలసియుండును. అది కాన్పించదు గదా! ఉత్తరార్థమున 'బ్రాహ్మణా స్తేన వేదాశ్చ యజ్ఞాశ్చ విహితాః' అని చెప్పుట కూడా దీనికి విరుద్ధమగును. (ఆ అన్వయము కుదుర నేరదు). కాబట్టి వేద శబ్దముచే ఉపలక్షణగా వైదిక, యజ్ఞాదిక మే మూడు విధములుగా చెప్పబడుచున్నవని గ్రహించవలెను.

విహితాః- నిర్మించబడినవి.

(76) వేదము నిర్మింపబడుట యెట్లు? 'అనాది నిధనా హ్యేషా వాగుత్సృష్టా స్వయం భువా' అది నిత్యమని గదా ప్రమాణములు తెలుపుచున్నవి. కాబట్టి నిర్మింపబడుట యనగా పూర్వమున్న క్రమముగ ప్రవర్తింపజేయబడుటయే యర్థము. 'యోవై వేదాంశ్చ ప్రహిణోతి తస్మై' బ్రహ్మను సృష్టించి యాతనికి పూర్వవర్ణక్రమము చెడకుండ సృష్టివ్యాపారమును సాగించుటకొఱకు వానిచే బ్రహ్మకుపదేశించెనని వేదమే చెప్పుచున్నదికదా!

24వ శ్లోకము

(77) "సతతం"- అనగా నెల్లప్పుడును- అనుటచే-

'వసన్తే వసన్తే జ్యోతిషా యజేత" అనగా ప్రతి వసంతర్తువు నందును జ్యోతిష్టోమ యాగమును చేయవలెననియు, 'శరది వాజపేయేన యజేత' అనగా శరదృతువులో వాజపేయమును చేయవలెనని యును.

ఆయా క్రియా కాలములు శాస్త్రమున విధింపబడియున్నవి. కాని యే క్రియలైనను సరియే ప్రణవము నుచ్చరించి యాచరింపబడినచో నట్టి కాలనియమము లేకున్నను ఫలప్రదములగునని యీ శబ్దము సూచించుచున్నది.

స్వర్గమునకై యాచరింపబడు కర్మలైనను ఆ ఫలమును గోరక మోక్షమునకై యాచరించినను ప్రణవముతో నన్వయించియే యాచరించవలెను.

(78) యజ్ఞాదులు ఓంకారోచ్చారణ పూర్వకముగానే చేయబడవలెననుట ఆయా కర్మలను విధించు శాస్త్రములచేతనే సిద్ధమగుచున్నవి. ఇట్లు యజ్ఞములు "ఓమ్" అని యుచ్చరించి చేయుటకు ప్రయోజనమేమి యనగా - వేదాంతజ్ఞానము కలవారు పరమాత్మ సర్వాంతర్యామి యని యెఱుంగుదురు గాన యీ కర్మలాతని యారా

ధన రూపములని యనుసంధించునట్లగును. దానిచే నవి బంధహేతు వులుగాక మోక్షహేతువు లగును. ఈ విషయమునే శౌనక మహాముని 'హరిమేవ స్మరేన్నిత్యం। కర్మ పూర్వాపరేషు చ' అనగా వైదిక కర్మ లాచరించుటకు ముందును వెనుకను నిరంతరము (శ్రీ)హరిని తలంచ వలెనని. వేదాంతాధ్యయనము లేనివారైనను ప్రణవోచ్చారణపూర్వ కముగా కర్మల నారంభించినచో సమస్త సన్మంగళములును వారి కా కర్మల మూలమున చేకూరును.

ఇట్లు ప్రణవమునకు సమస్త వైదికములతో నన్వయము సిద్ధిం చినది.

(79) ఈశ్లోకమున వేదవాచక శబ్దములేకున్న వెనుకటి శ్లోక మున 'బ్రాహ్మణాస్తేన వేదాశ్చ' అని యుండుట చేతను-

"ఓం వేదాదౌ స్వరః ప్రోక్తో" అనియు, "బ్రహ్మణః ప్రణవం కుర్యా దాదావన్తే చ సర్వదా స్రవత్యనోఙ్కృతం పూర్వం పరస్తాత్తు విశీర్యతే".

అనగా- ఇచ్చట బ్రహ్మశబ్దమునకు వేదము అర్థము. 'సర్వదా' అనగా వేదము నెప్పు డారంభించినను ఎప్పుడు ముగించినను అని యర్థ మును చెప్పవలెను.

వేదము నెప్పు డుచ్చరించినను ఎప్పుడు ముగించినను దానికి ముందును వెనుకను కూడ "ఓమ్" అని ఉచ్చరించి తీరవలెను.

"స్రవత్యనోఙ్కృతం పూర్వం" అనగా ముం దుచ్చరించనిచో పరమ తాత్పర్యమునకు విషయమగు ప్రధానార్థమును బోధించదు. "పరస్తాత్తు విశీర్యతే" చివర ప్రణవము నుచ్చరించనిచో ముఖ్యమగు నర్థమును బోధించకుండుటయే గాక మిక్కిలి ఉపయోగించని యసంగ తార్థమును బోధించును.

(80) ప్రణవముతో నన్వయము స్వర్గసాధనకర్మలకును, మోక్ష

సాధన కర్మలకును సమానమే యని దాని లక్షణము చెప్పబడెను. మోక్షసాధనమగు కర్మలకు తచ్ఛబ్దాన్వయమును త్రివర్గ సాధన కర్మలకు సచ్ఛబ్దాన్వయమును విశేషించి వానికి లక్షణముగా చెప్పబడుచున్నది. ఈ విషయమును 18 వ అధ్యాయావతారికలో చూడుడు.

(81) తచ్ఛబ్దము బ్రహ్మ నామమని సిద్ధించినగదా! దానిచే 'తత్ప్రాప్తి సాధనముగా'నని లక్షణమును జెప్పవచ్చును. అది యెట్లు సిద్ధించునది అనగా చెప్పుచున్నారు-

సహస్రనామ స్తోత్ర ప్రారంభమున-

'యాని నామాని గౌణాని విఖ్యాతాని మహాత్మనః'

అనియు- అవసానమున-

'నామ్నాం సహస్రం దివ్యానాం'

అనియు నుండుటచే 'యత్తదాది' శబ్దములు సర్వనామములుగా లోకమున ప్రసిద్ధియున్నను విశేషించి సాక్షాత్తుగా పరబ్రహ్మకు పేరగుట ప్రసిద్ధము.

(82) వేదాధ్యయనముతో తచ్ఛబ్దాన్వయము చెప్పబడకున్నను ఉపలక్షణముగా నది సంగ్రహింపబడినది. కాని బ్రాహ్మణ శబ్ద నిర్దిష్టమగు త్రైవర్ణికులతో మోక్షసాధనమగు తచ్ఛబ్దాన్వయము కాన్పించదు. కావున దానిని చూపుచున్నారు. 'త్రైవర్ణికులకును' అను గ్రంథముతో 'మోక్షకాంక్షిభిః క్రియన్తే' అనుటచే పరంపరగా త్రైవర్ణికాన్వయము సూచింపబడినదని భావము.

28వ శ్లోకము

23వ శ్లోకమున-

ఓమ్- తత్- సత్: అను 3 శబ్దములును ప్రత్యేక ప్రత్యేకము గా వేదముతోను - వేదము ననుసంధించి త్రైవర్ణికులతోను - వేదోక్తమగు కర్మలతోను, అన్వయించునని చెప్పబడినది.

24 వ శ్లోకమున - 'ఓమ్' అను ప్రణవము త్రైవర్ణికులు, వేదములు, యజ్ఞములు అను మూడింటితోను అన్వయించు ప్రకారము చెప్పబడినది.

5వ శ్లోకమున - తచ్ఛబ్దము ఆ మూడింటితోను అన్వయించు ప్రకారము చెప్పబడినది.

26వ శ్లోకమున-సచ్ఛబ్దము యొక్క ఉత్పత్తియు దాని ప్రయోగమున్ను చెప్పబడినవి.

27 వ శ్లోకమున- సచ్ఛబ్దము ఆ మూడింటితోను అన్వయించు ప్రకారము చెప్పబడినది.

28 వ శ్లోకమున - ఆ సచ్ఛబ్దము యొక్క ఉత్పత్తియు దాని ప్రయోగము, దానికి ఫలమును చెప్పబడినవి.

(84) గీతార్థ సంగ్రహము

21వ శ్లో॥ అశాస్త్ర మాసురం కృత్స్నం
శాస్త్రీయం గుణతః పృథక్
లక్షణం శాస్త్రసిద్ధస్య
త్రిధా సప్తదశోదితమ్ ॥

తాత్పర్యము :-శాస్త్రమున విధింపబడని కర్మలన్నియును ఆసురములనియు, అందువలన వాని నాచరించుట నిష్ప్రయోజన మనియు, శాస్త్రములో చెప్పబడిన కర్మలే సాత్త్వికములు, రాజసములు, తామసములు అని మూడు విధములనియు, శాస్త్ర ప్రసిద్ధమైన కర్మలు 'ఓమ్ తత్ సత్' అను త్రివిధ లక్షణము కలవనియు పదినేడవ అధ్యాయన చెప్పబడినది.

శ్రీ భగవద్గీతా-అష్టాదశోఽధ్యాయః

మోక్షసన్న్యాసయోగః

—//—

అ వ తా రి క. 1

కడచిన రెండధ్యాయములందు వైదిక మగు యజ్ఞతపోదానాది కర్మమే మోక్షసాధనమును నైహికసుఖసాధనమును అగునుగాని మఱి యొకకర్మ మట్లుకానేరదనియు వైదికమగు కర్మమునకు సామాన్యలక్షణము 'ఓమ్'శబ్ద మైన ప్రణవముతో అన్వయమే యనియు, మోక్షసాధన మగు కర్మమునకు 'తత్' శబ్ద ప్రయోగమువలనను నిహలోక సమృద్ధి సాధనమగు కర్మమునకు 'సత్' శబ్దప్రయోగమువలనను నీరెంటికి భేద మెఱుఁగఁదగినదనియు, యజ్ఞాదికర్మము మోక్షసాధనము కావలయునేని వానిని ఫలాభిసంధిరహితముగ నాచరింపవలయుననియు, అట్టి కర్మమునందుఁ బ్రవృత్తి సత్త్వగుణము వృద్ధిఁబొందుటవలనఁ గలుగుననియు, సత్త్వవృద్ధి సాత్త్వికాహార సేవవలన జనించు ననియుఁ జెప్పఁబడినవి.

ఇప్పు డీయధ్యాయమునందుఁ జెప్పఁబడువిషయము లెవ్వియనిన,

1. మోక్షసాధనములుగా నిరూపింపఁబడిన త్యాగ సన్న్యాసములు రెండును ఒక్కటియే యనియు,

2. త్యాగముయొక్క స్వరూపమును,

3. పురుషుఁడు తా నాచరించు సమస్త కర్మములకును భగవంతుఁ డగు సర్వేశ్వరుఁడే కర్త యని అనుసంధించుటయు,

4. సత్త్వ రజస్తమో గుణములయొక్క కార్యములను వర్ణించుటచేత సత్త్వగుణమే అవశ్యముగా ఉపాదేయమగునని చెప్పుటయు,

5. తమతమ వర్ణ ధర్మమునకుఁ దగినట్లుగాను పరమపురుషారాధన రూపముగాను జేయఁబడు కర్మములే పరమపురుష ప్రాప్తిని గలుగఁజేయు ప్రకారమును,

6. ఈగీతాశాస్త్ర మంతటికిని భక్తియోగమే సారార్థమనియు, ఇవి యన్నియుఁ బ్రతిపాదింపఁబడుచున్నవి.

ఈ యధ్యాయారంభమునం దర్జునుఁడు త్యాగసన్న్యాసములు రెండును నొక్కటియా లేక భిన్నములా యను సంశయమునందు తత్త్వమును నిర్ణయించుటకును, వానిస్వరూప మిట్టిదని నిర్ణయించుటకును ప్రశ్న చేయుచున్నాఁడు.

అర్జున ఉవాచ

శ్లో. సన్న్యాసస్య మహాబాహో తత్త్వ మిచ్ఛామి వేదితుమ్
త్యాగస్యచ హృషీకేశ పృథ క్కేశినిషూదన ॥

టీ. హృషీకేశ=ఇంద్రియ నియామకుఁడును, కేశినిషూదన=కేశి సంహారకుఁడును, మహాబాహో = భుజబలము గలవాఁడును అగు శ్రీకృష్ణా, సన్న్యాసస్య=సన్న్యాసముయొక్కయు, త్యాగస్యచ=త్యాగముయొక్కయును, తత్త్వం=కలరూపును, పృథక్=వేఱువేఱుగా, వేదితుం=తెలిసికొనుటకు, ఇచ్ఛామి=కోరుచున్నాను.

తా. శ్రీకృష్ణా, ఇంద్రియ నియామకా, కేశిసంహారకా, మహాభుజబలకలితా, త్యాగసన్న్యాసములు రెండును *'నకర్మణా నప్రజయా

*'న కర్మణా...అనఘః । పరేణనాకం నిహితం గుహాయాం విరాజతే యద్యతయో విశన్తి ॥౨౧॥ వేదాన్త...సర్వే' ॥౨౨॥ అర్థము—నకర్మణా...యత్ = ఏ అమృతత్వమును, యతయః ప్రాప్నువన్తి=యతులు పొందుచున్నారో, యచ్చ=ఏ యమృతత్వమును, నాకస్య ఉపరి గుహాయాం=భగవల్లోకమునకుమీఁద పరమాకాశమందు, నిహితం=ఉంపఁబడి, రాజతే=ప్రకాశించుచున్నదో, తత్ అమృతత్వం=ఆ యమృతత్వము, న కర్మణా...ధనేన=కర్మప్రజాధనములచేత లభింపదు. (అయినను 'సన్న్యాసస్త్యాగ ఇత్యుక్తః శరణాగతి రిత్యపి' అన్నట్లు భగవచ్చరణారవిందశరణవరణము అనెడి) త్యాగేన=త్యాగముచేతనే, ఏకే=కొందఱు, దానిని ప్రాపించిరని యర్థము. భక్తినిష్ఠులకు సైతము భక్తికంగముగాను ప్రపన్నులకు ప్రధానముగాను ప్రపత్తి కావలసియున్నది. మఱి 'తస్యచ వశీకరణం తచ్ఛరణాగతిరేవ' 'ఏతేషాం

ధనేన త్యాగేనైకే అమృతత్వమానశుః... వేదాన్తవిజ్ఞాన సునిశ్చితార్థాః సన్న్యాసయోగా ద్యతయ శ్శుద్ధసత్త్వాః। తే బ్రహ్మలోకేతు పరాన్త కాలే పరామృ తాత్పరి ముచ్యన్తి సర్వే' (తై. నా. ౧౦-౨౧-౨౨.) ఇత్యాదులందు మోక్షసాధనములుగా విధింపఁబడియున్నవి గదా. ఈ సన్న్యాసమునకును త్యాగమునకును గల యథార్థమైన స్వరూపమును వేఱు వేఱ విశదముగా నేను తెలియఁగోరెదను- అనఁగా, ఈ సన్న్యాస త్యాగశబ్దములు భిన్నార్థముగలవియా ? లేక ఏకార్థముగలవియా ! భిన్నార్థము గలవైనచో వాని స్వరూపమును వేఱు వేఱ ఎఱుఁగఁగోరెదను. అవి యేకమైనను వాని స్వరూపమును దెలుపవలయును అని యభిప్రాయము.

అవ. ఈ సన్న్యాసత్యాగముయొక్క స్వరూప మొక్కటియే యనియు ఆస్వరూప మిట్టిదనియును నిరూపించుటకు మొదట *వాది యొక్క విప్రతిపత్తిని జూపుచు శ్రీభగవాను లిట్లు చెప్పుచున్నారు.

శ్రీ భగవా నువాచ :

శ్లో. కామ్యానాం కర్మణాం న్యాసం సన్న్యాసం కవయోవిదుః
సర్వకర్మ ఫలత్యాగం ప్రాహు స్త్యాగం విచక్షణాః ॥ 2

సంసారివిమోచన భగవత్ప్రప త్తి మన్తరేణ నోపపద్యతే' అని చెప్పఁబడియున్నది. కావున నర్థమిదియె యగును. యత యః=సన్న్యాసులు-యమము మొదలగునవి గలవారనుట, వేదాన్త ... ర్థాః=వేదాంతమువలన పుట్టినజ్ఞానముచేత చక్కఁగా నిశ్చయింపఁబడిన తత్త్వహితపురుషార్థములు గలవారు- తత్త్వాదులను వేదాంతజ్ఞానముచేత చక్కఁగా నిశ్చయించుకొన్నవా రనుట, సన్న్యాసయోగాత్=సన్న్యాస మనెడి ప్రపత్తిచేత, శుద్ధసత్త్వాః=భక్తికి విరోధు లగు పాపములెల్ల నిరసింపఁబడుటచేత నిర్మలమైన అంతఃకరణము గలవారై, ఉపాయము ననుష్ఠించినవారు నై, పరాన్తకాలే= కడపటిదగు దేహవియోగకాలమందు, బ్రహ్మలోకే=భగవల్లోకమందు, పర అమృతాత్=ఉత్కృష్టుఁడైన అసంసారివలన- అనఁగా పరమాత్మునిఁ బొంది, సర్వే పరిముచ్యన్తి=అందఱును బంధమునుండి విడివడుచున్నా రని యర్థము.

* ఒక విషయమునందు వాదికి సందేహముకలుగుటకుఁ గారణము వానికి దాని యందుఁగల విప్రతిపత్తి (తప్పుగా గ్రహించుట- అనఁగా ఒకటికొకటి విరుద్ధములయిన

టీ. (కేచన) కవయః=(కొందఱు) విద్వాంసులు, కామ్యానాం=ఫలమునుగోరి చేయఁబడు, కర్మణాం=అశ్వమేధాది కర్మములయొక్క, న్యాసం=(స్వరూపముతో)త్యజించుటను,సన్న్యాసం-సన్న్యాసమని,విదుః=తెలియుదురు, (కేచిత్) విచక్షణాః=మఱికొందఱు విద్వాంసులు, సర్వకర్మఫలత్యాగం=(నిత్యనైమిత్తిక కామ్యాది) సమస్తకర్మములయొక్క ఫలములను విడిచిపెట్టుటయె, త్యాగం=త్యాగశబ్దార్థముగా,ప్రాహుః=చెప్పుదురు.

4

తా. *కొందఱు విద్వాంసులు అశ్వమేధాది కామ్యకర్మములను స్వరూపముతోనే త్యజించుట సన్న్యాసశబ్దార్థమని తెలియుదురు. మఱి కొందఱు విద్వాంసులు నిత్యనైమిత్తికకామ్యము లగు సమస్తకర్మముల ననుష్ఠించుచు వానిఫలమును మాత్రము త్యజించుటయె మోక్షశాస్త్రములందు త్యాగశబ్దార్థమని పలుకుదురు. శాస్త్రములు త్యజింపుమని చెప్పుట దేనిని- కామ్యకర్మముల స్వరూపమునా? లేక సర్వకర్మముల ఫలమునా ? అని యిచట వివాదము. ఈ వివాదమునే భగవంతుఁడు తెలుపుచు మొదటిదానిని విడుచుటయందు సన్న్యాస శబ్దమును రెండవదానిని విడుచుటయందు త్యాగశబ్దమును ప్రయోగించిరి. ఇట్లు రెండు శబ్దములును "విడుచుట" యనునర్థముననే భగవంతుఁడు ప్రయోగించుటచే రెండును ఏకార్థములుగానే యతఁ డంగీకరించియుండవలయునని తెలియుచున్నది. (మరియు నీరెండు శబ్దములను గురించి తన నిర్ణయము చెప్పునప్పుడు ఈరెండును వేఱు వేఱైనయెడల వేఱువేఱు శబ్దములను ప్రయోగించి యుండునుగదా. అట్లుకాక) "నిశ్చయం శృణు మే తత్ర

యభిప్రాయములను గలిగియుండుట) యగును. కనుక ఆ విప్రతిపత్తిని ముందు తెలిపి సందేహమును తొలగించి పిదప న్యాయమును గొని యావిషయమును నిర్ణయంపవలయును. ఇందులకై ముందు వాదవిప్రతిపత్తిని దెలుపుచున్నా రని తెలియునది.

* ఇందు కొందఱు స్వరూపత్యాగము చెప్పుటచేతను కొందఱు ఫలత్యాగము చెప్పుటచేతను విప్రతిపత్తి తెలియునది.

త్యాగే భరతసత్తమ" (గీ.౧౮-౪.) అని నిర్ణయము చెప్పుచో రెంటి కిని త్యాగశబ్ద మొక్కటియె ప్రయోగించిరి. (కనుక రెండును నొక్క టియే కావలయును.) మఱియు "నియతస్యతు సన్న్యాసః కర్మణో నోప పద్యతే। మోహాత్తస్య పరిత్యాగః తామసః పరికీర్తితః" (గీ. ౧౮-౭) "అనిష్టమిష్టం మిశ్రంచ త్రివిధం కర్మణఃఫలమ్। భవత్యత్యాగినాం ప్రేత్య నతు సన్న్యాసినాం క్వచిత్" (గీ.౧౮-౧౨) (అనుచో 'కర్మణః సన్న్యాసః - తస్యపరిత్యాగః') అని రెంటిని పరస్పరము పర్యాయము లనుట తెలిపిరి. ('అత్యాగినాం భవతి' 'త్యజింపనివారికి కలుగును' అని చెప్పి దీనికి వ్యతిరేకముగా 'త్యాగినాం నభవతి' 'త్యజించువారికిఁ గలు గదు' అని చెప్పఁదగుచో 'త్యాగినామ్' అనుటకు పర్యాయముగా సన్న్యాసినామ్' అని ప్రయోగించిరి) కనుక ఈరెండును ఏకార్థములుగా భగవంతుఁ డంగీకరించినట్లు నిశ్చయ మగుచున్నది.

శ్లో॥ త్యాజ్యం దోషవ దిత్యేకే కర్మ ప్రాహు ర్మనీషిణః।
యజ్ఞదానతపఃకర్మ న త్యాజ్య మితి చాపరే॥ 3

టీ. ఏకే మనీషిణః=కొందఱు బుద్ధిమంతులు, దోషవత్=రాగా దిదోషములవలె (లేక) రాగహింసాదిదోషయుక్తమై బంధమును గలు గఁజేయున దగుటచే, కర్మ = యజ్ఞాదిసమస్త వైదిక కర్మము, త్యాజ్య మితి=విడువఁదగినదనియు, అపరేచ = మఱికొందఱు పండితులు, యజ్ఞ దానతపఃకర్మ=యజ్ఞము దానము తపస్సు అనెడి కర్మము, నత్యాజ్య మితి=విడువఁదగనిదనియు, ప్రాహుః=చెప్పుచున్నారు.

తా॥ కపిలసిద్ధాంతమువారును వారిమతము ననుసరించు మఱి కొందఱు వైదికులును యజ్ఞాది సమస్త కర్మములు రాగాది దోష యుక్తములై బంధహేతువు లగుటవలన ముముక్షువులచే త్యజింపఁదగిన వని చెప్పుదురు. *మఱికొందఱు పండితులు యజ్ఞాదికము లగు కర్మ

*ఇందు కొందఱు దోషయుక్తమనియుఁ గొందఱు అట్లు కాదనియు జెప్పు టచే విప్రతిపత్తి తెలియుచున్నది.

ములు త్యాజ్యములు కావని పలుకుదురు. 5.

శ్లో. నిశ్చయం శృణు మే తత్ర త్యాగే భరతసత్తమ
త్యాగో హి పురుషవ్యాఘ్ర త్రివిధ స్సంప్రకీర్తితః॥ 4

టీ. భరతసత్తమ = భరతశ్రేష్ఠుఁడా, తత్ర = పూర్వోక్తరీతిగా సందిగ్ధమైన, త్యాగే = త్యాగవిషయమునందు, మే-మత్తః=నావలన, నిశ్చయం=నిర్ణయమును, శృణు = వినుము, పురుషవ్యాఘ్ర= పురుష శ్రేష్ఠుఁడా, త్యాగః=త్యాగము, త్రివిధః = (ఫల త్యాగమనియు కర్మ త్యాగమనియు కర్తృత్వత్యాగమనియు) మూఁడు విధములు గలదిగా, సంప్రకీర్తితః హి=చెప్పఁబడి యున్నదిగదా.

తా. భరతసత్తమా, వాదులచే పరస్పర విరుద్ధాభిప్రాయములతో గ్రహింపఁబడు త్యాగవిషయమునందుఁ గల నిశ్చయమును నావలన వినుము. అర్జునా, *ఆత్యాగము, వైదికములగు కర్మములు అనుష్ఠింపఁబడుచుండఁగానే ఆకర్మములయొక్క ఫలత్యాగమనియు కర్మత్యాగమనియు కర్తృత్వత్యాగమనియు మూఁడువిధములై యుండునని 'మయిసర్వాణికర్మాణి సన్న్యస్యాధ్యాత్మ చేతసా। నిరాశీ ర్నిర్మమో భూత్వా యుధ్యస్వ విగతజ్వరః' అని చెప్పఁబడియున్నది. "కర్మముల 6
వలనఁ గలిగెడి స్వర్గాదిఫలములు నాకుఁ గావు"అని ఫలత్యాగము. "నాయొక్క ఫలమునకు సాధనముగా నా దైనయీకర్మము" అని కర్మము

*కర్మత్యాగముచే సమస్తకర్మములు భగవదాజ్ఞారూపము లగుటచే భగవత్ప్రీతి కొఱకు నాచరింపవలసినవని ముముక్షువు తలంపవలయునని భావము. కర్తృత్వత్యాగ మనఁగా తనకర్తృత్వము భగవదధీన మనియు సమస్త కర్మములు భగవంతుని యనుమతిచే చేయఁబడుచున్న వనియు అనుసంధానము చేయుటచేత తాను కర్తకాదని తలఁచుట ఇదియె 'మయి...విగతజ్వరః' అని పూర్వమే చెప్పఁబడియున్నది- 'మయి సర్వాణి కర్మాణి సన్న్యస్య' అనుటచే కర్తృత్వత్యాగమును, 'నిరాశీః' అనుటచే ఫలత్యాగమును, 'నిర్మమః' అనుటచే మమతాత్యాగరూప మైన కర్మత్యాగమును జెప్పఁ బడిన వని తెలియునది.

లందు మమతను బరిత్యజించుట కర్మత్యాగము. సర్వేశ్వరుఁడే కర్త యని అనుసంధించుటచేత తనకర్తృత్వమును త్యజించుట కర్తృత్వ త్యాగము.

శ్లో॥ యజ్ఞదాన తపఃకర్మ న త్యాజ్యం కార్యమేవ తత్ 4½

టీ. యజ్ఞదాన తపఃకర్మ = యజ్ఞదానతపోరూపమైన కర్మము, నత్యాజ్యం=విడువఁదగినదికాదు, తత్=అది, కార్యమేవ=చేయఁదగినదే.

తా॥ *యజ్ఞము దానము తపస్సు మొదలగు వైదికకర్మము ముముక్షువులకు ఒకానొకప్పుడును విడువఁదగదు. వానిని ప్రాణము పోవు వఱకు ప్రతిదినమును జేయనేవలయును.

అవ. ఏల యన.

శ్లో॥ యజ్ఞో దాన తపశ్చైవ పావనాని మనీషిణామ్ ॥ 3

టీ. మనీషిణాం = మననశీలురకు-(మనన మనఁగా ఉపాసనము గనుక) యావజ్జీవము ఉపాసనముచేయుచుండు ముముక్షువుల కనుట, యజ్ఞః=యజ్ఞము, దానం=దానము, తపశ్చైవ=తపస్సును, అనునవి, పావనాని=పవిత్రమైనవి-వారియుపాసన నివృత్తికి విరోధియైన ప్రాచీన కర్మమును వినాశనము చేయునవనుట.

తా॥ †యావజ్జీవ ముపాసనము చేయుచుండు ముముక్షువులకు, యజ్ఞదానతపస్సులు మొదలయిన వర్ణాశ్రమసంబంధి కర్మములు పవిత్రమైనవి- అనఁగా, వారికి ఉపాసనకలుగుటకు విరోధియైన పూర్వకర్మములను నశింపఁజేయునవని యర్థము.

---

* ఇది స్వరూపత్యాగపక్షమునకు ఖండనము.

† ఇది 'త్యాజ్యం దోషవత్' అనుటకు ఖండనము.

శ్లో. ఏతా న్యపితు కర్మాణి సఙ్గం త్యక్త్వా ఫలానిచ
కర్తవ్యానీతి మే పార్థ నిశ్చితం మత ముత్తమమ్॥ 6

టీ. హేపార్థ = ఓయర్జునా, ఏతాని = పూర్వోక్తము లయిన, కర్మాణి అపి=కర్మములుగూడ, సఙ్గం=మమతను, ఫలానిచ=ఫలములను, త్యక్త్వా=విడిచి, కర్తవ్యాని ఇతి=చేయఁదగినవని, మే=నాయొక్క, నిశ్చితం=నిశ్చయింపఁబడినదియు, ఉత్తమం=ఉత్కృష్ట మైనదియు నగు, మతం=అభిప్రాయము.

తా. ఉపాసనశీలు రైనవారికి యజ్ఞదానతపఃప్రభృతులు పావనము లగుటంజేసి, ముముక్షువైనవాఁడు ఉపాసనమువలెనే యీయజ్ఞాదికర్మములుగూడ మదారాధన రూపములుగాఁగైకొని, కర్మమునందలి మమతను ఫలమును విడిచి, ప్రాణములు పోవువఱకు ప్రతిదినమును ఉపాసన మొడఁగూడుటకుఁగాను వానిని ఆచరింపవలయును. ఇది నిశ్చయమైన నాయుత్తమాభిప్రాయము.

శ్లో. నియతస్య తు సన్న్యాసః కర్మణో నోపపద్యతే
మోహా త్తస్య పరిత్యాగ స్తామసః పరికీర్తితః ॥ 7

టీ. నియతస్య=నిత్యనైమిత్తిక రూపమైన, కర్మణః=మహాయజ్ఞాదికర్మముయొక్క, సన్న్యాసః=పరిత్యాగము, న ఉపపద్యతే=యుక్తము కాదు, మోహాత్ =(అవి బంధకములనెడి)అజ్ఞానమువలన, తస్య=ఆనిత్యకర్మముయొక్క, పరిత్యాగః=విడుచుట, తామసః=తమోమూల మని-తమః కార్యమైన అజ్ఞానము మూలముగాఁ గలదె యని, పరికీర్తితః = చెప్పఁబడెను.

తా. నిత్యనైమిత్తికరూపమైన మహాయజ్ఞాదికర్మములను త్యజించుట యొప్పదు. ఏలన, వానిని త్యజించినచో 'శరీర యాత్రాపిచ తే నప్రసిద్ధ్యే దకర్మణః" (గీ. 3-౮) అన్నట్లు శరీర యాత్రయే సిద్ధింపదు.

మఱియును శరీరయాత్ర యజ్ఞశిష్టాశనముచే జరుపఁబడునేని సమ్యగ్ జ్ఞానము కలిగించుచున్నదిగదా. లేనియెడల 'తేత్వఘం భుఞ్జతే పాపాః' (గీ. 3-13) అన్నట్లు, యజ్ఞశిష్టము చేయని పాపమునే యశనముసేయువారు (అనుభవించువారు) అగుదురు. ఇట్టిపాపాశనముచే మనస్సునకు ఆప్యాయనము కలిగించినయెడల దానియందు విపరీతజ్ఞానము కలుగును. (ఆహారము శరీరమునకేకాని, మనస్సునకు ఆప్యాయన మగుట గలదా

13

యనఁదగదు.) *'అన్నమయంహి సౌమ్యమనః (ఛా. 6-5-4) అను శ్రుతి అన్నముచేత మనస్సు ఆప్యాయిత మగునని తెలిపెడిని. ఇంతే కాక 'ఆహారశుద్ధౌ సత్త్వశుద్ధిస్సత్త్వశుద్ధౌ ధ్రువాస్మృతిః' 'స్మృతిలమ్భే సర్వగ్రన్థీనాంవిప్రమోక్షః' (ఛా.7-26-2) ('భిద్యతే హృదయగ్రన్థిః... తస్మిన్దృష్టే పరావరే') ఇత్యాదులందు ఆహారశుద్ధివలన ('తస్మిన్ దృష్టే' అనఁబడు) బ్రహ్మసాక్షాత్కారరూపజ్ఞానము గలుగునని తెలియుచున్నది. (యజ్ఞశిష్టమైననే యాహారము శుద్ధమై బ్రహ్మజ్ఞానమునకు సాధన మగును) కావున మహాయజ్ఞాదినిత్యనైమిత్తిక కర్మము బ్రహ్మజ్ఞానము లభించుటకొఱకు ప్రాణముపోవువఱకు అనుష్ఠింపవలయునేకాని త్యజించుట యొప్పదు. ఇట్లు జ్ఞానోత్పాదకము లయిన యాకర్మములను, బంధకము లనెడి అజ్ఞానము వలన పరిత్యజించుట తామస మని చెప్పఁబడినది. తామస మనఁగా తమస్సు మూలముగాఁగలది. తమః కార్యమైన అజ్ఞానమువలనఁ గలుగునదిగాన ఈత్యాగము తమోమూలమైనదిగాఁ జెప్పఁబడెను. తమస్సు అజ్ఞానమునకు మూలమగుట 'ప్రమా

* 'అన్నమయంహి సౌమ్యమనః, ఆపోమయః ప్రాణః, తేజోమయీ వాక్' అని శ్రుతి. మనస్సును ప్రాణమును వాక్కును వరుసగా అన్నము యొక్కయు జలము యొక్కయు తేజస్సుయొక్కయు సూక్ష్మాంశములచేత ఆప్యాయితము లగుచున్నవి. కాఁబట్టి మనస్సు అన్నమయము; ప్రాణము జలమయము, వాక్కు తేజోమయ మని యర్థము.

దమోహశ్చ తమసో భవతోఽజ్ఞానమేవచ' అని యిట జెప్పఁబడినదిగదా. అజ్ఞాన మనఁగా జ్ఞానవిరోధి యైనవిపరీతజ్ఞాన మగును. అట్లే 'అధర్మం ధర్మమితి యా మన్యతే తమసావృతా । సర్వార్థాన్ విపరీతాంశ్చ బుద్ధి స్సా పార్థ తామసీ' అని తమస్సుచే విపరీతజ్ఞానము గలుగుట మీఁదఁ జెప్పఁబడును. కనుక నిత్యనైమిత్తికాదికర్మముల త్యాగమునకుమూలము విపరీతజ్ఞానమే యని యర్థము.

శ్లో. దుఃఖమిత్యేవ యత్కర్మ కాయక్లేశభయా త్త్యజేత్
స కృత్వా రాజసం త్యాగం నైవ త్యాగఫలం లభేత్ ॥ 8

టీ. (యః=ఎవఁడు), దుఃఖమితి ఏవ=దుఃఖాత్మకమగు ద్రవ్యార్జనముచేతనే సాధింపఁదగిన దనియు, కాయక్లేశభయాత్=ఆయాసరూపమై శరీరమును గష్టపెట్టున దగుటచేత మనస్సునకు దీనత్వము గలిగించుననుభీతిచేతను, యత్ కర్మ=ఏవర్ణాశ్రమకర్మమును, త్యజేత్= విడుచునో, సః=వాఁడు, రాజసం=రజోమూలమైన, త్యాగం=త్యాగమును, కృత్వా=చేసి, త్యాగఫలం=సాత్త్వికత్యాగమువలని (అనఁగా ఇది కలరూపైన శాస్త్రార్థము కాదు అనెడి సాత్త్వికజ్ఞానము యొక్క యుత్పత్తిరూపమైన) ఫలమును, నైవ లభేత్=పొందనేలేఁడు.

తా. కర్మము పరంపరగా మోక్షమునకు సాధనమైనను, అది దుఃఖాత్మక మగు ద్రవ్యార్జనాదులచే సాధింపఁదగినదియు మిక్కిలి యాయాసముచే శరీరమును గష్టపెట్టునదియు నగుటచే మనస్సునకు దీనత్వము కలిగించునని భయపడినవాఁడై, ఎవఁడు యోగనిష్పత్తికొఱకు జ్ఞానాభ్యాసమునే పూనవలయునని తలఁచి మహాయజ్ఞాద్యాశ్రమ కర్మములను పరిత్యజించునో వాఁడు రజోమూలమైన త్యాగముచేసినవాఁడై, ఇట్లు చేయుట యథావస్థితశాస్త్రార్థముకాదు అనెడి జ్ఞానము గలుగని వాఁ డగును. కనుక అట్టిజ్ఞానోత్పత్తి అనెడు త్యాగఫలము వానికి లభిం

పదు. *'అయథావత్ప్రజానాతి బుద్ధి స్సా పార్థ రాజసీ' (గీ.౧౮-౩౧)
15
అని మీఁదఁ జెప్పబడెడినిగదా. కర్మము దృష్టద్వారమున మనస్సునకు ప్రసాదము కలిగింపదు; అదృష్టమగు భగవత్ప్రసాద ద్వారముననే కలిగించునుగదా.

శ్లో॥ కార్యమిత్యేవ యత్కర్మ నియతం క్రియతేఽర్జున
సఙ్గం త్యక్త్వా ఫలంచైవ సత్యాగ స్సాత్త్వికో మతః ॥ 9

టీ. హేఅర్జున=ఓయర్జునా, నియతం=నిత్యనైమిత్తికరూపమైన, యత్ కర్మ=ఏవర్ణాశ్రమకర్మము, కార్యమిత్యేవ=స్వయంప్రయోజనముగానే చేయఁదగిన దని, సఙ్గం=మమతను, ఫలంచ ఏవ=ఫలమునును, త్యక్త్వా=విడిచి, క్రియతే=చేయఁబడుచున్నదో, సః త్యాగః=అట్టి పరిత్యాగము, సాత్త్వికః=సత్త్వగుణమూల మైన దని, మతః=తలఁపఁబడినది.

తా. అర్జునా, నిత్యనైమిత్తికములగు మహాయజ్ఞాదివర్ణాశ్రమవిహితకర్మములు మదారాధనరూపము లగుటం జేసి స్వయంప్రయోజనముగా అవశ్యకర్తవ్యము లని తలఁచి వానియందు మమతను ఫలేచ్ఛను బరిత్యజించి యాచరించుట, సాత్త్వికత్యాగ మనఁబడుచున్నది.

* 'అయథావత్ప్రజానాతి బుద్ధి స్సా పార్థ రాజసి' అని మీఁదఁ జెప్పఁబడినట్లు రాజసబుద్ధికి యథావస్థితజ్ఞానము (అనఁగాఁ గలరూపు నెఱుఁగుట) కలుగదు. సాత్త్విక త్యాగమునకే యథావస్థితజ్ఞానము ఫలము. ఆ ఫలమే యిచట లేదనఁబడెను. కాఁబట్టి 'త్యాగఫలమ్' అనుటకు 'మహాయజ్ఞాద్యాశ్రమకర్మములను దుఃఖాదులుగాఁ దలఁచి విడుచుట యథావస్థితమైన శాస్త్రార్థము కాదు' అను సాత్త్విక జ్ఞానముయొక్క యుత్పత్తియె యర్థముగాఁ జెప్పఁబడెను. కర్మములు దుఃఖాత్మకము లగుటచే మనస్సునకు అవసాదము కలిగించునేకాని ప్రసాదము కలిగింపవు- అని చెప్పరాదు. కర్మములు మనకంటికిఁ దోఁచుమార్గములచే మనస్సునకు ప్రసాదము కలిగింపదు. వానిని భగవదారాధనములుగాఁ జేసితి మేని భగవంతుఁడు ప్రసన్నుఁడై తానే వానివలన ప్రసాదము కలుగఁజేయునని తెలియునది.

ఇచట త్యాగము సాత్త్వికమైన దనఁగా సత్త్వమూలమైనది-యథావస్థితశాస్త్రార్థజ్ఞానము మూలముగాఁ గలది యనిభావము. 'సత్త్వాత్సంజ్ఞాయతే జ్ఞానమ్' (గీ.౧౪-౧౭) అని చెప్పియుండుటంబట్టియు, 'ప్రవృత్తిం చ నివృత్తిం చ కార్యాకార్యే భయాభయే। బన్ధం మోక్షంచ యా వేత్తి బుద్ధి స్సా పార్థ సాత్త్వికీ' (గీ. ౧౮-30) అని మీఁదఁ జెప్పఁబడు టంబట్టియు, సత్త్వము యథావస్థిత మైన వస్తుజ్ఞానము గలిగించున దని చెప్పఁబడెను.

శ్లో. నద్వేష్ట్యకుశలం కర్మ కుశలే నానుషజ్యతే
త్యాగీ సత్త్వసమావిష్టో మేధావీ ఛిన్నసంశయః॥ 10

టీ. సత్త్వసమావిష్టః= సత్త్వగుణముచేత వ్యాపింపఁబడిన వాఁడును, మేధావీ = యథావస్థితతత్త్వజ్ఞానము గల వాఁడును, (కనుకనె). ఛిన్నసంశయః= ఛేదింపఁబడినసంశయము గలవాఁడును అగు, త్యాగీ= సంగమునుఫలమును కర్తృత్వమును విడిచినపురుషుఁడు,అకుశలంకర్మ = అనిష్టఫలముగల పాపకర్మమును, నద్వేష్టి = ద్వేషింపఁడు, కుశలే=ఇష్ట ఫలము గల శుభకర్మమందు, నానుషజ్యతే=ఆసక్తుఁడు కాఁడు.

తా. ఇట్లు సత్త్వగుణసంపన్నుఁడై దానివలన యథావస్థితతత్త్వ జ్ఞానము గలవాఁడై కనుకనే సమస్తసంశయములు ద్రుంచి, కర్మముల యందు సంగఫలకర్తృత్వములను పరిత్యజించిన పురుషుఁడు అకుశలము లగు కర్మములను ద్వేషింపఁడు. కుశలము లగు కర్మములయం దాశక్తుఁడుగాఁడు. అకుశలకర్మము అనిష్టఫలము గలది. కుశలమైనకర్మము ఇష్టరూపములగు స్వర్గపుత్త్రపశ్వన్నాదిఫలములు గలది. సమస్తకర్మము లందు మమత లేకుండుటచేతను, బ్రహ్మముతప్ప తక్కినఫలములను విడుచుటచేతను, కర్మములకర్తృత్వమును విడుచుటచేతను, ఆకర్మముల నాచరించునపుడు వానియందుఁ బ్రీతిద్వేషములఁ జేయఁడు. *'నావిరతో

* 'నావిరతః' అనుశ్లోకముచే పరమాత్మోపాసనమునకు అంగములుగాఁ గొన్ని

దుశ్చరితా న్నాశాన్తో నాసమాహితః। నాశా న్తమానసోవాపిప్రజ్ఞానే నైవ మాప్నుయాత్' (కఠో.౧-౨-౨౪) అని దుశ్చరితములను విరమింప కుండుట జ్ఞానోత్పత్తికి విరోధి యగు నని శ్రుతి చెప్పుటవలన, అనిష్ట ఫలమగు పాపకర్మము ఇచట ప్రామాదికమైనదని యభిప్రాయము. ఇట్లు కర్మములందుఁ బ్రీతిద్వేషములు లేకుండుటను మాత్రము చెప్పు టచే వానినిగుఱించి శాస్త్రములు చెప్పుత్యాగము కర్తృత్వసంగఫల ములత్యాగమే కాని స్వరూపత్యాగము కాదని తెలియునది.

అవ. దానినే చెప్పుచున్నారు.

శ్లో. నహి దేహభృతా శక్యం త్యక్తుం కర్మాణ్యశేషతః
యస్తు కర్మఫలత్యాగీ స త్యాగీ త్యభిధీయతే ॥ 11

టీ. దేహభృతా=శరీరము ధరించియుండువానిచేత, కర్మాణి= కర్మములను, అశేషతః=నిశ్శేషముగా- సంపూర్ణముగా, త్యక్తుం=విడు చుటకు, శక్యం నహి=సాధ్యముకాదుగదా, యస్తు=ఎవ్వఁడైతే, కర్మ ఫలత్యాగీ = కర్మములఫలమును విడుచువాఁడో, సః=వాఁడు, త్యాగీ ఇతి=త్యాగి యని, అభిధీయతే=చెప్పఁబడుచున్నాఁడు.

ధర్మములను ఉపదేశించుచున్నారు. అవిరతః దుశ్చరితాత్ = అకృత్యములను చేయుట వలననుండి నివర్తింపనివాఁడును, అశాంతః=బాహ్యేంద్రియములు శాంతములుగానివాఁ డును, అసమాహితః=చిత్తము నానావిధవ్యాపారములకు లోనైయుండుటచే మనస్సు వ్యవధానము లేనివాఁడును, అశాంతమానసోవాపి = నిగ్రహింపఁబడిని మనస్సు గల వాఁడును, ఏనం = ఈపరమాత్మను, ప్రజ్ఞానేన = జ్ఞానముచేత- ఉపాసనముచేత, న ఆప్ను యాత్ = పొందఁడు-కనుక దుశ్చరితమునుండి విరమించుట మొదలయినవి పరమాత్మో పాసనమునకు అంగములుగా విధింపఁబడినవి దుష్కార్యములు విరమింపకుండినయెడల జ్ఞానోత్పత్తి కవి విరోధము లగును. కనుక సాత్త్వికునికి 'నద్వేష్ట్యకుశలం కర్మః' అని అనిష్టఫలములైన పాపకర్మములందు ద్వేషము లేకుండినయెడల వానికిఁ జెప్పఁబడిన యథావస్థితవస్తుజ్ఞానము కలుగనేరదు. కనుక వారి కట్టికర్మములందు ద్వేషము లే దనుట యెట్లు? అన్నచో, అవి బుద్ధిపూర్వకముగాఁ జేయఁబడిన కర్మములు కాక ప్రమాద వశమునఁ జేయఁబడినకర్మములుగా నిచట గ్రహించునది. అప్పుడు వానికిఁ గలుగు జ్ఞానమునకు విరోధము లేదని గ్రాహ్యము.

తా. దేహము దాల్చియున్నప్పుడు కర్మములు నిశ్శేషముగఁ జేయకుండుట శక్యము కాదు. ఏలన, దేహధారణము కొఱకు అశన పానాదులుగాని వానిని సంబంధించిన కర్మములుగాని విడువ శక్యము కాదు. మఱియు వానికొఱకు మహాయజ్ఞాదుల ననుష్ఠించుటయు విడువ నలవికాదు. అట్టి మహాయజ్ఞాది కర్మములందు ఫలము నెవఁడు త్యజించు చున్నాఁడో వాఁడే 'త్యాగేనైకే అమృతత్వమానశుః' (మను.) ఇత్యాది శాస్త్రములందు త్యాగి యని చెప్పఁబడుచున్నాఁడు. 'త్రివిధ స్సంప్ర కీర్తితః' అని త్యాగము మూఁడువిధము లైనదిగా మొదటఁ జెప్పఁబడు టచే నిచట ఫలశబ్దము ఫలకర్తృత్వకర్మసంగములు మూఁటికిని బ్రద ర్శక మని తెలియునది.

అవ. అగ్నిహోత్రదర్శ పూర్ణమాస జ్యోతిష్టోమాది కర్మము లును మహాయజ్ఞాదులును స్వర్గాదిఫలములతోఁ గూడినవి శాస్త్రములు విధించుచున్నవి. నిత్యనైమిత్తిక కర్మములుగూడ 'ప్రాజాపత్యం గృహ స్థానామ్' (మను.) ఇత్యాదులగు ఫలములతోఁ గూడినవిగానే విధింపఁబడి యున్నవి. విత్తునాటుట మొదలగు కర్మములను ఫలమును గోరకయే చేసి

16

నను అవి ఫలమును తప్పక యిచ్చునట్లు, కర్మములు ఫలమునుసాధించు స్వభావము గలవిగా తెలియఁబడుచున్నవి గాన వాని ననుష్ఠించు నపుడు ఫలము నుద్దేశింపకపోయినను వానివలన నిష్టఫలమో అనిష్టఫలమో కలు గకమానదు. కర్మము మోక్షమునకు విరోధియైన ఫలముగలది. కనుక మోక్షార్థియైన వానికి నట్టికర్మము ననుష్ఠింపఁదగదే యనఁగాఁ జెప్పు చున్నారు.

శ్లో. అనిష్ట మిష్టం మిశ్రంచ త్రివిధం కర్మణః ఫలమ్
భవ త్యత్యాగినాం ప్రేత్య నతు సన్న్యాసినాం క్వచిత్ ॥ 12

టీ. కర్మణః=కర్మమునకు,అనిష్టం=దుఃఖకరమైననరకాదికమును,

ఇష్టం=సుఖకరమైన స్వర్గాదికమును, మిశ్రంచ=సుఖదుఃఖ మిశ్రమైన పుత్రపశ్వాదికమును నగు, త్రివిధం = మూఁడువిధములైన, ఫలం = ఫలము, ప్రేత్య=కర్మము లాచరించిన తరువాత, అత్యాసినాం=ఫలసంగ కర్తృత్వములను విడువనివారికి, భవతి=కలుగుచున్నది. సన్న్యాసినాం= కర్తృత్వాదులను పరిత్యాగము చేసినవారికి, క్వచిత్ అపి=ఒకానొక ప్పుడు, న (భవతి)=కలుగదు.

17

తా. దుఃఖకరమైన నరకాదిఫల మగుటచే అనిష్ట మనియు, సుఖ

18

కరమైన స్వర్గాదిఫలమగుటచే ఇష్టమనియు, దుఃఖమిశ్రమైన పుత్రపశ్వ న్నాదిఫల మగుటచే మిశ్రమనియు, కర్మఫలములు మూఁడువిధములై యుండును. కర్మము లాచరించి యందలి కర్తృత్వ మమతాఫలముఃx ద్యాగము సేయకుండు వారికి (అనఁగా వానిఫలాదుల నపేక్షించువారికి) *కర్మము లాచరించిన తర్వాత నాయాఫలములు కలుగుచుండును. ఫల కర్తృత్వాదిత్యాగము చేయువారికి మోక్షవిరోధియగు ఫలమెప్పుడును గలుగదు. (అనఁగా వారు కృతార్థులగుదురని తెలియునది.) అగ్ని హోత్రమహాయజ్ఞాదులు నిత్యకర్మములే యైనను జీవనాధికారమందును

---

*ఇచట 'ప్రేత్య' అనుటకు 'మరణించినపిదప' యని యర్థము తగదు- ఏలనఁగా సంతానము వర్షము మొదలైన ఫలములు జీవించియున్నప్పుడు కలుగుటకలదు గాన 'కర్మము లాచరించినతరువాతికాలమున' యని యర్థము సేయఁబడినది. అగ్నిహోత్ర మహాయజ్ఞాదులు వర్ణాధికారికి ఆయావర్ణము నందుఁ బుట్టుటవలనను కామాధికారికి ఆయాకామములను గోరి చేయుట వలనను నిత్యకర్మములే యగును. మోక్షాధికారికిని అవి నిత్యకర్మములే యగును. అయినను అవి మొదటి రెండధికారములందు ఫలము నిచ్చునటులె మోక్షాధికారమునందును ఫలము నియ్యకుండునా యన్నచో, మోక్షాధికా రమునందు వినియోగపృథక్త్వము చేత మోక్షవిరుద్ధమైన ఫలము నిచ్చుట పరిహృతమగు నని తెలియునది. వినియోగపృథక్త్వ మనఁగా వేఱువిధముగా వినియోగింపఁబడుట, ఇది వినియోగింపఁజేయు విధివాక్యములు వేఱగుటచే ఈ వినియోగముకూడ వేఱగు చున్నదని తెలియవలయును.

కామాధికారమునందును వలెనే మోక్షాధికారమందును వినియోగ
19
పృథక్త్వమువలన (విరుద్ధఫలము) పరిహరింపఁబడుచున్నది. వానికి మోక్షమందు వినియోగము 'తమేతం వేదానువచనేన బ్రాహ్మణా వివిదిషన్తి యజ్ఞేనదానేన తపసాఽనాశకేన' (బృ. ౬-౪-౨౨) ఇత్యాదులచేఁ దెలియునది. ఇట్లు కర్మములుచేయుచున్నపుడే వానియందలి కర్తృత్వాది పరిత్యాగమే శాస్త్రసిద్ధమైన సన్న్యాసము. ఇదియె త్యాగమని చెప్పఁబడినది. (కనుక రెండుశబ్దములును సమానార్థకములే యగు నని తెలియునది.)

అవ. ఇప్పు డంతర్యామియు పురుషోత్తముఁడును అగు భగవంతుఁడే కర్త యని అనుసంధించుటవలన తాను కర్త గా దని అనుసంధించు ప్రకారమును జెప్పుచున్నారు. ఈ యకర్తృత్వానుసంధానము వలననే (అనఁగా కర్తృత్వత్యాగమువలన) ఫలకర్మములందు మమతా పరిత్యాగమును గలుగును. కాఁబట్టి 'పరమపురుషుఁడు తనదైన జీవాత్మను గొనియు, తనవియైన కరణకళేబరప్రాణములను గొనియు, తన లీలకొఱకు కర్మముల నారంభించుచున్నాఁడుగదా. కనుక జీవాత్మకుఁ గలుగు ఆఁకలి నివర్తించుట మొదలైన ఫలములును వానికి సాధనములైన కర్మములును పరమపురుషునివే యగును నావికావు' (అని తేలుచున్నది).

శ్లో. పఞ్చైతాని మహాబాహో కారణాని నిబోధ మే
సాఙ్ఖ్యే కృతాన్తే ప్రోక్తాని సిద్ధయే సర్వకర్మణామ్ ‖ 13

టీ. హేమహాబాహో = భుజపరాక్రమముగల వాఁడా, సర్వకర్మణాం=సమస్త కర్మములయొక్క, సిద్ధయే=ఉత్పత్తికొఱకు, *సాఙ్ఖ్యే

---

*సంఖ్య యనఁగా బుద్ధి, అంత మనగా నిర్ణయము, కృతమనఁగా అనుసంహితమైనది. సాంఖ్యమనఁగా బుద్ధిని (అనఁగా యథావస్థితమైన తత్త్వమునుగుఱించిన

కృతాన్తే=యథావస్థితతత్త్వ విషయమైన బుద్ధిలో ననుసంధింపఁబడు నిర్ణయమునందు, ప్రోక్తాని = చెప్పఁబడిన, ఏతాని = ఈ, పఞ్చ=ఐదు, కారణాని=కారణములను, మే=నావలన, నిబోధ=తెలిసికొనుము.

తా. అర్జునా, యథావస్థితతత్త్వమును గుఱించిన వైదికబుద్ధిలో చేసిన నిర్ణయమందు (అనఁగా యథావస్థిత తత్త్వనిర్ణయము కొఱకు ప్రవృత్తమైనట్టి వేదభాగము నెఱింగినవారు చేయు నిర్ణయమునందు) సమస్తకర్మములయొక్క యుత్పత్తికై ఈయైదుకారణములు చెప్పఁబడి యున్నవి. వానిని నావలనఁ దెలిసికొనుము. 'య ఆత్మని తిష్ఠన్నాత్మనో న్తరో యమాత్మా న వేద- యస్యాత్మా శరీరం. య ఆత్మానమన్తరో యమయతి స త ఆత్మాన్తర్యా మ్యమృతః (బ. ౫-౭-౨౨) 'అన్తః ప్రవిష్ట శ్శాస్తాజనానాం సర్వాత్మా' ఇత్యాదులందు ప్రతిపాద్యమైన వైదిక బుద్ధియైనది 'పరమాత్మ శరీరేంద్రియ ప్రాణములను జీవాత్మను ఉపకరణములుగాఁ గొని కార్యములకు కర్త అగుచున్నాఁడు' అని నిర్ణయము సేయుచున్నది.

అవ. దానిని చెప్పుచున్నారు.

శ్లో. అధిష్ఠానం తథా కర్తా కరణంచ పృథగ్విధమ్
వివిధాచ పృథ క్చేష్టా దైవం చైవాత్ర పఞ్చమమ్॥ 14

శ్లో. శరీరవాఙ్మనోభి ర్యత్కర్మ ప్రారభతే నరః
న్యాయ్యం వా విపరీతం వా పఞ్చైతే తస్య హేతవః॥ 15

టీ. నరః=మనుష్యుఁడు, శరీరవాఙ్మనోభిః=మనోవాక్కాయముల

వైదికబుద్ధిని) సంబంధించినది. కాఁబట్టి 'సాంఖ్యే కృతాన్తే' అనఁగా అట్టిబుద్ధిచేత అనుసంధింపఁబడిన నిర్ణయమునందు అని యర్థము. వేదమునందు తత్త్వనిర్ణయము చేయు భాగమున గుఱించిన బుద్ధిలో నిర్ణయముచేయు పూర్వులవలన, 'ప్రోక్తాని' చెప్పఁబడిన కారణములనుట. అట్టి వైదికబుద్ధిచే నిర్ణయింపఁబడిన యైదుకారణములను జెప్పెద విను మని భావము.

చేత, న్యాయ్యంవా=శాస్త్రీయమైనదైనను, విపరీతం వా=శాస్త్రీయము కానిదైనను, యత్ కర్మ = ఏకర్మమును, ప్రారభతే = ఆరంభించుచున్నాఁడో, తస్య=ఆ కర్మమునకు, అధిష్ఠానం=జీవాత్మకు స్థానమైన శరీరమును, తథా = అట్లె, *కర్తా = జ్ఞాతృత్వకర్తృత్వములుగల జీవాత్మయును, పృథగ్విధం=వేఱు వేఱు వ్యాపారములు గల, కరణం చ = కర్మేంద్రియములైదును మనస్సును, పృథక్=వేఱువేఱుగా, వివిధా=నానావిధమైన, చేష్టా=ప్రాణాపానాదిపంచవాయువ్యాపారమును, పఞ్చమం = ఐదవది యగు, దైవం చైవ = అంతర్యామి యైన పరమాత్మయును, ఏతే పఞ్చ=ఈ అధిష్ఠానాదులైదును, అత్ర=ఈ కర్మ హేతుసముదాయమునందు, హేతవః=కారణములు.

తా. శారీరములును వాచికములును మానసములును అగు సమస్త కర్మములకును, అవి శాస్త్రసిద్ధములు గాని శాస్త్రనిషిద్ధములు గాని, హేతువులైదు గలవు. అవి యివి. (మొదటిది) అధిష్ఠానము–అనఁగా శరీరము. మహాభూతసంఘాతరూపమైన శరీరము జీవాత్మచేత అధిష్ఠింపఁబడుచున్నది గాన అధిష్ఠాన మనఁబడుచున్నది. అట్లే (రెండవది) కర్త– అనఁగా జీవాత్మ. ఈ జీవాత్మునకు జ్ఞాతృత్వమును కర్తృత్వమును 'జ్ఞోఽత ఏవ' (శారీ–౨–3–౧౮) 'కర్తా శాస్త్రార్థవత్త్వాత్' శారీ– ౨–3–33) అను సూత్రములచేత ఉపపాదింపఁబడి యున్నది. (మూఁడవది) ఒక కర్మమును వేఱువేఱుగు తమతమ వ్యాపారముల చేత ఒడఁగూర్చునట్టి వాక్కు పాణి పాదము మొదలగు కర్మేంద్రియము లయిదును మనస్సును, (నాలుగవది) వివిధమగు వేఱు వేఱు చేష్టలు–శరీరమును ఇంద్రియములను ధరించునదై ప్రాణము అపానము మొదలైన భేదముచేత ఐదువిధములై యున్నవాయువుయొక్క వివిధ

*'కర్తా' అనుటచే కర్తృత్వజ్ఞాతృత్వములు గల జీవాత్మ, గ్రాహ్యము. 'జ్ఞోఽతఏవ' అని జ్ఞాతృత్వమును 'కర్తా శాస్త్రార్థవత్త్వాత్' అని కర్తృత్వమును సూత్రములుపపాదించుచున్నవి.

ములగు వృత్తులును, ఇట చేష్టాశబ్దము పంచాత్మక మగు వాయువు యొక్క వృత్తులకు వాచకముగాన ఆవాయువు చెప్పఁబడుచున్నది. ఈ కర్మహేతువుల సమూహమునందు (ఐదవది) దైవము - అంతర్యామి యగు పరమాత్మ కర్మనిష్పత్తి యందు ప్రధానహేతు వని యర్థము. ఇది 'సర్వస్య చాహం హృది సన్నివిష్టో మత్తః స్మృతిర్ జ్ఞానమపోహనంచ' (గీ-౧౫-౧౫) అని యింతకు మునుపు చెప్పఁబడియున్నది. ఇట మీఁదను 'ఈశ్వర స్సర్వభూతానాం హృద్దేశేఽర్జున తిష్ఠతి। భ్రామయన్ సర్వభూతాని యన్త్రారూఢాని మాయయా' (గీ. ౧౮-౬౧) అని చెప్పఁబడెడిని. జీవాత్మయొక్క కర్తృత్వము పరమాత్మకు లోనయిన దనుట 'పరాత్తు తచ్ఛ్రుతేః' (శారీ. ౨-3-౪౦) అని యుపపాదింపఁబడి యున్నది. ఇట్లు జీవాత్మని కర్తృత్వము పరమాత్మునికి లోనైయుండఁగా జీవాత్మను గర్మమునందు నియోగింపఁదగదు. *కాఁబట్టి వానికి విధినిషేధ శాస్త్రములు అనర్థకము లగుచున్నవి- (అని యాక్షేపము గలుగుచున్నది.) ఈచోద్యమును అనఁగా ఆక్షేప విషయమును గూడ సూత్రకారునిచేతనే 'కృతప్రయత్నాపేక్ష స్తు విహిత ప్రతిషిద్ధావైయర్థ్యాదిభ్యః' (శారీ. ౨-3-౪౧) అని పరిహరింపఁబడినది. ఇం దభిప్రాయమేమన- పరమాత్మ కరణకళేబరాదులను దానే యొసంగి తానే వానికాధారుఁడై జీవాత్మకు శక్తిని గూర్చుచున్నాఁడు; జీవాత్ముఁడును నాపరమాత్మయె యాధారముగాఁ గలిగి యతఁడు కూర్చినశక్తినే పడసి, కర్మమును చేసితీర్చుకొనుటకు స్వేచ్ఛచేత ఆకరణాదులను అధిష్ఠించు

* 'పరాత్తు తచ్ఛ్రుతేః' అను సూత్రము జీవాత్మయొక్క కర్తృత్వము పరమాత్మకు లోనైనదని యుపపాదించుచున్నది. ఇట్లు జీవాత్మ స్వేచ్ఛచేత నేమియుఁ జేయ నేరక పరమాత్మ చేయించునట్లే చేయుఁవాఁడు (అనఁగా పరమాత్మకు లోనైన నిజకర్తృత్వము గలవాఁడు) అగునేని, తనంతట స్వతంత్రుఁడై యేమియుఁ జేయనేరని యాజీవాత్మకు, 'ఈకర్మమును జేయుము; ఆకర్మము వలదు అను విధినిషేధములను శాస్త్రములు చేయుట నిరర్థకమేకదా యన్నచో, ఈయాక్షేపమును సూత్రకారులు, కృత ... [విధి

ప్రయత్నము నారంభించుచున్నాఁడు. వానిలోపల నెలకొనియున్న పరమాత్మ తనయనుమతి నొసంగి వానిని ప్రవర్తింపఁ జేయుచున్నాఁడు. కాఁబట్టి జీవుఁడుగూడ స్వబుద్ధిచేతనే ప్రవృత్తికి హేతు వగుచున్నాఁడు. ఎట్లన, మిక్కిలి పెద్ద శిలలను వృక్షములను గదల్చుట మొదలగు ఫలముల కైన ప్రవృత్తులయందు, అవి పెక్కుపురుషులచేత సాధింపఁదగిన వగుటంబట్టి అందులకు పెక్కండ్రు హేతువు లగుటయు విధి నిషేధము

నిషేధములు వ్యర్థములు కాకుండుట మొదలైనవానినిబట్టి, (జీవునిచే మొదటఁ) జేయఁబడిన ప్రయత్నమును (పరుఁడు) అపేక్షించువాఁడు] అను సూత్రముచే పరిహరించిరి. ఈసూత్రార్థ మేమనఁగా జీవుఁడు స్వబుద్ధి పూర్వకముగా ఏదియుఁ జేయలేనియెడల అట్టి పరతంత్రునికి విధినిషేధములు సేయుటగాని వానియెడల నిగ్రహానుగ్రహములు చూపుటగాని వ్యర్థమే యగును. అయిన నవి వ్యర్థముగాఁ జేయఁబడవుగదా. ఈ కారణమునుబట్టి గ్రహింపవలసినదేమన- ఈశ్వరుఁడు కరణకళేబరాదులకు తాను శక్తిని గూర్చి తానే యాధారమై నిలిచి వానిని జీవాత్మకు నిచ్చుచున్నాఁడు. జీవాత్మయు తాను పరమాత్మయే యాధారముగాఁ గలిగి పరమాత్మచే నీయఁబడినశక్తియుఁ గలవాఁడగును. ఇట్టి సన్నాహముతో జీవాత్మ కర్మ నిష్పత్తికొఱకు (అనఁగా ఒకకార్యము నెఱవేర్చుటకొఱకు) స్వేచ్ఛతో ప్రయత్నమును (అనఁగా కరణముల నధిష్ఠించి వ్యాపారమునకుఁ బురికొల్పుటను) ఆరంభించుచున్నాఁడు. ఇట్లు భగవంతుఁడు మొదట జీవాత్మను స్వబుద్ధిపూర్వకముగానే ప్రయత్నముచేయనిచ్చి పిదప నది పయిపయి కొనసాగుటకు లోపల నున్న తాను తనయనుమతి నిచ్చి దానిని ప్రవర్తింపఁ జేయుచున్నాఁడు. మొదట జీవుని ప్రవృత్తి స్వబుద్ధిపూర్వక మగుటచే విధి నిషేధాదులకు వాఁడు పాత్రుఁడే యగును. పిదప నది అంతర్యామి యైన పరమాత్మ యనుమతిచే సాగుటవలన జీవునికర్తృత్వము పరమాత్మకు లోనైనదియు నగును. అయినను పెక్కండ్రవలన జరుపఁబడు నొక కార్యమును బట్టి అం దొక్కనికే విధినిషేధములు చేయుట తగునా యన్నచో, ఒక పురుషుఁడు పెద్దఱాయి వృక్షము మొదలైవానిని కదలించుటకో మఱి దేనికో ప్రవర్తించునపుడు అది పెక్కండ్రచే సాధ్య మయినదగుటచే పెక్కండ్రను గూర్చుకొని యా కార్యమును తీర్చుచున్నాఁడు. ఆ కార్యమునకు పెక్కండ్రు హేతువు లైనను వారియందు మొదటిహేతు వైన యాపురుషునికి ఆ కార్యమువలని లాభనష్టములును విధినిషేధములును చెల్లుచున్నవి. అటులె జీవుఁడు చేయుకార్యమునందు పంచహేతువు లుండియు జీవునికి విధినిషేధములు చెల్లు నని తెలియునది.

లను బొందుటయుఁ గలుగుచున్నది. అట్లే యిందును దెలియునది.

శ్లో॥ తత్రైవం సతి కర్తార మాత్మానం కేవలం తు యః
పశ్యత్యకృతబుద్ధిత్వా న్న స పశ్యతి దుర్మతిః॥ 16

టీ. తత్ర=ఆకర్మప్రారంభ హేతువిషయమునందు, ఏవం సతి= ఇట్లు జీవాత్మయొక్క కర్తృత్వము పరమాత్మయొక్క అనుమతిపూర్వక మైన దగుచుండఁగా, కేవలం ఆత్మానం తు=ఒకజీవాత్మనుమాత్రమే, కర్తారం=కర్తనుగా, యః=ఎవ్వఁడు, పశ్యతి=తలఁచుచున్నాఁడో, సః= అట్టి, దుర్మతిః=విపరీతబుద్ధి గలవాఁడు, అకృతబుద్ధిత్వాత్ =అధ్యాత్మ శాస్త్రముచేత సంస్కరింపఁబడని (అనఁగా వస్తువును యథావస్థితముగా నెఱుఁగని బుద్ధిగలవాఁడగుటవలన, న పశ్యతి=కర్తను యథావస్థిత ముగా నెఱుఁగఁడు.

తా. ఇట్లు ఆయాకర్మప్రారంభహేతువిషయమునందు జీవాత్మ యొక్క కర్తృత్వము పరమాత్మానుమతిపూర్వక మయిన దగుచుం డఁగా, తనయాత్మను మాత్రమే కర్త యని యెవఁడు తలఁచునో, యా విపరీతమతి యగువాఁడు వస్తువులను ఉన్నరూపునఁ దెలియుబుద్ధి తన కేర్పడకున్నందున కర్తను గల రూపున నెఱుఁగఁడు. ఆత్మ యథార్థ ముగా పరతంత్రకర్త యని యెఱుఁగఁడు. కాఁబట్టియే స్వతంత్రకర్త యనుబుద్ధి భ్రమ మని భావము.

శ్లో॥ యస్య నాహంకృతో భావో బుద్ధి ర్యస్య న లిప్యతే
హత్వాపి స ఇమాఁ ల్లోకాన్ న హన్తి న నిబధ్యతే॥ 17

టీ. యస్య=ఎవనియొక్క, భావః=మనోవృత్తి-కర్తృత్వవిషయ మైన మనోవ్యాపారవిశేషము, అహంకృతః = నేను అనెడి అభిమా నముచేతఁ గలిగినది-నేను చేయుచున్నాను అనెడి జ్ఞానముతోఁ గూడి నది, న=కాదో, యస్య=ఎవనియొక్క, బుద్ధిః=కర్మవిషయమైనబుద్ధి, నలిప్యతే = (ఫలసంగముచే) పూయఁబడదో- ఫలసంగముకలదికాదో, సః =వాఁడు, ఇమాన్ లోకాన్ =ఈలోకమునందలి ప్రాణుల నందఱను,

హత్వా అపి = చంపియును, న హన్తి=చంపినవాఁడుకాఁడు-హననదోషము ననుభవించువాఁడుకాఁడు, ననిబధ్యతే = (యుద్ధ మనెడి కర్మము చేత) బంధింపఁబడఁడు- ఆకర్మఫలము ననుభవించుటయు లేదనుట.

తా. పరమపురుషుఁడే కర్త యని యనుసంధించుటవలన, కర్మముల 'నేనే చేయుచున్నాను' అనెడి యభిమానము ఎవ్వనికి కలుగదో, 'ఈకర్మమునందు నాకు *కర్తృత్వము లేనందున దీనిఫలము నన్నంటదు, ఇది నాకర్మము కాదు' అనెడి బుద్ధి యెవనికి జనించునో, వాఁడీ భీష్మాదులను మాత్రము కాదు లోకులనందఱను యుద్ధమందు సంహరించినను సంహరించిన వాఁడు కాఁడు. ఇట్లా యుద్ధ మనెడి కర్మముతో సంబంధింపనందున దానివలనిఫలము ననుభవించుటయు లేదు.

అవ. ♦ ఈయకర్తృత్వాదుల ననుసంధించుట యెల్ల సత్త్వగుణవృద్ధివలననే కలుగుచున్నదిగాన సత్త్వగుణము ఉపాదేయ మైనదని తెలుపుటకొఱకు కర్మమునందు సత్త్వాదిగుణములనుబట్టి కలుగుభేదమును సవిస్తరముగాఁ జెప్పువారై అందులకుఁగాను ముందు కర్మమును విధించియుండు ప్రకారమును జెప్పుచున్నారు.

శ్లో॥ జ్ఞానం జ్ఞేయం పరిజ్ఞాతా త్రివిధా కర్మచోదనా
కరణం కర్మ కర్తేతి త్రివిధః కర్మసఙ్గ్రహః॥ 18

---

* 'యస్య నాహంకృతో భావః' అనుటచే కర్తృత్వత్యాగమును 'బుద్ధి ర్యస్య న లిప్యతే' అనుటచే ఫలత్యాగమును గ్రహించునది.

♦ కర్మములకు సత్త్వాదులచేఁ గలుగు భేదమును జెప్పుటవలన సత్త్వగుణమే యుత్తమ మని తోఁచునుగాన అదియే యుపాదేయ మని తెలిపిన ట్లగును. కర్మమునకా సత్త్వాదులచేఁ గలుగు భేదమును విస్తరించి చెప్పుట యెట్లనినచో, కర్మము ననుబంధించియుండు జ్ఞానాదులు ఒక్కొక్కటియు సత్త్వాదులచే మూఁడేసివిధములై భేదము నొందియుండుటను విస్తరించి చెప్పుటవలన కర్మముయొక్క భేదములే సవిస్తరముగాఁ జెప్పఁబడినవగును. ఇట్లు కర్మమును విస్తరించి చెప్పుటకు అది విధింపఁబడియుండు ప్రకారమును (అనఁగా అది 'జ్ఞానం జ్ఞేయం పరిజ్ఞాతా' అని 'జ్ఞానాదులుగా విధింపఁబడి

టీ. జ్ఞానం=కర్మస్వరూపమును దెలిసికొనుటయు- ఈ కర్మము నేను చేయఁదగినది అనెడి జ్ఞానమును, జ్ఞేయం=ఎఱిఁగి చేయఁదగిన కర్మమును - అజ్ఞానమునకు విషయమైన జ్యోతిష్టోమాది కర్మమును, పరిజ్ఞాతా=ఆకర్మమును దెలిసికొనువాఁడును, (ఇతి_అని), కర్మచోదనా=జ్యోతిష్టోమాదికర్మవిధి, త్రివిధా=మూఁడువిధములు గలది; కరణం = సాధనభూతమైన ద్రవ్యాదికమును, కర్మ=యాగాదికమును, కర్తా=అనుష్ఠాతయు, ఇతి=అని, త్రివిధః=మూఁడు విధములుగా, కర్మసఙ్గ్రహః=కర్మముయొక్క సంగ్రహము-కర్మము మూఁడువిధములుగా సంగ్రహింపఁబడియున్నది- అనఁగా అనుష్ఠానముకొఱకు సంక్షేపింపఁబడినది యని యర్థము.

తా. కర్తవ్య మగు కర్మమునుగూర్చిన జ్ఞానము, కర్తవ్యమగు కర్మము, ఆకర్మమును దెలిసినవాఁడు అని కర్మచోదన మూఁడువిధములుగా నున్నది. అనఁగా, జ్యోతిష్టోమాదికర్మ విధి, బోధము (తెలియుట) బోద్ధవ్యము (తెలియఁదగినది) బోద్ధ (తెలియువాఁడు) అనుమూఁటితోఁ గూడి యున్న దని యర్థము. వానియందు బోద్ధవ్యరూపమగు కర్మము - కరణము, కర్మము, కర్త యని మూఁడువిధము లైనదిగా సంగ్రహింపఁబడుచున్నది. కరణ మనఁగా సాధనము లగుద్రవ్యాదులు; కర్మ మనఁగా యాగాదులు; కర్త యనఁగా వాని ననుష్ఠించువాఁడు.

శ్లో. జ్ఞానం కర్మచ కర్తాచ త్రిధైవ గుణభేదతః
ప్రోచ్యతే గుణసఙ్ఖ్యానే యథావ చ్ఛృణుతాన్యపి ॥ 19

టీ. జ్ఞానం=కర్తవ్యకర్మవిషయమైన జ్ఞానమును, కర్మచ=అనుష్ఠింపఁదగిన కర్మమును, కర్తాచ=దాని ననుష్ఠించువాఁడును, గుణభేదతః=సత్త్వాదిగుణములభేదమునుబట్టి, త్రిధా ఏవ = మూఁడువిధములు

యందు ప్రకారమును) జెప్పవబయును గాన దానినే ముందు చెప్పుచున్నారని తెలియనది.

గానే, గుణసఙ్ఖ్యానే = గుణకార్యములను లెక్కపెట్టు ప్రకరణమందు, ప్రోచ్యతే=చెప్పఁబడుచున్నది. తాన్యపి=ఆ జ్ఞానాదులనుగూడ,యథావత్ =కలరూపున, శృణు=వినుము.

తా. కర్తవ్యమైన కర్మమును గుఱించిన జ్ఞానమును, అనుష్ఠింపబడుచున్న *కర్మమును, దానిని అనుష్ఠించువాఁడును, సత్త్వాదిగుణముల భేదమునుబట్టి యొక్కొక్కటియు మూఁడువిధము లగునని చెప్పఁబడుచున్నవి. సత్త్వాదిగుణముల కార్యములను గణించునపుడు, ఆగుణములచే భేదము నొందిన యీ జ్ఞానాదులనుగూడ వినఁదగినరీతిని వినుము.

శ్లో. సర్వభూతేషు యే నైకం భావ మవ్యయ మీక్షతే
అవిభక్తం విభక్తేషు తజ్జ్ఞానం విద్ధి సాత్త్వికమ్ ॥ 20

టీ. విభక్తేషు= = బ్రాహ్మణాదిరూపములచేత విభజింపఁబడిన, సర్వభూతేషు=కర్మాధికారముగల సర్వప్రాణులయందును, ఏకం=జ్ఞానస్వరూపమగుటచే ఏకాకారముగల, భావం=ఆత్మయనెడి పదార్థమును, అవిభక్తం = (బ్రాహ్మణత్వాద్యాకారములతో నుండు భూతములు తెలుపు నిడుపు మొదలైన విభాగములు గలిగియుండియు జ్ఞానైకాకారమగు ఆత్మస్వరూపమున) విభాగరహితమైన దానినిగాను, అవ్యయం=(ఆ బ్రాహ్మణాదిశరీరములు వ్యయమునొందుచున్నను అది) నిర్వికారమైనదిగాను- ఫలాది సంగరూపమైనవికారము లేనిదిగా ననుట, యేన=ఏజ్ఞానముచేత, ఈక్షతే=చూచుచున్నాఁడో (తెలిసికొనుచున్నాఁడో)ఁ తత్ జ్ఞానం=ఆజ్ఞానమును, సాత్త్వికం =సత్త్వగుణమువలనఁ గలిగిన దానినిగా, విద్ధి=ఎఱుఁగుము.

తా. కర్మాధికారు లైన సర్వభూతములను బ్రాహ్మణు లని

---

* పూర్వశ్లోకోక్త మైన జ్ఞేయమె యిచట కర్మముగాను పరిజ్ఞాతయె యిచట కర్త గాను చెప్పఁబడెను. జ్ఞాతృత్వకర్తృత్వములు అవస్థా భేదములే కాన రెండును ఏకవస్తువైన యాత్మకే కలుగు నని తెలియనది.

క్షత్రియులని, బ్రహ్మచారు లని గృహస్థు లని నానారూపముల విభక్తమై యున్నవి. ఇట్లని బ్రాహ్మణత్వము మొదలైన యనేకాకారములతోఁ గూడి తెలుపు నిడుపు మొదలైన నానావిభాగములు గలిగియుండియు వానియందుఁగల ఆత్మయనువస్తు వొకటి మాత్రము అంతటను జ్ఞానైకాకారమై యుండుటచే విభాగరహితమైనదిగాను, ఆ బ్రాహ్మణాది శరీరములు వ్యయమును (వికారములను) బొందునట్టిస్వభావము గలవైనను ఆ యాత్మమాత్రము అవ్యయమైఫలాదిసంగమునకు అనర్హమైయుండునదిగాను, ఒకఁడు తాను కర్మ మనుష్ఠించువాఁడై యుండు సమయమున (అనఁగా నే నీకర్మమును జేయవలయును అని యనుసంధించునపుడు) ఏజ్ఞానముచే తెలిసికొనుచున్నాఁడో అట్టి జ్ఞానమే సాత్త్వికమైనదని తెలియుము.

శ్లో. పృథక్త్వేనతు యద్జ్ఞానం నానాభావాన్ పృథగ్విధాన్
వేత్తి సర్వేషు భూతేషు తద్ జ్ఞానం విద్ధి రాజసమ్॥ 21

టీ. సర్వేషు=సమస్తమైన, భూతేషు = బ్రాహ్మణాదిశరీరములందు, భావాన్=ఆత్మాఖ్యవస్తువులు, *పృథక్త్వేన=బ్రాహ్మణాద్యాకారములు వేఱువేఱగుటచేత, నానా=(స్వరూపమునందు) అనేకములైనవానినిగాను, పృథగ్విధాన్=తెలుపు నిడుపు మొదలైనగుణములనుబట్టి వేఱువేఱు విధములు గలవానినిగాను, యత్ జ్ఞానం=ఏజ్ఞానము, వేత్తి=ఎఱుఁగుచున్నదో, తత్ జ్ఞానం=అజ్ఞానము, రాజసం = రజోగుణమువలనఁ గలిగిన దానినిగా, విద్ధి= తెలిసికొనుము.

తా. బ్రాహ్మణాది సమస్త భూతములయందుఁ గలబ్రాహ్మణాద్యాకారములును (గుణములును) వేఱు వేఱగుటనుబట్టి వాని వానియం

* ఈశ్లోకమున పృథక్త్వశబ్దము బ్రాహ్మణాది జాతినిబట్టియు, నానా శబ్దము వస్తుస్వరూపమునుబట్టియు, పృథగ్విధశబ్దము గుణములనుబట్టియు ప్రయుక్తము లైనవిగాన పునరుక్తి లేదు.

దుండెడి ఆత్మవస్తువులు సైతము తెలుపు నలుపు మొదలగు వేఱు పాటుచే వేఱువేఱైన (ఆకారములును గుణములును గల) వియనియు, అవి ఫలాదిసంగమునకు యోగ్యమైనవి యనియు, కర్మాధికారసమయ మున నేజ్ఞానముచే నొకఁడెఱుఁగునో అట్టిజ్ఞానము రాజస మైనదని తెలియుము. 20

శ్లో. యత్తు కృత్స్నవ దేకస్మిన్కార్యే సక్త మహేతుకమ్
అతత్త్వార్థవ దల్పంచ తత్తామస ముదాహృతమ్ ॥ 22

టీ. యత్ జ్ఞానంతు = ఏజ్ఞానమైతే, ఏకస్మిన్ కార్యే=కర్తవ్య మైన (అనఁగా చేయవలయునదైన) యొకకర్మమునందే కృత్స్నవత్ = సమస్త ఫలసాధనమైన కర్మమునందువలె, సక్తం=ఆసక్తి గలదియు, అహేతుకం=అట్టిసంగమునకు తగిన హేతువు లేనిదియును, అతత్త్వార్థ వత్ =యథార్థముకాని విషయము గలదియును (అనఁగా ఆత్మపదార్థ ములు స్వరూపస్వభావములందు పరస్పరభిన్నము లని తలంచునదియు), అల్పంచ = అల్పమైనదియునై యుండునో, తత్ =అది, తామసం = తామసజ్ఞాన మని, ఉదాహృతం =చెప్పఁబడినది.

తా. అత్యల్పఫలము గల భూతప్రేతగణాద్యారాధనరూపమైన కర్తవ్యకర్మ మొకదానియందే సమస్తఫలసాధన మైన కర్మమునందు వలె నాసక్తిగలదియు, ఆకర్మము నిజమునకు సమస్త ఫలప్రదమైనది కానందున దానియం దట్టిసంగము కలిగి యుండుటకుఁ దగిన హేతువు లేనిదియు, పూర్వోక్తరాజసము నందువలెఆత్మపృథక్త్వాదులు గల దనెడి మిథ్యాభూతములైన యర్థములు గలదియు, అత్యల్పఫలము గలదియు, ప్రేతభూతాదుల నారాధించుటనుగుఱించిన దగుటచే నీచమైనదియు నై యుండు జ్ఞానమె తామసమని యుదాహరింపఁబడియున్నది.

అవ. ఇట్లు కర్తవ్యకర్మమును గుఱించినజ్ఞానము అధికారవేళ

యందు *అధికార్యంశమునుబట్టి గుణములచే మూఁడువిధము లైన దని చెప్పి, యిపుడు అనుష్ఠింపవలసినకర్మము గుణములచే మూఁడువిధము లగు నని చెప్పుచున్నారు.

23

శ్లో. నియతం సఙ్గరహిత మరాగద్వేషతః కృతమ్
అఫలప్రేప్సునా కర్మ యత్త త్సాత్త్విక ముచ్యతే॥ 23

టీ. నియతం=తనవర్ణాశ్రమములకుఁ దగినదగు, యత్ కర్మ= ఏకర్మము, అఫలప్రేప్సునా=ఫలాపేక్ష లేనివానిచేత, సఙ్గరహితం=కర్తృత్వము మొదలగువాని సంగము లేకయు, అరాగద్వేషతః=కీర్తియందు రాగమును అకీర్తి యందు ద్వేషమును లేకయును, కృతం=చేయఁబడినదో-దంభములేక చేయఁబడినదోయనుట, తత్=ఆకర్మము, సాత్త్వికం =సత్త్వగుణమువలనఁ బుట్టిన దని, ఉచ్యతే=చెప్పఁబడుచున్నది.

తా. ఫలేచ్ఛ లేనివానిచేత, స్వవర్ణాశ్రమోచిత మగు నేకర్మము కర్తృత్వాదులందు సంగములేకయు, కీర్త్యకీర్తులందు రాగద్వేషములు వదలియు (అనఁగా డంభము లేకయు) అవశ్యము చేయఁదగినదే యను తలంపుతో నాచరింపఁబడు చున్నదో అయ్యది సాత్త్విక కర్మ మనఁ బడును.

శ్లో. యత్తు కామేప్సునా కర్మ సాహఙ్కారేణవా పునః
క్రియతే బహులాయాసం తద్రాజస ముదాహృతమ్॥ 24

* 'కరణం కర్మకర్తాచ' అని కర్మము గరణకర్తృవిశిష్టమై యున్నది. ఇట్లు విశిష్టమై కర్మమునకును విశేషణమైనకర్త (అనఁగా అధికారి) ఒక యంశము అగును-కనుక అధికార్యంశ మనఁబడెను. ఆయధికారిని 'అవిభక్తమ్' అని అవిభక్తునిగాను 'పృథక్త్వేన' ఇత్యాదులచే విభక్తునిఁగాను అనుసంధించుటచేత కర్తవ్యకర్మవిషయజ్ఞానమునకు మూఁడువిధములు గలుగు ననియు నిట్లు కలుగుటకు మూలము గుణము అనియును భావము. సాత్త్వికజ్ఞానమున అవిభక్తుఁడుగాను రాజసతామసములందు పృథక్త్వాది యుక్తుడుగాను అనుసంధింపఁబడు ననుట.

టీ. పునః=మఱియును, కామేప్సునా=ఫలాపేక్ష గలవాఁడును, సాహఙ్కారేణవా = కర్తృత్వాభిమానముతోఁ గూడిన వాఁడు నైన యొకనిచేత, *బహులాయాసం=అధిక ప్రయాసకర మగు, యత్ కర్మతు =ఏకర్మమయితే, క్రియతే=చేయఁబడుచున్నదో, తత్ =అది, రాజసం= రాజసకర్మ మని, ఉదాహృతం=చెప్పఁబడియున్నది.

తా. 'అధిక ప్రయాసకర మగు నీకర్మము నాచేతనే చేయఁబడినది' అనెడి కర్తృత్వాభిమానము గలవానిచేత ఫలాపేక్షతో నేకర్మ మాచరింపఁబడుచున్నదో అయ్యది రాజసకర్మ మనఁబడును.

22

శ్లో. అనుబన్ధం క్షయం హింసా మనవేక్ష్య చ పౌరుషమ్
మోహా దారభ్యతే కర్మ య త్త త్తామస ముచ్యతే॥ 25

టీ. అనుబన్ధం=(కర్మము చేసినప్పుడు దాని) వెంటనంటి వచ్చు దానిని- అనఁగా దుఃఖమును, క్షయం=(కర్మమును జేయు నపుడు) ధన నాశమును, హింసాం=అందలి ప్రాణిహింసయును, పౌరుషం చ=(కర్మమును నెఱవేర్చుతన) సామర్థ్యమును, అనవేక్ష్య = ఆలోచింపక, మోహాత్ =అజ్ఞానమువలన- పరమపురుష కర్తృత్వమును గుఱించిన అజ్ఞానమువలన, యత్ కర్మ = ఏకర్మము, ఆరభ్యతే = ఆరంభింపఁబడుచున్నదో, తత్ =అది, తామసం= తామసగుణమువలనఁ బుట్టిన దని, ఉచ్యతే= చెప్పఁబడుచున్నది.

తా. కర్మమును జేసినపిదప వెంబడిని గలుగుచుండు దుఃఖమును, కర్మమును జేయుచుండఁగాఁ గలుగు ధననాశమును, అందలి ప్రాణిహింసయును, కర్మమును ముగించు తనసామర్థ్యమును విమర్శిం

* ఈకర్మమునకు మూలమైన రజస్సు, ప్రవృత్తియే ప్రధానముగాఁగలదై, వస్తువు యొక్క కలరూపునఁ బ్రకాశింపఁజేయక, దానిని గుఱించి వ్యర్థమైన ప్రయాసమును గలిగించున దగుటచే 'బహులాయాసమ్' అనఁబడినది.

పక, పరమాత్మ కర్తయని తెలియని యజ్ఞానమువలన నారంభింపఁబడు కర్మము తామసకర్మ మనఁబడును.

23

శ్లో॥ ముక్తసఙ్గోఽనహంవాదీ ధృత్యుత్సాహసమన్వితః
సిద్ధ్యసిద్ధ్యో ర్నిర్వికారః కర్తా సాత్త్విక ఉచ్యతే॥ 26

టీ. ముక్తసఙ్గః = విడువఁబడిన ఫలసంగము గలవాఁడును(అనఁగా ఫలాపేక్ష లేనివాఁడును), అనహంవాదీ=నేనే కర్తయని చెప్పునట్టిస్వభావము లేనివాఁడును- కర్తృత్వాభిమానము లేనివాఁడును, ధృతి ఉత్సాహసమన్వితః-ధృతి = ధృతితోను (కర్మమునారంభించి యది ముగియువఱకు వర్జింపరానిదై కలుగుదుఃఖమును ధరించుటతోను), ఉత్సాహ=ఉద్యుక్తమైయుండు మనస్సుతోను,సమన్వితః = కూడినవాఁడును, సిద్ధి అసిద్ధ్యోః=ప్రాప్తియందును అప్రాప్తియందును, నిర్వికారః = వికారము నొందని చిత్తము గలవాఁడును అగు, కర్తా = కర్మముల నాచరించువాఁడు, సాత్త్వికః = సత్త్వగుణ ప్రధానుఁడని, ఉచ్యతే = చెప్పఁబడుచున్నాఁడు.

తా. ఫలసంగము వదలి, తాను కర్తయను నభిమానము లేక, పూనినకార్యము ముగియువఱకు దుఃఖమేదియైన ప్రోసిపుచ్చరాక కలిగినను దానిని దాల్చుకొని, ఉత్సాహమును (ఉద్యుక్తమైన మనస్సును) గలిగి, యుద్ధాదికర్మముల యందు వాని కుపకరణము లైన ద్రవ్యార్జనాదులు సిద్ధించినను సిద్ధింపకయున్నను మనస్సున నేవికారమును లేక కర్మముల నాచరించువాఁడు సాత్త్వికకర్త యనఁబడును.

24 25

శ్లో॥ రాగీ కర్మఫలప్రేప్సు ర్లుబ్ధో హింసాత్మకోఽశుచిః
హర్ష శోకాన్వితః కర్తా రాజసః పరికీర్తితః॥ 27

టీ. రాగీ=యశస్సును గోరువాఁడును, కర్మఫలప్రేప్సుః=కర్మ

ఫలముఁబొంద నిచ్ఛగించువాఁడును, లుబ్ధః=కర్మమునకుఁగావలసిన ధన వ్యయముచేయు స్వభావము లేనివాఁడును, హింసాత్మకః = పరులను బీడించి వారినిగొని కర్మముసేయువాఁడును, అశుచిః=(కర్మమునకుఁగావలసిన) పరిశుద్ధిలేనివాఁడును, హర్షశోకాన్వితః=కర్మము సఫలమైనపుడు సంతోషముతోను విఫలమైనపుడు దుఃఖముతోను గూడినవాఁడును నగు, కర్తా=కర్మముల నాచరించువాఁడు, రాజసః=రజోగుణప్రధానుఁడని, పరికీర్తితః=చెప్పఁబడినవాఁడు.

తా. యశస్సును గోరువాఁడును, కర్మఫలం బపేక్షించువాఁడును కర్మమునకుఁ గావలసిన ధనవ్యయము చేయుస్వభావము లేనివాఁడును, పరులను బాధించి వారిచే తనకార్యమును జేయించువాఁడును, కర్మాపేక్షితమైనశుద్ధి లేనివాఁడును నై, యుద్ధాదికర్మములందు జయాదులు సిద్ధించినపుడు సంతోషమును అవి సిద్ధింపనపుడు దుఃఖమును జెందుచుఁ గర్మము లాచరించువాఁడు రాజసకర్త యనఁబడును.

శ్లో॥ అయుక్తః(26) ప్రాకృత(27) స్స్తబ్ధ(28) శ్శఠో(29) నైకృతికో(30)ఽలసః(31)
విషాదీ(32) దీర్ఘసూత్రీ(33) చ కర్తా తామస ఉచ్యతే ॥ 28

టీ. అయుక్తః=శాస్త్రీయకర్మమునకుఁదగనివాఁడును, ప్రాకృతః =విద్య నభ్యసింపనివాఁడును, స్తబ్ధః=ఆరంభము సేయని స్వభావముగల వాఁడును - పూజ్యులయెడసైతము త్వరపడి యవశ్యము సేయఁదగిన ప్రణామాద్యారంభము సేయక మిన్నకుండు వాఁ డనుట, శఠః=అభిచారాదికర్మములందాసక్తి గలవాఁడును, నైకృతికః = వంచనాపరుఁడును, అలసః=పను లారంభించియు వానిని మందముగా చేయువాఁడును, విషాదీ =మిక్కిలి ఖేదపడుస్వభావము గలవాడును, దీర్ఘసూత్రీచ =అభిచారాది కర్మములుచేయుచు పరులకు దీర్ఘకాలముగా అనర్థములు ఆలోచించుశీలము గలవాఁడును నగు, కర్తా = కర్మముల నాచరించు వాఁడు, తామసః = తమోగుణప్రధానుఁడని, పరికీర్తితః=చెప్పఁబడిన వాఁడు.

తా. శాస్త్రీయకర్మము లాచరింపఁదగనివాఁడును, విద్యాభ్యాసము లేమిచేత వివేకహీనుఁడును, ఆరంభముసేయని శీలము గలవాఁడును, గూఢముగా అభిచారాద్యశ్రియకర్మము లొనరించువాఁడును, వంచనాపరుఁడును, పనులనారంభించియు వానిని మందముగా జరపువాఁడును, అతిమాత్రము ఖేదపడు స్వభావము గలవాఁడును, అభిచారాదికర్మములు చేయుచుఁ బరుల కనర్థములు దీర్ఘకాలముగా నాలోచనసేయుచుండువాఁడును నై కర్మము లాచరించువాఁడు తామసకర్త యనఁబడును.

అవ. ఇట్లు కర్తవ్యకర్మమునుగుఱించిన జ్ఞానమునకును, కర్తవ్యమైన కర్మమునకును, అనుష్ఠాతకును, గుణములనుబట్టి కలుగుమూఁడేసి విధములు చెప్పఁబడినవి. ఇప్పుడు సర్వతత్త్వ సర్వపురుషార్థములనిశ్చయరూపమైన బుద్ధికిని ధృతికిని గుణములనుబట్టి కలుగుమూఁడేసివిధములను జెప్పుచున్నారు.

శ్లో. బుద్ధే ర్భేదం ధృతే శ్చైవ గుణత స్త్రివిధం శృణు
34
ప్రోచ్యమాన మశేషేణ పృథక్త్వేన ధనఞ్జయ ॥ 29

టీ. హేధనఞ్జయ = ఓయర్జునా, గుణతః = సత్త్వాదిగుణములను బట్టి, త్రివిధం = మూఁడువిధము లైనదియు, అశేషేణ = సంపూర్ణముగాను, పృథక్త్వేన = వేఱువేఱుగాను, ప్రోచ్యమానం = చెప్పఁబడుచున్నదియునగు, బుద్ధేః = వివేకపూర్వకమై నిశ్చయరూపముగుజ్ఞానముయొక్కయు, ధృతేశ్చైవ = ధృతి (అనఁగా ఆరంభించినక్రియకువిఘ్నము కలిగినను విడువక దాల్చుట) యొక్కయు, భేదం = భేదమును, శృణు = వినుము.

తా. బుద్ధి యనఁగా వివేకమును మున్నిడుకొని చేయునిశ్చయ
35
రూప మగుజ్ఞానము. ధృతి యనఁగా ఆరంభించిన క్రియకు విఘ్నము

కలిగినను విడువక దాల్చియుండుట. అట్టిబుద్ధియును ధృతియును సత్త్వాది గుణములనుబట్టి మూఁడువిధములై యుండును. అర్జునా, ఆయాభేదములను వేఱు వేఱుగను సమగ్రముగను వివరించెదను వినుము.

36

శ్లో. ప్రవృత్తించ నివృత్తించ కార్యాకార్యే భయాభయే
బన్ధం మోక్షంచ యా వేత్తి బుద్ధిస్సా పార్థ సాత్త్వికీ॥ 30

టీ. హేపార్థ=ఓయర్జునా, ప్రవృత్తించ = శ్రేయస్సాధనమైన ధర్మమును, నివృత్తించ=మోక్షసాధనభూతమైనధర్మమును, కార్యాకార్యే = ఇది చేయఁదగినది యిది చేయరానిది యనియు, భయాభయే = శాస్త్రము నతిక్రమించుట భయస్థాన మనియు దాని ననువర్తించుట అభయస్థానమనియు, బన్ధం=సంసారమును, మోక్షంచ=సంసారమును వీడుటయు, యా=ఏ, బుద్ధిః=బుద్ధి- విచారపూర్వకనిర్ధారణ, వేత్తి= తెలిసికొనుచున్నదో, సా=అది, సాత్త్వికీ=సత్త్వగుణప్రధానమైనది- అనఁగా వృద్ధి నొందిన సత్త్వగుణమువలనఁ గలిగినది.

తా. అర్జునా, ఐహికసుఖసాధన మగుప్రవృత్తిధర్మమును,మోక్షసాధనమగు నివృత్తిధర్మమును యథావస్థితముగ నేబుద్ధి తెలియునో; ఈ రెంటిలో దేనినిగాని యవలంబించియుండు సర్వవర్ణములవారికి నా

37

యా దేశకాలావస్థావిశేషములందుఁ జేయఁదగిన దిది యనియు, చేయరాని దిది యనియు నేది యెఱుఁగునో; శాస్త్రాతిక్రమణము భయహేతువనియు, తదనువర్తనము అభయహేతువనియు, బంధము (అనఁగా, సంసారముయొక్క యాథాత్మ్యమును) మోక్షము (అనఁగా, సంసార

38

నివృత్తియొక్క యాథాత్మ్యమును) నేబుద్ధిచేతఁ దెలియఁబడునో యది సాత్త్వికబుద్ధి యనఁబడును.

శ్లో. యయా ధర్మ మధర్మంచ కార్యం చాకార్యమేవచ
అయథావ త్ప్రజానాతి బుద్ధిస్సా పార్థ రాజసీ॥ 31

టీ. హేపార్థ = ఓయరునా, యయా = ఏబుద్ధిచేత, ధర్మం = ప్రవృత్తిరూపముగా ద్వివిధమైనధర్మమును, అధర్మం చ = అట్టిధర్మము కానిదానిని, కార్యంచ = చేయఁదగినదానిని, అకార్యంచైవ = చేయరాని దానిని, అయథావత్ = యథార్థము కానట్లుగా (కలరూపు కానట్లు), యయా = ఏబుద్ధిచేత, ప్రజానాతి = తెలిసికొనుచున్నాఁడో, సా - ఆ, బుద్ధిః = బుద్ధి, రాజసీ = రజోగుణప్రధాన మైనది.

తా. ప్రవృత్తినివృత్తిరూపముగ ద్వివిధ మైనధర్మమును, దానికి విపరీతమైనయధర్మమును, ఆయాధర్మములందు నిష్ఠులై నవారికి ఆ యా దేశకాలావస్థాదులందు ఇది చేయఁదగినదనియు, ఇది చేయఁదగని దనియు కలరూపునఁ దెలిసికొనఁజాలనిబుద్ధి రాజసబుద్ధి యనఁబడును.

శ్లో. అధర్మం ధర్మ మితి యా మన్యతే తమసావృతా
సర్వార్థాన్ విపరీతాంశ్చ బుద్ధి స్సా పార్థ తామసీ ॥ 32

టీ. హేపార్థ = ఓయర్జునా, యా = ఏ, బుద్ధిః = బుద్ధి, తమసా = అజ్ఞానముచేత, ఆవృతా (సతీ) = కప్పఁబడినదై, అధర్మం = నిషిద్ధధర్మమును, ధర్మమితి = యుక్తధర్మముగాను, సర్వార్థాన్ = సమస్తవిషయములను, విపరీతాన్ చ = విరుద్ధములనుగాను, మన్యతే = తలఁచుచున్నదో, సా = ఆబుద్ధి, తామసీ = తమోగుణ ప్రధాన మైనది.

తా. అర్జునా, అజ్ఞానముచేఁ గప్పబడిన యే బుద్ధి, నిషిద్ధధర్మమును యుక్తధర్మముగాను, అధర్మమును ధర్మముగాను, మఱియు ఉన్నయర్థమును లేనిదిగాను, లేనియర్థమును ఉన్నదిగాను, పరతత్త్వమును అపరమైనదిగాను, అపరమును పరమయినదిగాను, నిట్లె సమస్త విషయములను విపరీతములుగాఁ దెలియుచుండునో అది తామసబుద్ధి యనఁబడును.

శ్లో. ధృత్యా యయా ధారయతే మనఃప్రాణేన్ద్రియ క్రియాః
యోగే నావ్యభిచారిణ్యా ధృతి స్సా పార్థ సాత్త్వికీ ॥ 33

టీ. పార్థ=అర్జునా, అవ్యభిచారిణ్యా=ఫలాంతరసంగము లేని, యోగేన=మోక్షసాధనభూత మగుభగవదుపాసనముచేత-ఇట్టియుపాసనమే ప్రయోజనముగాఁగలవాఁడై యనుట, యయాధృత్యా = ఏధృతిచేత-బుద్ధిదార్ఢ్యముచేత, మనఃప్రాణేన్ద్రియక్రియాః=మనస్సు ప్రాణము ఇంద్రియములు వీనియొక్క వ్యాపారములను, ధారయతే=నిలుపఁబెట్టుచున్నాఁడో, సాధృతిః=ఆధృతి, సాత్త్వికీ=సత్త్వగుణప్రధాన మైనది.

తా. అర్జునా, ఒకడు ఫలాంతరసంగము లేక మోక్షసాధన మగు భగవదుపాసనమునకొఱకు ప్రవర్తించి తత్సాధనభూతము లగు మనస్సు మొదలగువానివ్యాపారములను ఏధృతిచేత ధరించునో అట్టిధృతి సాత్త్విక ధృతి యనఁబడును. 40

శ్లో. యయాతు ధర్మకామార్థాన్ ధృత్యా ధారయతేఽర్జున
ప్రసఙ్గేన ఫలాకాఙ్క్షీ ధృతి స్సా పార్థ రాజసీ॥ 34

టీ. హేపార్థ = ఓయర్జునా, ఫలాకాఙ్క్షీ=ఫలములను (అనఁగా ధర్మార్థకామములను) గోరువాఁడు ప్రసంగేన=మిక్కిలి సంగముతో, ధర్మకామార్థాన్ = ధర్మకామార్థములను- ధర్మార్థకామములకు సాధనభూతము లైన మనఃప్రాణేంద్రియ క్రియలననుట, యయాధృత్యా = ఏధృతిచేత, ధారయతే=ధరించుచున్నాఁడో, సా ధృతిః=ఆధృతి, రాజసీ= రజోగుణసంబంధము గలది.

తా. ఫలమును గాంక్షించి పురుషుఁడు మిక్కిలిసంగము చేత ధర్మకామార్థములను ఏధృతిచేత ధరించుచున్నాఁడో యాధృతి రాజసము. 'ధర్మకామార్థ' శబ్దముచేత దానికి సాధనభూతములైన మనః ప్రాణేంద్రియక్రియలు లక్షితము లగుచున్నవి. 'ఫలాకాఙ్క్షీ' అనుచోఁ గూడ ఫలశబ్దముచేత రాజసత్వమువలన ధర్మార్థకామములే వివక్షితములు. కాఁబట్టి ధర్మకామార్థములను గోరి మనఃప్రభృతుల వ్యాపార

ములు ఏధృతిచేత ధరింపఁబడుచున్నవో (జరుపఁబడుచున్నవో) యది రాజస మైన దని భావము.

శ్లో. యయా స్వప్నం భయం శోకం విషాదం మద మేవ చ
న విముఞ్చతి దుర్మేధా ధృతి స్సా పార్థ తామసీ ॥ 35

టీ. హేపార్థ=ఓయర్జునా, దుర్మేధా=దుర్బుద్ధి గలపురుషుఁడు, యయా=ఏధృతిచేత, స్వప్నం=నిద్రను, మదం = విషయానుభవము వలనఁ గలిగినమదమును-అనఁగా ఈస్వప్నమదములను గుఱించి ప్రవర్తించు మనఃప్రాణాదిక్రియల ననుట, భయం = భయమును-అనఁగా భయమునిచ్చువిషయమును, శోకం=దుఃఖమును- అనఁగా దుఃఖప్రద మయిన విషయమును, విషాదం = చింతను-చింతావహమయిన విషయము ననుట- ఈభయశోకాదులకు సాధనభూతము లైన మనఃప్రాణాది క్రియలను సైతము, న విముఞ్చతి = విడువఁడో- అనఁగా ధరించుచున్నాఁడో, సా ధృతిః=ఆధృతి, తామసీ=తమోగుణప్రధాన మయినది.

తా. * భయశోకవిషాద శబ్దము లిచట భయశోకవిషాదముల నొసంగు విషయములనుగుఱించినవి. ఏధృతిచేత నిద్రను, విషయానుభవమువలనఁ బుట్టినమదమును (అనఁగా స్వప్న మదములనుగుఱించి కలుగు మనఃప్రాణాదుల క్రియలను), భయశోకవిషాదకరము లగు విషయములకు సాధనభూతము లైన మనఃప్రాణాదిక్రియలను, దుర్బుద్ధి యగు వాఁడు విడువఁడో (అనఁగా ధరించియుండునో), యాధృతి తామస మయినది.

* మద మనఁగా దైవాగత మగు ఉన్మాదులు గావనుటకై 'విషయానుభవజనిత' మనఁబడెను. స్వప్నాదులు స్వాధీనము లైనవిగావు; కా॥ వానిని బురుషుఁడు ధరించుట యశక్యము. కనుక స్వప్నాదులనుగుఱించి కలుగు మనఃప్రాణాదిక్రియలను ధరించుటగాఁ జెప్పఁబడినది. భయమును గలిగించువిషయములు దుర్మానమూలమగు ప్రబల విరోధాదులు; శోకమును గలిగించునవి క్రోధాదిమూలమగు బంధువధాదులు; విషాదమును గలిగించునవి వ్యర్థమైన ధనవ్యయాదులు.

శ్లో॥ సుఖం త్విదానీం త్రివిధం శృణు మే భరతర్షభ

టీ. భరతర్షభ=అర్జునా, సుఖంతు = సుఖమయితే, త్రివిధం=గుణములచే మూఁడువిధములైనది, ఇదానీం=ఇప్పుడు, శ్రుణు=(వానిని) వినుము.

తా. పూర్వోక్తములైనజ్ఞానము కర్మము కర్త మొదలైనవి ఏసుఖమునకు శేషభూతములో యట్టిసుఖము గూడ గుణములనుబట్టి మూఁడువిధములైనది. ఆమూఁడువిధముల నిప్పుడు చెప్పెద వినుము.

శ్లో॥ అభ్యాసా ద్రమతే యత్ర దుఃఖాన్తంచ నిగచ్ఛతి॥ 36

టీ. యత్ర=ఏసుఖమునందు, అభ్యాసాత్ =చిరకాలాభ్యాసము వలన, రమతే = (క్రమముగా నిరతిశయము మయిన) రతిని బొందునో, దుఃఖాన్తంచ = సకలసాంసారికదుఃఖములయొక్క నాశమును, నిగచ్ఛతి= పొందునో.

41

తా. ఒకఁడు ఏసుఖమునందుఁ జిరకాలాభ్యాసమువలనఁ గ్రమముగా నిరతిశయానందము నొందునో, దేనివలన సకల సాంసారికదుఃఖములను నశింపఁజేయునో

అవ. ఆసుఖమునే విశేషించి చెప్పుచున్నారు.

శ్లో॥ యత్తదగ్రే విషమివ పరిణామేఽమృతోపమమ్

42

తత్సుఖం సాత్త్వికం ప్రోక్తమాత్మబుద్ధిప్రసాదజమ్॥ 37

టీ. యత్తత్ =ఏసుఖము, అగ్రే=మొదట (యోగము నారంభించునపుడు), విషమివ=విషము (దుఃఖము) వలెను, పరిణామే=పరిపాకకాలమునందు, అమృతోపమం (భవతి) = అమృతముతోఁ దుల్యమైన దగుచున్నదో, తత్ = అట్టి, ఆత్మబుద్ధి ప్రసాదజం-ఆత్మబుద్ధి=ఆత్మస్వరూపవిషయమైన బుద్ధియొక్క, ప్రసాదం=ప్రసన్నతచేత-సకలేతరవిషయములనుండి నివర్తించుటవలన, జం=కలిగెడి, సుఖం = సుఖము,

సాత్త్వికం=సత్త్వగుణప్రాధాన్యముచేఁ గలిగినదిగా, ప్రోక్తం=చెప్పఁబడినది.

తా. ఏసుఖము, యోగోపక్రమకాలమునందు బహుకష్టసాధ్యమగుటచేతను వివిక్తమైన శుద్ధాత్మస్వరూపము ననుభవింపియుండకుండుట చేతను విషమువలె దుఃఖముగా నుండునో, పరిపాకదశయందు అభ్యాస బలమువలన వివిక్తమైనశుద్ధాత్మస్వరూపము పొడసూపుటచే నమృతమువలె భోగ్యముగను దోఁచుచుండునో, వివిక్తస్వభావ మగుఆత్మ ననుభవించుటవలనఁ బుట్టినయీసుఖము సకలేతరవిషయములనుండి నివర్తించిన దగుటచే ప్రసన్నమై ఆత్మవిషయమై యుండుబుద్ధివలనఁ గలుగుచున్నది. అట్టిసుఖమే 'సాత్త్విక' మని చెప్పబడినది. బుద్ధికి సకలమైన యితరవిషయములనుండి నివర్తించియుండుటయే ప్రసాదము.

శ్లో. విషయేన్ద్రియసంయోగా ద్యత్త దగ్రేఽమృతోపమమ్
పరిణామే విషమివ తత్సుఖం రాజసం స్మృతమ్ ॥ 38

టీ. యత్తత్=ఏసుఖము, విషయేన్ద్రియసంయోగాత్=విషయములతో నింద్రియములు సంబంధించుటవలన, అగ్రే=మొదట (అనుభవకాలమునందు), అమృతోపమం=అమృతముతోసమానమైనదియు, పరిణామే=అంతమందు – అన్నపానాదివిషయములను సుఖములనుగాఁ జేయు ఆఁకలిమొదలైన నిమిత్తములు నివర్తించినపిదప ననుట, విషమివ=(అది నరకాదిహేతు వగుటచే) విషమువలెను, (భవతి=అగుచున్నదో), తత్సుఖం=ఆసుఖము, రాజసం=రజోగుణప్రధాన మైన దని, స్మృతం=తలఁపఁబడినది.

తా. విషయములతో నింద్రియములు సంబంధించుటచేగలుగు నేసుఖం బనుభవకాలమునందు అమృతమువలె భోగ్యముగానుండునో, మఱి విషయములను (అనఁగా నింద్రియార్థములైనయన్నపానాదులను) సుఖప్రదములనుగాఁ జేయు కారణములైన క్షుత్తుమొదలైనవి నివర్తిం

పఁగా వానివలని సుఖము *నరకాదిహేతు వగుటచే విషపానమువలె ననుభవింపఁబడినదగునో, అట్టిసుఖమే రాజస మని తలఁపఁబడినది.

శ్లో॥ య దగ్రే చానుబన్ధేచ సుఖం మోహన మాత్మనః
నిద్రాలస్యప్రమాదోత్థం తత్తామస ముదాహృతమ్ ॥ 39

టీ. యత్సుఖం=ఏసుఖము, అగ్రేచ = అనుభవకాలమందును, అనుబన్ధేచ = పరిణామమందును, ఆత్మనః=తనకు, మోహనం=మోహహేతు వగుచున్నదో, నిద్రాలస్యప్రమాదోత్థం=నిద్రవలనను ఇంద్రియ వ్యాపారమాంద్యమువలనను కార్యము లం దజాగరూకతవలనను జనించిన, తత్ =ఆసుఖము, తామసం=తామసగుణప్రధాన మైనదిగా, ఉదాహృతం=చెప్పఁబడినది.

43
తా॥ అనుభవవేళయందును విపాకమందును దనకు మోహహేతువై నిద్రవలనను ఆలస్యమువలనను ప్రమాదమువలనను గలుగునట్టి సుఖము తామససుఖమనఁబడును. ఇచట మోహ మనఁగా వస్తువు యొక్క కలరూపు తెలియకుండుట యని యభిప్రాయము. నిద్రాదులు అనుభవవేళయందును మోహహేతువులై నవిఁగనుక వానివలనఁబుట్టిన సుఖమును మోహహేతువగుచున్నది). నిద్ర మోహహేతు వగుట స్పష్టమే. ఆలస్య మనఁగా ఇంద్రియవ్యాపారమాంద్యము గనుక నిట్టి మాంద్యమువలన జ్ఞానమాంద్యమును తప్పక కలుగును. ప్రమాదమనఁగా కార్యములందు హెచ్చరిక లేమి. కాఁబట్టి దీనివలనను జ్ఞానమాంద్యము కలుగును. కాఁబట్టి యీరెండుగూడ మోహహేతువే యగును. (ఇట్లు మోహహేతువులైన నిద్రాదులవలనఁ బుట్టిన సుఖముసైతము మోహ

*పరదారగమనాదులు మొదట అనుభవించునపుడు స్వల్పకాలము అతిసుఖప్రదములుగా నుండియు వానికి నిమిత్తములైన స్త్రీలు మొదలైనవారు నివర్తించినపిదప రాఁగలుగు భయదండనాదులచేతను నరకాదులచేతను విషపానముచేతవలె నతిదుఃఖావహము లగు నని భావము.

44

హేతువే యగు నని భావము). కాఁబట్టి ముముక్షువు రజస్తమస్సులను విడనాడి సత్త్వమునే స్వీకరింపవలయు నని యభిప్రాయము.

45 అవ.

శ్లో॥ న తదస్తి పృథివ్యాం వా దివి దేవేషు వా పునః
సత్త్వం ప్రకృతిజైర్ముక్తం యదేభి స్స్యాత్త్రిభిర్గుణైః॥ 40

టీ. యత్సత్త్వం = ఏప్రాణిజాతము, ప్రకృతిజైః = ప్రకృతివలనఁ బుట్టిన, ఏభిః = ఈ, త్రిభిః = మూఁడైన, గుణైః = సత్త్వాదిగుణములచేత, ముక్తం = విడువఁబడినది, స్యాత్ = అగునో, తత్ = అది, పృథివ్యాంవా = భూలోకమందలిమనుష్యాదులలో నైనను, పునః = మఱియును, దివి = స్వర్గాదిలోకమందలి, దేవేషువా = బ్రహ్మాది దేవతలలో నైనను, నాస్తి లేదు.

తా. భూమియందు మనుష్యులలోఁగాని దివియందు దేవతలలోఁ గాని (అనఁగా బ్రహ్మమొదలు స్థావరములవఱకును బ్రకృతిసంసర్గము గలిగియున్నవి గాన వానియందు) ప్రకృతివలనఁ బుట్టినయీమూఁడు గుణములనుండి విడివడిన ప్రాణి సమూహ మేదియుఁ గలుగదు.

46 అవ.

అవ. 'త్యాగేనైకే అమృతత్వ మానశుః' (తై. నా. ౧౦)ఇత్యాదులందు మోక్షసాధనముగా నిర్దిష్టమై యున్న త్యాగము సన్న్యాస శబ్దార్థమునకంటె వేఱుకాదనియు, కర్మములు చేయు చుండఁగానే వానియందలికర్తృత్వమును త్యజించుటే యాత్యాగమునకు మూలమనియు, పరమపురుషుఁడే కర్త యనెడియనుసంధానమువలననే ఫలకర్మత్యాగమును కర్తృత్వత్యాగమును గలుగు ననియుఁ జెప్పఁబడినది. ఈత్యాగములన్నియు సత్త్వగుణము వృద్ధినొందుటచేఁ గలుగునని గాన సత్త్వమే ఉపాదేయ మని తెలుపుటకొఱకు సత్త్వరజస్తమస్సుల కార్యభేదములు

ప్రపంచింపఁబడినవి. ఇప్పుడు మోక్షమునకు సాధనముగాఁ జేయఁబడు చున్న యిటువంటి కర్మము పరమపురుషారాధనరూపమే యగుననియు అట్లు అనుష్ఠింపఁబడినయాకర్మము భగవత్ప్రాప్తిలక్షణ మైన ఫలము నిచ్చుననియు ప్రతిపాదింపఁబూనినవారై, బ్రాహ్మణులు మొదలైన యధికారులకు వారివారిస్వభావముల నంటియుండుసత్త్వాదిగుణభేదము లనుబట్టి వారివారికి *వేఱువేఱుగా నేర్పడినదై కర్తవ్యమైన దై యుండు కర్మముయొక్కస్వరూపమునువారివారివృత్తులతోఁగూడ చెప్పుచున్నారు

47

శ్లో. బ్రాహ్మణక్షత్రియవిశాం శూద్రాణాంచ పరన్తప

48

కర్మాణి ప్రవిభక్తాని స్వభావప్రభవై ర్గుణైః॥ 41

టీ. హేపరన్తప=ఓయర్జునా, బ్రాహ్మణక్షత్రియవిశాం=బ్రాహ్మణ క్షత్రియవైశ్యులకును, శూద్రాణాంచ=శూద్రులకును, కర్మాణి=వ్యాపారములు, స్వభావప్రభవైః = తమతమ జన్మములకుఁ గారణభూతమైన ప్రాచీనకర్మమువలనఁ బుట్టిన, గుణైః=సత్త్వాదిగుణములచేత, ప్రవిభక్తాని = విభజింపఁబడియున్నవి = వేఱువేఱుగ ప్రతిపాదింపఁబడియున్న వనుట.

తా. స్వభావ మనఁగా స్వకీయమైనభావము-బ్రాహ్మణాది జన్మములకు హేతువైన ప్రాచీనకర్మమని యర్థము. ఆకర్మమువలన పుట్టి

49

నవి సత్త్వాదిగుణములు. బ్రాహ్మణునికి స్వభావప్రభవ మైనది రజస్తమస్సుల నడంచుటచేఁ బుట్టినట్టి సత్త్వగుణము. క్షత్రియునికి స్వభావప్రభవము తమస్సత్త్వములను గ్రిందుపఱుచుటచేఁ బుట్టిన రజోగుణము. వైశ్యునికి స్వభావప్రభవము సత్త్వరజస్సులను గ్రిందుపఱచుటచే అల్పముగా ఉద్రేకించిన తమోగుణము. శూద్రునికి స్వభావప్రభవము రజస్సత్త్వముల నడంచుటచే మిక్కిలియు నుద్రేకించిన తమోగుణము.

స్వభావప్రభవము లైన యీగుణములతోఁ గూడి కర్మములను (వేఱు వేఱ యాయావర్ణములకు) విభక్తములుగావించి శాస్త్రములు ప్రతిపాదించుచున్నవి; బ్రాహ్మణాదు లిట్టిగుణములు గలవారు; వారికర్మము లివి; వారివృత్తు లివియనికదా వేఱువేఱ శాస్త్రములు విభజించి ప్రతిపాదించుచున్నవి.

శ్లో, శమో దమ స్తపః శౌచం క్షాన్తి రార్జవ మేవ చ

:0

జ్ఞానం విజ్ఞాన మాస్తిక్యం బ్రాహ్మం కర్మస్వభావజమ్॥ 42

టీ. శమః = బాహ్యేంద్రియనియమనమును, దమః=అంతఃకరణ నియమనమును, తపః=భోగనియమనరూపమై శాస్త్రసిద్ధమయిన కాయ క్లేశమును, శౌచం=శాస్త్రీయకర్మమునకుఁ దగిన శుద్ధియు, క్షాన్తిః= ఓర్పును, ఆర్జవం=మనస్సునం దుండునట్లే నడచుటయు (మనస్సునం దును నడతయందును ఏకరూపముగా నుండుట), జ్ఞానం=పరావరతత్త్వ విషయమయిన వివేకమును, విజ్ఞానం=పరతత్త్వమందలి అసాధారణ విశేష విషయ మయినజ్ఞానమును, ఆస్తిక్యం= వేదార్థ మంతయు సత్య మనెడిదృఢనిశ్చయమును (అనునవి), బ్రాహ్మం = బ్రాహ్మణజాతికితగిన, స్వభావజం = జన్మసిద్ధమయిన, కర్మ =కర్మము.

51

తా. బాహ్యేంద్రియ నిగ్రహమును, అంతఃకరణనిగ్రహమును, శాస్త్రసిద్ధ మయి భోగనియమనరూపమయిన కాయక్లేశమును, శాస్త్రీయ కర్మమునకుఁ దగియుండుట యనెడిశుచిత్వమును, పరులు బాధించినను చిత్తవికారము లేకుండుటయు, పరులయెడ మనస్సున నున్నట్లే బయటి నడతలను నెఱపుటయు, పరాపరతత్త్వముల యాథాత్మ్యమును గుఱిం చిన జ్ఞానమును, పరతత్త్వమందలి అసాధారణవిశేషముల నెఱుఁగుట

50

యనెడి విజ్ఞానమును, వేదార్థమంతయు సత్య మనెడి ప్రకృష్టమయిన (అనఁగా ఏహేతువుచేతను గదల్చుటకు అశక్యమైన) నిశ్చయమును.

ఆస్తిక్యమును అనునవి బ్రాహ్మణునికి స్వభావసిద్ధములైన కర్మము లగును. 'పురుషోత్తముఁడును వాసుదేవుఁడును పరబ్రహ్మశబ్దవాచ్యుఁడు నైన భగవంతుఁడు నిరస్తనిఖిలదోషగంధుఁడును, స్వాభావికానవధికాతిశయజ్ఞానశక్త్యాద్యసంఖ్యేయ కల్యాణగుణ గణుఁడును, నిఖిల వేద వేదాంత వేద్యుఁడును అగును; అతఁడే నిఖిలజగదేకకారణమును, నిఖిలజగదాధారభూతుఁడు నగును; అతఁడే నిఖిలమును ప్రవర్తింపఁజేయువాఁడు; వైదికము లైన సమస్తకర్మములును అతనియారాధనములే యగును; అతఁడాయాకర్మములచే ఆరాధితుఁడై ధర్మార్థకామమోక్షరూప మైన ఫలము నిచ్చును' అనెడి యీవిషయము సత్యమె యగు ననునిశ్చయమే ఆస్తిక్యము. ఇదియే 'వేదైశ్చ సర్వై రహమేవ వేద్యః' (గీ.౧౫-౧౫) 'అహం సర్వస్య ప్రభవో మత్తః సర్వం ప్రవర్తతే' (గీ. ౧౦-౮) 'మయి సర్వ మిదం ప్రోతమ్' (గీ. ౭-౭) 'భోక్తారం యజ్ఞతపసామ్...జ్ఞాత్వా మాం శాన్తి మృచ్ఛతి' (గీ. ౫-౨౯) 'మత్తః పరతరం నాన్యత్ కిఞ్చి దస్తి ధనఞ్జయ' (గీ.౭-౭) 'యతః ప్రవృత్తిర్భూతానాం యేన సర్వమిదం తతమ్। స్వకర్మణా తమభ్యర్చ్య సిద్ధిం విన్దతి మానవః' (గీ. ౧౮-౪౬) 'యో మా మజ మనాదించ వేత్తి లోకమహేశ్వరమ్' (గీ. ౧౦-3) ఇత్యాది గీతావాక్యములయందుఁ బ్రతిపాదింపఁబడియున్నది.

శ్లో. శౌర్యం తేజో ధృతి ర్దాక్ష్యం[52] యుద్ధేచా ప్యపలాయనమ్
దాన[53] మీశ్వరభావశ్చ క్షాత్త్రం కర్మ స్వభావజమ్ ॥ 43

టీ. శౌర్యం=యుద్ధమునందు నిర్భయముగఁ బ్రవేశించు సామర్థ్యమును, తేజః=పరులచేఁ దిరస్కరింపఁబడఁగూడమియు, ధృతిః = ఆరంభించిన కార్యమునందు విఘ్నములు కలిగినను విడువక నెఱవేర్చు సామర్థ్యమును, దాక్ష్యం = సర్వక్రియలను గొనసాగించు సామర్థ్యమును, యుద్ధే = యుద్ధమునందు, అపలాయనమపిచ = పాఱిపోవకుండుటయు,

దానం = తనద్రవ్యమును పరులసొమ్ముగా కావించునంతత్యాగమును, ఈశ్వరభావశ్చ=తన్నుఁ దప్ప తక్కినవారి నెల్ల నియమించుసామర్థ్యమును, (అనునివి), క్షాత్రం=క్షత్రియజాతికిఁ దగిన, స్వభావజం=జన్మసిద్ధమైన, కర్మ=కర్మము.

తా. యుద్ధమునందు నిర్భయప్రవేశసామర్థ్యమును, పరులకుఁ బరిభవింపరాకుండుటయు; కార్య మారంభించినపిదప విఘ్నములు గలిగినను దానిని ముగించుశక్తియు, సర్వక్రియల నిర్వర్తించుటకుఁ దగిన నేర్పును, యుద్ధమునందు తనకు మరణము నిశ్చయముగాఁ గలుగనున్నను వెనుదీయకుండుటయు, తనద్రవ్యమును పరులసొమ్ముగాఁ జేయునంతవఱకైన త్యాగమును, తన్నుఁదప్ప తక్కినవారినందఱ నియమించు సామర్థ్యమును, అనునివియన్నియు క్షత్రియజాతికి స్వభావజన్యమైన కర్మములు.

54 55 56 57

శ్లో. కృషి గోరక్ష వాణిజ్యం వైశ్యం కర్మ స్వభావజమ్

టీ. కృషిగోరక్షవాణిజ్యం=పైరుపెట్టుటయు గోసంరక్షణమును వర్తకమును, వైశ్యం=వైశ్యజాతికిఁ దగిన, స్వభావజం = ప్రాచీనకర్మసిద్ధమైన, కర్మ=కర్మము.

తా. పైరుపెట్టుటయు, పశుపరిపాలనమును, ధనసంచయహేతుభూతమై క్రయవిక్రయరూపమైనవ్యాపారమును, అనునివి వైశ్యజాతికి స్వభావసిద్ధమైనకర్మములు.

శ్లో. పరిచర్యాత్మకం కర్మ శూద్రస్యాపి స్వభావజమ్॥ 44

టీ. అపి = మఱియు, పరిచర్యాత్మకం =సేవారూపమైన, కర్మ=కర్మము, శూద్రస్య=శూద్రజాతికి, స్వభావజం=ప్రాచీనకర్మ సిద్ధము.

తా. మఱియును, పూర్వవర్ణములు మూఁటికిని పరిచర్యచేయుటయే శూద్రునకు స్వభావసిద్ధమైనకర్మము, (ఇట ఆయావర్ణములకుఁ

జెప్పఁబడియుండుకర్మము లివియే యవి తలంపరాదు.) నాలుగువర్ణముల వారును తమతమవృత్తులతోఁగూడ నాచరింపవలసిన శాస్త్రవిహిత యజ్ఞాదికర్మముల కిది [58] ప్రదర్శకముగా చెప్పఁబడినది. [59] యజ్ఞాదులు మొదటి మూఁడువర్ణములవారికి సాధారణములుగదా. శమాదులును ఆమూఁడు వర్ణములందలి ముముక్షువులకు సాధారణములు. (అయినను, శమాదులు బ్రాహ్మణులకుమాత్రము చెప్ప నెట్లు అన్నచో) బ్రాహ్మణులకు సత్త్వము స్వాభావికముగానే యుద్రేకించి యుండును గనుక శమదమాదులు వారికి సుఖముగాఁ గైకొనఁగూడునని తలఁచి అవి 'స్వభావజం కర్మ' అని చెప్పఁబడెను. క్షత్రియులకును వైశ్యులకును తమంత రజస్తమస్సులు ప్రధానములై యుండుటచే వారి కా శమదమాదులు గైకొనుట నష్టమని తలఁచి అవి వారికి లేవనఁబడెను. (కాని నిజముగా లేవని యభిప్రాయముకాదు.) బ్రాహ్మణుని వృత్తియో యాజనాధ్యాపనప్రతిగ్రహములు; క్షత్రియునివృత్తిజనపదపరిపాలనము; వైశ్యునివృత్తి పూర్వోక్తకృష్యాదులు; [60] శూద్రునికి కర్తవ్యమైనకర్మమును వృత్తియు రెండును మొదటి మూఁడువర్ణములవారికి పరిచర్య సేయుటయే.

61 అవతారిక.

శ్లో. స్వే స్వే కర్మ ణ్యభిరత స్సంసిద్ధిం లభతే నరః
[62] స్వకర్మనిరత స్సిద్ధిం యథా విన్దతి త చ్ఛృణు॥ 45

టీ. స్వేస్వేకర్మణి=తనతనవర్ణాశ్రమోచితకర్మమునందు, అభిరతః=ఆసక్తిగల, నరః = మనుష్యుఁడు, సంసిద్ధిం = పరమపదప్రాప్తిని, లభతే=పొందుచున్నాఁడు, స్వకర్మనిరతః=స్వజాతికర్మమునం దాసక్తుఁడైనవాఁడు; సిద్ధిం=పరమపదమును, యథా=ఏప్రకారముగా, విన్దతి=పొందుచున్నాఁడో, తత్=ఆప్రకారమును, శృణు=వినుము.

తా. తనతన వర్ణాశ్రమోచితకర్మములం దనురక్తుఁ డగు నరుఁడు పరమపదము పొందును. స్వజాతికర్మములం దాసక్తుఁడగువాఁ డేవిధమునఁ బరమపదమునొందునో దానిని వినుము.

శ్లో. యతః ప్రవృత్తి ర్భూతానాం యేన సర్వమిదం తతమ్
స్వకర్మణా త మభ్యర్చ్య సిద్ధిం విన్దతి మానవః ॥ 46

టీ. యతః = సర్వకారణభూతుఁ డైన యేయీశ్వరునివలన, భూతానాం=ప్రాణులకు, ప్రవృత్తిః = ఉత్పత్తి మొదలగుప్రవర్తనము (కలుగుచున్నదో), ఇదం సర్వం=ఈసమస్తప్రపంచము, యేన = అంతర్యామి యైనయేయీశ్వరునిచేత, తతం=వ్యాపింపఁబడినదో, తం = ఆయింద్రాదులం దంతరాత్మయై యుండువానిని, మానవః=మనుష్యుఁడు, స్వకర్మణా = తనవర్ణాశ్రమోచితమైన కర్మముచేత, అభ్యర్చ్య=ఆరాధించి, సిద్ధిం=భగవత్ప్రాప్తిరూప మైనసిద్ధిని, విన్దతి=పొందుచున్నాఁడు.

తా. ఎవ్వనివలన సర్వభూతములకు ఉత్పత్త్యాది ప్రవృత్తులు కలుగుచున్నవో, ఎవ్వఁ డీసమస్తప్రపంచమునందును వ్యాపించియుండునో, అట్టినన్ను ఇంద్రాదులం దంతరాత్ముఁడై నెలకొనియున్నవానిని.

64

స్వవర్ణాశ్రమోచితకర్మముచే ఆరాధించి మానవుఁడు మత్ప్రసాదమువలన మత్ప్రాప్తిరూపమైనసిద్ధిని (అనఁగా మోక్షపదవిని) బొందును. 'నావలననే సర్వముఉత్పన్నమగుచున్నది. నేనేసర్వమును వ్యాపించియున్నాను' అనునది 'అహంకృత్స్నస్య జగతః ప్రభవః ప్రళయ స్తథా। మత్తః పరతరం నా న్య త్కిఞ్చి దస్తి ధనఞ్జయ'। (గీ. ౭-౬) 'మయా తత మిదం సర్వం జగ దవ్యక్తమూర్తినా' 'మయాధ్యక్షేణ ప్రకృతి స్సూయతే సచరాచరమ్' (గీ. ౯-౪) 'అహం సర్వస్య ప్రభవో మత్తస్సర్వం ప్రవర్తతే' (గీ.౧౦-౮) ఇత్యాదులందు పూర్వమె ప్రతిపాదింపఁబడియున్నది.

65 అవ.

శ్లో. శ్రేయాన్ స్వధర్మో విగుణః పరధర్మా త్స్వనుష్ఠితాత్

టీ. స్వధర్మః=తనంతనే కైకొనఁగూడినధర్మము-అనఁగా(ప్రకృతి సంసర్గము గలపురుషుని కాప్రకృతివలన ఇంద్రియవ్యాపారము తనంతనే కలుగును. కర్మయోగము ఇంద్రియవ్యాపారరూపమై యుండుటచేవానికి తనంతనె సుకరముగాఁ గైకొనఁగూడినధర్మ మగును గాన) కర్మయోగ మని యర్థము, విగుణోఽపి=గుణము లేనిదైనను, సు అనుష్ఠితాత్= చక్కఁగా అనుష్ఠింపఁబడు, పరధర్మాత్-పర=పరునియొక్క-అనఁగా కర్మయోగివలెఁగాక యింద్రియజయమునందు నిపుణుఁడైనపురుషుని యొక్క, ధర్మాత్=ధర్మమునకంటె-అనఁగా అట్టివానిధర్మమైన జ్ఞాన యోగముకంటెను, శ్రేయాన్=మేలైనది.

తా. ఇట్లు కర్తృత్వాదులను త్యజించి మదారాధనరూపముగా నుండునది స్వధర్మము- అనఁగా తనంతటనే కైకొనుటకు యోగ్యమైన ధర్మము-అనఁగా కర్మయోగాత్మక మగుధర్మము. ఇది ఇంద్రియవ్యాపారరూపమైయుండుటచే ప్రకృతిసంసర్గముగలవానికి సుకరముగాఁ గైకొనఁగూడినధర్మమగును. జ్ఞానయోగము సర్వేంద్రియముల నియమిం చునదిగావున ప్రమాదముతోఁగూడినదగును, అదిఇంద్రియజయనిపుణుఁ డగుపురుషునికే శక్యమైన ధర్మము. మఱియు దానిని చక్కఁగా ననుష్ఠించుట యొకానొకప్పుడేకాని యెల్లప్పుడును కాదు. కాఁబట్టి కర్మ యోగ మనెడుస్వధర్మము గుణరహితమైనను చక్కఁగా ననుష్ఠింపఁ బడినపరధర్మ మగుజ్ఞానయోగమునకంటె మే లగును.

అవ. దానినే యుపపాదించుచున్నారు.

శ్లో స్వభావనియతం కర్మ కుర్వ న్నాప్నోతి కిల్బిషమ్॥ 47

టీ. స్వభావనియతం=ప్రకృతిసంసృష్టుఁడైనవానికి స్వభావము చేతనే యేర్పడియుండునట్టి, కర్మ=కర్మమును, కుర్వన్=చేయువాఁడు,

కిల్బిషం=సంసారమును, న ఆప్నోతి=పొందఁడు.

తా. కర్మయోగము ఇంద్రియవ్యాపారసాధ్యమై యుండుటచే అది ప్రకృతిసంసర్గము గలవానికి స్వాభావికమై సుసాధ్యమై యుండును. మఱియు నది ప్రమాదము లేనిది గనుక దానిని జేయువాఁడు సంసారమును బొందఁడు. జ్ఞానయోగము నిరోధేంద్రియుని చేత సాధింపఁదగిన దగుటంబట్టి ప్రమాదయుక్తమై యుండుటచే అందు నిష్ఠ గలవాఁడు ప్రమాదమువలన సంసారమును బొందినను బొందును. కాఁబట్టి కర్మనిష్ఠయె శ్రేష్ఠ మని తృతీయాధ్యాయమునందు చెప్పఁబడినదాని నిచట స్మరింపఁజేయుచున్నారు.

శ్లో. సహజం కర్మ కౌన్తేయ సదోష మపి న త్యజేత్
సర్వారమ్భా హి దోషేణ ధూమేనాగ్నిరివావృతాః ॥ 48

టీ. కౌన్తేయ=అర్జునా, సహజం=స్వభావజన్యమైన, కర్మ=కర్మయోగము, సదోష మపి=కాయక్లేశాదిదుఃఖములతోఁ గూడినదైనను, న త్యజేత్=విడువఁగూడదు. అగ్నిః=అగ్ని, ధూమేన ఇవ=పొగచేతవలెనే, సర్వారమ్భాః=సమస్తకర్మారంభములును జ్ఞానారంభములును, దోషేణ=దుఃఖముచేత, ఆవృతాఃహి=ఆవరింపఁబడినవిగదా.

67

తా. అర్జునా, కర్మయోగము కాయక్లేశాదిదుఃఖములతోఁగూడినదైనను స్వాభావికమైనదగుటచే సుకరమును ప్రమాదము లేనిదియు

68

నగును గాన దానిని విడువఁదగదు. అనఁగా జ్ఞానయోగార్హుఁడైనను కర్మయోగమునే చేయవలయుననుట. అగ్ని పొగచేతఁ గప్పఁబడి

69

యుండునట్లు సమస్తకర్మారంభములును జ్ఞానారంభములును కాయక్లేశాదిదుఃఖములతోఁ గూడియే యుండును. (ఇట్లు ఉభయవిధయోగ

70

ములును దుఃఖయుక్తములే యైనను) ఆ రెంటికి నింతమాత్రము భేదము-

కర్మయోగము సుకరమును అప్రమాదము నగును; జ్ఞానయోగము దానికి విపరీతముగా నుండును.

శ్లో॥ అసక్తబుద్ధి స్సర్వత్ర జితాత్మా విగతస్పృహః 71
72 నైష్కర్మ్యసిద్ధిం పరమాం సన్న్యాసే నాధిగచ్ఛతి ॥ 49

టీ. సర్వత్ర=ఫలాదులయందంతట, అసక్తబుద్ధిః=సంగరహితమైనబుద్ధి గలవాఁడును. జితాత్మా = జయింపఁబడిన మనస్సుగలవాఁడును, విగతస్పృహః = ఆత్మకర్తృత్వమునందు స్పృహలేనివాఁడును, సన్న్యాసేన (యుక్తః) = ఫలసంగకర్తృత్వాదిత్యాగముతోఁ గూడిన వాఁడునై, (కర్మకుర్వన్ =కర్మచేయుచు,) పరమాం=ఉత్తమమైన-అనఁగా జ్ఞాననిష్ఠకు ఫలమైన, నైష్కర్మ్యసిద్ధిం=సర్వేంద్రియవ్యాపారోపరతిరూపమైన ధ్యానయోగనిష్ఠను, అధిగచ్ఛతి=పొందుచున్నాఁడు.

తా. ఫలాదులయందాసక్తి లేనిబుద్ధియు మనోనిగ్రహమును గలిగి, పరమపురుషుఁడే కర్త యని యనుసంధించుటవలన ఆత్మకర్తృత్వమునందు రక్తి వదలి, ఇట్లు త్యాగమునకంటె వేఱు కాదని నిర్ణయింపఁబడినసన్న్యాసముతోఁ గూడి, కర్మములు చేయుచు, పరమంబగునైష్కర్మ్యసిద్ధిని బొందుచున్నాఁడు–అనఁగా పరమంబగుటచే జ్ఞానయోగమునకుఁగూడ ఫలంబైనట్టిధ్యాననిష్ఠను బొందుచున్నాఁ డని యర్థము. సర్వేంద్రియకర్మోపరతిరూపమైన వక్ష్యమాణధ్యానయోగ నిష్ఠను బొందుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ సిద్ధిం ప్రాప్తో యథా బ్రహ్మ తథాఽఽప్నోతి నిబోధ మే
సమాసే నైవ కౌన్తేయ నిష్ఠా జ్ఞానస్య యా పరా ॥ 50

టీ. కౌన్తేయ=అర్జునా, సిద్ధిం= ధ్యానసిద్ధిని, ప్రాప్తః=పొందినవాఁడు, యథా= ఏప్రకారముచేత, బ్రహ్మ=బ్రహ్మమును, ఆప్నోతి= పొందుచున్నాఁడో, తథా=ఆప్రకారమును, మే (సకాశాత్)=నావ

లన, సమాసేన=సంక్షేపముగా, నిబోధ=నిశ్చయముగాఁ దెలిసికొనుము. యా=ఏది- ఏబ్రహ్మమును- ఆబ్రహ్మ మనుట, జ్ఞానస్య=ధ్యానరూప మైనజ్ఞానమునకు, పరానిష్ఠా=పరమప్రాప్యమో దానిని తెలిసికొను మని అన్వయము.

తా. ప్రాణముపోవువఱకు ప్రతిదినము నాచరించుచువచ్చిన కర్మ యోగముచే నిష్పన్నము కాఁదగుధ్యానసిద్ధిని బొందినవాఁడు, ఏప్రకారము ప్రవర్తించుచున్నవాఁడై, ధ్యానరూపమైనజ్ఞానమునకు పరము ప్రాప్యమైన *(ఉత్కృష్టఫల మైన) బ్రహ్మమును (పరిశుద్ధాత్మస్వరూపమును) బొందునో యావిధమును సంక్షేపముగాఁ జెప్పెదను దెలిసికొనుము.

శ్లో. బుద్ధ్యావిశుద్ధయా యుక్తోధృత్యాఽఽత్మానంనియమ్యచ
శబ్దాదీన్ విషయాం స్త్యక్త్వా రాగద్వేషౌ వ్యుదస్యచ ॥ 51
వివిక్తసేవీ లఘ్వాశీ యతవాక్కాయమానసః
ధ్యానయోగపరో నిత్యం వైరాగ్యం సముపాశ్రితః ॥ 52
అహఙ్కారం బలం దర్పం కామం క్రోధం పరిగ్రహమ్
విముచ్య నిర్మమ శ్శాన్తో బ్రహ్మభూయాయ కల్పతే ॥ 52

టీ. విశుద్ధయా=పరిశుద్ధమైన-యథావస్థితాత్మతత్త్వమును గుఱించిన యనుట, బుద్ధ్యా=నిర్ధారణతో, యుక్తః=కూడినవాఁడును, ధృత్యా =ధైర్యముచేత, అనఁగా సాత్త్వికబుద్ధిదార్ఢ్యముచేత, ఆత్మానం=మనస్సును, నియమ్యచ=కట్టుపఱిచియు- విషయములకు విముఖముగను యోగమునకు యోగ్యమైనదిగను జేసికొనియనుట, శబ్దాదీన్ విషయాన్=శబ్దాదివిషయములను, త్యక్త్వా=విడిచియును- సన్నిహితములు

*పరిశుద్ధాత్మస్వరూపప్రాప్తి పరమఫలము. దానిని ధ్యానయోగ మను నుపాయముచేతఁ బొందఁదగును. అట్టిధ్యానయోగమునం దేవిధముగఁ బ్రవర్తించుటచేత నాఫలముఁ బడయఁదగునో యావిధము చెప్పఁబడు నని యభిప్రాయము.

కానివానినిగాఁ జేసియు ననుట, రాగద్వేషౌ = రాగద్వేషములను, వ్యుద స్యచ = పరిత్యజించియును, వివిక్తసేవీ = ధ్యానవిరోధిరహితమైన ప్రదే శమునందు నివసించువాఁడును, లఘ్వాశీ=మితభోజనము గలవాఁడును, యత వాక్కాయ మానసః = ధ్యానయోగ్యములుగాఁ జేయఁబడిన మనోవాక్కాయములు గలవాఁడును, నిత్యం =ఎల్లపుడు, ధ్యానయోగ పరః= ధ్యానమునం దాసక్తుఁడును, వైరాగ్యం= ధ్యానించువిషయమును తప్ప తక్కినవానియందు విరక్తిని, సముపాశ్రితః=పొందినవాఁడును నై, అహఙ్కారం= శరీరము నం దాత్మాభిమానమును, బలం = అట్టియభి మానమునకు హేతుభూతమైన వాసనాబలమును, దర్పం=గర్వమును, కామం=కామమును, క్రోధం = కోపమును, పరిగ్రహం=విషయసంగ్ర హమును, విముచ్య=విడిచి, నిర్మమః=తనది కానివానియం దెల్ల తనది యనుమమత లేనివాఁడు నై, శాన్తః=ఆత్మానుభవమునందే సుఖము గలవాఁడును అగుపురుషుఁడు, బ్రహ్మభూయాయ=పరిశుద్ధాత్మస్వరూ పము ననుభవించుటకు, కల్పతే = తగు చున్నాఁడు.

తా. యథావస్థిత మగు ఆత్మతత్త్వమునుగుఱించిన బుద్ధితోఁ గూడినవాఁడై ధృతిచేత మనసును విషయములనుండి మఱలించి దానిని యోగమునకుఁ దగినదిగాఁ జేసికొని, శబ్దాదివిషయములను సన్నిహిత ములు కాకుండునట్లు చేసికొని, వానివలనఁ గలిగెడి రాగద్వేషముల నిరాకరించి, ధ్యానవిరోధు లొక్కటియు లేని విజనస్థలమునందు నివసిం చుచు, మిక్కిలి తినుటయు తినకయె యుండుటయు రెండును లేనివాఁడై, మనోవాక్కాయములవృత్తులను ధ్యానమున కభిముఖములుగాఁ జేసికొని మరణపర్యంతముప్రతిదినమును ధ్యానయోగమునం దాసక్తుఁడై, తనకు ధ్యానయోగ్య మగుతత్త్వముతప్ప తక్కినవానియందు దోషములను గనుఁగొనుటచే వానియం దెల్ల విరక్తిని వృద్ధిచేసికొనుచు, శరీరమునం

దాత్మాభిమానమును, అట్టియభిమానవృద్ధికి హేతు వగు పూర్వకర్మ
వాసనాబలమును, దానివలనఁ గలుగు దర్పమును[74] (అపూర్వప్రవర్తన
మును) కామమును క్రోధమును పరిగ్రహమును వదలి, తనవి కానివాని
యందెల్లఁ దనవియనుబుద్ధి లేక, ఆత్మానుభవమొకటియే సుఖముగాఁ
గలిగియుండువాఁడు ధ్యానయోగము చేయుచు బ్రహ్మభావమున కర్హుఁ
డగును- అనఁగా సర్వబంధవిముక్తుఁడై స్వస్వరూపమున నున్నయాత్మ
ననుభవించు నని యర్థము.

75 అవతా-

[76]

శ్లో. బ్రహ్మభూతః ప్రసన్నాత్మా న శోచతి న కాఙ్క్షతి
సమస్సర్వేషు భూతేషు మద్భక్తిం లభతే పరామ్॥ 54

టీ. బ్రహ్మభూతః=శుద్ధాత్మస్వరూపమును బొందినవాఁడు, ప్రస
న్నాత్మా=కర్మసంబంధముచేత కలుషముకాని స్వరూపముగలవాఁడై,
న శోచతి = శోకింపఁడు, న కాఙ్క్షతి=కోరఁడు, సర్వేషు=సమస్తము
లైన, భూతేషు = ప్రాణులయందు, సమః = (అనాదరముచూపుట
యందు)సముఁడై, పరాం=పరమమైన,మద్భక్తిం = నాయందలి భక్తిని,
లభతే=పొందుచున్నాఁడు.

తా. ఆవిర్భవించిన అపరిచ్ఛిన్నజ్ఞానమె ఆకారముగాఁగలిగి
'ఇతస్త్వన్యాం ప్రకృతిం విద్ధి మే పరామ్' అని చెప్పబడినట్లు నాకు శేష
భూతమై యుండుటె స్వభావముగాఁగలిగియుండు శుద్ధాత్మస్వరూపమును
బొందినవాఁడు, [77]క్లేశ[78]కర్మాదులచేత కలుషము నొందని స్వరూపము
గలవాఁ డగుటచే నాకంటె [79]నితరమగు నేప్రాణినిగూర్చి శోకించుటయు
లేదు; దేనిని గోరుటయు లేదు. మఱి యేమనిన, నేనుదప్పఁ దక్కిన
సమస్తభూతములయందును సమానముగా [80]అనాదరభావము చూపుచు

సకలవస్తువులను తృణముగా[81] నెంచుచు నున్నవాఁ డై నాయందలి పర భక్తిని లభించుచున్నాఁడు. అనఁగా, సర్వేశ్వరుఁడును నిఖిలజగదుద్భవ[82] స్థితిప్రళయములే లీలలుగాఁ గలవాఁడును, నిరస్తసమస్తహేయగంధుఁ డును, అనవధికాతిశయాసంఖ్యేయకల్యాణగుణగణైకతానుండును[83], లావ[84] ణ్యామృతసాగరుఁడును, శ్రీమంతుఁడును[85], పుండరీకనయనుఁడును[86]; తన స్వామియు నగు నాయందు అత్యంతప్రియానుభవరూప మైన పరభక్తిని లభించుచున్నాఁడు.

అవ. అట్టిభక్తికి ఫలము చెప్పుచున్నారు.

శ్లో. భక్త్యా మా మభిజానాతి యావాన్ యశ్చాస్మి తత్త్వతః
తతో మాం తత్త్వతో జ్ఞాత్వా విశతే తదనన్తరమ్॥ 55

టీ. (అహం = నేను), యః = స్వరూపస్వభావములనుబట్టి యెవఁ డను, యావాన్ చ = గుణములను విభూతులనుబట్టి యెంతటివాఁడను, అస్మి = అగుచున్నానో, మాం = అట్టినన్ను, భక్త్యా = పరభక్తిచేత, తత్త్వతః = యథార్థముగా, అభిజానాతి = తెలిసికొనుచున్నాఁడు, తత్త్వతః = యథార్థముగా, జ్ఞాత్వా = తెలిసికొని, తదనన్తరం = అటుపిమ్మట, తతః = ఆపరభక్తివలన, మాం విశతే = నన్నుఁ బొందుచున్నాఁడు.

తా. స్వరూపస్వభావములనుబట్టి నే నెవఁడనో, గుణములను విభూతులనుబట్టి నే నెంతటివాఁడనో, అట్టినన్ను నిటువంటి పరభక్తిచేతఁ గలరూపున గుఱు తెఱుఁగుచున్నాఁడు. అట్లు తత్త్వజ్ఞానము కలిగిన పిమ్మట ఆ పరభక్తివలననే నన్నుఁ బొందుచున్నాఁడు—అనఁగా తత్త్వతః (కలరూపున) భగవంతుని స్వరూప స్వభావ గుణవిభూతులను దర్శించిన పిమ్మటఁ గలుగునట్టి అనవధికాతిశయభక్తిచేత నన్నుఁ బొందుచున్నా

డని యర్థము. ఇచట భగవత్ప్రాప్తికి హేతువుగా నిర్దేశింపఁబడిన భక్తియే 'తతః' అని చెప్పఁబడుచున్నది. ఏలన, 'భక్త్యా త్వనన్యయా శక్యః' అని యాభక్తియే తత్త్వతః ప్రవేశమునకు (భగవత్ప్రాప్తికి) హేతువుగాఁ జెప్పఁబడియున్నది.

అవ. ఇట్లు వర్ణాశ్రమోచితనిత్యనైమిత్తికకర్మములు వాని ఫలాదులను విడిచి పరమపురుషారాధనములుగా ననుష్ఠింపఁబడునేని, వాని వలనఁ గలుగు విపాకము (అనఁగా సిద్ధి) చెప్పఁబడినది. ఇప్పుడు కామ్యకర్మములనుగూడ ఈ చెప్పఁబడిన ప్రకారముననే అనుష్ఠించినయెడల నదియే విపాకము గలుగునని చెప్పుచున్నారు.

శ్లో. సర్వకర్మాణ్యపి సదా కుర్వాణో మద్వ్యపాశ్రయః
మత్ప్రసాదా దవాప్నోతి శాశ్వతం పద మవ్యయమ్ ॥ 56

టీ. సదా=ఎల్లప్పుడు, మద్వ్యపాశ్రయః = నేనే ఆధారముగాఁ గలవాఁడై (అనఁగా కర్తృత్వము నాయం దుంచినవాఁడై), సర్వకర్మాణ్యపి = (నిత్యనైమిత్తికకర్మములే కాక) సమస్త కామ్యకర్మములనుగూడ, కుర్వాణః=చేయువాఁడు, మత్ప్రసాదాత్ =నాయనుగ్రహమువలన, శాశ్వతం=నిత్యుఁడై నట్టియు, అవ్యయం=నిర్వికారుఁడై నట్టియు, పదం=ప్రాప్యమును-పొందఁదగిననన్ను, అవాప్నోతి=పొందుచున్నాఁడు.

తా. నిత్యనైమిత్తిక కర్మములనే కాక సమస్తకామ్యకర్మములనుగూడ, ఎల్లప్పుడును నాయందు కర్తృత్వాదికమును సన్న్యసించి చేయువాఁడు నాయనుగ్రహమువలన శాశ్వతమును అవికలమును అగు పదమును బొందుచున్నాఁడు. అనఁగా (నిత్యుఁడును అవ్యయుఁడును అగు) నన్నుఁ బొందుచున్నాఁడని యర్థము.

అవ. కాఁబట్టి.

శ్లో. చేతసా సర్వకర్మాణి మయి సన్న్యస్య మత్పరః
బుద్ధియోగ ముపాశ్రిత్య మచ్చిత్త స్సతతం భవ॥ 57

టీ. *చేతసా=(ప్రత్యగాత్మ యీశ్వరుఁడైన నాయొక్కవాఁడు నాకు నియామ్యుఁడు అనియెడి) బుద్ధితో, సర్వకర్మాణి=సమస్తకర్మములను, మయి=నాయందు, సన్న్యస్య=విడిచి, మత్పరః=నేనే ఫలముగా పొందఁదగినవాఁ డని తలంచుచు, బుద్ధియోగం=ఈబుద్ధియోగమును, ఉపాశ్రిత్య=ఆశ్రయించి, సతతం=ఎల్లప్పుడు, మచ్చిత్తః=నాయందు మనస్సుగలవాఁడవు, భవ=అగుము.

తా. 'మయి సర్వాణి కర్మాణి సన్న్యస్యాధ్యాత్మచేతసా' అని మున్ను చెప్పఁబడినట్లు, ఆత్మ నావాఁడు నా నియమనమునకు లోనైన వాఁడు అనియెడిబుద్ధితో, సమస్తకర్మములను వానికర్తలతోను వానిచే ఆరాధ్యములైనవానితోను నాయందర్పణము చేసి, నేనె ఫలముగా పరమప్రాప్యుఁ డని యనుసంధించి కర్మములు చేయుచు, ఇట్టియీబుద్ధియోగము నే యాశ్రయించి యెల్లప్పుడు నాయందు చిత్తముగలవాఁడవు కమ్ము.

శ్లో. మచ్చిత్త[87] స్సర్వదుర్గాణి మత్ప్రసాదా త్తరిష్యసి
అథచే[88] త్త్వ మహఙ్కారా[89] న్న శ్రోష్యసి[90] వినఙ్క్ష్యసి॥ 58

టీ. మచ్చిత్తః=నాయందు చిత్తము గలనీవు, సర్వదుర్గాణి =

* ఇచట 'చేతసా' అనుటకు ఆత్మ మదీయమును మన్నియామ్యమును అగునని యెడిబుద్ధి యని యర్థము. ఏలన, ఇట్టిబుద్ధిచేతనే భగవంతునియందు 'సర్మకర్మాణి సన్న్యస్య' అని కర్మసన్న్యాసము చేయఁగూడును. ఈవిషయమే 'మయి ... చేతసా' అని పూర్వము చెప్పఁబడియున్నది. మఱియు నిచట 'బుద్ధియోగమ్' అనుటకు 'ఈబుద్ధియోగమునే యని యర్థము చెప్పఁబడినది. 'ఈ' యనుట, ఈపూర్వోక్తములైనవియు ముముక్షువునకే కలుగుననియు నైన పరమపురుషకర్తృత్వానుసంధానాదు లన్నిటిని గుఱించినది యని తెలియునది.

సమస్తసాంసారికకష్టములను, మత్ప్రసాదాత్=నాయనుగ్రహమువలన, తరిష్యసి=దాటఁగలవు,అథ=ఇఁకను-ఇట్టియుపదేశానంతరము సైతము, త్వం=నీవు, అహఙ్కారాత్=అహంకారమువలన – 'ఇది కృత్య మిది యకృత్య మని నేనే యెఱుఁగుదు'నను అభిమానముతోఁ గూడి, నశ్రోష్యసిచేత్=(నామాటలు) వినవేని వినఙ్క్ష్యసి=చెడిపోదువు.

తా. ఇట్లు నాయందు మనస్సు నిలిపి సమస్తకర్మముల నాచరింతువేని, నాయనుగ్రహమువలననే దుస్తరములైన సమస్త సాంసారికకష్టములను తరింపఁగలవు. ఇఁక 'కృత్యాకృత్యవిషయముల నన్నిటిని నేనె యెఱుఁగుదు' ననియెడిభావమువలన నేను జెప్పినది వినవైతివేని నాశము నొందఁగలవు. ఏలనఁగా, సమస్తమైన ప్రాణిసమూహము యొక్క కృత్యాకృత్యముల నెఱిఁగినవాఁడును వానిని శాసించువాఁడును నాకంటె వేఱొక్కఁడు లేఁడు. (కనుక నేను జెప్పి శాసించునట్లు నడచుకొనుము, స్వాతంత్ర్యము వలదని భావము.)

91 అవ.

92 93

శ్లో. య దహఙ్కార మాశ్రిత్య నయోత్స్య ఇతి మన్యసే

94

మిథ్యైష వ్యవసాయస్తే ప్రకృతి స్త్వాం నియోక్ష్యతి ॥ 59

టీ. అహఙ్కారం=(నా హితాహితములను నేనే స్వతంత్రముగా నెఱుఁగుదు ననెడి) స్వాతంత్ర్యాభిమానమును, ఆశ్రిత్య=అవలంబించి, నయోత్స్యఇతి=యుద్ధముచేయనని, మన్యసే యది=తలంతువేని, తే=నీయొక్క, ఏషః=ఈస్వతంత్రమైన, వ్యవసాయః=నిశ్చయము, మిథ్యా=అసత్యము, (భవిష్యతి=కాఁగలదు), ప్రకృతిః=నీస్వభావము, త్వాం=నిన్ను, నియోక్ష్యతి=నియోగింపఁగలదు.

తా. 'నా హితాహితముల నేనె యెఱుఁగుదు' ననెడి స్వాతంత్ర్యాభిమానముచేత నానియోగము నాదరింపక యుద్ధము చేయనని

నీవు తలంచితివేనియు, నీ యీ స్వాతంత్ర్య వ్యవసాయము వ్యర్థమే కాఁగలదు. ఏలన, నా స్వాతంత్ర్యము నొల్లనియజ్ఞుండ వగునిన్ను [95] *ప్రకృతియె యుద్ధమునందు నియోగింపఁగలదు.

అవ. దాని నుపపాదించుచున్నారు.

శ్లో. స్వభావజేన కౌన్తేయ నిబద్ధస్స్వేన కర్మణా
కర్తుం నేచ్ఛసి యన్మోహా[96]త్కరిష్యస్యవశో[97]ఽపి తత్॥ 60

టీ. హేకౌన్తేయ = ఓయర్జునా, యత్ = ఏయుద్ధమును, మోహాత్ = అజ్ఞానమువలన, కర్తుం = చేయుటకు, నఇచ్ఛసి = ఇచ్ఛగింపవో, తత్ = ఆయుద్ధమును, స్వభావజేన = నీక్షత్రియస్వభావమువలనఁ గలిగిన, స్వేన = నీయసాధారణమైన, కర్మణా = శౌర్య మనెడికర్మముచేత, నిబద్ధః = కట్టఁబడినవాఁడవు గనుకనే, అవశః అపి = పరవశుఁడ వయ్యును, కరిష్యసి = చేయఁబోవుచున్నావు.

తా. క్షత్రియునకు స్వభావజనిత మయినకర్మము శౌర్యము గదా. అట్టిస్వభావజనితమైన శౌర్య మనెడిస్వకర్మముచేతఁ గట్టువడి, దానివలననే పరవశుఁడవై, [98] ఇపు డజ్ఞానమువలనఁ జేయనొల్లని యుద్ధమును పరుల తిరస్కారమునకు సైఁపక నీవే చేయఁగలవు.

99 అవతారిక—

అవ. సర్వేశ్వరుండగు నేను, సమస్తభూతసమూహమును వాని పూర్వకర్మమున [100] కనుగుణముగా ప్రకృతిని అనువర్తించునట్లు నియమించియున్నాను. దానిని వినుము.

* రజోగుణరూపమునఁ బరిణమించిన నీక్షత్రియస్వభావమే, నీకహితముగాఁ దోఁచెడియుద్ధమునందు నిన్నుఁ బ్రవర్తింపఁజేయును. యుద్ధము చేయ ననియెడి నీనిశ్చయము యబద్ధ మగును.

శ్లో. ఈశ్వర స్సర్వభూతానాం హృద్దేశేఽర్జున తిష్ఠతి
భ్రామయన్ సర్వభూతాని యన్త్రారూఢాని మాయయా॥ 61

టీ. హే అర్జున = ఓయర్జునా, యన్త్రారూఢాని = దేహేంద్రియ రూపమునఁ బరిణమించిన ప్రకృతి యనెడియంత్రము నధిష్ఠించిన, సర్వ భూతాని = సమస్తప్రాణులను, మాయయా = సత్త్వాదిగుణమయమైన తన ప్రకృతిచేత, భ్రామయన్ = ప్రవర్తింపఁజేయుచు, ఈశ్వరః=సర్వ నియంతయగు వాసుదేవుఁడు, సర్వభూతానాం=సమస్తప్రాణులయొక్క, హృద్దేశే=సకలప్రవృత్తినివృత్తులకు మూలమైనట్టి జ్ఞానోదయమునకుఁ బ్రదేశమైన హృదయమునందు, తిష్ఠతి=ఉన్నాఁడు.

తా. అర్జునా, సర్వనియమనశీలుఁడగు వాసుదేవుఁడు తనచేతనే నిర్మింపఁబడినదై దేహేంద్రియరూపమున నుండు ప్రకృతి యనెడి
101
యంత్రము నారోహించి యున్న సమస్తప్రాణులను, సత్త్వాదిగుణమయ
102
మైన తనమాయచేత గుణానుగుణముగాఁ బ్రవర్తింపఁజేయుచు, సకల ప్రవృత్తినివృత్తులకు మూలమైనట్టి జ్ఞానోదయమునకు ప్రదేశమగు వాని హృదయమునందున్నాఁడు. ఈవిషయము పూర్వముకూడ 'సర్వస్య చాహం హృది సన్నివిష్టో మత్తః స్మృతిర్జ్ఞాన మపోహనం చ' (గీ.౧౫-౧౫) అనియు 'మత్తస్సర్వం ప్రవర్తతే' (గీ.౧౦-౮) అనియుఁ జెప్పఁబడినది. 'య ఆత్మనితిష్ఠన్' (బృ.౫-౭-౨౨) ఇత్యాదిశ్రుతులును దీనిని ప్రతిపాదించి యున్నవి. 103

104 అవ.

అవ. ఈమాయ నివర్తించుటకు హేతువుఁ జెప్పుచున్నారు.

శ్లో. త మేవ శరణం గచ్ఛ సర్వభావేన భారత
తత్ప్రసాదాత్పరాం శాన్తిం స్థానం ప్రాప్స్యసి శాశ్వతమ్॥ 62

టీ. భారత=అర్జునా, సర్వభావేన=సమస్తప్రకారములచేతను, తమేవ=అట్టిసర్వనియంత యగు ఈశ్వరునే, శరణం గచ్ఛ = అనువర్తింపుము, తత్ప్రసాదాత్ = ఆయీశ్వరానుగ్రహమువలన, పరాం= ఉత్తమమైన, శాన్తిం=సర్వకర్మబంధనివృత్తిని, శాశ్వతం=నిత్యమైన పునరావృత్తిరహితమైన స్థానం = పరమపదమునును, ప్రాప్స్యసి = పొందఁగలవు.

తా. అర్జునా, యిట్లగుటంబట్టి (స్వతంత్రుఁడై) సర్వమును
105
శాసించువాఁడయ్యును ఆశ్రితవాత్సల్యముచేత (నీకుఁ బరతంత్రుఁడై)
సారథ్యమునందు నెలకొనియు, 'ఇట్లు చేయుము' అని శాసించుచును,
106
ఉన్నట్టివానినే సర్వప్రకారముల ననువర్తింపుము. అట్లుగాక మఱియొక
విధము చేసినచో, అజ్ఞుఁడగునీవతనిమాయచే ప్రేరితుఁడవై యుద్ధాదు
లను జేయుట తప్పదు. అట్లయినచో నశింపఁగలవు. కావున నతఁడు
107
చెప్పిన ప్రకారమున యుద్ధాదులను జేయుము. ఇట్లు చేయుచు అతని
ప్రసాదమువలన సర్వకర్మబంధోపశాంతిని శాశ్వతమైనపరమపదమునుఁ
108
బొందఁగలవు. ఈపదమునే 'తద్విష్ణోః పరమం పదం సదా పశ్యన్తి సూ
109
రయః' (తై. సం. ౧-3-౬; ౪-౨-౯.) 'తే హ నాకం మహిమానస్స
110
చన్తే యత్రపూర్వే సాధ్యాస్సన్తిదేవాః' (తై. ఆర. 3-౧౨) 'యత్ర
111
ఋషయః ప్రథమజా యే పురాణాః' (తై. సం. ౪-౭-౧3) 'పరేణ
112
నాకం నిహితం గుహాయాం' (తై. నారాయణే. ౧౦-౨౧) 'యో అస్యా
113
ధ్యక్షః పరమేవ్యోమన్' (తై. బ్రాహ్మ. ౨-౮-౯) 'అథ య దతః పరో

దివో జ్యోతిర్దీప్యతే' (ఛా.3-౧3-౭) 'సోఽధ్వనః [114] పారమాప్నోతి తద్విష్ణోః పరమం పదమ్' (కఠ. ౧-3-౯) ఇత్యాదిశ్రుతిశతములు ప్రతిపాదించుచున్నవి.

115 అవ.

శ్లో. ఇతి [116] తే [117] జ్ఞాన మాఖ్యాతం [118] గుహ్యా ద్గుహ్యతరం మయా
విమృశ్యైత దశేషేణ యథేచ్ఛసి తథా కురు॥ 63

టీ. ఇతి=ఈప్రకారమున, గుహ్యాత్ = రహస్యమునకంటె, గుహ్యతరం=అతిరహస్యమైన, జ్ఞానం=కర్మయోగ జ్ఞానయోగ భక్తి యోగవిషయమైనజ్ఞానము, మయా = నాచేత, తే=నీకొఱకు, ఆఖ్యాతం =చెప్పఁబడినది, ఏతత్ =దీనిని, అశేషేణ=సాకల్యముగా. విమృశ్య= విమర్శించి, యథా = ఏప్రకారము, ఇచ్ఛసి=ఇచ్ఛగింతువో, తథా =అట్లు, కురు= చేయుము.

తా. ఇట్లు ముముక్షువుల కెఱుఁగవలసినదై రహస్యములకెల్ల రహస్యతరమై కర్మయోగ జ్ఞానయోగ భక్తియోగవిషయమై యొప్పు జ్ఞానమునంతయు నీకు [119] పదేశించితిని. దీనినంతయు చక్కఁగా విమర్శించి [120] నీయధికారమున కనురూపముగా నీవు [121] కోరినట్లు చేయుము - అనఁగా కర్మయోగమునో జ్ఞానయోగమునో భక్తియోగమునో నీయిష్టమైన దాని ననుష్ఠింపు మని యర్థము.

122 అవ.

శ్లో. [123] సర్వగుహ్యతమం [124] భూయ శ్శృణు మే [125] పరమం వచః
[126] ఇష్టోఽసి మే దృఢ మితి తతో వక్ష్యామి తే హితమ్॥ 64

టీ. సర్వగుహ్యతమం=రహస్యము లన్నిటిలో అతిరహస్యమైన దియు, పరమం=గొప్పదియునగు, మే=నా యొక్క, వచః=భక్తియోగ విషయమైనమాటను, భూయః=మఱల, శృణు=వినుము, మే=నాకు, (త్వం=నీవు), దృఢం=అత్యర్థము, ఇష్టోఽసి = ఇష్టుఁడ వగుచున్నావు, ఇతి తతః= అనుదానివలన, తే=నీకు, హితం=హితమును, వక్ష్యామి= చెప్పెదను.

తా. ఈగుహ్యము లన్నిటిలోపల భక్తియోగము శ్రేష్ఠమగుటం బట్టి గుహ్యతమమని పూర్వమే 'ఇదంతు తే గుహ్యతమం ప్రవక్ష్యామ్యనసూయవే' ఇత్యాదులందు చెప్పఁబడినది. మరల దానినిగుఱించి నేను జెప్పు మేలయినవచనమును వినుము. నీవు నాకు దృఢముగా నిష్టుఁడవు కాఁబట్టి నీకు హితమైన దానిని చెప్పెదను.

127 అవ-

128 129

శ్లో. మన్మనా భవ మద్భక్తో మద్యాజీ మాం నమస్కురు
మామే వైష్యసి సత్యం తే ప్రతిజానే ప్రియోఽసి మే ॥ 65

టీ. మద్భక్తః=నాయందు భక్తి (అనఁగా అత్యంతప్రీతి) గల వాఁడవై, మన్మనాః=నాయందు మనస్సు గలవాఁడవును-దర్శనసమానాకారమైనస్మృతి గలవాఁడవనుట, మద్యాజీ=నన్ను ఆరాధించువాఁడవును, భవ=కమ్ము, మాం=నన్నుఁగూర్చి, నమస్కురు = అత్యంత ప్రీతితో నమస్కరింపుము-వినమ్రభావమును జూపు మనుట. మామేవ =నన్నే, ఏష్యసి=పొందఁగలవు, మే=నాకు, ప్రియః=ప్రియుఁడవు, అసి =అగుదువు. కనుక, సత్యం=(నన్ను నీవు పొందుట) సత్యమని, తే= నీకు, ప్రతిజానే=ప్రతిజ్ఞ సేయుచున్నాను.

తా. వేదాంతములందు, 'వేదాహమేతం పురుషం మహాన్తమ్ ఆదిత్యవర్ణం తమసః పరస్తాత్ । త మేవం విద్వా న మృత ఇహ భవతి నాన్యః పన్థావిద్యతేఽయనాయ' (పురుషసూక్తే) ఇత్యాదులందు విహి

తమై వేదనధ్యానోపాసనాదిశబ్దవాచ్యమైదర్శనసమానాకారమై అత్యంత ప్రియమైయుండు స్మృతిసంతానమే యిచట 'మన్మనా భవ' అని విధింపఁ బడుచున్నది. నాయందు భక్తితో మనస్సు గలిగియుండుము- అనఁగా నాయందు అత్యంత ప్రీతిగలిగి దానిచే నిరతిశయప్రియమైన స్మృతిసంతానమును గావింపు మని యర్థము. నాయందు భక్తితో నన్ను యజింపుము. యజన మనఁగా పూజనము. నాయం దత్యంతప్రీతి గలిగి ఆరాధనము చేయుచుండుమనుట. ఆరాధనమనఁగా పరిపూర్ణ శేషవృత్తి గదా. నాకు నమస్కరింపుము. నమః అనఁగా నమనము (నంగుట)- నాయందు అత్యంతప్రియమై యుండు అతిమాత్ర వినమ్రభావమును గావింపుమని యర్థము. ఈరీతిని వర్తింతువేని నీవు నన్నే పొందుదువు. నీవు నాకుఁ బ్రియుఁడవు గనుక నిది (అనఁగా నీవు నన్నుఁబొందుట)

130

సత్యమేకాని వట్టిమొగమిచ్చకము కాదని నీకు నేను బ్రతిజ్ఞ సేయుచున్నాను. 'ప్రియోహి జ్ఞానినోఽత్యర్థమహంసచమమప్రియః'అనిపూర్వమే చెప్పఁబడియున్నది. ఎవనికి నాయం దతిమాత్రప్రీతియో నాకుఁ గూడ వానియం దతిమాత్రప్రీతి గలుగునుగాన వానివియోగమును నేనుసైఁపఁ జాలక నన్నుఁ బొందునట్లు నేనే వానిని చేయుదును. ఈకారణమును బట్టి 'మామే వైష్యసి' అని నేను ప్రతిజ్ఞ సేసినది సత్యమే యగును. 131

(అవ. ఇట్లు సవిస్తరముగను సంగ్రహముగను జెప్పఁబడిన కర్మయోగాదులకు మూఁటికిని సాధారణమై సారతమమై యొప్పు ననుసంధానవిశేషమునెత్తిచెప్పి దానివలననే 'మామేవైష్యసి' అనెడి యిష్టప్రాప్తికి ప్రతిబంధకములైనయనిష్టములు నివర్తింతు నని చెప్పుచున్నారు.)

132 అవ.

శ్లో॥ సర్వధర్మాన్ పరిత్యజ్య మా మేకం శరణం వ్రజ
అహంత్వాసర్వపాపేభ్యో మోక్షయిష్యామి మా శుచః॥ 66

టీ. సర్వధర్మాన్-సర్వ = సమస్తములైన, ధర్మాన్=ధర్మములను- మోక్షసాధనములైనవానినన్నిటిని అనుట- కర్మజ్ఞానభక్తియోగములనని భావము, పరిత్యజ్య =(వానిని ఫలకర్మకర్తృత్వాదుల చేతమాత్రము) విడిచి-అనఁగా స్వరూపముచే విడువకయనుట, మాం = నన్ను, ఏకం=ఒకనినే - అనఁగా నన్నే కర్తగాను ఆరాధ్యునిగాను ప్రాప్యునిగాను,శరణం=ఉపాయముగాను, వ్రజ=పొందుము-అనుసంధింపుమనుట, అహం= నేను, త్వా = ఇట్లు వర్తించుచున్ననిన్ను, సర్వపాపేభ్యః = మత్ప్రాప్తివిరోధి సమస్తపాపములవలననుండి, మోక్షయిష్యామి = విడిపింతును, మాశుచః = దుఃఖపడకుము.

తా. పరమనిశ్శ్రేయసమునకు సాధనము లయినకర్మయోగజ్ఞానయోగ భక్తియోగరూపము లైన సమస్తధర్మములు నాయారాధన రూపము లని తలఁచి అతిమాత్రప్రీతితోఁ దనతనయధికారముచొప్పున ఆచరించుచునే చెప్పఁబడినరీతిని, వానిని స్వరూపముచేతఁగాక ఫల*కర్మ కర్తృత్వాదుల పరిత్యాగముచేత మాత్రము పరిత్యజించి, నేనొక్కఁడే కర్త యనియు, ఆరాధింపఁదగువాఁ డనియు, ప్రాప్యుఁడనియు, ఉపాయ మనియును ననుసంధింపుము. ఇదియే సర్వధర్మములకుఁ గల శాస్త్రీయ

* కర్మత్యాగ మనఁగా స్వకీయతాభిమానమును (అనఁగా తనది యని తప్పుగాఁ దలఁచుటను) త్యజించుట. 'ఏకమ్' అనుచో తన్నే యారాధ్యునిగా అనుసంధించుటను జెప్పుటచే నిచట త్యాజ్యములుగా' జెప్పఁబడిన ఫలకర్మకర్తృత్వాదులలో ఆది శబ్దముచే ఇంద్రాదు లారాధ్యు లనెడియభిమానమునుగూడ త్యాజ్యముగా గ్రహించవలెనునది. ఇట్టియభిమానమును వదలి అట్టియనుసంధానము గలిగియుండవలయునని భావము. ఇచట 'ఏకమ్' అనుటకు తానే కర్తయు ఆరాధ్యుఁడును ప్రాప్యుఁడు ననియు, 'శరణమ్' అనుటకు తానే యుపాయ మనియు భావము. వేదాంతము నెఱుఁగని యితరులు తమ్మే కర్తగాను తమకంటె నితరులైనయింద్రాదుల నారాధ్యులుగాను, ఉభయులకు వేఱైనస్వర్గాదులను ప్రాప్యములుగాను, వానికంటె నన్యమైనకర్మము అను ఉపాయముగాను అనుసంధింతు రనియు, వేదాంతజ్ఞులు భగవంతుఁ డగునన్నే కర్తనుగాను ఆరాధ్యునిఁగాను ప్రాప్యునిఁగాను ఉపాయమునుగాను అనుసంధింతు రని

పరిత్యాగము. ఇట్టి పరిత్యాగమె యీ యధ్యాయము మొదట 'నిశ్చయం శృణు మే తత్ర త్యాగే భరతసత్తమ త్యాగో హి పురుషవ్యాఘ్ర త్రివిధస్సంప్రకీర్తితః' అని యారంభించి 'సఙ్గం త్యక్త్వా ఫలం చైవ స త్యాగ స్సాత్త్వికో మతః। నహి దేహభృతా శక్యం త్యక్తుం కర్మాణ్యశేషతః। య స్తు కర్మఫలత్యాగీ స త్యాగీ త్యభిధీయతే' అని మిక్కిలి దృఢముగా ఉపపాదింపఁబడినది. ఇట్లు అనుసంధించుచు వర్తింతు వేని మత్ప్రాప్తివిరోధులై అనాదికాలసంచితములై అనంతములై అకృత్యకరణకృత్యాకరణరూపములై యుండు సమస్తపాపములనుండి నిన్ను విడిపించెదను. దుఃఖింపకుము.

* ఈశ్లోకమునకు అర్థాంతరము.

అవ. సర్వపాపవినిర్ముక్తుఁడై భగవంతునియం దత్యంతప్రీతిగలిగి యుండుపురుషుఁడే భక్తియోగము నాచరించుట కర్హుఁడగును. భక్తియోగారంభవిరోధు లగు పాపము లనంతములగుటవలనను, వానిని బోఁగొట్టుకొనుట కాచరింపవలసిన ప్రాయశ్చిత్తరూపములై నధర్మములు బహుకాలము చేసిన నెకాని పరిమితికాలమునఁ జేసినయెడల ఆవిరోధులను గడచుట కష్టమగుటవలనను, తాను భక్తియోగారంభమున కర్హుఁడు కాఁడని తలపోసి దుఃఖించుచున్న యర్జునునిశోకమును నివారించుటకొఱకు భగవంతుఁడగు శ్రీకృష్ణుఁ డిట్లు చెప్పుచున్నాఁడు.

టీ. సర్వధర్మాన్=భక్తియోగారంభవిరోధులైన పాపములను

యును భావము. భగవంతునే కర్తగా అనుసంధించుటచే స్వకర్తృత్వత్యాగమును; కర్మమునకు వాఁడే ఆరాధ్యుఁడుగా ననుసంధించుటచే కర్మము వానిదే యని గ్రహించుటవలన కర్మత్యాగమును- అనఁగా కర్మగునందు స్వకీయతాభిమానత్యాగమును, వానినే ప్రాప్యునిఁగా ననుసంధించుటచే స్వర్గాదిఫలత్యాగమును సిద్ధించు నని తెలియందగి.

* ఈశ్లోకమునకు ప్రపత్తివిషయమైన రహస్యార్థ మొకటి కలదు. దాని నిచట సంగ్రహముగను అనుబంధమునందు విపులముగను జూడనగును.

ప్రాయశ్చిత్తరూపములైన కృచ్ఛ్రచాంద్రాయణాదిసమస్తధర్మములను పరిత్యజ్య=విడిచి, మామేకం=న న్నొక్కనినే, శరణం=ఉపాయముగా, వ్రజ=పొందుము- ప్రపత్తిసేయు మనుట- ఉపాయ మనెడి అధ్యవసాయము కలిగియుండు మని భావము. అహం=నేను, త్వాం = నిన్ను, సర్వపాపేభ్యః = భక్త్యారంభమునకు విరోధు లైన సమస్తపాపముల నుండి, మోక్షయిష్యామి=విడిపించెదను, మాశుచః=దుఃఖింపకుము.

తా. భక్తియోగారంభమునకు విరుద్ధములై అనాదికాలసంచితములై నానావిధములైనపాపము లనంతములు గలవు. ఆయావానికి అనుగుణముగా ప్రాయశ్చిత్తములుగా విధింపఁబడిన కృచ్ఛ్రచాంద్రాయణకూశ్మాండ వైశ్వానరవ్రాతపతి పవిత్రేష్టిత్రివృదగ్నిష్టోమాదులైన నానావిధధర్మము లనంతములు గలవు. నీవు జీవించుకాలమో పరిమితమైనది కాన నీ కట్టి యనంతములగుధర్మము లనుష్ఠింపనలవికాదు. కనుక ఆధర్మముల నెల్ల పరిత్యజించి భక్తియోగారంభసిద్ధికై పరమకారుణికుఁడును అనాలోచితవిశేషాశేషలోకశరణ్యుఁడును ఆశ్రితవాత్సల్యజలధియు నైన నన్ను ఒక్కనినే శరణుఁజొరుము (అనఁగా ఉపాయముగా నధ్యవసింపుము.) పూర్వము చెప్పఁబడినస్వరూపము గలభక్తి నారంభించుటకు విరోధులైన పాపములన్నిటినుండి నిన్ను నేను విడిపించెదను. దుఃఖపడకుము.

1-3 అవ.

శ్లో. ఇదం తే నాతపస్కాయ నాభక్తాయ కదాచన
న చాశుశ్రూష వేవాచ్యం నచమాం యోఽభ్యసూయతి ॥

టీ. సర్వధర్మాన్ = క్రింద చెప్పఁబడిన సపరికరములైన కర్మయోగాది సమస్తోపాయములను, పరిత్యజ్య = రుచివాసనలతో విడిచి, మాం =నీకార్యమునం దధికరించుకొనియుండు నన్ను, ఏకం = ఒక్కనినే, శరణమ్ = ఉపాయముగా, వ్రజ = అధ్యవసింపుము. అహం = సర్వశక్తుఁడైన నేను, త్వా= నేనుదప్ప తక్కిన ఉపాయోపేయములను విడిచి యున్న నిన్ను, సర్వపాపేభ్యః = నన్ను పొందుటకు విరోధులై

టీ. ఇదం=నేను చెప్పిన యీరహస్యమైనశాస్త్రము, తే=నీకు-నీచేతననుట, అతపస్కాయ=తపస్సు లేనివానికొఱకు, న వాచ్యం=చెప్పఁదగదు, అభక్తాయ=నాయందు భక్తి లేనివానికొఱకు, న వాచ్యం=చెప్పఁదగదు, అశుశ్రూషవే=శుశ్రూష చేయనివానికొఱకును, న=చెప్పఁదగదు, యః=ఎవఁడు, మాం=నన్నుఁగూర్చి, అభ్యసూయతి=అసూయపడుచున్నాఁడో, (తస్మై చ=వానికొఱకును), కదాచన=ఒకప్పుడును, న వాచ్యం=చెప్పఁదగదు.

తా. నీకు నే నుపదేశించిన పరమరహస్యమైన యీశాస్త్రమును

134

నీవు తపోరహితునకు చెప్పఁదగదు. తపస్సుగలవాఁడైనను, నచింపుచు నీయందును నాయందును భక్తి లేనివానికి నొకప్పుడైనను చెప్పఁదగదు. భక్తియుతుఁడైనను గురుశుశ్రూషారహితుఁ డగువానికి నుపదేశింపఁ దగదు. మఱియు నాస్వరూపమును నాయైశ్వర్యమును నాగుణములను ఒకరు చెప్పఁగా విని అసూయతో వానియందు దోషము నారోపించునట్టివానికి చెప్పనే తగదు.

ఇచట 'అతపస్కాయ' 'అభక్తాయ' అని చతుర్థీవిభక్తిని నిర్దేశించుచు వచ్చిన యీప్రక్రమము ననుసరించి 'అభ్యసూయవే' యని చెప్పవలసియుండఁగా 'యోఽభ్యసూయతి' అని ప్రథమావిభక్తిని నిర్దేశించుట, అసూయ గలవాఁ డత్యంత పరిహరణీయుఁ డని తెలుపుటకొఱకని గ్రహించునది.

యయందుపాపము లన్నిటివలన, మోక్షయిష్యామి=విడిపింతును, మాశుచః=నీవు శోకింపకుము.

తా సాంగము లగు సర్వోపాయములను సవాసనముగ విడిచి, వాత్సల్యాది కల్యాణగుణవిశిష్టుఁడైన నన్నొక్కనినె నిరపేక్షసాధనముగ స్వీకరింపుము. సర్వశక్తిత్వాదికల్యాణగుణవిశిష్టుఁడైన నేను, నన్నే యుపాయముగ స్వీకరించియుండు నిన్ను మత్ప్రాప్తిప్రతిబంధకములయిన పాపములన్నిటినుండి ముక్తునిఁ జేసెదను. నీవు శోకింపకుము.

శ్లో॥ య ఇదం పరమం గుహ్యం మద్భక్తేష్వభిధాస్యతి
భక్తిం మయి పరాం కృత్వా మామేవైష్యత్యసంశయః॥ 68

టీ. యః=ఎవఁడు, పరమం గుహ్యం=అతిరహస్యమైన, ఇదం= ఈశాస్త్రమును, మద్భక్తేషు=నాభక్తులగోష్ఠియందు, అభిధాస్యతి = వ్యాఖ్యానముచేయఁగలడో, (సః = వాఁడు), మయి = నాయందు, పరాం =ఉత్కృష్టమయిన, భక్తిం=భక్తిని, కృత్వా = చేసి, మామేవ = నన్నే, ఏష్యతి=పొందఁగలఁడు, అసంశయః =దీనిలో సంశయము లేదు.

తా. *పరమరహస్యమైన యీగీతాశాస్త్రము నాభక్తుల కెవ్వఁడుపదేశించునో యతఁడు నాయందు మిగుల భక్తిచేసి నన్నే చెందును. ఇందు సంశయము లేదు.

[అవ. తనశాస్త్రమును వ్యాఖ్యానముసేయుట తన్నుఁ బొందుట కెట్లు సాధన మగునో తెలుపుచున్నారు.]

శ్లో॥ న చ తస్మాన్మనుష్యేషు కశ్చిన్మే ప్రియకృత్తమః
భవితా నచ మే తస్మా దన్యః ప్రియతరో భువి॥ 69

టీ. భువి=భూమియందు, మే=నాకు, తస్మాత్ = వానికంటె, ప్రియకృత్తమః=మిక్కిలిప్రియమును చేయువాఁడు, మనుష్యేషు=మనుష్యులలో, కశ్చిత్ చ = ఒక్కఁడును, న= లేఁడు, తస్మాత్ =వానికంటె, అన్యః = ఇతరుఁడు, మే=నాకు, ప్రియతరః = అధికప్రియుఁడు, న భవితా చ=కలుగలేఁడు.

తా. సకలమనుష్యులలో నిట్లుపదేశము చేయువానికన్న నధిక

* ఇచట అధికారుల కవశ్య మీశాస్త్రమును వచింపవలయుననియు, ఇట్లు వచించుట అపవర్గాఖ్యఫలమునఁ బర్యవసించు ననియుఁ జెప్పఁబడినది. 'అభిధాస్యతి' యనుటకు ఊరక చెప్పుటగాక అర్థము వినిపించుటయు గ్రాహ్యము గాన వ్యాఖ్యానము చేయుట అని అర్థము చెప్పఁబడినది. ఇట్లు యోగ్యులకు వ్యాఖ్యానము సేయుట, కర్మయోగాదులను గాదు, భక్తియోగాంకురమును గాదు, పరభక్తినే కలిగించునుగాన 'భక్తిం పరాం కృత్వా' అనఁబడినది.

ప్రియకరుఁడు నాకు వేఱొకఁ డిదివఱకుండినది లేదు. ఇఁక మీఁదను నట్టి వానికంటె ప్రియుఁడు భూమియందుఁ గలుగఁబోఁడు.

*యోగ్యులకు చెప్పకుండుటకంటెను అయోగ్యులకు చెప్పుట మిక్కిలి అనిష్ట మగుటవలన ఇట అయోగ్యులను మొదట గ్రహించి చెప్పిరి.

[అవ. గురువునొద్ద దీని నధ్యయనము సేయుటకు ఫలమును జెప్పు చున్నారు.]

136

శ్లో. అధ్యేష్యతే చ య ఇమం ధర్మ్యం సంవాద మావయోః

జ్ఞానయజ్ఞేన తే నాహ మిష్ట స్స్యా మితి మే మతిః॥ 70

టీ. యః = ఎవ్వఁడు, ఆవయోః=మనయిద్దఱియొక్క, ధర్మ్యం= ధర్మయుక్తమైన, ఇమం సంవాదం = సంవాదరూపమైన యీ గీతాశాస్త్రమును, అధ్యేష్యతే= అధ్యయనము సేయఁగలఁడో, తేనచ = ఆపురుషునిచేతను, అహం = నేను, జ్ఞాన యజ్ఞేన=జ్ఞానయజ్ఞముచేత, ఇష్టః= ఆరాధింపఁబడినవాఁడను, స్యాం=అగుదును, ఇతి=అని, మే =నాయొక్క, మతిః=నిశ్చయము.

తా. ధర్మయుక్తమైన మనయిరువుర యీసంవాదము నెవ్వఁడు *అధ్యయనము సేయునో (గురుసకాశమున పఠించునో) వాఁడు జ్ఞానయజ్ఞ

*శాస్త్రమున కధికారి యగువాఁడు అపేక్షితుఁడుగాన ముఖ్యుఁడు. అనధికారి అపేక్షితుఁడు గాఁడు. ముఖ్యుఁడైనయధికారిని మొదటఁ జెప్పి అనధికారిని అపేక్షితుఁడు కాఁడని పిదపఁ జెప్పవలసియుండఁగా, ఇచట అనధికారిని 'ఇదం తేనాతపస్కాయ' అని మొదటఁ జెప్ప నేల యన్నచో, అధికారులకు నిది చెప్పకుండుట అనిష్టమైనది దానికంటె అనధికారులకుఁ జెప్పుట మిక్కిలియు అనిష్టమైనదని. మిక్కిలి అనిష్టమైన దానిని మొదట నే పరిహరింపవలయును గాన అనధికారివిషయము మొదటఁ జెప్పఁబడిన దని తెలియునది. ప్రియకృత్తముఁ డగుటచే నాకు ప్రియకరుఁడు. కావున నే వానికి 'మామేవైష్యసి' అనుచోఁగల మత్ప్రాప్తి సిద్ధించు నని భావము.

*ఈ గీతాశాస్త్రము నధ్యయనము సేయుట నన్ను జ్ఞానయజ్ఞముచే ఆరాధించు

ముచేత సన్నారాధించునట్టివాఁ డగు నని నాయభిప్రాయము. దీని
137
నధ్యయనము చేయుటమాత్రముచే ఇం దేది జ్ఞానయజ్ఞ మని చెప్పఁ
బడునో దానిచేత యజింపఁబడినట్టివాఁడ నగుదు నని యర్థము.

138 139

శ్లో. శ్రద్ధావా ననసూయుశ్చ శ్రుణుయా దపి యో నరః
140
సోఽపిము క్తశ్శుభాన్లోకాన్ ప్రాప్ను యాత్పుణ్యకర్మణామ్71

టీ. యః=ఏ, నరః=మనుష్యుఁడు, శ్రద్ధావాన్ = విశ్వాసముకల వాఁడును, అనసూయుశ్చ = అసూయ లేనివాఁడునునై, శ్రుణుయాత్ అపి=విననై నవినునో, సః అపి = వాఁడును, ముక్తః = పాపములవలన విడువఁబడినవాఁడై. పుణ్యకర్మణాం=భగవదారాధనరూప మైనపుణ్య కర్మములు చేసినవారియొక్క - మద్భక్తులయొక్క యనుట, శుభాన్= శుభములైన, లోకాన్=సమూహములను, ప్రాప్నుయాత్=పొందును.

తా. ఈశాస్త్రమును విశ్వాసయుక్తుఁడై అసూయారహితుఁడై యెవ్వఁడు గురువునొద్ద వినునో అతఁడును అట్టి * శ్రవణమాత్రమున భక్తివిరోధిపాపములనుండి విముక్తుఁడై పుణ్యకర్ము లైననాభక్తుల సమూహమును బొందును.

టతో సాటియగునని భావము. ఇది 'శ్రేయాన్' ద్రవ్యమయాద్యజ్ఞాత్ జ్ఞానయజ్ఞః పరన్తప' అని ప్రథమషట్కమునఁ జెప్పఁబడిన జ్ఞానయజ్ఞముకాదు, 'జ్ఞానయజ్ఞేనచాప్యన్యే యజన్తే మా ముపాసతే' అని భక్తియోగప్రకరణమునఁ జెప్పఁబడిన భగవదనుసంధానవిశేషరూపమైన జ్ఞానయజ్ఞమే యిచట వివక్షితము. దీనిచే ఎంతప్రీతిగలుగునో గీతాధ్యయనముచే నంతప్రీతి గలుగునని యాశయము. ఉపనిషత్సారమగుటచే దీనికి నధ్యయనశబ్దము ప్రయుక్తము. గీతాశాస్త్రపారాయణము జ్ఞానయజ్ఞముతో తుల్యమై భగవత్ప్రీతిజనక మైన దనుట.

*భగవద్భక్తులను జేరుటచే వారివలన యోగోపదేశాదులు కలిగి తన్మూలమున మోక్షమును బొందు ననుట. శ్రవణమాత్రమునకే యింతఫల ముండఁగా, ఇఁక నర్థజ్ఞానాదులకుఁ జెప్పవలయునా యని భావము.

141 అవతారిక.

శ్లో. కచ్చి దేత చ్ఛ్రుతం పార్థ త్వ యైకాగ్రేణ చేతసా
142
కచ్చి దజ్ఞానసమ్మోహః ప్రణష్టస్తే ధనఞ్జయ॥ 72

టీ. హేపార్థ=ఓ యర్జునా, ఏతత్ = నాచేత నుపదేశింపఁబడిన యీ గీతాశాస్త్రము, త్వయా=నీచేత, ఏకాగ్రేణ=నిశ్చలమైన, చేతసా =మనస్సుతో, శ్రుతం కచ్చిత్=వినఁబడినదిగదా. హేధనఞ్జయ=ఓ యర్జునా, తే=నీయొక్క, అజ్ఞానసమ్మోహః= అజ్ఞానమువలనఁగలిగిన మోహము (అనఁగా భ్రాంతిజ్ఞానము), ప్రణష్టఃకచ్చిత్ =నిశ్శేషముగా పోయినదిగదా.

తా. అర్జునా, నే నిదివఱకుపదేశించినయీయర్థం బంతయు అవహితచిత్తుఁడవై వింటివేకదా. ఏ యజ్ఞానముచే మూఢుఁడవై నీవు యుద్ధము చేయనంటివో అట్టినీయజ్ఞానమువలని సమ్మోహము నశించినదిగదా.

అర్జున ఉవాచ=అర్జునుఁ డిట్లనియెను.

143
శ్లో. నష్టోమోహః స్మృతిర్లబ్ధా త్వత్ప్రసాదాన్మయాఽచ్యుత
స్థితోఽస్మి గతసన్దేహః కరిష్యే వచనం తవ॥ 73

టీ. హే అచ్యుత=ఓకృష్ణా, త్వత్ప్రసాదాత్ =నీయనుగ్రహము వలన, మోహః=నావిపరీతజ్ఞానము, నష్టః=నశించినది, మయా=నాచేత, స్మృతిః=యథావస్థిత మైన తత్త్వజ్ఞానము, లబ్ధా=పొందఁబడినది. గతసన్దేహః=పోఁగొట్టఁబడిన సందేహముగలవాఁడనై, స్థితోఽస్మి=ఉన్నవాఁడను. తవ=నీయొక్క, వచనం=మాటను, కరిష్యే=చేసెదను.

తా. అచ్యుతా, నీప్రసాదమువలన నామోహము నివర్తించెను. యథావస్థిత మైనతత్త్వజ్ఞానము నీప్రసాదమువలననే పొందితిని. కనుక పూర్వము బంధుస్నేహకారుణ్యములవలనఁ బెరిఁగినవిపరీతజ్ఞానముచే

నాకుఁ గలిగినదైన్యములన్నియుఁ దీఱి సంశయములు తొలఁగి స్వస్థుఁ
డనై యున్నవాఁడను. ఇప్పుడే యుద్ధాదులు చేయవలయు నని నీ వాడిన
144
మాటచొప్పునఁ జేసెదను- అనఁగా నీవుచెప్పినట్లు యుద్ధాదులు చేసె
దను అని యర్థము.

మోహ మనఁగా విపరీతజ్ఞానము-అనాత్మయైనప్రకృతిని ఆత్మగాఁ దలఁచుటయు, పరమపురుషశరీరమై తదాత్మకములై యుండునట్టి చిదచిద్వస్తువులన్నియు తదాత్మకములుకావని తలఁచుటయు, నిత్యనైమిత్తికరూపమైనకర్మము పరమపురుషారాధనమే యగుటచే తత్ప్రాప్తికుపాయమైయుండఁగా నది బంధకమనియెడిబుద్ధియు, విపరీతజ్ఞానమగును. ఇట్టివిపరీతజ్ఞానమెల్ల నశించినదని యర్థము. స్మృతి యనఁగా యథావస్థితతత్త్వజ్ఞానము-కలరూపును గుఱించినయెఱుక- అనఁగా ఆత్మప్రకృతివిలక్షణమై, ప్రకృతిస్వభావరహితమై, జ్ఞాతృత్వైకస్వభావమై, పరమపురుషునికి శేషమై, వానికి నియామ్యమైయుండుటే స్వరూపముగాఁ గలిగియుండు ననెడి జ్ఞానమును; పరమపురుషుఁడు, నిఖిలజగదుత్పత్తిస్థితిప్రళయములు లీలలుగాఁ గలవాఁడై, అశేషదోషప్రత్యనీక కల్యాణైకస్వరూపుఁడై, స్వాభావికానవధికాతిశయజ్ఞానబలైశ్వర్యవీర్యశక్తితేజః ప్రభృతిసమస్తకల్యాణగుణసముద్రుఁడై, పరబ్రహ్మశబ్దవాచ్యుఁడై యుండు ననెడి యీపరమపురుషయాథాత్మ్యమునుగుఱించిన జ్ఞానమును ఇట్టి పరావరతత్త్వముల యాథాత్మ్యమును గుఱించిన విజ్ఞానము గలిగి యావిజ్ఞానమును అభ్యాసము సేయుచు నానాఁటికి ప్రవర్ధమానమగుచున్నపరమపురుషప్రీతియే ఫలముగాఁ గోరి చేయునట్టి నిత్యనైమిత్తికకర్మములచేతను, నిషిద్ధములపరిహారముచేతను, శమదమాద్యాత్మగుణములచేతను భక్తియోగమును నిర్వర్తించి, భక్తిరూపమును బొందినపరమపురుషోపాసనముచేతనే వేదాంతవేద్యుఁడును బరమపురుషుఁడును వాసుదేవుఁడు నైన భగవంతునిలభింపఁదగు ననెడి జ్ఞానమును

స్మృతిశబ్దముచే గ్రహించునది. ఇట్టితత్త్వజ్ఞానము నీప్రసాదమువలననే నాకు లభించిన దని యర్థము.

అవ. తనపుత్రులును పాండవులును యుద్ధంబునం దేమి చేసెద రని యడుగుచున్న ధృతరాష్ట్రునకు సంజయుఁడు చెప్పెను.

సఞ్జయ ఉవాచ

శ్లో. ఇత్యహం వాసుదేవస్య పార్థస్య చ మహాత్మనః
సంవాద మిమ మశ్రౌష మద్భుతం రోమహర్షణమ్॥ 74

టీ. ఇతి=ఈప్రకారము, వాసుదేవస్య = వసుదేవునికొడుకైన శ్రీకృష్ణమూర్తియొక్కయును, మహాత్మనః = మహాబుద్ధిమంతుఁడగు, పార్థస్య=కృష్ణునిమేనత్తయగు పృథయొక్క కొడుకైన అర్జునునియొక్కయును, అద్భుతం=అత్యాశ్చర్యకరమైనదియు, రోమహర్షణం = పులకాంకురకరమైనదియునగు, ఇమం సంవాదం=ఈసంభాషణమును,అహం = నేను, అశ్రౌషమ్=వింటిని.

తా. ఇట్లు వసుదేవునికుమారుఁడైన శ్రీకృష్ణమూర్తికిని, అతని మేనత్తయైనపృథయొక్కకుమారుఁడై మహాబుద్ధిమంతుఁడగుటచే నతని పదద్వంద్వమాశ్రయించినవాఁడునైన అర్జునునికిని, నడచినయీసంవాదమును *యథోక్తముగా వింటిని. ఇది యత్యద్భుత మగుటచే పులకాంకురమై యుండెను.

శ్లో. వ్యాసప్రసాదా చ్ఛ్రుతవా నేత ద్గుహ్య మహం పరమ్
యోగంయోగేశ్వరాత్కృష్ణాత్సాక్షాత్కథయతస్స్వయమ్॥ 76

టీ. ఏతత్=ఈ, పరం=ఉత్కృష్ట మగు, యోగం = యోగ మనుపేరు గల, గుహ్యం=రహస్యమును, స్వయం=తానే, కథ యతః =చెప్పుచున్న, యోగేశ్వరాత్ =కల్యాణగుణములకు (జ్ఞానబలైశ్వర్య

*ఇచట 'యథోక్తముగా' ననుటచే నీ కెట్లు నేను చెప్పితినో యట్లే వారివలన వింటిని అని యర్థము. విన్నది విన్నట్లె చెప్పినాఁడ ననుట.

వీర్యశక్తి తేజస్సులకు) నిధి యగు, కృష్ణాత్=శ్రీకృష్ణునివలన, వ్యాస ప్రసాదాత్ = వ్యాసానుగ్రహమువలన (అనఁగా వ్యాసానుగ్రహము చేతఁ గలిగిన దివ్యచక్షుశ్శ్రోత్ర లాభమువలన), అహం=నేను,సాక్షాత్ =ప్రత్యక్షముగా, శ్రుతవాన్ అస్మి=వినువాఁడ నైతిని.

తా. పరమరహస్యమైన యీ యోగశాస్త్రమును జ్ఞానశక్తి బలైశ్వర్య తేజస్సులకు నిధి యగుభగవంతుఁడు శ్రీకృష్ణుఁడు తానే యుపదేశించుచుండఁగా, వ్యాసానుగ్రహమువలనఁ గలిగిన *దివ్యచక్షు శ్శ్రోత్రములం జేసి ప్రత్యక్షముగా వింటిని.

శ్లో. రాజన్ సంస్మృత్య సంస్మృత్య సంవాద మిమ మద్భుతమ్
కేశవార్జునయోఃపుణ్యం హృష్యామిచ ముహుర్ముహుః ॥ 76

టీ. రాజన్=ఓధృతరాష్ట్రమహారాజా, అద్భుతం=ఆశ్చర్యకర మైనదియు, పుణ్యం = పావనమైనదియునగు, కేశవార్జునయోః = శ్రీకృష్ణార్జునులయొక్క, ఇమం సంవాదం = ఈసంభాషణమును, సంస్మృత్య సంస్మృత్య=తలఁచితలఁచి, ముహుర్ముహుః చ=మాటిమాటికిని, హృష్యామి=ఆనందించుచున్నాఁడను.

తా. రాజోత్తమా, కేశవార్జునులకు జరిగినట్టియు, ఆశ్చర్యావహమును పావనము నైనట్టియు ఈసంవాదమును సాక్షాత్తుగా విన్న దానిని దలఁచి తలఁచి మాటిమాటికి హర్షించుచున్నాఁడను.

శ్లో. తచ్చ సంస్మృత్య సంస్మృత్య రూప మత్యద్భుతం హరేః
విస్మయో మే మహాన్ రాజన్ హృష్యామిచ పునఃపునః॥ 77

టీ. హేరాజన్=ఓధృతరాష్ట్రమహారాజా, హరేః = శ్రీకృష్ణ మూర్తియొక్క, అత్యద్భుతం=మిక్కిలి యాశ్చర్యకరమైన, తత్ = ఆ-అర్జునునికొఱకు ప్రకాశితమైనదియనుట, రూపంచ=విశ్వరూపమునున్ను,

*చక్షుశ్శ్రోత్రములు దివ్యము లగుటచేతనే విశ్వరూపదర్శనమును దూరస్థవాక్య శ్రవణమును గలిగిన వని తెలియునది.

సంస్మృత్య సంస్మృత్య = తలఁచి తలఁచి, మే=నాకు, మహాన్ = అధికమగు, విస్మయః=ఆశ్చర్యము, (భవతి=కలుగుచున్నది.) పునఃపునశ్చ= మాటిమాటికిని, హృష్యామి=హర్షించుచున్నాఁడను.

తా°. రాజోత్తమా, అత్యద్భుతమైన శ్రీకృష్ణుని యావిశ్వరూపమును అర్జునునకుఁ బ్రకాశితమైనదానిని, నాకు సాక్షాత్కరించినదానిని, దలఁచి తలఁచి హర్షించుచున్న నాకు అత్యంతాశ్చర్యము కలుగుచున్నది. మరలమరల నాకుహర్షమే కలుగుచున్నది.

అవ. వేయేల ?

శ్లో. యత్ర యోగేశ్వరః కృష్ణో యత్ర పార్థో ధనుర్ధరః
145 146 147 148
తత్ర శ్రీర్విజయో భూతి ర్ధ్రువా నీతి ర్మతి ర్మమ ॥ 78

టీ. యత్ర=ఏపక్షమందు, *యోగేశ్వరః-యోగ=సమస్తచేతనాచేతనవస్తువుల స్వభావయోగములకు, ఈశ్వరః = నియామకుఁడైన - అనఁగా వానిస్వరూపస్థితి ప్రవృత్తులను స్వసంకల్పాధీనముగా జరపు

*'యోగేశ్వరాత్ కృష్ణాత్సాక్షాత్కథయతి స్వయమ్' అనుచో 'కథయతఃస్వయమ్' అన్నందులకు వలయు ఆప్తతమత్వముకొఱకు యోగేశ్వరశబ్దమునకు జ్ఞానాదికల్యాణగుణనిధి యని యర్థము సేయఁబడినది. ఇచట ఆశబ్దమునకే 'శ్రీవిజయోభూతిః' అని శ్రీవిజయాదుల నొసంగఁదగిన యోగ్యతను సూచింపనర్థాంతర మావశ్యకము. అందును ఈశ్వరుఁడనఁగా నియంత గనుక యోగశబ్దమునకు ఆనియంతచే నియమింపఁబడువానిని జెప్పఁదగునుగాన ఆయావస్తువులస్వభావయోగము లని యర్థము సేయఁబడినది. అనఁగా సమస్తవస్తువులకుఁ గల స్వరూపస్థితిప్రవృత్తివిశేషములను తన సంకల్పమునకు లోనుగా నియమించి జరపువాఁడనుట. కనుకనే శ్రీవిజయాదుల నొసంగ సమర్థుఁడని యాశయము. కృష్ణుఁడనఁగా నల్లనివాఁడు. ఈ కృష్ణత్వము భగవంతుని కవస్థాంతరములందును గలదు గాన ఇచట ఈయవతారమునే తెలుపుటకొఱకు 'వసుదేవసూనుఁడైనకృష్ణుఁడు' అనఁబడెను. దీనిచే అవతారదశయందును యోగేశ్వరత్వాదిరూపమగు స్వస్వభావమును వదలనివాఁడగుట సూచితము. అర్జునునకుఁ బూర్వము గల 'విసృజ్యసశరంచాపమ్' అనునవస్థకు వ్యతిరిక్తమైన యవస్థను దెలుపు 'ధనుర్ధర' శబ్దము, భగవంతుఁడనుశాసించినట్లు చేయుటకై గాండీవధనువును గ్రహించినవాఁడని

నియంతయగు, కృష్ణః=శ్రీకృష్ణుఁడు, (వర్తతే=ఉన్నాఁడో), యత్ర=ఏపక్షమందు, ధనుర్ధరః = ధనుస్సును ధరించిన, పార్థః=పృథకొడుకైన అర్జునుఁడు, (ఉన్నాఁడో), తత్ర=ఆపక్షమందు, శ్రీః = లక్ష్మియును, విజయః=జయమును, భూతిః=ఐశ్వర్యమును, నీతిః=నీతియును, ధ్రువా=నిశ్చలమైయుండు నని, మమ=నాయొక్క, మతిః=అభిప్రాయము.

తా. ఉచ్చావచము లైన (అనఁగా ఉత్కృష్టములుగాఁ గాని నీచములుగాఁ గాని యుండు) సమస్తచేతనాచేతనవస్తువులకుఁ గలయాయాస్వభావయోగముల నన్నిటిని నియమించువాఁ డై (అనఁగా స్వేతర సమస్తవస్తువుల స్వరూపస్థితి ప్రవృత్తిభేదములను నిజసంకల్పాధీనములుగా నడపునట్టివాఁడై), వసుదేవసూనుఁ డైయెవ్వాకృష్ణుఁ డేపక్షమం దుండునో, అతని మేనత్త యైనపృథయొక్కకుమారుఁ డై యతనిపదద్వంద్వమునే యాశ్రయించినవాఁ డై యెవ్వనర్జునుఁడు గాండీవ ధనుర్ధరుఁడై యేపక్షమునం దుండునో యాపక్షమున లక్ష్మియు, జయమును, ఐశ్వర్యమును, నీతియు నిశ్చలములై యుండు నని నాయభిప్రాయము. 149

ఓమ్ తత్సత్.

తెలుపుచున్నది. ఈశబ్దమునందు విశిష్టపరికరవిశేషమును వీర్యాదివిశేషమునుగల వాఁడనుభావము గర్భితము. ఇట్టివాఁడు గనుకనే వీఁడున్న పక్షమునందు శ్రీవిజయాదులావహిల్లు నని యాశయము. 'పార్థస్యచ మహాత్మనః' అని పూర్వోక్తపార్థశబ్దము మహామతిత్వమును దెలుపుచున్నది గాన దానివలన 'అతనిపదద్వంద్వమునే యాశ్రయించినవాఁడు' అనుట సిద్ధించినది. నీకొడుకులవలె కృష్ణునిఁ బ్రార్థించి నిస్సారములైన సేనాదిపరికరములను గైకొనక అతనిపదద్వంద్వములే కైకొన్నవాఁడని భావము. 'తత్ర' అనఁగా యోగేశ్వరుఁడైనకృష్ణుఁడును ధనుర్ధరుఁడైన పార్థుఁడు నున్నయాపక్షమునందు - అనఁగా పాండవపక్షమునం దనుట. పాండవపక్షమునం దని స్పష్టముగా ఎదుటఁ జెప్పుట కటువుగాన ఆపక్షమందు అని చెప్పినాఁడని మెలపు గ్రహించునది. ఇచట శ్రీ యనఁగా రాజ్యాదిభోగ్యసమృద్ధిరూప మైనసంపద. నీతి యనఁగా అర్థశాస్త్రమువలన జనించు కర్తవ్యనిశ్చయ మని తెలియునది.

ఇతి శ్రీ మన్మహాభారతే శతసహస్రికాయాం సంహితాయాం
వైయాసిక్యాం పారమహంస్యాం శ్రీ భీష్మపర్వణి శ్రీ భగవద్గీ
తా సూపనిషత్సు బ్రహ్మవిద్యాయాం యోగశాస్త్రే
శ్రీ కృష్ణార్జునసంవాదే సకలశాస్త్రార్థకథనమోక్షోప
దేశయోగోనామ అష్టాదశోఽధ్యాయః.

ఇది యుపనిషదర్థప్రతిపాదకంబును బ్రహ్మవిద్యాప్రతిపాదకం
బును యోగశాస్త్రంబును శ్రీకృష్ణార్జునసంవాదరూపం
బును నగు శ్రీభగవద్గీతలయందు మోక్షసన్న్యాస
యోగం బన్నది పదు నెనిమిదవయధ్యాయము.
శ్రీకృష్ణాయ పరమాత్మనే నమః.

150.

శ్లో॥ కృష్ణ స్తత్త్వం పరం తత్పరమపిచ హిత తత్ప్రదైకాశ్రయత్వమ్।
శాస్త్రార్థోఽయం చ షట్కై స్త్రిభిరిహకథిత స్తత్రపూర్వత్రషట్కే।
భక్త్యర్థస్వాత్మదృష్టేః కరయుగళదశా మధ్యమేభక్త్యుపాయః।
స్వోక్తానుష్ఠానవృత్తిం ప్రథయితు మఖిలం ప్రోక్త మన్తేఽప్యశోధి॥

అధ్యాయై శ్శిష్యమోహ స్తదుపశమవిధిః కర్మయోగోఽస్యభేదా
స్తత్త్వైకర్మ్యాదియోగ స్తదుచితమహిమా భూతికామాదిభేదః।
భక్తి స్తన్మూలభూమా భజనసులభతా భక్తిశైఘ్ర్యాదిజీవ
త్రైగుణ్యం శాసితాజ్ఞా తదధిగమపర స్సారవర్గశ్చ గీతాః॥

తత్త్వం యత్ప్రణవే ధనఞ్జయరథేఽప్యగ్రే దరీదృశ్యతే
తచ్ఛిత్తో భువి వేఙ్కటేశ్వరకవి ర్భక్తోఽనుకంప్య స్సతామ్।
తత్తాదృగ్గురు దృష్టిపాతమహిమ గ్రస్తేన యచ్చేతసా
గీతా విష్ణుపదీ యతీశ్వరవచస్తీర్థై రవాగాహ్యత॥

శ్రీమతే రామానుజాయ నమః.

శ్రీమతే నిగమాన్తదేశికాయ నమః.

అష్టాదశోఽధ్యాయః

మోక్షసన్న్యాసయోగము — అవతారిక.

ఈ యధ్యా యారంభమున నర్జునుడు హఠాత్తుగా సన్న్యాస త్యాగముల తత్త్వము నెఱుంగగోరి ప్రశ్నించుచున్నాడు. వెనుకటి యధ్యాయమున నీ రెండింటిలో నే యొకదాని ప్రసంగమైనను గానము. దీని కేమి యభిప్రాయమో ఆరయవలెను.

తాత్పర్యచంద్రికలో శ్రీ వేదాంతాచార్యులు 'మోక్షసాధ భూతాంశ స్వరూపశోధన ముత్తరాధ్యాయేన క్రియతే ఇతి సఙ్గతిః' అని సాయించిరి. అనగా - మోక్షసాధనమైన ప్రపత్తియొక్క స్వరూప మిందు శోధింపబడుచున్నవి.

ఏ శాస్త్రమునందైనను తద్గతపారిభాషిక పదములయొక్క సంకేతము ముందుగ జేయబడును. అమరకోశమున జూడుడు. వ్యాకరణ శాస్త్రమున జూడుడు. అటులనే యీ యధ్యాయమున, చివరదియగు మోక్షసాధనమైన ప్రపత్తి గుహ్యతమముగ నుపదేశింపబడుచున్నది. అది యీ యధ్యాయమునకే కాదు గీతాశాస్త్రమునకే ప్రధానసారమని పెద్దలందురు. అట్టి ప్రపత్తికి ప్రధానాంగము 'సర్వధర్మపరిత్యాగము' ఇచ్చటనున్న త్యాగమున కర్థమును చక్కగ నెఱుంగనిచో ప్రపత్తి ఫలించదు. సరిగదా! ప్రత్యవాయకరమును నగును. అందుచే నధ్యాయారంభముననే శ్రీ భగవాను డచ్చటి త్యాగశబ్దమునకు తనకు వివక్షితమైన సాంకేతికార్థమును 'త్యాగోహి పురుషవ్యాఘ్ర త్రివిధః సంప్రకీర్తితః' అని ఫలసంగకర్తృత్వత్యాగమే యచ్చటి త్యాగశబ్దార్థ మనియు దానినే సన్న్యాసమందురనియు రెంటింటికి అభేదమును దాని స్వరూపమును వివరించెను.

సన్న్యాస శబ్దమునకు 'సతి–న్యాసః – సన్న్యాసః' అను వ్యుత్పత్తిచే సచ్ఛబ్దవాచ్యుడగు సర్వేశ్వరునియందుంచుట (విడుచుట). దేనిని? తన

రక్షణభారమును - అని ప్రపత్తి పరమగు నర్థమును గ్రహించవలెను. త్యాగశబ్దమునకును వస్తుతః అదియే యర్థము. 'సన్న్యాసస్త్యాగ ఇత్యుక్తా శరణాగతి రిత్యపి' అని యివి పర్యాయపదములు.

ఇట్లిచ్చట త్యాగమనగా ఫలసంగకర్తృత్వ త్యాగమేకాని స్వరూపత్యాగము కాదని మొదటనే పారిభాషికముగ నిర్ణయించివేయుటచే చరమోపాయ ప్రతిపాదక చరమశ్లోకమునందలి సర్వధర్మ పరిత్యాగమనగా మోక్షోపాయములుగ నింతవరకు చెప్పబడిన కర్మ-జ్ఞాన - భక్తిప్రభృతులను స్వరూపముతో విడుచుటగాక పై విధముగ ఫలసంగ కర్తృత్వములను విడిచి కైంకర్యబుద్ధితో కర్మను, స్వపర స్వరూపజ్ఞానముతో జ్ఞానమును కాలక్షేపమునకు భక్తిని చేయవలెనని భావము.

(2) 'పృథక్వేదితు మిచ్ఛామి' యనుచో సన్న్యాసత్యాగముల పృథక్త్వము=భేదమును తెలియగోరుచున్నానని యర్థమైనచో నవి వేరు వేరని యెఱింగియుండి వాని వాని స్వరూపమును మాత్రమే యెఱుంగ గోరుచున్నాడని తాత్పర్యమగును. అది యుక్తముకాదు. అంతకు పూర్వము అవి వేరువేరని తెలుపుటకు తగిన హేతువులు కాన్పించవు. ముందైనను రెండింటికిని ఐక్యమే చెప్పబడుచున్నది. అట్టితరి యర్జునునకు వాని పృథక్త్వజ్ఞాన మెట్లుండును? అందుచే నీ ప్రశ్న ప్రతివచనములు అసంగతమని తోచుచున్నది. అందులకే శ్రీ భాష్యకారులు (రామానుజులు) 'అనగా' యని ప్రత్యేకించి నిరూపించిరి.

ఇచ్చట 'తత్త్వం వేదితుమిచ్ఛామి' యని మాత్రమే వివక్షితము, పృథక్త్వనిర్దేశమేల యన్నచో వేరైనచో చెప్పుము తెలియగోరుచున్నానని మాత్రమే యర్థము.

2వ శ్లోకము

(3) సర్వకర్మఫలత్యాగమే త్యాగమను వారి అభిప్రాయమేమనగా -

కామ్యకర్మ లొసంగు ఫలములు ముముక్షువులకు మోక్షవిరోధులనిగదా కామ్యకర్మలను విడువుమనుట - అందుచే ఫలమునే విడుచుట మంచిది. అయినచో - 'ప్రయోజన మనుద్దిశ్యనమందోఽపి ప్రవర్తతే' అనునట్లు పిచ్చివాడే మెరుగనిపించుకొనునే. అదియునుగాక 'నకుర్యాన్నిష్ఫలం కర్మ' అనియును నిషేధమున్నదే అన్నచో - నిత్యనైమిత్తిక కర్మలకు ఫలము లేకున్నను వాని ననుష్ఠించుటచే భగవంతుడు ప్రసన్నుడగునటుల వీనిని చేయుటవలనను భగవంతుడు ప్రసన్నుడగును. అంతకన్న గొప్పఫల మేమున్నది! అట్టివిధి యున్నదా యని శంకింపరాదు. 'యోవా ఏతదక్షరం గార్గ్యవిదిత్వా జుహోతి యజతే తపస్తపతి బహూని వర్షసహస్రాణి అన్తవదేవాస తస్య తద్భవతి' అను శ్రుతివాక్యముచే అక్షరుడనబడు పరమపురుషుని తెలిసికొని చేసిన కర్మలకు నిత్యఫలము కలదనియు అదేకర్మ ఆతని నెఱుంగక ఆచరించిన అల్పమైన ఫలము నొసంగుననియు చెప్పబడినదిగదా! కాబట్టి నిత్యనైమిత్తిక కర్మలవలె కామ్యకర్మలకు ఫలతః త్యాగమే గాని స్వరూపత్యాగము లేదని చెప్పుదురు.

(4) కామ్యకర్మల ననలే (స్వరూపతః) విడిచిపెట్టుమను వారి యభిప్రాయ మేమనగా - ఈ కామ్యకర్మలు నిత్యనైమిత్తిక కర్మల వంటివి కావు. ఏలనన -

1. అవి చేయనిచో ననర్థము కలుగును. 'సన్ధ్యాహీనోఽశుచిర్నిత్య మనర్హస్సర్వ కర్మసు' అనునటుల నితర కర్మలను చేయుట కనర్హుడగును. కావున నవి చేయబడుచున్నవి. ఈ కామ్యకర్మ లట్టివి కావు.

2. త్రివర్గసాధనములు గాన చేయబడవలెనందురా? వీనికి కావలసిన మోక్షమున కవి విరుద్ధములు గదా!

3. అవియే మోక్షసాధనమందురా? అయినచో నుపాసన శాస్త్రమేల?

4. ఉపాసన కంగముగా చేయవలెనందురా? దానికొఱకు నిత్య నైమిత్తికకర్మలే చాలును. వాని కింతకన్న వేరే ప్రయోజనము లేదు గదా! అందువలననే 'సర్వాపేక్షాచ యజ్ఞాది శ్రుతేరశ్వవత్' అను సూత్రమున ఆశ్రమధర్మములను మాత్రము చాలునని చెప్పబడెను గదా!

కాబట్టి స్వర్గ – నరకాదులకు కారణమైన కర్మలను ముముక్షువులు బొత్తుగ విడిచిపెట్టవలెనందురు.

3వ శ్లోకము

(5) ఈ శ్లోకమున 'ఏకే' – 'అపరే' యని రెండు పక్షములు చూపబడినవి. మొదటిది సాంఖ్యాద్వైతపక్షము. రెండవది త్యాజ్యోపాదేయ విభాగతత్త్వము నెఱింగిన తన స్వంతపక్షము.

'కామ్యానాం కర్మణాం' అను శ్లోకమున కర్మలకు ఫలముతో విరోధము జూపబడినది. ఈ శ్లోకమున కర్మలకు స్వరూపతః దోష ముండుటచే నవి యనర్థావహములని చూపించబడినది.

సాంఖ్యులు వేదోక్తమగు హింసయును నిషిద్ధమే యగుటచే నది యును దుష్టమే యందురు.

ఈశ్వర క్రిష్ణ పండితు లిట్లందురు :— 'దృష్టవదానుశ్రవికః, సహ్యవిశుద్ధిః, క్షయాతిశయ యుక్తః' అనగా – లౌకికహింసవలెనే వేదోక్తహింసయును కూడనిదే. నశ్వరమైనదియు నగుచున్నది, అని యర్థము. కాబట్టి వేదమున జెప్పబడిన 'శ్వేతమాలభేత భూతికామః' అను హింసకూడ కర్తకు దోషావహమే. క్రతువున కుపకారియైనచో కావచ్చును. అంతమాత్రమే అని వారి మతము. ఇది భగవంతున కసమ్మతము. దీనినిబట్టి సకల కర్మలును స్వరూపతః విడిచిపెట్టవలెననెడు అద్వైత సన్న్యాసవాదము నిరసింపబడినది.

4వ శ్లోకము

(6) తన ప్రీతికి సాధనమని భగవంతుడే స్వయముగ నన్నా కర్మలయందు ప్రేరేపించి నాచే వానిని చేయించుచున్నాడని ముము క్షువు భావించవలెను. సర్వేశ్వరునియందు తన కర్తృత్వమును అను సంధించుట యనగా నా కర్తృత్వము 'పరాత్తుతచ్ఛ్రుతేః' అను సూత్ర సిద్ధాంతానుసారముగ భగవదధీనము. ఆతని యనుమతి లేనిదే నే నే పనిని చేయజాలను అని తలంచుట.

ఇచ్చట నొక వేదాంతరహస్యమును గమనించవలెను. మనము పిల్లలకు బెట్టు పేరులలో నొకయంశ భగవదధీనము. ఒక యంశ తండ్రి యధీనము. ఇది యెట్లన - ఏకాదశేఽహని పితానామకుర్యాత్త'ని పదు నొకండవరోజున బిడ్డకు తండ్రి నామకరణము చేయువలెనని సామా న్యతః నామకరణమునకు భగవదిచ్ఛకలదు. విశేషించి 'రంగదాసు, రామదాసు' అను పేరులలో తండ్రి యిచ్ఛయే కారణము. అటులనే మీకు కర్మలను చేయవలెనని సామాన్యముగా భగవదిచ్ఛ. ఆ పనులలో -

ఫలానపని చేయుదునని నిశ్చయించుకొని దానినే చేయుటలో తన యిచ్ఛ కారణము కాబట్టి జీవుని కర్తృత్వము ఉమ్మడి సొత్తు వంటిది. సామాన్యకర్తృత్వము భగవదిచ్ఛాధీనము - విశేషకర్తృ త్వము జీవయిచ్ఛాధీనమును. ఉమ్మడిగా బ్యాంకులలో డిపాజిట్టు చేసి నచో ఒకనికి అందుండి సొమ్మును తీయవలసి యున్నచో రెండవవాని యనుమతి సంతకము ఉన్ననే వాడా సొమ్మును తీయగల్గును. అటులనే చేతనులకున్న ఉమ్మడి కర్తృత్వములో తానొక పనికి దాని నుపయోగించవలెనని ఈశ్వరసమ్మతి యవసరము. కర్తృత్వత్యాగ మనగా - అనేకులు కలసిచేసిన ఒకపనిని (నేనొక్కడినే)- చేసితి నను కొనకయుండుట. అనగా - 'అధిష్ఠానం తథాకర్తా కరణంచ పృథగ్విధం- వివిధాచ పృథక్చేష్టా దైవంచైవాత్రపఞ్చమమ్'ని. ఐదవకర్తగా పర

మాత్మయు గణింపబడుటచే తా నొక్కఁడే చేసినట్లు భావించక పర మాత్మ తనచే చేయించినట్లు తలంచుట.

కర్మలు చేయుచుండగా నీ ఫలసంగకర్తృత్వత్యాగ మెట్లు ఘటించునని యాశంకింపరాదు. అనగా - ప్రయోజనము లేనిదే ఎవ్వడు నే పనియును చేయఁడుగదా! చేసినను దాని యందంత ప్రీతియుండదు - కర్మ తనదియును మమకారము దానియందు లేనిచో శ్రద్ధయుండుట కష్టము. తాను చేయుచు నేను చేయలేదనుకొనుట దుర్ఘటము అని కదా ఆ శంక- దానికొక లౌకికయుక్తిని వినుడు.

ఒక గుమస్తా ఒక యజమానియొద్ద పనిచేయుచున్నాడు. ఆ యజమాని లక్షలమీద వ్యాపారమును చేయుచుండును. ఈ యుద్యోగికి నెలకు రెండువందలరూపాయ లిచ్చుచుండును. ఈ గుమస్తా తన నాయజమానునికి నౌకరునని తలంచుచున్నంతవరకు యీ వ్యాపారము నేనే చేయుచున్నాననిగాని, ఇది యంతయు నాదనిగాని వీనిలోని లాభనష్టములు నావి యనిగాని తలంచునా? ఈ వ్యాపారమును యజమాని నాచే చేయించుచున్నాడు ఇది యంతయు నాతనిదే దీనిలోని లాభనష్టము లాతనివేయని గదా తలంచుచుండును. ఇతనికీ వ్యాపారమున ఫలసంగకర్తృత్వములున్నవా ? అటులనే మనముకూడ భగవంతునకు నౌఖరులమని (దాసులమని) నమ్మి పనులను చేయుచో మనకు నీ త్రివిధ త్యాగమున్ను ఘటించుట కాక్షేపమేమి ?

5వ శ్లోకము

(7) పరమాత్మ సమారాధనరూపమై ఆతనికి ప్రీతిని కలిగించుటచే ఆప్రీతి యుండనేరదు గాన పావనాని యనబడుచున్నది. పుణ్యపాపములకు లక్షణము - శ్లో. యత్త్వత్ప్రియం తదిహ పుణ్య మపుణ్య మన్యత్ నాన్య త్తయోర్లక్షణ మత్రిజాతు - భగవంతునకు ప్రియమైనచో పుణ్యమనియు అప్రియమగుచో పాపమనియు తప్ప పుణ్యాపాపములకు వేరొక లక్షణములేదని శ్రీకూరేశులు అతిమానుష స్తవమున తెలిపిరి.

47

(8) "ఒకానొకప్పుడును విడిచిపెట్టదగదు" అనుటచే 'యజ్ఞేన దానేనతపసాఽనాశకేన-బ్రాహ్మణా వివిదిషన్తి' యనియును 'కుర్వన్నేహకర్మాణి జిజీవిషేత్' అనియు నుండుటచే యజ్ఞదానాదులు భగవంతుని తెలుసుకొనవలెనను యిచ్ఛనుబుట్టించును. అందుచే నాకోరిక జనించువరకే వాని నాచరించవలెను గాని ఆ యిచ్ఛకలిగిన పిమ్మట వానిని విడిచిపెట్టవలెననెడు పక్షము దీనిచే నిరసింపబడినది. 'సఖల్వేవం వర్తయన్ యావదాయుషం' వాడు బ్రతికియున్నంత పర్యంతము నిట్లే కర్మలను చేయుచునే యుండవలెను. అని శ్రుతియు, 'ఆప్రయాణాత్తత్రాపి హిదృష్టమ్' శరీర చరమయాత్ర (చనిపోవు) వరకు నక్షాత్రముల కర్మముల ననుష్ఠించవలెనను బ్రహ్మసూత్రము యీ యర్థమునే బలపరచుచున్నది.

(9) ఈ శ్లోక పూర్వార్ధమున 'కార్యమేవ...' అను నిర్బంధమేల? విద్యానిష్ఠున కీ కర్మలతో నేమిపని?

1. ఆరాదుపకారకములని యా? అట్లు కర్మజ్ఞానములు సముచ్చిత్య కారణములగును గదా! అది కర్మజ్ఞానముల కంగాంగిభావము నంగీకరించుట మీకు సమ్మతము కాదే.

2. తత్త్వజ్ఞానము కొఱకందువా? అది యాచార్యోపదేశము చేతను దానినివిని తాను చేయు మననాదులవలననే కలుగునుగదా!

3. ఉపాసన దార్ఢ్యము కొఱకందువా? అది యభ్యాసాతిశయముచే కలుగు సంస్కార పాటవము చేతనే సిద్ధించునే.

4. ఈకర్మలచే ముముక్షువునకు కావలసిన మరియొక ప్రయోజనమేదైనను సిద్ధించుటకందువా? అట్టిదేదియును దీనివలనకానమే.

ఇట్లే ప్రయోజనమును లేకనే కర్మలను ఏ బుద్ధిమంతుడును చేయునా? ఇక నీవిధి యేల యని ప్రశ్న కభిప్రాయము.

(10) నిత్యనైమిత్తిక కర్మలను స్వరూపతః విడువవలెనను పక్షము నిరాకరింపబడుచున్నది అని సన్నిపత్యోపకారములు.

(11) ఉపాసన జీవితాంతమువరకును చేయుచున్నచో దాని కంగమగు యజ్ఞాదులను జీవితాంతమువరకును చేయుచునే యుండ వలెను. అందులకే 'సరాప్యేవం వర్తయన్ యావదాయుషం' ఇత్యాది శ్రుతులట్లుచెప్పుచున్నవి. ఉపాసనకు యజ్ఞములంగము లెట్లగుననన్నచో- 'సర్వాపేక్షాచ యజ్ఞాది శ్రుతేరశ్వవత్' 3-4-25 అను బ్రహ్మసూత్ర మీ విషయమును నిర్ణయించుచున్నది. యజ్ఞాది కర్మలలో నధికారము గల గృహస్థులుచేయు బ్రహ్మోపాసనకు యజ్ఞాది సమస్తకర్మాపేక్షకలదు. ఎట్లనగా - గ్రామాంతరమును కేగుటకు సాధనమైన గుఱ్ఱమున్నను దానికి జీను కళ్లెము మొదలగు పరికరములున్ననే గదా అది నిశ్చయ ముగా ఆ గ్రామమును చేర్చునది. అటులనే యజ్ఞాదులును -

దీని కీ క్రింది శ్లోకము నమసంధించవలెను -

శ్లో. యజ్ఞైరీజిమహే తపశ్చకృమహే జన్మాన్తరే దుశ్చరం

వృద్ధాన్ భేజిమహే ధనందధిమహే పాత్రేషు నూనంవయమ్
యేనాస్మాక మభూదనన్య సులభాభక్తిర్భవద్వేషిణీ
చాణూరద్విషి భక్తకల్మషముషి శ్రేయఃపుషి శ్రీజుషి.

మాకు శ్రీపతియం దింత భక్తియెట్లు కలిగినదనగా - మేము పూర్వజన్మమున యజ్ఞదానతపఃప్రభృతులు నాచరించితిమని గోపికలు నారదునితో చెప్పినగుంట.

(12) 'పూర్వకర్మ'ను అనుటలో భావమేమనగా - యజ్ఞదాన తపస్సులు ప్రాచీన సంచితకర్మనే పోగొట్టగలవుగాని ఉత్తరాఘమును పోగొట్టజాలవు. దానినికూడ పోగొట్టగలది యొక్క- ఉపాసనయే.

'తదధిగమ ఉత్తరపూర్వాఘయోరశ్లేషవినాశౌ తద్వ్యపదేశాత్' అను బ్రహ్మసూత్రమున సాక్షాత్కారావస్థనరకు పక్వమైన బ్రహ్మ

విద్యయున్నచో దానివలననే దీనికి పూర్వమందున్న పాపకర్మలన్నియును నశించుటయును, అది పుట్టినపిమ్మట ప్రమాదమువలన తటస్థించిన పాప కర్మల యొక్క ఫలమునిచ్చు శక్తి నశించుటయును వేదములలో చెప్పబడెను.

ఇట్లు పావనములని చెప్పబడుటచే 'త్యాజ్యం దోషవత్' అను పక్షము ఖండింపబడినది.

7వ శ్లోకము

(13) ఛాందోగ్యోపనిషత్తులోని షష్ఠప్రపాఠకములో గల పితా పుత్ర - సంవాదములో జగత్తంతయును త్రివృత్కృతమని ఋజువు చేయుచు తండ్రి మనము దిను ఆహారములోని పృథివ్యప్తేజములు (అన్నము, నీరు నెయ్యి మొ॥నవి) ఎట్లు త్రివృత్కృము లగుచున్నవో చెప్పు ఘట్టములో - 'అన్నమయంహి' అను నీ వాక్యము ప్రసంగించ బడినది. దీని భావమేమనగా - మనము తినిన అన్నము, త్రాగిన నీరు, తిన్న నెయ్యి మొదలగు తేజఃపదార్థములు, శరీరములో ప్రవేశించి పెరుగు చిలకబడినటుల పేగులలో చిలకబడి మూడువిధములుగా విభ జింపబడును. అందు వెన్నవలె పైకి తేలిన సూక్ష్మపదార్థములలో పృథివీ పదార్థముచే మనస్సున్ను, జలపదార్థముచే ప్రాణమున్ను, తేజః పదార్థ ముచే వాగింద్రియమున్ను ఆప్యాయితములు గావింపబడునని తెలుప బడినది. ఆహారముయొక్క సాత్విక రాజస తామస భేదములచే మనో వృత్తులును సాత్విక రాజస తామసభేదములచే మారుచుండును. దీనిని దృష్టాంత పూర్వముగా ఋజువుచేయుమని పుత్రుడు కోరుటచే తండ్రి యాతనిని 15 దినము లాహారమును మాన్పించి మనశ్శక్తి క్షీణించు టను ఏమియు జ్ఞాపకము లేకుండుటయును తిరిగి క్రమమున నన్నమును తినుటచే నవి వృద్ధిచెంది యడిగిన వన్నిటిని చెప్పగలుగుటను సిద్ధాంత మును ఋజువుపరచినాడు.

8వ శ్లోకము

(14) అర్థానా మార్జనే దుఃఖం
ఆర్జితానాంచ రక్షణే
నాశేదుఃఖం వ్యయేదుఃఖం
కిమర్థం దుఃఖభాజనమ్.

ధనము సంపాదించుటలో క్లేశము. ఆ సంపాదించిన దానిని కాపాడుటలో క్లేశము. దానినెవరైనను అపహరించిన క్లేశము. ఖర్చు అయిపోయిన దుఃఖము. ఇట్లెన్ని విధముల మానవుని నేడిపించు నీ ధనార్జన కొఱకీ తాపత్రయమేల?

5వ అధ్యాయమునందలి 22వది యగు

యే హి సంస్పర్శజా దోషాః
దుఃఖయోనయ ఏవ తే.

అను శ్లోకములో తాత్పర్యచంద్రికయందు ద్రవ్యార్జనకు సంబంధించిన ఐదు దోషములను పేర్కొనిరి.

1. ఆర్జనదోషము 2. రక్షణదోషములు 3. క్షయదోషము 4. భోగదోషము 5. హింసాదోషము అని.

1. అసిధారాసమమగు రాజసేవాదులలో అది శ్వవృత్తి (కుక్క బ్రతుకు) అగుటయేగాక శరీరము నశించువరకు ఆర్జించవలసినదోషము.

2. వేయి ప్రాకారములమధ్య నుంచినను రాజులవలననో నిప్పు వలననో, ఎలుకలవలననో, దొంగలవలననో నశించకుండ కాపాడవలసిన రక్షణదోషము.

3. స్వర్గసుఖము ననుభవించువానికిని ఆ సుకృతము తరిగిపోయినచో నేలపాలగుదునను భయము క్షయదోషము.

4. ఉన్నదని దేశ, కాల, ద్రవ్య, పాత్ర, అవస్థానియమములను పాటించక తినుటచే కలుగునవి భోగదోషములు.

5. పరులను పీడించి ధనము నార్జించుటచే హింసాదోషము.

(15) కర్మదుఃఖాత్మకముగదా! మనఃక్లేశమును కలిగించదా? యన్నచో

"ఫలం సంబిభిత్సయా ఆత్మానం పిప్రీష న్తి"

"సప్రీతోఽయం- ఫలాగమేతి శాస్త్రమర్యాదా"

అనగా- పరమాత్మనుండి తన కభీష్టమైన ఫలమును పొందవలె నను కోరికతో నాతనిని కర్మలాచరించి సంతోషపెట్టును. అట్లా తడు ప్రీతుడై ఫలము నిచ్చును. అనుసట్లు కర్మలచే సంతుష్టుడైన సర్వేశ్వరుడు మనస్సుకు శాంతిని ప్రసాదించును.

(16) భూమిపై ప్రమాదవశమున పడిన గింజ మొలవదన్న మాట లేదు. కావున తెలిసి సారాంశ మేమనగా కర్మలను బొత్తిగ విడిచిపెట్టి వేయుటయే ఉచితము.

(17, 18) ఇచ్చట అనిష్టమనగా నరకాది ఫలమనియు ఇష్ట మనగా స్వర్గాదిఫలమనియును చెప్పుట ముముక్షువు కానివానికి; ముముక్షువునకు స్వర్గాదులును అనిష్టఫలములే.

(19) "నాన్యః పన్థా అయనాయ విద్యతే" అని నియమించుటచే వేదనమే (ఉపాసనయే=భక్తియే) మోక్షసాధనమని చెప్పబడినది. 'అన్యః పన్థాః' అనుటచే కర్మనిరసింపబడినది. అట్లెటతి మోక్షాధికారి కీ కర్మయేల? కర్మలకు మోక్షవినియోగము వివిదిషలోనే. 'యజ్ఞేన దానేన తపసా వివిదిష న్తి' అని గదా వేదవాక్యము అన్నచో 'అసినా జిఘాంసతి' 'అశ్వేన జిగమిషతి' అనుచో సర్థస్వభావమునుబట్టి కత్తికి చంపుటలోను, గుఱ్ఱమునకు గమనములోను ఉపయోగమును చెప్ప వలెను గదా! అటులనే యిచ్చటను ఇచ్ఛలో విషయమైన ధాత్వర్థ మగు వేదనములో కరణము- (సాధనము)గా యజ్ఞాదు లన్వయించును. కాబట్టి యజ్ఞాదులు వేదనమును (ఉపాసనను) బుట్టించి పరంపరగా

మోక్షమునకు సాధనమగుటచే నిని మోక్షములో నిట్లుపయోగించునని తెలియుచున్నది. అయిన కర్మను – 'నాన్యఃపన్థా' యని నిషేధించు చున్న దే అనినచో నవ్యవధానముగా కారణము కాదగినది వేరొకటి లేదని భావము.

21వ శ్లోకము

(20) ఈ శ్లోకములోని – పృథక్త్వ – నానాత్వ – పృథగ్విధ శబ్దములకు –

జాతిభేదము – విశేష్యభేదము, గుణాదిభేదములని యర్థమును చెప్పినచో పౌనరుక్త్య ముండదు.

23వ శ్లోకము

(21) సాత్త్వికమైన కర్మలను చేయు సాత్త్వికుడు పరమాత్మయందు ప్రీతితోను సంసారమునందు ద్వేషముతోనే చేయునుగదా. 'అరాగ ద్వేషతః కృతం' అనుట యెట్లు పొసగునన్నచో కీర్తియందు రాగము అపకీర్తియందు ద్వేషముకూడదని తాత్పర్యము.

25వ శ్లోకము

(22) 'అనుబంధము'– క్షయమనగా=ఆ పనికై చేయవలసివచ్చిన ధనవ్యయమనెడు దోషమే చెప్పబడుటచే యీ యనుబంధశబ్దములోని 'అను' అనెడు ఉపసర్గవలన వెనివలన – అనగా ఈ ఖర్చువలన తరు వాత కలిగిన దుఃఖమని యర్థమును చెప్పవలెను

26వ శ్లోకము

(23) అనహంవాదీ

అహం వదన శీలోఽహంవాదీ = నేను చేసితిని, నేనుచేసితిని అని చెప్పువాడు. అట్టివాడు కాకుండుట. (అట్లు చెప్పకుండుట.) అన హంవాదీ.

ఇట్లర్థము చెప్పవలసియున్నను వాక్యానకు ముందు మనస్సుం

డుటవలన (అనగా- మనస్సులో ఆలోచించి పలుకవలెను గాన) కర్తృత్వాభిమానము లేనివాడని చెప్పబడినది.

27వ శ్లోకము

(24) ఇచ్చట 'హింసాత్మకః' అను పదమునకు చక్కని యర్థమును శ్రీ భాష్యకారులు చెప్పిరి.

శాస్త్రము 'కామం ఆత్మానం భార్యాం పుత్రం వా ఉపరున్ధ్యాత్ న త్వేవ దాసకర్మకరం' తనకు సేవచేసిన కింకరునికి కడుపునిండ అన్నమును పెట్టవలెను. దానికై అవసరమైనచో తానైనను ఉపవసించవలెను. అదియును చాలనిచో భార్యనైనను ఉపవసింపచేయువలెను. అదియును చాలనిచో బిడ్డనైనను పస్తుపెట్టవలెను గాని కింకరుని కడుపును కొట్టరాదు- అని చెప్పుచుండగా దానికి విరుద్ధ స్వభావమును కలిగియుండుటయే యిచ్చట హింసయని చెప్పబడుచున్నది.

(25) 'అశుచిః' అనుటచే దర్శన స్పర్శనములకు తగిన శుచిత్వమున్నంత మాత్రముచే కర్మణ్యుడుకాడు. కింతు - ఆ కర్మకు తగిన ఆంతర బాహ్యశుద్ధి కలవాడు కావలెను.

28వ శ్లోకము

(26) ఈ శ్లోకమున 'అయుక్తః' అను పదమునకు శాస్త్రీయములగు కర్మకు తగనివాడనియు కూడని పనిని చేయువాడనియు అర్థము చెప్పబడినది. ఈతడు తామసకర్తగాన రాజసకర్తకు 'అశుచిః' యని కర్మలకు వలయు శుద్ధిలేనివాడని చెప్పబడెను. రాజస కర్మకును తగడు గాన నింకను వీని యయోగ్యత అధికమని చెప్పవలెను. అట్టి వీని యధికమైన అయోగ్యత ఏమనగా -

"శైవాన్ పాశుపతాన్ స్పృష్ట్వా
లోకాయతిక నాస్తికాన్
వికర్మస్థాన్ ద్విజాన్ శూద్రాన్
సచేలో జలమావిశేత్"

సాత్త్వికుడై పవిత్రజీవనమును గడపు శ్రోత్రియుడు - పశుపతినే పరతత్త్వమని కొలుచు శైవులును, దేవుడు లేడు వారిని గురించిన శాస్త్రము లసత్యభూయిష్ఠములని నమ్మియుండు నాస్తికులైన చార్వాకులును తన విధ్యుక్తధర్మమును విడిచి కూడని యితర వర్ణాశ్రమ ధర్మముల నాచరించు బ్రాహ్మణులను అట్టి శూద్రులను తాకినచో వెంటనే కట్టుబట్టలతో నీట మునగవలెను అనునట్టి అయోగ్యుడని యర్థము.

(27) శాస్త్రగ్రంథమైనను లేక దానియందు చెప్పబడిన ధర్మముల నెఱుంగకుండుటచే సాత్త్వికకర్మలను చేయుటకు తగిన యోగ్యత లేకుండుట - ప్రాకృతశబ్దమున కర్థము.

(28) పూజ్యులైన మహాత్ములను చూడగనే వేగముగ నెదురేగి వారికి తగినటుల సాష్టాంగ ప్రణామము, ఉచితాసన మిడుట, కాళ్ళొత్తుట, విసనికఱ్ఱతో వీచుట మొదలగు సేవలను చేయక స్థిమితముగ కూర్చునియుండుట స్తబ్ధత యనబడును -

(29) శఠుడనగా.

దీనికి నైఘంటికార్థము 'గూఢవిప్రియకృత్ శఠః' రహస్యముగా నొకని కనర్థక్రియలను చేయువాడు. ఇచ్చట ఆ క్రియలనే శాస్త్రమున జెప్పబడిన శ్యేనయాగమువంటి అభిచారకర్మలను చేయువాడని యర్థము.

(30) నైకృతికః - మాయ మోసము వంచన మొదలగువానిని లౌకికకర్మలద్వారా చేయువాడు.

(31) అలసః - 'శ్వఃకార్యమద్య కుర్వీత' రేపు చేయవలసిన మంచిపనిని నేడే చేయుము అనునట్లు శాస్త్రీయమైన పనులలో త్వరపడవలెను. అందులకు విపరీతముగా చేయుటయే 'ఆలస్య' మనబడును. అట్లు చేయువాడే 'అలసుడు'.

(32) షద్ ౡ - విశరణ గత్యవసాదనేషు- అనినటుల ధాతువునకే అవసాదమని యర్థమున్నది. దానికి 'వి' యను ఉపసర్గముండుటచే దాని

యొక్క అతిశయము చెప్పబడుచున్నది. అనగా- మిక్కిలి యవసాదము - చివరనున్న తాచ్ఛీల్యార్థక ప్రత్యయముచే నది వానికి సహజముగానుండుట యర్థమగుచున్నది.

అవసాదమనగా -

దేశకాల వైగుణ్యాత్ శోకవస్త్వాద్యనుస్మృతేశ్చతజ్జం దైన్యం- 'అభాస్వరత్వం - మనసోఽవసాదః' అనగా - దేశము, కాలము తనకనుకూలముగా నుండక పోవుటచేతను దుఃఖకరములగు వస్తువులను తలంచుకొనుటవలనను మనస్సునకు కలుగు కుంగు అవసాదమనబడును. (హెచ్చరిక లేకుండుట) అట్టి దైన్యము ఆప్తులగు నితరులకు చూచుటచేతను కలుగు దైన్యముఃకుంగున్ను అవసాద మనబడును.

(33) దీర్ఘసూత్రీ - సూత్ర- సూత్రణే అను ధాతువు. సూత్రణమనగా చింతించుట. అదియే స్వాభావికముగా కలవాడు (2) దీర్ఘసూత్రణాత్ దీర్ఘసూత్రీ. అమాయకమైన పశువులను పట్టుటకు పెద్దతాడును తయారుచేయువాని వంటివా డగుటచే ఔపచారికముగా దీర్ఘసూత్రి యనబడు చున్నాడు అని కొందఱు అర్థమును చెప్పెదరు.

29వ శ్లోకము

(34) ధనఞ్జయ -

ధనమును జయించినవాడు ధనంజయుడు అర్జునుడు. ఇప్పుడీ సంబోధన సాభిప్రాయము. అనగా- దిగ్విజయమున మానుషమైన ధనము నార్జించితివి. అటులనే యిప్పుడు శమాది ధనమును కూడ నార్జించవలెనని తాత్పర్యము.

(35) జ్ఞానము -

జ్ఞానము మూడు విధములని వెనుక చెప్పబడెను. తిరిగి యిచ్చట బుద్ధి త్రైవిధ్యమును చెప్పనేల? యన్నచో -

అనుష్ఠానదశయందు దుండవలసిన యనుసంధానము వేరు. దానికి కారణమై దానికి ముందుండవలసిన శాస్త్రముచేబుట్టు అధ్యవసాయము వేరు. దాని నిచ్చట చెప్పచుండుటచే పౌనరుక్త్యము లేదు.

30వ శ్లోకము

(36) భయము అభయములయొక్క స్వరూపమునందరెఱుంగుదురు. అందుచే నిచ్చట ఆ భయాభయములకు నిమిత్తము నెఱుంగుట చెప్పబడుచున్నది. అందుచే ప్రస్తుత ప్రకరణమునుబట్టి శాస్త్రము నుల్లఘించి వర్తించుట భయస్థానమనియు, శాస్త్రానుసారముగ ప్రవర్తించుట అభయస్థానమనియును గ్రహించవలెను.

'బిభేతి అస్మాదితి భయం' దీనినుండి భయపడుచున్నాడు గాన భయము.

ఈ వ్యుత్పత్తినిబట్టి భయమును పుట్టించు ప్రాణులే యిచ్చట భయశబ్దమున కర్థము. తత్త్వము నెఱింగిన ప్రాజ్ఞుల కట్టి భయము సర్వేశ్వరునివలననే పుట్టుచున్నది. అభయమైనను ఆతనివల్లనే. ఆయన ప్రేరేపించకుండగ నేదియును నెవరిని బాధించుటకుగాని బాధించకుండుటకుగాని శక్యము కాజాలదు.

కాబట్టి యాతని యాజ్ఞను పాలించుటయే అభయ నిమిత్తము. ఆతని యాజ్ఞ నుల్లఘించుటయే భయనిమిత్తము.

'శ్రుతిస్స్మృతిర్మమైవాజ్ఞా
యస్తాముల్లంఘ్య వర్తతే
ఆజ్ఞాచ్ఛేదీ మమద్రోహీ
మద్భక్తోఽపి నవైష్ణవః'

'భీషాస్మాద్వాతఃపవతే' ఇత్యాదులిచ్చట అనుసంధేయములు.

(37) కార్యాకార్యజ్ఞాన మెట్టిదనగా -

శరీరం బలమాయుశ్చ
వయః కాలంచ కర్మచ
సమీక్ష్య ధర్మవిద్బుద్ధ్యా
ప్రాయశ్చిత్తాని నిర్దిశేత్

దేశం కాలంతథాత్మానం...ఇత్యాది ధర్మమును లెస్సగ నెఱింగిన బుద్ధిమంతుడు చేయువాని దేహదార్ఢ్యమును, బలమును వయస్సును సమయమును చేయవలసిన కృత్యమును, బాగుగ నాలోచించి ప్రాయశ్చిత్తములను విధించవలెను. అని శాస్త్రము చెప్పుచున్నది.

కార్యా కార్యశబ్దముచే శక్యా శక్యములను తెలియవలెను.

(38) ఇచ్చట యాథాత్మ్యశబ్దముచే 'బంధం మోక్షంచ' అను శబ్దములకు - బంధమున్నదనియు అది సత్యమనియు, మోక్షమున్నదనియు అది సత్యమనియు నెఱుంగుటయు నర్థమగుటచే బంధము మిథ్యయను నద్వైత వాదమున్ను మోక్షము పాషాణకల్పమను తార్కికవాదమున్ను నిరస్తములగుచున్నవి.

32వ శ్లోకము

(39) దీనినిబట్టి వేదము నంగీకరించనట్టియు, అంగీకరించినను విపరీతార్థములను కల్పించువారి మతము తామసమని యెఱుంగవలెను. దీనిని మనువు యిట్లు చెప్పెను -

'యా వేదబాహ్యా స్స్మృతయః
యాశ్చకాశ్చ కుదృష్టయః
సర్వాస్తాః నిష్ఫలాః ప్రేత్య
తమోనిష్ఠాహితా స్స్మృతాః'

వేదవిరుద్ధమైన స్మృతులను, వేదమునకు విరుద్ధార్థములను చెప్పు కుదృష్టుల గ్రంథములను, అవలంబించువారు శరీరమును విడిచిన వెనుక పరలోక ప్రాప్తికొకింతయును అధికారులుకారు. ఆ గ్రంథము లన్నియును తామసములే.

రాజస తామస బుద్ధులకు భేదమేమనగా – అసంపూర్తిగ నెఱుంగుటయు, ఒకదానియందు వేరొకదాని ధర్మములున్నట్లు గ్రహించుటయును రాజసబుద్ధి యనబడును.

అందులకే 'యథావ న్న జానాతి' యనబడెను. అన్నిటిని విపరీతముగా తలంచుట – అనగా – ఒకవస్తువును మరియొక వస్తువునుగా తలంచుట తామసబుద్ధి యనబడును. అందులకే 'సర్వార్థాన్ విపరీతాంశ్చ' అనబడెను.

సంగ్రహముగా – ధర్మవిపర్యాసము, రాజసబుద్ధి; ధర్మివిపర్యాసము – తామసబుద్ధి.

అనగా– శంఖము పచ్చగానున్నదనుకొనుట రాజసబుద్ధి. త్రాడును పామనుకొనుట తామసబుద్ధి.

(ఏతావతా – ప్రకారాన్యథాత్వం – రాజసము – ప్రకార్యన్యథాత్వం – తామసము)

అని భేదమును చెప్పినట్లయినది. రెండింటియందును యెదుటనున్న వస్తువునందు దానిది కానిధర్మమే దానియం దారోపింపబడుచున్నది. అయినను – స్వరూప నిరూపక ధర్మము (అసాధారణధర్మము)నకు వైపరీత్యమున్నచో తామసత్వము.

ఉదా – శుక్తినిచూచి రజతమనుకొనుట – నిరూపిత స్వరూప విశేష ధర్మవైపరీత్య మున్నచో రాజసము.

ఉదా – శంఖము పచ్చగ నున్నదనుట

33వ శ్లోకము

(40) ఈ శ్లోకమున క్రింది విశేషమును గమనించవలెను.

సాక్షాత్కారమనగా మనస్సుతోచేయు వ్యాపారము. ప్రాణక్రియయు నట్టిదే. 'యత్రమన స్తత్రవాయుః, యత్రవాయు స్తత్రమనః'

అని యుండుటచే రెండును పరస్పరము కలసిపోయుండును. ఇంకను వేరొకచోట -

'పునర్వాయు పథం ప్రాప్య
మనోఽభ్రమతి వాయువత్'

అని రెండింటికిని సమానవ్యాపారము చెప్పబడినది. ప్రాణాయామ క్రియయు మనస్సునకే సహకారిగా చెప్పబడుచున్నది. దానిచే మనస్సుతో చేయదగిన యోగమునకు విరోధులగు క్లేశములును పాపములును పరిహరింపబడును.

ఇక బాహ్యేంద్రియ క్రియ యనగా -

స్వాధ్యాయాద్యోగ మాసీత
యోగాత్స్వాధ్యాయ మామనేత్
స్వాధ్యాయ యోగసమ్పత్త్యా
పరమాత్మా ప్రకాశతే. (విష్ణు. పు. 6-6-2)

నిరంతరమును యోగము నభ్యసించుట శక్యము కానిదగుటచే దానినుండి విరమించివేచినపుడు వేదాధ్యయనమును చేయవలెను. నిరంతర మదేపనిగా నుండక దానిని విడిచి యోగము నభ్యసించవలెను. ఇట్లు మార్చి మార్చి స్వాధ్యాయ యోగముల ననుష్ఠించుటచే పరమాత్మను చూడగల్గును. ఇట్లు యోగాంగమగు స్వాధ్యాయ మొనర్చుటయే బాహ్యేంద్రియ క్రియ.

36వ శ్లోకము

(41) సాత్త్వికసుఖము పైచూపున కింపుగా గాన్పించకపోవుటచే దానికభ్యాస మనవసరము. లోకమున నభ్యాసముచే సంపాదించదగిన క్షుద్రమైన ప్రీతియును కలదు.

అది కాదనుటకే 'చిరకాపేక్ష్యాది' గ్రంథ మవతరించినది.

37వ శ్లోకము

(42) ఆత్మను గూర్చిన బుద్ధియొక్క ప్రసాదమువలన బుట్టిన సుఖము. ప్రసాదమనగా - కూడని విషయములతో కలుసుకొనుట యనెడు కాలుష్యము లేకుండుట. అనగా - వివిక్త స్వభావముగల ఆత్మానుభవమువలన సుఖము అమృతమువంటి దగును.

ఇది యమృతమువంటి దెట్లగు ననగా - ముసలితనమును మరణమును మాన్పున దగుటవలన భోగ్యతమమైన దగును. అందుచే దానిని విడచుట దుశ్శకము - అందువల్లనే ఆ సుఖము నమృతముతో పోల్చిరి. పరమాత్మానుభవ సుఖము నిచ్చుట చెప్పలే దేమనగా -

పరమపురుషునకు శేషభూతుడై యుండుటయే స్వరూపముగాగల తనను వాస్తవముగ జూచినచో దానిలో పరమాత్మానుభవ సుఖమున్ను అంతర్గమగుటచే దానిని వేరుగా జెప్పలేదు.

39వ శ్లోకము

(43) రాజస సుఖము పశ్చాదవస్థలో మోహమును కలిగించును గాని తామససుఖము దాని ననుభవించు సమయముననే దుఃఖము నొసంగుట అంద రెఱింగినదే.

నిద్ర సుఖహేతు వెట్లగుచున్న దనగా - మేలుకొనియున్న కాలమున పడిన ఆయాసముయొక్క విశ్రాంతికి కారణమగుటవలనను లేపినవారిపై కోపగించుటవలనను అంద రెఱింగినదియే.

ఇది యింద్రియముల పనులను మందగింప జేయుటయును అవయవముల క్షోభను పోగొట్టుటద్వారా చేయును. ఇది పనికునకు కారణమగును. ఎట్లనగా - బుద్ధిని ఏకాగ్రపరచుటకు చేయు ప్రయత్నము నరికట్టుటద్వారా ఆభాససుఖము నొసంగున దనుటచే - అకాల నిద్ర నిచ్చుట గ్రహించరాదు.

'యామ ద్వయం శయానస్తు
బ్రహ్మభూయాయ కల్పతే'

అనగా - రెండు ఝాములు మాత్రమే నిద్రించువాడు శుద్ధాత్మస్వరూపానుభవమునకు తగినవా డగును.

ఆయుర్వేదమునందును -

అకాలేఽతి ప్రసక్తాచ్చ
నచ నిద్రానిషేవితా
సుఖాయుషీ పరాకుర్యాత్
కాలరాత్రి రివాపరా॥

వేళకాని వేళ నిద్రించుట కాళరాత్రివంటిది గావున సుఖముగ జీవించగోరువాడు దానిని దరిచేరనీయరాదు.

(44) గుణములయొక్క విభాగమును తెలుపు ని ప్రకరణమునకు ప్రయోజనము - వానియొక్క దోషముల నెఱింగి యనుష్ఠానమున సావధానముగా నుండుటయే.

40వ శ్లోకము

(45) అవతారిక -

ప్రాకృతములగు సత్త్వరజ స్తమోగుణములను దాటి శుద్ధసత్త్వమయమైన భగవత్ప్రాప్తియనబడు మోక్షమును బడయువరకును ఆయా లోకములలో వారి వారి కేర్పరచిన భోగములను హెచ్చుతగ్గులుగా ననుభవించుచున్న సమస్తజీవులచేతను పైనచెప్పబడిన గుణసూత్రమును నిశ్శేషముగా విడుచుట శక్యముకాదని తెలుపుచు ప్రకరణమును ముగించుచున్నాడు.

41వ శ్లోకము

(46) అవతారికకు అవతారిక -

ఇట్లింతవరకు సమస్త సంసారులను గుణత్రయ వశ్యులని చెప్ప బడినది. ఆయా సత్త్వరజస్తమో గుణములయొక్క తారతమ్యముతో కూడిన దేహములుగల అధికారులకు వారి వారి యోగ్యతకు తగినటుల శాస్త్రములచే విధింపబడిన కర్మలు ఇప్పుడు విచారింపబడుచున్నవి. ఈ విచారమునకు ప్రధాన ప్రకరణముతో గల సంబంధమును జూపుటకై యీ యధ్యాయారంభములో నారంభింపబడిన విషయమును తెలుపుచున్నారు.

(47) 'బ్రాహ్మణ క్షత్రియవిశాం' అని మూడు వర్ణ వాచక శబ్దముల నొకే సమస్త పదముతో జెప్పుటచే వీరు ముగ్గురును ద్విజులగుటచే వీరికి వేదమును చదువుట కధికారము కలదని చెప్పుటకే.

(48) సత్త్వాది గుణములయొక్క వృద్ధి వెనుకటి కర్మలనుబట్టి యుండునని యిదివరలోనే జెప్పబడెను. కాబట్టి యా గుణాభివృద్ధికి సంబంధించిన కర్మలున్ను యిచ్చట ఆయా గుణము లధికముగాగల పురుషుల కసాధారణ ధర్మములగుటచే స్వాభావికములని చెప్పబడు చున్నది. 'కర్మవశ్యా గుణా హ్యేతే సత్త్వాద్యాః పృథివీపతే' జడభరత-రహూగణ రాజసంభాషణ సందర్భమున (శ్రీ) విష్ణుపురాణములో జెప్ప బడెను. కాబట్టి గుణము లౌపాధికములైనను ఇచ్చట స్వాభావికములని చెప్పబడెను.

(49) బ్రహ్మాణ్డ పురాణాదులలో గుణవిభాగపద్ధతి ఇట్లు తెలుప బడినది –

'తమశ్శూద్రే రజః క్షత్రే బ్రాహ్మణే సత్త్వముత్తమం'

ఈ శ్లోకమున కర్థమును జెప్పుచు ప్రకృతి శ్లోకమును వివరించు చున్నారు.

42వ శ్లోకము

(50) ఆస్తిక్యం – 'అస్తి – మతిః – అస్యేతి – ఆస్తికః – తస్య భావః – ఆస్తిక్యం.

ఉన్నదను బుద్ధికలవారి ధర్మము.

ఆ బుద్ధి అప్రామాణికములయం దుండరాదు. కంటికి గాన్పించు వాని యందున్నచో విశేషము లేదు. శాస్త్రము యందైనను ఒక్కచో సంశయగ్రస్తమగుచో కుదృష్టులగుదురు. అందుచే 'వేదార్థమంతయు' అనబడెను —

(51) ఇచ్చట చెప్పబడిన 'శమదమాదులు' ఇదివరలో వివరింప బడినను తిరిగి వానిని వివరించుట యెందులకనగా —

1. వర్ణములనుబట్టి సహజగుణములుగా చెప్పబడుటచే వీనికే మైనను అవాంతర భేదము లున్నవా? అని శంక ఉదయించును. దానిని పరిహరించుటకును -

2. 'బ్రాహ్మకర్మ' అనుటచే వీనికి కర్మత్వము సిద్ధించుటకొఱకును ఇంద్రియనియమనమని వ్యాఖ్యానించుటచే పురుషునికృషిచే సాధింపదగినవని చెప్పుకొఱకును, అని గ్రహించవలెను.

43వ శ్లోకము

(52) సేనలో ప్రవేశించి శత్రువులచే పరిభవింపబడినచో నా ప్రవేశమే తప్పగును. దానిని పరిహరించుటకే యిచ్చట తేజస్సు గుణముగా చెప్పబడెను.

(53) ఈశ్వరభావమనగా — దుష్టనిగ్రహము. శిష్టానుగ్రహమున్ను యిచ్చట వివక్షితములు.

44వ శ్లోకము

(54) కర్షతీతి కృషిః=దున్నుట. ఇది యౌగికార్థము పంటలు పండించుట రూఢ్యర్థము.

(55) 'గావః రక్ష్యాయత్ర తత్కర్మ గోరక్ష్యం' — పశువులను పాలించుట, లేక గాం రక్షతీతి గోరక్షః=ఆవులకాయువాడు తస్యకర్మ గోరక్ష్యం=పశుపాలనము.

(56) వణిజఃకర్మ — వాణిజ్యం.

(57) విశఃకర్మ=వైశ్యం.

(58) బ్రాహ్మణునకు చెప్పినవిగాక నింకను

1. తను వేదమును చదువుట.

2. అర్థములను నితరులకు చెప్పుట.

3. తాను యజ్ఞములను చేయుట

4. తగినవారిచే యజ్ఞములను చేయించుట.

5. యోగ్యమైన పురుషులనుండి సద్ద్రవ్యమును దానముగా గొనుట 6. దేశకాలపాత్రల నారసి న్యాయార్జిత ధనమును ప్రతిఫలాపేక్ష లేకుండ నిచ్చుట అను ఆరు కర్మలు చెప్పబడినవి.

క్షత్రియునకును వైశ్యునకును వెనుక చెప్పబడినవిగాక — వేదమును చదువుట, యజ్ఞములను చేయుట, దానమునిచ్చుట – అను మూడు కర్మలుకలవు.

అటులనే శూద్రునకు – సక్రమముగా పెండ్లాడిన భార్యను ప్రేమించుట – లోపలను బయటను శుచిగానుండుట, తన చేతిక్రింద కొందరు నౌఖరులను పోషించుట, శ్రాద్ధములను చేయుట మొదలగు కొన్ని ధర్మము లున్నవనియును శాస్త్రములు చెప్పుచుండగా పై శ్లోకములలో కొన్నిటిని మాత్రమే చెప్పి కొన్నిటిని విడువనేల? యన్నచో నవి ఉపలక్షణమని చెప్పుచున్నారు. (ప్రదర్శకమన్నను – ఉపలక్షణ మన్నను నొక్కటియే).

(59) శమాది గుణములు మోక్షము నపేక్షించు మొదటి మూడు వర్ణములకును అవసరమైయుండ బ్రాహ్మణునకే ధర్మముగా చెప్పనేల యన్నచో చెప్పుచున్నారు–'బ్రాహ్మణునకు'–యాజ్ఞవల్క్యుడు శూద్రుని ధర్మమును జీవికను చెప్పెను.

శ్లో. శూద్రస్య ద్విజ శుశ్రూషా । తయా జీవన్ వణిగ్భవేత్
శిల్పైర్వా వివిధై ర్జీవేత్ । ద్విజాతి హిత మాచరన్॥

(1–5–121)

ద్విజులనగా – రెండు జన్మలుగల బ్రాహ్మణ క్షత్రియవైశ్యులు అనగా ఉపనయనముద్వారా వేదాధ్యయ నార్హులు. వారికి సేవచేయుచు శూద్రుడు దానివలన జీవనమును గడపవలెను. అనేక విధములగు చేతి పనులవలననైనను బ్రాహ్మణులకు హితమునొనగూర్చుచు గడపినను మరుజన్మకు వైశ్యుడుగా బుట్టును.

మను విచ్చట కొంత విశేషమును జెప్పుచున్నాడు -

'విప్రసేవైవ శూద్రస్య విశిష్టం కర్మకీర్త్యతే'

ఇతర వృత్తులన్నిటికన్న శూద్రునకు బ్రాహ్మణ సేవయే శ్రేష్ఠ మని చెప్పెను.

ఇచ్చటి ఈ పూర్వపక్షసిద్ధాంతములను జాగ్రత్తగా గమనించవలెను.

1. శూద్రునకు 'భార్యారతిః' అనగా సక్రమముగా పెండ్లాడిన భార్యయందు ప్రేమ మొదలగు ధర్మములు చెప్పబడుటయు.

2. 'మాం హి పార్థవ్యపాశ్రిత్య యే౽పిస్యుః పాపయోనయః-
స్త్రియో వైశ్యా స్తథాశూద్రాః తే౽పి యాన్తి పరాంగతిమ్'

అని భగవంతుడు తనను కొలిచిన శూద్రులకును మోక్షాధికార మున్నదని చెప్పుటచేతను,

3. వసన్తేదీక్షే యేద్విప్రం......హేమన్తే శూద్రయేవచ... 'పఞ్చరాత్ర విధానతః' అని శూద్రునకు హేమంతఋతువులో భగవంతుని యారాధించుటకై పాంచరాత్రాగమరీత్యా దీక్షనొసంగుమని చెప్పబడుట చేతను.

4. బ్రాహ్మణైః క్షత్రియై ర్వైశ్యైః శూద్రైశ్చ కృతలక్షణైః
అర్చనీయశ్చ సేవ్యశ్చ । నిత్యయుక్తై స్స్వకర్మసు

సాత్త్వతం విధిమాస్థాయ । గీతస్సంకర్షణేన యః
భారతే. భీష్మ. 66_39–40

భగవల్లాంఛనములను ధరించిన బ్రాహ్మణులు, క్షత్రియులు, వైశ్యులు, శూద్రులునుకూడ తమ వర్ణాశ్రమ ధర్మములను లెస్సగ జరుపుచు పాంచరాత్రీయ ప్రక్రియతో భగవంతుని యర్చించవచ్చునని దీక్షిత శూద్రునకు భగవదర్చన కధికారమున్నదని చెప్పబడుట చేతను.

5. విష్ణుధర్మములో – (108_19).

బ్రాహ్మణాః క్షత్రియాః వైశ్యాః । శూద్రాశ్చ కృతలక్షణాః
కృతే యుగే సముభవన్ । స్వకర్మ నిరతా స్సదా
ఏకదేవ సమాయుక్తాః । ఏకమన్త్రవిధిక్రియాః
పృథక్ధర్మాస్త్వేక వేద్యాః । ధర్మమేక మనువ్రతాః
అకామ ఫలసంయోగాత్ । ప్రాప్నువన్తి పరాంగతిమ్.

కృతయుగములో నాలుగు వర్ణములవారును భగవల్లాంఛనములను ధరించి తమ తమ వర్ణాశ్రమ ధర్మములయం దత్యంతాదరము కలవారై అందరును ఫలాశలేకయే నొకేదేవుని కొలుచుచు, ఒకే మంత్రమును ఒకే విధమగు కర్మలను చేయుచు ఒకేతత్త్వమును ధ్యానించుచు వారి వర్ణాశ్రమ ధర్మములను మాత్రము వేరువేరుగా చేయుచు పరగతిని బడయుచుండిరని చెప్పబడుటచేతను –

6. శ్రీ సాత్త్వతమున– చతుర్ణామధికారో వై వృత్తే దీక్షాక్రమేసతి– సాత్వతదీక్షను పరిగ్రహించినచో నాలుగు వర్ణములవారికిని భగవదర్చనలో అధికార మొకేరీతిగ నుండునని చెప్పబడుటచేతను –

7. శ్రీ సాత్త్వతే - వ్రతవిధాన పరిచ్ఛేదమునందు -
దానార్చనేతు శూద్రాణాం వ్రతకర్మణి సర్వదా
అసిద్ధాన్నంతు విహితం.........
స్వకర్మణా యథోత్కర్ష । మభ్యేతి చ తథార్చనాత్
తస్మాత్ స్వేనాధికారేణ।కుర్యాదారాధనం సదా
సర్వత్రాధికృతో విప్రో । వాసుదేవాది పూజనే
యథా, తథా న క్షత్రాద్యాః । తస్మాచ్ఛాస్త్రార్థమాచరేత్
నక్తేనాక్తాశనైర్భక్త్యా । దినాన్యేతాని మాద్గల
వ్రతాద్యన్తేతు విహితం।పరపీడం హి తస్యవా.
అని వ్రత విశేషపద్ధతి చెప్పబడినది.

అనగా - శూద్రులు దానమునందుగాని, దేవతార్చనయందుగాని వ్రతాచరణమందుగాని యెల్లప్పుడును అపక్వ పదార్థములనే నివేదించవలెను. తన వర్ణాశ్రమ ధర్మాచరణమువలన నెట్టి ఫలమును బడయునో అట్టి ఫలమునే భగవదారాధన వలనను బడయును. కాబట్టి తనకు తగినరీతిగ భగవదారాధనను సదా చేయవలెను. బ్రాహ్మణు డెట్లు భగవదారాధనలో నన్ని వేళలయందును అన్నివిధముల నర్హుడో క్షత్రియాదులట్లు కారు కాబట్టి శాస్త్రోక్తపద్ధతిగనే ఆరాధనను వారు జరుపవలెను. రాత్రి మాత్రమే ఆ వ్రతదినములలో భుజించవలెను. భక్తితో వ్రతదినములను గడపవలెను. లేక వ్రతారంభమునందును అంతమునందును ఉపవసించవలెను. (మాద్గల = శూద్రా, పరపీడం = ఉపవాసము).

8. వౌషట్ స్వాహా వషట్కార నిషానాం తు ప్రతిక్రియా
నమస్కారేణ విహితా........

మంత్రములలోనే - వౌషట్కార - స్వాహాకార - వషట్కారములు చేయవలసిన తావులయందు వానికి బదులుగ నమస్కారము శూద్రులకు విధింపబడినది. ఇక ఇతర విషయములలో చెప్ప నేల?

9. నారదీయమున- అష్టాక్షర కల్పమందు –

నస్వరః ప్రణవోఽఙ్గాని। నాప్యన్య విధయ స్తథా
స్త్రీణాంతు శూద్రజాతీనాం। మన్త్రమాత్రోక్తిరిష్యతే।

శూద్రస్త్రీలకు మంత్రోపదేశమున – స్వరముగాని ప్రణవము గాని మంత్రాంగములుగాని యితర పురశ్చరణాది విధులనుగాని ఉపదేశించరాదు. మంత్రమును మాత్రమే వా రుచ్చరించవచ్చునని చెప్పబడెను. దీనినిబట్టివారికి మంత్రోపదేశ తదర్థశ్రవణ తదుచ్చారణాదులు కలవని స్పష్టమగుచున్నది.

10. ఏకాదశీ వ్రతాదులు అందరకును సమముగనే శాస్త్రమున చెప్పబడుచున్నవి.

11. మఱికొన్ని పురాణాదులలో పరిగ్రహించదగినవి – పరిత్యజించదగినవియును చెప్పబడుచున్నవి.

శూద్రుడు కపిలగోవుపాలను త్రాగరాదు. బ్రాహ్మణస్త్రీతో సంగమించరాదు. వేదములను చదువరాదు.

ఇటులనే తలవెంట్రుకలు, గడ్డము, మీసములు గొరిగించుకొనుటలోను గోళ్ళుతీసికొనుటలోను ఆచారభేదములు చెప్పబడినవి. ఇట్లే ఆచమనములోను భేదముకలదు.

అయినచో– కొన్ని శాస్త్రములలో జపము, తపస్సు, తీర్థయాత్ర, సన్న్యాసము, మంత్రపురశ్చరణ, దేవతార్చన మొదలగునవి (స్త్రీలకును) శూద్రులకు పతనహేతువులని చెప్పనేల యనగా – వారికి ముఖ్యముగా శాస్త్రములలో చెప్పబడిన శుశ్రూషకు భంగమును కలిగించినచో నవి కూడనివని చెప్పబడెను. దానివలన గీతలో చెప్పబడిన శుశ్రూషయే ప్రధానధర్మమని తెలియవలెను.

జయసంహితలో –

నశూద్రా భగవద్భక్తాః ః విప్రాః భాగవతాః స్మృతాః
చాతుర్వర్ణ్యేషు తే శూద్రాః । యేహ్యభక్తాజనార్దనే॥

అను శ్లోకమున నాలుగు వర్ణములలోనున్న భగవద్భక్తులును సమానమేయని చెప్పబడెను.

శూద్రునికిన్ని ధర్మము లాచరించదగిన వుండుటచేతను భగవత్పరిచర్యవలనను వర్ణత్రయ పరిచర్య కుంటుబడవచ్చునే - ఇట్లుండ గీతలో భగవానుడు చేయదగినదియు వర్ణత్రయ పరిచర్యయే యని చెప్పనేల యనగా -

ప్రత్యుత్తరము

శ్రేష్ఠమైన సంస్కారములు గుణములు మొదలగు యోగ్యతలు కల శూద్రులకును కొన్నిధర్మములు చెప్పబడినను కూడవసచెప్పిన ధర్మములకన్న వేరైనవి మాత్రమే. ఆ కూడునని చెప్పిన ధర్మములైనను వారికి ముఖ్యముగా జెప్పబడిన వర్ణత్రయసేవకు విరోధములు కాకుండగనే, అవియును వారి పరిచర్యయే యను బుద్ధితో చేయువలెను. అందువల్లనే 'పరిచర్యైత్యేవ' అని యనకుండగ 'పరిచర్యాత్మకం కర్మ' అనబడినది. అనగా ఆ కర్మ వారి పరిచర్యారూపమైనదే యన్నమాట.

రహస్యామ్నాయవేత్త లిట్లు చెప్పుచున్నారు -

తాను శాస్త్రమునెఱింగి దానిని తా నాచరించుచు ఇతరులను బోధించి ప్రేరేపించుట బ్రాహ్మణ ధర్మము - జ్ఞానమును జ్ఞానులను కాపాడుట క్షత్రియధర్మము - జ్ఞానబీజములను వృద్ధిపొందించుట వైశ్యుని ధర్మము- జ్ఞానులకు పరిచర్యచేయుట శూద్రధర్మము- ఇది కృతి యుగధర్మము. ఆ యుగాంతమందును త్రేతాయుగారంభము నందును నాలుగు వర్ణములును భేదించినవి. వారిదృష్టి మారినది. వారి దారులు మారినవి. ఓషధులును వృక్షములును వెనుకటివలె పుష్ప

లను పూచుట పండ్లనుకాయుట మానివేసినవి. దానిని గాంచి నాలుగు వర్ణస్థులకును అసూయ ప్రబలెను. శూద్రుడు బ్రాహ్మణులకు నేను పరిచర్య చేయననెను.

రెండవ జాతియగు వైశ్యుడు నేను మీకు ఆహారధాన్యమును పండించననెను. మూడవ జాతియగు క్షత్రియుడు నేను మిమ్ములను రక్షించననెను. వారి ముగ్గురి ఔదాసీన్యమును గాంచి బ్రాహ్మణుడును అయినచో నేనును నా కర్తవ్యమును విడిచెదను. నేను మీకేమియు నుపదేశించననెను.

అని యిట్లు నాలుగు వర్ణముల ధర్మములను రాను రాను ఆ ధర్మములపట్ల వారి వారి ఔదాసీన్యమున్ను తెలుపబడెను –

(శ్రీ) విష్ణుపురాణమున 6–2–6 లో (శ్రీ) పరాశరు డిట్లనెను–

శ్లో. మగ్నోఽథ జాహ్నవీతోయాత్ ।ఉత్థాయాహ సుతోమమ
శూద్రస్సాధుః కలిస్సాధు । రిత్యేవం శృణ్వతాం వచః॥

ఋషులందరును కలసి యుగములలో నల్పధర్మానుష్ఠానము వలననే అధికఫల మిచ్చున దేదియనియు, వర్ణములలో నధికమగు నియమ నిష్ఠలు లేకనే ఉత్తమ పురుషార్థమును బడయు వర్ణమేది యనియు శంకించుకొని (శ్రీ) వ్యాసమహర్షియొద్ద కేగగా నాతడు నదికి స్నానార్థ మేగెనని యెఱింగి యా నదియొద్దున కేగి వేచియుండి వారి హృదయము నెఱింగిన వ్యాసమహర్షి- శూద్రుడు సాధు_ కలియుగము సాధు అని యా ఋషులు వినునట్లు గట్టిగా నని నీటమునిగి లేచివచ్చి ఆ ఋషుల నేల వచ్చితిరని పరామర్శింప వారు నవ్వుచు మా సంశయములు తీరి పోయినవిగాని యందులకు కారణములను చెప్పుమనగా నా మహానీయుడు వానిని వివరించిచెప్పెను. అందు శూద్రున కధిక నియమ నిర్బంధములు లేకున్నను భగవద్భక్తి కలిగియుండి వర్ణత్రయ పరిచర్య

చేసినంత మాత్రముననే ఉత్తమ పురుషార్థమును బడయుదువని సెల విచ్చెనని శ్రీ పరాశరుడు వ్రాసెను- ఇట్టి ప్రకరణములను పరిశీలించ వలెను.

'నశూద్రాః భగవద్భక్తాః విప్రాః భాగవతాస్స్మృతాః, అను శూద్ర ప్రశంసాపర వాక్యముండుటచే నాతెనికి వర్ణత్రయ పరిచర్య లోపించదా? యను ప్రశ్న కవకాశము లేదు. ఏమన - భగవదేకాంత భక్తుడగు శూద్రునకే ఆ భగవద్భాగవతసేవ విధింపబడినది. అందర కునుకాదు. భగవద్భక్తుని స్తుతించుటలోనే దానికి తాత్పర్యమేగాని తన వృత్తిని విడుచుటలో కాదు. కాబట్టియే 'సర్వవర్ణేషు తే శూద్రాః యేహ్యభక్తా జనార్దనే' భగవద్భక్తి లేనివా రేవర్ణస్థులైనను శూద్రులే యని భగవద్భక్తి లేనివారిని నిందించినది. ఇట్లు అన్వయ వ్యతిరేకములచే భగవద్భక్తిని కొనియాడుటలోనే ఆ గ్రంథమునకు తాత్పర్యము - శాస్త్రమున నెచ్చటనైనను స్తుతించిన, నది సాత్వికాన్తఃకరణ గల వానినే, నిందించిన నది లేనివానినే అని గ్రహించవలెను.

శాస్త్రములో బ్రాహ్మణుని స్తుతియును సత్వప్రచురమగు నంతఃకరణమునుబట్టియే బ్రాహ్మణ్యాది జాతివ్యవస్థ శారీరమైన సత్వాది గుణ తారతమ్యమునుబట్టియే అయినను ఆ తారతమ్యము వారికి అం తర సత్వాభివృద్ధివరకు నుండుననియే, వాడు బ్రతికియున్నంత వరకును జాతి వ్యవస్థ మారకయుండును. ఆ వ్యవస్థనుబట్టియే వారాచరించు ధర్మములు వారికి వ్యవస్థితములై చివరవరకు అనువర్తించుచుండెను - అందువల్లనే విదురుడు బ్రహ్మవిద్యను బాగుగ నెఱింగినను తన కర్మ ములను చెప్పుట కధికారము లేదని స్పష్టీకరించెను.

భారతమున ఉద్యోగ ప. సనత్సు జాతీయమున - 41-5.

'శూద్ర యోనావహం జాతః । నాతోఽన్యద్వక్తు ముత్సహే

నేను శూద్రవర్ణమున బుట్టితిని గాన నింతకుపైన చెప్ప సాహ సింపజాలననెను.

ఆడుది యని తల్లి ననాదరింతురా? అటులనే శమదమాది గుణములు పుష్కలముగానున్న వ్యక్తిని శూద్రుడని యనాదరించరాదని తెల్పుటయే జాతినిబట్టి యనాదరించరాదని నిషేధ మేర్పడినది. అందువల్లనే 'ఏతైస్సమేత శ్శూద్రోఽపి వార్ధకే మానమర్హతి' అను సూక్తి వినబడుచున్నది. అనగా – ఈ శమదమాది గుణసంపత్తి శూద్రునకు ముదిమివరకు విడువకయున్నచో నాత డావయస్సులో మిక్కిలి యాదరించదగిన వాడేయని –

కావుననే భగవదుక్తి– గారుడపురాణమున– పూర్వఖండములో– 219–6, 7, 8 శ్లో.

శ్లో. 'మద్భక్త జనవాత్సల్యం। పూజాయాంచాను మోదనమ్
స్వయమభ్యర్చనఞ్చైవ। మదర్థే డంబవర్జనమ్

మత్కథా శ్రవణోభక్తిః। స్వరనేత్రాఙ్గ విక్రియా
మామనుస్మరణం నిత్యం యచ్చమాం నోపజీవతి
భక్తిరష్ట విధాహ్యేషా యస్మిన్ మ్లేచ్ఛేఽపి వర్తతే
సవిప్రేన్ద్రో మునిశ్శ్రీమా౯ సయతిశ్సచ పణ్డితః
తస్మై దేయంతతో గ్రాహ్యం సచపూజ్యో యథాహ్యహమ్॥

అనగా– 1. నా భక్తుల దోషములను పాటింపకుండుట– 2. వారి నాదరించుటకు సమ్మతించుట లేక వారు కావించు భగవద్భాగవతార్చనలయందు ప్రసన్నత. 3. తానును స్వయముగ భగవదర్చన సేయుట. 4. నాకు చేయు పరిచర్యలలో డాంబికత్వమును చూపకుండుట. 5. భగవత్కథలను వినుటలో ప్రీతిపూర్వకమైన ఆసక్తి. 6. ఆ కథలను వినునప్పుడు హృదయము కరిగి గద్గదకంఠము, ఆనందబాష్పములు. ఆపాదమస్తకము పులకరించుట మొదలగు వికృతులను కలిగియుండుట. 7. నిరంతరము నాధ్యానములను చేయుట 8. నానుండి సాంసారిక భోగములను నాశించకుండుట అనెడు నీ యెనిమిది విధములగు భక్తికలవాడు

మ్లేచ్ఛజాతికిచెందినవాడైనను సరియే వాడు బ్రాహ్మణోత్తముడే. వాడు మునియే. వాడైశ్వర్యవంతుడే. వాడు యతీశ్వరుడే. వాడు పండితుడే. కాబట్టి వానికి దానధర్మము లిచ్చుటలోను వారిచ్చునవి పుచ్చుకొనుట లోనుకొంచెమైననుసంకోచింపరాదు. వేదోలవానిని నన్నుపూజించినటు లనేపూజింపవలెను చెప్పబడినది. అందుచే శూద్రునకు వృత్తి (జీవిక) కర్తవ్యము రెండు నొక్కటియే. అని ఈ నియమముల నైనను వాడు అతిక్రమించక యున్నంత పర్యంత మే పాలించవలెను- వానికి శ్రేష్ఠులతో చెప్పబడిన సామ్యమైనను అన్నివిషయములలోకాదు- భక్తిలేని మూర్ఖులకన్న గొప్పవాడనుటలోను ఉత్తమపురుషార్థమగు మోక్షమును బడయుటలో మాత్రమే. అపశూద్రాధికరణము నుల్లంఘించరాదు. భాగవతుడని శూద్రునకతిశయమున్నను బ్రాహ్మణునకును దానివల్లనే ఉత్కర్షగాన బ్రాహ్మణునకు జాత్యాద్యతిశయ మధికముగ నుండుటచే నాతని గౌరవ మాతని కుండవలనదే అని పెద్దలు సెలవిచ్చిరి.

45వ శ్లోకము

(61) అవతారిక –

వర్ణధర్మము లీ మోక్షశాస్త్రమునందేల చెప్పబడినవనగా - చెప్పుచున్నారు.

(62) అల్పఫలముల నీయదగిన యింద్రాదుల యారాధన రూపములను వర్ణాశ్రమ ధర్మములు పరమపదము నెట్లీయగలవు? అనగా- ఆ విషయమునే ముందు చెప్పుచున్నాను వినుమనుచున్నారు.

(63) స్వధర్మ నిరతుల కందరకును మోక్షము లభించు నను చున్నారే. శూద్రున కెట్లు పరిచర్యాత్మకమైన తన సహజకర్మవలన పరమపదము లభించును?

ఆతనికి మోక్షమునకు అత్యవహిత ముఖ్యసాధనమైన విద్యలో (ఉపాసనలో) అధికారము లేదని అపశూద్రాధికరణమున చెప్పబడినది గదా!

అపశూద్రాధికరణ మనగా - భగవంతుడు ఉపాసకుల ననుగ్రహించుటకై వారి హృదయములలో నంగుష్ఠప్రమాణముగా వేంచేసి యుండునని చెప్పగా దేవతల కుపాసనాధికారమున్నదా లేదా? యని చర్చరాగా వారికిని ఉపాసనకు వలయు అర్థిత్వము సామర్థ్యమును ఉండుటచే- అనగా- వారికి కోరదగిన పదవులు పటుతర దేహేంద్రియములును ఉండుటచే వారికిని ఉపాసనచేయు నధికారమున్నదని చెప్పగా- వారికన్నను కోరదగినవియు వారికన్నను బలమైన దేహాదులును శూద్రునకున్నవిగదా! వారికిని అధికారముండవచ్చునా? ఉపనిషత్తులలో రైక్వఋషి ఓ శూద్రా! రమ్ము- రమ్ము. నీకు నేను బ్రహ్మోపదేశమును చేయుదునని పిలిచి ఆధ్యాత్మిక విషయముల నుపదేశించినట్లున్నదిగదా! యని శంకించుకొని- శూద్రునకు ఉపనయనము వేదాధ్యయనమును లేవుగాన వానిని ముఖ్యాంగములుగాగల ఉపాసనలో వారి కధికారము లేదు. శ్రుతులు స్మృతులు పురాణములు ఇతిహాసములును వారికం దధికారము లేదని నిషేధించుచున్నవి. రైక్వ డుపదేశించినది జీనశ్రుతియను క్షత్రియునకేగాని యాతడు శూద్రుడుకాడు. శూద్రా యని పిలుచుట ఆతనికి బ్రహ్మోపదేశము లేదని దుఃఖమును సూచించును గాని చతుర్థవర్ణముకాదని సోపపత్తికముగా సమర్థించి శూద్రున కుపాసనలో నధికారమును నిషేధించెను.

అని ప్రశ్నరాగా - నిజమే. అందు సందేహము లేదు. కాని వారికి జన్మాంతరమున నట్టి యధికార ముండుటచే పరంపరగా వారికి పరమపదము లభించవచ్చునని తాత్పర్యమగుటచే విరోధమొకింతయును లేదు. విదురాదులకువలె పూర్వజన్మ జ్ఞానముకలవారికి పూర్వజన్మమునందు ప్రారంభించి విడచిన ఉపాసనస్మృతి యుండును. కాన తనకు తగిన వర్ణాశ్రమధర్మములను చేయకుండుటవలన తటస్థించు ననర్థమును బాపుటకై సాక్షాత్తుగనే సంసిద్ధిని బడయుటకు యోగ్యతకలదని చెప్ప

బడుచున్నది. దీనికే శౌనకమహర్షి యిట్లు చెప్పెను. విష్ణుధర్మే - 102 - 30.

శ్లో. ధర్మవ్యాధా దయోప్యన్యే
పూర్వాభ్యాసా జ్జుగుప్సితే
వర్ణావరత్వే సంప్రాప్తాః
సంసిద్ధిం శ్రమణీయథా.

అనగా ధర్మవ్యాధుడు విదురుడు మొదలగు జన్మసిద్ధ జ్ఞానాధికులు కొందరు పూర్వజన్మమునందలి యభ్యాసముచే వారి కసహ్యాకరమైన నీచజన్మలో ప్రారబ్ధ శేషమువలన బుట్టినను ఆ జన్మయందుండియే శబరివలెనే సిద్ధిని బడయగల్గిరి.

46వ శ్లోకము

(64) పరమపురుషుడు సకలమునకును కారణమైనవాడు. సర్వాంతర్యామిగా నుండువాడు. తనచే సృజింపబడిన యింద్రాదులలో నంతర్యామిగా నుండుటచే వారు తనకు శరీరభూతులు. శరీర వాచికశబ్దములు శరీరిని చెప్పనుగాన వారి పేరులతో తానే పిలువబడును.కావున నిజమునకు వారి నారాధించుట తన నారాధించుటయే యగును. అందుచే వారి యారాధన రూపములగు వర్ణాశ్రమధర్మములు తన యారాధన రూపములే యగుటచే నవి సంసిద్ధికి సాధనములగుట నిర్వివాదము.

(65) ఇంతవరకును వర్ణాశ్రమధర్మములను బొత్తుగా విడువరాదనియు అవి పరమపదప్రాప్తికి సాధనములనియు చెప్పబడెను.

ఇటువంటి ఆ కర్మలే 'దైవమేవాపరే యజ్ఞం' అని ప్రధానమైన కర్మయోగావాంతర ముఖ్యధర్మములకు అంగములుగా నాచరింపబడుటచే కర్మయోగములో చేరుచున్నవి. కాన జ్ఞానయోగాధికారులకును విడువతగదని వెనుక చెప్పినదియే తిరిగి యీ శ్లోకముచే తెలుపబడుచున్నది.

47వ శ్లోకము

(66) ఈ శ్లోకమున సర్వధర్మమునగా నేమి యని యాలో చించవలెను.

(ఎ) దానికి వర్ణాశ్రమనియతధర్మములని యర్థమునుజెప్పరాదు.

శ్రేయస్త్వ మనగా ప్రశస్యతమత్వమని యర్థము. ఒకడు పాపమును చేయుచుండును. వానితో – పాపముకన్న పుణ్యము శ్రేయము గదా యనినచో రెండింటిని పోల్చినప్పుడు పాప మొక్కవాసి తగ్గినను ప్రత్యేకము మంచిదనియే యర్థము సిద్ధించును. అటులనే పరధర్మమును చేయువానిని అంతకంటె నీ వర్ణాశ్రమ ధర్మము శ్రేయముగదా యన్నచో పరధర్మమునకును పరిగ్రాహ్యత్వము సిద్ధించును. శ్రేయస్త్వ మనగా ప్రశస్యతమత్వముగాన పరధర్మము మంచిదేగాని నీ ధర్మ మంతకంటె మంచిదని యర్థమగును. ఆ యర్థము తగునా? పరధర్మము తనకు నిషిద్ధమగుటచే తన కధర్మమే యగును గదా!

(బి) వేదబాహ్య ధర్మమిచ్చట పరధర్మమన రాదు. అప్పుడు ఆ ధర్మముకంటె స్వధర్మము అనగా – వైదిక ధర్మము శ్రేయమని యును చెప్పరాదు. అట్లు చెప్పినను పైవలెనే వేదబాహ్యధర్మమున కును శ్రేయస్త్వము దానివలన పరిగ్రాహ్యత్వమున్ను సిద్ధించును.

(సి) క్షత్రియుడగు నర్జునునకు –

'శ్రేయోభోక్తుంభైక్షం' అనబడు బ్రాహ్మణ ధర్మమగు సన్న్యాసము నిషేధింపబడుచున్న దనియును చెప్పరాదు. ఆ ధర్మమతనికి తగునా? తగదా? తగునేని కూడదననేల? తగదేని పాపమేయగును గాన వెనుకటి సమాధానమే– కాకను ఆపదలలో దాని కనంతరవృత్తి న్యాయమే. కాన గృహస్థునకు ఆపదలో సన్న్యాసము తగినవృత్తియే తప్పలేదు. దానిని కూడదననేల?

(డి) కావున నిచ్చట స్వధర్మ - పరధర్మ శబ్దములు వెనుకటి వలెనే కర్మయోగము స్వధర్మమనియు జ్ఞానయోగము పరధర్మమని యును చెప్పవలెను.

ఇచ్చట స్వపరశబ్దములు జాతిపరములు కావు. కాని తదధికారి పరములు.

48వ శ్లోకము

(67) శ్లోకమునందలి దోషశబ్దమునకీ యర్థమునేల చెప్పవలె ననగా- దోషశబ్దమునకు పాపమని యర్థమును చెప్పరాదు. శాస్త్ర ముచే విధింపబడిన కర్మ పాప మెట్లగును! పాపమే యైనచో 'త్యజేత్' విడిచిపెట్టవలెనని చెప్పవలెనేగాని 'నత్యజేత్' అనదగునా? పాపాంశ మందరకును త్యాజ్యమే కదా! కాబట్టి కాయక్లేశాదులతో కూడినదే యని దోషశబ్దమున కర్థమును చెప్పవలెను. సోమరుల కంతమాత్రము చేతనే విడువవలెనని బుద్ధిపుట్టును గాన దానిని నిషేధించుచున్నారు.

(68) మోక్షమును కోరువానికి శాస్త్రమున శ్రేయస్సుగా జెప్ప బడిన కర్మ ఏదో కొలది కష్టజనకమైనంత మాత్రమున విడువవలెనని బుద్ధి జనించునా? ప్రసక్తిలేనిదే యిచ్చట నిషేధమేల? యన్నచో. 'జ్ఞానయోగార్హుడైనను'...అనుచున్నారు 'అపి' యని శ్లోకపూర్వార్థ ములో గలదు. అట్టి జ్ఞానయోగికే కర్మ విడువకూడదని చెప్పిన నిక నితరుని మాట చెప్పనేల? శ్రమలేని యుపాయ మొకటి గాన్పించి నచో తన యోగ్యతను తన యధికారమును జూచుకొనకయే దాని యందు ప్రవృత్తి కలుగుట సహజము. కాబట్టి దానిని నిషేధించు చున్నారు.

(69) ఇంతకుముందు జ్ఞానయోగము దుఃఖజనకమనియు కర్మ యోగ మట్టిదికాదనియు నంగీకరించి సమాధాన మొసంగబడెను. కాని యిప్పుడు ఆ దుఃఖజనకత్వము రెండింటికిని సమానమే యని చెప్పు చున్నారు.

(70) రెండింటికిని దుఃఖమొక్కటియే యన్నచో నొకదాని నేల నిషేధించవలెనన్నచో ఆ రెండింటికిని దుఃఖములో తారతమ్యమున్నది. ఏమనగా– కర్మయోగము నాచరించుటలో శరీరపరిశ్రమ కలదు. అంత మాత్రమే. జ్ఞానయోగము నాచరించుటలో నది ఫలప్రాప్తికి దగ్గరదారి యేమైనను అది యాత్మోపాసన యగుటచే దాని నన్వేషించుటకు ఇంద్రియములను మనస్సును నియమించుట మిక్కలి దుఃఖాత్మక మగు చున్నది.

49వ శ్లోకము

(71) 'సర్వత్ర అసక్తబుద్ధిః' అని చెప్పియును 'విగతస్పృహః' అనుటలో తాత్పర్య మేమనగా–

ఫలసంగమును విడుచుట యను త్యాగముతోపాటు చెప్పబడిన కర్తృత్వత్యాగమును చెప్పుట ముఖ్యమగుటచే కలలోనైనను తన యందు కర్తృత్వాను సంధాన మొకింతయు నుండరాదని త్యాగము యొక్క చివరహద్దును చెప్పుచున్నారు.

(72) నైష్కర్మ్యం – నిర్గతకర్మా = నిష్కర్మా – తస్యభావః నైష్కర్మ్యం– సకలేంద్రియములతో జేయుకర్మలయొక్క విరామరూప మైన స్థితియని భాష్యకారులు సాయించిరి.

(73) 1. కాయము నభిముఖీకరణ మెట్లనగా – స్థిరాసనమున నుండుట మూలముననే.

2. వాక్కునభిముఖీకరణ మెట్లనగా – ప్రణవమును తప్ప మరి దేనినిగాని యుచ్చరించకుండుటవలన.

3. మనస్సు నభిముఖీకరణ మెట్లనగా– అభీష్టమగు భగవద్ధ్యానము వలన.

(74) దర్పమనగా–

అహంకార మధికముగా నుండుటవలన ఒప్పుకొనవలసినవానిని

ఒప్పుకొనకుండుట. 'నేను యోగిని, నేను 'శాంతుడను' అనియు దర్ప ముండరాదు. ఏలననగా -

ధర్మశాస్త్రమున- 'హృష్టో దృప్యతి దృప్తోధర్మ మతిక్రమతి'

అనగా - ప్రాకృత విషయముల మూలముగ ఒడలెఱుంగని యానందము కలవాడు గర్వించును. గర్వించువాడు న్యాయమార్గ మును తప్పును.

54వ శ్లోకము

(75) అనతారిక-

కర్మయోగాదులచే సాధింపబడిన జీవాత్మానుభవము పరభక్తికి యధికారిని గాపించునని చెప్పుచున్నారు.

(76) పరశేషతైక స్వభావత్వముకూడ నావిర్భవించునని చెప్ప బడెను.

అనగా- ఆత్మ పరమాత్మను మాత్రమే యాశ్రిత నినియోగా ర్హత్వరూపమైన శేషత్వము, స్వరూపముగా కలదనియు గోచరించును.

55వ శ్లోకము

(77) 'రాగాది దూషితేచితే । నాస్పదీ మధుసూధనః' 'రాగా దులతో నిండియున్న మనస్సున మధుసూదను డుండడు' అనినట్లు పర భక్తికి అనర్హతను పోగొట్టునని 'ప్రసన్నాత్మా' (54 శ్లో.) అను పదము యొక్క అర్థమని శ్రీ భాష్యకారులు తెలుపుచున్నారు.

ఇచ్చట క్లేశములనగా = అవిద్యా - అస్మితాదులు అయినను కర్మలనగా=పుణ్యపాపములు.

(78) ఆదిపదముచే విపాకము, ఆశయును గ్రహింపబడెను విపాకమనగా=జాతి.

ఆయువు - భోగములున్ను.

ఆశయములనగా = సంస్కారములు.

(79) ఆత్మానుభవ సుఖమువలన, బాహ్యపదార్థములయందు వైరాగ్య ముదయించునుగాని పరమాత్మ- జీవాత్మకన్నను అధిక సుఖ స్వరూపుడగుటచే నాతని ననుభవించవలెనను కోరిక స్థిరమైయుండును కాబట్టి తదతిరిక్తములగు వేని కొఱకను చింతింపడు.

(80) ఆవగింజలలో చిన్న పెద్ద తారతమ్యమున్నను మేరువును బట్టి చూచిన నీనిలోని పెద్దతన మెట్లు లెక్కింపదగినదికాదో అట్లనే బ్రహ్మమొదలు కీటకమువరకు గల హెచ్చుతగ్గులలో బ్రహ్మాదులు గొప్పవారుగా గాన్పించినను పరమాత్మనుబట్టి చూచిన నీ గొప్ప తనము పరిగణింపబడదు.

(81) రత్నపర్వతము నెక్కగోరువాడు గడ్డిపప్ప నెక్కగోరునా?

(82) కరణ కళేబరాదుల నొసంగిన మహోపకారుడగు నిత్యమైన పరమపురుషుడుండగా పుట్టుచు గిట్టుచునున్నవాని నెవ్వరాశ్రయింతురు? కారణవస్తువునే ధ్యానించవలెనని యుండగా కార్యవస్తువుల నెవ్వరు ధ్యానింతురు?

(83) ఒక్కొక్క గుణాతిశయమే చిత్తాకర్షకమగుచుండగా ననంతగుణము లొక్కచోట నున్నచో నేమి చెప్పవలెను - ఏది గొప్పది. సులభమైనదయో అదియే నాశ్రయింపదగినది గాన సౌలభ్యము నకు వలయు గుణములుకూడ నిచ్చట యనుసంధించబడవలెను.

(84) ఇది ధ్యానించుట కాకర్షమగు దివ్యమంగళ విగ్రహము నకు ఉపలక్షణము.

(85) అందరిచే నాశ్రయింపబడు లక్ష్మీదేవి యీతని నాశ్రయించి విడువకుండును. ఇచ్చటనున్న 'మతుప్' ప్రత్యయము నీ యిరువుర కును గల సంబంధము నిత్యమని తెలుపును. (శ్రీ) శబ్దమునకు '(శ్రీ)ఞ్'- సేవాయాం అను ధాతువునుండి (శ్రీ)యతే- శ్రయతే- అనగా- అందరి

చేతను ఆశ్రయింపబడునది- శ్రియఃపతి నాశ్రయించునదని వ్యుత్పత్తిని గ్రహించవలెను. అటులనే శ్రు - శ్రవణే - అను ధాతువునుండియు శ్రుణోతి=వినుచున్నది. శ్రావయతి=వినుపించుచున్నదిఅనగా-మన మొరలను తానువిని భగవంతునకు వినిపించి రక్షింపజేయు పురుషకారభూతురాలనియు నెఱుంగవలెను. ఇట్టి యనేకార్థములను, ఆమె పురుషకార యోగ్యతను- దాని ప్రభావమును దాని యావశ్యకతయు- సంప్రదాయ వేత్తలనుండి యెఱుంగవలెను. దీనివలన - ఉపాస్యత్వము - ప్రాప్యత్వమున్ను సగ్వమున్ను సపత్నీకుడగు సర్వేశ్వరునకే కలవని సిద్ధాంతము.

(86) ఈ పుండరీకాక్షత్వము నుపాసించినచో సమస్తపాప రాశియు నశించునని శ్రుతి చెప్పుచున్నది.

'తస్య యథాకప్యాసం పుణ్డరీక మేవ
మక్షిణీ - తస్యోదితి నామ ఏష సర్వే
భ్యః పాప్మభ్య ఉదితః ఉదేతిహవై
సర్వేభ్యః పాపేభ్యః య ఏవం వేద'

అనగా- ఆ భగవంతునకు లోతైన నీటను బుట్టినదై బలసిన కాడయందున్నదై సూర్యకిరణములచే వికసింపజేయబడిన తామర రేకుల వలె సుందరమైన నేత్రములు కలవు. ఆతనికి 'ఉత్' అనిపేరు. ఆతని నే పాపములును అంటవు. ఇట్లెఱింగి యుపాసించు వానికిని పాపము లేవియు నంటవు. అని యీ కంటి చూపెవ్వరియందు పడినవారు సకల పాపనిర్ముక్తులై పావనులగుదురు. అందులకే శబరి శ్రీరామచంద్రుని దర్శించి 'చక్షుషా తవ సౌమ్యేన పూతాస్మి రఘునందన 'శ్రీరామ ' నీ సౌమ్యమైన కటాక్షవీక్షణమునకు పాత్రురాలనై పాపములనుబాపుకొని పవిత్రురాలనైతినని యనెను.

'జాయమానం హి పురుషం
యం పశ్యేన్మధుసూదనః
సాత్త్విక స్సతు విజ్ఞేయః-

అనియును ప్రమాణము కలదు –

58వ శ్లోకము

(87) ఇచ్చట 'మచ్చిత్తః' శబ్దమునకు కేవల భగవద్ధ్యానమే యర్థమైనచో ముందు చెప్పబోవు యుద్ధమును చేయనను పట్టుదలను విడువుమనుట పొసగనేరదు. చిత్త మాతనియందే నిలిపిన నిక యుద్ధ సంకల్ప మెక్కడిది? కావున నీ శబ్దమునకు పూర్వశ్లోకములో జెప్ప బడిన బుద్ధివిశేషముతో గూడిన కర్మవిధియే యర్థమని గ్రహించవలెను. దానిచే ముందు శ్లోకమున యుద్ధమనెడు ధర్మప్రోత్సాహమే స్ఫుట ముగా గాన్పించుటచే నిచ్చటను భగవత్ప్రీతికరముగ భగవదాజ్ఞా పాలనమను బుద్ధితో వానిని చేయవలెనని వ్యాఖ్యానించిరి.

ఏతావతా – నిత్య – నైమిత్తిక – కామ్యకర్మలను ఫల, సంగ, కర్తృత్వ త్యాగముతో సంస్కరించి యాచరించుటయే కర్మయోగము గాన నది పరిపూర్ణముగా భగవత్ప్రాప్తి పర్యంతము గొనిపోవునని దాని విపాకావస్థను జెప్పి కర్మయోగమే చేయదగినదని చెప్పి ముగించెను.

(88) ఇకముందు దానినిచేయనిచో ననర్థమును చెప్పుచున్నాడు.

(89) వినుచునే యున్నాడు గదా! ఇట్లననేల? యనగా – విన్నను దానికి ఫలముండదని తాత్పర్యము. (ఆచరించవలె ననుటలో తాత్పర్యము.)

(90) ఇచ్చట నాశమనగా – అనాది కాలమునుండియు నిట్టి సదుపదేశము లేక లేనట్టిదే అయిన (అసత్ప్రాయమైన) నీ యాత్మ ఇకముందును నట్లేయుండును సుమాయని భయపెట్టుచున్నాడు.

ఈ వినఙ్క్ష్యసి యనునది శాపమువలె (తిట్టువలె) గాన్పించు చున్నది. నిజమున కది యసంగతము.

నీవు నా మాటను వినకుండుటకు (ఆచరించకుండుటకు) కారణము నీకు మరియెవ్వడైనను ఆప్తుడున్నాడనియా? నాకంటె నీ కాప్తుడెవడు? నేను నీ కాప్తతముడను. కాబట్టి నే జెప్పినది వాస్తవము. ఇతరభక్తులందరును నేనిచ్చిన యల్పశక్తితో పరిమితమైన విషయము నేమో కొద్దిగనో నీకు చెప్పాదురు. అంతేగాని.

'యస్య ప్రసాదకలయా కవయోఽపి లోకే
శాస్త్రాణ్య శాసురిహాతస్మహి మాశ్రితాని'

నే నన్ననో ప్రతి యథకాలకిని సమస్త హితాహితముల నెఱుంగుదును. ఇతరులందరును జెప్పిన శాస్త్రములును అపౌరుషేయమైన వేదమును నా యాజ్ఞారూపములే గాన ప్రమాణములుగా పరిగణింపబడుచున్నవి.

'శ్రుతిస్స్మృతిర్మమైవాజ్ఞా'

59వ శ్లోకము

(91) అవతారిక –

పైవిధముగ నా మాటలను పాటించక యుద్ధ వ్యాపారమునుండి విరమింతువా? దానివలన నీకు కలుగు అనర్థములనన్నిటిని జెప్పితిని. దానినట్లుండ నిమ్ము. యుద్ధమును చేయకుండుటయే నీ తరము కాదనుచున్నాడు.

మరియు – కృష్ణా! సరిగాఁ నేను నీవు చెప్పినటుల కర్మయోగము నాచరింతునులే. కర్మయోగ మీ ఘోరమైన యుద్ధమొక్కటేనా? అనేకరీతులుగా నుండునంటివే. అందు దేని నొకదానినైనను జేసిన నాకీ వినాశముండదు గదా! అని యర్జును డనునని యాశంకించుకొని చెప్పుచున్నాడు.

(92) నేను స్వతంత్రుడననను దురభిమానముతో.

(93) నా బాగోగులు నేనే యెఱుంగుదునని తలంచి యుద్ధ మును చేయకుందువా?

(94) స్వాతంత్ర్యాభిమాన గర్భితమైన నీ నిశ్చయము వమ్మగును.

(95) నేను చెప్పినప్పుడు నమ్మకముతో యుద్ధమును చేయుదు వేని నీ భారమునంతను సర్వజ్ఞుడను సర్వశక్తియును గల నేనే వహింతును. నా యాజ్ఞ నుల్లంఘింతువా నేను నా కెందులకని యూర కుందును. నీవు ప్రకృతి పరతంత్రుడవు గాన నీ రాజస ప్రకృతి (స్వభావము) నిన్ను అహితములయందే ప్రవర్తింపజేయును. అప్పుడు నీవు మునుముం దాశంకించిన యనర్థములన్నియును నిన్ను చుట్టుకొనక మానవు.

60వ శ్లోకము

(96) మోహామసగా – చెప్పినది చిత్తగించకపోవుట (మనస్సునకు పట్టకుండుట).

(97) 'అపి' – నేను చెప్పిన దానిని యాదరించినచో మరియొక రీతిగనైనను యుద్ధమునే యవశముగా చేసియే తీరుదువు.

(98) చేయవలసిన తరుణములో ధర్మయుద్ధమును చేయక సమయము మించిన పిమ్మట శత్రువుల హేళనచే సిగ్గుపడి గతజల సేతు బంధమును గావింతువు – (తరుణముమించి యుద్ధమును చేతువు). 'నేచ్ఛసి' యను వర్తమాన నిర్దేశముచేతను 'కరిష్యసి' యను భవిష్యన్నిర్దేశము చేతను యీ యర్థము సిద్ధించును.

61వ శ్లోకము

(99) పైన జెప్పిన యుద్ధమును స్థిరపరచుటకై – 'నీవు ఉపేక్షించినచో నేనెట్లు ప్రవర్తింతును? నేనట్లు ప్రవర్తించినచో నీకున్న సకల కారణత్వము భంగపడదా? అను శంక నీ శ్లోకముచే బాపుచున్నాడు.

(100) ఆ ప్రకృతి పరవశత్వమున్ను నేను చేసినదే. నేనన్నిటి కిని సాధారణ కారణమైన వాడనగుటచే నా కేదోషములు నుండ జాలవు.

(101) 'శరీరం రథమేవతు' అని కఠోపనిషత్తులో రథముగ రూపింపబడిన శరీరమే యిచ్చట యంత్రము.

(102) భగవంతుడు- గ్రహముపట్టి నడిపించునట్లు నడిపించడు. కానివాని సత్త్వాదిగుణ ప్రచురమైన భావమును పురస్కరించుకొని వెను కటి సంస్కారముచే బుట్టిన సంగము మూలముగనే ప్రవర్తింప జేయును.

శ్లో. నదేవా యష్టిమాదాయ రక్షన్తి పశుపాలవత్
యంహి రక్షితు మిచ్ఛన్తి బుద్ధ్యా సంయోజయన్తితమ్.

దేవతలు పశుకాపరి కర్రతో పశువులను శిక్షించి రక్షించునట్లు కూడ తిరిగి రక్షించరు. రక్షింపదలచిన వానికి మంచిబుద్ధినిచ్చి వానిచే మంచిపనులను చేయించి రక్షింతురు.

(103) ఈ శ్లోకమున నేనే 'భ్రామయన్ తిష్ఠామి' యని చెప్పక 'ఈశ్వరః- భ్రామయన్ - తిష్ఠతి' యని పరోక్షముగా చెప్పినను చెప్పు వాడు వాసుదేవుడే. కావుననే భాష్యకారులు 'పూర్వమప్యేతదుక్తం' 'సర్వస్యచాహం హృది సన్నివిష్టః' 'మత్తస్స్మృతిర్జ్ఞాన మపోహనంచ!' అని తానే ఉత్తమ పురుషలో వెనుకనే ఈ విషయమును చెప్పినట్లు వ్యాఖ్యానించిరి.

'య ఆత్మని తిష్ఠన్' అని సుబాలోపనిషత్తులో నిర్దేశింపబడిన అంతర్యామి నారాయణుడే.

'ఏష సర్వభూతాన్తరాత్మా
అపహత పాప్మాదివ్యో దేవ
ఏకో నారాయణః'

అని విశేషించి నారాయణ శబ్దముచే అంతర్యామి నిర్దేశింపబడుచున్నాడు, కాంచుడు.

62వ శ్లోకము

(104) అవతారిక –

స్వతంత్రుడగు భగవంతుడు తన మాయచే ప్రేరేపించుచుండగ పరతంత్రుడగు జీవుడు దీని నెట్లు దాటగలుగును– అను ప్రశ్న కీ శ్లోకమున సమాధానమును చెప్పుచున్నాడు.

(105) అత్యంత స్వతంత్రుడగు నా సర్వేశ్వరుడే యిప్పుడు నీవు రథికుడవైయున్న నీరథమును సారథియై పరతంత్రుడై తోలుచున్నాడు.

'సర్వప్రశాసిత– ఆశ్రిత వాత్సల్య' అను రెండు విశేషణముల చేతను ఆశ్రయించుట కుపయుక్తములగు పరత్వ సౌలభ్యములు చెప్పబడినవి.

(106) 'వాసుదేవస్సర్వం' అని చెప్పినటుల అంతర్యామిగాను, ఉపదేష్టగాను, ప్రాప్యునిగాను ప్రాపకునిగాను ఉన్నాడని యనుసంధింపుము.

శ్లోకమునందలి 'శరణ' శబ్దమునకు ఉపదేశాదులద్వారా రక్షకుడని యర్థము. లేక – ఆ విధముగా నుపాయభూతుడనియు నర్థమును చెప్పవచ్చును. ఈ శరణ వరణమును 'సర్వాత్మనా చేయుట (సర్వప్రకారముల) అనగా– చెప్పినదానిని 'తు' 'చ' తప్పక చేయుటయే. ఇట్లాతడు విధించిన వర్ణాశ్రమ ధర్మములను ఆయన యాజ్ఞగా భావించి యాచరించిననే యాతడు ప్రసన్నుడగును.

'వర్ణాశ్రమాచారవతా పురుషేణ పరఃపుమాన్
విష్ణురారాధ్యతే పన్థాః నాన్యస్తత్తోషకారకః'.

(107) ఈ యనువర్తనమే యాతని యనుగ్రహమునకు కారణమని ఉత్తరార్థముచే చెప్పుచున్నాడు.

శ్లోకమునందలి 'పరాంశాంతిం' అనగా సర్వదుర్గతరణమే. (ఆనందానుభవమునకున్న ఆటంకముల నన్నిటిని (పాపములను) దాటిపోవుట) శాన్తియందున్న పరత్వ మేమనగా పోయిన క్లేశములవంటివాటిని ఇంకను బుట్టించు కారణ సామగ్రియంతయు మాటువడి పోయినవి తిరిగి మొలకెత్తకుండుటయే. ఆ పదములచే సర్వకర్మ బంధములున్ను నశించి పోవునని చెప్పుటచే ననిష్ట నివృత్తియును 'స్థానం ప్రాప్స్యసి శాశ్వతం' అనుటచే నిష్టప్రాప్తియును చెప్పబడెను.

ఇచ్చట శాశ్వతశబ్దముచే బ్రహ్మాదుల స్థానములు కావని సూచింపబడెను.

(108) ఈ వాక్యము సదా పశ్యదనేక సూరి విశిష్ట దేశవిధి పరము. సర్వమును మానాంతరముచే ప్రాప్తముకానినాడు విశిష్టవిధి కూడునని శాస్త్ర మంగీకరించుచున్నది. ఇచ్చట నిత్యసూరులును వైకుంఠమును ఇతరవాక్యములచే సిద్ధింపక పోవుటచే నీ వాక్యము విశిష్టవిధి పరమగుచున్నది.

(109) భగవత్ప్రపత్తి చేసినవారు భగవత్కటాక్ష రూపవిశేష మహిమావిశిష్టులై నిత్యులైనట్టి తేజోరూపులైన అనంతగరుడ విష్వక్సేనాదులుండునట్టి పరమపదమును పొందుచున్నారు.

(110) పరమ పదమున అతీంద్రియ ద్రష్టలగు అనాదిసిద్ధులగు పురాణపురుషులగు నిత్యసూరు లుందురు.

(111) పరమాకాశమున పరమపదము పరమాత్మతో విరాజిల్లుచున్నది.

(112) పరమపదమునందు దానికధిపతియగు శ్రీ మహావిష్ణువు వేంచేసియున్నాడు.

(113) ఈ ప్రకృతిమండలము దాటిన తరువాత ఉత్కృష్ట తేజోరూపమైన పరమపద మొక్కటి విరాజిల్లుచున్నది.

(114) భగవత్ప్రసాదయుక్తుడైన చేతనుడు శరీరమను రథము నధిష్ఠించి శాస్త్రోక్తవిధి ననుసరించి సంచరించుచు సంసారమార్గము యొక్క హద్దునుదాటి సుప్రసిద్ధమైన (శ్రీ) మహావిష్ణువుయొక్క పరమ పదము నలంకరించుచున్నాడు.

63వ శ్లోకము

(115) ఇట్లర్జునుని యుద్ధమునకై ప్రోత్సహించుటను మిషగా కల్పించుకొని భగవానుడు అధ్యాత్మశాస్త్రమున తెలియవలసిన సకల విషయములను ఉపదేశించి కర్మజ్ఞాన భక్తులలో, నే నిష్ఠలోనుండినను నిత్యకర్మ చేయకతప్పదు గాన చివరకును యుద్ధము చేయవలసినదియే యని స్థాపించెను. ఇక వినదగిన దేదియును లేదని తెలుపుటకై ప్రారంభించబడిన కర్మజ్ఞాన భక్తులనెడు మూడు నిష్ఠలను సమగ్రముగ చెప్పబడుటచే వారి వారి యధికారానుగుణముగ వా రాచరించవలెనని చెప్పుచు ముగించుచున్నాడు.

(116) శ్లోకమునందున్న 'ఇతి' శబ్దమున కిది వ్యాఖ్యానము- ఇట్లు ముముక్షువుల' కిత్యాది చెప్పదగిన అర్థముల నన్నింటిని చెప్ప దగిన మాటలతో చెప్పితిననియు ఆ విషయములైనను ఒక్కటియును మిగలకుండగ పుష్కలముగ చెప్పితిననియును ఈ శబ్దము సూచించు చున్నది.

(117) 'తే'=నీకు- 'నాపృష్టః కస్యచిత్ బ్రూయాత్'=అడి గినగాని నుడువరాదను. న్యాయమును తప్పకుండగ 'శిష్యస్తేఽహం శాధిమాం ప్రపన్న' మ్మని ప్రపన్నుడవై శిష్యుడవైన నీకొఱకు.

(118) లౌకిక ప్రేమలచే తెలియదగిన విషయజ్ఞానములకన్నను ఆయుర్వేదము, ధనుర్వేదము, గాంధర్వము(సంగీతము) అర్థనీతిశాస్త్రము

మొదలగువానివలన పుట్టు జ్ఞానములకంటెను వేదములవలన తెలియబడునట్టి యతీంద్రియములును పారలౌకికములునగు స్వర్గాది పురుషార్థములను గురించినట్టియు, వానిని పొందించు సాధనములగు యజ్ఞాదులను గురించినట్టియు జ్ఞానము గుహ్యా మనబడును.

వేదాంతములచేతను దాని యర్థములను విశదీకరించు గీతాది ప్రబంధములచేతను మోక్షమును గోరువారిచే తమ తమ యధికారమునకు తగునట్లు తెలుసుకొని యాచరించదగినవానిని గూర్చిన మోక్షోపాయజ్ఞానము గుహ్యతర మనబడును. ఇది ధర్మార్థకామములను మాత్ర మపేక్షించువారికి తెలుపరానిదగుటచే గుహ్యతర మనబడును.

ఈశ్లోక ఉత్తరార్థముచే దీనినంతను సమగ్రముగ విమర్శించి నీకు తోచినరీతిగ చేయుమనుటచే నీ గుహ్యతర మీ శాస్త్రమునసే చెప్పబడిన సకలకర్మాది యోగములనియే గ్రహించవలెను. వీనిలో గల అవాంతర తారతమ్యమును ముందుశ్లోకమున గుహ్యతమ మని చెప్పగలదు.

(119) సహజమైన సార్వజ్ఞాది గుణములు కలవాడనగుటచే నాప్తతముడను కాబట్టి నీ హితమునే కోరువాడనగు నేను.

(120) వెనుకటి సాధనమును వెంటనే విడిచి ముందునకు సాగరాదని భావము.

(121) నీ యిష్టమైనదాని ననుటచే యుద్ధమును చేసినచేయుము-మానిన మానుమని యర్థముకాదు. ఇక నేమనిన - కర్మయోగికిగాని జ్ఞానయోగికిగాని భక్తియోగికిగాని వర్ణాశ్రమధర్మము లవశ్యానుష్ఠేయములేగాన, 'యద్యహఙ్కారమాశ్రిత' 'స్వభావజేనకౌన్తేయ' అను రెండు శ్లోకములచేతను యుద్ధముచేయకయుండుట యర్జునునకు శక్యము కాదని చెప్పిన భగవంతునకు యుద్ధమును మానుటలో తాత్పర్య మొకింతయు నుండనేరదు. కాబట్టి వారి వారి యోగ్యతకు తగినట్లు

చెప్పబడిన శాస్త్రార్థవర్గములగు కర్మజ్ఞానభక్తులలో నీవు బుద్ధిమంతు డవుగాన నాకు కర్మయోగమునందే అధికారమని విమర్శించి నీవర్ణము నకును నీ యాశ్రమమునకును అనుకూలమగు నా కర్మయోగమునందే నిలిచి యుద్ధమునే యాచరింపుము– అని తాత్పర్యము.

ఇచ్చట నొక ముఖ్యవిషయము గమనించవలెను – గీతాసార తమముగా పరిగణింపబడు 'సర్వధర్మాన్' అను 66వ శ్లోకమున శ్రీ భగ వానుడర్జునుని 'మా శుచః' అని యోదార్చుచున్నాడు. ఈ దుఃఖ మెచ్చటిదని విమర్శించవలెను. గీతోపదేశమునకు ప్రారంభమునందున్న దుఃఖము పదునొకండవ అధ్యాయప్రారంభమున–'మదనుగ్రహాయ... మోహోఽయం విగతోమమ' అని అది యెప్పుడో పోయినదని చెప్పెను గదా! ఇక నీ దుఃఖమేది? అది యీ 63వ శ్లోకములో నేర్పడినదే. అది యెట్లనగా – 'కార్పణ్య దోషోపహతస్వభావః... ధర్మసమ్మూఢ చేతాః శిష్యస్తేఽహం శాధిమాం ప్రపన్నం' అని సకల భారములు భగవానునిపై నుంచి నిర్భరుడైయున్న అర్జునునిగూర్చి.

1. గుహ్యాతరం–ఆఖ్యాతం–అనుటచే అయ్యో నేనింతవరకు ఇంత ఏడ్చి శ్రమపడి వినినదంతయు గుహ్యాతరమేనా ? ఇంకను గుహ్యతమ మొక్కటి మిగిలియున్నదే. దానిని వినుట కెంత ప్రయాసపడవలెనో అని యొక దుఃఖము.

2. 'విమృశ్యైత దశేషేణ' యీ చెప్పినదంతయు నొక్కటి యును విడువక విమర్శించమనుచున్నాడే. నాకా శక్తిలేదని గదా నే నతనిని శరణజొచ్చితిని. ఈ విమర్శ నా తరమా యని యొకదుఃఖము.

3. 'యథేచ్ఛసి తథా కురు' నే నీతనిపై శిష్యభావముతో నా భారమునంత నుంచి వరించినది నాకు తోచినట్లు చేసికొనుటకా? నన్నిట్టి యిక్కటులలో నేల పెట్టుచున్నాడని గొప్ప దుఃఖము కలిగెను.

దానినిజూచి పరదుఃఖమును సహించలేని దయాళుడు గాన

'సర్వగుహ్యతమం భూయః శ్రుణు మే పరమం వచః
ఇష్టోఽసి మే దృఢమితి తతో వక్ష్యామి తే హితమ్'

అర్జునా! నాకు నీవు గాఢమైన ప్రియుడవుగాన నీకు హితమైన రహస్యతమ విషయమునుగూర్చి తిరిగి చెప్పుచున్న దీనికిమించిన మాటలేదనదగిన మాటను వినుమని పీఠికపెట్టి 'మన్మనాభవ- సర్వ ధర్మాన్' అను ఇష్టప్రాప్తి అనిష్ట పరిహారపరములైన శ్లోకములను చెప్పి- 'మాశుచః' ఇక నేడవకుమని దుఃఖ ముపశమింపచేసి- 'కచ్చిదే తచ్ఛ్రుతం పార్థ...కచ్చిదజ్ఞాన సమ్మోహః ప్రణష్టః' అర్జునా! శ్రద్ధగ వింటివా ? నీ యజ్ఞాన పిశాచము మరిపుట్టకుండునటుల విడిచిపోయి నదా? యని ప్రశ్నించి 'నష్టోమోహః' అని యాతనిచేతనే పలికించెను.

64వ శ్లోకము

(122) అవతారిక—

ఇంతవరకు కర్మ- జ్ఞాన- భక్తియోగములను మూడింటిని చెప్ప వలసిన వివరములతో చెప్పి ముగించెను. ఈ మూడును నితర సామా న్యశాస్త్రములకంటె గొప్పవగుటచే గుహ్యతరములనియును చెప్పబ డెను. ఈ మూడింటిలో నేది మోక్షమునకు సన్నిహితోపాయమని నిశ్చయించుకొనుటకై గుహ్యతమశాస్త్ర తాత్పర్యమును, సారార్థము భక్తియోగమే యని వెనుక తొమ్మిదవ యధ్యాయాంతమున చెప్పిన దానినే తిరిగి కొలది పాఠభేదముతో చెప్పుచున్నాడు. అందువల్లనే 'భూయః' అని చెప్పెను. అందువలననే గీతార్థసంగ్రహ శ్లోకమున 'శాస్త్రసారార్థ ఉచ్యతే' అని చెప్పబడెను. ఇట్లు శాస్త్రసారార్థ మను టచే సంప్రదాయవేత్తలు 'సారార్థ శేషతయా సారతమం ప్రపదన'మ్మని తెలుపునట్టి ప్రపత్తియు సంగ్రహింపబడినదని సెలవిత్తురు. ఈ ప్రపత్తి పరమగు నర్థమును 'సర్వధర్మాన్' అను శ్లోకవ్యాఖ్యానమున శ్రీ భాష్య కారులు మొదటి యోజనలో సూచించిరి.

ఈ గుహ్యతమము భక్తియోగమే యనుటకు హేతువులు.

(123) తొమ్మిదవ యధ్యాయము భక్తియోగపరమని షడ్విధ తాత్పర్య లింగములతో నిర్ణయింపబడినది. అచ్చట 'ఇదంతు తే గుహ్యతమ'మ్మని ప్రయోగించిన శబ్దమునే యిచ్చటను 'సర్వగుహ్యతమ'మ్మనుటచే నదియే జ్ఞాపకము చేయబడినది.

(124) ఈ శ్లోకమున 'భూయః' అను శబ్దముకలదు. అనగా- తిరిగి యని యర్థము. ఒకసారిచెప్పిన దానినేగదా 'తిరిగి' యందురు? కాబట్టి వెనుకచెప్పిన భక్తియోగమునే యిచ్చట తిరిగి చెప్పుచున్నాడు. తొమ్మిదవ యధ్యాయాంతమున సారతమముగ 'మన్మనాభవ' యను శ్లోకముచే చెప్పబడిన భక్తియోగమే యిచ్చట కొద్ది పాఠభేదముతో శ్లోకముచే చెప్పబడినది.

(125) 'పరమం వచః' పరం - మా - యస్మాత్ సః=తత్ పరమం ఇంతకుమించి చెప్పదగినది లేదని నిగమించుచున్నాడని భావము.

లేక చెప్పదగినది పరమగుటచే దానిని చెప్పుమాటయును 'పర'మనబడుచున్నది. అర్థమునందలి గుహ్యతమత్వమును మాటయందు లాక్షణికముగ వాడబడినది.

(126) 'ఇష్టః' ప్రీతికి పాత్రుడు. ఆ ప్రీతికి హద్దును 'దృఢం' అను పదముచే చెప్పబడుచున్నది. ఈ పదమును (శ్రీ) వేదాంత దేశికులు ప్రీతియొక్క అవధిని తెలుపు క్రియావిశేషణముగా నన్వయించిరి. 'దృఢం ప్రియః'.

అనగా- 'అత్యర్థం ప్రియః' అనగా నేను చెప్పలేనంత ప్రియుడవని యర్థము - 'ప్రియోహిజ్ఞానినోఽత్యర్థ'మ్మని తానే వెనుక 7వ యధ్యాయమున చెప్పెను గదా! ఆ జ్ఞానివలెనే నీవు నాకు అతిదృఢమైన ఇష్టుడవు అని. ఆ దార్ఢ్యమేమనగా- అతిరహస్యతమార్థమైనను దాచక నేను నీకు చెప్పునంత ప్రీతికలిగియుండుటయే 'యతో దృఢం

ఇష్టస్త్వ త స్తే హితం వక్ష్యామి' అంత యిష్టుడవు గనుక నే నీకు హితమును చెప్పుచున్నానని భావము.

65వ శ్లోకము

(127) అవతారిక—

ఈ శ్లోకమున సాక్షాత్ సాధనమగుటచే గుహ్యతమ మనబడు అంగియైనభక్తిస్వరూపమును వెనుక 9వ అధ్యాయాంతమున చెప్పిన దానినే తిరిగి నాల్గవ పాదములో మాత్రము పాఠభేదముతో చెప్పుచున్నాడు.

(128) 'మన్మనాభవ' అనుటచే భక్తియోగము చెప్పబడు చున్నది. ఈ సాధనమునకు ప్రధాన ప్రమాణముగా 'వేదాహమేతం' అను పురుషసూక్తివాక్యము చూపబడెను.

ఫలననగా :— (1) ఇతరోపనిషత్తులన్నియు దీని ననువర్తించవలె నని తెలుపుటకును (2) ఇదివేరొక ఉపాయమునకు సాధనమనియును, ఆ ఉపాయముచేత పురుషార్థము సిద్ధించుననియును భ్రమించకుండుట కును (ఇందు నాన్యః పన్థాః అని యున్నదిగదా) (3) ఇందు 'అతోఽస్మి లోకే వేదేచ ప్రథితః పురుషోత్తమః' అనిన వాసుదేవుడే యీ పురుషసూక్తముచే తెలుపబడుచున్నాడు గాన 'మన్మనాభవ' అను నీ శ్లోకముచే మహాపురుషోపాసనమే విధింపబడుచున్నదని తెలుపుటకును అని గ్రహించవలెను.

కాని ఈ ప్రమాణము వేదన మొక్కటియే మోక్షసాధనమని చెప్పుచున్నది కాని భక్తి మోక్షసాధనమని చెప్పుటలేదే యనగా—

వేదనము, ధ్యానము, ఉపాసనము, భక్తి, సేవ మొదలగు శబ్దములన్నియు నొకే యర్థమును బోధించు పర్యాయపదములని గ్రహించవలెను. కాబట్టి వేదనమును చెప్పినను భక్తినే చెప్పుచున్నది.

అట్లుకానిచో వేదనము అనగా కేవలము తెలుసుకొనుట మాత్రమే. ఉపాసనమనగా వివేక- విమోక- అభ్యాస- క్రియా- కల్యాణ - అనవసాద- అనుద్ధర్షము అను ఏడు సాధనములతోను అష్టాంగయోగములతోను సాధించవలసినదగుటచే చాలా కష్టము. ఇట్లు తేలికయైన వేదనమునకును ఇంతకఠినమైన ఉపాసనకును వికల్పమున్నచో అనగా వేదనమైననుసరియే - ఉపాసనమైననుసరియే దేనిని చేసినను నీకు మోక్షము వచ్చునన్నచో నందరును తేలికయైన వేదనమునే (బ్రహ్మను తెలుసుకొనుటనే) యవలంబింతురు. అందుచే ఉపాసననుచెప్పెడు వేద వాక్యములన్నియు నిరర్థకములయిపోవును. కాబట్టి వేదనమన్నను ఉపాసనమన్నను ఒక్కటియే.

(129) 'మాం నమస్కురు—నమోనమనం...' ఇట్లనుటచే కేవలము నమస్కార మాత్రమేకాదు. 'మద్భక్తః మాం నమస్కురు' అని చేర్చి యర్థమును చెప్పవలెను. దానిచే నతిమాత్ర ప్రహ్వీభావము వివక్షితము. అనగా- ఆత్మ - ఆత్మీయములన్నియును భగవదధీనమే యని యనుసంధించుట మాత్రమే.

(130) ఇది యిచ్చకముకొఱకు చెప్పుటలేదు. తాను సంధికై కౌరవుల చెంతకేగుచుండగా ద్రౌపది ఆయనను పిలిచి తన పడియున్న శిరోజములను జూపి- ఇవి నేను బ్రతికియున్నంతవరకు నిట్లు విడియుండవలసినవేనా? నీవు అఘటిత ఘటనాసమర్థుడవుగదా! నీవు వెళ్లిన సంధి కుదరకపోదు. కుదిరిన యుద్ధమే యుండదు. అది లేనిచో కౌరవ సోదరులు చావరు. చావనిచో వారిరక్తముతో నాతల ముడివడుట యెట్లు. అని యేడ్చుచు ప్రార్థించగా- విని శ్రీకృష్ణుడు -

శ్లో. ద్యౌః పతేత్ పృథివీ శీర్యేత్ హిమవాన్ శకలీభవేత్
శుష్యేత్తోయనిధిః కృష్ణే! నమే మోఘం భవేద్వచః॥

ఓ ద్రౌపదీ! ఆకసము నేలగూలినను, భూమి తుత్తునియలైనను హిమవత్పర్వతము ముక్కముక్కలైనను, సముద్ర మెండిపోయినను నా మాటమాత్రము రిత్తవోదు. నేను వారి రక్తముతో నీ ముడి వేయింతును, చూడుమనెను. దీనినిబట్టి మరి యెవ్వరు వెళ్ళినను సంధి కుదిరిపోవునో యను భయముచే చెడగొట్టుటకే తాను వెళ్ళు చున్నట్లున్నది. ఇట్టి శపథమును పురస్కరించుకొని భావమును సాయించుచున్నారు.

అర్జునా! ప్రియోక్తులచే బుజ్జగించుచున్నా ననుకొనకుము- అని వట్టిమొగమిచ్చకము కాదని దృఢపరచుచున్నాడు.

(1ః1) ఈ 64, 65 శ్లోకములకు శంకర భగవత్పాదులు సెల విచ్చిన అర్థవిశేషమును గమనింపుడు. వారి భాష్యమున కనువాదము నిచ్చుట పొందుపరచుచున్నాను.

అర్జునా! తిరిగి నే జెప్పునది వినుము. ఇది సమస్త రహస్యార్థ ములకన్నను అత్యంత రహస్యమైనది. వెనుకనే చెప్పితినిగాని ఇది యనేకమారులు వినదగినది. నేనింతకుమించిన గొప్పమాటను చెప్ప జాలను. నేను నీకు దీనిని భయముచేగాని ధనాశతోగాని చెప్పుటలేదు. నాకు నిలకడమైన ప్రియుడవని మాత్రమే చెప్పుచున్నాను. నీ కిది మిక్కిలి హితమైనది. ఇంతకుమించిన హితము నేను చెప్పగలిగినది నీవు వినగలిగినది మరియొకటి లేనేలేదు. అది యేమందువా? వినుము. నీ చిత్తము నాయందే లగింపుము. నన్నే భజింపుము (ధ్యానింపుము) నన్నే పూజింపుము. దానిని మానకుము. నమస్కారములైనను నాకే చేయుము. ఇట్లుపాయోపేయములు వాసుదేవుడే యని యధ్యవసా యము నీకున్నచో నా యొద్దకే రాగలవు. నీకు నేను యీవిషయమై నిజ ముగ ప్రతిన గావించుచున్నాను. నాకు నీవు ప్రియుడవగుటయే ఇందు లకు హేతువు.ఇట్లు భగవంతు డాడితప్పనివాడని నమ్మి భగవద్భక్తునకు

తప్పక మోక్షము లభించుననను విశ్వాసముంచి భగవచ్ఛరణైక పరా యణుడు కావలెను అని.

66 వ శ్లోకము

(132) అవతారిక—

ఇట్లు విస్తారముగను సంగ్రహముగను చెప్పిన కర్మయోగాది మూడు యోగములకును సాధారణమైన ఫల, సంగ, కర్తృత్వత్యాగ పూర్వకముగ భగవదారాధనబుద్ధితో నాచరించవలెననెడు సాత్త్విక మాను సంధానవిశేషము నుపదేశించి దానివలననే 'మామేవైష్యసి' అని స్వప్రాప్తిరూపమైన ఇష్టప్రాప్తిని తెలిపి ఈ శ్లోకముచే దాని కాటంక ములగు పాపములు పరిహరింపబడుట యనెడు అనిష్ట నివృత్తిని చెప్పు చున్నాడు. అనిష్ట నివృత్తియును ఇష్టప్రాప్తియునుగదా! అపేక్షిత ములు. అదియేగదా రక్షణకు ముఖ్యలక్షణము. కాబట్టి యీ రెండు శ్లోకములును కలసి గుహ్యతమమైన భక్తియోగమునకు ఫలమును చెప్పుచున్నవి. ఈ రెండవ శ్లోకము ప్రపత్తిపరమని మన ఆళ్వారుల యొక్కయు పూర్వాచార్యుల యొక్కయు నిర్వాహము. ప్రపత్తి యనగా— 'భగవత్ప్రవృత్తి ప్రతిబంధక స్వప్రవృత్తి నివృత్తి' అనగా మనము మన రక్షణలో నేమాత్రము జోక్యమును తీసికొనినను భగ వంతుడు మన రక్షణచేయక యుపేక్షించును. నిజమున కాతడు 'రక్షా పేక్షాం ప్రతీక్షతే' అనునటుల యెవ్వరైనను తనను రక్షించుమని యపే క్షింతురా యనియెదురు చూచుచుండును. కాని మనప్రయత్నము దాని నడ్డుచున్నది. దానిని విడిచివేసిన నాతని రక్షణ ప్రవృత్తి నిరాఘాట ముగా సాగును. ఇదియే రామానుజ దర్శన రహస్యము. దానినే యీ శ్లోకము తెలుపుచున్నది. సీతాదేవి తనను తాను రక్షించికొను శక్తియున్నను విడిచి శ్రీరామచంద్రుని రక్షణకై నిరీక్షించెను. ఆంజ నేయులు తన శక్తినిజూపి రక్షింతునని సమ్మించినను ఆమెను శక్తిని

కూడ నుపేక్షించి కేవల శ్రీరాముని శక్తిపైననే నిర్భరురాలై యుండెను. శ్రీరాము డా యధ్యవసాయమునకు మెచ్చివచ్చి ఆమె పాపములవంటి రావణ కుంభకర్ణ ఇంద్రజిత్ప్రభృతులను ద్రుంచి యామెను విమానమున తన తొడపై నిడుకొని అయోధ్యకు చేర్చెను. అట్లు మనమును స్వశక్తి పరశక్తులను విడచి భగవచ్ఛక్తి పైననే నిర్భరులమై యుందుమేని మనలనుకూడ నట్లే తాను తోడుగనుండి యర్చిరాది మార్గమున పరమపదమును చేర్చును. పరమపదమున కయోధ్య యని నామాంతరము కలదు. ఈ విశేషమును మన సంప్రదాయగ్రంథములయందు గాంచవచ్చును.

కావుననే ఈ శ్లోకమును మంత్రముగా నుపదేశింతురు. దీనికి చరమశ్లోకము, చరమ మంత్రమనియును పేరు. చరమమనగా చివరిది. దేనిలో? పరమపద ప్రాప్త్యుపాయములలో దీనికిముందున్న 'మన్మనాభవ' యను శ్లోకము నేల మంత్రముగా నుపదేశించు నాచారము లేదన్నచో- అది ఇష్టప్రాప్తిని తెలుపు శ్లోకము- ఇది యనిష్టనివృత్తిని తెలుపు శ్లోకము. అనిష్టము పోయినచో నిష్టము తనంతనే సిద్ధించును. దానికొక ప్రయత్నమును చేయనవసరములేదు. చెరువుగట్టును తెగగొట్టిన నీరు తనంతనే పైకిపోవును. దానికై వేరే ప్రయత్నము చేయనవసరములేదు. తెరను తొలగించిన వెలుగు తనంతనే ప్రసరించును. అంత పాపరాశిని పారద్రోలగల పరమాత్మ తన చేతులోనున్న ఇష్టము నొసంగజాలడా? ఒసంగడా! దానిని చెప్పవలెనా? (అందులకేగదా 'సర్వధర్మాన్ పరిత్యజ్య' యని ప్రవృత్తిని జెప్పక నివృత్తినే యంగముగా జెప్పెను. కాబట్టి రెండవ శ్లోకమునే మనవారు మంత్రముగా పాటించు నాచారము. ఈ ప్రపత్తిపరమగు నర్థమును శ్రీ భాష్యకారులే గీతాభాష్యమునందే ప్రథమయోజనలో నూచించిరి చూడుడు. 'అహంత్వా సర్వపాపేభ్యో మోక్ష యిష్యామి'=ఏవం వర్తమానం

త్వాంమత్ప్రాప్తి విరోధిభ్యః అనాది సఞ్చితానన్తాకృత్యకరణ కృత్యాకరణ రూపేభ్య స్సర్వేభ్యః పాపేభ్యః మోక్షయిష్యామి' నన్ను పొందుట కాటంకమ్మైన సకలపాపములనుండియు విడిపింతును. అనుటచే నిక భగవత్ప్రాప్తికి వేరొక సాధనానుష్ఠానముతో పనిలేదు. ఆ ప్రాప్తియే మోక్షము.

'అథవా' యను రెండవ యోజనలో

'భక్త్యారమ్భ విరోధిభ్య స్సర్వేభ్యః
పాపేభ్యో మోక్షయిష్యామి'

యనుటచే ప్రపత్తి ఉపాసన విరోధులగు పాపములను మాత్రమే పోగొట్టును. ఆపైనచేయు నుపాసనవలననే మోక్షప్రాప్తియని తెలిపెను.

గ మ ని క

భగవద్గీతలో నెచ్చట ప్రపత్తి ప్రసంగము వచ్చినను శ్రీ భాష్యకారులు భక్తియోగమున కంగమగు ప్రపత్తి పరముగనే వ్యాఖ్యానించుటను గమనించవలెను. అంగమనగా- పరంపరగా పురుషార్థము నిచ్చునది. అంగి యనగా సాక్షాత్తుగా పురుషార్థము నొసంగునది. అంగప్రపత్తి ఉపాసనకు (భక్తికి) విరోధులగు పాపమును పోగొట్టి ఉపాసనను సాగించి తద్ద్వారా మోక్షము నొసంగును. అంగి ప్రపత్తి తాను ఇతరాపేక్షలేకయే స్వయముగనే (సాక్షాత్తుగనే) మోక్షము నొసంగును. ఈ యంగి ప్రపత్తి పరమగు నర్థమును ప్రథమ యోజనలోను అంగప్రపత్తిపరమగు నర్థమును రెండవ యోజనలోను చూపించిరి. కాని యాళ్వారులును పూర్వాచార్యులును అందరును భగవద్గీత యందు ప్రతిపాదించబడునది అంగి ప్రపత్తియే యని వ్యాఖ్యానించిరి.

67వ శ్లోకము

(133) అవతారిక—

ఈవిధముగ శ్రీకృష్ణుని యుపదేశమును విని తత్త్వహితములను

గ్గురించి నిశ్చలముగ నెఱింగియున్న నర్జునునకు కర్తవ్యమును విధించు నపము న సంప్రదాయవిధి సిద్ధించుటకై యీ గీతాశాస్త్రమును విను టకు అనధికారులను వ్యక్తపరచుచున్నాడు.

భక్తిలేనివా డెంత బుద్ధిమంతుడైనను ఎంత తపశ్శాలియైనను చెప్పరాదు. ఎంత గుణవంతుడైనను భగవంతునియం దసూయ కల వానికి చెప్పరాదు. ఇచ్చట నీ క్రింది శ్లోకము ననుసంధించవలెను

'గురుం ప్రకాశయే ద్ధీమాన్ । మన్త్రం యత్నేన గోపయేత్
అప్రకాశ ప్రకాశాభ్యాం । క్షీయతే సమ్పదాయుషీ॥'

బుద్ధిశాలియగువాడు తనగురువును లోకమున కెఱుకపరచవలెను. కాని యాతె డుపదేశించిన మంత్రమును మాత్రము సర్వప్రయత్నము చేతను గుప్తముగా నుంచవలెను. అట్లు చేయక దానికి వ్యతిరేకముగ గురువును ప్రకాశపరచక మంత్రమును ప్రకాశపరచినచో వాని సంప దయు ఆయుస్సును క్షీణించును. ఇది ఋషివాక్కు. ఋషులదృష్టిలో సంపద యనగా- 'భగవద్భక్తి' పరాశరమహర్షి భక్తుడైన గజేంద్రుని 'సతునాగవర శ్శ్రీమాన్' అనెను. వాల్మీకి మహర్షి లక్ష్మణుని 'లక్ష్మ ణో లక్ష్మీసమ్పన్నః' అనెను. విభీషణుని 'అన్తరిక్ష గతశ్శ్రీమాన్' అనెను. వీరు నిజమున కా సమయమున రిక్తులే. అయినను భగవద్భక్తి పుష్కలముగ కలవారగుటచే శ్రీమంతులనబడిరి. తనకు మంత్ర మం త్రార్థములను ప్రసాదించిన ఆచార్యుని ప్రకాశపరచనిచో ఆ భక్తి నశించును.

ఆయువు అనగా - శరీరమును నిలబెట్టునట్టి ప్రాణసంచారము. అటులనే 'శేషత్వజ్ఞానము' ఆత్మను నిలబెట్టును. కాబట్టి ఆయుస్సనగా శేషత్వజ్ఞానమే. మంత్రమును బజారున బెట్టినవానికి ఆత్మోజ్జీవనమునకు ముఖ్యమైన ధర్మమగు శేషత్వజ్ఞానము నశించును.

(134) ఇచ్చట 'వచియింతు నీయందు' అనగా నాచార్యుడు -

'ప్రోవాచ తాం తత్త్వతో బ్రహ్మవిద్యాం'

తన నుపసత్తిచేసిన శిష్యునకు చెప్పవలెనను విధికి పాత్రు డాచార్యుడే గదా!

'ఆచార్య దేవవిద్యా విధితా సాధిష్ఠం ప్రాపణ్'

ఆచార్యునినుండి వినిన విద్యయే స్థిరమై ఫలప్రదమగును.

'ఉపదేక్ష్యన్తి తే జ్ఞానం జ్ఞానినః'

జ్ఞానులు నీకు తత్త్వము నెఱింగింతురు. అని యిట్లు ప్రమాణము లుండుటచే రహస్యార్థముల నెఱింగించు వా డాచార్యుడు. అట్టి ఆచార్యునియందు -

'యస్య దేవే పరాభక్తిః । యథా దేవే తథాగురౌ'

అని భగవంతునియం దుండునంతభక్తి ఆచార్యుని యందును ఉంచవలెను. అది లేనివాని కీ గీతాసారమును గాని గీతనుగాని చెప్ప వలదని శాసించుచున్నాడు.

శ్లోకమున 'అతపస్కాయ- అభక్తాయ- అశ్రూషవే నవాచ్యం'

అని చెప్పకూడని వారినిచెప్పి ఒకేసారి వీరికి చెప్పరాదని యనక ప్రత్యేక ప్రత్యేకము ఒక్కొక్కని యెత్తి 'చెప్పరాదు.' 'చెప్పరాదు' అని చెప్పనేల? అన్నచో- ఈదోషములు మూడునూ ఒకటియును కొఱ తవడకున్నవానికే చెప్పకూడదుగాని ఒక్కొక్క దోషముమాత్రమే ఉన్నవానికి చెప్పవచ్చునేమో అని భ్రమపడుదురని యిం దేయొక్క దోష మున్నను సరియే వానికి చెప్పరాదని తెలియుటకై న, న, అని ఆవృత్తిచేసెను

అయోగ్యులను పరిగణించుటలో మునుముందు తపస్సు చేయని వానిని ఆపైన భక్తిలేనివానిని అటు తరువాత శుశ్రూష చేయని వానిని అని యిట్లే క్రమముగా జెప్పుట మొదటివానికంటె రెండవ

వాడు వానికంటె మూడవవాడు మిక్కిలి యనర్హులని తెలుపుటకే 'గురుశుశ్రూషయా విద్యా' యను నటులను 'పరిప్రశ్నేన సేవయా' అనినటులను రహస్యార్థముల నెఱుంగుటలో శుశ్రూష (సేవ) ప్రధాన సాధన మగుటచే నది చేయనివాడు మొదటి యిద్దరికంటెను మిక్కిలి పనికిరానివాడని భావము.

(135) 'మాం అభ్యసూయతి' నాయెడల అసూయ కలవానికి చెప్పకుము. 'అసూయ' యనగా! 'దోషారోపో గుణేష్వపి' గుణవంతుని ఒక్కొక్క గుణమునందును ఒక్కొక్క దోషము నారోపించుట. ఎట్లనగా :—

శ్లో. జాడ్యం హ్రీమతి గణ్యతే। వ్రతరతే దమ్భ శ్శుచౌ కైతవమ్
శూరే నిర్ఘృణతా। మునావిమతితా। దైన్యంప్రియాలాపిని
తేజస్వి న్యవలిప్తతా। ముఖరతా వక్తర్యశక్తి స్థిరే
తత్కోనామ భవేత్ సుగుణినాం। యోదుర్జనైర్నాఙ్కితః॥

లోకోద్వేగ కరములగు పనులను చేయనివానిని జడుడనియు వ్రతానుష్ఠాన నిరతుని దాంభికుడనియు, సదాచారుని మోసగాడనియు-పరాక్రమశాలిని దయావిహీనుడనియు, నియతముగా మాటలాడువానిని బుద్ధిహీనుడనియు, అందరకు నింపుగా మాటలాడువానిని దీనుడనియు, మంచిపోరువ కలవానిని గర్వియనియు, వాక్చతురుని వదరుబోతనియు నిదానముగా పనులుచేయువానిని అసమర్థుడనియు నాక్షేపించు దుర్జనుని దృష్టిలో దోషము. లేనిసద్గుణ మొండైననుకలదా? యని భగవంతుని దృష్టిలో నీ యసూయ యన్నటికంటెను గొప్పదోషము. 'అసూయైకా గుణాన్ హన్తి'. శరీరమెంత యందమైనదైనను తెల్లని బొల్లిమచ్చ యున్నచో నది వానినెంత దుర్భరునిచేయునో యీ గుణము పుట్టిది. కావుననే గీత తొమ్మిదవ యధ్యాయ ప్రారంభమున శ్రీ భగవాను డర్జునునితో—

'ఇదంతు తే గుహ్యతమం ప్రవక్ష్యామ్యనసూయవే'

అర్జునా! అడిగినగాని నుడువరాని మహత్తరమైన రహస్యార్థమును నీవు అసూయ లేనివాడవు గాన నీకు చెప్పెదననెను.

70వ శ్లోకము

(36) ఈ శ్లోకమున 'అధ్యేష్యతే' అనుచోట – భగవంతుడు సర్వజ్ఞుడు గాన ముందీ భారతము రచింపబడునని యెఱింగి అందీ గీతా శాస్త్రము నధ్యయనము చేయువానిని గురించి ప్రసంగించుచున్నాడని చెప్పుటకాదు మరియేమనగా – భూతావేక్ష న్యాయముచే చెప్పుచున్నాడు. అనగా– భారతము ధృతరాష్ట్రుడు పుట్టుటకు పూర్వమే భగవంతుడు ప్రసాదించిన దివ్యచక్షుస్సుగల పూజ్యుడగు వ్యాసమహర్షి రచించి దానిని తన శిష్యులకు చెప్పెను. దానిని నారదుడు దేవతల కుపదేశించెను. దేవతలు పితరుల కుపదేశించెను. శ్రీ శుకమహర్షి గంధర్వ యక్షరక్షస్సుల కుపదేశించెను. ఈ విధముగా లోకమనుష్య లోకమునందప్ప మిగిలిన ప్రపంచమునందంతటను నీ భారతముయొక్క ప్రచారముండెను. మనుష్యలోకమున జనమేజయునిద్వారా ప్రకాశించెను. దానినిబట్టి 'అధ్యేష్యతే' యని భవిష్య దధ్యయనమును గురించి చెప్పుచున్నాడని గ్రహించవలెను. అధ్యయన శబ్ద మొక్క వేదమును చదువుటలోనే వాడబడును కాని గీతయును ఉపనిషత్సారమే గాన దీనికిని ఈశబ్దము సమంజసమే. కావుననే ఆశ్రమములను వర్ణించునప్పుడు 'అనవరతాధీత భగవద్గీతం' అని వర్ణింపబడును.

(137) 'యోऽశ్వమేధేన యజతే
య ఉచైన మేవం వేద
యం క్రతు మధీతే తేన తే నాస్యేష్టం భవతి'

అను ప్రమాణములు అశ్వమేధప్రక్రియ నెఱింగినవాడు దానిని చేసినవాడు పొందునట్టి ఫలమునే పొందును. ఇట్లే ఆయా క్రతు మంత్రముల నధ్యయనము చేసినంతనే ఆయా క్రతువుల ననుష్ఠించిన

ఫలము సిద్ధించును- అని చెప్పబడుటచే నటులనే జ్ఞానయజ్ఞముచే నెంత భగవంతునకు ప్రీతి జనించునో అంతప్రీతి గీతాధ్యయనము చేతనే జనించునని తాత్పర్యము-

71వ శ్లోకము

(138) ఇచ్చట వినుటకు గల యోగ్యతలలో వెనుకచెప్పబడిన ప్రణిపాత- పరిప్రశ్న- సేవలను కూడ చేర్చుకొనవలెను.

(139) ఆచార్యుని ముఖతః వినుటయని గ్రహించవలెను. దీనిచే స్వయముగ గీతను చదువుకొనుటగాని మోసముచేసి వినుటగాని అక్రమముగ వినుటగాని కూడదని గ్రహించవలెను.

(140) ఇదివరకు గీతనొకరికి చెప్పుటకును చదువుటకును మోక్షము ఫలముగా చెప్పబడెను. దానితోపాటు యీ యసూయలేని శ్రవణమునకును అట్టి ఫలమే కలుగునని భగవంతుని యభిప్రాయము.

72వ శ్లోకము

(141) భగవంతు డర్జునుని హృదయమును ఎఱింగినను దాని యం దాదరముతో నాతడు దానిని మరవకుండుటకై తన యుపదేశ మాతని పట్లు యెట్లు ఫలించినదో యెఱుంగ గోరువానివలె నడుగుచున్నాడు.

(142) అజ్ఞానము గారణము గాగల భ్రాంతి జ్ఞానము.

ఈ శ్లోకము స్థూణా ఖనన న్యాయమును స్మరింపజేయుచున్నది. అనగా సంభమును లోతుగ పాతి దానిని రాళ్ళతో గట్టిగ బిగించి బిగిసినదో లేదో నెఱుంగుటకై దానినొకసారి ఊపిచూతురు. అటులనే శ్రీ భగవాను డర్జునుని కదిపి చూచుచున్నాడు.

73వ శ్లోకము

(143) అర్జును డీ యర్థమును ఇదివరకు వినియుండకపోవుట చేతను, వాక్యము వలన మొదటనే స్మృతి కలుగకపోవుటవలనను

ఇచ్చట వాక్యము వలన కలుగు అనుభవమనియే స్మృతిశబ్దమున కర్థ
మును జెప్పవలెను. అర్థాత్-స్మృతి యనగా బుద్ధి (జ్ఞానమని) యర్థము.

భిన్నభిన్న శాఖలలో-

"సనోదేవః శుభయాస్మృత్యా సంయునక్తు"

భగవంతుడు మాకు మంచిబుద్ధి నిచ్చుగాక అనియు,

"సనోబుద్ధ్యా శుభ యా సంయునక్తి"

ఆ భగవంతుడు మాకు మంచి బుద్ధి నిచ్చుచున్నాడు.

అను రెండు వాక్యములలోను "స్మృతిబుద్ధు" లు పర్యాయము
లుగా వాడ బడినవి.

(144) "యుద్ధాదుల విషయమైన"

అనుచో ఆదిపదముచే భక్తియోగ పర్యంతమును గ్రహించ
వలెను. అయినచో భక్తియోగము నాతడ (అర్జునుడు) నుష్ఠించనే
లేదేమి ? యన్నచో మరచిపోవుటచేత నని తానే చెప్పెను.

శ్లో. యత్తు తద్భవతా ప్రోక్తం పురా కేశవ ! సౌహృదాత్
తత్సర్వం పురుషవ్యాఘ్ర! భ్రష్టం మే నష్ట చేతసః॥

పురుషోత్తమా కృష్ణా! నాయందలి రహస్యార్థములనేవో కొన్ని
చెప్పినట్లున్నావు గాని నేను బుద్ధిహీనుడ నగుటచే వానిని మరచిపోతిని-
అనెను.

దానికి జవాబుగా శ్రీకృష్ణుడును-

(144) "శ్రావితస్త్వం మయా గుహ్యం। జ్ఞాపితశ్చ సనాతనమ్
ధర్మస్వరూపిణం పార్థ! సర్వలోకాంశ్చ శాశ్వతాన్
అబుద్ధ్వా మాగ్రహీ ర్యస్త్వం। తన్మే సుమహదప్రియమ్
సహిధర్మ స్సుపర్యాప్తో! బ్రహ్మణః పరివేదనే॥

అర్జునా! నేను నీకు రహస్యార్థముల నన్నిటిని వినిపించితిని -
సనాతనమైన ధర్మస్వరూపుడగు భగవంతుని యెఱింగించితిని. శాశ్వత

లోకములను తత్ప్రాప్తి సాధనములను నెఱింగించితిని. నీవు బుద్ధిహీనుడవై వానిని గ్రహించి ధరించలేకపోతివి. అదినాకు చాలా అనిష్టముగా నున్నది. పరమాత్మను సవిభూతికముగ నెఱుంగుటకు నేనుపదేశించిన ధర్మము తెలిసెదో అనుకూలములని సెలవిచ్చెను.

145. భూతి- యనగా ఐశ్వర్యమని యొక అర్థము చెప్పబడినది. మఱియు లభించిన సమృద్ధిని ఉత్తరోత్తరాభివృద్ధిని పొందించుటయును సంరక్షణమును దీని కర్థమని యెఱుంగవలెను.

146. 147. ధృవా- నీతిః.

మీరు గొప్పబుద్ధిశాలులైనను సావధానచిత్తులైనను మీరు గావించిన సామదానభేద దండోపాయములు నాలిగింటిచేతను కూడ పాండవులు తమ ధర్మమునుండి గట్టిపరకవాసియైనను చలించలేదు. చూచితివా వారి నీతి నిష్ఠ యెంతబలిష్ఠమైనదో.

నీతి యనగా- అర్థశాస్త్రమునవలన జనించిన కర్తవ్య నిశ్చయమని చెప్పబడినది. మరియు- ధర్మసమ్మతమైన నడవడిక యనియు నర్థము.

148. సంజయుడు ధృతరాష్ట్రునితో—

విద్యారాజన్ నతే విద్యా
మమవిద్యా న హీయతే
విద్యాహీనస్తమోధ్వస్తః
నాభిజానాసి కేశవమ్
మాయాం న సేవే భద్రం తే
నవృథాధర్మమాచరే
శుద్ధభావం గతో భక్త్యా
శాస్త్రాద్వేద్మి జనార్దనమ్.

సంజయుడు ధృతరాష్ట్రునితో- "మమయతిః" అనుటలో తాత్పర్యము. నాదియే మతి నీది మతికాదని భావము- లెట్లనగా !

ధృతరాష్ట్రమహారాజా ! నీవిద్య విద్యకాదు. నావిద్యయే విద్య. నావిద్యకు నాశములేదు. నీవిద్య నశించునది. నీకు ఆధ్యాత్మిక విద్య లేకుండుటచే తమోగుణాభిభూతుడవై శ్రియఃపతి నెఱుంగజాలకున్నావు. ఆ భగవంతునిగూర్చి నీకెంత చెప్పినను చెవిటికి శంఖూదినట్లే యగుచున్నది.

నాకీ విద్య యెట్లులభించెనందువా మనమిరువుర మొకే యాచార్యులయొద్ద ఒకే విద్య నభ్యసించినను నేను కపటమును సుతరాం విడిచి డాంబికమునకు గాక పరమపురుషుని ప్రీతికై శాస్త్రవిహితధర్మముల నాచరింతును. దానిచే భగవంతుని యనుగ్రహము కలిగి నా బుద్ధి నిర్మలమైనది. దానిచే భక్తి యుదయించినది. దాని సహకారముచే నేనుచదిన శాస్త్రములు నాకు విపరీతార్థమును గోచరింపజేయక భగవంతుని తత్త్వము నెఱుకపరచినవి. నీకాభాగ్యములేదు.

కాబట్టి నీబుద్ధి స్థిరమైనదికాదు. నాకిట్టి యథార్థమైన బుద్ధి యుదయించినది–"అని చెప్పెను.

149. ధృతరాష్ట్రుడు గీతాప్రారంభమున 'మామకాః పాణ్డవాశ్చైవ కిమకుర్వత సఞ్జయ అని ప్రశ్నించెను. దానికి శ్రీభాష్యకారులు 'సర్వాత్మనా అంధః ధృతరాష్ట్రః సుయోధన విజయ బుభుత్సయా సఞ్జయం పప్రచ్ఛ' అనగా– వస్తువులను చూచు కన్నులేగాక మంచిచెడ్డలను గుర్తించు అంతశ్చక్షువు (జ్ఞానము) కూడా లేనివాడనియు అందువలననే ధర్మాధర్మపక్షముల తారతమ్య మెఱుంగజాలక తన కుమారుల విజయవార్తను వినవలెనను ఆశతో నిట్లు ప్రశ్నించెననియును చెప్పిరి.

సంజయుడా ప్రశ్నకు సాక్షాత్తుగా సమాధానమును జెప్పుటకు సాహసములేకుండుటచే–

"ఇఙ్గితజ్ఞాశ్చ కోసలాః
ప్రేక్షితజ్ఞాశ్చ మైథిలాః
అర్ధోక్తాఃకురుపాంచాలాః,

అనునట్లు కోసలదేశస్థులు చేష్టలను బట్టియు, మిథిలవాసులు చూపులను బట్టియు మనుష్యుల హృదయములను జరిగిన విషయములను నెఱుంగుదురనియు, పాంచాలదేశస్థులు సగము చెప్పిన మిగతవిషయము నంతను గ్రహింతురనియు మర్యాదగలదని తాత్పర్యగర్భితముగ శ్రీకృష్ణార్జునుల సంవాదములోగల నద్భుతతత్త్వమును విశ్వరూపవైభవమును, పాండవులపట్ల శ్రీకృష్ణునకుగల బాధ్యతలను స్పష్టముగా విస్తరించి చెప్పినను సర్వాత్మనా అంధుడగుటచే తత్త్వమును గుర్తించలేక నింకను జిజ్ఞాసతో నుండుటనుగాంచి యిప్పుడు సాక్షాత్తుగనే కుండ బ్రద్దలుకొట్టినట్లు ప్రత్యుత్తరము నొసంగుచున్నాడు.

ధృతరాష్ట్రమహారాజా! నేను నీకు భగవంతుడైన శ్రీకృష్ణుడు అర్జునునికొఱకు రహస్యతమమైన అధ్యాత్మతత్త్వమును అరటిపండు ఒలిచి చేతిలోనుంచినటుల ఉపదేశించెననియు దేవదుర్లభమగు విశ్వరూపమును చిత్రపటమున జూపినటుల జూపెననియు విశదపరచితిని. పాండవులే జయమును బడయుదురని యెఱుంగుట కదియే చాలునను కొంటిని. దాన నీప్రశ్నకు సమాధానమును నీవు గ్రహించియుందువను కొంటిని. కాని నీవు యథాశ్రుతగ్రాహి వగుటచే నా తాత్పర్యము నెఱుంగజాలవైతివి.

ఇక నిట్టిసూచనలు నీకు లాభములేదని దానినే సుస్పష్టముగా జెప్పుచున్నాను వినుమని 'వేదోఽల' యని ప్రారంభించెను.

150 గీతార్థసంగ్రహము

18 వ అధ్యాయసారము

22 వ శ్లోకము

ఈశ్వరే కర్తృతాబుద్ధిః
సత్త్వోపాదేయ తాన్తిమే
స్వకర్మపరిణామశ్చ
శాస్త్రసారార్థ ఉచ్యతే.

తా. సర్వకర్మలకు కర్త శ్రియఃపతియే యని యనుసంధించుటయు, సత్త్వరజస్తమో గుణములలో సత్త్వగుణమే సంపాదించుకొనదగినదనియు తన వర్ణాశ్రమములకు ఉచితమగు కర్మలను భగవదారాధన రూపముగ జేసిన పరమపురుషప్రాప్తి బడయజేయునవిగా పరిణమించుననియు గీతాశాస్త్రమునకు సారమైన భక్తిప్రపత్తియోగములును ఈ పదునెనిమిదవ అధ్యాయమున జెప్పబడినవి.

గీతార్థ సంగ్రహము

కర్మయోగము

23 వ శ్లోకము

కర్మయోగస్తపస్తీర్థ
దానయజ్ఞాది సేవనమ్

తా. కర్మయోగమనగా- తపస్సు- పుణ్యస్థాన సందర్శనము, పుణ్యతీర్థస్నానము, సత్పాత్రదానము, కర్తృత్వఫలసంగ త్యాగపూర్వకముగా యజ్ఞాదిర్ణాశ్రమ ధర్మముల నాచరించుటయును-

ఇచ్చట సేవనమనగా- ఫలసిద్ధి పర్యంతము విడువక యాచరించుట.

జ్ఞానయోగము

24 వ శ్లోకము

జ్ఞానయోగోజితస్వాన్తైః
పరిశుద్ధాత్మని స్థితిః

తా. జ్ఞానయోగ మనగా- మనస్సును తమస్వాధీనములోనుంచుకొని కర్మబంధమొకింతయును గాని లేని శుద్ధాత్మను సాక్షాత్కార పర్యంతము ధ్యానించుచుండుట.

భక్తియోగము

24 వ శ్లోకము

భక్తి యోగః పరైకాన్త
ప్రీత్యా ధ్యానాదిషుస్థితిః.

తా. భక్తి యోగమనగా- భగవంతునియం దపారప్రీతితో అర్చనప్రణామ కీర్తనాద్యంతరంగిములతో వర్ణాశ్రమధర్మముల నాతని ప్రీతికై చేయుచు నిరంతరముగ ప్రీతితో ధ్యానించుచుండుట.

24 వ శ్లోకము

క్రియాణామపి యోగానాం
త్రిభిరన్యోన్య సఙ్గమః.

తా. కర్మ జ్ఞాన భక్తి యోగములు మూడింటికిని యొకదానితో నొకదానికి సంగమము కలదు. అనగా ఒక్కటి ప్రధానముగా గ్రహించి యాచరించుచున్నను దానిలో తక్కిన రెండును బొత్తిగ కలియకయుం డవు. ఏదియధికముగానున్న దానితోనే యానిష్ఠ వ్యవహరింపబడును.

అగ్నీంద్రాది దేవతలను గురించిన నిత్యనైమిత్తిక వర్ణాశ్రమ ధర్మములు భగవదనన్యభక్తికి ప్రతికూలము కావనుచున్నారు.

25 శ్లోకము

నిత్యనైమిత్తకానాంచ
పరారాధనరూపిణామ్.

తా. ఆయింద్రాది దేవతలు నారాయణునకు శరీరభూతులేగాన వారికిచేయు ఆరాధనాదులు తదంతర్యామియైన నారాయణునకే చెందు నవగుటచే భగవదేకాంతప్రీతి కెంతమాత్రమును భంగములేదు. కావున నా మూడుయోగములకును పరస్పరచేరిక దోషముకానేరదు.

25 వ శ్లోకము

ఆత్మదృష్టేస్త్రయోఽప్యేతే
యోగద్వారేణ సాదకాః.

తా. ఆత్మదృష్టి యనగా ఆత్మావలోకనము. దీనికి ముఖ్యసాధనము చిత్తైకాగ్రత. ఆత్మావలోకన మందరకును కలుగకుండుట యీ చిత్తస్థైర్యము లేకనే. అదిలేకుండుటకు రజస్తమో గుణవికారములగు కామక్రోధాది ప్రకోపమే. అది సత్వగుణాభివృద్ధిచేనశించును. ఆ సత్వగుణాభివృద్ధిచే యీ మూడుయోగములు నుపకరించును.

అవ- ఈ మూడుయోగములచే పైవిధముగా నాత్మావలోకనము కలిగి క్రమముగ పరమభక్తి పరమపదప్రాప్తియును కలుగునను చున్నారు.

26 వ శ్లోకము

నిరస్తనిఖిలాజ్ఞానో
దృష్ట్వాత్మానం పరానుగమ్
ప్రతిలభ్య పరాం భక్తిం
తయైవాప్నోతి తత్పరమ్.

తా. ఈవిధముగ నీమూడు యోగములను పరస్పర సంసర్గముతో నాచరించగా ఉపాయవిరోధియగు నజ్ఞానమంతయు నశించును. దానిచే భగవచ్ఛేషతైక రసమగు స్వాత్మ యాథాత్మ్య దర్శనమగును. దానిచే ప్రసన్నుడైన శ్రియఃపతి పరభక్తిని ప్రసాదించును. అది పరమభక్తిగా మారును. దానిచే పరమపదము లభించును. పరభక్తి-అంకురావస్థ- పరమభక్తి ముక్తికి అవ్యవహిత పూర్వావస్థ.

27 వ శ్లోకము

భక్తియోగస్తదర్థీచేత్
సమగ్రైశ్వర్య సాధనమ్.

తా. 'చతుర్విధా భజన్తేమాం' అని చెప్పెనుగాన నీభక్తి మోక్షాపేక్ష కలవానికి మోక్షమునిచ్చుటమాత్రమే గాక ఐశ్వర్యార్థి

మును కోరువారికి బ్రహ్మాదు లనుభవించు నైశ్వర్యమునకు మించిన ఐశ్వర్యము నొసంగును.

27 వ శ్లోకము

ఆత్మార్థీ చేత్ త్రయోఽప్యేతే
తత్కైవల్యస్య సాధకాః.

తా. కైవల్యమనగా శుద్ధాత్మస్వరూప మాత్రానుభవము. (అనగా- ఇందు భగవదనుభవముండదు.) ఈ మూడు యోగములును భగవత్ప్రీతిద్వారా ఆ కైవల్యము నపేక్షించువారికి దానిని కూడా సాధించి యిచ్చును.

28 వ శ్లోకము

ఐకాన్త్యం భగవత్యేషాం
సమానమధికారిణామ్.

తా. ఐకాన్త్యమనగా- దేవతాంతరపరిత్యాగము. నారాయణు నొక్కనియందే సక్తుడై యుండుట. ఇది కర్మజ్ఞానభక్తియోగులు ముగ్గురికిని సమానము. కర్మజ్ఞానయోగులకును నిర్విఘ్నముగా సాగుటకై ముందు భగవత్ప్రపత్తి యవసరము. ఆప్రపత్తికి భగవదైకాన్త్య మవసరమేగదా. భక్తునకును వీరికిని భేదమేమనగా వీరికి ఫలప్రాప్తితో నీ యైకాన్త్యము తీరిపోవును. భక్తునకు నిత్యముగా నుండును.

28 వ శ్లోకము

యావత్ప్రాప్తి పరార్థీ చేత్
తదేవానన్త్యమశ్నుతే.

తా. భగవత్ప్రాప్తిరూపమైన పరమపురుషార్థమును బడయు వరకును మధ్యగా నితరఫలమునుగోరి చెడకుండునేని యాభక్తునకు తప్పక భగవత్ప్రాప్తి కలుగును.

అవ. ఇకముందు నాలుగు శ్లోకములచే ఇట్టిభక్తునికి ఉండు ప్రత్యేక విశేషమును అనుష్ఠానవిశేషమును, ఫలప్రాప్తివిధమును తెలుపుచున్నాడు.

29 వ శ్లోకము

జ్ఞానీ తు పరమైకాన్తీ
తదాయత్తాత్మజీవనః
తత్సంయోగ వియోగైక
సుఖదుఃఖ స్తదేకధీః.

29 వ శ్లోకము

తా. పరమైకాన్తి యనగా ఏకాంతులకన్న మిన్న ఎట్లనగా- ఏకాంతులు అనన్యదేవతాకులు (అనగా నితరదేవతలను తన ప్రయోజనసిద్ధికై ఆశ్రయించనివారు) అయినను అనన్య ప్రయోజనులు కారు. మాకు కావలసినది నీవిచ్చునదియేగాని నీవు కావనువారు. పరమైకాంతియన్ననో భగవంతునేగాని భగవంతు డిచ్చువానిని సరకుగొనడు. కోరడు. అందుచేతనే యీతడు ఏకాంతులలో పరుడు=గొప్పవాడు. ఈతనికి ధారకపోషక భోగ్యములన్నియును పరమాత్మయే. తనజీవితము పరమాత్మకు వశమై యుండును. అందుచే నాతనితోగల సంశ్లేషమే సుఖమనియు, విశ్లేషమే దుఃఖమనియు భావించుచు భగవంతునియందే లగ్నమనస్కుడై యుండును.

30 వ శ్లోకము

భగవద్ధ్యాన యోగోక్తి
వందన స్తుతికీర్తనైః
లబ్ధాత్మా తద్గతప్రాణ-
మనోబుద్ధీన్ద్రియక్రియః

తా. భక్తుడు (పరమైకాంతి) నిరంతరము భగవంతునే ధ్యానించుట, భగవంతునిసేవకై దివ్యదేశములకేగుట, భగవంతుని స్వరూప

ణ్యాపగుణ విభూతులను తానెఱింగినంత యితరుల కుపదేశించుట, భగవంతునియెదుట సాష్టాంగప్రణామము లాచరించుట, ఆయనను స్తుతించుట, నిర్లజ్జగా ఉచ్చైస్స్వరముతో కీర్తించుట ఇట్లు చేసి లబ్ధసత్తాకుడగుట (ఉన్నవారిలో జమయగుట) అట్లుచేయనిచో ప్రశిథిలసత్తాకుడగునుగాన తన ప్రాణమును మనస్సును బుద్ధిని ఇంద్రియములను భగవంతుని యధీనముగావించుటయును కలిగియుండును. ప్రాణము నాతని యందుంచుట యనగా ధారకపోషక భోగ్యములూ భగవంతుడుగనే యుండుట. మనస్సునుంచుట యనగా ఆతని ప్రీతితో ధ్యానించుట. బుద్ధినుంచుట యనగా ఆతడే ప్రాప్యుడని గట్టినమ్మకమును కలిగియుండుట. ఇంద్రియములుంచుట యనగా 'జిహ్వేకీర్తయ' యని ముకుందమాలలో శ్రీకులశేఖరాళ్వారులు సెలవిచ్చినట్లు సమస్తేంద్రియములతో నా భగవంతుని సేవను గావించుట. అదిలేనిచో 'న దేహం న ప్రాణాన్

నచ సుఖమశేషాభిలషితం నచాత్మానం నాన్యత్కిమపి తవ
శేషత్వవిభవాత్ బహిర్భూతం నాథక్షణమపి
సహేయాతు శతధా వినాశం తత్సత్యం
మధుమదన ! విజ్ఞాపనమిదమ్.

అనునట్టి వినియోగమును కలిగియుండుట.

అవ- ఇట్లుండియును-

31 వ శ్లోకము

నిజకర్మాది భక్త్యన్తం
కుర్యాత్ప్రీత్యైవకారితః

తా. అనుభవజనిత ప్రీతికారిత కైంకర్యనిరతుడై యుండును. అనగా- భగవంతుని యనుభవించుటచే కలిగిన ప్రేమచే నిలువజాలక ఆతని ప్రీతికొఱకై తన వర్ణాశ్రమములకు తగిన కర్మలను శ్రద్ధగా చేయుచు, భక్తిపర్యంతము నెఱపుచుండును.

31 వ శ్లోకము

ఉపాయతాం పరిత్యజ్య
న్యసేద్దేవేతు తామభీః.

తా. కర్మాదులను ఉపాయముగా తలంచక వానిని భగవదాజ్ఞలనెడి నమ్మకముతో నాతని ప్రీతికై వానిని చేయుచు ఆతనినే తనకు పురుషార్థప్రాప్తికి ఉపాయమని నమ్మియుండి నిర్భరుడై నిర్భయముగా నుండును.

32 వ శ్లోకము

తత్ప్రధాన మిదం శాస్త్రం
ఇతి గీతార్థ సఙ్గ్రహః.

తా. ఈ గీతాశాస్త్రము పరమపురుషార్థోపాయము లగు భక్తిప్రపత్తులును,ప్రాప్తమగు పరమైకాంతియును,ప్రాప్తమైన పరమపదమున నారాయణుడును ప్రధాన ప్రతిపాద్యవిషయములుగ గలది.

గీతార్థ సంగ్రహము సమాప్తము.

శ్రీమద్యామునమునయే నమః.

గీతార్థసంగ్రహము

శ్లో. విగాహే యామునం తీర్థం సాధుబృందావనే స్థితమ్
నిరస్తజిహ్మగస్పర్శే యత్ర కృష్ణః కృతాదరః॥

అవతారిక

తత్త్వహితములు అధ్యాత్మశాస్త్రసారములు. అందు పరతత్త్వము 'తత్త్వం జిజ్ఞాసమానానాం హేతుభిస్సర్వతోముఖైః। తత్త్వమేకో మహాయోగీ హరిర్నారాయణః పరః' అనియు; పరమహితము, 'ఆలోడ్య సర్వశాస్త్రాణి విచార్య చ పునః పునః। ఇదమేకం సునిష్పన్నం ధ్యేయో నారాయణస్సదా' అనియు, మహాత్మసంగృహీతములై యున్నవి. ఇట్టి తత్త్వహితములనే సకలోపనిషత్సారభూతమైన భగవద్గీతయుఁ బ్రతిపాదించుచున్నదని తెలుపుచు మొదట నాతత్త్వమును జెప్పుచున్నారు.

శ్లో. *స్వధర్మజ్ఞానవైరాగ్యసాధ్యభక్త్యేకగోచరః
నారాయణః పరం బ్రహ్మ గీతాశాస్త్రే సమీరితః॥ 1

స్వవర్ణాశ్రమములకనుగుణములైన ధర్మములచేతను, (పరశేషతైకరసనిత్యానందస్థితాత్మవిషయమైన) జ్ఞానముచేతను, పరమాత్మవ్యతిరిక్తసర్వవస్తువులందలి) వైరాగ్యముచేతను, భక్తియోగము సాధ్యము. (అట్టి ఏకాంతికాత్యంతిక) భక్తియోగమునకు మాత్రమే లభ్యుఁడై పర

* 'స్వధర్మ' శబ్దముచే వర్ణాశ్రమానుగుణములై శాస్త్రప్రోక్తములైన స్వకీయధర్మములు గ్రాహ్యములు. 'జ్ఞాన' శబ్దముచే భగవచ్ఛేషముగా ప్రకృతివియుక్తమైన శుద్ధాత్మస్వరూపమును గూర్చి చేయు చింతనవిశేషము గ్రాహ్యము. ఇవియె మొదట కర్మయోగజ్ఞానయోగరూపములై ఆత్మసాక్షాత్కారమును గలిగించి తన్మూలమున పరమాత్మ

బ్రహ్మశబ్దవాచ్యుఁడై యొప్పునారాయణుఁడే గీతాశాస్త్రమునఁ జక్కగా ప్రతిపాదింపఁబడినవాఁడు. వాఁడే యీశాస్త్రమునకుఁ బ్రతిపాద్యమైన తత్త్వ మనుట.

అవ. మూఁడుశ్లోకములచే వరుసగా మూఁడుషట్కముల యర్థమును సంగ్రహించుచున్నారు.

శ్లో. జ్ఞానకర్మాత్మికే నిష్ఠే యోగలక్ష్యే సుసంస్కృతే
ఆత్మానుభూతిసిద్ధ్యర్థే పూర్వషట్కేన చోదితే॥ 2

తా. * యోగమనఁగా ఆత్మావలోకనము గలుగుటకొఱకై, (ఫలాపేక్షారాహిత్యము మొదలైన బుద్ధివిశేషములచే) చక్కఁగా సంస్కరింపఁబడినవై యొప్పు జ్ఞానకర్మనిష్ఠలు (అనఁగా జ్ఞానయోగకర్మయోగ

దర్శనసమానాకారమైన స్మృతిసంతానవిశేషమగు భక్తియోగము సాధ్యముగా నున్నది గాన భక్తికి సాధకములుగాఁ జెప్పఁబడినవి. భక్తియోగమునకు కర్మము లెట్లు సాధకములన్నచో, భక్తియోగము సత్త్వవృద్ధిచే సాధ్యము. సత్త్వవృద్ధికి బాధకములగు రజస్తమస్సులు నివర్తించుటకై ఆత్మజ్ఞానపూర్వకములై ఫలసఙ్గరహితములైన పరమపురుషారాధనరూపములైన నిత్యనైమిత్తిక కర్మములనుష్ఠింపఁదగును. ఇట్లు భక్తి కలిగినను దానికి మయిమయి సత్త్వవృద్ధిచే పుష్టి నొందించుటకు సత్త్వవృద్ధిహేతువులైన పూర్వోక్తరూపకర్మము లావశ్యకములుగాన కర్మములును భక్తికి సాధకము లనఁబడినవి.

*యోగమనఁగా ఆసనాదివిశేషపరికరములతోఁ గూడి ఆత్మసాక్షాత్కారము కొఱకుఁ జేయఁబడు చిత్తసమాధానవిశేషరూపమైన వ్యాపారము. ఇదియె ఆత్మావలోకన మనఁబడును. ఇది జ్ఞానయోగమునకును ఆత్మానుభవమునకును మధ్యమైనది. శుద్ధాత్మవిషయమైన స్మృతిసంతతివిశేషము జ్ఞానయోగము. దీనికార్యమే పూర్వోక్తమైన యోగమనెడి వ్యాపారము. యోగకార్యమే ఆత్మసాక్షాత్కారవిశేషరూపమైన ఆత్మానుభవము. కర్మయోగమువలన జ్ఞానయోగము దానివలన యోగప్రాప్తి యని యొకక్రమము. కర్మయోగము, నడుమ జ్ఞానయోగసాహాయ్యములేక, తానే యోగారంభమువఱకు దృఢముగా ననుష్ఠింపఁబడి అంతర్గతాత్మజ్ఞానమై యుండునేని యోగప్రాప్తిఁ గలిగించునని మఱియొకక్రమము. జ్ఞానకర్మనిష్ఠలు సుసంస్కృతము లనఁగా- అవి పరమాత్మాధీనముగాను తత్ప్రీత్యర్థముగాను ఫలాపేక్షారహితముగాను అనుష్ఠింపఁబడుట యని భావము.

ములు), ఆత్మానుభవము సిద్ధించుటకొఱకు (అనగా ప్రత్యగాత్మ సాక్షాత్కారరూపమైన సిద్ధివిశేషములభించుటకొఱకు) మొదటిషట్కమునఁ జెప్పఁబడినవి.

అవ. ఇట్లు మొదటిషట్కము అవరతత్త్వవిషయమైన వ్యవహితోపాయము లగుకర్మజ్ఞానయోగములను గుఱించిన దని చెప్పఁబడినది. మధ్యమషట్కము పరతత్త్వవిషయమైన అవ్యవహితోపాయ మగు భక్తియోగమును గుఱించిన దని చెప్పుచున్నారు.

శ్లో. మధ్యమే భగవత్తత్త్వయాథాత్మ్యావాప్తి సిద్ధయే
జ్ఞానకర్మాభినిర్వర్త్యో భక్తియోగః ప్రకీర్తితః॥ 3

తా. మధ్యమషట్కమున భగవంతుఁ డనెడిపరతత్త్వముయొక్క యాథాత్మ్యమును ప్రాప్తించుట యనెడిసిద్ధికొఱకు (అనఁగా అనవచ్ఛిన్నానందమయు మైన భగవత్స్వరూపానుభవము సిద్ధించుకొఱకు) జ్ఞానకర్మయోగములచే నొడఁగూడు భక్తియోగము చెప్పఁబడినది.

శ్లో. ప్రధానపురుషవ్యక్త సర్వేశ్వరవిచిన్తనమ్
కర్మధీర్భక్తిరిత్యాది పూర్వశేషోఽన్తిమోదితః॥ 4

తా. కడపటిషట్కమున (కారణావస్థయందున్నయచిద్ద్రవ్యమైన —అనఁగా మూలప్రకృతియైన) ప్రధానమును, అచిన్మిశ్రులైనజీవులును, శుద్ధజీవులును, (కార్యావస్థ నొందిన) యచిత్తును (అనఁగా అచిద్వికారములైన మహదాదులును వానిచేనారబ్ధములైన దేవతిర్యఙ్మనుష్యాది కార్యసమూహమును), సర్వేశ్వరుఁడును వేఱు వేఱ అనుసంధింపఁబడిరి. మఱియు, కర్మజ్ఞానభక్తులు మొదలైనవి పూర్వషట్కములందుఁ జెప్పఁగా మిగిలినవి చెప్పఁబడినవి. అనఁగా, పూర్వషట్కప్రతిపాదితములైనవి యిందు విశోధింపఁబడిన వనుట.

అవ. ఇఁక పదునెనిమిదిశ్లోకములచే వరుసగా నొక్కొక్కయధ్యాయముయొక్క యర్థమును సంగ్రహించుచున్నారు.

శ్లో. *లబ్ధాసన్నేహకారుణ్య ధర్మాధర్మధియాకులమ్
పార్థం ప్రపన్న ముద్దిశ్య శాస్త్రావతరణం కృతమ్॥ 5

తా. అనర్హమైన బంధుస్నేహముచేతను, కరుణచేతను, ధర్మమైనయుద్ధమును అధర్మముగాఁ దలఁచి కలఁతనొందిన శరణాగతుఁడైన యర్జునునిఁగూర్చి (అనఁగా వానిని వ్యాజముగాఁ జేసికొని) యీగీతాశాస్త్రమున కవతారము చేయఁబడినది.

శ్లో. నిత్యాత్మాసంగకర్మేహా గోచరా సాంఖ్యయోగధీః
ద్వితీయే స్థితధీలక్ష్య ప్రోక్తా తన్మోహశాంతయే॥ 6

తా. నిత్యాత్మ (అనఁగా ఆత్మనిత్యత్వ) విషయమైన సాంఖ్యబుద్ధిని మున్నిడుకొన్నదై, స్థితప్రజ్ఞ [illegible] యోగమును ఫలముగాఁ గలదై, ఫలసంగరహితకర్మానుష్ఠానమును గోచరించునదగు యోగబుద్ధి యర్జునునిమోహశాంతికొఱకు ద్వితీయాధ్యాయమునఁ జెప్పఁబడినది.

'సాంఖ్యధీః' అనఁగా ఆత్మజ్ఞానము మొదలగు బుద్ధి. ఆత్మనిత్యత్వజ్ఞానపూర్వకమై ఫలసంగరహితకర్మానుష్ఠానరూపమగు [illegible] కర్మయోగ మనియు, దానికే సాధ్యమైనది జ్ఞానయోగ మనియు, [illegible] యోగ మిందుఁ జెప్పఁబడినదనియు భావము.

శ్లో. అసక్త్యా లోకరక్షాయై గుణేష్వారోప్య కర్తృతామ్
సర్వేశ్వరే వా న్యస్యోక్తా తృతీయే కర్మకార్యతా॥ 7

తా. (జ్ఞానయోగవిశిష్టులైన వారు తాము కర్మము లాచరింప

---

*రాఁగలశ్లోకములందు అధ్యాయముల సంఖ్యతో నిర్దేశించియుండఁగా ప్రథమాధ్యాయవిషయమైన యీశ్లోకమున ప్రథమాధ్యాయమని పేరు నిర్దేశింపఁబడకున్నను, ఈశాస్త్రావతరణము ప్రథమాధ్యాయము [illegible] ద్వితీయాధ్యాయములో [illegible] వఱకు - అనఁగా సర్వేగాతం అను శ్లోకము [illegible], అవరించియున్నదిగాన ప్రథమాధ్యాయమునుమాత్రము నిర్దేశించుటకుఁ బోఁగమిచే దానిని ఇందు నిర్దేశింపలేదని తెలియునది.

కుండినయెడల, తమ్ముఁ జూచి లోకులు నాచరింపకుందురు. దానిచే లోకనాశము గలిగి తన్మూలపాపమున తమ జ్ఞానయోగమునకును చ్యుతి గలుగును గాన) లోకరక్షణార్థము స్వర్గాదిఫలసంగము వదలి కర్తృత్వమును గుణములం దారోపించికాని, (గుణములకును గుణాశ్రయ మైన ప్రకృతికిని తత్సంసృష్టనియుక్త జైవులకును నియంత యైన) సర్వేశ్వరునియందు నుంచికాని, కర్మము చేయనలసిన దని తృతీయాధ్యాయమునఁ జెప్పఁబడినది.

శ్లో. ప్రసఙ్గా త్స్వస్వభావోక్తిః కర్మణోఽకర్మతాస్య చ
భేదా జ్ఞానస్య మాహాత్మ్యం చతుర్థాధ్యాయ ఉచ్యతే॥

తా. ప్రసంగవశమున, అవతీర్ణుఁడై యున్న భగవంతుఁడు తన యసాధారణభావమును జెప్పుటయు, కర్మము జ్ఞానాకారమగుటయు, కర్మముయొక్క భేదములును, జ్ఞానముయొక్క మాహాత్మ్యమును చతుర్థాధ్యాయమునఁ జెప్పఁబడుచున్నవి.

శ్లో. కర్మయోగస్య సౌకర్యం శైఘ్ర్యం కాశ్చన తద్విధాః
బ్రహ్మజ్ఞానప్రకారశ్చ పఞ్చమాధ్యాయ ఉచ్యతే॥ 9

తా. కర్మయోగము (జ్ఞానయోగమునకంటె) సుకరమై ఆత్మప్రాప్తిని గలిగించుటయందు శీఘ్రమైయుండుటయు, దానివిధములు కొన్నియు, శుద్ధాత్మవిషయమై సమదర్శనరూపజ్ఞాన (పరిపాక)ము కర్మయోగికి ఏప్రకారమున నెలకొనియుండినఁ గలుగునో యాప్రకారమును, పంచమాధ్యాయమునందుఁ జెప్పఁబడుచున్నవి.

శ్లో. యోగాభ్యాసవిధి *ర్యోగీ చతుర్ధా యోగసాధనమ్
యోగసిద్ధి స్స్వయోగస్య పారమ్యం షష్ఠ ఉచ్యతే॥ 10

* యోగీ చతుర్ధా అనఁగా యోగివిపాకదశ నాలుగువిధము లనుట; సమదర్శనముయొక్క పరిపాకదశలం నాలుగని భావము. ఆత్మలను జ్ఞానత్వానందత్వాదులను

తా. (ఆత్మావలోకన మనెడి) యోగము నభ్యసించువిధియు, యోగి నాలుగువిధము లగుటయు, అభ్యాసవైరాగ్యాదు లనెడి యోగ సాధనములును, యోగము (నడుమవిచ్ఛిన్నమైనను, అది ప్రత్యవాయము లేకుండుట, పుణ్యలోకప్రాప్తి, మిగతయోగమును గొనసాగించుటకుఁ దగిన విశిష్టకులోత్పత్తి, అభిక్రమనాశములేమి మొదలైన రూపమున) సిద్ధించుటయు, తన (అనఁగా భగవంతుని) యోగమైనభక్తియోగము తన్నుఁబట్టి అత్యుత్కృష్ట మగుటయు షష్ఠాధ్యాయమునందుఁ జెప్పఁ బడుచున్నవి.

శ్లో॥ స్వయాథాత్మ్యం ప్రకృత్యాస్య తిరోధి శ్శరణాగతిః
భక్తిభేదః ప్రబుద్ధస్య శ్రైష్ఠ్యం సప్తమ ఉచ్యతే॥ 11

తా. ఉపాస్యభూతుఁడైనపరమపురుషునియొక్క సర్వశేషిత్వాది రూపమైనస్వరూపయాథాత్మ్యమును, దేహేంద్రియాదిరూపమైనప్రకృతిచే నది మఱుఁగుపడియుండుటయు, తన్నివృత్తికొఱకు భగవత్ప్రపత్తి సేయుటయు, ఐశ్వర్యార్థులు మొదలైనయుపాసకులభేదమును, జ్ఞాని (అత్యంతపరమపురుషప్రియుఁ డగుటచే) శ్రేష్ఠుఁ డగుటయు, సప్తమాధ్యాయమునందుఁ జెప్పఁబడుచున్నవి.

శ్లో॥ ఐశ్వర్యాక్షరయాథాత్మ్య భగవచ్ఛరణార్థినామ్
వేద్యోపాదేయభావానా మష్టమే భేద ఉచ్యతే॥ 12

తా. (ఇంద్రప్రజాపతి పశుపతిభోగములకంటె నతిశయించిన భోగరూపమైన) యైశ్వర్యమును వివిక్తాత్మస్వరూపమును భగవచ్ఛరణమును గోరువారికి ప్రత్యేకముగా వేద్యములైన శుద్ధాత్మస్వరూపాదులయొక్కయు, ఉపాదేయములైన తత్తదిష్టఫలానురూపపరమపురుష చింతనాంతిమప్రత్యయగతిచింతనాదులయొక్కయు (తత్తదధికారాను

బట్టి కలుగు అన్యోన్యసామ్యదర్శనము, ఆత్మలకు శుద్ధావస్థయందు అపహతపాప్మత్వాదులచే ఈశ్వరునితోడఁ గలుగుసామ్యదర్శనము, ఇత్యాదులు.

రూపమైన) భేదము, అష్టమాధ్యాయమునఁ జెప్పఁబడుచున్నవి.

శ్లో. స్వమాహాత్మ్యం మనుష్యత్వే పరత్వంచ మహాత్మనామ్
విశేషో నవమే యోగో భక్తిరూపః ప్రకీర్తితః ॥ 13

తా. తన (భగవంతుని) మాహాత్మ్యమును, మనుష్యత్వము దాల్చియున్నప్పుడును తనపరత్వము చెడకుండుటయు, మహాత్ములకుఁ గలవిశేషమును, భక్తియోగమును నవమాధ్యాయమునందుఁ జెప్పఁబడినవి.

శ్లో. స్వకల్యాణగుణానన్త్య కృత్స్నస్వాధీనతామతిః
భక్త్యుత్పత్తివివృద్ధ్యర్థం విస్తీర్ణా దశమోదితా ॥ 14

తా. భగవంతునియందు భక్తి జనించి పయిపయి వృద్ధినొందుటకై, యతనినిరంకుశైశ్వర్యాది కల్యాణగుణములు అనంతములుగాను చేతనాచేతనాత్మకమైన సమస్తజగత్తుయొక్క స్వరూపస్థితిప్రవృత్తులు అతనికి లోనైనవిగాను ఉన్నవనెడుబుద్ధి సవిస్తారముగ దశమాధ్యాయమందుఁ జెప్పఁబడినది.

శ్లో. ఏకాదశే స్వయాథాత్మ్య సాక్షాత్కారావలోకనమ్
దత్తముక్తం విదిప్రాప్త్యోర్భక్త్యేకోపాయతా తథా ॥ 15

తా. తనస్వరూపసాక్షాత్కారముకొఱకు నర్జునునికి దివ్యచక్షువు నిచ్చుటయు, వేదనదర్శనప్రాప్తులకు భక్తియొక్కటే యుపాయ మగుటయు నేకాదశాధ్యాయమునఁ జెప్పఁబడినవి.

శ్లో. భక్తిశ్రైష్ఠ్య ముపాయోక్తి రశక్తస్యాత్మనిష్ఠతా
తత్ప్రకారాస్త్వతిప్రీతి ర్భక్తే ద్వాదశ ఉచ్యతే ॥ 16

తా. (ఆత్మప్రాప్తిసాధనమైన ఆత్మోపాసనముకంటె భగవదుపాసనమైన) భక్తి, (స్వసాధ్యమైన ఫలమును గలిగించుటయందు శీఘ్రమై సుఖముగాఁ జేకొనఁదగినదై యుండుటచే) శ్రేష్ఠమై యుండు

టయు, భక్త్యుపాయమును, దానికి శక్తిలేనివానికి ఆత్మనిష్ఠయు, వాని కుపాదేయములైన గుణప్రకారములును, భక్తునియందు భగవంతునికిఁ గల అతిప్రీతియు, ద్వాదశాధ్యాయమునఁ జెప్పఁబడుచున్నవి.

['తత్ప్రకారాః' అనఁగా ఆత్మనిష్ఠ కానశ్యకము లై కర్మయోగాదుల కపేక్షితములై 'అద్వేష్టా సర్వభూతానామ్' ఇత్యాదులందుఁ జెప్పఁబడిన యుపాదేయగుణముల ప్రకారములు. అశక్తుని కాత్మనిష్ఠ యెట్లన, భగవంతునియందు చిత్తము సమాహితము చేయనేరనివానికి భగవద్గుణాభ్యాసమును, దానికి నశక్తుడైనవానికి ప్రీతిపూర్వకముగా భగవదసాధారణకర్మములను జేయుటయు, దానికి నశక్తుడైనవానికి ఆత్మనిష్ఠయు నని క్రమ మెఱుంగునది].

శ్లో. దేహస్వరూప మాత్మాప్తి హేతు రాత్మవిశోధనమ్
బన్ధహేతు ర్వివేకశ్చ త్రయోదశ ఉదీర్యతే॥ 17

తా. దేహస్వరూపమును, దేహావియుక్తాత్మప్రాప్త్యుపాయమును, వివిక్తాత్మస్వరూపశోధనమును, అట్టిశుద్ధాత్మక చిత్సంబంధము కలుగుటకు హేతువును, తద్వివేకానుసంధానప్రకారమును (అనఁగా అచిత్తు కంటె దానిని వేఱుగా ననుసంధించువిధమును) పదుమూఁడవయధ్యాయమునఁ జెప్పఁబడెడిని.

శ్లో. గుణబన్ధవిధా తేషాం కర్తృత్వం తన్నివర్తనమ్
గతిత్రయస్వమూలత్వం చతుర్దశ ఉదీర్యతే॥ 18

తా. శుద్ధాత్మకు గుణములు బంధహేతువులైన ప్రకారమును, వానికిఁ గర్తృత్వము కలుగువిధమును, అవి నివర్తించు ప్రకారమును, అక్షరము ఐశ్వర్యము భగవత్ప్రాప్తి అనెడి గతిత్రయమునకు తానే (భగవంతుఁడే) మూల మగుటయు, (అనఁగా అవి తనవలనే కలుగు ననుటయు) చతుర్దశాధ్యాయమునఁ జెప్పఁబడుచున్నవి.

[గుణము లెట్లు బంధహేతువు లనఁగా "కారణం గుణసఙ్గోఽస్య సదసద్యోని జన్మసు" అన్నట్లు పూర్వజన్మములందు సత్త్వాదిగుణము లందు (అనఁగా సత్త్వాదిగుణమయములైన సుఖాదులందు) గలసంగమే ఉత్తరోత్తరసుఖాదిసంగము కలిగించి తత్సుఖాదిసాధకములైన కార్యములందుఁ బ్రవర్తింపఁజేయుచున్నది. ఇట్లు గుణములు సంగముద్వారా బంధహేతువులగునని తెలియునది.]

శ్లో. అచిన్మిశ్రా ద్విశుద్ధాచ్చ చేతనా త్పురుషోత్తమః
వ్యాపనా ద్భరణా త్స్వామ్యా దన్యః పఞ్చదశోదితః॥ 19

తా. అచిత్తుతోఁ గూడియున్న బద్ధచేతనునికంటెను శుద్ధచేతనుని కంటెను, పురుషోత్తముఁడు, వ్యాపకుఁడును భర్తయు స్వామియు నగుటచే, విలక్షణుఁడని పంచదశాధ్యాయమునఁ జెప్పఁబడెడిని.

శ్లో. దేవాసురవిభాగోక్తి పూర్వికా శాస్త్రవశ్యతా
తత్త్వానుష్ఠానవిజ్ఞాన స్థేమ్నే షోడశ ఉచ్యతే॥ 20

తా. శాస్త్రవశ్యులైనవారు దేవత లనియు, శాస్త్రవశ్యులు కానివారు అసురులనియు నిర్ధరించి, యిట్టివిభాగమువలన శాస్త్రవశ్యత్వ మావశ్యకమని తెలుపుచు, ప్రాప్యమైన తత్త్వమునుగుఱించిన జ్ఞానమును, తత్ప్రాప్త్యుపాయమైన కర్మాద్యనుష్ఠాన విషయమైనజ్ఞానమును, వేదరూపమైన శాస్త్రమువలననే కలుగఁదగినవగుటచే అట్టిజ్ఞానము దృఢముగాఁ గలుగుటకై యిట్టిశాస్త్రమునకు వశ్యమైయుండవలయునని షోడశాధ్యాయమునఁ జెప్పఁబడుచున్నది.

శ్లో. అశాస్త్ర మాసురం కృత్స్నం శాస్త్రీయం గుణతఃపృథక్
లక్షణం శాస్త్రసిద్ధస్య త్రిధా సప్తదశోదితమ్॥ 21

తా. శాస్త్రవిహితములుకాని కర్మములన్నియు ఆసురములగుటచే నిష్ఫలములనియు, శాస్త్రవిహితకర్మములు సత్త్వాదిగుణములను

బట్టి మూఁడువిధములనియు, శాస్త్రసిద్ధకర్మములు 'ఓంతత్సత్' అని త్రివిధలక్షణము గలవనియు, సప్తదశాధ్యాయమునఁ జెప్పఁబడినది

శ్లో. ఈశ్వరే కర్తృతాబుద్ధి స్సత్త్వోపాదేయ తాన్తిమే
స్వకర్మపరిణామశ్చ శాస్త్రసారార్థ ఉచ్యతే॥ 22

తా. సర్వేశ్వరుఁడు సర్వకర్మములకు కర్తయని యనుసంధించుటయు, (సత్త్వాదులకార్యములను వర్ణించి తన్మూలమున) సత్త్వమే ఉపాదేయమనుటయు, (భగవదారాధనరూపములుగాఁ జేయఁబడు) స్వవర్ణోచితకర్మములు పరమపురుష (ప్రాప్తిని నిర్వర్తించునవిగా) పరిణమించుటయు, శాస్త్రసారార్థమైన భక్తియోగమును, జెప్పఁబడుచున్నవి.

అవ. ఇఁక పదిశ్లోకములచేత కర్మజ్ఞానభక్తియోగాదుల స్వరూపాదులను వివేచించుచున్నారు.

శ్లో కర్మయోగ స్తపస్తీర్థ దానయజ్ఞాది సేవనమ్।

తా. తపస్సు, తీర్థము, దానము యజ్ఞము మొదలైనవానిని సేవించుటయె కర్మయోగము, [సేవించుట యనఁగా ఫలముగలుగువఱకు ఆదరముతో ఎడతెగక పరిగ్రహించుట.]

శ్లో. జ్ఞానయోగో జితస్వాన్తైః పరిశుద్ధాత్మని స్థితిః॥ 23

తా మనస్సును జయించినవారికి పరిశుద్ధాత్మయందుఁగల నిరంతర చింతనరూప మైనస్థితియే (అనఁగా మనోనిగ్రహ పూర్వకముగా శుద్ధాత్మచింతనవిశేషము) జ్ఞానయోగము. [ఈనిర్వచనమువలన నిది స్వకీయఫల మైనయోగమునకును తదుపాయజ్ఞానమునకును వేఱైన దని తెలియునది.]

అవ. అంతరంగములతోఁ గూడ భక్తియోగముయొక్క లక్షణమును జెప్పుచున్నారు.

శ్లో. భక్తియోగః పరై కాంత ప్రీత్యా ధ్యానాదిషు స్థితిః

తా. ఈశ్వరునియందలి యేకాంతప్రీతిచే ధ్యానము మొదలైన

వానియందు నెలకొనుటయె భక్తియోగము. [ఇచట ఆదిశబ్దముచే భక్తి కంతరంగములైన అర్చనప్రణామాదులు గ్రాహ్యములు. వర్ణాశ్రమ ధర్మానుష్ఠానమును గ్రాహ్యము]. భగవంతునియందలియత్యంతప్రీతిచే, తద్విషయములైన ధ్యానార్చనాదుల నత్యంతప్రియములుగాఁ జేయుట భక్తియోగమని భావము.

అవ. కర్మయోగమునందు అంతర్గతాత్మజ్ఞానమును, ఆరాధ్యుఁడైన యీశ్వరుని గుఱించిన ప్రీతియు (అనఁగా భక్తియు) అనువర్తించు చున్నవి. జ్ఞానయోగమునందును అంతఃకరణశుద్ధికొఱకు నియతమైన కర్మమును తత్కార్మారాధ్యుఁడైన యీశ్వరునిగుఱించినభక్తియు ననువర్తించుచున్నవి. భక్తియోగమునందును కర్మజ్ఞానము లనువర్తించు చున్నవి. ఇట్లు మూఁడు నొక్కరూపున నుండఁగా వానిని వేఱు వేఱ విభాగముసేయుట తగునా యన్నఁ జెప్పుచున్నారు.

శ్లో॥ త్రయాణామపి యోగానాం త్రిభిరన్యోన్యసఙ్గమః॥ 24

తా. కర్మజ్ఞానభక్తియోగము లనెడిమూఁడు యోగములకును తమలో నొకటితో నొకటికిని సంగమము కలదు. ఒక్కొక్కదానియందును తక్కినరెండును గొంత కలసియుండుననుట. విశేషించిన భాగమునుబట్టి ఆయానామము కలుగుచున్న దని భావము.

[ప్రధానమైన పాలునందు గుణముగా చక్కెర చేరినపుడు ఆపాలు పాలేయనఁదగునుగాని వేఱొకటికాదు. అట్లేప్రధానమైన యొకయోగమునందు గుణముగా మఱొకటిప్రవేశించినను, అది ఆయోగమె యగును గాని కలిసినయోగము గాదు. ఈ క్షీరశర్కరాన్యాయమున, కర్మజ్ఞానాది యోగములును పరస్పరము కూడినవై యున్నను వానివాని ప్రధానతను బట్టి వేఱువేఱ విభాగము సేయఁదగునని యెఱుంగునది.]

అవ. ఈపరస్పరసంగమమువలన ఈశ్వరునియందలి యేకాంతప్రీతి యీమూఁడుయోగములందును సమాన మని తెలియుచున్నదిగదా.

ప్రీతి ఏకాంత మైన దనఁగా అనన్యదేవతాకమైన దని యర్థము. ఇతర దేవతలను గుఱించినట్టిది కానిది యనుట. నిత్యనైమిత్తికరూపము లైన వర్ణాశ్రమధర్మములు అగ్నీంద్రాదులైన అన్యదేవతలను గుఱించినవి గాన అవి అనన్యదేవతాక మైనప్రీతికి భంజకము లగును. కాఁబట్టి వానిని మూఁడుయోగములందును పరిత్యజింపవలదా యనఁగాఁ జెప్పు చున్నారు.

శ్లో॥ నిత్యనైమిత్తికానాం చ పరారాధనరూపిణామ్।

తా॥ ఈశ్వరారాధనరూపము లైన నిత్యనైమిత్తికములును మూఁడు యోగములతో సంగమము కలిగియున్నవి.

[నిత్యనైమిత్తికము లవశ్యకర్తవ్యము లగుటచేతను, వానిగారారాధ్యులైన అగ్నీంద్రాదిశబ్దములు తద్దేవతాశరీరకుఁడైన పరమాత్మయందే పర్యవసించుటచేతను, అన్యదేవతారాధనము లైన యాగకర్మములు ఆ దేవతలద్వారా తదంతర్యామి యైన పరమపురుషుని యారాధనము చే యగుటచేతను, వానిననుష్ఠించుటవలన పరమపురుషునియందలియేకాంత ప్రీతికిభంగముకలుగదు. కావున నవి మూఁడుయోగములందును సంగ మము కలిగియుండఁదగును.

శ్లో॥ ఆత్మదృష్టేస్త్రయోఽప్యేతే యోగద్వారేణ సాధకాః॥ 25

తా॥ ఈమూఁడుయోగములును యోగద్వారమున ఆత్మావ లోకనమునకు సాధకము లగును.

[యోగ మనఁగా ఆత్మావలోకమునకు హేతువై చిత్తసమాధి రూపమైన వ్యాపారము. దీనిచేఁ గలుగు ఆత్మసాక్షాత్కారమే యాత్మ దృష్టి. అనఁగా ఆత్మావలోకనము, మూఁడుయోగములును ఈసమాధి రూప మైనయోగముఁ గలిగించి తత్కాలమున ఆత్మావలోకనమును సిద్ధింపఁజేయుచున్న దనుట, కర్మయోగము జ్ఞానయోగవ్యవధాన ముగ్గాను లేక తానే యోగమును గలిగింపఁజాలు ననుట పూర్వమే వివరింపఁబడి యున్నది.]

అవ. మూఁడుయోగములచే నాత్మావలోకమును, దానిచే పరమభక్తియు, పరమభక్తిచేతనే పరమప్రాప్తియుఁ గలుగుట చెప్పుచున్నారు.

శ్లో. నిరస్తనిఖిలాజ్ఞానో దృష్ట్వాత్మానం పరానుగమ్
ప్రతిలభ్య పరాం భక్తిం తయైవాప్నోతి తత్పరమ్॥ 26

తా. ఉపాయవిరోధులైన సమస్తాజ్ఞానములు నివర్తించినవాఁడు ఈశ్వరుని కనువర్తమైనతనయాత్మను గనుఁగొని (అనఁగా భగవచ్ఛేషత్వైకరసమైన తనయాత్మస్వరూపముయొక్క దర్శనమునొంది), దానిచే పరమాత్మునివలననుండి పరభక్తినిలభించి, పరమభక్తిరూపముగా పరిపాకమునొందిన యాభక్తిచేతనే పరమపురుషపదమును బొందుచున్నాఁడు. [ఇచట పదశబ్దముచే భగవచ్చరణమునుగాని ముక్తులకు ప్రాప్యమైన భగవదప్రాకృతిస్థానమునుగాని భగవత్స్వరూపమునుగాని గ్రహించుకొనఁదగును.]

అవ. భక్తి మోక్షసాధనమగుట చెప్పఁబడినది. అదియె మధ్యమషట్కమునఁ జెప్పఁబడినట్లు అచిద్ద్రవ్యపరిణామ విశేషము ననుభవించుటయనెడి ఐశ్వర్యమునకును సాధన మగునని చెప్పుచున్నారు.

శ్లో. భక్తియోగస్తదర్థీ చే త్సమగ్రైశ్వర్యసాధనమ్

తా. ఐశ్వర్యమును గోరువాఁడగునేని, వానికి భక్తియోగము సమగ్రమైన (అనఁగా బ్రహ్మాదులొసంగు నైశ్వర్యమునకంటె మించిన) యైశ్వర్యమునకు సాధకమగును.

అవ. అచిత్తత్త్వానుభవరూపమైన యైశ్వర్యమునకు భక్తిసాధనమగుట చెప్పఁబడినది. ఇఁక చేతనరూపాత్మతత్త్వానుభవరూపమైన కైవల్యమునకు భక్తియోగమును, పరమపురుషప్రీతిద్వారా కర్మజ్ఞానయోగములును, సాధనము లగుటను జెప్పుచున్నారు.

శ్లో. ఆత్మార్థీచే త్త్రయోఽప్యేతే తత్కైవల్యస్య సాధకాః॥ 27

తా. వివిక్తాత్మానుభవముగోరువాఁడేని వానికి నీమూఁడు యోగ

ములును వానికై వల్యమునకు సాధకము లగును.

అవ. ఏకాంతముయొక్క భావము ఐకాంత్యము. ఇదియే అనన్య దేవతాకత్వము—అనఁగా ఇతర దేవతలను గుఱించినది కాక భగవంతునే గుఱించియుండుట. ఇదియె భక్తియొక్క సారభూతమైన సాధారణ రూపము— అనఁగా 'చతుర్విధా భజన్తేమామ్' ఇత్యాదులందుఁ జెప్పఁబడిన నాలుగు భక్తిరూపములకును సాధారణమైననారాంశము. ఇట్టి యైకాంత్యము మూఁడుయోగములందును సమాన మనుచున్నారు.

శ్లో. ఐకాన్త్యం భగవత్యేషాం సమాన మధికారిణామ్

తా. భగవంతునియందు ఐకాంత్యము, ఈముగ్గురధికారులకును (అనఁగా కర్మజ్ఞానభక్తియోగముల మూఁటియందును) సమానము. భక్తియోగమందు ఐకాంత్యము సహజము. కర్మయోగజ్ఞానయోగములందును భగవత్ప్రపత్తి ముందు కావలసినదగుటచే తద్విషయకమైన ఐకాంత్యమును గావలయును గనుక నీమూఁడుయోగములందును ఫలసిద్ధి పర్యంతము ఐకాంత్యము ఆవశ్యకమైయుండుట సమానము. అయినను జ్ఞానికి ఇది ఫలానంతరమునఁగూడ (అనఁగా నిత్యముగా) ఉండునని విశేషము తెలియునది.

అవ. భగవత్ప్రాప్తిని గోరువానికగు ఆత్యంతికతత్ప్రాప్తిరూప ఫలముఁ జెప్పుచున్నారు.

శ్లో. యావత్ప్రాప్తి పరార్థీచే త్తదేవాన్త్య మశ్నుతే॥ 28

తా. భగవత్ప్రాప్తిపర్యంతము భగవంతునే కోరువాఁడేని (అనఁగా ఫలాంతరసంగములచే నడుమ విఘ్నములు గలిగి చెడినవాఁడుగాక భగవదనుభవమే కోరువాఁడేని) ఆత్యంతికమైన యాభగవత్పదమునే పొందుచున్నాఁడు.

అవ. జ్ఞానియొక్క అనన్య సాధారణవిశేషమును వాని యనుష్ఠానఫలప్రాప్తులవిధము మొదలైనవియు రాఁగలనాలుగు శ్లోకములం జెప్పుచున్నారు.

శ్లో. జ్ఞానీతు పరమైకాన్తీ తదాయత్తాత్మజీవనః
తత్సంయోగవియోగైక సుఖదుఃఖ స్తదేకధీః॥ 29

తా. జ్ఞానియో ఏకాంతు లైనవారిలోనెల్ల శ్రేష్ఠుఁడై, పరమాత్మకు లోనైనజీవనముగలవాఁడై (అనఁగా తనజీవనము పరమాత్మపరముగానే వుచ్చువాఁడై), వానితోడిసంశ్లేషమే సుఖముగాను వియోగమే దుఃఖముగాను గలవాఁడై, వానియందే చింత గలిగియుండును.

[అనన్యదేవతాకులే ఏకాంతులు. జ్ఞాని అనన్యదేవతాకుఁడేకాక అనన్యప్రయోజనుఁడునగుటచే పరమైకాంతి (అనఁగా నేకాంతులలో పరముఁడు) అనఁబడెను. ప్రాప్తి యింకను గలుగకమునుపే సంశ్లేష వియోగము లెట్లు కలుగు నన్నచో, నిచట భగవంతునిగూర్చి మనోవాక్కాయములచే శాస్త్రచోదితసపర్యలను జేయుచుండుటయే వానితోడిసంశ్లేషము. ఆ సపర్యలను విడుచుటయే వానితోడివియోగ మని తెలియునది.]

శ్లో. భగవద్ధ్యానయోగోక్తి వందనస్తుతికీర్తనైః
లబ్ధాత్మా తద్గతప్రాణమనో బుద్ధీన్ద్రియ క్రియః॥ 30

తా. మఱియు జ్ఞాని భగవంతుని అనుచింతనముసేయుట, తన్స్థలమున నవలోకించుట (లేక విశిష్టక్షేత్రములందు వర్తించు భగవంతుని గూర్చి పోవుట), భగవత్స్వరూపాదుల నుపదేశించుట, వందనస్తోత్ర కీర్తనముల చేయుట, వీనిచేత ఆత్మనులభించినవాఁడై ప్రాణమనోబుద్ధీంద్రియవ్యాపారములను భగవత్పరముగాఁ జేసినవాఁడగును.

[ఆత్మ పూర్వమేకలిగియుండియు ధ్యానాదులచె నది లభించిన దిగా చెప్పుట యెట్లు అన్నచో, నది ధ్యానాదులులేనిచో ఉండియు లేనట్టిదిగాను ధ్యానాదులు కలిగినపిదప నదియు కలదానితో సాటిగాను దలఁచువాఁ డనుట. భగవద్ధ్యానాదులు లేనిచో ఆత్మ నిలుపోవక కరణ కళేబరశిథిలుఁ డగునట్టివాఁడనుట. ధ్యానాదులు లేనిచో ప్రాణాది

వ్యాపారములు వానికి శిథిలము లగును గనుక నవి భగవంతునియందే సమర్పించియుండు నని తెలియునది.]

అవ. భగవద్గతము లైన బుద్ధీంద్రియాదివ్యాపారములుగల యట్టి యధికారికి వర్ణాశ్రమధర్మలోపము కలుగకపోవునా యనఁగాఁ జెప్పుచున్నారు.

శ్లో॥ నిజకర్మాదిభక్త్యన్తం కుర్యాత్ప్రీత్యైవకారితః

తా. ప్రీతిచేతనే ప్రేరితుఁడై స్వవర్ణోచితకర్మానుష్ఠానము మొదలుకొని భక్తివఱకును జేయును.

(కర్మాదులు భగవదాజ్ఞారూపములు. నిత్యదాస్యముసేయుముక్తునివలెనే జ్ఞానికిని శాస్త్రముచొప్పున అధికారమునకుఁదగినట్లు సమయమెఱిఁగి భగవదాజ్ఞల ననువర్తించుటయందు ప్రీతిగలిగియుండినసే భగవత్పరిచరణము ఘటించును. లేనియెడల, 'సన్ధ్యాహీనోఽశుచిర్నిత్యమనర్హస్సర్వకర్మసు' అన్నట్లు, శాస్త్రీయకర్మాదులందు ప్రీతిలేనివానికి భగవదర్చనాదులందు అధికారము సిద్ధింపదు. అట్టియధికారము సిద్ధించుకొఱకు సిద్ధోపాయముగలవాఁడునైతము తనకు లభించినజ్ఞానముచేడకపై పయివృద్ధినొందుటకును, తనయనుష్ఠానముచే పరులను ప్రవర్తింపఁజేయుట యనెడిభగవదాజ్ఞను పరిపాలించుటకును, అవశ్యకర్తవ్యములైనకర్మములను అవి విధింపఁబడియుండుటనుబట్టిగాక భగవదాజ్ఞలనెడు ప్రీతినిబట్టి యవశ్య మాచరింపవలయును. కాఁబట్టి యీయధికారికి వర్ణాశ్రమధర్మలోపముకలుగ దని భావము.)

శ్లో. ఉపాయతాం పరిత్యజ్య న్యసేద్దేవేతు తా మభీః॥ 31

తా. కర్మాదులం దుపాయత్వమును బరిత్యజించి యాయుపాయమును ఈశ్వరునియందే యుంచి నిర్భయుఁడై యుండవలయును.

('సర్వధర్మాన్ పరిత్యజ్య' అన్నట్లు కర్మాదుల నుపాయములుగాఁ గైకొనక వానిని భగవదాజ్ఞలనెడిప్రీతిచే భగవత్కైంకర్యముగామాత్ర

మనుష్ఠించుచు 'మామేకం శరణం వ్రజ' అన్నట్టి భగవంతునే యుపాయముగా స్వీకరించి 'మాశుచః' అన్నట్లు నిర్భరుఁడై యుండవలయునని భావము. సర్వశరణ్యుఁడై వాత్సల్యాదిగుణసాగరుఁడైన సర్వేశ్వరుఁడే యుపాయమైనపిదప భయ మేమి యని తెలుపుటకై 'అభీః' అనఁబడెను.

శ్లో. ఐకాంతాత్యంత దాస్యైకరతి స్తత్పద మాప్నుయాత్

తా. అన్యదేవతావిషయము గానిదై అంతము లేనిదైయొప్పునట్టి భగవద్దాస్యమునందే యాసక్తిగలవాఁడు తత్పదమును బొందును. (ఏకాంతాత్యంతమనుటచే అంతరాయములచే నిష్ఠ చెడకుండుట గ్రహించునది.)

శ్లో. తత్ప్రధాన మిదం శాస్త్ర మితి గీతార్థసంగ్రహః॥ 32

తా. ఈశాస్త్రము అదియేప్రధానముగాఁగలది. ఇట్లు గీతార్థసంగ్రహము. "తత్ ప్రధానమ్" అనుచో "తత్" అనఁగా భక్తిప్రపత్తిరూప మైన ప్రాపకనిష్ఠగాని, ప్రాపించువాఁడైన పరమైకాంతిగాని, వానికిప్రాప్యమైనపదముగాని గ్రాహ్యము. (అనఁగా ఈశాస్త్రమపవర్గమును ప్రధానముగా గుఱించినదిగనుక అపవర్గసాధన మైనశాస్త్ర మని భావము.)

శ్రీమద్యామునమునయే నమః.

చరమశ్లోకార్థము

అష్టాదశాధ్యాయమునందలి ౬౬ వ శ్లోకమునకు

* ప్రపత్తివిషయమైన రహస్యార్థము.

అవతారిక

దేహాత్మాభిమానియై ఆత్మ పరమాత్మవివేకశూన్యుఁడైన యర్జుననిగూర్చి సకలపాపధ్వంసనిపుణములగు దివ్యకటాక్షములచేతను సుధలొలుకు మధురాలాపములచేతను ముముక్షుత్వవిరోధులైన సకల ప్రతిబంధకములను నశింపఁజేసి మోక్షరుచి కలుగఁజేసి 'తేతంభుక్త్వా స్వర్గలోకం విశాలం క్షీణే పుణ్యే మర్త్యలోకం విశన్తి' ఇత్యాదులచేత ఐశ్వర్యము లల్పాస్థిరత్వాదిదోషదూషితములై యుండుననియు, 'జరా మరణమోక్షాయ' ఇత్యాదులచేత కైవల్యము క్లేశసాధ్యత్వాదిదోష దుష్టమైయుండుననియు, 'మాముపేత్యతు కౌన్తేయ' ఇత్యాదులచే భగవత్ప్రాప్తిలక్షణమైన మోక్షమే నిరతిశయపురుషార్థమనియు నాన తిచ్చి 'తస్మాదసక్తస్సతతమ్' ఇత్యాదులచే కర్మజ్ఞానభక్తులను స్వప్రాప్తి సాధనములుగా నుపదేశించెను. అర్జునుఁడు, అవియన్నియు కాయ

---

* 'అనన్యసాధ్యే స్వాభీష్టే మహావిశ్వాసపూర్వకమ్। తదేకోపాయతా యాచ్ఞా ప్రపత్తిశ్శరణాగతిః॥' అనునట్లు తనయభీష్టము మఱి యెవ్వరిచేతను సాధ్యము కానిది గాన వానినే (ఈశ్వరునే) మిక్కిలి విశ్వాసముతో నుపాయముగా వేఁడి శరణుఁజొచ్చుటయే ప్రపత్తియనఁబడును. ఇది మొదట నొకమాఱు చేయఁదగినదికాని మరలమరలఁ జేయుట (అనఁగా పునఃప్రపత్తి) తగదు. ఇదియే న్యాసమనియు శరణాగతి యనియుఁ జెప్పఁబడును. మఱియు కర్మజ్ఞానాద్యుపాయములు చేతనుని ప్రయత్నముచేత సాధింపవలయునట్టివి గాన అవి సాధ్యోపాయము లగును. భగవంతుఁడు చేతనుని ప్రయత్నముచే క్రొత్తగా సాధింపఁబడువాఁడు గాక పూర్వమే యనాదిగా సిద్ధుఁడైయుండుటచే సిద్ధోపాయ మగును. అట్టివాని నుపాయముగా వరించు ప్రపత్తి సిద్ధోపాయవరణమనియుఁ బేర్కొనఁబడును.

క్లేశరూపములగుటయు, వానికి వలయు నింద్రియజయ మతిదుష్కర మగుటయు, వానిని సాధించుటకు చిరకాలముపట్టుటయుఁ జూచి యవి యనుష్ఠింప నశక్యములనియు, భగవదతిపరతంత్రమైయుండు *స్వరూపమునకు విరుద్ధములనియుఁ దలఁచి శోకావిష్టుఁడుకాఁగా భగవంతుఁడు 'నేను ముం దుపదేశించిన సాధనవిశేషములను బరిత్యజించి నన్నే నిరపేక్షసాధనముగ నధ్యవసింపుము' అని సుకరమై స్వరూపానురూపమైయుండు నొకయుపాయము నుపదేశించెను. దాని కవ్వలియుపాయము మఱొకటి లేక యదియె చరమమైయుండుటచే దాని బ్రతిపాదించు నీశ్లోకము చరమశ్లోక మనఁబడుచున్నది. ఇందు పూర్వార్ధమున *అధికారియైనవాఁడు ఉపాయభూతుఁడైన యీశ్వరునికిఁ జేయుకృత్యమును, ఉత్తరార్థమున నుపాయమైన యీశ్వరుఁ డధికారికిఁ జేయుకృత్యమును ప్రతిపాదింపఁబడుచున్నవి. అధికారికృత్యము ఉపాయపరిగ్రహము ఉపాయపరిగ్రహమున కంగము ఉపాయాంతర పరిత్యాగము. కనుక దానిని 'సర్వధర్మాన్ పరిత్యజ్య' అనిచెప్పి పిదప అంగియైన యుపాయపరిగ్రహమును 'మా మేకం శరణం వ్రజ' అని విధించుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ సర్వధర్మాన్ పరిత్యజ్య మా మేకం శరణం వ్రజ
అహం త్వా సర్వపాపేభ్యో మోక్షయిష్యామి మా శుచః॥

'సర్వధర్మాన్' సకలధర్మములును అనుట. ధర్మ మనఁగా ఒక ఫలమునకు సాధనమైనది. ఇది మోక్షోపాయప్రకరణము కనుక దృష్ట

* శరీరికి అతిపరతంత్రమై శరీరముండునుగనుక వాఁడెట్లు జరుపునో యట్లే యది ప్రవర్తించునుగాని తనంతఁ జేమియుఁ జేయనేరదు. పరమాత్మకు చేతనుఁడును శరీరభూతుఁడై పరతంత్రుఁడై యుండుటవలన నాపరమాత్మ జరుపునట్లె వాఁడు ప్రవర్తింపఁదగునుగాని తనంతఁ దాను ప్రయత్నమును జేయఁదగదు. ఇట్టి పారతంత్ర్యము వాని స్వరూపము. కర్మాదులు వానికి స్వప్రయత్నరూపము లగుటచే నట్టి స్వరూపమున కవి విరుద్ధము లని భావము.

* పురుషార్థము, ఉపాయము, అధికారి యనిమూఁడు తెలియఁదగినవి. పురు

ములైన పుత్రపశ్వన్నాదిఫలములకు సాధనములైన వానిని గ్రహింపక భగవత్ప్రాప్తిరూపమోక్షఫలమునకు సాధనములగువానిని గ్రహించునది. ఇది శ్రుతిస్మృతివిహితములై యనేకములై యుండుటచే 'ధర్మాన్' అని బహువచనప్రయోగము. దీనికి సర్వశబ్దము విశేషణము. 'సన్ధ్యాహీనో౽శుచిర్నిత్య మనర్హస్సర్వకర్మసు' అని సంధ్యావందనాదినిత్యకర్మములు లేనివాఁడు కర్మములన్నిటికి ననర్హుఁడనుటచే కర్మాదులనుష్ఠించునపుడు వానిననుష్ఠించుటకు వలయు యోగ్యత గలిగించుట కావశ్యకములై, కావునను వానికి విశేషములైయుండు నిత్యకర్మములను విశేషణభూతమైనయీసర్వశబ్దము తెలుపుచున్నది. కనుక 'సర్వధర్మాన్' అనఁగా *శ్రుతిస్మృతిచోదితములై నిత్యనైమిత్తికాదిరూపములై భగవత్ప్రాప్తిరూప మోక్షసాధనములైన యొప్పు కర్మయోగాద్యుపాయములు అని యర్థము.

'పరిత్యజ్య' విడిచి యనుట, ఈ విడుచుట కేవలమైనదికాదు. పూర్వోక్తములైన యుపాయముల ననుసంధించి ముత్తెపుఁజిప్పను వెండిగాఁదలఁచినట్లును, 'భగవత్ప్రాప్తి కుపాయమునపేక్షించిన మనము దానికుపాయములు కానివానిని ఉపాయములుగఁదలఁచి వానియందుఁ

షార్థమనఁగా ప్రాప్యము- అనఁగా ఫలము. దానికి సాధనమైనది యుపాయము. ఉపాయములను గైకొని తాను గోరినదిచెందుటకు యోగ్యుడైనవాఁ డధికారి.

* ఈ యుపాయము సిద్ధత్వసుకరత్వాదులనుబట్టి తక్కినయుపాయములకంటె విలక్షణమైయుండుటవలన రక్తితోఁ గైకొనఁదగియుండఁగా 'వ్రజ' అని విధింపనేల యన్నచో, పాలుమిక్కిలి రుచ్యమగుటచే విధియక్కఱలేకరక్తితోనే గైకొనఁదగియుండియుఁ పిత్తరోగికి దానిని 'గైకొనుము' అని మందుగా విధించుటయెల్ల దానిని తప్పక త్వరతోఁ గైకొనుటకే యగును. అట్లే యీ యుపాయముసైతము రాగప్రాప్తమయ్యును విధింపఁబడుట త్వరపరిగ్రహణార్థ మని తెలియునది.

* శ్రుతిస్మృతివిహితమోక్షసాధనము లెవ్వియన 'కర్మణైవహి సంసిద్ధి మాస్థితా జనకాదయః' 'తస్మాదసక్తస్సతతం కార్యం కర్మసమాచర' అని స్వతంత్రసాధనముగాఁ

ప్రవర్తించితిమే' యను బుద్ధివిశేషముతో విడుచుట. 'పరి' అనెడి యుపసర్గము శేషార్థకము. వానిని విడువఁగా మిగిలియున్న వానియందలి రుచివాసనలఁ దెలుపును. బ్రహ్మహత్యాదిపాతకములనుఁ బోలి ఇట్టివానిని మనము చేయఁదగునాయని లజ్జించి వానియందలి రుచివాసనలతోఁగూడ వానిని విడుచునట్లు 'అథ పాతకభీత స్త్వమ్' అని ధర్మదేవత పాకతములుగాఁ జెప్పిన యుపాయాంతరములను జూచి భగవంతునే యుపాయముగాఁ గలిగియుండునట్టి మన స్వరూపమునకు అత్యంతవిరుద్ధములైన యీ యుపాయములను మనము చేయఁదగునాయని లజ్జించి, బుద్ధిపూర్వకముగా వానియందుఁ బ్రవర్తింపఁజేయు రుచితోడను అబుద్ధిపూర్వకముగా వర్తింపఁజేయు వాసనతోడను మగల వానియం దన్వయము కలుగకుండునట్లు విడుచుటయని భావము. ఇందు 'త్యజ్య' యనునది క్త్వార్థకము. 'స్నాత్వా భుఞ్జీత' అని క్త్వార్థకముగల విధి, స్నానము చేసియే భుజింపవలయునని నియమమును దెలుపునట్లు ఇదియు త్యాజ్యములైన యుపాయాంతరములను విడిచియే సిద్ధోపాయమును బరిగ్రహింపవలయు నని తెలిపెడిని. ఉపాయాంతరములను విడువక యే సిద్ధోపాయమును పరిగ్రహించిన నేమి యన్నచో 'రోమవజ్రపాతాళని సన్నిపాతా

చెప్పఁబడినకర్మయోగము, 'సర్వం కర్మాఖిలం పార్థ జ్ఞానే పరిసమాప్యతే' 'నహి జ్ఞానేన సదృశం పవిత్రమిహ విద్యతే' 'జ్ఞానాగ్నిస్సర్వకర్మాణి భస్మసాత్కురుతే తథా' అని కర్మసాధ్యముగాఁ జెప్పఁబడినజ్ఞానయోగము. 'భక్త్యాత్వనన్యయా శక్యః' 'మన్మనా భవ మద్భక్తః' అని కర్మజ్ఞానసహకృతముగాఁ జెప్పఁబడిన భక్తియోగమును, 'జన్మకర్మ చ మే దివ్యమేవం యో వేత్తి తత్త్వతః। త్యక్త్వా దేహం పునర్జన్మ నైతి మామేతి సోఽర్జున' అని విరోధినివృత్తిపూర్వకమైన భగవత్ప్రాప్తికి సాధనముగాఁ జెప్పఁబడిన యవతార రహస్యజ్ఞానమును, 'ఏతద్బుద్ధ్వా బుద్ధిమాన్ స్యాత్ కృతకృత్యశ్చ భారత' అని యభిమతఫలలాభముచే కృతకృత్యునిగాఁ జేయు పురుషోత్తమత్వజ్ఞానమును, మఱియు పుణ్యక్షేత్రవాస దివ్యనామసంకీర్తన దీపారోపణ మాల్యసమర్పణము లాదిగా నుపాయబుద్ధితోఁ జేయఁబడునవి యన్నియు.

స్నచుక్షుభే నాపిచచాల రాజా।స రామభాణాభిహతో భృశార్తశ్చ
చాల చాపంచ ముమోచ వీరః'॥

రామాయణ, యుద్ధ ౫౯ స. ౧౪౧ శ్లో

అను శ్లోకమున రావణుండు రాముని క్రూరశరజాలములపాలై కలంగి పోవఁజూచియు చేత విల్లు దాల్చియున్నంతవఱకును రాముఁడు పోవనీయందున నావింటిని 'ముమోచ' విడిచెను. పిదపనే రాముఁడును 'గచ్ఛానుజానామి' అని వాఁడు పాఱిపోవ ననుమతించెను. ఇట్లావిల్లు దాల్చియున్నంతవఱకును రావణునకు తాను గోరినశత్రుజయమున కది యుపాయముకాకపోవుటమాత్రమేకాక వాఁడు పాఱిపోవుటకును ప్రతిబంధక మయ్యెను. ఇట్లె యుపాయాంతరములం దన్వయ మొకించుక యుండినను అవి పురుషార్థమున కుపాయములు కాకుండుటమాత్రమేకాక దానికి ప్రతిబంధకములు నగును. కనుక వానిని విడిచియే సిద్ధోపాయమును వరింపవలయును. మఱియు నా యుపాయాంతరములం దన్వయము పురుషార్థమును బోఁగొట్టుకొనుటకును మూలమగును. ఎట్లన, దశరథచక్రవర్తి మున్ను దాను తన యిల్లాలికిఁ జేసినవరప్రదానమును దప్పరాదనితలఁచి ధర్మాభాసమైన యాసత్యధర్మమందు నిలిచి 'రామో విగ్రహవాన్ ధర్మః' అని ధర్మమూర్తియైన రామునితోఁగూడి మనునట్టి పురుషార్థమును దిగనాడినట్లె ధర్మాభాసములైన *యుపాయాంతరముల విడువరాదని వానియం దన్వయించిన యెడల 'కృష్ణం ధర్మం సనాతనమ్' అని సనాతనధర్మమైన భగవంతునితోఁ గూడి మనునట్టి పురుషార్థమును బోఁగొట్టుకొనవలసివచ్చుచున్నది.

* సర్వధర్మములను విడువుమనుటచే అధర్మము ప్రవేశింపవచ్చును. ఎట్లన, ధర్మములు 'ఇదం కురు' అని విధిరూపముగాను 'ఇదం మాకార్షీః' అని నిషేధరూపముగాను నున్నవి. అనఁగా, విహితముల ననుష్ఠింపఁజేయునవిగాను నిషిద్ధములఁ బరిహరింపఁజేయునవిగాను నున్నవి. ధర్మములను విడువు మనుటచే విహితానుష్ఠానములతోఁగూడ నిషిద్ధ

'మామ్' నన్ను - మనల రక్షించునో రక్షింపఁడో యను సంశయము కలుగునట్లు సర్వప్రాణిరక్షాదీక్షితుండై యుండుటవలన సర్వరక్షకుండై, తన గొప్పతనమును చేతనుల యల్పత్వమును బాటింపక 'సేనయో రుభయో ర్మధ్యే రథం స్థాపయ మేஉచ్యుత' అని నియోగించిన కార్యములు సేయుచుండు నీసేవకుండై, నిన్ను రక్షించుటయందలి యాతురతచే 'రక్ష్యాపేక్షాం ప్రతీక్షతే' అన్నట్లు రక్ష్యభూతుండైన నీయిష్ట మెఱింగి, మన దోషములను జూచి నిరసించునో యని తలంక

పరిహారములను విడువవలసివచ్చును. నిషేధవాక్యములు లోపల రాకుండునట్లు తలుపు మూసియుండఁగా, తలుపు దెఱువఁగానే యావాక్యములు ప్రవేశించునట్లు నిషిద్ధముల పరిహారమును విడిచినయెడల అధర్మములైన నిషిద్ధప్రవృత్తులు యడ్డపాటునులేక ప్రవేశించునుగాన నిట్లధర్మములు ప్రవేశింపవా యని యడుగవచ్చును. అయిన నిచట ధర్మములను విడుమటమాత్రమే చెప్పఁబడినదిగాని యధర్మములను జేయుమని చెప్పుటలేదు. కాన అధర్మములు చొరనేరవు. అధర్మములను జేయునట్లు చెప్పకపోయినను, ధర్మమనఁగా అధర్మనివృత్తిగనుక ధర్మములను విడువుమనఁగా అధర్మనివృత్తులను విడువుము. (అనఁగా అధర్మములను జేయుము) అని అర్థవశమున సిద్ధింపదా యనిన, సిద్ధింపదు. ఏలన, ధర్మశబ్దము అధర్మనివృత్త్యాదులనంగముగాఁగల ప్రధానమైన విహితానుష్ఠానమును దెలుపునేకాని సామాన్యముగా అధర్మనివృత్తి మాత్రమును దెలుపునది కాదు. అట్లు తెలుపకపోయినను అది సర్వశబ్దముతోఁ గూడియుండుటచే నా విశేషణము యొక్క స్వారస్యమువలన నది తనకు విశేషణభూతమైన యధర్మనివృత్తిని జూపరాదా యన్నచోఁ జూపినను అది యిట వివక్షితము కాదుగనుక తద్రహితములైన విహితానుష్ఠానరూపధర్మములే యిచట గ్రాహ్యములు. ఇంతేల! అధర్మానుష్ఠానము శేషికి అనిష్టముగాన వానికనిష్టములైన ఈ యధర్మముల నాచరించుట శేషభూతుఁడైన చేతనునికి స్వరూపముకాదు. కనుక నివి చేతనునికి స్వరూపవిరుద్ధములు. ఈశ్వరుఁడో సహాయాంతరసంబంధమును సహింపని యుపాయము గనుక చేతనుఁడు వానిని సహాయములుగాఁ జేయుయత్నముయొక్క నివృత్తిని గోరునేకాని ప్రవృత్తి నెంతమాత్రము నొల్లఁడు. ఇట్టి యుపాయమునకు నివి చేతనుని ప్రయత్నరూపములగుటచే విరుద్ధములే యగును. చేతనుని ప్రవృత్తికి ఫలము ఈశ్వరుని ప్రీతి. అట్టిప్రీతికి నివి ప్రతిబంధకము లగును గాన విరుద్ధములే యగును. ఇట్లు చేతనుని స్వరూపమును, ఈశ్వరునివంటి యుపాయమును, తత్ప్రీతివంటిఫలమును జూడఁగా, ఆ మూఁటికిని విరుద్ధములయిన యీ యధర్మములు చొరనవకాశము లేదు.

రానట్లు నీదోషములనే భోగ్యములుగాఁగొని, తా నశరణ్యా శరణ్యుఁడగుటచే నుతెవ్వరును నీకు ప్రాప్తు లేనిదశయందు నీకుశరణమై, చల్లఁదనమే గుణముగాఁగలజలము వేఁడిమినొందినట్లు నీయపరాధములను క్షమింపఁజేసి నిన్ను నాతో నొడఁగూర్చునట్టి పురుషకారభూతులే నీదోషముల నెత్తిచెప్పి నా కెడఁబాపఁజూచినను నిన్ను విడనాడనోపక రక్షించువాఁడనై యున్ననన్ను అనుట. 'మాౕమ్' అని కంటికి ప్రత్యక్షముగా గోచరించుచున్న యవతారరూపమును వరింపఁ జెప్పుటవలన, ఉండునట్టి ప్రదేశ మతిదూరమగుటచే చూడను సమీపింపను శక్యములుగాని పరవ్యూహములును, తన కసాధారణమైన దివ్యవిగ్రహమును దాల్పనిదై యుపాయాంతరనిష్ఠుల కుద్దేశ్యమై యగ్నీంద్రాది దేవతలయం దుండు నంతర్యామిత్వమును, ఇచట వరణీయములు కా వని తెలియునది.

'ధర్మసంస్థాపనార్థాయ సమ్భవామి' అని స్వప్రాప్తి కుపయుక్తమైన ధర్మమును స్థాపించుటకై యవతరించినతానే 'సర్వధర్మాన్ పరిత్యజ్య' అని మోక్షసాధనములుగా శాస్త్రములు ప్రతిపాదించు సర్వధర్మములను విడువు మని చెప్పఁదగునా యన్నచో, అవి సాక్షాద్ధర్మములు గావు, తానే స్థాపనీయమైన సాక్షాద్ధర్మము గనుక వానిని విడిచి తన్ను వరింపఁజెప్పినాఁడు. ఇట్లు చెప్పుటచే త్యాజ్యములుగా ముందు చెప్పఁబడిన యుపాయములకంటె ఈశ్వరరూపమైన యీ యుపాయము అతిశయించిన దని తెలియుచున్నది. ఎట్లన, ఈశ్వరరూపమైన యీ యుపాయము, చేతనునిప్రవృత్తివలన స్వరూపము క్రొత్తగా సిద్ధింపనక్కఱలేక సనాతనధర్మమగుటచేఁ బూర్వమే సిద్ధమై, 'యస్సర్వజ్ఞస్సర్వవిత్' అని సర్వజ్ఞమగుటచే పరమచేతనమై, 'పరాస్యశక్తి ర్వివిధైవ శ్రూయతే' అని సర్వశక్తియై, నడుమ నపాయములు గలుగుటకవకాశము లేనట్లు సిద్ధవస్తువై యుండుటచే నిరపాయమై, పరతంత్రుఁడైన చేతనుని స్వరూపమునకు ప్రాప్తమై, పూర్వోక్తపరమచేతనత్వా

దులు కలిగియుండునది గాన చేతనోద్దిష్టఫలమును సిద్ధింపఁజేయుటయందు సహాయాంతరము నపేక్షింపనిదై యున్నది. ఈ యుపాయము సహాయాంతర మపేక్షింపకుండుటకు కారణ మేమన, తక్కినయుపాయములు పూర్వమే సిద్ధము లైనవి కాక చేతనుని ప్రవృత్తివలనఁ గ్రొత్తగా సాధింపఁదగినవిగాన తమస్వరూపసిద్ధికి చేతనుని అపేక్షించియుండును. ఇవి చేతనుని కిది చేయవలయునని యెఱుఁగుటకుఁగాని చేసి తీర్చుటకుఁగాని యోగ్యతలేని అచేతనములును అశక్తములునై యుండుటవలన చేతనుని యిష్టప్రాప్త్యనిష్టపరిహారరూపమైన కార్యమును సిద్ధింపఁజేయుటయందు తమంత శక్తములు గాక ఫలప్రదత్వమున కుపయుక్తము లయినట్టి సర్వశక్తిత్వాదులు గల యీశ్వరుని నపేక్షించియుండును. ఈశ్వరుఁడు సాధ్యమును అచేతనమును అశక్తమును గాక పరమచేతనత్వాదులు గలవాఁ డగుటచే సహాయాంతర మపేక్షింపనియుపాయ మగును.

మఱియు 'మామ్' అని సారథ్యవేషమును జూపు నీపదమునందు ఆశ్రయణమును సురకముగావించు వాత్సల్యాదిగుణవిశేషము లెల్ల స్పష్టముగాఁ బ్రకాశించుచున్నవి. ఎట్లన, అధర్మబుద్ధిచే యుద్ధాఖ్యధర్మమునుండి యర్జునుఁడు తొలఁగినను దానిని తప్పుగాఁ గొనక యపేక్షితార్థమును దయచేయుటవలన వాత్సల్యమును, తనపరత్వమును బలుమాఱు చెప్పుటేకాక దాని నర్జునునకుఁ బ్రత్యక్షముగా చూపుటవలన స్వామిత్వమును, "హేకృష్ణ హేయాదవ" అని యర్జునుఁడు పిలుచునంతటి చనవుతో వానిని గలసిమెలసి యుండుటవలన సౌశీల్యమును, అప్రాకృతమైన తనదివ్యవిగ్రహమును కంటికి గోచరముగాఁ జేయుటచే సౌలభ్యమును స్పష్టముగాఁ బ్రకాశించుచున్నవి. ఆశ్రితులకు నయనగోచరముగా నవతరించుటయె సౌలభ్యము. అందును నీచమైన సారథ్యమును బూనుట సౌలభ్యాతిశయము. అట్టి సౌలభ్యాతిశయమును దెలుపు సారథ్యవేషముచే "మామ్" అని చూపుచున్నాఁడు.

'ఏకమ్' ఈశబ్దము స్థానప్రమాణమునుబట్టి అవధారణార్థక మగును. అనఁగా 'మామేవ యే ప్రపద్యన్తే' 'తమేవ చాద్యమ్' 'త్వమేవోపాయభూతో మేభవ' అని ప్రపత్తివిషయమున నీశ్వరుని ఉపాయముగాఁ జెప్పు స్థానములందెల్ల 'మామేవ' 'తమేవ' 'త్వమేవ' అని స్వీకరింపఁబడు నుపాయవస్తువుతోను నిర్దేశించి పిదప 'ఏవ' అనియవధారణమును బ్రయోగించుట వలన నిచటయు ప్రపత్తివిషయక మైనస్థాన మగుటచే ఏకశబ్ద మవధారణార్థకమే యగును.

ఈయవధారణార్థకము తాను గైకొన్నవానిదప్ప తక్కినవానిని వ్యావర్తించును (తొలఁగించును) గాన నిచట దేనిని గైకొని దేనిని తొలఁగించుచు నన్నచో, ఈశ్వరునియం దుపాయభావమును గైకొని 'వ్రజ' అని మీఁదఁ జెప్పఁబడు స్వీకారమునం దుపాయభావము వ్యావర్తించుచున్నది. అనఁగా భగవంతుఁడే ఉపాయ మగును గాని భగవంతుని స్వీకరించుట ఉపాయము కానేర దని తెలుపుచున్నది.

ఉపాయమును స్వీకారము చేసినపిదపనే యది కార్యకరమగును గాన ఆస్వీకారము పురుషార్థమున కావశ్యకమై యుండఁగా దానికి నుపాయత్వమును దొలఁగించుటయెట్లు అన్నచో, ఆస్వీకారమునకుఁ బిదపఁ గలుగు అనిష్టనివృత్తియు ఇష్టప్రాప్తియు నీశ్వరునివలనఁ గలుగు నట్లు, ఈరెంటికి మునుపటిదైన స్వీకారమును వానివలననే కలుగుచున్నది. ఇట్లీస్వీకారము, ఉపాయభూతుఁడైనయీశ్వరుని కార్యమే యగునుగాని తనంత నుపాయముకానేరదు. ఇది వానివలనఁ గలుగుట యెట్లన్నచో, కరణకళేబరరహితుఁడై భోగమోక్షశూన్యుఁడై చేతనుఁ డచిత్తువలె నుండినప్పుడు ఈశ్వరుఁడు వానికి కరణకళేబరము లొసఁగి జ్ఞానవికాసములోఁగూడినవానినిగా సృజించెను మఱియు వానిని గైకొనుటకై తా ననేకావతారము లెత్తినపుడు తనయందు వాని కాశ్రయణ రుచివిశ్వాసములు కలుగునట్లు తనదివ్యగుణచేష్టితాదులను ప్రకాశింపఁ

జేసెను. ఇట్లీశ్వరుఁడు సృష్ట్యవతారాదులమూలమున చేతనునికి జ్ఞాన వికాసాశ్రయణాదులు కలిగించుటంజేసి వాఁ డీశ్వరుని స్వీకరించినవాఁడ య్యెను. కనుక చేతనునిస్వీకార మీశ్వరుఁడు చేసినకృషియొక్క ఫలమే- అనఁగా నది యీశ్వరునికార్యమే. కాన స్వీకారముసైతము ఈశ్వరుని వలననే కలిగినదగును.

"ఇట్లీశ్వరుఁడు మనస్వీకారమునకు తానే కృషి సేయువాఁడగుట వలన నిట్టిస్వీకారమునుబట్టి వాఁడు మనకార్యములు సేయువాఁడు కాఁడు. ఈస్వీకారములేక తానే మనకు ఇష్టానిష్ట ప్రాప్తిపరిహారరూపమైన కార్యము సేయును" అని ప్రపత్తి సేయఁదగును. ఇట్లుసేయక, వాఁడు మనకార్యముసేయుట కీస్వీకార మావశ్యక మని తలఁచినయెడల నపుడు వాఁడు సహాయాంతరము నపేక్షింపనియుపాయ మగుట ఘటింపఁజాలదు.

ఈస్వీకారమువలనఁ బనలేనిచో దీని నిచటఁ జెప్పనేల యని యడుగవచ్చును. ఈస్వీకారమునుబట్టికాక యీశ్వరుఁడు తానే యందఱి నుజ్జీవింపఁజేయునెడల నప్పు డందఱికి ముక్తి కలుగవలయును. అట్టి ప్రసంగమును పరిహరించుటకై యీస్వీకారము చెప్పఁబడినది. మఱియు 'ఈశ్వరుఁ డింతకాలము మనల రక్షింపనివాఁ డిప్పుడు రక్షించుననుట కేమిగలదు' అని చేతనుఁడు కలంగి యధైర్యపడకుండునట్లు వానిబుద్ధికి సమాధానముగా నిది ప్రతిపాదింపఁబడినది. చేతనుఁడు జడవస్తువు కాక చైతన్యాశ్రయుక్తమైనజ్ఞానము గలవాఁ డగుటచే ఈశ్వరుఁడే యుపాయ మని స్వీకారముసేయుట (అనఁగా అధ్యవసాయము గలిగియుండుట) వానిచైతన్యమువలననుండి తనంతఁగల్గినకార్యమై యగును. ఈయుపాయ విషయమున రసజ్ఞుఁడగుటచే ఈస్వీకారము విధిపూర్వముగాక చేతను నికి రాగప్రాప్తమైయుండును. వానినే రక్షకుఁడుగా కలిగియుండుట చేత నుని స్వరూపము గనుక ఈస్వీకార మాస్వరూపములోఁ జేరినదియగును. అనాదికాలముగా వానిరక్షణము నిషేధించుచున్న చేతనుఁ డిప్పు డా రక్షణను నిషేధింపకుండుట ఈస్వీకారము సూచించుచున్నది. కనుక

నిది సర్వముక్తిప్రసంగపరిహారార్థముగాను, బుద్ధిసమాధానార్థముగాను. చైతన్యకార్యముగాను, రాగప్రాప్తముగాను, స్వరూపగతముగాను, అప్రతిషేధద్యోతకముగాను ప్రాప్తమైన దని గ్రాహ్యము.

ఈ 'మామ్' అనుపదము, ముందు 'సర్వధర్మాన్ పరిత్యజ్య' అనుచో, నీశ్వరుడగు తనకును ఉపాయాంతరములకును గలకూడికను దూలించెను. ఇప్పు డీపదమీ 'ఏకమ్' అను నిచట నీశ్వరుడగు తనకును స్వీకారమునం దుపాయబుద్ధి గలవానికిని గలకూడికను దూలించెను. అనగా "సర్వధర్మాన్ పరిత్యజ్య" 'ఏకమ్' అను నీరెంటియొక్క స్వారస్యమువలన "మామ్" అనుపదము ఈశ్వరు డుపాయాంతరములనుగాని స్వీకారమునుగాని యపేక్షింపక (అనగా వానిసంబంధము లేక) కేవలము తానే చేతనునికార్యసిద్ధికి నుపాయభూతుడై యుండుటను దెలుపుచున్నది.

భగవంతుడు నిరుపాధికుడైన రక్షకుడు— అనగా ఏకారణమునుబట్టి కాక తనంతటనే రక్షించుస్వభావము గలవాడు. అట్టివానికి చేతనకృతమగు చేతనునిస్వీకారము సాధనముగానక్కఱలేదు. ఇట్లు వానికక్కఱలేని యీస్వీకారమును చేతనుడు తనంత గైకొనెనేని యిది స్వకర్తృత్వరూపమైన యహంకారము లోపల గలదై యవద్యకరమై కానిపించును గనుక చేతనునిస్వీకారము రక్షకము కానేరదు. నీని రక్షింతముగాక అని యీశ్వరుడు సేయుస్వీకారమే రక్షకము. తక్కినయుపాయములు చేతనప్రవృత్తివలననే సిద్ధించునవిగాన చేతనుని ప్రవృత్తియొక్క నివృత్తి ఆయుపాయములకు దోషము. ఈశ్వరుడనెడి యుపాయమో, సహాయాంతరసంబంధమును సహింపనిదిగాన చేతనుని ప్రవృత్తియె దానికి దోషము. కనుక దానికి చేతనప్రవృత్తియొక్కనివృత్తియె యావశ్యకము. ఈనివృత్తియె "సర్వధర్మాన్ పరిత్యజ్య" అని వెనుక జెప్పబడినది.

ఈశ్వరుడు చేతనునికార్యము సేయుటకు చేతనునిప్రవృత్తియేమియు గూడకున్నను, ఇట్టియుపాయభూతునియెడల నాచేతనుని కుపకార

స్మృతియైన వలదా? ఈయుపకారస్మృతి, చేతనకార్యవిశ్వాసరునిచేఁ జేయించు నుపాయముకాదో యనిన, కానేరదు. ఇది చేతనునికి చైతన్యమువలనఁ గలిగిన దేకాని తనకార్యవిశ్వాసరునిచేఁ జేయించు నుపాయముగాఁ జేయఁబడినది కాదు.

'శరణమ్' ఉపాయముగా ననుట. ఈశబ్దము 'ఉపాయే గృహరక్షిత్రోః శబ్దశ్శరణ మిత్యయమ్' అని ఉపాయమును గృహమును రక్షితను జెప్పునదైనను నిది ఉపాయాంతరముల త్యజించి తన్నువరింపుమను ప్రకరణముగనుక ఉపాయార్థకమే యగును. మఱియు నీశ్వరుఁ *డుపాయమును ఉపేయమును (అనఁగా ప్రాపకమును ప్రాప్యమును) అగును. ఇచట 'వ్రజ' అను స్వీకారము భగవంతుని ప్రాప్యముగాఁదలఁచియు ప్రాపకముగాఁదలఁచియు చేయవచ్చును గాన నిచట వానిని స్వీకరించుట ప్రాపకముగానా? ప్రాప్యముగానా? యని శంక కలుగుచున్నది. ఇచట ప్రాపకముగా (ఉపాయముగా) స్వీకరించుటయే యావశ్యకము గనుక ఉపాయవాచి యగు శరణశబ్దము ప్రయుక్తమైనది.

'వ్రజ' బుద్ధిసేయుము. 'వ్రజగతౌ' అని యుండుటచే వ్రజధాతువు గత్యర్థకము. గత్యర్థకములెల్ల బుద్ధ్యర్థములు నగునుగాన బుద్ధిచేయుమని యర్థము. కరణత్రయముచేతను జేయఁబడుస్వీకారమే యధికారపూర్తి కుపయుక్తమగుటవలన కాయికవాచికమానసానుష్ఠానములు అపేక్షితము లయ్యును 'జ్ఞానానన్త్మోక్షమ్' అనుటచే జ్ఞానవిశేషరూపమైన మానసానుష్ఠానమే మిక్కిలి యపేక్షితముగాన నదియె యిచట 'వ్రజ'

*ఉపాయాంతరములను బరిత్యజింపు మనుటచే స్వీకరింపఁబడు వస్తువు ఉపాయ మగుటను దెలుపుచుండఁగా శరణశబ్దమేల యన్నచో, ఉపాయాంతరత్యాగము ప్రాపకమైనప్పుడును గలుగును; నదీని స్తరణము ప్రాప్తమైనపిదప నుపాయమైన ప్లవముయొక్క పరిత్యాగమువలె, ప్రాప్యమైనప్పుడును గలుగును. ఇట్లు ఉపాయాంతరత్యాగవిశిష్టమైన స్వీకారము రెండు సమయములకును సమానమై యుండుటవలన, ప్రాపకముగా మాత్రము గాని ప్రాప్యముగా వ్యవచ్ఛేదింపఁ (దొలఁగింపఁ) జాలదుగాన ప్రాపకవాచియైన శరణశబ్దము ఆవశ్యకమైనది.

అని చెప్పఁబడినది. ఈజ్ఞానవిశేషమే అధ్యవసాయాత్మకమైన బుద్ధి విశేష మగుటచే అధ్యవసింపు మని యర్థము.

ఇట్లు పూర్వార్ధమున 'సర్వధర్మాన్' అని త్యాజ్యములనుజెప్పి "పరిత్యజ్య" అని త్యాగప్రకారమును జెప్పి "మామ్" అని స్వీకరింపఁ బడునుపాయమును జెప్పి, "ఏకమ్" అని ఉపాయము నిరపేక్షమగుటను జెప్పి, "శరణం" అని ఉపాయత్వమును జెప్పి, 'వ్రజ' అని ఉపాయస్వీకారమును జెప్పినవారైరి.

'అహమ్' నేను-సర్వజ్ఞుఁడును సర్వశక్తియునైన నేనుఅనుట. చేతనునికి ఈశ్వరుఁడనిష్టనివృత్తియు ఇష్టప్రాప్తియుఁగృపసేయుటకుఁ బూర్వమువాఁ డున్నస్థితియు నిఁక వాఁడు పోఁగలగతియు నెఱుఁగుటకును, ఎఱిఁగి వానికి వలయువానిని జేసి యొడఁగూర్చుటకును వలయునట్టి సర్వజ్ఞత్వసర్వశక్తిత్వము లనెడు గుణవిశేషములును, ఈశ్వరుఁడు చేతనునిబట్టి కాక తనకొఱకే వానికార్యములు సేయుటకు వలయు శేషిత్వమనెడుబంధవిశేషమును, ఈపదమునఁ బ్రకాశించుచున్నవి. 'మామ్' అనుచో ఈశ్వరునిసౌలభ్యవిశేషమును జూచి యర్జునుఁడు "సర్వాధికుఁడైనయీశ్వరుఁడు కృపచే నిట్లయినాఁడు" అని తలఁపక 'మనకూడిగము సేయువాఁడు సర్వధర్మములను విడిచి తన్ను వరింపుమని మనకు నియమించుచున్నాఁ డేమి' యని తలంకఁగా, స్వాధీనచేతనాచేతనస్వరూపస్థితిప్రవృత్తుఁ డై నిరంకుశస్వతంత్రుఁ డై యున్న తనయథావస్థితవేషమును "అహమ్" అని చూపినాఁడు. కనుక ముందు 'మామ్' అనుచో ఆశ్రయణీయుఁడగుటకు వలయువాత్సల్యాదిగుణములను, ఇపుడు 'అహమ్' అనుచో, కార్యకరుఁ డగుటకు వలయు జ్ఞానశక్త్యాదిగుణములనును బ్రకాశింపఁజేసినాఁడు. కనుక ముందు పారతంత్ర్యమును ఇపుడు స్వాతంత్ర్యమును దెలిపినాఁడని తెలియునది.

'త్వా' అజ్ఞుఁడై, అశక్తుఁడై, అప్రాప్తుఁడై నన్నే ఉపాయముగాఁ జేపట్టియున్న నిన్ను అనుట.

"సర్వపాపేభ్యః" మత్ప్రాప్తికి ప్రతిబంధకములుగా నీవు తలంచిన పాపము లన్నిటినుండి యనుట. ఇచట బహువచనమువలన అవిద్యా కర్మవాసనారుచిప్రకృతిసంబంధములును గ్రాహ్యములు. సర్వశబ్దము వలన ప్రకృతివాసనచే తృణములు త్రుంచుట మొదలైనవానివలె అబుద్ధిపూర్వకముగాఁ జేయఁబడునవియు, సాధనబుద్ధిచేఁ గాకపోయినను లోకాపవాదమునకు భయపడియు, మనము విడిచిన లోకులును విడిచి నశింతురే యను కరుణచేతను, రజస్తమస్సులచే బుద్ధికలఁగియుఁ జేయఁబడునవియెల్ల గ్రాహ్యములు.

ఇవి సాధనబుద్ధిచేతఁ గాక లోకాపవాదులనుబట్టి చేసినను త్యాజ్యోపాదేయములతో నన్వయించునా యని తలంపరాదు. చిత్తవిభ్రమము గలవాఁడు ఈయూరికి పోవలయుననుట లేక యేదో యొకమార్గమునఁ బోయినను నాదారికొకయూరితో సంబంధ ముండుటవలన నాయూరు చేరునట్లు సాధనబుద్ధి లేకయే వీనిని చేసినను త్యాజ్యోపాయములతో నివి యన్వయింపకమానవు. మతి కలఁగి ప్రవృత్తిని మరలఁజేసినను అది యుపాయాంతరమువలె పాతకమే యగును.

"మోక్షయిష్యామి" ముక్తుఁ డగునట్లు చేసెదను. ఇచట క్రియ ప్రేరణార్థకము గనుక నిందీశ్వరుఁడు తానే కర్తగాక మఱొకనిచేఁ జేయించుకర్తయై యున్నాఁడు. దీనివలనిస్వారస్యమేమన, "నిన్నా పాపములనుండి విడిపించుటకు నాకర్తృత్వము అక్కఱలేదు"– అనఁగా "నే నేమియు ప్రయత్నము చేయనక్కఱలేదు. నీవు నందులకై ప్రార్థింపనక్కఱలేదు. అవి నీవు నన్ను వరించుటను జూడఁగా తామే విడిపోవు" నని యాశయము. ఏలన, అవి నానిగ్రహమును గైకొనఁగా నిగ్రహఫలములైనయవియు వీడిపోవక యుండునా యనుట. నీవు నాశరీరభూతుఁడవు. మనుష్యుఁడు తనశరీరమునందలిమాలిన్యమును తానే పోఁగొట్టుకొనునట్లు నాశరీరమైన నీయందుఁ గల యవిద్యారూపమాలిన్యమును శరీరి యగునేనే పోఁగొట్టుకొనఁగలవాఁడ నని భావము.

"మాశుచః" దుఃఖింపకుము. నీకార్యమునందు నీ వేమియు ప్రయత్నము సేయ నక్కఱలేక నేనే యందులకై పాటుపడుచుండఁగా నీకు శోకింపఁ బనిలేదు. నీపాపములను సైఁచి నేను వానిని బుణ్యములుగాఁ దలఁచి యుండఁగా నీవు శోకింపవచ్చునా యని భావము.

అర్జునుఁడు కృష్ణుని గుణానుష్ఠానుష చేష్టలను, "ఏష నారాయణ శ్శ్రీమాన్" ఇత్యాదిఋషివాక్యములను, బాల్యమాదిగా తనకార్యము నధికరించి పాటుపడుచుండుటను జూచి "ఇతఁడు చెప్పినుపాయము లుపాయములు గావు; ఇతఁడే మన కుపాయము" అని విశ్వసించినపిదపనే కృష్ణుఁడు "మామేకం వ్రజ" అని తన్నుపాయముగా స్వీకరింపఁ జెప్పినాఁడు. అర్జునుఁడు "యచ్ఛ్రేయస్స్యాన్నిశ్చితం బ్రూహి తన్మే శిష్యస్తేఽహం శాధి మాం త్వాం ప్రపన్నమ్" అని మొదట వేఁడినప్పుడే యీ యుపాయము నేల యుపదేశింపరా దన్నచో, భగవంతుఁడు మొదట నుపాయాంతరములను జెప్పి, వానిని అర్జునుఁడు గైకొనునో లేక దోషములుగాఁ గొనునో యని వానిహృదయమును పరిశోధించి, దోషములుగా గ్రహించినపిదప నర్హుఁడని వాని కీయుపాయము నుపదేశించినాఁడు. ఇది సరికాని, వేదము లేల యాయుపాయాంతరముల విధించెడి నన్నచో, దుష్టపశువునకు గుదిగట్టి గట్టునట్లు అహంకారమమకారవశ్యుఁడై స్వరూపజ్ఞానము లేక తిరుగునట్టి చేతనునికి కాయక్లేశరూప మైన కర్మానుష్ఠానాద్యుపాయములు విహితము లైనవి. ఈకర్మజ్ఞానాదులచే రజస్తమోనివృత్తి గలిగి సత్త్వము వృద్ధి నొంది తన్మూలమున భగవదతి పారతంత్ర్య మనెడిస్వరూపముయొక్క జ్ఞాన ముదయించునని యాశయము. స్వరూపజ్ఞానోదయముకలిగించునీయుపాయాంతరములఁ ద్యజింపవచ్చునా యన్నచో, చరమాశ్రమము స్వీకరించినసన్న్యాసి పూర్వాశ్రమధర్మములఁ ద్యజించునట్లు ఈయుపాయములను దోషములని తలఁచి సిద్ధోపాయము స్వీకరించు నంతజ్ఞానపరిపాకము గల యధికారికి వీనిని

త్యజించుట దోషము కాదు. వీఁ డాయుపాయములను స్వరూపముతో విడిచినవాఁడుకాఁడు. వానిని వేఱురూపములఁ గైకొనియే యున్నాఁడు. అనఁగా వానిని ఉపాయరూపమునఁ ద్యజించి కైంకర్యరూపమున స్వీకరించియే యున్నాఁడు. * ఆ యధికారికి కర్మము కైంకర్యముగాను, జ్ఞానము స్వరూపప్రకాశముగాను, భక్తి ప్రాప్యరుచిగాను, ప్రపత్తి స్వరూపయాథాత్మ్యజ్ఞానముగాను నగును. ఎట్లన, భగవంతుఁడు వర్ణాశ్రమధర్మరూపమైనకర్మమును లోకోజ్జీవనమునకొఱకు నేర్పఱచి తానును అవతారములందును వాని ననుష్ఠించియు తనవారి ననుష్ఠింపఁజేసియు నున్నాఁడు. ఇట్టికర్మ మీ యధికారి, తన కక్కఱ లేకున్నను పరులు తన్నుఁజూచి యనుష్ఠింపవలయు నను కరుణచే నుపాయబుద్ధి మాని, యనుష్ఠించు నేని యిది విధాయకమైనభగవంతునికి ప్రీతిహేతు వగును గాన తత్కైంకర్యమే యగుచున్నది. వీనిస్వరూపము భగవదేక శేషత్వము. పరస్వరూపము (ఈశ్వరస్వరూపము) నిరుపాధిక శేషిత్వము. ఇట్టిస్వరూపజ్ఞానము మున్నుగలిగి తన్మూలమున పరస్వరూపము సాక్షాత్కరించుటకు హేతువైనది జ్ఞానయోగము. ఇట్టిజ్ఞానయోగము ఉపాయబుద్ధిలేక యనుష్ఠింపఁబడు నేని అది స్వస్వరూపజ్ఞానపూర్వకమైన పరస్వరూపముయొక్క ప్రకాశమగును. అనఁగా ఈశ్వరునినిరుపాధిక శేషిత్వముయొక్క సాక్షాత్కారమగును. భోజనమునకుఁబూర్వము క్షుత్తు ఎట్లో యట్లు ప్రాప్యమైనకైంకర్యమునకుఁ బూర్వము రుచి యావశ్యకము. ప్రాప్యరుచివలననె కైంకర్యమునం దన్వయము కలుగును. అనన్యవిషయమైనభక్తి, యుపాయబుద్ధి లేక యనుష్ఠింపఁబడు నేని యిట్టి ప్రాప్యరుచియే యగును. సిద్ధోపాయవరణరూపమైనప్రపత్తి, ఉపాయబుద్ధిలేక చేయఁబడు నేని అతిపరతంత్రమై అనన్యశరణమై యుండు

*కర్మయోగముచే రజస్తమోనివృత్తిగలిగి సత్త్వము వృద్ధినొందును. దానివలన జ్ఞానయోగముగలిగి పరిణమించి దర్శనసమానాకారమై (భక్తియై) స్వరూపయాథాత్మ్య జ్ఞానముగలుగును. అదిగలిగినపిదప 'వాఁడేయుపాయ' మను సిద్ధోపాయము (ప్రపత్తి) గలిగి స్వరూపానురూపమైన పరార్థ్య, కైంకర్యము సిద్ధించు నని సంప్రదాయము.

స్వరూపముయొక్క యాథాత్మ్యజ్ఞానముగా (అనఁగా స్వరూపము యొక్క కలరూపైన తదేకోపాయత్వముగా) నగును. మోక్షమున కుపాయము లైనభక్తిప్రపత్తులు రెండును నుపాయములు గావని విడిచిన, నింక నుపాయ మెద్దియన్నచో, భక్తి కష్టసాధనము, ప్రపత్తి సులభ సాధనము ఇది కష్ట మది సులభమని పాటింపక రెంటిని భగవంతుఁ డుపదేశించుటను జూడఁగా నిజమున కవి యుపాయములుగాక వ్యాజ మాత్రములే యగుటంజేసి యట్లు చెప్పినాఁడని తెలియునది. భగవత్ప్రసాదమే యుపాయము. ఇట్టిపురుషార్థమున కీయధికారి తనంతఁ జేయవలసిన దేమియు లేదు. భగవంతుఁడు చేయురక్షణమును ప్రతి పుచ్చుకుండినఁ జాలును. వీనియందు భగవద్రక్షణమును ప్రతిపుచ్చు కొండుటతోఁ గూడ సుకృత మేదైన నుండిన నొప్పదా యనిన నొప్పదు. ఏలన భగవంతుఁడు పురుషార్థమునకు నిరపేక్షమైన (అనఁగా సహా యాంతరము నపేక్షింపని) యుపాయ మగును. పాపము పురుషార్థము నకు హేతువు గాదు గనుక దానివలన భగవంతునకు సహాయము లేదు. కాన వానియుపాయనిరపేక్షత్వమునకు అది భంగము కలిగింప నేరదు. కనుకనే రాముఁడు పాపములతోఁ గూడి వచ్చినను తనకుఁ గూడునన్నాఁడు. పుణ్యము పురుషార్థమునకు హేతు వైనది గనుక నది భగవంతునికి సహాయకారి యై తన్నిరపేక్షత్వమునకు భంజక మగును. కనుకనే కృష్ణుఁడు పుణ్యమును విడిచిరమ్మనెను. అనఁగా వాఁడు సహా యాంతరసంబంధ మింతమాత్ర మోర్వనిపురుషార్థసాధకమని భావము.

ఇట్లు ఉత్తరార్ధమున 'అహం' అనుటచే స్వీకృతమైన యుపాయము యొక్క జ్ఞానశక్త్యాదిగుణయోగమును, 'త్వా' అనుటచే అట్టిగుణవిశిష్ట వస్తువునందు న్యస్తభరుఁడై యుండు నధికారియును, 'సర్వపాపేభ్యః' అనుటచే అధికారికి విరోధియగు పాపసమూహమును 'మోక్షయిష్యామి' అనుటచే తాత్పర్య విమోచనప్రకారమును, 'మాశుచః' అనుటచే

తత్ప్రాపకోపాదానము నొందినయధికారియొక్క నిర్భరత్వమును (నెమ్మదియుఁ) జెప్పఁబడినవి.

ఈశ్లోకమునకు ఈశ్వరుని స్వాతంత్ర్యమునందు పర్యవసించుటే హృదయము. ఎట్లన, శాస్త్రవిహితములైన సకలధర్మములను సవాసనముగ విడిపించి చేతనునకు తానే నిరపేక్షసాధనమై, స్వప్రాప్తిప్రతిబంధకము లైనసకలపాపములను దూలించి, స్వప్రాప్తిని గలిగించు స్వాతంత్ర్యము నీశ్వరుఁడు గైకొనునని యీశ్లోకముయొక్క ముఖ్యతాత్పర్యము.

శ్రీ భగవద్గీతా శ్లోకములకు

అకారాదివర్ణక్రమసూచి

శ్రీ భగవద్గీతాశ్లోకపాదానుక్రమణిక

సంపూర్ణము.

5576
5575